

ТОЧИКМАТЛУБОТ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ХУЧАНД

ЧАНБАҲОИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ПЕШРАВИИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

БАХШИДА БА 35 – СОЛАГИИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

Хучанд, 2026

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

ТОҶИКМАТЛУБОТ

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН

**ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ДОНИШГОҲИ
ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ХУЧАНД**

ФАКУЛТЕТИ МОЛИЯ ВА БАҲИСОБГИРИИ БУХГАЛТЕРӢ

Кафедраи назарияи иқтисод

**ЧАНБАҲОИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ
ИННОВАТСИОНӢ ВА ПЕШРАВИИ ИҚТИСОДИЁТИ
САБЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ
ИЛМӢ-АМАЛӢ**

28-январӣ соли 2026

Хучанд, 2026

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Бо қарори Шурои татбиқ ва нашри корҳои илмӣ- тадқиқотии МДТ ДИС ДДТТ ба чоп
тавсия гаштааст. Протоколи №3/1 аз 02.11.2025

ТДУ – 330.34(575,3)

ТКБ- 65.9

Мухаррирони илмӣ:

Ҷалилзода А.А.

Зокирхонзода М.З.

Абдулло-заде Н.Р.

Бобочонова М. М.

Ғафурова Ф.К.

Мухаррири матн:

Рачабзод Н.

Камолов Ф.А.

Мухаррири техникӣ:

Панфилова М.В.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти
сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ
иштирокчиёни конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (28 январи соли
2026).- Хучанд, Матбааи Парки технологияи ДИС ДДТТ, 2026.- 480 с.**

Конференсияи байналмилалӣ илмӣ амалӣ ба мавзӯи «Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида шудааст. Дар конференсия масъалаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва дурнамои татбиқи он дар замони муосир, муаммоҳои татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар рушди иқтисодиёти сабз, роҳҳои тақмили чанбаҳои гуногуни иқтисодиёт дар раванди рақамикунӣ, рушди соҳибкории инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири иқтисодиёти сабз ба рушди сармояи инсонӣ аз тарафи олимони ватанӣ ва хориҷӣ таҳлил намуда шудааст. Иштирокчиён, аз ҷумла роҳбарон ва соҳибкорон, дар бораи имкониятҳои рақамӣ ва таҷрибаҳои беҳтарини байналмилалӣ маълумот гирифтанд. Ҳадаф аз ин конфронси байналмилалӣ афзоиши фарогирӣ, самаранокӣ ва ҳамкорӣ дар байни бахшҳо бо истифода аз технологияҳои муосир мебошад.

Маҷмуа барои олимон, омӯзгорон, докторантон, магистрантон ва доираи васеи хонандагони ба масъалаҳои рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон ҳавасманд пешбинӣ шудааст. Матнҳо аз рӯи маводи аслии муаллифон чоп карда шудааст.

**Чанбаҳои рушди соҳибкорӣ инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

ТАДЖИКМАТЛУБОТ

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
КОММЕРЦИИ**

**ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И ТОРГОВЛИ ТАДЖИКСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА КОММЕРЦИИ
В ГОРОДЕ ХУДЖАНДЕ**

ФАКУЛЬТЕТ ФИНАНСОВ И БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Кафедра экономической теории

**АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И РОСТ
ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

**СБОРНИК СТАТЕЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ**

28-января 2026 г.

Худжанд, 2026

**Рекомендовано к публикации решением Совета по внедрению и публикации научно-исследовательских работ ГОУ ИЭТ ТГУК.
Протокол №3/1 от 02.11.2025**

**УДК – 330. 34(575,3)
ББК 65.9**

Научные редакторы: Джалилзода А.А.
Зокирхонзода М.З.
Абдулло-заде Н.Р.
Бободжонова М.М.
Гафурова Ф.К.

Редакторы: Раджабзод Н.
Камолов Ф.А.

Технический редактор: Панфилова М.В.

Аспекты развития инновационного предпринимательства и рост зеленой экономики в Республике Таджикистан // Сборник научных статей участников международной научно-практической конференции (28 января 2026 года). - Худжанд, типография технопарка, ИЭТ ТГУК 2026.- 480 с.

Международная научно-практическая конференция посвящена теме «Аспекты развития инновационного предпринимательства и рост зеленой экономики в Республике Таджикистан». На конференции были рассмотрены вопросы развития инновационного предпринимательства и перспективы его реализации в современной экономике, а также проблемы внедрения современных инновационных технологий в развитие зеленой экономики.

В данной конференции зарубежными и таджикскими учеными проанализированы пути совершенствования различных аспектов экономики в процессе цифровизации, развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан, а также влияния зеленой экономики на развитие человеческого капитала. Участники, в том числе руководители и предприниматели, узнали о возможностях в цифровой сфере и передовом международном опыте. Цель этой международной конференции — повышение эффективности и сотрудничества между секторами с использованием современных технологий. Сборник предназначен для учёных, преподавателей, докторантов, магистрантов, а также для широкого круга читателей, интересующихся проблемами развития современного

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкорӣ инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти ҷамъияти
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

общества Таджикистана. Тексты подготовлены к публикации на основе оригинальных материалов авторов.

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
TAJIKMATLUB**

TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE

**INSTITUTE OF ECONOMICS AND TRADE OF THE
TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE IN KHUJAND**

**FACULTY OF FINANCE AND ACCOUNTING
Department of Economic Theory**

**WAYS TO DEVELOP INNOVATIVE
ENTREPRENEURSHIP AND THE GROWTH
OF A GREEN ECONOMY
IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**COLLECTION OF ARTICLES OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE**

January 28, 2026

Khujand, 2026

**By the decision of the council for the implementation and publication of
scientific research works of the IET TSUC, the protocol No. №3/1 of
02.11.2025**

**UDC-330.34(575,3)
LBC-65.9**

Scientific Editors:	Jalilzoda A.A Zokirkhonzoda M.Z. Abdullo-zade N.R. Bobodzhonova M.M. Gafurova F.K.
Editor:	Rajabzod N. Kamolov F. A.
Technical Editor:	Panfilova M.V.

Ways to develop innovative entrepreneurship and the growth of a green economy in the Republic of Tajikistan // Collection of scientific articles by participants of the international scientific and practical conference (January 28, 2026).- Khujand, printing house of the Technopark, IET TGUK 2026.-480 c.

The international scientific and practical conference is dedicated to the topic "Ways to develop innovative entrepreneurship and the growth of a green economy in the Republic of Tajikistan." The conference addressed the development of innovative entrepreneurship and the prospects for its implementation in the modern economy, as well as the problems of introducing modern innovative technologies into the development of a green economy. At this conference, foreign and Tajik scientists analyzed ways to improve various aspects of the economy in the process of digitalization, development of innovative entrepreneurship in the Republic of Tajikistan, as well as the impact of the green economy on the development of human capital. Participants, including executives and entrepreneurs, learned about digital opportunities and best international practices.

The aim of this international conference is to improve efficiency and cooperation between sectors using modern technologies.

This collection is intended for scholars, university professors, doctoral and master's students, as well as a wide range of readers interested in the issues of the

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ ба заб
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

development of modern Tajik society. The texts are prepared for publication based on the original materials provided by the authors.

ПЕШГУФТОР

Рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз дар Тоҷикистон самтҳои афзалиятноки сиёсати давлат буда, бо мақсади ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, экологӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ва таъмини рушди устувор амалӣ карда мешаванд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди фаъолияти инноватсионӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, заминаҳои ҳуқуқӣ ва институтсионалии онро ташаккул дода истодааст. Қабули барномаҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла эълон кардани солҳои 2025-2030 ҳамчун "Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия", аз ин таваҷҷуҳ шаҳодат медиҳад. Ҳадафи асосии ин сиёсат қорӣ намудани маҳсулот ва хидматрасониҳои нав, ки ба талаботи замон ҷавобгӯянд ва ба ин васила ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва экологӣ мебошад. Самтҳои асосии он рушди соҳибкории инноватсионӣ ба таҳсилоти инноватсионӣ, рақамикунонии иқтисоди миллӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ нигаронида шудааст.

Марҳилаи нави рушди иқтисодҳои иқтисодии Тоҷикистон аз иқтисодиёти сабз вобастагии амиқ пайдо намудааст. Ин раванд дар ояндаи наздик ба бахши калидии рушди иқтисодиёт табдил меёбад. Иқтисодиёти сабз ҳамчун идомаи мантиқии рушди устувор, ки ҳамбастагии унсурҳои рушди иқтисодӣ ва устувории экологиро инъикос менамояд ва барои рушди иқтисодиёти Тоҷикистон аҳамияти калон дорад.

Иқтисодиёти сабз дар Тоҷикистон ба истехсоли "энергияи сабз", кишоварзӣ ва истехсоли маҳсулоти аз лиҳози экологӣ тоза вобастагии калон дорад, зеро кишвар дорои захираҳои бойи ин соҳаҳо мебошад, ки яке аз ҳадафи асосии он қабул ва амалӣ кардани «Стратегияи рушди иқтисодиёти «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» мебошад. Вазорати рушди иқтисод ва савдо мақоми ваколатдор дар ин самт мебошад.

Барои амалӣ намудани иқтисодиёти сабз афзоиши сармоягузориҳои давлатӣ ба инфрасохтори бо принсипи рушди устувор асосёфта ва ҷалби маблағгузориҳои "сабз" пешбинӣ шудааст, ки таъсири онро дар рушди сармояи инсонӣ дар ояндаи дуру наздик дида метавонем.

Ҳамоҳангсозии соҳибкории инноватсионӣ бо иқтисоди сабз омили муҳими татбиқи ҳадафҳои стратегии Тоҷикистон мебошад, ки аз рақамикунонии иқтисодиёт вобастаи калон дорад. Рақамикунонии иқтисодиёт барои таъсиси модели нави рушди иқтисодӣ, ҷалби сармояи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

хориҷӣ, такон додан ба табодули намудҳои мавҷуда ва рушди намудҳои нави истеҳсолот, таҳкими тамоюли содиротӣ ва ҳамзамон қонъгардонидани талаботи дохилӣ бо роҳи воридотивазкунӣ имконият фароҳам меорад. Аз ин лиҳоз сармоягузорӣ барои гузариш ба иқтисодиёти сабз дар раванди рушди соҳибкории экологӣ қодир аст, ки ҳифзи захираҳо, аз қабили сармояи табиӣ, ҷисмонӣ ва инсониро афзоиш диҳад.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Развитие инновационного предпринимательства и продвижение «зеленой» экономики в Таджикистане являются приоритетными направлениями государственной политики, реализуемой с целью решения социально-экономических и экологических проблем, повышения конкурентоспособности страны и обеспечения устойчивого развития. Правительство Республики Таджикистан уделяет особое внимание развитию инновационной деятельности и совершенствует ее правовую и институциональную базу. Принятие программ и нормативно-правовых актов, включая объявление 2025-2030 годов «Годами развития цифровой экономики и инноваций», свидетельствует об этом интересе. Главная цель этой политики — внедрение новых продуктов и услуг, отвечающих потребностям времени, тем самым решая социальные и экологические проблемы. Основными направлениями его деятельности являются развитие инновационного предпринимательства, инновационное образование, цифровизация национальной экономики и укрепление международного сотрудничества.

Новый этап развития экономического потенциала Таджикистана в значительной степени зависит от «зеленой» экономики. В ближайшем будущем этот процесс станет ключевым сектором экономического развития. Зеленая экономика является логическим продолжением устойчивого развития, отражая интеграцию элементов экономического развития и экологической устойчивости, и имеет огромное значение для развития экономики Таджикистана.

«Зеленая» экономика Таджикистана в значительной степени зависит от производства «зеленой энергии», сельского хозяйства и производства экологически чистой продукции, поскольку страна обладает богатыми ресурсами в этих областях, одной из главных целей является принятие и реализация «Стратегии развития «зеленой» экономики в Республике

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Таджикистан на 2023-2037 годы». Министерство экономического развития и торговли является уполномоченным органом в этой области.

Для внедрения «зеленой» экономики планируется увеличить государственные инвестиции в инфраструктуру на основе принципа устойчивого развития и привлечь «зеленое» финансирование, влияние которых мы сможем наблюдать на развитие человеческого капитала в ближайшем и отдаленном будущем.

Согласование инновационного предпринимательства с зеленой экономикой является важным фактором в реализации стратегических целей Таджикистана, которые во многом зависят от цифровизации экономики. Цифровизация экономики создает возможности для формирования новой модели экономического развития, привлечения иностранных инвестиций, стимулирования обмена существующими видами продукции и развития новых, усиления экспортной ориентации и, одновременно, удовлетворения внутреннего спроса за счет импортозамещения. В этом контексте инвестиции в переход к зеленой экономике в процессе развития экологического предпринимательства могут способствовать сохранению ресурсов, таких как природный, материальный и человеческий капитал.

INTRODUCTION

The development of innovative entrepreneurship and the promotion of a green economy in Tajikistan are priority areas of state policy, implemented with the aim of addressing socio-economic and environmental issues, increasing the country's competitiveness, and ensuring sustainable development. The Government of the Republic of Tajikistan places particular emphasis on developing innovation and improving its legal and institutional framework. The adoption of programs and regulations, including the declaration of 2025-2030 as "Years of Digital Economy and Innovation Development," demonstrates this commitment. The main goal of this policy is to introduce new products and services that meet the needs of the time, thereby solving social and environmental problems. Its main areas of activity are the development of innovative entrepreneurship, innovative education, digitalization of the national economy, and strengthening international cooperation.

The new stage of development of Tajikistan's economic potential depends largely on a "green" economy. In the near future, this process will become a key sector of economic development. A green economy is a logical extension of sustainable development, reflecting the integration of economic development and environmental sustainability, and is of paramount importance for Tajikistan's economic development.

Tajikistan's green economy relies heavily on green energy production, agriculture and environmentally friendly products, and since the country has rich resources in these areas, one of the main goals is to adopt and implement "Strategies for the Development of a Green Economy in the Republic of Tajikistan for 2023-2037." The Ministry of Economic Development and Trade is the authorized body in this area.

To implement a "green" economy, it is planned to increase public investment in infrastructure based on the principle of sustainable development and attract "green" financing, the impact of which we will be able to observe on the development of human capital in the near and distant future.

Aligning innovative entrepreneurship with the green economy is an important factor in achieving Tajikistan's strategic goals, which largely depend on the digitalization of the economy. Digitalization of the economy creates opportunities for the formation of a new model of economic development,

attracting foreign investment, stimulating the exchange of existing products and the development of new ones, strengthening export orientation, and, simultaneously, satisfying domestic demand through import substitution. In this context, investments in the transition to a green economy through the development of environmental entrepreneurship can contribute to the conservation of resources such as natural, material and human capital.

СУЩНОСТЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Джалилзода А.А.,

*Кандидат экономических наук, доцент, директор Института экономики
и торговли Таджикского государственного университета коммерции
в г. Худжанд*

Аннотация. В XXI веке человечество вступило в новый и беспрецедентный этап развития цивилизации, который в мире науки и политики называют «цифровой эпохой». Этот этап характеризуется расширением информационно-коммуникационных технологий, автоматизацией процессов и цифровизацией социально-экономических сетей. Цифровизация становится ключевым фактором развития современного общества, трансформируя все аспекты экономической и социальной жизни. Сущность цифровизации в развитии зеленой экономики заключается в использовании технологий для оптимизации использования ресурсов, снижения углеродных выбросов и создания устойчивых бизнес-моделей. Цифровые инструменты обеспечивают переход к экологически безопасным процессам, повышая энергоэффективность, автоматизируя переработку отходов и создавая «умные» системы управления производством.

Ключевые слова: цифровизация, зеленая экономика, экология, инновация, энергоэффективность, искусственный интеллект, предпринимательства и улучшению инвестиционного климата

МОҲИЯТИ РАҚАМИКУНОӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ

Ҷалилзода А.А.,

*Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, директори Донишқадаи иқтисод ва
савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд*

Шарҳи мухтасар. Дар асри XXI инсоният ба марҳилаи нав ва
бесобиқаи рушди тамаддун ворид гардид, ки дар доираи илм ва сиёсати
ҷаҳонӣ онро «асри рақамӣ» меноманд. Ин марҳала бо тавсеаи беназири
технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, автоматикунони
равандҳо ва рақамикунони шабакаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ тавсиф
мешавад. Моҳияти рақамисозӣ дар рушди иқтисоди сабз истифодаи
технологияҳо барои оптимизатсияи истифодаи захираҳо, кам кардани
партовҳои карбон ва эҷоди моделҳои устувори тиҷорат мебошад.
Воситаҳои рақамӣ имкон медиҳанд, ки тавассути баланд бардоштани
самаранокии энергия, автоматикунони коркарди партовҳо ва эҷоди
системаҳои оқилонаи идоракунии истеҳсолот гузариш ба равандҳои аз
ҷиҳати экологӣ тозаро фароҳам оранд.

Калидвожаҳо: рақамикунонӣ, иқтисоди сабз, экология, инноватсия,
самаранокии энергетикӣ, зеҳни сунъӣ, соҳибкорӣ ва беҳтар кардани фазои
сармоягузорӣ

THE IMPORTANCE OF DIGITALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY

Jalilzoda A.A.,

*Candidate of Sciences, Director at the Institute of Economy and Trade of Tajik
State University of Commerce in Khujand*

Abstract. In the 21st century, humanity entered a new and unprecedented
stage of civilizational development, known in the worlds of science and politics
as the "digital age." This stage is characterized by the expansion of information
and communication technologies, the automation of processes, and the
digitalization of socio-economic networks. Digitalization is becoming a key
factor in the development of modern society, transforming all aspects of
economic and social life. The essence of digitalization in the development of a

green economy lies in the use of technology to optimize resource use, reduce carbon emissions, and create sustainable business models.

Digital tools enable the transition to environmentally friendly processes by increasing energy efficiency, automating waste recycling, and creating smart production management systems.

Keywords: *digitalization, green economy, ecology, innovation, energy efficiency, artificial intelligence, entrepreneurship and improving the investment climate*

Стратегические приоритеты развития Республики Таджикистан направлены на достижение устойчивых темпов социально-экономического развития. В условиях приоритетности ускоренной индустриализации экономики фундаментальными вопросами повышения конкурентоспособности национальной промышленности выступают переход отраслей промышленности на экологичные технологии и циркулярное производство, а также реализация концепции экономики замкнутого цикла. В этом контексте важное значение имеет также «зеленый» и цифровой переход как фактор повышения конкурентоспособности промышленного производства, основанной на применении новых технологий и инноваций.

Для этого государству необходимо создавать условия для внедрения эффективных решений, финансирования исследований и инноваций, а также коммерциализации результатов научно-исследовательской деятельности. «Зеленый» переход также требует стимулирования инвестиционной деятельности в направлении высококачественной переработки отходов.

Сущность цифровизации в развитии зеленой экономики заключается в использовании технологий для оптимизации использования ресурсов, снижения углеродных выбросов и создания устойчивых бизнес-моделей. Цифровые инструменты обеспечивают переход к экологически безопасным процессам, повышая энергоэффективность, автоматизируя переработку отходов и создавая «умные» системы управления производством.

В контексте «зеленого» перехода одним из ключевых факторов, оказывающим влияние на конкурентоспособность промышленных предприятий, выступает энергоэффективность. В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. вопросам

эффективности использования электроэнергии придается особое значение. Необходимость повышения энергоэффективности в реальном секторе экономики занимает важное место в системе мер по развитию промышленности Республики Таджикистан. Повышение энергоэффективности и использование энергосберегающих технологий признаются в качестве основных предпосылок технологической модернизации, активизации инновационной деятельности и роста конкурентоспособности промышленных товаропроизводителей. Для повышения конкурентоспособности промышленных предприятий Республики Таджикистан наряду с расширением практики использования «зеленых» технологий и реализацией соответствующих экологических инициатив также важное значение имеют общие условия роста конкурентоспособности. Они, в основном, включают налоговую политику, инвестиционную и инновационную деятельность, научные исследования и цифровые технологии, а также развитие инновационного предпринимательства не меньшее значение имеют система подготовки кадров, квалифицированная рабочая сила и переподготовка и повышение квалификации кадрового потенциала предприятия [2,41].

Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли, представленное 16 декабря 2025 года обозначило ключевые приоритеты развития страны на 2026 год. Среди них — ускоренное развитие цифровых технологий, индустриализация, поддержка предпринимательства, а также укрепление национальной гордости, системы образования и культуры.

В Послании было отмечено, что в 2025 году объём валового внутреннего продукта достиг 173 млрд сомони, а темпы экономического роста составили 8,4 процента. Президент страны поставил задачу обеспечить в 2026 году рост национальной экономики не ниже 8 процентов, а также сохранить устойчивость макроэкономических показателей в последующие годы. Особое внимание было уделено развитию цифровых технологий и искусственного интеллекта, ускоренной индустриализации с применением современных решений, поддержке предпринимательства и улучшению инвестиционного климата. В этой связи Парламенту Республики Таджикистан было поручено обеспечить формирование необходимой правовой базы для перехода к цифровой экономике и использования искусственного интеллекта.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Согласно принятой Концепции, к концу 2040 года реализация среднесрочной программы развития цифровой экономики Республики Таджикистан позволит получить значительные цифровые дивиденды. В их числе — дополнительный рост ВВП на 1,5–2 процента, создание до 500 тысяч новых рабочих мест и повышение качества жизни населения за счёт глубокой трансформации сферы услуг. Основными аспектами цифровизации зеленой экономики являются:

- Оптимальное применение ресурсов, использование данных в реальном времени для повышения эффективности производства и снижения нагрузки на экологическую систему;
- Применение «умных» энергетических ресурсов и их производство, внедрение интеллектуальных энергетических сетей и автоматизированных систем, минимизирующих потери;
- Экономика совместного потребления и развитие цифровых платформ, способствующих рациональному использованию товаров и ресурсов;
- Мониторинг окружающей среды, т.е. применение датчиков и ИИ для контроля выбросов, состояния экологических систем и предотвращения экологических рисков;
- Применение новых бизнес-моделей и переход к цифровому бизнесу позволяет создавать ценность с минимальным экологическим ущербом.

Цифровизация выступает катализатором, связывая экономический рост с экологической устойчивостью, что критически важно для борьбы с изменением климата и рационального управления природными ресурсами.

В 2026 году развитие цифровизации и «зеленой» экономики в Таджикистане переходит в фазу активной практической реализации в рамках двух ключевых государственных программ.

1. Годы развития цифровой экономики (2025–2030): Указом Президента этот период объявлен временем ускоренной цифровой трансформации и внедрения инноваций.
2. Стратегия «зеленой» экономики (2023–2037): Таджикистан реализует долгосрочный план по полному переходу на экологически чистые технологии к 2037 году. В 2026 году начинается второй этап (2026–2028), направленный на внедрение стандартов «зеленой» экономики в социально-экономические сферы.

Основные направления цифровизации в «зеленом» контексте необходимо отметить:

1. Цифровое сельское хозяйство. С июля 2025 года запущена программа цифровизации агросектора на 2025–2029 годы. В 2026 году приоритетными являются внедрение точного земледелия, использование датчиков и дронов для оптимизации ресурсов, а также предоставление фермерам цифровых прогнозов погоды для климатической устойчивости;
2. Энергетика и транспорт. Цифровое управление гидроэнергетическими ресурсами остается основой «зеленого» перехода. Ведется работа по цифровизации трансграничных коридоров, что в 2026 году обсуждается как ключевой фактор устойчивой региональной связности.
3. Государственное управление и финансовых обеспечений. Развитие концепции «Цифрового правительства» для прозрачного мониторинга экологических показателей. Цифровые экологические системы (Alif, Humo, DC Next) упрощают доступ к «зеленым» инвестициям и финансированию устойчивых проектов.

Для обеспечения данных направлений необходимо поставить и решить следующие задачи

- Подготовка кадров: акцент на обучении программистов и специалистов по инновационным технологиям в сфере экологии;
- Внедрение 5G платформ: ускорение передачи данных для работы интеллектуальных систем мониторинга окружающей среды;
- Привлечение инвестиций: создание условий для частного сектора через «зеленые» облигации и налоги на выбросы углекислого газа для финансирования адаптации к изменениям климата.

Развитие цифровизации и «зеленой» экономики в Таджикистане структурировано в рамках национальных стратегий, однако конкретные количественные данные и показатели эффективности находятся в процессе сбора или планирования. Имеющиеся данные отражают потенциал и прогнозы на основе прошлых тенденций и целевых показателей программ, которые показаны в таблице 1:

**Таблица 1. Потенциал цифровизации и применение «зеленой»
энергетики в Таджикистане на 2025-2026 гг.**

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ ба саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Показатель	Значение в 2025 и прогноз на 2026 г.	Цель и потенциал развития	Источники данных
Доступ к электроэнергии из ВИЭ	98% (от общего объема)	100% к 2050 году	6-е место в мире по доле ВИЭ
Реальный рост ВВП	8,4% (2025), 7,0% (прогноз 2026)	4,5-5,0% (прогноз 2026-2027)	Зависит от притока денежных переводов
Потенциал гидроэнергетики	Использовано 5% от общего потенциала	527 млрд кВт·ч в год	Огромный неиспользованный потенциал
Создание новых рабочих мест	Более 65 000 рабочих мест к 2025 году	За счет инвестиций в возобновляемую энергетику и цифровизацию	

***Источник:** составлено автором на основе статистических данных ежегодника Республики Таджикистан, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2024г.*

По анализу развития цифровизации в контексте «зеленой» экономики Таджикистана следует отметить, что в ближайшем будущем Республика Таджикистан завершает переходный этап и вступает в фазу интенсивной практической реализации модели устойчивого развития. На основе проведенного анализа можно сделать следующие выводы:

1. Соотношение технологий и экологии: цифровизация перестала рассматриваться как отдельная отрасль и стала главным инструментом реализации «зеленой» повестки. Внедрение интеллектуальных систем управления в гидроэнергетике и агросекторе позволяет минимизировать потери ресурсов, что критически важно в условиях изменения климата.
2. Структурная трансформация экономики: намечается качественный сдвиг в источниках экономического роста. Рост ВВП всё больше обеспечивается за счет экспорта «чистой» электроэнергии и цифровых услуг, что снижает историческую зависимость страны от внешних денежных переводов и экспорта сырья.
3. Институциональная готовность: принятие специализированных программ на 2025–2030 годы создало необходимую правовую базу

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

для привлечения международных «зеленых» инвестиций. Таджикистан позиционирует себя как региональный лидер по низкоуглеродному развитию в Центральной Азии.

4. Социальный эффект: сочетание цифровых и зеленых инициатив способствует созданию высокотехнологичных рабочих мест, что требует ускоренной адаптации системы образования и подготовки кадров в области ИТ и экологии.

Подытоживая вышесказанное необходимо отметить, что при сохранении текущих темпов внедрения инноваций, Республика Таджикистан сформирует устойчивый фундамент для достижения полной углеродной нейтральности к 2037 году, создав при этом прозрачную цифровую экосистему, привлекательную для внутреннего и внешнего капитала.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Послание Основателя Мира и Национального Единства – Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона к Маджлиси Оли Республики Таджикистан, «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» // Душанбе, 16.12.2025
2. Стратегия развития «зеленой» экономики в Республике Таджикистан на 2023–2037 годы. Душанбе, 2022. <https://mts.tj>.
3. Алиева З.С., Нёматуллои М. Иқтисоди сабз самти муҳими рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон // ELS. 2022.. URL: <https://cyberleninka.ru>.
4. Абдурахмон Хақимзода, кандидат наук, исполняющий обязанности доцента кафедры менеджмента и маркетинга Таджикского государственного университета коммерции. Сборник статей III Международной научно-практической конференции по теме «Развитие цифровых технологий в современных условиях», посвященное «Двадцати годам изучения и развития естественных, точных и математических наук в области науки и образования» (2020-2040) 27-28 декабря 2024 г.

5. Исайнов Х. Р., д.э.н., профессор, статья «Зеленая экономика» Таджикистана: современное состояние и перспективы развития. 24.01.2024
6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2024. – с.79

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В РАЗВИТИИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

Абдулло-заде Наима Рустамовна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории
ИЭТ ТГУК в городе Худжанде. Тел.: (+992) 918 77 18 18;*

[e-mail: Nely.7777@mail.ru](mailto:Nely.7777@mail.ru)

Джалолов Нодир Махмудович

*кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора по
учебной работе Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции. N.Jalolov@mail.ru*

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос роли человеческого капитала как одного из ключевых факторов развития зеленой экономики и достижения устойчивого развития. Раскрывается взаимосвязь между уровнем развития человеческого капитала и потенциала к развитию зеленой экономики.

Ключевые слова: человеческий капитал, зеленая экономика, устойчивое развитие, окружающая среда.

НАКШИ КАПИТАЛИ ИНСОНӢ ДАР

РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ

Абдулло-заде Наима Рустамовна

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисоди

Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

ДИС ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд.
Тел.: (+992) 918 77 18 18; [e-mail: Nely.7777@mail.ru](mailto:Nely.7777@mail.ru)

Ҷалолов Нодир Махмудович

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, муовини директор оид ба таълими
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон. N.Jalolov@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Дар мақола нақши сармояи инсонӣ ҳамчун яке аз омилҳои асосии рушди иқтисоди сабз ва ноил шудан ба рушди устувор баррасӣ мешавад. Муносибати байни сатҳи рушди сармояи инсонӣ ва потенциали рушди иқтисоди сабз ошкор карда шудааст.

Калидвожаҳо: сармояи инсонӣ, иқтисоди сабз, рушди устувор, муҳити зист

THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN THE DEVELOPMENT OF A GREEN ECONOMY

Abdullo-zade Naima Rustamovna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Economic Theory of the IET TSUC in the city of Khujand.
Phone: (+992) 918 77 18 18; [e-mail: Nely.7777@mail.ru](mailto:Nely.7777@mail.ru)

Jalolov Nadir Makhmudovich

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Deputy Director for
Education at the Institute of Economy and Trade of Tajik State University of
Commerce in Khujand. N.Jalolov@mail.ru

Abstract. The article examines the role of human capital as one of the key factors in the development of a green economy and achieving sustainable development. The relationship between the level of human capital development and the potential for the development of a green economy is revealed.

Key words: Human capital, green economy, sustainable development, environment

Во второй половине XX века в мировой экономике стали стремительно нарастать проблемы глобального масштаба, угрожающие существованию самого человечества. Как указывалось еще в «Оценке экосистем на пороге тысячелетия», подготовленной в 2005 году по инициативе ООН, «в течение второй половины XX века люди изменили экосистемы мира более значительно, чем в любой другой период в человеческой истории, и что около 60% услуг экосистем мира в настоящее время деградируют или используются нерационально»[1]. На протяжении многих тысячелетий люди развивали «коричневую» экономику, вовлекая в экономический оборот все большее количество ресурсов и генерируя увеличивающиеся объемы выбросов. Взрывообразный рост населения и увеличение антропогенной нагрузки на все системы планеты, истощение всех видов ресурсов, деградация окружающей среды поставили перед человечеством вопрос о необходимости формирования новой парадигмы роста мировой экономики.

По мнению некоторых ученых, «зеленая» экономика (green economy) в настоящее время обретает более конкретные контуры и черты, определяющие границы ее исследований и дифференцирующие ее как отдельное направление в экономической теории. На данный момент, в виду не достаточности научных исследований не существует какого-либо единого, общепринятого определения зеленой экономики. Есть лишь понимание того, что она представляет собой противовес традиционной «коричневой» экономике, характеризующейся расточительством природных ресурсов и повсеместным игнорированием требований снижения загрязнений производственных процессов. Тем не менее, в плюрализме мнений и собственных позиций ученых исследователей наиболее распространенное определение зеленой экономики получила интерпретация программы ООН по окружающей среде (UNEP, The United Nations Environment Programme): «зеленая экономика» – такой вид ведения хозяйственной деятельности, «который повышает благосостояние людей и обеспечивает социальную справедливость и при этом существенно снижает риски для окружающей среды и ее обеднение» [2].

Наряду с зеленой экономикой часто можно встретить понятие «устойчивое развитие» (sustainable development), которое было впервые упомянуто в докладе Международной комиссии по окружающей среде и развитию (Комиссии Брундтланд) в 1987 г. [3]. По своему духу и общей направленности эти два понятия похожи и имеют общие точки

соприкосновения, однако считать их синонимами было бы ошибкой. Устойчивое развитие представляет собой своеобразное видение процесса развития, некий концепт того как должен быть устроен мир, который бы существуя в сложившихся экономических реалиях не ставил под угрозу существование будущих поколений.

Зеленая экономика на фоне этой концепции выступает как инструмент, который включает в себя более конкретные методы и подходы достижения гармонии между желаемым экономическим ростом и реальной ограниченностью ресурсов планеты. По мнению ряда зарубежных ученых, для эффективного функционирования экономики необходимы четыре вида капитала (табл. 1) [4].

По мнению ряда зарубежных ученых, для эффективного функционирования экономики необходимы четыре вида капитала (таблица 1).

Таблица 1.

Типы капитала

человеческий капитал в форме рабочей силы, интеллекта, культуры и организации;
финансовый капитал , состоящий из наличных денег, инвестиций и денежно-кредитных отношений;
производственный капитал , включающий инфраструктуру, машины, инструментальные средства и фабрики;
естественный капитал , состоящий из ресурсов, живых систем и возможностей экосистемы.

Источник: Хокен П., Ловиис Э., Ловинс Х. // Естественный капитализм: грядущая промышленная революция / П. Хокен, Э. Ловинс, Х. Ловинс. – М.: Наука, 2002. 459 с.

Формирование зеленой экономики представляет собой сложный процесс, затрагивающий финансово-экономическую, политическую, социальную и духовную сферы жизни широких слоев населения. Некоторые специалисты выделяют определенные предпосылки или своеобразные триггеры, которые позволяют создать благоприятную среду для ее формирования и положить начало ее развитию. Одним из таких важных компонентов, а может быть и главным, способствующий процессу реализации, скажем так, стандартов и принципов зеленой экономики выступает человеческий капитал, который в широком своем смысле

представляет собой как совокупность знаний, умений, навыков, использующихся для удовлетворения многообразных потребностей человека и общества в целом. Так как капиталом управляет человек, то именно от качественного состояния человеческого капитала будет зависеть развитие экономики. Лишь грамотное распределение и использование остальных видов капитала обеспечит эффективное и стабильное развитие экономики.

Нобелевский лауреат по экономике 1971 года С.Кузнец утверждал, что существует некое пороговое значение накопленного национального человеческого капитала, без достижения которого переход к следующему технологическому укладу экономики невозможен. В связи с этим развитие человеческого капитала играет решающую роль в вопросе перехода и становления зеленой экономики как более совершенного способа ведения хозяйственной деятельности.

В качестве ядра человеческого капитала выступает плеяда лучших в своем деле и конкурентоспособных на мировом уровне специалистов, определяющие прирост и эффективность использования знаний, инноваций, предпринимательского ресурса, размеры и эффективность инновационного сектора экономики.

Анализ процессов показывает, что человеческий капитал и циклы его роста и развития являются главными факторами возбуждения инновационных волн развития и цикличного развития мировой экономики и общества [5].

Революционные изменения в экономике и обществе, крупнейшие инновации осуществлялись на базе накопленного человеческого капитала в каждый исторический период развития народа, страны, цивилизации.

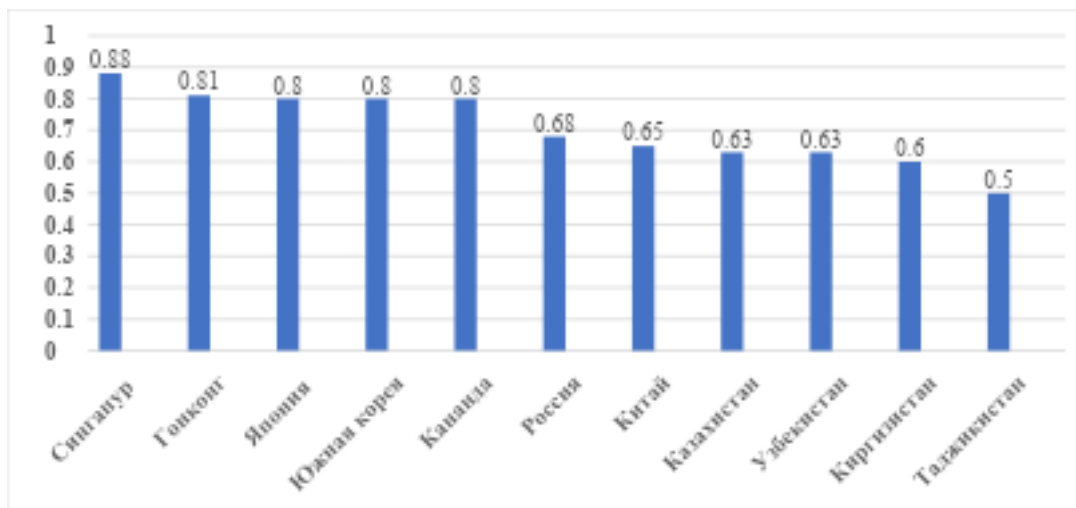
Человеческим обществом постепенно накапливались знания. На их базе развивались образование и наука. Формировался слой высокопрофессиональной научно-технической, управленческой и в целом интеллектуальной элиты, под началом которой и совершался очередной рывок в развитии человечества [6].

Если посмотреть на страны, которые успешно внедряют принципы зеленой экономики (Дания, Япония, Финляндия, Южная Корея и др.) то можно обнаружить, что они обладают одним из самых высоких индексов человеческого капитала диаграмма 1.

Диаграмма 1:

Рейтинг стран по индексу человеческого капитала

**Чанбаҳои рушди соҳибкори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Источник: https://en.wikipedia.org/wiki/Human_Capital_Index (дата использования 12.12.2025)

При этом часть стран, которые успешно идут по пути зеленого развития испытывают определённый дефицит природных богатств и вынуждены многие ресурсы закупать из-за рубежа. Это компенсируется высоким уровнем человеческого капитала, сформировавший целый кластер специалистов, способных высококачественно выполнять профессиональные задачи. Нередко такие страны изобилуют авторитетными и признанными во всем мире научно-исследовательскими центрами. Некоторые ученые считают, что дефицит природных богатств служит стимулом к развитию человеческого капитала. Таджикистан в рейтинге развития человеческого капитала на 2020г. занимала 111 место (см. диаграмму 1). (В мире более 200 государств и около 40 из них относятся к развитым странам). Многие страны обладают колоссальными запасами природных ресурсов, однако политика поддержания и стимулирования экономики лишь за счет увеличения добычи и продажи полезных ископаемых не дальновидна и не дает перспектив к развитию и повышения конкурентоспособности на международном уровне. В целях увеличения человеческого капитала необходимы инвестиции в развитие центров здравоохранения, культуры и конечно образования и науки. Именно научно-образовательные центры в конечном итоге будут определять качество человеческого капитала, которое в свою очередь будет определять экономическое развитие и благополучие страны.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Торговля и зелёная экономика. Руководство. Третье издание. Программа ООН по окружающей среде и Международный институт устойчивого развития. 2014 URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/14873/trade_GE_handbook_RU.pdf?sequence=9&isAllowed=y (Дата обращения 03.12.2025)
2. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности — Обобщающий доклад для представителей властных структур. ЮНЕП, 2011. Режим доступа: [http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf].
3. Runnalls D. «Environment and Economy: joined at the hip or just strange bedfellows?» // S.A.P.I.EN.S, 4.1, 2011. Режим доступа: [<http://sapiens.revues.org/1150>].
4. Хокен П., Ловиис Э., Ловинс Х. // Естественный капитализм: грядущая промышленная революция / П. Хокен, Э. Ловинс, Х. Ловинс. — М.: Наука, 2002. 459 с.
5. Ю. Карчагин//Человеческий капитал - интенсивный социальноэкономический фактор развития личности, экономики, общества и государственности. Режим доступа: [<http://pandia.ru/text/77/487/22542.php>].
6. Рейтинг стран по индексу человеческого капитала. . Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Human_Capital_Index (дата использование 12.12.2025)

ЗАРУРИЯТИ ИСТИФОДАИ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ҲИСОБКУНИИ ХАРОЧОТ ОИД БА ЭЛЕМЕНТҲОИ ИҚТИСОДӢ

Зокирхонзода М.З.

*доктори илмҳои иқтисод, дотсент, муовини директор оид ба илм ва
робитаҳои байналмилалӣ ДИС ДДТТ.*

Файзиева Ф.С.

*магистранти курси 2, ихтисоси баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва
аудити ДИС ДДТТ*

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур вазифаҳои асосии баҳисобгирӣ хароҷоти истеҳсолӣ ва усулҳои он таҳқиқ гаштааст. Аз он ҷумла, дар заминаи дида баромадани усулҳои ватании баҳисобгирӣ хароҷот боз ҷанбаҳои фарқкунандаи усулҳои муосири баҳисобгирӣ хароҷот ба монанди “стандарт-костинг” аз баҳисобгирӣ меёри таҳлил карда шудааст.

Калидвожаҳо: баҳисобгирӣ хароҷот, стандарт-костинг, баҳисобгирӣ хароҷот оид ба элементҳо, хароҷоти истеҳсолӣ, арзиши аслии маҳсулот.

НЕОБХОДИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ РАСЧЕТА ЗАТРАТ ПО ЭКОНОМИЧЕСКИМ ЭЛЕМЕНТАМ

Зокирхонзода М.З.

*доктор экономических наук, заместитель директора по науке и
международным отношениям ИЭТ ТГУК*

Файзиева Ф.С.

*магистр 2-го курса специальности бухгалтерский учёт,
анализ и аудит, ИЭТ ТГУК*

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные функции учета производственных затрат и их методы. В частности, на основе рассмотрения отечественных методов учета затрат были проанализированы отличительные аспекты современных методов учета затрат, таких как “стандарт-костинг” от нормативного учета.

Ключевые слова: учет затрат, стандарт-костинг, учет затрат на элементы, производственные затраты, себестоимость продукции.

THE NEED TO USE MODERN COST CALCULATION METHODS FOR ECONOMIC ELEMENTS

Zokirkhonzoda M.Z.

*Doctor of Economics, Deputy Director for Science and
International Relations IET TSUC*

Fayzieva F.S.

*The Master's degree of 2nd year, specialty Accounting,
Analysis and Audit of IET TSUC*

Abstract. *This article discusses the main functions of accounting for production costs and their methods. In particular, based on the consideration of domestic cost accounting methods, the distinguishing aspects of modern cost accounting methods, such as “standard costing” from regulatory accounting, were analyzed.*

Keywords: *cost accounting, standard costing, cost accounting for elements, production costs, cost of production.*

Дар шароити муносибатҳои иқтисодии бозорӣ арзиши аслии маҳсулот (кор, ҳадамот) нишондиҳандаи муҳимтарин ва асоситарини фаъолияти дилхоҳи корхона ба шумор меравад. Арзиши аслии истеҳсоли дар раванди истеҳсолот ба амал меояд. Натиҷаи ниҳони хароҷот дар истеҳсолот баровардани маҳсулоти тайёр мебошад. Барои тайёр кардани маҳсулот чунин хароҷотҳо ҳатмӣ мебошанд: музди меҳнат, ки ба коргарон дода мешавад; арзиши ашёи хом масолеҳҳо, ки барои истеҳсол кардани маҳсулот сарф шудааст; истеҳлоки (амортизатсияи) воситаҳои асосӣ, ки бевосита дар истеҳсолот иштирок меkunанд [2, С.44]. Ба ғайр аз он, хароҷоти корхона барои идоракунии ва хизматрасонии истеҳсолот (музди кори ҳайати коркунони идоракунии ва хизматрасонӣ; арзиши ашёи меҳнат, ки барои эҳтиёҷоти умумиистеҳсолӣ ва умумихоҷаги сарф мешаванд, яъне гарм ва равшан кардани биноҳо, тоза нигоҳ доштани онҳо ва ҳоказо); амортизатсияи (истеҳлоки) биноҳо ва асбобу анҷоми хоҷагии коргоҳҳо ва идораи корхона, иншооти умумизаводӣ) низ мавҷуд аст. Маблағи умумии ҳамаи ин хароҷоти номбурда арзиши аслии маҳсулотро ташкил медиҳанд.

Хароҷоти истеҳсолӣ ва баровардани маҳсулот ду тарафи истеҳсолот мебошанд, ки дар ҳисобдори инъикос меёбанд. Бояд таъakkур намуд, ки раванди истеҳсоли тибқи нақша ба амал бароварда мешавад. Дар нақша пеш аз ҳама ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшаванда ва арзиши аслии он дар назар дошта мешавад. Аз ин ҷо, вазифаҳои асосии ҳисобгирии раванди истеҳсолот чунинанд:

1. Ҳисобгирии ҳаҷми истеҳсолот ва номгӯи маҳсулот;
2. Ҳисобгирии хароҷоти ҳақиқии истеҳсоли маҳсулот;
3. Ҳисоб кардани (калкулятсияи) арзиши аслии маҳсулот (кор, ҳадамот)

4. Ошкор сохтани захираҳои паст кардани арзиши аслии маҳсулот (кор, хадамот)

Арзиши аслии маҳсулот – ин қисми арзишест, ки дар шакли арзиши воситаҳои истеҳсолии сарфшуда, қисми арзиши маҳсулоти зарурӣ ва қисми арзиши маҳсулоти иловагиро бо шакли пули ифода намуда, қисми нархи маҳсулотро ташкил намуда ва аз ҳисоби он хароҷоти аз худкунӣ, истеҳсол ва фурӯши маҳсулот пардохта мешавад ва муносибатҳои истеҳсолии муайянеро ифода мекунад.

Ҳисобгирии раванди истеҳсолот боз як қатор шартҳоро ба миён мегузорад; аз ҷумла, ҳисобгирии алоҳидаи хароҷот аз рӯи намудҳои истеҳсолот ва тақсимои ҳамаи хароҷот ба бевосита ва бавосита.

Дар шароити муносири хоҷагидорӣ чараёни қабули қарорҳои идоравии характери тактикӣ ва стратегӣ дар маълумот оид ба хароҷоти мустақим ва натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона асос ёфтааст. Яке аз асбоби самараноки идоракунии хароҷоти мустақими корхона ин низоми меёрии калкулятсияи арзиши маҳсулот мебошад [1, С.67].

Ҷамъбасти умумии хароҷоти пулӣ барои иҷрои барномаи истеҳсолӣ, ки таносуби хароҷоти моддӣ ва меҳнати одамонро тавсиф менамоянд, дар сметаи истеҳсоли нишон дода мешавад. Якҷоя бо арзиши аслии таркиббандаи маҳсулот дар шакли унсурҳои алоҳидаи музди меҳнат, ҳиссачудо кардани суғуртаи иҷтимоӣ, амортизатсияи воситаи асосӣ, масоҳат, сӯзишворӣ ифода карда мешавад. Ҳар унсурҳои хароҷот тамоми хароҷоти хеле мазкури маҳсулотро дар сеҳ ё тамоми корхона (бетаксим кардан дар ҷои истеҳсолоти маҳсулот ва таъминоти соҳавӣ инъикос мекунад. Ин гуна муайян кардани арзиши аслии маҳсулот, аз рӯи унсурҳо барои планкаши аҳамияти калон дорад, чунки дар он заминаи аломати иқтисодии хароҷоти якхелаи истеҳсолот қарор мегирад, ки аз рӯи вазифаҳои ҳелҳои алоҳидаи хароҷот дар рафти меҳнат муайян карда мешавад [4, С.23].

Ҳисоби бузургии умумии арзиши аслии маҳсулот аз рӯи унсурҳои хароҷоти муайяни истеҳсолӣ барои донишмандони нархи ҳар як намуди маҳсулоти алоҳида лозим аст. Аз ин рӯ дар корхонаҳои Ҷумҳурии инчунин ҳисоб кардани арзиши аслии маҳсулот аз рӯи моддаҳои калкулятсия тадбиқ карда мешавад. Ба гурӯҳҳо тақсим кардани хароҷот, ҳангоми ҳисоб кардани арзиши аслии (маҳсулот) воҳиди ҳелҳои алоҳидаи маҳсулот дар планкашии корӣ ва ҳисобгирии хароҷоти истеҳсолот истифода мешавад. Чунин тарзи ба гурӯҳҳои тақсимкунӣ барои дарёфтани захираҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

арзонгардони арзиши асли маҳсулоти сеҳҳои асосии истеҳсолот имкон медиҳанд.

Интиҳоби дурусти объектҳои асосии хароҷоти истеҳсолӣ ва калкулятсияи арзиши аслии маҳсулот ба дараҷаи ҳалқунанда ба хусусияти технология ва ташкили истеҳсолот, хусусияту номгӯи маҳсулоти истеҳсолшаванда, инчунин ба самаранок будани идоракунии корхона ва ташкили ҳисобгирии фаъолияти ҷузъҳои дохили хоҷагӣ вобаста аст.

Аломати асосие, ки рӯйи он истеҳсолот ба гурӯҳҳо тақсим мешавад, таъиноти соҳавии маҳсулоти истеҳсолшаванда ва кори иҷрошаванда мебошад. Дар ҳамин асос дар саноат намудҳои зерини истеҳсолот фарқ карда мешавад; Истеҳсолоти асосӣ, истеҳсолоти ёрирасон ва истеҳсолоти дигар хоҷагӣ.

Моҳияти ҳар як низоми баҳисобгирӣ, умумият ва фарқиятҳои онҳоро дида мебароем. Усули меёрии баҳисобгирии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси усули амрикоии «стандарт-костинг» тараққӣ кардааст. Низоми баҳисобгирии меёрии хароҷоти мустақими истеҳсолӣ дар давлати мо дар солҳои 30-40-ум пайдо шуда, ба шароити иқтисодиёти нақшавӣ мутобиқ мебошад. Ҳангоми коркарди ин низом низомномаҳои гуногун истифода бурда мешаванд, ки барои низоми баҳисобгирии «стандарт-костинг» асос гузоштааст ва мавҷудияти як қатор усулҳои баҳисобгириро муайян кардааст [3, С.18]. Усули меёрии ҳисобкунӣ - ин усули ҳисоббаробаркунии арзиши маҳсулот, ки дар тартибдиҳии калкулятсияи меёрӣ асос гузошта барои муайянкунии фарқияти аслии хароҷоти мустақим аз меёрҳои амалкунанда ва инъикоси меёрҳои амалкунандаи аслии хизмат мекунад. Муқоисаи низоми баҳисобгирии меёрии хароҷоти мустақими истеҳсолӣ бо низоми баҳисобгирии «стандарт-костинг» дар давлатҳои иқтисодиёти бозоргонии тараққикарда васеъ истифода бурда мешавад. Низомҳои номбаршуда дорои умумиятҳои зерин мебошад:

1. Дар асоси ду низомҳо алгоритми ягонаи ҳисобкунӣ гузошта шудааст:

1.1. Низомҳои баҳисобгирӣ мавҷудии бамеёргирии қитъаи ҳамаи хароҷоти мустақимро дар бар мегирад. Дар асоси меёрҳои муқарраршудаи (стандартҳо) хароҷоти мустақими сарватҳо оид ба моддаҳои алоҳидаи хароҷоти мустақим калкулятсияи меёрӣ то оғози давраи ҳисоботӣ тартиб дода мешавад.

1.2. Маҷмӯи умумии меёрҳоро (стандартҳо) ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мекунад: - меёрҳои асосӣ («базавӣ» стандартҳо) - ин меёрҳое, ки баъд

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

аз муайянкунии аввалаи он тасҳеҳ карда намешавад, вагарна тағйироти калон дар технологияи маҳсулот ва чараёни истеҳсоли он ба вучуд наояд. Стандартҳои базавӣ пас аз якчанд вақт кўҳна мешавад, барои ҳамин усулҳои амалкунандаи самаранокро дар чараёни истеҳсолот инъикос намекунад. Ҳангоми коркарди стандартҳои нав фарқиятҳои имкониятӣ оид ба нуқсони истеҳсолӣ, аз кор баромадани таҷҳизот, бозистии истеҳсолӣ ва дигар омилҳо ба назар гирифта мешаванд. Аз ин лиҳоз, онҳо базаи мутобиқи баҳогузори фарқиятҳоро таъмин менамояд, ки оиди иҷроиши онҳо менечерон ҷавобгар мебошанд. Меъёрҳои ҷорӣ амалӣ одатан чун меъёрҳои идеалӣ (стандартҳои идеалӣ) истифода бурда мешаванд, ки вобаста аз шароити идеалии ғаёлияти истеҳсоли корхона коркард карда мешавад. Харочоти мустақими идеалии меъёрӣ - ин харочоти мустақиме, ки дар ғаёлияти истеҳсоли самараноки корхона ба вучуд меояд. Одатан меъёрҳои идеалӣ ба ҳавасмандгардонии коргарони истеҳсолӣ манфӣ таъсир мерасонанд. Дар таҷрибаи хориҷӣ ҳавасмандкунӣ - дар паст кардани харочоти мустақими ҳамаи равияҳо равона карда шудааст, ки истифодабарии стандартҳои ҳавасмандкуниро дар назар дорад. Ба таркиби онҳо меъёрҳои харочоти мустақиме дохил карда мешавад, ки дар шароити кории мўътадил ба вучуд меояд.

2. Бамеъёргии харочоти мустақим, одатан оид ба моддаҳои зерин ба вучуд оварда мешавад: ашёи хоми асосӣ ва маводҳо, музди меҳнати коргарони истеҳсолоти асосӣ, харочоти мустақими иловагӣ.

3. Барои ғаёлияти самараноки ду низомҳои баҳисобгирӣ бояд баҳисобгии алоҳидаро ба роҳ монд ва назорати қатъии харочоти мустақимро ба вучуд овард. Тақсимои харочоти мустақими истеҳсолӣ дар ҳудуди меёр ва оиди фарқиятҳои онҳо бояд оид ба ҷойҳои пайдоиши онҳо ва марказҳои масъулият ба вучуд овард;

4. Низоми баҳисобгии меёрӣ, чун низоми баҳисобгии «стандарт-костинг», ҷамъбасти низомнок ва таҳлили фарқиятҳоро талаб менамояд. Ин амалиёт барои ҳалли ғаврии масъалаҳо ва саривақт баргараф намудани фарқиятҳои ошкоргашта мебошад.

5. Ҳар ду низом ҳангоми усулҳои гуногуни харочоти мустақими истеҳсолӣ ва ҳисобкунии арзиши маҳсулот истифода бурда мешавад. Барои ҳамин низомҳои таҳлилшаванда умумиятҳои зиёд дорад, лекин ҳаммаъно нестанд.

Фарқиятҳои асосии низомҳои баҳисобгии меёрӣ ва «стандарт-костинг» -ро номбар мекунем:

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

1. Ҳангоми низоми баҳисобгирии «стандарт-костинг» баҳисобгирии асосноки тағйироти меъёр дар баҳисобгирии ҷорӣ ба назар гирифта намешавад. Дар шароити низоми «стандарт-костинг» аксарият меъёрҳо дар давоми моҳҳо ва ҳатто солҳо бе тағйирот истифода бурда мешаванд. Танҳо тағйиротҳои калон ба монанди тағйироти сохтори маҳсулот, тақмили технологияи истеҳсолот ва ғ. ба тағйироти стандарт оварда мерасонад. Ҳангоми низоми меъёрии баҳисобгирии хароҷоти мустақим оид ба тағйироти меъёрҳо ва фарқиятҳо аз меъёри хароҷоти мустақим ба низоми умумии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисобкунии арзиши маҳсулот ҷорӣ карда мешавад ва меъёрҳо бо баробари бавучудоии ҷорабиниҳои ташкилию техникӣ аз нав дида баромада мешаванд. Бузургии муайяншудаи хароҷоти мустақим аз тағйироти меъёр, инчунин фарқият аз меъёр оид ба моддаҳои моҳонаи хароҷоти мустақим ба арзиши аслии маҳсулот равона карда мешавад (аз он ҷумла истеҳсолоти нотаом - нисбати хароҷоти мустақим оид ба тағйироти меъёр);

2. Ҳангоми усули меъёрӣ хароҷоти мустақими мустақим ба меъёр гирифта мешаванд, лекин хароҷоти мустақими ғайримустақим байни объектҳои ҳисобкунӣ бо усули индексӣ тақсимот карда мешавад. Дар низоми «стандарт-костинг» стандартҳо барои ҳамаи намудҳои хароҷоти мустақим, инчунин барои даромад ва якҷанд нишондиҳандаҳои истеҳсолӣ коркард карда мешаванд;

3. Низоми «стандарт-костинг» бо санадҳои меъёрӣ вобаста бо мавҷуд набудани услуби ягонаи стандартҳо танзим карда намешавад. Усули меъёрӣ дар иқтисодиёти нақшавӣ дар дастурамалҳои гуногуни соҳавӣ асос ёфтааст, ки дар замони муосир дар натиҷаи шароитҳои хоҷагидорӣ, тағйироти меъёрҳои техникӣ ва технологӣ муҳимияти худро гум кардааст. Лекин корхонаҳо истифодабарии онҳоро аз ҳисоби мавҷуд набудани дастурамалҳои нав ва нокифоягии воситаҳои пулӣ барои коркарди он давом дода истодаанд. Лекин баъзе аз корхонаҳо барои ташкил, санҷиш ва ҷорикунии низоми худии нишондиҳандаҳои меъёрӣ имконият доранд ва дар хусусияти истеҳсолоти аниқ асоснок шудааст;

Хуллас, фарқияти асосӣ дар он мебошад, ки ҳангоми истифодаи низоми баҳисобгирии «стандарт-костинг» хароҷоти мустақими меъёрӣ ба ҳисоби истеҳсолот равона карда мешаванд. Фарқиятҳои муайяншудаи ҳар як давраи ҳисоботӣ байни хароҷоти мустақими асли ва дар пешистодаи солона дар ҳисобҳои алоҳидаи фарқиятҳо ҷамъ карда мешаванд (ҳисобҳои фарқият аз меъёр оид ба харҷи маводҳо, харҷи музди меҳнат, хароҷоти

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

мустақими иловагӣ, хароҷоти мустақими тиҷоратӣ) ва пурра ба натиҷаи молиявии корхона равона карда мешаванд. Ҳангоми зарурияти инъикоси фарқият бо гурӯҳбандӣ оиди сабабҳо дар ҳисобҳои таҳлилии инъикос карда мешаванд. Дар ин ҳолат хароҷоти мустақим дар дебити ҳисоби «Истеҳсолоти нотамо» ҷамъ шуда, бо арзиши меъёрӣ баҳогузорӣ карда мешавад, маҳсулоти тайёр аз кредити ҳамин ҳисоб ҳамчунон бо арзиши меъёрӣ баҳогузорӣ карда мешавад.

АДАБИЁТ

1. Фридман П. Аудит, контроль затрат и финансовых результатов при анализе качества продукции. - М.: Аудит, 2003. –246с.
2. Қурбонов З.Қ., Абдурахмонова М. З., Эҳсонова М.О., «Назариҳои ҳисобҳои бухгалтерӣ», «Хуросон». Хуҷанд 2008. – 260с.
3. Шеремет А.Д., Суйц В.П. «Аудит» учебник: 4-е изд. Перераб и доп. М: ИНФРА - 2004г. -520с.
4. Уроқов Д. «Назариҳои ҳисобҳои бухгалтерӣ». Дастури таълимӣ, Душанбе 2008. - 480с.

**ТАЪСИРИ ОМИЛИ ИННОВАТСИЯ БА РУШДИ ИҚТИСОДИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Алиҷонов Ҷамшед Абдуқаюмович

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,

*мудир кафедраи назариҳои иқтисодии МДТ “Донишгоҳи давлатии
Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров” alijonov_jamshed@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда тибқи истифода аз функсияи истеҳсоли Кобб-Дуглас муайян карда шуд, ки дар солҳои 2018-2023 таъсири пешрафти илму техника ҳамчун ифодакунандаи раванди инноватсия дар таъмини рушди иқтисодии кишвар начандон назаррас мебошад. Таҳлилҳо собит намуданд, ки саҳми пешрафти илму техника (инноватсия) дар таъмини рушди ММД дар соли 2023 ба 0,65% баробар гардида, ин нишондиҳанда дар баҳши саноати кишвар дар соли 2023 ба 4,61% баробар шудааст. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки раванди саноатикунони иқтисодии миллӣ бо ҷараёнҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

инноватсионӣ дар ҳамбастагии қавӣ қарор дошта, дар ниҳоят саноатикуноӣ ногузир бо инноватсия ҳамгиро мебошад.

Калидвожаҳо: *инноватсия, пеишафти техникӣ ва технологӣ, функцияи истеҳсолии Кобб-Дуглас, бақияи Солоу, рушди иқтисодӣ, рушди саноат, рушди соҳибкории истеҳсолӣ, иқтисодии саноатӣ.*

**ВЛИЯНИЕ ФАКТОРА ИННОВАЦИИ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
РОСТ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Алиджанов Джамшед Абдукаюмович

*Доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой
экономической теории Худжандского государственного университета
имени академика Б. Гафурова alijonov_jamshed@mail.ru*

Аннотация. *В результате проведенного исследования на основе использования производственной функции Кобба-Дугласа определено влияние технического прогресса как показателя инновационного процесса в обеспечении экономического роста страны в период 2018-2023гг., которая показала, что оно имеет очень низкий показатель. Проведенный анализ показал, что в 2023г. влияние технического и технологического процесса на рост ВВП составил всего 0,65%. В промышленном секторе данный показатель в 2023г. составил 4,61%. Такое положение свидетельствует о том, что индустриализация национальной экономики имеет тесную взаимосвязь с инновационными процессами. В конечном итоге было установлено, что индустриализация переплетается с инновациями.*

Ключевые слова: *инновация, технический и технологический прогресс, производственная функция Кобба-Дугласа, остаток Солоу, экономический рост, развитие промышленности, развитие производственного предпринимательства, промышленный потенциал.*

**THE INFLUENCE OF INNOVATION ON ECONOMIC GROWTH
IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Alichonov Kamshed Abdukayumovich

*Doctors Ilmhoi Iqtisodi, Professor, Mudiri Department of Nazariya and
Iqtisodia MDT “Donishgohi Davlatii Khukand ba Nomi Academician B.
Gafurov” alijonov_jamshed@mail.ru*

Abstract. *As a result of the study, based on the use of the Cobb-Douglas production function, the influence of technical progress as an indicator of the innovation process in ensuring the country's economic growth in the period 2018-2023 was determined, which showed that it has a very low indicator. The analysis showed that in 2023 the influence of the technical and technological process on GDP growth was only 0.65%. In the industrial sector, this figure in 2023 was 4.61%. This situation indicates that the industrialization of the national economy has a close relationship with innovation processes. Ultimately, it was found that industrialization is intertwined with innovations.*

Keywords: *innovation, technical and technological progress, Cobb-Douglas production function, Solow residual, economic growth, industrial development, development of manufacturing entrepreneurship, industrial potential.*

Дар шароити муносири инкишофи ҷамъият нишондоди асосии рушд ва пешрафти иқтисодӣ милли инноватсия баромад карда, ҳамчун сарчашмаи асосии тараққиёти субъектони хоҷагидорӣ муқаррар карда мешавад.

Истиллоҳи инноватсия ва ҷаъолияти инноватсионӣ дар риштаи илми иқтисодӣ аз ибтидои асри XX оғоз гардида, ҳамчун “ҷаъолияти илмӣ, технологӣ, ташкилӣ, инвестиционӣ ва тичоратӣ дарк карда шуда, барои коркард ва татбиқи лоиҳаҳои навоаранда, инчунин барои инкишофи инфрасохтори соҳаҳои он равона карда шудааст”[2, 8-10]. Яъне ҷаъолияти инноватсионӣ ҷораҳои барои амалигардонии равандҳои навоарӣ равонашударо фарогир мебошад, ки ҳамгироии илм, истехсолот, захираҳо, маориф ва инвестисияҳоро барои ташаккулёбӣ ва татбиқи инноватсияро дар назар дорад.

Мувофиқи хулосаҳои илмии Й.Шумпетер, технологияҳои нав иқтидори технологияи рушди иқтисодиро дар марҳилаҳои навбатии сикли иқтисодӣ ба миён меорад [9, 142]. Н.Д. Кондратев омили асосии тараққиёти иқтисодиро дар равандҳои инноватсионӣ дида, сиклҳои ҷаъолияти кориро вобаста аз пешрафти илму техника шарҳ медиҳад [6, 42].

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Аз ҷониби иқтисоддонҳои ватанӣ академик Раҳимов Р.К., ва пайравони ӯ Довгялло Я.П. ва Юсуфбеков Ю.Р. дар асоси муколамаи васеи илмӣ моҳияти инноватсия ба таври возеҳ кушода дода шудааст. Мувофиқи ақидаи ин олимон “инноватсия – ин тичоратикунонии донишҳои илмӣ, натиҷаи фаъолияти инноватсионӣ мебошад, ки дар намуди маҳсулоти нав ва ё такомул додашудаи дар бозор пешкашшуда баромад карда, ҳамзамон раванди технологияи навро фарогир буда, шакли нав ва мукамалгардонидашудаи ташкилӣ-иқтисодии истеҳсолот, идоракунӣ мебошад, ки ғоидаи зарурии иқтисодӣ ва ҷамъиятиро таъмин менамояд” [6, 32].

Вобаста аз ҳадафҳои татбиқи раванди инноватсия ва таҷдиди техникӣ ва технологӣ аз ҷиҳати методологӣ он аз як қатор чораҳои иборат мебошад, ба монанди азнавсозии технологияи истеҳсолот, гузариш ба самти инкишофи навоарӣ. Оид ба ин хислати инноватсия ва таҷдиди соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ олими рус Ясин Е.Г. қайд мекунад, ки “амалигардонии инноватсия азхуднамудани истеҳсоли маҳсулоти муосирро бо сатҳи технологияи муосир, азнавсозии таҷҳизоти истеҳсолӣ, иваз намудани таҷҳизот бо технологияҳои муосир, ҳамгироӣ ба равандҳои инноватсионии ҷаҳонӣ, азнавтайёркунии кадрҳо ва дигаргуниҳои сохторӣ дар иқтисодиёт бо дарназардошти нишондодҳои саноатикунониро дар назар дорад” [11, 5-29].

Дар асоси таҳлили вазъияти таъминоти соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ бо таҷҳизотҳои муосир қайд намудан мумкин аст, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза намуди мутобикаткунандаи таҷдиди иқтисодиёти миллӣ афзалтар ба ҳисоб меравад, яъне истифодабарии техника ва технологияҳои хориҷӣ.

Бо мақсади муайян намудуни афзоиши маҳсулнокии умумии омилҳои истеҳсолот ҳамчун нишондоди асосии тараққиёти инноватсионии иқтисодиёт функсияи истеҳсолии маъмули Кобб-Дуглас истифода шуда метавонад. Ҷоиз ба таъкид аст, ки функсияи истеҳсолии Кобб-Дуглас соли 1928 пешкаш карда шуда, соли 1956 аз тарафи Роберт Солоу ва Тревор Свон таҷдиди назар карда шудааст.

Функсияи истеҳсолии Кобб-Дуглас дар шакли зерин ифода карда мешавад:

$$Y = AK^{\alpha}L^{\beta} \quad (1)$$

ки дар ин ҷо: Y – ҳаҷми ММД-и асли; A – таъсири пешрафти илму техника (бақияи Солоу) (маҳсулнокии умумии омилҳо); K – омили сармоя; L – омили меҳнат; α ва β – чандирнокии барориши маҳсулот аз рӯи меҳнат ва чандирнокии барориши маҳсулот аз рӯи сармоя.

Қоида ба таъкид аст, ки функсияи истеҳсолии Кобб-Дуглас соли 1928 пешкаш карда шуда, соли 1956 аз тарафи Роберт Солоу ва Тревор Свон таҷдиди назар карда шудааст. Айнан аз ҳамин сабаб, нишондоди A ҳамчун бақияи Солоу номбурда мешавад, ки таъсири пешрафти илму техникаро ба афзоиши даромад ва ММД ифода менамояд.

Барои муайян намудани маҳсулнокии умумии омилҳои истеҳсолот ва ё бақияи Солоу бояд сараввал нишондодҳои α ва β муқаррар шуданаш лозим аст. Ин нишондодҳоро мо аз рӯи усули пешкаш кардаи Раҳимов Р.К., Довгялло Я.П. ва Юсуфбеков Ю.Р. [6, 154-157] муайян менамоем. Аз тарафи ин олимони ватанӣ нишондозои α ва β ба таври муқаррар намудани ҳиссаи пардохти меҳнат (β) дар даромади умумӣ ва нишондоди (α) ба воситаи тарҳ намудани он аз адади 1 муқаррар карда мешавад. Дар умум нишондодҳои номбурда аз рӯи чунин формула муайян карда мешавад.

$$\alpha = \frac{\Delta Y}{\Delta K} \times \frac{K}{Y}; \beta = \frac{\Delta Y}{\Delta L} \times \frac{L}{Y} \quad (2)$$

Раҳимов Р.К., Довгялло Я.П. ва Юсуфбеков Ю.Р. дар таҳқиқоти худ нишондоди функсияи истеҳсолии Кобб-Дугласро барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000 то 2015 чунин тасвир мекунад:

$$Y = AK^{0,7}L^{0,3} \quad (3)$$

Ҳисобҳои гузаронидашуда аз рӯи усули пешниҳодшудаи ин олимони барои солҳои 2018-2023 чунин нишондодро ифода намуд:

$$Y = AK^{0,6}L^{0,4} \quad (4)$$

Аз ин ҷо нишондоди маҳсулнокии умумии омилҳои истеҳсолот ва бақияи Солоу (таъсири пешрафти техника) барои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин намудро мегирад:

$$A = \frac{Y}{K^{0,6}L^{0,4}} \quad (5)$$

Таъсири бақияи Солоу ва ё пешрафти техника дар рушди иқтисодии мамлакат бошад чунин намуд ифода карда мешавад:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + \alpha \frac{\Delta K}{K} + \beta \frac{\Delta L}{L} \quad (6)$$

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ки дар ин ҷо: $\frac{\Delta Y}{Y}$ – суръати афзоиши даромад (ММД);

$\frac{\Delta A}{A}$ – бақияи Солоу (пешрафти техникӣ);

$\alpha \frac{\Delta K}{K}$ – саҳми сармоя дар суръати афзоиши ММД;

$\beta \frac{\Delta L}{L}$ – саҳми меҳнат дар суръати афзоиши ММД.

Бо истифода аз формулаи 6 ба воситаи дигаргунсозии алгебравӣ ҳосил мекунем:

$$\frac{\Delta A}{A} = \frac{\Delta Y}{Y} - \left(\alpha \frac{\Delta K}{K} + \beta \frac{\Delta L}{L} \right) \quad (7)$$

Дар ҷадвали 1 аз рӯи формулаҳои дар боло овардашуда мо ҳиссаи бақияи Солоу ва ё таъсири пешрафти техникӣ дар суръати афзоиши ММД ҳисоб намудем.

Ҷадвали 1.

Таъсири дигаргуниҳои техникӣ ва ё бақияи Солоу дар суръати афзоиши ММД Тоҷикистон

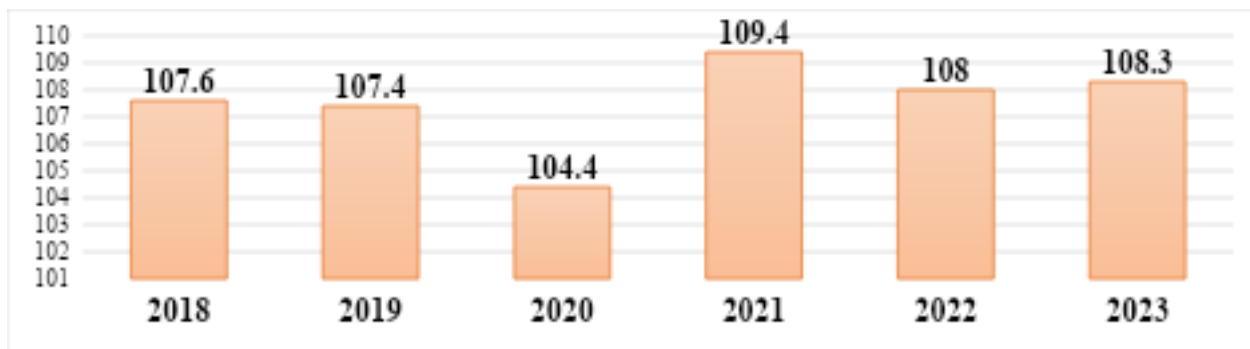
Солҳо	Ҳиссаи бақияи Солоу (таъсири пешрафти техникӣ) дар суръати афзоиши ММД
2018	0,29
2019	0,43
2020	0,58
2021	0,76
2022	0,71
2023	0,65

Сарчашмаи ҳисоб: Ҳисобҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. 189. 22.-24.

Аз рӯи маълумоти ҷадвали 1 дидан мумкин аст, ки таъсири дигаргуниҳои техникӣ ва ё бақияи Солоу дар афзоиши ММД – и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 0,29% ташкил дода бошад ин нишондиҳанда дар соли 2023 ба 0,65% расидааст.

Қоиз ба қайд аст, ки нишондоди баланди таъсири бақияи Солоу дар мамлакат ба соли 2021 рост меояд, ки дар ин давра суръати афзоиши ҳаҷми ММД низ нисбат ба дигар солҳо баландтар мебошад (109,4%) расми 1.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Расми 1. Суръати рушди ММД нисбат ба соли гузашта. Ҳисобҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. 189. 22.

Таҳлилҳо собит менамояд, ки таъсири бақияи Солоу, ҳамчун таъсири инноватсия ба пешрафти иқтисодии нисбат ба таъсири он ба соҳаи саноат пасттар буда, оид ба афзалияти саноатикунони шаходат медиҳад. Бинобар ҳамин дар раванди таъмини рушди соҳаи саноат ба таркиби инноватсионии он диққати аввалиндараҷа дода, инчунин кӯшиш намудани зарур аст, ки иқтисодии соҳаҳои саноат барои истеҳсоли маҳсулоти алоҳида то ҳадди аксар истифода шаванд.

Бо мақсади истифодабарии ҳадди аксари имкониятҳои истеҳсолии соҳаҳои саноат ҳамгироии байнисоҳавӣ ва дуруст ба роҳ мондани тақсими меҳнати байни соҳавӣ зарур ба шумор меравад. Зеро бе таъминоти захиравии истеҳсолоти саноатӣ пешрафти ин соҳа имконнопазир мегардад. Дар ин самт бояд пояи захиравии истеҳсоли маҳсулоти саноатии коркард, алаҳхусус коркарди маҳсулоти кишоварзӣ дар корхонаҳои саноатӣ таъмин карда шуда, истеҳсоли маҳсулоти ниҳой пурра ба роҳ монда шавад. Маҳз бо таъмини истеҳсоли маҳсулоти саноатии ниҳой саноати минтақавӣ метавонад иқтисодҳои мавҷудаи истеҳсоли ва захираҳои меҳнати бо кор машғулнабударо бо истеҳсолоти ғоидаовар фаро гирад.

Бинобар ҳамин интихоб ва инкишофи корхонаҳои мавҷуда метавонад ба сифати “муҳаррик” баромад кунад, ки рушди иқтисодии устуворро таъмин намояд. Таъмини тараққиёти бахши саноатӣ дар асоси принципҳои саноатикунонии босуръати кишвар, ҳамчун асоси дастрасии рушди иқтисодии самаранок ва устувор, инкишофи ҳама шаклҳои соҳибкориро дар соҳаи саноат дар назар дорад. Айнан инкишоф ва васеъшавии ҳама шаклҳои соҳибкорӣ метавонад заминаи мусоидро барои

таъмини ҷойҳои кории мувофиқ ва таъмини бозори дохилӣ бо молҳои истеҳсолоти ватаниро фароҳам оварад.

АДАБИЁТ:

1. Алиджанов, Д. А. Импортозамещающий экономический рост в современных условиях Республики Таджикистан / Д. А. Алиджанов. – Худжанд: Нури маърифат, 2021. – 368 с. – ISBN 978-99975-75-32-6. – EDN KZUGTX.
2. Бездудный Ф.Ф., Смирнов Г.А., Нечаева О.Д. Сущность понятия «инновация» и его классификация. //Инновации. 1998. №2,3 – С.4.
3. Маҷмӯи омори Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. 429с.
4. Маҷмӯи омори Ҷумҳурии Тоҷикистон 2020. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе, 2020. 439с.
5. Норт, Д. Понимание процесса экономических изменений /перевод с английского К. Мартынова, Н. Эдельмана. Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2010. – 253 с.
6. Рахимов Р.К., Довгялло Я.П., Юсуфбеков Ю.Р. Теоретико-методологические вопросы инновационного развития экономики Республики Таджикистан. Книга 1. АН РТ. Ин-т экономики и демографии. – Душанбе: Дониш, 2017 – 240с. С. 32.
7. Суханронӣ дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар. Душанбе, 30.05.2024. <http://www.president.tj/>
8. Ҳисобҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. 189.
9. Шумпетер, Й. Наука и идеология: перевод с английского // Философия экономики. Антология / под редакцией Д. Хаусмана. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2012. – 520 с.
10. Шумпетер, Й. Теория экономического развития. Москва: Наука, 2005. – 400 с. Кондратьев, Н.Д. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. – 523 с.
11. Ясин Е.Г. Модернизация российской экономики: что в повестке дня. // Общество и экономика. – 2001. №3-4. С. 5-29.
12. <http://www.heritage.org/index/>

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ КАК ФАКТОРА СДЕРЖИВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ.

Абдукодиров Хайрулло Абдусаломович

*д.э.н., доцент кафедры экономической теории Таджикского
государственного университета права, бизнеса политики Республика
Таджикистан, Согдийская область, г. Худжанд, индекс: 735700, 17
микр-н. дом 1, личный тел.: (+992) 92 848-49-35, e-mail: Khon1974@mail.ru*

Алиджанова Сурайё Абдушукуровна

*к.э.н., доцент кафедры экономической теории Таджикского
государственного университета права, бизнеса политики Республика
Таджикистан, Согдийская область, г. Худжанд, индекс: 735700, 17
микр-н. дом 1, личный тел.: (+992) 630-22-32, e-mail: sural4@mail.ru.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы экологии
которые сдерживают развития зелёной экономики в регионах страны. В
этом контексте, нужно сказать, что современные технологии
способствуют снижению негативного воздействия в городах. К
факторам, создающих проблемы разрушению природной среды и
сдерживающее развитию зелёной экономики, выступают в первую
очередь, рассеяние вредных веществ в атмосферу регионов страны. А
также, огромные мусорные свалки и ТБО.*

*Для решения этих задач авторами предлагается ряд мероприятий
таки как четкое определение источника финансирования деятельности в
направлении охраны, возобновления и сохранения природных ресурсов
между предприятиями и централизованными источниками и т.д.*

***Ключевые слова:** экология, зелёная экономика, фактор,
финансирование, инфраструктура.*

Абдукодиров Хайрулло Абдусаломович

*д.и.и., дотсенти кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес, сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Суғд, ш. Хуҷанд,*

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

индекс: 735700, микрорайони 17, хонаи 1, телефони шахсии 1, 248-89,
почтаи электронӣ: Khon1974@mail.ru

Алиҷонова Сурайё Абдушукуровна

номзади илмҳои иқтисод, дотсенти кафедраи назарияи иқтисодии
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес, сиёсати Тоҷикистон, вилояти Сугд,
Хуҷанд, индекси почта: 735700, микрорайони 17, хонаи 1, телефони
шахсӣ: e-29-23-23-20 sura14@mail.ru.

БАЪЗЕ МУАММОҲОИ ҲОЛАТИ МУҲИТИ ЗИСТ ЧУН ОМИЛИ МАҲДУДКУНАНДАИ ИНКИШОФИ ИНФРАСОХТОРИ САБЗ

Дар мақола масъалаҳои муҳити зист, ки ба рушди иқтисодии сабз
дар минтақаҳои кишвар монеъгӣ мебандад, баррасӣ шудааст. Дар ин
замина, бояд қайд кард, ки технологияҳои муосир ба коҳиши додани
таъсири манфии шаҳрҳо мусоидат мекунанд. Ба омилҳое, ки мушкилоти
хароби муҳити табиӣро ба вуҷуд меоранд ва ба рушди иқтисоди сабз
монеъ мешаванд, пеш аз ҳама паҳншавии моддаҳои зараровар ба
атмосфераи минтақаҳои кишвар, инчунин партовгоҳҳои калану ва
партовҳои саҳти саҳт мебошанд.

Барои ҳалли ин мушкилот муаллифгон як қатор тадбирҳоро пешниҳод
менамоянд, ки пеш аз ҳама ин эътибори дақиқи муайян намудан ба
манбаи маблағгузориҳои фаъолият дар соҳаи ҳифз, навосӣ ва ҳифзи
сарватҳои табиӣ дар байни корхонаҳо ва манбаъҳои мутамарказ ва ғайра
намуд.

Калидвожаҳо: экология, иқтисоди сабз, омил, маблағгузорӣ,
инфрасохтор.

Abdukodirov Khairullo Abdusalomovich

*Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Economic
Theory of the Tajik State University of Law, Business, Politics Republic of
Tajikistan, Sughd region, Khujand, index: 735700, 17th microdistrict, house 1,
personal phone: (+992) 92 848-49-35, e-mail: Khon1974@mail.ru*

Alijanova Surayo Abdushukurovna

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory
of the Tajik State University of Law, Business, Politics Republic of Tajikistan,
Sughd region, Khujand, postal code: 735700, 17th microdistrict, house 1,
personal phone: (+992) 630-22-32, e-mail: sura14@mail.ru*

SOME PROBLEMS OF ECOLOGICAL CONDITION AS A FACTOR CONSTRAINING THE DEVELOPMENT OF GREEN INFRASTRUCTURE

Abstract. *This article examines environmental issues that hinder the development of a green economy in the country's regions. In this context, it should be noted that modern technologies help reduce negative impacts in cities. The factors that create problems for the destruction of the natural environment and hinder the development of a green economy primarily include the dispersion of harmful substances into the atmosphere of the country's regions, as well as massive landfills and solid waste.*

To address these challenges, the authors propose a number of measures, such as a clear definition of the source of funding for activities in the area of protection, renewal, and preservation of natural resources between enterprises and centralized sources, etc.

Key words: *ecology, green economy, factor, financing, infrastructure.*

Проблемы загрязнения окружающей среды и безмерного количества бытовых отходов несколько лет назад были атрибутом развитых государств. Но с тех пор эти страны проделали немало труда по курсу к экономизации и экологизации своих технологических и бытовых процессов для развития зелёной экономики. Сегодня почти в каждой развитой стране сортировка и переработка отходов поставлены, на конвейер.

В настоящее время одна из важных проблем человечества является бесконтрольный выброс отходов. Даже небольшой по площади и населенности городок ежедневно выбрасывает горы мусора, которое отражается на переполненных свалках. Некоторые отходы представляют опасность для человечества и природы, так как они токсичны и вредны. Каждый год нашу планету загрязняет более 2 млрд. тонн мусора. [3, с. 6]

Известно, что экологическое регулирование является частью экологической политики государства. В этом контексте, нужно сказать, что

вопросы загрязнения окружающей среды мало кого заботят, и это вызывает множество проблем с мусором: он постоянно горит, загрязняет воды и почву. Но мировой опыт показывает, что сортировка и переработка отходов может удешевить производства многих товаров и существенно уменьшить потребление энергоресурсов. Однако, для регионов Таджикистана это становится намного роскошью. И для того, чтобы не было голословным рассмотрим некоторые статистические данные рассеяние вредных веществ в атмосферу от стационарных источников на 1 км² площади, которое приведено на нижеследующем таблице 1.

Из таблицы видно, что наиболее высокий выброс отходов на 1 на км², происходит в крупных городах страны, это города Душанбе – 134286, Худжанд – 100000, и в Бохтаре, где этот показатель равно приблизительно 500000 тыс. кг, в год.

**Таблица 1. - Рассеяние вредных веществ в атмосферу от
стационарных источников на 1 кв. км площади**

(кг. на км²)

	Объем, тыс. км ²	Отходы вредных веществ, кг				
		2015	2018	2020	2022	2025
Республика Таджикистан	141,51	258,1	330,3	240,9	433,5	369,9
г. Душанбе	0,14	50000	103571,4	115714,3	122857	134286
Согдийская обл.	25,2	398,5	432,5	464,3	400,8	599,2
г. Худжанд	0,03	20000	23333,3	30000	40000	100000
Хатлонская обл.	24,6	73,5	73,2	227,6	406,5	345,5
г. Бохтар	0,01	170000	160000	180000	183000	500000

Источник: [2, с. 102]

В начале XXI века - в эпоху нового понимания мира и его устройства, людей и их потребительского поведения, появилась новая модель устойчивого экономического развития:

- процесс индустриализации в большинстве стран привел к разрушению экологии, и этот опыт следует учитывать;

- сегодня очень необходима защита интересов всей страны - охрана энергии природных ресурсов, создание благоприятных экологических условий для приложения энергии человека, формирование экологического сознания нации, основанное на воспитании экологической этики.

Таблица 2. - Выбросы вредных веществ в атмосферу от постоянных

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ИСТОЧНИКОВ ВЫХЛОПА

Регионы	Единица измерения	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025
Республика Таджикистан	Тонна	100,5	43,8	29,6	34,4	36,4	27,0	61,5	85,4
г. Душанбе	Тонна	20,5	3,3	1,2	2,0	2,8	4,4	18,8	27,3
РРП	Тонна	40,6	29,6	22,4	23,3	25,4	12,1	19,1	25,8
Согдийская область	Тонна	22,7	5,3	4,9	3,9	4,5	8,3	15,1	18,2
Хатлонская область	Тонна	16,4	5,6	1,0	5,2	3,7	1,7	8,5	17,6
ГБАО	Тонна	0,3	0,0	0,1	0,0	0,2	0,3	0,1	1,4

Источник: [2, с. 117]

Экологически ориентированный инвестиционный процесс требует государственного вмешательства и четкого регулирования разработки, реализации и сопровождения инвестиционных проектов, при этом особую роль играет сопровождение таких проектов. Государственное регулирование процессов включает в себя разработку и реализацию экологически ориентированных инвестиционных проектов, создание сознательно сформированного набора условий, предпочтений и ограничений.

Таблица 3. – Выбросы вредных веществ в атмосферу по Республике Таджикистан и Согдийской области (по долям) (состав) (тыс. т/год)

Годы		1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025
Всего отходов	в РТ	100,5	43,8	29,6	34,4	36,4	27,0	61,5	72,4
	в Согд. обл.	22,7	5,3	4,9	3,9	4,5	8,8	15,1	23,1
	доля Согд. обл. (в %)	22,6	12,1	16,6	11,3	12,4	32,6	24,6	24,2
в том числе по ингредиентам в масштабе республики:									
твердые вещества		28,7	7,5	6,2	8,7	13,5	11,8	25,2	30,1
газообразный и жидкий		71,8	36,3	23,4	25,7	22,3	15,2	36,3	28,7
ангидрид сульфата		17,0	2,8	1,4	1,7	1,7	2,1	11,2	15,2
окись углерода		42,9	27,8	20,2	20,7	17,0	10,5	18,5	19,3
окиси азота		7,1	1,0	1,2	0,8	0,5	0,5	1,8	1,3
углеводороды		2,1	0,1	0,1	0,8	0,8	1,3	2,9	2,2
другие вещества		1,7	4,6	0,5	1,7	1,8	0,8	4,1	3,2

Источник: [2, с. 135]

В целом, зарубежный опыт предусматривает установление

отдельного налога за промышленное и бытовое использование частей биосферы.

В странах Евросоюза принята система налогообложения всех загрязняющих производств, стоимость водоочистных сооружений иногда составляет 50% себестоимости продукции.

Опыт Германии. Одним из мировых лидеров в утилизации и переработки отходов является Германия. Ещё 35-40 лет назад в результате безмерной увлеченности одноразовым потреблением, страна затонула в мусоре.

Опыт Швейцарии. Швейцария – это страна, в которой каждый пакетик несортированного мусора обойдется его хозяину штрафами в несколько тысяч франков. Мусорные полигоны в стране запрещены.

В Таджикистане основной особенностью обращения с отходами в современных условиях является их накопление на свалках. Во всех регионах республики до сих пор сохраняется традиционно сложившаяся система сбора отходов, без последующей сортировки и переработки, что препятствует для развития зелёной экономики.

Экологические субсидии принимают форму инновационных субсидий, которые являются частью затрат на разработку новых технологий и кредитов на природоохранное оборудование, восстановление окружающей среды или субсидий для покрытия долгов. Такая политика частично применяется в Европе, где также существует инвестиционная надбавка для крупных фондов, ориентированных на сохранение.

В Нидерландах используется дополнительная скидка в размере 10-15% на инвестиционные затраты по сравнению с обычной налоговой льготой для сокращения загрязнения и разработки чистых технологий для зелёной экономики.

Во многих странах (Дания, Норвегия, Швеция, Нидерланды, Канада) государство предоставляет субсидии на разработку оборудования, технологий, альтернативных источников энергии, энергосберегающие мероприятия для развития зелёной экономики.

Рисунок 1. - Расходы на охрану окружающей среды в Согдийской области

(в практических ценах, тыс. сомони)

**Чанбаҳои рушди соҳибқори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

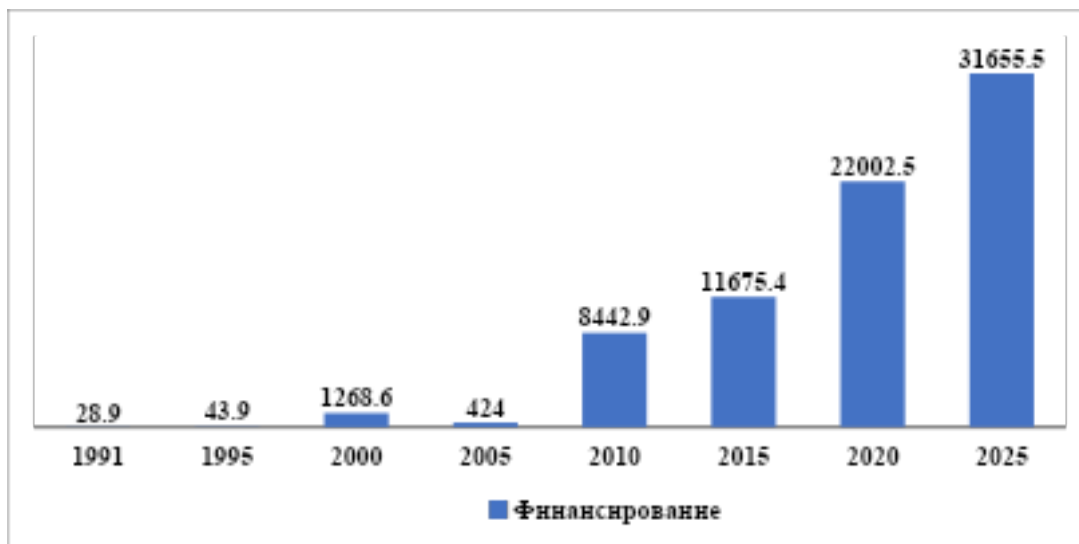

Рисунок составлен автором, на основе данных: [2, с. 142]

В регионе, очень слабо развиты объемы финансирования и денежных вливаний на расходы на охрану окружающей сред. Так, если в 1991 году объем вливаний составляли порядка 29 тыс. сомони, то к 2025 году этот показатель 31655,5 тыс. сомони, эти вливания для региона очень низкие, где население составляет 3 млн., а общая площадь около 29 тыс. кв. км. Хотя в Согдийской области осуществляется внедрение новейших технологий, связанных с реализацией политики энергосбережения, что положительно влияет на устойчивое развитие территорий. В экологическом развитии региона важное место занимает сфера здравоохранения, туризма и развлечений. Важнейшим вопросом конфликта интересов в направлении инвестиционной политики развития региона с учетом экологической ситуации является обеспечение высокого качества жизни, в первую очередь, обеспечение здоровья населения.

По статистике, ежегодно в стране регистрируется более 3000 новых случаев онкологических заболеваний. Анализ данных в региональном разрезе показывает, что в 2025 году у 1 353 человек в Хатлонской области, у 1 372 человек в Согдийской области и у 974 человек в подведомственных районах центра выявлены онкологические заболевания впервые.

Следует признать, что в течение последнего десятилетия наблюдается рост новых случаев онкологических заболеваний среди населения. В 2025 году заболеваемость раком на 100 000 населения составила в Хатлонской области 31,1 в Согдийской области 35,3, в центральных районах 33,3. чел.

При формировании устойчивого развития Согдийской области необходимо учитывать следующие принципы создания нового механизма

регулирования природоохранной сферы, которое в последствии может способствовать развитию зелёной инфраструктуры в регионе:

- развитие механизмов финансово-кредитного резервирования для природоохранных нужд;
- формирование рынка экологических услуг;
- четкое определение источника финансирования деятельности в направлении охраны, возобновления и сохранения природных ресурсов между предприятиями и централизованными источниками и т.д.

Экономические аспекты развития заключают в себя следующие принципы:

- не возлагать дополнительных затрат на будущие поколения;
- обеспечивать воспроизводство производственных мощностей на перспективу;
- обеспечивать благосостояние населения на должном уровне.

Для повышения экологической составляющей в развитии зелёной экономики в регионе предложен комплекс мер, который заключается в следующем:

- строительство, расширение и реконструкция полигонов твердых бытовых отходов и объектов по переработке и обеззараживанию несоответствующих и запрещенных пестицидов;
- внедрение оборудования и машин для сбора, хранения, переработки и утилизации коммунально-бытовых и опасных (токсичных) отходов;
- переработка и обеззараживание непригодных и запрещенных пестицидов;
- открытие новых экологических специальностей в региональных вузах.

Для этого необходимо разработать привлекательные инвестиционные проекты, предусматривающие достижение экономических, социальных и экологических последствий.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Sweden's recycling is so revolutionary, the country has run out of rubbish
Режим доступа:
<http://www.independent.co.uk/environment/sweden-s-recycling-is-so-revolutionary-the-coun-try-has-run-out-of-rubbish-a7462976.html>. (01.02.2023)

2. Регионы Республики Таджикистан: 34 года государственной независимости. – Душанбе; Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2025. – С. 102.
3. Пономарев М.В. Комментарий к Федеральному закону "Об отходах производства и потребления": монография / М.В. Пономарев, Н.В. Кичигин, Н.А. Енисейская. – М.: Деловой двор, 2019. – 232 с.
4. Соколов Л.И. Управление отходами (Waste management). Учебное пособие. Издательство: Инфра-Инженерия. 2018.
5. Шилкина С.В. Мировые тенденции управления отходами и анализ ситуации в России//Интернет-журнал «Отходы и ресурсы», 2020 №1<https://resources.today/PDF/05ECOR120.pdf> (доступ свободный). Загл. с экрана. яз. рус., англ. DOI: 10.15862/05ECOR120/. (22.03.2023).

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПАССАЖИРСКИХ АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Касымова Мавджуда Халимовна.

кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета,

ИЭТ ТГУК в городе Худжанде. Тел.:(+992 92 7274404.

e-mail: sabrina11.80@mail.ru

***Аннотация.** В статье рассматриваются построение модели управления инновационной деятельности пассажирского автотранспортного предприятия, а также предложена модель которая состоит из целенаправленных подпроцессов, находящиеся в логической последовательности и взаимосвязи. Предложены меры по совершенствованию технологии управления инновационной деятельностью пассажирских автотранспортных предприятий в условиях рыночных отношений.*

***Ключевые слова:** инновационная деятельность, инновационное управление, процесс, модель, стратегия, потенциал, пассажирские автотранспортные предприятия.*

ТАКМИЛИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИДОРАКУНИИ ФАЪОЛИЯТИ НАВОВАРИИ КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛИИ ПАССАЖИРӢ.

Қосимова Мавҷуда Ҳалимовна

номзади илмҳои иқтисодӣ, доҷенти кафедраи баҳисобгирӣ
бухгалтерӣи ДИС ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд Тел.: +992 92 7274404.
sabrinal1.80@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Дар мақола масъалаи сохтани модели идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаи нақлиёти автомобилии мусофирбар баррасӣ шуда, инчунин модели пешниҳод шудааст, ки аз зерпроцессҳои мақсаднок иборат аст, ки дар пайдарҳамии мантиқӣ ва бо ҳам алоқаманданд. Тадбирҳо оид ба такмили технологияи идоракунии фаъолияти инноватсионии корхонаҳои нақлиёти мусофирбар дар шароити иқтисоди бозорӣ пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: фаъолияти инноватсионӣ, идоракунии инноватсия, раванд, модел, стратегия, иқтидор, корхонаҳои нақлиёти мусофирбар.

IMPROVING INNOVATION MANAGEMENT TECHNOLOGIES FOR PASSENGER TRANSPORT ENTERPRISES

Kasymova Mavdzhuda Khalimovna.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Accounting
Department Institute of Economics, TSUC, Khujand. Tel.: +992 92 7274404.
Email: sabrinal1.80@mail.ru

Abstract. The article discusses the construction of a management model for the innovative activities of a passenger motor transport enterprise, and also proposes a model that consists of targeted subprocesses that are in a logical sequence and interconnectedness. Measures are proposed to improve the management of innovative activities of passenger transport companies in a market economy.

Keywords: innovation, innovation management, process, model, strategy, potential, passenger transport companies.

В настоящее время, развитие инновационной деятельности в транспортной сфере Республики Таджикистан обусловлено изменениями, происходящими в приоритетных направлениях экономической политики государства.

В современных условиях успешное функционирование хозяйствующего субъекта зависит от умения адаптироваться к изменениям внешней среды, производительности, результативности и конкурентоспособности, что во многом зависит от уровня современного управления. Актуальность совершенствования технологий управления инновационной деятельностью пассажирских автотранспортных предприятий обосновано усложнением конкурентной среды, появлением новых технологий и возрастающими требованиями современного общества.

Инновационное управление направлено на решение стратегических и оперативных задач связанных с управлением, планированием, организацией и контролем инновационных процессов на пассажирском автотранспортном предприятии. В широком понимании инновационное управление ориентировано на изменения в деятельности предприятия. Отличительной особенностью инновационного управления является широкое понимание проблем предприятия и творческих способностей работников.

Для инновационного управления характерны четыре стадии инновационного цикла, на каждом из которых решаются определенные задачи, показанные на рис. 1.

Рисунок 1 - Основные задачи инновационного управления

Основополагающей задачей инновационного управления считается формирование системы целей и задач нововведений на определенный период времени [1].

Цель в управлении инновационной деятельностью характеризует состояние инновационной системы, которое необходимо получить в перспективе, выраженное качественными и количественными характеристиками, которые являются ориентирами развития. Цель инновационной деятельности имеет два значения: как результат построенных прогнозов и как ограничение инновационной деятельности.

С помощью планирования обосновываются и формируются основные направления инновационной деятельности во взаимосвязи с общими целями развития, ресурсным обеспечением и ситуацией на рынке. В современных условиях, характеризующихся жесткой конкуренцией, усиливается роль планирования нововведений. Это обусловлено следующими условиями:

- ✓ сложный характер современных проектов по внедрению инноваций;
- ✓ разнонаправленностью процессов инноваций;
- ✓ специализацией и интеграцией в сфере инноваций;
- ✓ неопределенностью инновационных процессов;
- ✓ высокий уровень экономической ответственности за внедрение инноваций.

В ходе управления инновационной деятельностью функция планирования позволяет решить следующие задачи:

- построить дерево целей инновационного развития и довести их до конкретных исполнителей;
- разработать стратегические планы инновационного развития предприятия;
- разработать сбалансированную систему целей, основанную на причинно-следственных связях подцелей по направлениям и исполнителями;
- оценить ресурсное обеспечение необходимое для реализации стратегических инновационных планов;
- регулировать и контролировать выполнение мероприятий по инновационным программам.

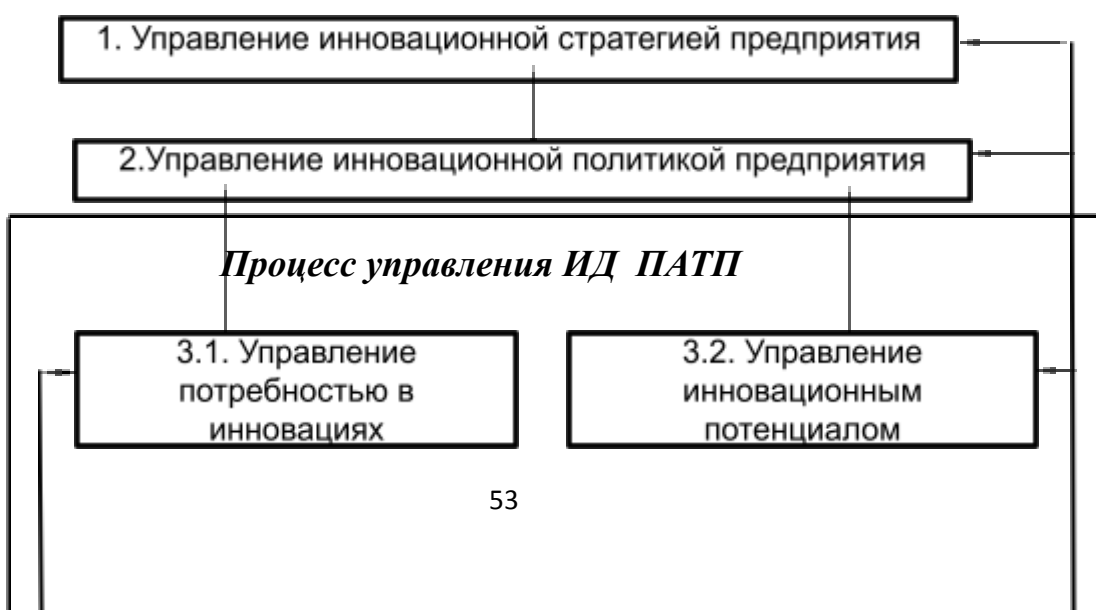
Организация инновационной деятельности обеспечивает реализацию стратегического плана инновационного развития пассажирского автотранспортного предприятия. Особенность заключается в том, что намеченные мероприятия по инновационному развитию связаны с исполнителями из разных подразделений предприятия. В связи, с чем рекомендуется создание рабочей группы состоящей из представителей разных подразделений, в функцию которых будет входить реализация мероприятий, связанных со структурным подразделением.

Рациональная организация управления инновационной деятельностью влияет на эффективность инновационного процесса. Следовательно, построение оптимальной структуры и установление связей между подразделениями является одной из основных задач в организации управления инновационной деятельностью. Решение обозначенной задачи возможно при использовании такого метода как моделирование процесса управления инновационной деятельностью [2,3].

Моделирование процесса управления основывается на выявлении всех подпроцессов инновационной деятельности и установление логических связей между ними в пределах деятельности предприятия, при необходимости в модель могут включаться внешние подсистемы, влияющие на деятельность пассажирского автотранспортного предприятия.

По нашему мнению, общий процесс управления инновационным развитием можно разделить на подпроцессы, которые отражают определенный вид деятельности связанный с внедрением инноваций в деятельность пассажирского транспортного предприятия.

Модель процесса управления инновационной деятельностью пассажирского автотранспортного предприятия, основанная на подпроцессах управления и логических связях между ними, отражена на рисунке 2.

**Чанбаҳои рушди соҳибкори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Рисунок 2 - Модель процесса управления инновационной деятельностью
пассажирского автотранспортного предприятия**

Управление инновационной деятельностью любого предприятия начинается с разработки инновационной стратегии, которая представляет собой систему целей долгосрочного развития предприятия, а также способов их достижения на основе разработки или внедрения инноваций. Инновационная стратегия является частью общей стратегии и направлена на использование и развитие инновационного потенциала предприятия.

Реализация подпроцесса управления инновационной стратегией пассажирского автотранспортного предприятия предполагает, прежде всего, выбор стратегии, который определяет успех осуществления инновационной деятельности любого предприятия. Инновационная стратегия пассажирского автотранспортного предприятия направлена на внедрение новых методов управления, проведения маркетинговых исследований и т.д.; разработка и/или внедрение новых организационных структур; использование новых видов ресурсов и/или новых подходов к использованию традиционных ресурсов и др.

Реализация инновационной стратегии осуществляется посредством инновационной политики предприятия. То есть инновационная политика представляет собой совокупность решений, методов и приемов, применяемых руководством предприятия в целях реализации стратегического плана инновационного развития пассажирского автотранспортного предприятия.

Подпроцесс управления инновационной политикой выполняет функцию регулирования и координации всего процесса управления инновационной деятельностью пассажирского автотранспортного предприятия. На любом этапе управления должна присутствовать обратная связь с подпроцессом управления инновационной политикой для получения информации о полученных результатах и при необходимости внесения изменений.

Регулирующая и координирующая функция подпроцесса управления инновационной политикой обеспечит постоянство инновационного процесса, рациональное использование всех ресурсов и успешную реализацию стратегического плана инновационного развития пассажирского автотранспортного предприятия.

Управление инновационной деятельностью пассажирского автотранспортного предприятия начинается с подпроцесса связанного в выявления потребностей в нововведениях и видов нововведений. Результаты управления потребностью в нововведениях являются основой для начала инновационного процесса на пассажирском автотранспортном предприятии, так как выясняется, какой вид инновации необходим, и в каком направлении деятельности предприятия будет внедряться. Видом инновации могут быть: услуга, технология, транспортные средства, маркетинговые исследования, компьютеризация процесса управления и др. По результатам подпроцесса управления потребностью в нововведениях принимаются решения о переходе на инновационный путь развития, строятся прогнозы и разрабатываются стратегические планы реализации инновационного процесса. В этом выражается связь подпроцесса управления потребностью с подпроцессами управления инновационной политикой и управления стратегией инновационного развития пассажирского автотранспортного предприятия.

Инновационный потенциал характеризует мощь и силу возможностей пассажирского автотранспортного предприятия для осуществления инновационного развития. Основной функцией

подпроцесса управление инновационным потенциалом является оценка фактического инновационного потенциала пассажирского автотранспортного предприятия, то есть оценка возможностей для создания собственными силами новшеств. Для этого исследуется интеллектуальный и производственный потенциал, при необходимости усиливается специалистами со стороны. В случае не достаточности собственного инновационного потенциала для генерирования новшеств, принимается решение о приобретении нововведений.

Организация воплощения отобранных идей осуществляется путем экспериментальных исследований (управление экспериментальными исследованиями), реализация которых направлена на получение новой информации об изучаемом объекте, характеризующим различные его свойства, а также подтверждение выдвинутых теоретических предположений.

Результаты деятельности этих подпроцессов становятся основой для определения стратегических направлений инновационного развития пассажирского автотранспортного предприятия, тем самым управление инновационным потенциалом взаимосвязано с подпроцессами управления инновационной политикой и стратегическим планом инновационного развития предприятия.

Подпроцесс управление приобретением нововведений связан с исследованием последних достижений науки и техники в области транспортных услуг, поиск трансфера инновации, организация процесса приобретения инновации. Данный подпроцесс связан с предыдущими подпроцессами управления инновационной деятельностью. Так приобретение инноваций усиливает инновационный потенциал, является материальным обеспечением реализации плана стратегического инновационного развития и окончательное решение о приобретении инновации принимается руководством пассажирского автотранспортного предприятия (подпроцесс управление инновационной политикой), эффективность принимаемого решения зависит от правильности выполнения функции управление потребностями в инновациях.

Организацию прикладными исследованиями необходимо проводить как для собственных инноваций, так и для приобретенных. При не достаточности собственного потенциала для прикладного исследования созданных инноваций организуется проведение исследований другими организациями. Исследуются технические возможности внедрения идей,

проводится анализ рынка на предмет потребности идеи для населения. Полученные результаты являются основанием для принятия решения о переходе к следующему подпроцессу управление проектами, в функции которого входит разработка проекта для внедрения инновации

Приобретенные инновации требуют апробации в реальных условиях функционирования пассажирского автотранспортного предприятия и адаптации к местным условиям. Выполнение этих функций находится в компетенции управления прикладными исследованиями. При необходимости в приобретенные инновации вводятся необходимые изменения с учетом местных условий.

При создании инновации или её приобретении рассчитывается экономический эффект от внедрения. Необходимо отметить, что результат может быть отрицательным, в чем проявляются свойство инновации неопределенность и инновационный риск, что должно быть учтено подпроцессом управление инновационной политикой.

На этом этапе завершаются подготовительные работы к внедрению инноваций.

Управление внедрением инноваций предполагает использование инновации в транспортном процессе или в управлении деятельностью пассажирского автотранспортного предприятия, а также пробного использования инновации на определенном сегменте рынка, то есть доведение инновации до потребителя.

Основной функцией подпроцесса управление распространением инновации являются широкомасштабные комплексные маркетинговые мероприятия, направленные на распространение новых видов услуг на рынке и выход на новые рынки.

В целом построение модели управления инновационной деятельности пассажирского автотранспортного предприятия позволило наглядно представить процесс управления инновационным развитием. Предлагаемая модель состоит из целенаправленных подпроцессов, которые находятся в логической последовательности и взаимосвязи. Результаты каждого подпроцесса являются основанием для начала следующего подпроцесса. Такой подход позволяет вносить необходимые изменения и корректировать выполнение плана стратегии инновационного развития. Каждый элемент модели связан с выполнением определенных функций, которые могут быть расписаны в форме правил, что позволит

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

повысить эффективность реализации управления подпроцессом и в совокупности управление инновационной деятельностью предприятия.

Таким образом, реализация предложенной модели по совершенствованию технологии управления инновационной деятельностью позволяет значительно повысить эффективность оказания услуг пассажирскими автотранспортными предприятиями, а также обеспечить экономический рост в условиях территорий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бовин, А.А. Управление инновациями в организации / А.А. Бовин. – М.: Дело, 2009. – С124
2. Герасимов, Б.Н., Герасимов, К.Б. Эффективность экономических систем: монография. – Самара: НОАНО ВПО СИБиУ, 2013. – 252 с. – Серия «Энциклопедия управленческих знаний»;
3. Новикова, Н.А. Разработка мероприятий по повышению эффективности процесса управления внедрением инноваций // Вестник Поволжского государственного ун-та сервиса. Серия «Экономика». – 2014. – №5 (37). – С. 124–132.
4. Трифилова А.А. Управление инновационным развитием предприятия. М.: Финансы и статистика, 2003. 176 с.

**БАҲШИ 1. МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ
ИННОВАТСИОНӢ ВА ДУРНАМОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР
ЗАМОНИ МУОСИР**

**РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ТАШАККУЛИ
ИҚТИСОДИӢТИ САБЗ ДАР ВИЛОЯТИ СУҒД: МУАММОҲО ВА
ДУРНАМОИ МИНТАҚАВӢ**

Шокирзода Шӯҳрат Усмон

*номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи «Менеҷмент ва маркетинг» Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд, shuhrat-2015@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Мақола ба таҳлили масъалаҳои мубрами рушди соҳибкории инноватсионӣ ва ташаққули моделҳои иқтисодии сабз дар минтақаи калидии Ҷумҳурии Тоҷикистон — вилояти Суғд бахшида шудааст. Дар доираи таҳқиқот аҳамияти стратегии инноватсияҳо ҳамчун омилҳои асосии гузариш ба рушди устувор арзёбӣ мегардад. Муаллиф вазъи феълӣ муҳити инноватсионӣ ва сармоягузори минтақаро мавриди таҳлил қарор дода, монеаҳои асосии татбиқи технологияҳои "сабз"-ро муайян менамояд. Дар мақола диққати махсус ба нақши рақамикунонӣ ва ташаққули сармояи инсонӣ дода шудааст. Дар хулоса тавсияҳои амалӣ барои тақмили сиёсати минтақавӣ ва ҳавасмандгардонии соҳибкории экологӣ пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: стратегияи рушди минтақавӣ, соҳибкории инноватсионӣ, иқтисодии сабз, рушди устувор, рақамикунонӣ, сармояи инсонӣ, технологияҳои сабз, вилояти Суғд.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ФОРМИРОВАНИЕ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ В СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

Шокирзода Шухрат Усмон

кандидат экономических наук, доцент кафедры «Менеджмент и маркетинг» Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанд,
shuhrat-2015@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена анализу актуальных вопросов развития инновационного предпринимательства и формирования моделей зеленой экономики в ключевом регионе Республики Таджикистан — Согдийской области. В рамках исследования оценивается стратегическая значимость инноваций как основного фактора перехода к устойчивому развитию. Автор анализирует текущее состояние инновационной и инвестиционной среды региона, выявляет ключевые барьеры на пути внедрения «зеленых» технологий. Особое внимание уделяется роли цифровизации и формированию человеческого капитала. В заключении представлены практические рекомендации по совершенствованию

региональной политики и стимулированию экологического предпринимательства.

Ключевые слова: региональная стратегия развития, инновационное предпринимательство, зеленая экономика, устойчивое развитие, цифровизация, человеческий капитал, зеленые технологии, Согдийская область.

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AND FORMATION OF A GREEN ECONOMY IN SUGHD REGION: CHALLENGES AND REGIONAL PROSPECTS

Shokirzoda Shuhrat Usmon

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Management and Marketing Institute of Economics and Trade Tajik State
University of Commerce, Khujand, shuhrat-2015@mail.ru*

Abstract. *The article is devoted to the analysis of pressing issues regarding the development of innovative entrepreneurship and the formation of green economy models in the Sughd region, a key economic hub of the Republic of Tajikistan. The study assesses the strategic importance of innovation as a primary driver for the transition to sustainable development. The author analyzes the current state of the regional innovation and investment climate, identifying key barriers to the implementation of "green" technologies. Special emphasis is placed on the role of digitalization and the development of human capital. The paper concludes with practical recommendations for enhancing regional policy and incentivizing environmental entrepreneurship.*

Keywords: *regional development strategy, innovative entrepreneurship, green economy, sustainable development, digitalization, human capital, green technologies, Sughd region.*

Дар замони муосир, ки бо равандҳои глобализатсияи иқтисодӣ ва таҳдиди ҷаҳонии тағйирёбии иқлим тавсиф меёбад, рушди устувори иқтисодӣ тақозои асосии ҳар як давлат, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Принсипҳои рушди устувор, ки ба мувозинати байни афзоиши иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳити зист таъя мекунад, ҳамчун заминаи методологии таҳияи стратегияҳои рушди минтақавӣ хизмат мекунад. Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 2026 мо

35-солагии онро чашн мегирем, заминаи заруриро ҷиҳати ташаккули сиёсати иқтисодии ба оянда нигаронидашуда фароҳам овард. Сиёсати мазкур дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030» [8] ва дигар ҳуҷҷатҳои стратегӣ таҷассум ёфтааст. Маҳз дар доираи ин санад, ду самти стратегӣ, рушди соҳибкории инноватсионӣ ва ташаккули иқтисодиёти сабз [2], ҳамчун омилҳои калидии пешрафти иқтисодӣ ва таъмини амнияти экологии миллий эътироф шудаанд. Тадбирҳои баёнгашта барои таъмини гузариши сифатӣ аз иқтисодиёти анъанавӣ ба модели инноватсионӣ-экологӣ заруранд.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 16 декабри соли 2025, самтҳои афзалиятноки рушди кишвар дақиқ муайян гардиданд. Чунончӣ, Пешвои миллат таъкид намуданд: «Ҳукумати мамлакат бояд самтҳои афзалиятноки рушди технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ, саноатикунории босуръат бо технологияҳои муосир, истифодаи имкониятҳои транзитӣ ва сайёҳӣ, идомаи ислоҳоти идоракунии давлатӣ, дастгирии соҳибкорӣ ва беҳтар гардонидани фазои сармоягузорию таъвӣ бахшад». Ҳамчунин, ишора шуд, ки «ба идоракунии самараноки корхонаҳои давлатӣ, рушди иқтисоди «сабз» ва «даврагӣ», гузариш ба модели иқтисодии ба донишу навоарӣ асосёфта, рушди сармояи инсонӣ ва пешгирӣ кардани таъсири тағйирёбии иқлим бояд эътибори аввалиндараҷа дода шавад». [1] Аз ин лиҳоз, омӯзиши мушкilot ва дурнамои ташаккули соҳибкории инноватсионӣ ва иқтисодиёти сабз дар вилояти Суғд ба талаботи муосири рушди давлатӣ ҷавобгӯ мебошад.

Соҳибкории инноватсионӣ ҳамчун механизми татбиқи технологияҳои нав ва ғояҳои экологӣ самаранок, барои гузаштан ба иқтисодиёти сабз аҳамияти бунёдӣ дорад [3]. Аз нуқтаи назари назарияи иқтисодӣ, соҳибкории инноватсионӣ дар ин контекст ҳамчун "инноватсияи про-экологӣ" ё "инноватсияи устувор" амал мекунад, ки ҳадафи он афзоиши фоида, минимализатсияи таъсири манфии экологӣ мебошад.

Иқтисодиёти сабз, дар навбати худ, модели нави иқтисодии ба принципҳои устувор асосёфта мебошад. Он ба ҳифзи муҳити зист, истифодаи оқилона ва самараноки захираҳои табиӣ (ба монанди об ва энергия) ва баланд бардоштани сифати зиндагии аҳоли нигаронида шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи чунин модел ба таъмини амнияти энергетикӣ ва обии минтақа алоқамандии зич дорад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Алоқамандии мазкур ба таври мустақим ба рушди сармояи инсонӣ таъсир мерасонад [3].

Гузариш ба иқтисодии сабз дар сатҳи минтақавӣ, бахусус дар вилояти Суғд, тақозои ҳатмии тағйироти сифатӣ дар сохтори сармояи инсониро ба миён меорад. Ташаккули босуръати "малакаҳои сабз" дониш ва малакаҳое, ки барои татбиқи технологияҳои каммасраф, аз ҷиҳати экологӣ беҳатар ва идоракунии устувор заруранд, яке аз ҷузъҳои асосии ин тағйирот мебошад. Дар баробари ин, ташаккули "малакаҳои рақамӣ" низ аҳамияти зиёд дорад, зеро онҳо барои идоракунии самараноки захираҳо, мониторинги дақиқи экологӣ ва автоматикунии чараёнҳои истеҳсолот дар корхонаҳои минтақа имконият фароҳам меоранд.

Ҳамин тавр, ин ду намуди малака якдигарро пурра карда, заминаи кадриро барои татбиқи бомуваффақияти стратегияи рушди инноватсионӣ-экологӣ дар вилоят ташкил медиҳанд. Ба ин тариқ, инноватсияи сабз ва ташаккули сармояи инсонӣ ду омили муҳим дар таҳия ва татбиқи стратегияи муваффақи рушди минтақавӣ дар шароити вилояти Суғд мебошанд. Ҳамгироии малакаҳои рақамӣ ва экологӣ имкон медиҳад, ки модели нави концептуалии оmodасозии кадрҳо ва ташаккули иқтисодии сабз дар минтақа амалӣ карда шавад. (Расми 1).

Расми 1. Модели концептуалии ташаккули иқтисодии сабз тавассути ҳамгироии малакаҳо ва инноватсияҳо дар вилояти Суғд (таҳияи муаллиф).

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Моделҳои пешниҳодшуда раванди мантиқии табдил додани захирахоро ба натиҷаҳои стратегӣ тавассути чор сатҳи асосӣ инъикос менамояд:

1. Сатҳи воридотӣ. Марҳилаи мазкур заминаи бунёдии рушдро ташкил дода, захираҳои инсонӣ, сиёсати давлатӣ ва инфрасохтори таълимиро ҳамчун ҷузъҳои асосии оғози равандҳои инноватсионӣ дар бар мегирад.

2. Сатҳи ташаккули малакаҳо. Дар ин ҷо ҳамгироии «малакаҳои сабз» (донишҳои экологӣ ва сарфаи захираҳо) бо «малакаҳои рақамӣ» (истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои идоракунии) нишон дода шудааст, ки барои таҷдиди назари идоракунии корхонаҳои муосир дар шароити рақамикунонӣ зарур мебошад.

3. Сатҳи табдил. Дар ин марҳила захираҳо ва малакаҳои андӯхташуда ба амали воқеӣ табдил меёбанд. Пайдоиши «мутахассисони сабз-рақамӣ» имкон медиҳад, ки инноватсияҳои сабз ва технологияҳои каммасраф дар бахшҳои истеҳсолӣ ва хизматрасонии минтақа ба таври васеъ татбиқ карда шаванд.

4. Сатҳи натиҷавӣ. Ҳамчун ҳадафи ниҳоии стратегияи рушди минтақавӣ, сатҳи мазкур ноил шудан ба рушди устувори иқтисодӣ ва ташаккули пурраи модели иқтисодиёти сабзро дар вилояти Суғд кафолат медиҳад. Ин натиҷа мустақиман ба ҳадафҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030» ва дастурҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат менамояд.

Вилояти Суғд, ки минтақаи саноатӣ ва аграрии кишвар ба ҳисоб меравад, дар татбиқи ин стратегияҳо нақши меҳварӣ дорад. Таҳқиқи масъалаҳои рушди минтақавӣ, ки дар қори илмӣ муаллиф мавриди омӯзиш қарор гирифтааст, имкон фароҳам меоварад, ки вазъияти воқеии рушди соҳибкории инноватсионӣ ва ташаккули иқтисодиёти сабз дар ин минтақа ба таври амиқ таҳлил карда шавад [8].

Мақсади мақола аз таҳлили вазъии кунунии рушди соҳибкории инноватсионӣ ва ташаккули иқтисодиёти сабз дар вилояти Суғд, муайян намудани муаммоҳои асосӣ ва пешниҳоди дурнамои стратегияи минтақавӣ ҷиҳати ноил шудан ба рушди устувор иборат мебошад.

Аҳамияти илмӣ мақола дар таҳияи тавсияҳои амалӣ барои мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии минтақа ҷиҳати тақмили роҳҳои истифодабарии технологияҳои рақамӣ дар идоракунии ташкилоту

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

корхонаҳо [4] ва пайвастании стратегияҳои рушди минтақавӣ бо талаботи иқтисодии сабз зохир мегардад.

Рушди минтақавӣ дар шароити муосир зарурати таҳияи стратегияро талаб мекунад, ки ҳам ба афзоиши иқтисодӣ ва ҳам ба ҳифзи экологӣ нигаронида шудааст. Иқтисодии сабз ҳамчун як парадигмаи нави рушд, ки "сармояи табииро" ба назар мегирад, бевосита бо рушди соҳибкории инноватсионӣ алоқаманд аст [5].

Соҳибкории инноватсионӣ раванди ташаккул ва татбиқи технологияҳо, маҳсулот ва хизматрасониҳои навест, ки дар баробари фоидаи иқтисодӣ, ҳалли масъалаҳои экологиро (масалан кам кардани партовҳо, истифодаи самараноки захираҳо) [7] таъмин менамояд.

Иқтисодии сабз модели иқтисодӣ, ки афзоиши даромадро бо кам кардани хавфҳои экологӣ ва норасоии захираҳои табиӣ таъмин мекунад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои захираҳои обӣ ва гидроэнергетикӣ бузург аст, ин самт аҳамияти ҳаётан муҳим дорад.

Ҳамин тариқ, ташаккули иқтисодии сабз дар вилояти Суғд ба талаботи Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [9] ва тамоюлҳои ҷаҳонии рақамикунонӣ мувофиқ буда, имкон медиҳад, ки стратегияи рушди минтақавӣ дар асоси принципҳои устувор тақмил дода шавад.

Вилояти Суғд аз лиҳози ҳаҷми истеҳсолот ва консентратсияи корхонаҳои саноатӣ дар ҷои аввал меистад, ки ин зарурати ғаврии "сабзгардонӣ"-и иқтисодии минтақаро нишон медиҳад.

Дар вилоят як қатор корхонаҳои хурду миёна, ки ба истеҳсоли маҳсулоти нав ё таҷдиди техникӣ машғуланд, фаъолият мекунанд. Аммо, сатҳи умумии соҳибкории инноватсионӣ ҳанӯз паст буда, ба тақвияти сохторҳои дастгирӣ (масалан, технопаркҳо, инкубаторҳои тиҷоратӣ) ниёз дорад.

Мувофиқи маълумоти оморӣ, сатҳи умумии соҳибкории инноватсионӣ дар вилояти Суғд ҳанӯз паст боқӣ мемонад. Бо вучуди ин, таҳлили динамикаи солҳои 2022-2024 суръати мусбатро нишон медиҳад (ҷадвали 1). Ҳиссаи корхонаҳои фаъоли инноватсионӣ то соли 2024 ба 1,63% расидааст, аммо ин нишондиҳанда аз сатҳи миёнаи кишварҳои бо иқтисодии гузаранда пасттар аст.

Ҷадвали 1

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

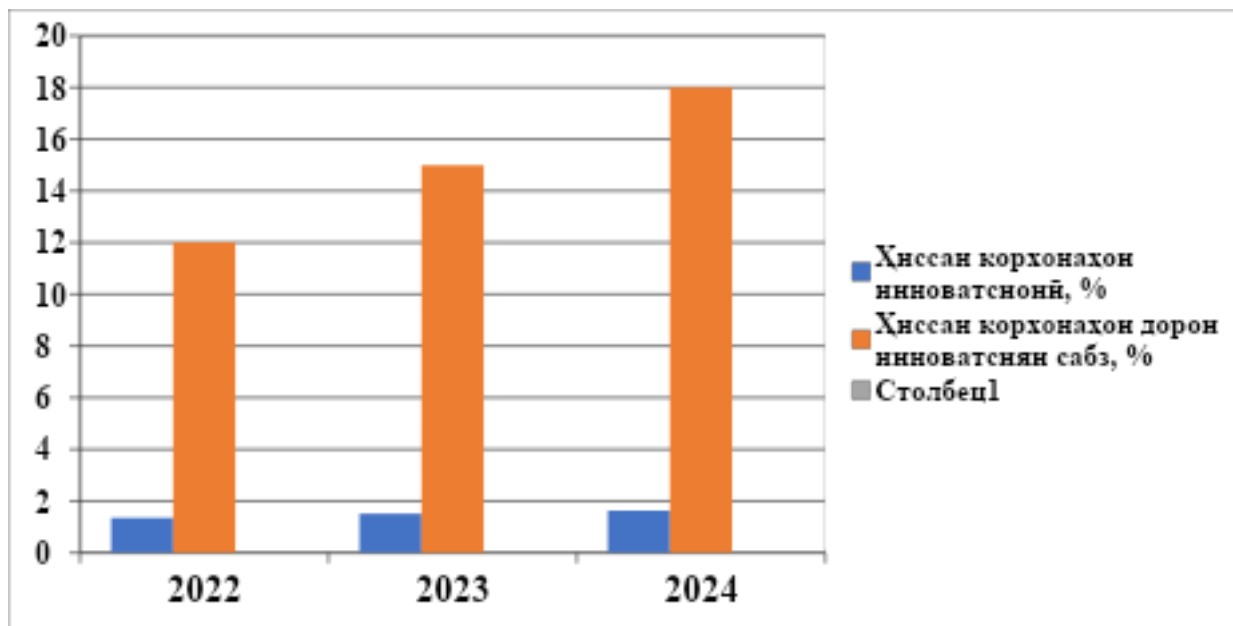
**Нишондиҳандаҳои инноватсионии корхонаҳои
вилояти Суғд**

Нишондиҳанда	2022	2023	2024	Шарҳ/Сарчашма
Шумораи умумии корхонаҳо, адад	8500	9150	9500	Маълумоти Сарраёсати омили вилояти Суғд
Шумораи корхонаҳои фаъоли инноватсионӣ, адад	115	138	155	Корхонаҳое, ки инноватсия ворид кардаанд
Ҳиссаи корхонаҳои инноватсионӣ (сатҳи соҳибкории инноватсионӣ), %	1,35	1,51	1,63	-
Ҳиссаи корхонаҳо дорои инноватсияи сабз/экологӣ, %	12	15	18	Татбиқи технологияҳои каммасрафи энергия ё об
Ҳиссаи корхонаҳое, ки кормандонро дар соҳаи "малакаҳои сабз" омӯзониданд	5	7	9	Нишондиҳандаи рушди сармояи инсонӣ

Сарчашма: дар асоси маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарраёсати омили вилояти Суғд ва тадқиқоти муаллиф анҷом дода шудааст

Ба ин нигоҳ нақарда, афзоиш асосан ба нафсоии таҷҳизоти мавҷуда, на ба таҳияи маҳсулот ё технологияҳои наф равона шудааст. Ҳамзамон, сатҳи корхонаҳое, ки ба омӯзонидани кормандон дар соҳаи "малакаҳои сабз" машғуланд, ҳарчанд афзоиш ёфтааст (то 9% дар соли 2024), то ҳол барои таъмини талаботи иқтисодии сабз нокифоя аст.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Диаграммаи 1 – Динамикаи рушди соҳибкории инноватсионӣ ва сабз дар вилояти Суғд (2022-2024). Сарчашма: дар асоси маълумоти ҷадвали 1 таҳия карда шудааст.

Маълумоти диаграммаи 1 динамикаи рушди соҳибкории инноватсионӣ ва татбиқи инноватсияҳои сабзро дар вилояти Суғд барои солҳои 2022–2024 инъикос менамояд. Тавре аз додаҳои диаграмма бармеояд, ҳиссаи корхонаҳои фаъоли инноватсионӣ дар давраи таҳлилшаванда тамоюли афзоиши устувор дошта, аз 1,35% дар соли 2022 то 1,63% дар соли 2024 расидааст. Ҳамзамон, ҳиссаи корхонаҳое, ки технологияҳои сабз ва аз ҷиҳати экологӣ самаранокро татбиқ менамоянд, босуръат афзоиш ёфта, аз 12% то 18% баланд гардидааст. Ҳолати мазкур аз зиёд шудани таваҷҷуҳи субъектҳои хоҷагидорӣ ба масъалаҳои ҳифзи муҳити зист ва истифодаи самараноки захираҳо шаҳодат медиҳад. Бо вучуди тамоюли мусбат, сатҳи умумии соҳибкории инноватсионӣ дар минтақа ҳанӯз паст боқӣ монда, зарурати тақвияти дастгирии давлатии молиявӣ, инфрасохторӣ ва кадриро дар доираи сиёсати рушди иқтисодии сабз таъкид менамояд.

Татбиқи технологияҳои сабз ҳамчун яке аз самтҳои калидӣ дар соҳаҳои энергетика (истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия), кишоварзӣ (ҷорӣ намудани системаҳои муосири обёрӣ ва истеҳсоли маҳсулоти аз лиҳози экологӣ беҳатар) ва идоракунии партовҳо мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Бо вучуди ин, воридсозии технологияҳои пешрафтаи инноватсионӣ дар рушди иқтисодии сабз бо як қатор монеаҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ мебошад, ки онҳо пеш аз ҳама аз норасоии

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

сармоягузориҳои калонҳаҷм ва камбуди мутахассисони баландихтисос сарчашма мегиранд.

Рушди рақамикунонӣ дар минтақа, аз ҷумла татбиқи ҳукумати электронӣ ва системаҳои идоракунии электронии захираҳо дар корхонаҳо, метавонад барои кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани самаранокии экологӣ мусоидат намояд. Идоракунии захираҳои инсонӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт барои ташаккули мутахассисони нав, ки қодиранд инноватсияҳои сабзро татбиқ кунанд, муҳим аст.

Татбиқи бомуваффақияти стратегияи рушди минтақавии вилояти Суғд дар ҷаҳорҷӯбаи иқтисодиёти сабз ба чанд монетаи ҷиддӣ дучор аст:

1. Муаммои сармоягузорӣ ва молиявӣ. Дастрас набудани манбаъҳои кофӣи сармоягузориҳои "сабз" ва дастрасии маҳдуди соҳибкорони хурду миёна ба қарзҳои дарозмуддат барои лоиҳаҳои инноватсионӣ ва экологӣ.

2. Муаммои инфрасохторӣ. Нокифоя будани инфрасохтори инноватсионӣ (марказҳои тадқиқотӣ, лабораторияҳо) ва хароҷоти баланди инфрасохтори энергетикӣ, ки барои корхонаҳои сабз монета эҷод мекунад.

3. Таъсири иқтисодиёти сабз ба рушди сармояи инсонӣ. Норасоии мутахассисони дорои дониш ва малакаҳои махсус дар соҳаи иқтисодиёти сабз ва менечменти экологӣ. Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бояд барномаҳои таълимии худро мутобиқ созанд.

4. Муаммоҳои идоракунии. Такмили роҳҳои истифодабарии технологияҳои рақамӣ дар идоракунии ташкилоту корхонаҳо то ҳол қаноатбахш нест, ки ба пастшавии самаранокии лоиҳаҳои инноватсионӣ оварда мерасонад.

Барои таҳкими рушди соҳибкории инноватсионӣ ва ташаккули иқтисодиёти сабз дар вилояти Суғд, татбиқи ҷораҳои зерини стратегӣ зарур аст:

- Дастгирии молиявӣ. Ҷорӣ намудани барномаҳои грантӣ ва имтиёзнок барои лоиҳаҳои "сабз" ва инноватсионӣ, ки ба ҳифзи муҳити зист нигаронида шудаанд.

- Рушди инфрасохтори минтақавӣ. Ташкили марказҳои инноватсионии махсусгардонидашуда (ба монанди кластерҳои сабз), ки соҳибкории инноватсиониро дар соҳаи технологияҳои экологӣ дастгирӣ мекунанд.

- Татбиқи стратегияи кадрӣ. Ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҷиҳати таҳияи барномаҳои таълимӣ оид ба иқтисодиёти сабз ва

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

менеджменти инноватсионӣ, ҳамчунин таҳсилоти касбии кормандони мавҷуда.

- Истифодаи технологияҳои рақамӣ. Татбиқи ҳамаҷонибаи системаҳои электронии идоракунии дар саноат ва кишоварзӣ барои назорати масрафи захираҳо ва кам кардани партовҳо, ки ба тақмили роҳҳои истифодабарии технологияҳои рақамӣ дар идоракунии ташкилоту корхонаҳо мусоидат мекунад.

Хулоса, вилояти Суғд дорои иқтидори зиёди рушди соҳибкории инноватсионӣ ва ташаккули иқтисодиёти сабз мебошад. Татбиқи бомуваффақияти ин самтҳои стратегӣ танҳо дар сурати ҳамкории мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, бахши хусусӣ ва муассисаҳои илмӣ имконпазир аст. Дар ояндаи наздик, гузариш ба принципҳои иқтисодиёти сабз дар минтақа замина мегузорад, ки рушди иқтисодӣ таъмин карда шуда, устувории экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли кафолат дода шавад. Тавсияҳои пешниҳодшуда метавонанд асос барои таҳияи чорабиниҳои мушаххас дар доираи стратегияи рушди минтақавӣ барои солҳои минбаъда гарданд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 16.12.2025.
2. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030.
3. Бозоров Ш. Ш. ва дигарон. Менеджмент. – Душанбе: «Ирфон», 2015. – 464 с.
4. Мазур И. И. ва дигарон. Управление проектами. – Омега – Л. 2009.
5. Полковников А. В. Проектный менеджмент: базовые подходы и международные стандарты // Вестник технического регулирования. – 2006. – № 9. – С. 4-14.
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 ноябри соли 2012 таҳти №655 «Дар бораи Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».
7. Романова М. В. Управление проектами: учеб. пособие. – М.: ИД “Форум”; ИНФРА – М. 2007.

8. Каримов К. М. Хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: моҳият ва принсипҳои ташкил. – Душанбе, "ЭР-граф" 2006.
9. Усманов И. У., Латифзода Р. О. Менеджмент организации (в схемах, рисунках и слайдах): Учебное пособие. – Худжанд, ИЭТ ТГУК, 2017.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: УСЛОВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Сатторова Манзурахон Раҳмоновна

к.э.н., доцент кафедры цифровой экономика и менеджмента ГОУ
«ХГУ имени академика Б. Гафурова», Тел.: +992 92 755 09 10,
manzurahon.0508@mail.ru

***Аннотация.** В статье исследуются особенности формирования и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан в условиях трансформации национальной экономики и усиления глобальной конкуренции. Рассматриваются теоретические аспекты инновационного предпринимательства, анализируются социально-экономические, институциональные и инфраструктурные условия его развития. Особое внимание уделяется роли государственной политики, уровню развития человеческого капитала, состоянию инновационной инфраструктуры и доступу предпринимателей к финансовым ресурсам. На основе анализа текущего состояния инновационной среды выявлены основные проблемы, сдерживающие инновационную активность бизнеса, и обоснованы перспективные направления развития инновационного предпринимательства. Сделан вывод о необходимости комплексного подхода к формированию инновационной экосистемы в Республике Таджикистан с учётом национальных особенностей и международного опыта.*

***Ключевые слова:** инновационное предпринимательство, инновационная экономика, стартапы, государственная политика, инвестиции, человеческий капитал, Республика Таджикистан*

РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ВАЗӢ ВА ДУРНАМОИ РУШД

Сатторова Манзурахон Раҳмоновна

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*н.и.и., дотсенти кафедраи иқтисодии рақамӣ ва менеҷменти МДТ
"ДДХ ба номи академик Б. Гафуров", Тел.: +992 92 755 09 10,1
manzurahon.0508@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкур таваҷҷулиро ба рушди соҳибкории инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар шароити дигаргунсозии иқтисоди миллӣ ва афзоиши рақобати ҷаҳонӣ баррасӣ мекунад. Ҷанбаҳои назариявии соҳибкории инноватсионӣ баррасӣ шуда, шароитҳои иҷтимоию иқтисодӣ, институтсионалӣ ва инфрасохтори рушди он таҳлил карда мешаванд.

Ба нақши сиёсати давлатӣ, сатҳи рушди сармояи инсонӣ, вазъи инфрасохтори инноватсионӣ ва дастрасии соҳибкорон ба захираҳои молиявӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. Дар асоси таҳлили вазъи кунунии муҳити инноватсионӣ проблемаҳои асосие, ки ба фаъолияти соҳибкории инноватсионӣ монеъ мешаванд, муайян карда шуда, самтҳои ояндадори рушди соҳибкории инноватсионӣ асоснок карда мешаванд.

Калидвожаҳо: соҳибкории инноватсионӣ, иқтисоди инноватсионӣ, стартапҳо, сиёсати давлатӣ, сармоягузорӣ, сармояи инсонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон

**DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: CONDITIONS AND PROSPECTS
FOR DEVELOPMENT**

Sattorova Manzurahon Rahmonovna

*c.e.s., Head of the Department of digital economy and management State
Educational Institution "Khujand State University named after academician
B. Gafurov" Tel . +992 92 755 09 10, manzurahon.0508@mail.ru*

Abstract. This article examines the formation and development of innovative entrepreneurship in the Republic of Tajikistan amidst the transformation of the national economy and increasing global competition. It examines the theoretical aspects of innovative entrepreneurship and analyzes the socioeconomic, institutional, and infrastructural conditions for its development. Particular attention is paid to the role of public policy, the level of human capital development, the state of the innovation infrastructure, and entrepreneurs' access to financial resources. An analysis of the current state of

the innovation environment identifies the main problems hindering innovative business activity and substantiates promising areas for the development of innovative entrepreneurship. It concludes that an integrated approach to the formation of an innovation ecosystem in the Republic of Tajikistan is necessary, taking into account national characteristics and international experience.

Keywords: *innovative entrepreneurship, innovation economy, startups, state policy, investment, human capital, Republic of Tajikistan*

В современных условиях устойчивое экономическое развитие всё в большей степени определяется способностью стран к созданию и внедрению инноваций. Инновационное предпринимательство выступает важнейшим инструментом структурной модернизации экономики, повышения её конкурентоспособности и интеграции в мировое экономическое пространство. В условиях цифровизации, ускоренного научно-технического прогресса и глобальных экономических вызовов именно инновационные предприятия становятся основными носителями технологических изменений и источниками экономического роста.

Для Республики Таджикистан, находящейся на этапе формирования рыночных институтов и диверсификации экономики, развитие инновационного предпринимательства приобретает стратегическое значение. Традиционная ориентация экономики на сельское хозяйство, гидроэнергетику и внешние трансферты в виде денежных переводов трудовых мигрантов обуславливает необходимость поиска новых источников роста. В этом контексте инновационное предпринимательство может стать одним из ключевых факторов повышения производительности труда, расширения экспортного потенциала и создания высококвалифицированных рабочих мест.

Несмотря на предпринимаемые государством меры по поддержке предпринимательства и цифровизации экономики, уровень инновационной активности в стране остаётся недостаточным. Это обуславливает актуальность комплексного анализа условий и перспектив развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан с учётом внутренних факторов и международного опыта.

Понятие инновационного предпринимательства в экономической науке трактуется как особый вид предпринимательской деятельности, ориентированный на разработку, внедрение и коммерциализацию нововведений. Классический подход к пониманию роли предпринимателя

в инновационном процессе был сформулирован Й. Шумпетером, который рассматривал инновации как основной источник экономической динамики. По его мнению, предприниматель является агентом изменений, осуществляющим новые комбинации факторов производства.

Современные теории расширяют данную концепцию, акцентируя внимание на системном характере инновационной деятельности. Инновационное предпринимательство рассматривается как элемент инновационной экосистемы, включающей научно-образовательные учреждения, финансовые институты, государственные органы и бизнес-сообщество. Эффективность функционирования данной системы во многом определяется качеством институциональной среды, уровнем развития человеческого капитала и доступом к финансовым и информационным ресурсам.

Экономика Республики Таджикистан характеризуется ограниченной диверсификацией и относительно низким уровнем технологического развития. Доля инновационно-активных предприятий в общем числе хозяйствующих субъектов остаётся незначительной, а расходы на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы существенно уступают показателям развитых и даже ряда развивающихся стран.

Одним из ключевых факторов, определяющих текущее состояние инновационного предпринимательства, является уровень развития предпринимательской среды. В стране преобладают малые и микропредприятия, ориентированные преимущественно на торговлю и услуги, что ограничивает спрос на технологические инновации. В то же время потенциал для развития инновационного бизнеса сохраняется в таких сферах, как агропромышленный комплекс, информационные технологии, энергетика и образование.

Финансовые ограничения остаются серьёзным барьером для инновационных предпринимателей. Высокая стоимость кредитных ресурсов, отсутствие развитого венчурного рынка и ограниченный доступ к инвестиционным инструментам снижают возможности для запуска и масштабирования инновационных проектов. В результате многие перспективные идеи не доходят до стадии коммерциализации.

Государственная политика играет ключевую роль в формировании условий для развития инновационного предпринимательства. В Республике Таджикистан в последние годы реализуются программы, направленные на развитие цифровой экономики, поддержку малого и

среднего бизнеса, модернизацию системы образования. Однако эффективность этих мер во многом ограничивается недостаточной координацией между различными государственными институтами и отсутствием комплексной инновационной стратегии.

Законодательная база в сфере инновационной деятельности требует дальнейшего совершенствования. В частности, актуальными остаются вопросы защиты интеллектуальной собственности, стимулирования частных инвестиций в инновационные проекты и упрощения административных процедур для стартапов. Создание благоприятной институциональной среды является необходимым условием для повышения инновационной активности предпринимателей.

Развитие инновационного предпринимательства невозможно без соответствующей инфраструктуры, включающей технопарки, бизнес-инкубаторы, акселерационные программы и научно-исследовательские центры. В Республике Таджикистан данные элементы находятся на стадии формирования и не в полной мере выполняют функцию поддержки инновационного бизнеса.

Элемент инфраструктуры	Состояние
Бизнес-инкубаторы	Ограниченное количество, слабая материальная база
Венчурное финансирование	На начальной стадии развития
Подготовка кадров	Преобладание теоретических программ
Цифровая среда	Развитие с региональными диспропорциями

***Источники:** Смит, Дж. (2023) Устойчивый подбор персонала и удержание сотрудников: целостный подход. Журнал управления человеческими ресурсами, 12, 234-250.*

Человеческий капитал является одним из ключевых факторов инновационного развития. Несмотря на высокий удельный вес молодого населения, система образования пока недостаточно ориентирована на формирование предпринимательских и инновационных компетенций. Существенным вызовом остаётся отток квалифицированных специалистов за рубеж.

Перспективы развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан во многом связаны с реализацией потенциала цифровой экономики и внедрением современных технологий в традиционные отрасли. Особое значение имеют агротехнологии, позволяющие повысить эффективность сельского хозяйства, а также финансово-технические решения, направленные на расширение финансовой доступности для населения и бизнеса.

Дополнительные возможности открываются в сфере зелёных технологий и возобновляемой энергетики, учитывая значительный гидроэнергетический потенциал страны. Развитие образовательных и научных стартапов может способствовать формированию устойчивой инновационной экосистемы и снижению зависимости от внешних источников знаний и технологий.

Развитие инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан является важнейшим условием перехода к устойчивой и конкурентоспособной модели экономического роста. Несмотря на существующие институциональные, финансовые и инфраструктурные ограничения, страна обладает значительным потенциалом для формирования инновационной экономики. Реализация последовательной государственной политики, направленной на развитие человеческого капитала, поддержку стартапов и формирование благоприятной предпринимательской среды, позволит активизировать инновационную деятельность и обеспечить долгосрочное социально-экономическое развитие.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Smith J. Innovation Ecosystems in Emerging Economies. Global Academic Press, 2023.
2. World Startup Report. Global Startup Ecosystem Rankings. 2023.
3. International Telecommunication Union. Digital Development Report. 2023.
4. Международная организация труда. Состояние предпринимательства в странах Центральной Азии. 2024.
5. Чулков А.В. Предпринимательство и инновации: теория и практика. Москва, 2022.

6. Абдураимов С. Развитие малого бизнеса в Республике Таджикистан. Журнал экономики, 2021.
7. Национальный университет Таджикистана. Отчет по образовательным программам предпринимательства. 2024.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ

Бузрукова С.Ф.

*Муаллими калони кафедраи иқтисод ва соҳибкорӣ, Донишқадаи
иқтисод ва савдо, Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар Хуҷанд*
Buzurukova76@mail.ru

Шаҳри мухтасар: Равандҳои иҷтимоиву иқтисодӣ зарурати баланд
бардоштани фаъолияти инноватсионии соҳибкориро ҳамчун яке аз нерӯи
пешбарандаи рушди инноватсионӣ муайян мекунад. Вазъи кунунии
масъалаҳои номбаргардида, ҷиҳати ҳалли мушкилот дар илми
иқтисодиёти ватанӣ, шаҳодат медиҳад, ки назарияи мукаммали таҳқиқи
масъалаи мазкур пешниҳод гардида, муаммоҳои ниҳоят муҳими
иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, маҳсулот, инноватсия, буҷет, рушд,
иқтисодиёт, хароҷот, давлат, идоракунии таҳлил, истеҳсолот,
таҳқиқот, система, хоҷагидорӣ, муҳит.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Бузрукова С.Ф.

*Старший преподаватель кафедры экономика и
предпринимательства Институт экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде*
Buzurukova76@mail.ru

Аннотация: Социально-экономические процессы определяют
необходимость повышения инновационной предпринимательской

активности как одну из движущих сил инновационного развития. Современное состояние вышеперечисленных вопросов в целях решения проблем в науке об отечественной экономике свидетельствует о том, что комплексная теория для изучения этого вопроса была представлена и является одной из важнейших проблем народного хозяйства.

Ключевые слова: бизнес, продукт, инновации, бюджет, развитие, экономика, расходы, правительство, управление, анализ, производство, исследования, система, экономика, окружающая среда.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP

Buzrukova S.F.,

*Senior Lecturer, Department of Economics and Entrepreneurship
Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce
in Khujand. Buzrukova76@mail.ru*

Abstract: The current state of the above issues in order to solve problems in the science of the domestic economy indicates that a comprehensive theory for the study of this issue has been presented and is one of the most important problems of the national economy. This set of statements underlines the importance of the chosen subject and explains its scientific value and practical relevance.

Key words: business, product, innovation, budget, development, economy, expenses, government, management, analysis, production, research, system, economy, environment.

Дар шароити муосири хоҷагидорӣ, ҳам дар сатҳи иқтисодии ҷаҳонӣ ва ҳам дар сатҳи кишвари соҳибистиклол соҳибкории инноватсионӣ яке аз омилҳои асосии на танҳо рушди баъзе соҳаҳои иқтисодӣ, балки тамоми иқтисодии миллий дар маҷмӯъ ба ҳисоб меравад. Дар ин марҳила он ба чунин самтҳо, ба монанди татбиқи технологияҳои захирасарфакунанда, бепартов ва паст кардани хароҷоти истеҳсолӣ, инчунин таъмини иқтисодии миллий бо рақобатпазирӣ нигаронида шудааст.

Қайд намудан зарур аст, ки дар муносибатҳои муосири иқтисодӣ соҳибкории инноватсионӣ ба қатори фишангҳои асосии рушди

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил шуда, рушди истеҳсоли мол ва хизматрасонии субъектҳои хоҷагидор бо роҳи рушди рӯзафзун, пуршиддат ва экстенсивӣ дохил мешавад. Бо вучуди ин, дар Тоҷикистон барои амаликунии ин рушд мушкилиҳои муайяни системавӣ, ба монанди: сатҳи пасти пардохтпазирии аҳоли; афзоиши хароҷот барои захираҳои истеҳсолот (хизматрасонӣ); набудани дастрасии алтернативӣ ба манбаъҳои ашёи хом; набудани технологияҳои нав; норасоии сармояи арзони қарз ва ғайра мавҷуд аст. Ҳалли ин вазифаҳо кафолати ҳифзи мустақилияти молиявӣ ва соҳибкории рақобатпазирӣ ҳамаи навъи он ва гарави ғаёлнокии самараноки соҳибкорӣ дар маҷмӯъ мебошад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, бояд қайд кард, ки ҳавасмандии созанда ба ғаёлнокии инноватсионии субъектҳои соҳибкории хурд, ба озодӣ ва мустақилият, ба зудамалии онҳо дар маҷмӯъ муҳити инноватсиониро ба вучуд меорад, ки дар он субъектҳои хурд метавонанд иқтидори инноватсионии худро амалӣ созанд. Ҳамчунин дар ин раванд ба субъектҳои хурди хоҷагидорӣ тақвияти ҳамкориҳо бо субъектҳои миёна ва калони соҳибкорӣ, ҷоннокшавии заминаҳои рушди инноватсионӣ, афзоиши мутаносиби унсурҳои инфрасохтори соҳаҳои иқтисодиёт мусоидат менамояд.

Дар шароити гузариш ба шакли бозории хоҷагидорӣ соҳибкорӣ вазифаи иҷтимоӣ-иқтисодии соҳаро иҷро мекунад.

Он воқеиятро бояд қайд намуд, ки аз замонҳои қадим соҳибкорӣ яке аз намудҳои асосии амалҳои умумибашарӣ буд ва мебошад, талаботҳои созандагии башариятро амалӣ мегардонад, зимнан воситаҳои худро ташкил мекунад, ки ба амалӣ гаштани талаботҳо дар боқимонда соҳаҳо мусоидат мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти махсус аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар замонҳои қадим категорияи одамон вучуд доштанд, ки алаҳхусус барои амалӣ намудани манфиатҳои иқтисодии худ ғаёлияти шахсии иқтисодии худро зери хавф мегузоштанд.

Ба марҳилаи якуми рушди ғаёлияти соҳибкорӣ тағйиротҳои неолитикӣ алоқаманд аст. Аз ин рӯ, дар ин муддат беҳтар гардидани ғаёлияти умумиинсонӣ аз иқтисодиёти оддии ҳаваскорон ва коллекционерон ба истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ ба миён омад.

Марҳилаи дуюми таҳаввулоти ғаёлияти соҳибкорӣ марбут ба таҳаввулоти индустриалӣ мебошад, ки табдилёбии иқтисодиёти устувори

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

аграриро ба истехсолоти саноатӣ, азнавсозии ҷамъияти деҳот ба саноатиро ба амал меорад.

Дар мақолаи илмӣ омилҳое оварда шудаанд, ки ба рушди соҳибкории инноватсионӣ таъсир мерасонанд (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

Омилҳои ба рушди соҳибкории инноватсионӣ мусоидаткунанда

Гурӯҳи омилҳо	Омилҳо
Иқтисодӣ-технологӣ	Мавҷудияти захираи воситаҳои молиявӣ, моддӣ ва техникӣ, технологияҳои пешрафта, инфрасохтори зарурии иқтисодӣ ва илмӣю техникӣ, барномаҳои давлатии маблағгузорию фаъолияти инноватсионӣ, инчунин ҳавасмандгардонии моддии фаъолияти инноватсионӣ
Сиёсӣ, ҳуқуқӣ	Тадбирҳои қонунгузорию ҳавасмандгардонии фаъолияти инноватсионӣ, дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ
Ташкилӣ-идоракунӣ	Чандирии сохторҳои ташкилӣ, услуби демократии идоракунӣ, паҳншавии ҷараёнҳои уфуқии иттилоот; худбанакшагирӣ; раво будани тасҳеҳот; ғайримарказизунонӣ, мустикият, ташаккули гурӯҳҳои ҳадафманд, проблемавӣ, реинжиниринг
Иҷтимоӣ-психологӣ ва фарҳангӣ	Ҳавасмандсозии ахлоқӣ, эътирофи ҷомеа; фароҳам овардани имкониятҳо барои худшиносӣ, озод кардани меҳнати эҷодӣ. Иқлими муътадили психологӣ дар коллективи меҳнатӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Инноватсияҳо нақши як навъ воситаҳои соҳибкоро мебозанд. Зимнан, худ ба худ инноватсия маъно надорад, агар раванди ҳадафноки ҷустуҷӯи мутақалли навоариҳо аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ набошад.

Давраи сеюми минбаъда ба давраи дуоми таҳаввулоти индустриалӣ комилаи мувофиқ аст, ки нимаи дуоми асри XIX ва оғози асри XX -ро дар бар мегирад. Фарқи таҳаввулоти дуоми индустриалӣ аз яқум дар он аст, ки ташаккули асосҳои иқтисодиёт бо муваффақиятҳои назарраси

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

корҳои илмӣ ва илмӣ- таҳқиқотӣ алоқаманд аст. Ҳангоме ки инқилоби якум ба татбиқи навоариҳо бо мақсади гудохтани пӯлод (қаблан асосан чӯян истеҳсол мекарданд), ихтирои муҳаррикҳои электрикии буғӣ, бунёди саноати бофандагӣ (нассочӣ), густариши сохтмони роҳи оҳан, истифодаи агрохимикатҳо дар хоҷагии халқ асос ёфта буд.

Дар марҳилаи чоруми рушди консепсияи соҳибкорӣ самтҳои зерин ба назар гирифта мешаванд: бо назардошти манфиатдории робитаи соҳибкорон ва корхонаҳо мавқеи навоариҳо хеле ҷиддӣ ба инобат гирифта мешавад, аммо номаҳдуд аст, даромад мерилои (меъёри) натиҷаи мусбат ба ҳисоб меравад.

Дар асоси ақидаҳои дар боло баёншуда, кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки дар шакли банизомоварии чанбаҳои иҷтимоӣ – иқтисодии соҳибкории инноватсионӣ нишон дода шавад. Он воқеиятро бояд қайд намуд, ки дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон эҳёи соҳибкории инноватсионӣ боиси тағйиротҳои нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдорӣ дар поён баёншуда мегардад (расми 1).

Аз рӯи маълумотҳои расми 1 соҳибкории инноватсионӣ ба афзоиши миқдори даромади истиқоматкунандагон, тақмилдиҳии дараҷаҳои ташкил ва ҳавасмандии асосҳои умумии бозор мусоидат мекунад. Дар навбати худ, таъсири соҳибкории инноватсионӣ давраи кунунии таҳаввулоти иттилоотӣ, ташаккул ва мушкилоти талаботҳои ҷи шахсӣ ва ҷи иҷтимоии агентҳои иқтисодӣ, озодии иқтисодӣ ва ташаккули асосҳои хоҷагии иттилоотӣ, инчунин трансформатсияи иқтисодиёти маъмурӣ ба шаклҳои хоҷагидории бозор мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз дастёбӣ ба истиқлолияти давлатӣ, амалисозии сиёсати инноватсионӣ дар охири солҳои 2000 оғоз ёфта, маҳз дар ҳамон вақт чунин санадҳои асосие ба монанди “Барномаи давлатии дастгирӣ ва рушди тичорати хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (1998), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2002) қабул карда шуданд.

Барномаи рушди инноватсионӣ инчунин иштироки хеле фаъоли соҳибкории инноватсионии субъектҳои хурд ва миёна, ҳамгироии илм ва истеҳсолот, ҷорӣ намудани технологияҳои ҳозиразамон, ташаккули тафаккури навоаронаро таъкид месозад.

Бояд қайд намуд, ки сиёсати инноватсионӣ дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ҳам барои кишварҳои дорои иқтисодиёти пешрафта ва ҳам барои кишварҳои рӯ ба тараққӣ дорои хусусиятҳои худ мебошад:

Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

А) таҷрибаи ояндадори инноватсионӣ ба тадбирҳои самараноки сиёсии дастгирии фаъолияти инноватсионӣ дар маҳалҳо ва бо назардошти хусусияти маҳаллӣ, ҳавасмандгардонии соҳибкории хурду миёнаи инноватсионӣ асос меёбад;

Расми 1. Таъсири соҳибкории инноватсионӣ ба нишондиҳандаҳои системавӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Б) иқтидори рушди инноватсионӣ инчунин аз дараҷаи махсусгардонии иқтисодиёти миллӣ вобаста мебошад. Чунин маҳдудсозӣ дар ниҳояти қор ба ташаккули бахшҳои хоҷагии халқ оварда мерасонад, ки дар он нуқтаҳои ибтидоии оғози қорро барои фаъолнокии инноватсионӣ дарёфт қардан осон аст.

Хусусиятҳои дар боло тавсиф қардашуда, барои кишвари мо низ тааллуқ доранд. Бинобар ин, зимни арзёбии ҳолати муҳити инноватсионии миллӣ, эътироф намудани чунин хусусиятҳо ва дараҷаи таъсиррасонии онҳо ба сиёсати татбиқшавандаи инноватсионӣ зарур аст.

Ҳолати муосири иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон динамикаи муътадилро нишон дода, барои гузаштан ба сатҳи сифатан нави тағйиротҳои инноватсионӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт, инчунин дигаргуниҳои мусбии сохторӣ имконият медиҳад. Дар ин замина, соҳибкории инноватсионӣ ҳамчун намуди махсуси

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

фаъолияти иқтисодӣ неруи асосии ҳавасмандгардонии рушди инноватсионӣ мебошад.

Расми 2. Системаи институтҳои инноватсионӣ ва коммуникатсионӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар асоси ин, СҲИР (Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд) чор намуди асосии инноватсияро муайян мекунад, ки нишондиҳандаҳои субъектҳои мухталиф, лоиҳаҳо, маҳсулот ё хизматрасонии мушаххас алоқаманданд ва мумкин аст, ки вобаста ба ҳамбастагӣ аз мазмун якхела тавзеҳ дода намешаванд.

Расми 3. Намудҳои асосии инноватсия

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Бояд қайд кард, ки донишгоҳи Корнелия дар якҷоягӣ бо мактаби тижорати INSEAD ва Созмони умумиҷаҳонии моликияти зеҳнӣ ҳар сол мониторинги беш аз 125 кишвар аз рӯи даҳҳо параметрҳо, аз шумораи дархостҳои патентӣ то ҳаҷми хароҷотҳо барои маориф, бо номи маърузаи «Индекси ҷаҳонии инноватсионӣ» амалӣ карда мешавад.

Тибқи маълумоти дар боло зикршуда дар раёбандии кишварҳонаварони пешбар: Швейтсария (қойи 1-ум бо 68,40 ҳол ва 0,96 зароби самаранокӣ), Нидерландҳо (қойи 2-юм бо 63,32 ҳол ва 0,91 зароби самаранокӣ), Шветсия (қойи 3-юм бо 63,08 ҳол ва 0,82 зароби самаранокӣ), Британияи Кабир (қойи 4-ум бо 60,13 ҳол ва 0,77 зароби самаранокӣ), Сингапур (қойи 5-ум бо 59,83 ҳол ва 0,61 зароби самаранокӣ) ва ИМА (қойи 6-ум бо 59,81 ҳол ва зароби самаранокӣ 0,76) ишғол мекунанд.

Аз мавқеи рушди сохтори институтсионалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон қойи 117 –ро ва бо баҳои 44,9 ҳол ишғол мекунад. Бояд қайд намуд, ки ин параметр чунин нишондиҳандаҳоро ба монанди: вазъи сиёсӣ (қойи 120 бо баҳои 28,6 ҳол), вазъи танзимшаванда (қойи 112 бо 46,5 ҳол) ва вазъи тижорат (қойи 99 бо 59,7 ҳол) дар бар мегирад. Агар сухан дар бораи нишондиҳандаи инфрасохтор равад, пас он дар қойи 124 бо баҳои 21,3 ҳол қарор дорад.

Аз нуқтаи назари рушди бозор ва сатҳи тижорат Тоҷикистон дар қойи 43 ва 105 –ум мутаносибан бо баҳои 51,4 ва 23,2 ҳол қарор дорад. Нишондиҳандаи рушди иқтисодиёти дониш ва технология бошад, пас ин нишондиҳанда дар қойи 75 бо баҳои 20,1 ҳол қарор дорад.

Ба андешаи мо, воситаи асосии чунин кӯмаки давлат метавонад ташкили фондҳои махсусгардонидашудаи давлатӣ оид ба суғуртаи хавфи сармоягузори соҳибкорони инноватсионӣ гардад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Инчунин ташкили системаи мукамалгардида барои бақайдгирии дороиҳои манқул ва дастрасии васеъ ба хизматрасонӣ оид ба пешниҳоди иттилооти қарзӣ зарур аст. Дар баҳши молиявӣ, аз ҷумла дар соҳаи технологияи иттилоотӣ, бояд дастгирии муттасили инноватсия бошад.

Дар сурати татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки хавфашон баланд аст ё лоиҳаҳои аз ҷониби ширкатҳои нава ба таърихи қарзӣ ва дороиҳо, ки метавонанд ҳамчун гарав истифода шаванд, дастгирии иловагӣ метавонад тавассути тадбирҳои сиёсӣ бо мақсади таъмини маблағгузорӣ барои лоиҳаҳо талаб карда шавад. Ин метавонад татбиқи воситаҳои навро барои диверсификатсияи хизматрасониҳои пешниҳодшудаи молиявӣ, ба монанди ҳаммаблағгузори сармоягузорӣ ва механизми кафолатҳои қарзӣ дар назар дошта бошад.

Барномаҳои қарзидҳӣ бо шартҳои имтиёзнок, масалан, барномаҳои Фонди давлатии дастгирии соҳибкорӣ бояд васеъ карда шаванд. Дастгирии молиявии соҳибкорони нава метавонад бо иштироки муваффақонаи онҳо дар барномаҳои таълими соҳибкорӣ ва саводнокии молиявӣ ва пешниҳоди нақшаи ояндадори бизнес, ки дар доираи барномаи таълимӣ таҳия шудааст, пешниҳод карда шавад.

Масъалаҳои қарзидҳӣ ба соҳибкорони инноватсионӣ, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ғоидаовар хоҳанд буд, агар системаи дастгирии оммавии соҳибкорӣ дар асоси қарзидҳии хурд таҳия ва тадриҷан ташкил карда шавад.

Бо андешаи мо, қадами аввалин дар ин самт ин муносибат бо ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ ва донорҳо мебошад.

Дуюм иқдом, ин ҷалби интиқоли маблағҳои муҳочирони меҳнатӣ мебошад. Дар ҳақиқат, ки шумораи зиёди захираҳои меҳнатии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар ба таври муваққатӣ дар ҷустуҷӯи кор мебошанд, ки он аз ҳисоби афзоиши сарчашмаҳои хоҷагӣ аз сабаби интиқоли маблағҳои фиристодани ин кормандон ба оилаҳои худ метавонад ғоидаовар бошад.

Инчунин, бояд таъкид кард, ки яке аз усулҳои ҳалли масъалаҳои сармоягузорӣ дар соҳибкории инноватсионӣ ин ҷалби қувваҳои корӣ мебошад, ки дар хориҷи кишвар кор меkunанд. Бо дарназардошти ин, зарур аст, ки манфиати коргарони тоҷик дар хориҷи кишвар ба сармоягузорӣ дар соҳибкории инноватсионӣ ва истифодаи малакаҳои онҳо ва робитаҳои корӣ бо мақсади васеъ намудани дастрасии тиҷорати Тоҷикистон ба бозорҳои хориҷӣ муҳим аст.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Механизмҳои махсусро бояд барои коргарони муҳочир, ки ба ватани худ баргашта, ба ҷаъолияти соҳибкорӣ машғуланд, метавон таъсис дод. Дар асоси ин, тибқи тавсияҳои гурӯҳи кории Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд СҲИР оид ба дастрасӣ ба маблағгузорӣ ва интиқолҳои пулӣ, ҷалби иштироки муҳочирони меҳнатӣ ба бахши молиявӣ зарур аст.

Дар ин замина робитаи бонкҳои ватанӣ ва муассисаҳои қарзии хурдро бо ташкилотҳои байналмилалӣ, ки бо интиқоли пул ба хориҷи кишвар машғуланд, бо мақсади осон гардонидани интиқоли маблағҳо ба ҳисоби амонатӣ\сармоягузорӣ бояд таъмин намуд. Инчунин таъмини шароит барои ҳаммаблағгузориҳои сармоягузориҳои муҳочирон ба ҷаъолияти соҳибкории инноватсионӣ бо истифода аз субсидияи баробарқиммат аз ҳисоби маблағи буҷети давлат ва донорҳо зарур аст ва ҳамзамон барои хоҳишмандоне, ки қарзи хурд мегиранд, ҷорӣ намудани имтиёзҳо мумкин аст, ки ҳаммаблағгузориҳо аз ҳисоби интиқоли маблағҳо ҷалб мекунанд.

Бояд қайд кард, ки симои нақши давлат дар тақмили сохторҳои институтсионалӣ ва ҳамоҳангсозии соҳибкории инноватсионӣ барои фароҳам овардани ҳавасмандии махсус барои ҷаъолияти фермер бо мақсади таъмини рушди устувори онҳо дар қоидаҳои, ки дастгирии институтсионалӣ ва соҳаи иқтисодиро фароҳам овардааст, равона карда шудааст.

Ақидаҳои дар боло зикршуда ба субъектҳои соҳибкории инноватсионӣ барои дарёфти захираҳои дохилии устувори ташаккули худ имконият медиҳад. Илова бар ин, вазифаи давлат оид ба тақмили сохторҳои институтсионалӣ ва ҳамоҳангсозии соҳибкорони инноватсионӣ бояд ба беҳбуд бахшидани сарбории молияи давлатӣ (буҷетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ) аз ҳисоби ташаккули принципҳои афзалият ва тафриқаи намудҳои ҷаъолияти иқтисодии намоёндагони соҳибкорони инноватсионӣ равона карда шавад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Елизаветин М. Инвестиционный климат в странах СНГ.
[Электронный ресурс] URL: <http://www.sice.ru/cnts/1208.html>;
<http://www.sice.ru/cnts/1209.html>
2. Кандиерова Д.О. Инвестиционный климат Республики Таджикистан: теоретический аспект /Д.О. Кандиерова, Д.К. Ходжазода//Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему

- “Таджикистан в системе современных международных финансово-кредитных отношений” (ТГФЭУ, Душанбе, 26.11.2021г.). – 2022. - С.34-40.
3. Комилов С.Дж. Совершенствование управления инновационно-инвестиционной деятельностью промышленных предприятий. Монография/ С.Дж. Комилов, Е.Ш. Мирзоева. – Душанбе: ТГФЭУ, 2020. – 144с.
 4. Мамаризоева Н.М. Роль и значение инновационно-инвестиционного климата в государственном регулировании регионального финансирования /Н.М. Мамаризоева // Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему “Таджикистан в системе современных международных финансово-кредитных отношений”(ТГФЭУ, Душанбе, 26.11.2021г.). - С.243-251.
 5. Мирзоева Е.Ш. Факторы и условия обеспечения инвестиционной привлекательности: проблемы и перспективы / Е.Ш. Мирзоева// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - 2013. - №2/1 (103). - С.169-173.
 6. Пахомова Т.А. Роль инвестиций в инновационном процессе // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 11-2. – С. 286-289; URL: <https://fundamentalresearch.ru/ru/article/view?id=33115>
 7. Файзуллоев М.К. Проблемы становления и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан: Монография /М.К. Файзуллоев, С.Дж. Комилов .- Душанбе: Ирфон, 2017. - 170с.
 8. Худойбердиев, Д. М. Пути и проблемы индустриального развития Республики Таджикистан / Д. М. Худойбердиев // Endless Light in Science. – 2023. – № 3-3. – С. 106-110. – DOI 10.24412/2709-1201-2023-106-110.

СОҲИБКОРИИ ДАВЛАТӢ ВА САҲМИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ

Ҳусайнова Муҳаббат Каримҷоновна
муаллими калони кафедраи менеҷмент ва маркетинги

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон. Тел: (+992)92 881 07 11, E-mail:
mukhabbat.khusainova.74@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Рушди соҳибкорӣ ва мусоидати ҳамаҷониба ба фаъолияти он аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷаи ҳукумати мамлакат аст, зеро соҳибкории хурду миёна, хусусан соҳибкории истеҳсолӣ яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми кишвар ва заминаи бозғатимоди таъмини рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ, афзун намудани табақаи миёнаҳол ва ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ мебошад, инчунин гуфтан ба маврид мебошад, ки яке аз пиёдакунадаи шугли пурмаҳсул ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, давлатӣ, истеҳсолӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, сармоя.

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И ЕГО ВКЛАД
В РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Хусаинова Мухаббат Каримджоновна

*старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга
Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции. Тел.: (+992)92 881 07 11,
E-mail: mukhabbat.khusainova.74@mail.ru*

Аннотация: Развитие предпринимательства и всесторонняя поддержка его деятельности входят в число приоритетных задач правительства страны, поскольку малый и средний бизнес, особенно производственные предприятия, являются одним из важных факторов повышения уровня жизни населения и надежной основой для обеспечения стабильного развития национальной экономики, роста среднего класса и решения экономических и социальных проблем. Также следует отметить, что они являются одним из двигателей продуктивной занятости.

Ключевые слова: предпринимательство, государство, производство, экономика, политика, капитал.

**STATE ENTREPRENEURSHIP AND ITS CONTRIBUTION TO THE
DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY**

Khusainova Mukhabbat Karimdzhonovna

*Senior Lecturer, Department of Management and Marketing, Institute of
Economics and Trade, Tajik State University of Commerce*

Tel.: (+992)92 881 07 11, E-mail: mukhabbat.khusainova.74@mail.ru

Abstract: *Developing entrepreneurship and comprehensive support for its activities are among the government's priorities, as small and medium-sized businesses, particularly manufacturing enterprises, are a key factor in improving living standards and a reliable foundation for ensuring stable national economic development, the growth of the middle class, and the resolution of economic and social problems. It should also be noted that they are one of the drivers of productive employment.*

Keywords: *entrepreneurship, government, production, economics, politics, capital.*

Рушди баҳши хусусӣ тавассути дастгирии соҳибкорӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ яке аз чанбаҳои муҳими сиёсати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ қайд намуданд: “Шароити имрӯза иқтисодиёти ҷаҳонӣ талаб менамояд, ки барои беҳтар намудани вазъи соҳаҳои иқтисоди миллӣ доир ба истифодаи самараноки захираву иқтидорҳои молиявӣ, истехсолӣ ва табиӣ кишвар, пешбурди сиёсати самараноки молия ва қарз, риояи қатъии низоми истифодаи сарфакоронаи маблағҳои буҷетӣ, таъмини амнияти озукаворӣ, дастгирӣ ва ғимояи истехсолкунандагони ватанӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ, ба хусус, фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди соҳибкорӣ аз ҷониби Ҳукумат тадбирҳои иловагӣ андешида шаванд. [1]

Бо мақсади дастгирии соҳибкорӣ ва ҷалби бештари сармоя ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ дар даври истиқлолият ислоҳоти қонунгузорӣ гузаронида шуд. Аз ҷумла, соддагардонии расмиёти бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ, санҷишҳои фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ, иҷозатномадихӣ, низоми иҷозатдихӣ, муколамаи давлат бо баҳши хусусӣ, ташкили низоми ҳуқуқиву иқтисодии шарикии давлат ва баҳши хусусӣ, ташаккули низоми андозбандӣ, соддагардонии савдои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

беруна ва ғайра аз ислоҳоте мебошанд, ки ба рушди бахши хусусӣ такони ҷиддӣ бахшиданд.

Ғайр аз ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ ба нақши соҳибкории истехсолӣ чунин баҳо додаанд: “Рушди соҳибкорӣ ва мусоидати ҳамачониба ба фаъолияти он аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷаи ҳукумати мамлакат аст, зеро соҳибкории хурду миёна, хусусан соҳибкории истехсолӣ яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми кишвар ва заминаи бозғатимоди таъмини рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ, афзун намудани табақаи миёнаҳол ва ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ мебошад, инчунин гуфтан ба маврид мебошад, ки яке аз пиёдакунадаи шуғли пурмаҳсул ба ҳисоб меравад. Саҳми соҳибкорон ва ширкатҳои ватанӣ дар иҷрои ҳадафҳои созандаи ҳукумати мамлакат дар самти бунёди корхонаҳои истехсолӣ тавассути ворид намудани таҷҳизоту технологияҳои ҳозиразамон ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, инчунин сохтмону азнавсозии иншооти иҷтимоиву фарҳангӣ назаррас мебошад ва ин раванд ҳаматарафа дастгирӣ карда мешавад.”[2]

Яке аз роҳҳои барқарор намудани истехсолот дар ҳама соҳаҳо ин ташкил додани корхонаҳои хусусӣ, ки аз як тараф бо фикру андешаҳои худ соҳибкор ва маблағгузори онҳо мебошад, аз тарафи дигар корхонаҳое, ки онҳо ташкил мекунанд аз ҷиҳати технологӣ хурд мебошад, ки онҳо дар корхона технологияи нави камхарҷро истифода мебаранд. Бо ибораи дигар гӯем, фаъолияти ҳар як соҳибкор барои рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон муфид буда метавонад дар таъмин амнияти иқтисодии кишвар ва фарогирии аҳоли ба кори доими нақши ба соҳам муҳим бозад.

Бинобар ин омӯзиши чанбаҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ, аз он ҷумла нақш соҳибкории хурду миёна дар таъмини шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун омили рушди устувори иқтисодӣ дар шароити бозор мувофиқи мақсад аст.

Дар шароити ҳозира фаъолияти соҳибкорӣ дар асоси таҳрири нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ” танзим карда мешавад, мувофиқи он ин фаъолият ба соҳибкории хурд, миёна ва бузург тақсим мешавад.[3]

Соҳибкорӣ ин ҳама гуна фаъолияти мустақилона, ташаббускоронаи шахрвандон аст, ки бо ба ӯҳдаи худ гирифтани барору нобарории кор, бо масъулияти амволи худ барои ба даст овардани фоида ё даромад ба амал

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

бароварда мешавад. Бо назар андохтан ба ин таъриф ба осонӣ мулоҳиза мегардад, ки соҳибкорӣ ду чанба - яке гуворо ва дигаре ногувор дорад.

Чанбаи гуворо – ин имконияти ба даст овардани даромад ва фоида, манфиати иқтисодӣ ёфтан мебошад. Чанбаи ногувор аз он иборат аст, ки тамоми бори ташвиш, ҷидду ҷаҳд, масъулият ва барору нобарории натиҷаи кори пешгирифта, бар ӯҳдаи ҳуди соҳибкор меафтад. Хатаре мавҷуд аст, ки натавонанд чизе ба даст оварда нашлавад ва манфиате ҳосил нагардад, балки он чи ки ҳаст аз даст биравад.

Ҳаракат дар самти соҳибкорӣ, пешрафт дар ин роҳ самарабахштарин тариқаи дигаргунсозии иқтисодӣ, ба субъектҳои асили иқтисодӣ, мардони кордону пуртаҷриба табдил додани шахрвандони Тоҷикистон мебошад. Ин шартҳои асосии гузариш ба иқтисодии навъи бозаргонӣ аст.

Ноқомии ислоҳоти иқтисодӣ дар Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат ба соҳибкории хурду калонро аз худ кардан натавонистан ва нахостан вобастагӣ дорад. Соҳибкорӣ – ин мафҳуми бағоят серпахлӯ мебошад. Дар китоби дарсии америкӣ «Консепсияи соҳибкорӣ» истилоҳи «соҳибкорӣ» ҳамчун системаи корбарӣ, ба вучуд овардани маҳсулоти зарурӣ, коршӯроҳи иқтисодӣ, манбаи қонеъ сохтани талаботҳои мо ва ниҳоят, тарзе ки мо зиндагонӣ мекунем, таъриф дода шудааст. Америкӣҳо моҳияти соҳибкорӣ ва нақши онро дар ҳаёти иқтисодии одамон ва ҷомеа ана ҳамин тавр мефаҳманд. Албатта ин мафҳуми пурвусъати истиллоҳ аст, вале вай умумӣ фарогир будани соҳибкориро таъкид менамояд.[4. с.7].

Тавсифи соҳибкорӣ, ки дар китоби «Соҳибкории бозаргонӣ» оварда шудааст, ҷолиби диққат аст: Соҳибкор дар фаъолияти худ қодир аст комбинатсияи зарурӣ ва ё ба ҳам алоқаманд намудани манфиати шахсиро бо фоидаи ҷамъият бо мақсади гирифтани даромад таъмин намояд. Чӣ тавре, ки мебинем, дар ин мафҳум унсуре муҳими муайянкунандаи соҳибкорӣ – зарурати ба ҳам алоқаманд намудани манфиати шахсӣ ва фоидаи ҷамъият нишон дода шудааст. Чунин ифода кардани моҳияти соҳибкорӣ дар шароити муосир бештар мувофиқ мебошад.[5. с.7].

“Дар аввали асри XX калимаи “соҳибкор” қиммати дигарро ба худ гирифт ва аз рӯи талаби нав шахсони миёнарав, соҳибкор намешаванд. Соҳибкор гуфта, акнун он шахсро меҳисобанд, ки ба ӯҳдаи худ масъулияти идоракунии корхонаро бо мақсади гирифтани фоида ба даст мегирад. Сабабаш дар он аст, ки миёнаравон дар вақти ташкил намудани созиши байни ҳарифон ягон хавфе надорад. Агар созишнома баста шавад фоидаи худро мегирад ва парвоя надорад”. [6, с.200].

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Чӣ тавре, ки ба мо маълум аст соҳибкор ҳамон нафареро гуфтан мумкин аст, ки ӯ як масъулияти вазнини корхонаро ба дӯши худ мегирад ва ҳатто агар хавфи хона вайрон шудан ҳам бошад.

Соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурд малакаи баланди соҳибмулк – менечерхоро талаб менамояд. Пеш аз ҳама, вай бояд ҷаҳонбинии васеъ дошта бошад, бозори истеъмолиро пешгӯи карда тавонад ва усулҳои маркетингро самаранок ва мақсаднок истифода намояд. “Дар баробари ин соҳибкории хурд тавассути ба истеҳсолоти калон ворид шуданаш эътибори нав пайдо намуд. Шаклҳои хурди истеҳсолот бо дарназардошти баҳодиҳӣ аз 40 то 80% - воридшавии мол ва сармояи трансмиллиро миёнаравӣ менамояд. Дар ин робита сухан на танҳо дар бораи корхонаҳои хурд, балки оид ба ҳамкориҳои онҳо бо истеҳсокунандагони мустақил мераванд”[7, с.355].

“Соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи қадима дошта, дар шакли тичорат ва ҳамчун шуғл амал мекард”.

Дар шароити гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ соҳибкории хурду миёна дар иқтисодиёт мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Ғанӣ гардонидани бозор бо моли хушсифат ва хизматрасонӣ, қонеъ гардонидани талаботи истеъмоли, ҷоннок кардани масъалаҳои молиявӣ, ҳалли муаммоҳои шуғли аҳоли, устуворгардонии тамоми системаи иқтисодӣ ба таври бевосита ба ҷараёни инкишофи соҳибкории хурду миёна алоқаманд аст.

Мақсади барпо кардани соҳибкории хурду миёна мусоидат кардани гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ва тақвият додани соҳибкорӣ мебошад.

Яке аз вазифаҳои асосии соҳибкории хурду миёна дар иқтисодиёт ин ташаккули рақобат комил ва бартараф намудани корхонаҳои бузурги инҳисорӣ мебошад, яъне тараққиёти соҳибкории хурду миёна қисми муҳими барномаи ғайриинҳисорикунонии иқтисодиёти миллӣ мебошад.

Соҳибкорӣ ҷузъи ҷудонопазири ҳар кадом иқтисоди муосир мебошад. Иқтисоди бозоргонӣ ин пеш аз ҳама иқтисодиёти соҳибкории озодона аст; Соҳибкорӣ ин ҳама гуна фаъолияти мустақилона, ташаббускоронаи шахрвандон аст, ки бо ба ӯҳдаи худ гирифтани барору нобарории қор, бо масъулияти амволии худ барои ба даст овардани фоида ё даромад ба амал бароварда мешавад; Соҳибкории истеҳсолӣ яке аз пояҳои асосии иқтисоди бозорӣ буда, ба оқилона истифода бурдани воситаҳои истеҳсолот асос ёфтааст; Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки чунин шаклҳои ташкилӣ-ҳукукии соҳибкорӣ истифода мешаванд, а)

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

соҳибкории инфиродӣ; б) соҳибкории шарики; в) соҳибкории корпоративӣ; г) соҳибкории давлатӣ; д) соҳибкории муниципалӣ ва ғайра.

Барои рушди соҳибкории хурд дар соҳаи саноат дар ҷумҳурӣ бояд чунин корҳо амалӣ карда шаванд:

- таъмини рушди потенциали истеҳсолоти саноатӣ, азхудкунии технологияҳои муосир, истеҳсоли маҳсулоти рақобатнок, зиёд намудани намуд ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот, азнавсозии истеҳсолот, бунёди иқтидорҳои нави истеҳсолӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои хориҷӣ, коркарди такрории партовҳои истеҳсолӣ ва маишӣ;

- ҷорӣ намудани таҷрибаи замонавии идоракунии истеҳсолот, таҷдиди иқтидорию истеҳсолӣ ва инфрасохтори мавҷуда, фароҳам овардани шароит барои ҷалби сармоя, баланд бардоштани ғаёлнокии тиҷоратӣ, ҳамгирой ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ, пойдор намудани ҳамкориҳои судманд ва рушди муносибатҳои иқтисодию тиҷоратӣ ва иштирок дар азхудкунии бозори ҷаҳонӣ;

- рушд ва таъмини истифодабарии самараноки инфрасохтори муҳандисӣ ва нақлиёти мавҷуда;

- тараққиёти ғаёлияти навгонӣ, баланд бардоштани ҳамгирой ва ғаёлнокии зехнӣ, рушди технологияи иттилоотонӣ, истифодаи самараноки захираҳои моддию техникӣ ва молиявӣю асбобии дохилӣ.

Иҷрои чунин чораҳо имконият медиҳад, ки соҳибкорӣ инкишоф ёбад, ки он ба бартараф намудани инҳисорӣ дар иқтисодиёт мусоидат намуда, сохторҳои бозорӣ ташаккул ёбанд, муҳити рақобатӣ афзун ёфта, бозори молу хизматҳо фаровон гардад, шугли аҳоли зиёд шуда, рушди иқтисодиёт таъмин гардад, иқтисодиёт ва даромад аз ҳисоби андозҳо зиёд шавад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон.

Душанбе.-2024.

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон. Душанбе.-2012

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 10.05.с.2002 //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон- 2002, №4, қисми якум. Мод.293;

4. Низомова Т.Д. Чи тавр бояд фаъолияти худро оғоз намуд. Душанбе, 2004,- саҳ. 7.
5. Фаррухи Раҳимбердӣ. Асосҳои соҳибкорӣ. Маводи таълимӣ. Душанбе.- «Ирфон».-2009.- с. 7.
6. Асосҳои соҳибкорӣ ва маркетинг.А. Бойматов, А.Қодиров ш.Хучанд 2002 – 200 с
7. Асосҳои соҳибкорӣ . Бозоров.Ш.Ш Китоби дарсӣ Душанбе “ЭР-граф” 2018 ,-с.355 - 427

**БАХШИ 2. МУАММОҲОИ ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ
МУОСИРИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР РУШДИ
ИҚТИСОДИӢТИ САБЗ**

**ТРУДОВЫЕ РЕСУРСЫ, ЗАНЯТОСТЬ И ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА:
ПРОБЛЕМА, ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО
СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ.**

Маджидов Абдунасим

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории
Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции. Адрес: 735700, г. Худжанд,
проспект И. Сомони 169*

Фаёзова Махбуба Абдунасимовна

*старший преподаватель кафедры экономической теории Института
экономики и торговли Таджикского государственного университета
коммерции. Адрес: 735700, г. Худжанд, проспект И. Сомони 169*

***Аннотация.** В статье рассмотрены и обоснованы теоретико-методические основы повышения качества трудовых ресурсов в контексте применения зеленой экономики в условиях инновационного развития Республики Таджикистан, проведен анализ состояния занятости и безработных в Республике Таджикистан по уровню профессионального образования, а также разработаны предложения по совершенствованию его организационно-экономического механизма в региональном аспекте.*

Ключевые слова: инновационное развитие, занятость, безработица, качество трудовых ресурсов, зеленая экономика, благосостояние населения, рынок труда.

ЗАХИРАҲОИ МЕҲНАТӢ, ШУҒЛ ВА ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ: МУАММО ВА ТАМОҶУЛИ ТАРАҚҚИЁТИ ИҚТИСОДИИ САНОАТ

Мачидов Абдунасим

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисоди
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш. Хуҷанд, хиёбони И. Сомонӣ 169

Фаёзова Маҳбуба Абдунасимовна

муаллимаи калони кафедраи назарияи иқтисоди
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш. Хуҷанд, хиёбони И. Сомонӣ 169

Шарҳи мухтасар. Дар мақола асосҳои назариявӣ-методиӣ самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ, шугл ва иқтисодиёти сабз дар шароити рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва асоснок карда шуда, таҳлили ҳолати шугл ва бекорӣ аз рӯи маълумоти касбӣ, аз он ҷумла пешниҳодҳо оид ба мукамалгардонии механизми ташиқилӣ-иқтисодии он дар минтақа коркард шудаанд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти сабз, рушди инноватсионӣ, шугл, бекорӣ, кувваи корӣ, иқтидори меҳнатӣ, сифати захираҳои меҳнатӣ, некӯаҳволии аҳоли, бозори меҳнат.

LABOR RESOURCES, EMPLOYMENT, AND THE GREEN ECONOMY: CHALLENGES, TRENDS, AND DEVELOPMENTS IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF THE ECONOMY

Majidov Abdunasiim

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Economic Theory at the Institute of Economy and Trade of the Tajik State
University of Commerce. Address: 169 I. Somoni Avenue, Khujand, 735700

Fayozova Makhbuba Abdunasimovna

Senior Lecturer, Department of Economic Theory, Institute of Economy and Trade, Tajik State University of Commerce. Address: 169 I. Somoni Avenue, Khujand, 735700

Abstract. *The article considers and substantiates theoretical and methodological foundations for improving the labor resources quality in the context of applying the green economy in the condition of innovative development of the Republic of Tajikistan, analyzes the state of employment and unemployment in the Republic of Tajikistan by level of vocational education, and develops proposals for improving its organizational and economic mechanism in the regional aspect.*

Key words: *innovative development, employment, unemployment, quality of labor resources, green economy, welfare of the population, labor market.*

В современном мире динамичное развитие промышленного развития является одним из главных стратегических факторов экономического роста страны, конкурентоспособности экономики и национальной безопасности. В силу этого, процессы качественного воспроизводства человеческих ресурсов для Республики Таджикистана имеют первостепенное значение. Поэтому фактором промышленного развития экономики является наличие в стране качественных трудовых ресурсов.

С этой целью в Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 16 декабря 2025 года отмечено о необходимости решения вопросов расширения процесса цифровизации экономики, реализации «зеленой экономики», особенно ускоренной индустриализации, использования инновационных технологий и развития человеческого потенциала, и на этой основе обеспечивать устойчивое и качественное развитие национальной экономики. В частности, в течение 7 грядущих лет необходимо обеспечить среднегодовое развитие экономики на уровне не менее 8.0 процентов, и увеличить объем валового внутреннего продукта на душу населения в 2 раза с учетом того, что число населения к тому времени достигнет 11,5 млн. человек [1].

Основу превентивного, индустриального и инновационного развития

Республики Таджикистана будет составлять и природный капитал.

Огромный гидроэнергетический потенциал, чистая вода, благоприятные земля и климат, растительный мир, значительные трудовые ресурсы, богатейшие запасы минеральных ресурсов и горных недр, создают возможности для развития экспортоориентированных и импортозамещающих производств, создания современных секторов добывающей и обрабатывающей промышленности, цветной и черной металлургии, экологически чистого агропромышленного комплекса.

Богатое историко-культурное наследие Таджикистана, его уникальная природа с неповторимыми озерами, редкими животными и растениями, а также высокие горы являются важными условиями развития сферы туризма и увеличения вклада этой отрасли в ВВП страны.

Общеизвестно, что развитые страны значительно уступают развивающимся государствам по численности трудовых ресурсов. В них сосредоточено всего 16% экономически активного населения мира.

И сегодня практически все технологически развитые страны разрабатывают свои стратегии по формированию трудовых ресурсов, имеющих инновационное мышление.

В Таджикистане в последние годы развития делается акцент на развития промышленности. В связи с этим провозглашены новые принципы подготовки кадров и определены новые векторы развития науки и образования. Так за последние 2 года почти в 2,3 раза увеличилось финансирование науки. В перспективном плане развития намечено значительное увеличение объема инвестиций в сферу науки и образования. Это было отмечено в очередном Послание Основателя мира и национального единства - лидера нации Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон: “В государственном бюджете 2025 года по сравнению с 2021 годом в науку и образовании направлено больше 14% инвестиции”. [1].

Однако нужно признать, что конструктивные преобразования в области науки и образования и меры, направленные на реализацию программы индустриально-инновационного развития Таджикистана, заметного прорыва в области инновационного развития не произвели.

Одной из причин является то, что для дальнейшего развития промышленности Таджикистана нуждается в высококвалифицированных кадрах, обладающих способностями создавать новые импортозамещаемых продуктов.

С другой стороны, сложившаяся экспортно-сырьевая ориентация экономики не способствует научному и промышленному развитию страны. В этих условиях сохранение имеющегося и наращивание интеллектуального кадрового потенциала наукоемких отраслей, безусловно, позволит перейти экономике республики с сырьевого пути на путь высокотехнологичный. Именно квалифицированные трудовые ресурсы развитые страны рассматривают в качестве ключевого элемента, определяющего их развитие. Поэтому большинство развитых стран производят значительное вливание финансовых ресурсов в отрасли, обеспечивающие развитие качества трудовых ресурсов.

Из этих позиций важнейшей стратегической задачей развития промышленного развития Таджикистана является не только формирование и рациональное использование кадрового потенциала общества, но и обеспечение общества качественными трудовыми ресурсами. Как известно, трудовые ресурсы – это трудоспособная часть населения, которая принимает активное участие в производстве материальных благ и оказании услуг.

Эволюция категории «трудовые ресурсы» обусловила возникновение другой категории – «трудовой потенциал», который может существовать безотносительно к процессу производства. Кроме того, появление данной категории было вызвано общим развитием экономической науки, в которой уже сформировалось ключевое понятие «потенциал». В теории и практике термин «трудовой потенциал» нашел широкое применение в начале 80-х годов, хотя отдельные его свойства и компоненты исследовались еще А. Смитом, [3. стр. 33] Д. Рикардо, К. Марксом.

Ведь общеизвестно, что на уровень трудового потенциала непосредственное влияние оказывают вкладываемые в работников инвестиции, улучшающие их образование и повышающие уровень профессиональной подготовки.

В плановой экономике зачастую трудовой потенциал рассматривался как категория, близкая к трудовым ресурсам. Трудовой потенциал как экономическая категория имеет количественные и качественные характеристики.

К количественным характеристикам относятся:

- ☐ численность трудоспособного населения;
- ☐ количество рабочего времени, которое отрабатывает работающее население при сложившемся уровне производительности;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ ба саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- ☐ показатели естественного движения населения и т.д.

К качественным характеристикам относятся:

- ☐ состояние здоровья;
- ☐ физическая дееспособность;
- ☐ образовательный и квалификационный уровни;
- ☐ уровень нравственного состояния трудоспособного населения;
- ☐ половозрастная структура;
- ☐ национально-этническая структура;
- ☐ соотношение занятых преимущественно умственным и преимущественно физическим трудом;
- ☐ показатели миграции;
- ☐ культурный уровень и др.

С точки зрения качественных аспектов под трудовым потенциалом следует понимать совокупность природных и накопленных свойств, запасов знаний и опыта, а также качеств человека. В целом они формируют силы, осуществляющие производительную трудовую деятельность для создания жизненных благ и удовлетворения потребностей людей. В количественном измерении численность трудового потенциала не совпадает с численностью трудовых ресурсов и даже намного их превышает.

В настоящее время официально признано, что в Таджикистане профессиональное образование не имеет устойчивой связи с рынком труда, т.е. нарушена связь между рынком образовательных услуг и потребностями рынка труда. Основное несоответствие системы образования с рынком труда связано с отсутствием методики прогноза по кадрам и несовершенством механизмов социального партнерства, с недостаточным финансированием образовательных учреждений, отсутствием гарантий трудоустройства выпускников.

Более того, низкий уровень образования экономически активного населения в профессионально - квалификационном плане и недостаточно развитая система переквалификации безработных и практическое отсутствие специализированных профессионально-технических школ по подготовке квалифицированных рабочих для инновационных отраслей экономики способствовали образованию дисбаланса на рынке труда, т.е. при общем количественном преобладании предложения рабочей силы над спросом, важнейшие отрасли экономики оказались не обеспеченными в требуемом объеме квалифицированными кадрами.

В результате во многих промышленных предприятий отраслях экономики ощущается острый дефицит специалистов, обладающих инновационным мышлением.

Анализ состояния рынка трудовых ресурсов в Республике Таджикистан позволил сделать следующие выводы: для этого рынка труда характерны специфические особенности формирования и функционирования. К ним относятся:

- высокий уровень безработицы в сельской местности;
- высокий удельный вес женщин и молодежи в числе безработных;
- в общем числе безработного и занятого населения области преобладает доля лиц, не имеющих квалификацию;
- снижение качества образования;
- отсутствие квалифицированных кадров, способных к инновациям;
- медленные темпы роста экономически активного населения;
- в общем числе безработного населения области преобладает доля лиц, имеющих самую низкую квалификацию, что является одной из причин безработицы и, соответственно, отражается на качестве жизни населения;
- высокая миграция населения за пределы Республики Таджикистана;
- высокий уровень эмиграции высококвалифицированных специалистов;
- несовершенство социального партнерства;
- отсутствие взаимного сотрудничества образовательных учреждений с работодателями в вопросах подготовки и переподготовки кадров, востребованных на рынке труда;
- слабый уровень развития системы образования по подготовке кадров рабочих специальностей и несоответствие их качества современным требованиям.

В условиях перехода к рыночной экономике происходят существенные перемены в социальной сфере жизни населения, а именно: появление безработицы, миграция населения, изменения в уровне доходов и расходов, объемах и направлениях их использования. В основе этих процессов лежат неравномерность в развитии общества, социальные потрясения и сопутствующее им снижение уровня жизни, которые в конечном итоге влияют на режим воспроизводства населения.

В современной рыночной экономике человек выполняет многообразные экономические функции. В качестве живого носителя производительных сил он обладает множеством свойств и качеств, совокупностью разнообразных потребностей и способностей.

В контексте рассматриваемого вопроса темы важно отметить, что трудовые ресурсы выступают в качестве обобщающей характеристики количества, качества и меры реализации совокупной способности к труду, трудовые ресурсы определяют возможности, как отдельных работников, так и различных их групп участвовать в трудовой деятельности.

Многочисленные исследования показывают, что в современной рыночной экономике уровень развития и технологии настолько высок, что невозможно получить значительное преимущество только за их счет. Необходимо задействовать более мощный и перспективный ресурс, в качестве которого выступает человек, обладающий огромным потенциалом и имеющий способность к саморазвитию.

В настоящее время соотношение источников экономического роста было таково: за счет повышения уровня обученности работников и роста качества рабочей силы обеспечивалось 2,1% его роста, за счет роста населения – 0,4%; за счет увеличения капитала 0,5% [6 стр11-13]. Эти данные свидетельствуют о том, что именно качество человеческих ресурсов уже сегодня определяет конкурентные преимущества и обеспечивает перспективы развития отдельных фирм и национальной экономики.

Поэтому проблема эффективного использования рабочей силы является и создание рабочих мест для Таджикистана имеет жизненно важное значение, поскольку создание новых рабочих мест приводит к сокращению бедности, уровень безработицы в стране.

Все это является свидетельством того, что в Таджикистане еще очень рано говорить о соотношении между числом людей, ищущих рабочие места, и количеством свободных рабочих мест.

Таким образом, факторам рационального использования трудового потенциала относятся:

- 1) Ожидаемый приток прямых иностранных инвестиций. Такие инвестиции, как известно, воплощаются в технологическом оборудовании и других элементах основного капитала с более высокими технико-экономическими показателями, нежели действующие или действовавшие средства труда;
- 2) Легализация неформальной экономики, масштабы которой для Таджикистана разные эксперты оценивают до 50 %.
- 3) Повышение уровня дешёвой энергообеспеченности реального сектора экономики, в особенности, промышленности. Многие предприятия в

Хатлонской области, ГБАО и даже в относительно благополучной Согдийской области нуждаются в дешёвой электроэнергии. Ввод в действие Рогунской ГЭС, а также целой серии малых ГЭС в горных районах Таджикистана позволит не только снизить уровень частичной безработицы, но и оживить предприятия, которые работают не на полную мощность, создать уверенность у предпринимателей в создании новых предприятий и дополнительного найма новых контингентов работников из числа безработных;

4) Снижение процентной ставки и повышение доступа к долгосрочным кредитам.

5) Расширение масштабов промышленного развития. Данная ситуация требует радикального изменения, что возможно на путях развития экономики и роста ее потребностей в научно-технических разработках. Восстановление инновационной деятельности в промышленном секторе выступает в качестве самостоятельного фактора снижения безработицы представителей интеллектуального труда;

6) Необходимо повсеместно расширить самозанятость населения трудоспособного возраста, определить льготы по налоговой системы особенно в сельской местности, так как сельское население вследствие неудовлетворенности сложившимися экономическими отношениям все более втягивается в русло внешней трудовой миграции. Такой подход способствует росту занятости трудоспособного населения, как в сельской, так и городской местности.

Дальнейшее развитие гидроэнергетических мощностей и реализация региональных транспортно-коммуникационных проектов позволит Таджикистану стать региональным лидером в производстве и транзите дешевой и экологически чистой энергии, расширить транзитные возможности страны, тем самым внести свой достойный вклад в устойчивое развитие развивающихся стран Южной и Юго-Восточной части Азиатского региона, в том числе стран Центральной Азии, а также в активизацию сотрудничества в коридоре Юг-Юг.

Отмеченные и другие мероприятия, безусловно, выступают и в качестве фактора ускорения динамики экономического роста, и в качестве фактора снижения уровня безработицы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Послание Основоположника мира и национального согласия,

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, Эмомали Рахмона к Маджлиси Оли Республики Таджикистан (16. 12.2025)

2. Национальная стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года.
3. Ашмаров И.А. Трудовой потенциал и его особенности в трансформационной экономике// Научные ведомости. 2009. - №9 (64). – С.59.
4. Комиссарова Т. А. Управление человеческими ресурсами. – М.: Дело, 2002.
5. Рахимов Р.К. Проблемы развития переходной экономики Республики Таджикистан. Душанбе 2012.
6. Статистический ежегодник юбилейный за 30 лет Независимости Республики Таджикистана. Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2021г.
7. Статистический ежегодник за 2024 год. Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2025г.
8. Под редакцией А.Н. Азрилияна. Новый экономический словарь. Москва, Институт новой экономики, 2004 год.

**АҲАМИЯТ ВА МОҲИЯТИ ИҚТИСОДӢ ВА АРЗИШИ ФАЪОЛИЯТИ
САРМОЯГУЗОРИҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР СОҲАИ
КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.**

Сабриддини Сафовуддин

*н.и.и.дотсент, мудири кафедраи молия ва фаъолияти бонкии
Донишгоҳи давлатии Данғара. Тел: +(992) 937 08 88 77.*

Меникулов Саидшо Маҳмадқулович

*омӯзгори калони кафедраи молия ва фаъолияти бонкии
Донишгоҳи давлатии Данғара. Тел: +(992) 918172224.*

Раҷабов Абдулло Шамсуллоевич

*магистранти курси 2 – юми ихтисоси молияи
Донишгоҳи давлатии Данғара.*

Шарҳи мухтасар. Шароити имрӯзаи иқтисодӣ бозоргонӣ водор
месозад, ки соҳаи кишоварзӣ ба ҷалби сармоягузорӣ дар татбиқи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*инноватсия зарурат дошта, ба рушди устуворӣ истеҳсолот мусоидат
менамояд ва дар таъмини аҳолии кишвар бо маҳсулоти озуқаворӣ нақши
муҳим дорад.*

*Дар низоми мутамаркази нақшавӣ танҳо як мафҳум –
сармоягузориҳои асосӣ ё сармоягузориҳои умумии асосӣ истифода мешуд,
ки тамоми хароҷоти тақрористеҳсолкунии фондҳои асосӣ, аз ҷумла,
хароҷоти барқароркунии пурраи онҳоро ифода менамуд. Онҳо ҳамчун
консепсияи шабеҳ ба сармоягузориҳо баррасӣ шуданд.*

*Аммо мафҳумҳои сармоягузорӣ ва сармоягузориҳои асосӣ аз ҳамдигар
тафовут доранд. Агар хароҷоти асосӣ одатан бунёди нав ва
барқарорсозии фондҳои асосии фарсуда (биноҳо, иншоот, таҷҳизот,
нақлиёт ва ғайра) бошад, пас сармоягузорӣ, инчунин, сармоягузориҳо ба
воситаҳои ҷорӣ, воситаҳои гуногуни молиявӣ, молиякунӣ ва
ғайраро дар бар мегирад*

***Калидвожаҳо:** сармоягузорӣ, фондҳои асосӣ, баҳии кишоварзӣ,
инноватсия, воситаҳои ҷорӣ*

**ЗНАЧЕНИЕ, ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ЦЕННОСТЬ
ИННОВАЦИОННЫХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

Сабриддини Сафовуддин

*доцент, заведующий кафедрой финансов и банковского дела
Дангаринского Государственного университета. Тел: +(992) 937 08 88
77.*

Меникулов Саидшо Махмадкулович

*Старший преподаватель кафедры финансов и банковского дела
Дангаринского государственного университета.
Телефон: +(992) 918172224.*

Раджабов Абдулло Шамсуллоевич

*магистр 2 курса по специальности «Финансы»
Дангаринского государственного университета.*

Аннотация. Современные экономические условия рыночной экономики обуславливают необходимость привлечения инвестиций в сельскохозяйственный сектор для внедрения инноваций, содействия устойчивому развитию производства и выполнения важной роли в обеспечении населения страны продуктами питания.

В централизованной системе планирования использовалось только одно понятие — основные средства или совокупные основные средства, выражающие все затраты на воспроизводство основных средств, включая затраты на их полное восстановление. Они рассматривались как понятие, аналогичное инвестициям.

Однако понятия инвестиций и основных средств различаются. Если капитальные затраты обычно представляют собой новое строительство и реконструкцию изношенных основных средств (зданий, сооружений, оборудования, транспорта и т. д.), то инвестиции также включают инвестиции в оборотные активы, различные финансовые инструменты, интеллектуальную собственность и т. д.

Ключевые слова: инвестиции, основные средства, инновации, сельскохозяйственный сектор, оборотные активы

IMPORTANCE AND ECONOMIC ESSENCE AND VALUE OF INNOVATIVE INVESTMENT ACTIVITIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sabriddini Safovuddin

*associate professor, head of the Department of Finance and Banking,
Dangara State University. Phone: +(992) 937 08 88 77.*

Menikulov Saidsho Mahmadvulovich

*Senior Lecturer, Department of Finance and Banking,
Dangara State University. Phone: +(992) 918172224.*

Rajabov Abdullo Shamsulloevich

2nd year Master's student, Finance, Dangara State University.

Abstract. The current economic conditions of the market economy make it necessary for the agricultural sector to attract investment in the implementation

of innovation, contribute to the sustainable development of production, and play an important role in providing the country's population with food products.

In the centralized planning system, only one concept was used - fixed investments or total fixed investments, which expressed all the costs of reproducing fixed assets, including the costs of their full restoration. They were considered as a concept similar to investments.

However, the concepts of investment and fixed investments are different from each other. If capital expenditures are usually new construction and renovation of worn-out fixed assets (buildings, structures, equipment, transport, etc.), then investment also includes investments in current assets, various financial instruments, intellectual property, etc.

Key words: *investments, fixed assets, agricultural sector, innovation, current assets*

Шароити имрӯзаи иқтисодӣ бозоргонӣ водор месозад, ки соҳаи кишоварзӣ ба ҷалби сармоягузорӣ дар татбиқи инноватсия зарурат дошта, ба рушди устуворӣ истеҳсолот мусоидат менамояд ва дар таъмини аҳолии кишвар бо маҳсулоти озуқаворӣ нақши муҳим дорад.

Дар низоми мутамаркази нақшавӣ танҳо як мафҳум – сармоягузориҳои асосӣ ё сармоягузориҳои умумии асосӣ истифода мешуд, ки тамоми хароҷоти такрористеҳсолкунии фондҳои асосӣ, аз ҷумла, хароҷоти барқароркунии пурраи онҳоро ифода менамуд. Онҳо ҳамчун консепсияи шабех ба сармоягузориҳо баррасӣ шуданд.

Аммо мафҳумҳои сармоягузорӣ ва сармоягузориҳои асосӣ аз ҳамдигар тафовут доранд. Агар хароҷоти асосӣ одатан бунёди нав ва барқарорсозии фондҳои асосии фарсуда (биноҳо, иншоот, таҷҳизот, нақлиёт ва ғайра) бошад, пас сармоягузорӣ, инчунин, сармоягузориҳо ба воситаҳои ҷорӣ, воситаҳои гуногуни молиявӣ, моликияти зеҳнӣ ва ғайраро дар бар мегирад. Аз ин ҷост, ки Малесткий Е. Г. дарҷ менамояд: «...сармоягузориҳои асосӣ бояд ҳамчун қисм ё шакли таркибии сармоягузориҳо ҳисоб карда шаванд» [1.С.15-21].

Ҷунончи маълум аст, фондҳои асосӣ қисми муҳимтарини сарвати миллии мамлакатро ташкил маблағҳои муомилотӣ сармоягузориҳои асосӣ номида мешавад.

Дар луғати иқтисодӣ қайд гардидааст: «... сармояи давлатӣ ва ё бахши хусусӣ ба иқтисодиёти кишвар ё кишварҳои хориҷ ин ҳадафи асоси гирифтани фоидаи бештар дар соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ,

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

лоиҳаҳою барномаҳои ҳаётан муҳими иҷтимоию иқтисодӣ, лоиҳаҳои инноватсионӣ» мебошад [2с.289-294].

Дар бораи маҳфуми сармоягузорӣ ақидаҳои гуногун бисёранд. Мисол, Нуруллоев З. К. сармоягузорию ҳамчун категорияи иқтисодӣ чунин баррасӣ намудааст: муносибатҳо байни хароҷот ва захираҳои истифодашудаи истеҳсоли тамоми самараро фаро мегирад. Лоиҳаҳо дар сармоягузорӣ ба ақидаи Нуруллоев З.К. ҳамчун механизми раванди идоракунии аст.

Ба ақидаи Файзуллоев Т. ва Тағоев Ҷ. Х., сармоягузорӣ ба соҳибкорӣ ин ба даст овардани фоида ё самарайи бештар шахр дода мешавад. Мирсаидов А.Б. ва Убайдуллозода Ғ.Х. бошанд, «сармоягузорию ҳамчун шакли фаъолтарини ҷалби сармояи ҷамъшуда ба раванди иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани самарайи иқтисодӣ муайян кардаанд» [3,с.56-66].

Дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таърифи фаъолияти сармоягузорӣ чунин гуфта шудааст: «...ҳуқуқи моддию молумулкӣ, маблағҳои пулию қарзӣ, сахмияҳою қоғазҳои қиматноки бонкӣ, техника, технология, мошину таҳҷизот, литсензия, инчунин ба тамғаҳои молӣ, қарзҳо, амволи манқул, ғайриманқул, биноҳо, иншоот, арзишҳои моддӣ, ҳуқуқи истифодаи замин ва захираҳои дигари табиӣ, арзишҳои зеҳнӣ, ки ба объектҳои фаъолияти соҳибкорӣ бо мақсади дарёфти фоида ва ба даст овардани самарайи мусбати иҷтимоӣ сармоягузорӣ карда шудаанд, маънидод карда мешавад» [4,с.19].

Бисёре аз олимони иқтисоддони ватанию хориҷӣ чунин ақида доранд: «... сармоягузорӣ бояд ба афзоиши ҳаҷми сармояи дар системаи иқтисодӣ амалкунанда равона карда шаванд. Олимони дигар тарафдори он ақидаҳое мебошанд, ки сармоягузорӣ барои қонеъ кардани ниёзҳои истеъмолкунандагон тавассути истеҳсоли маҳсулот гузошта мешаванд» [5,с.6-11., 84, с.45-54].

Албатта, мақсади раво кардани сармоя ба объектҳои манфиатҳои иқтисодӣ буда, барои гирифтани самарайи бештар арзёбӣ мегардад. Нуктаи назари олимони ватанӣ доир ба мафҳумҳои сармоягузорӣ, ки вобаста ба объекти гуногуни таҳқиқот пешниҳод гардидааст, аз ҷониби муаллиф дар ҷадвали 1 ба таври зайл овардааст.

Ҷадвали 1. –

Таърифҳои истилоҳи сармоягузорӣ аз ҷониби баъзе муаллифон

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Муаллиф	Мазмунӣ таъриф
Сармоягузорӣ ҳамчун объект	
Пиризода Ҷ.С.	Сармоягузорӣ ин усулҳои муайянкунии самаранокии истифодаи техникаи нави кишоварзӣ, ҳамчунин, як қатор дастуралалҳои соҳавии марбут ба муайянкунии самаранокии иқтисодии истифодаи захираҳо таҳия гардидааст.
Мирсаидов А.Б., Тоҳирзода М.	Сармоягузорӣ ҳамчун раванди такмилдиҳии равандҳои технологияи таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои инвестиционӣ, ки дар фаъолияти амали субъектҳои хоҷагидор равона шудааст.
Раҳматзода Р.Р., Қудратова Ф.Р.	Сармоягузорӣ омили муайянкунандаи рушди иқтисодии истеҳсолоти кишоварзӣ буда, дар рушди кишвар нақши муҳимро мебозад, сиёсати давлатии сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ унсури асосии рушди иқтисоди миллӣ мебошад.
Одинаев Ш.Т., Тураев Н.А.	Сармоягузорӣ ин омили баланд бардоштани истеҳсолоти кишоварзӣ буда, инчунин, ба ҳалли проблемаҳои, ки бо худтаъминкунии маҳсулоти аграрӣ, қуллан аз ҳисоби захираҳои заминӣ, обӣ ва босамар амалкунандаи кишоварзӣ бавучудода, алоқаманд мебошад.
Ҷӯраев Х.Ғ., Носирзода Ҳ.	Сармоягузори фаъолияти инноватсионӣ заминаест барои рушди иқтисодиёт.
Қомиллов С. Ҷ., Мирзоева Е.	Нақши асосӣ дар татбиқи пешравии инноватсионӣ ва фатҳи мавқеъҳои муайяни бозор ба ташкили фаъолияти сармоягузорӣ ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи сармоягузорӣ вобастааст
Сузуки М., Саидмуродов Л.Ҳ.	Танзими давлатии сармоя аз ҳисоби танзими ҳаракати сармоя ва омилҳои дигар сурат мегирад, ки ба сатҳи рушди иқтисодиёт таъсир мерасонанд.
Давлатов К.К., Сагторов М.М.	Ҷолибияти сармоягузори минтақа ин маҷмуи омилҳои мусбат ва манфӣ ба баргаришти сармоягузор дар интиҳоби объекти сармоягузорӣ мебошад, ки дар он омилҳои мусбат аз омилҳои манфӣ зиёданд ва омилҳои манфӣ ба осонӣ баргараф карда мешаванд.
Тағоев Ҷ.Х.	Ҷолибияти сармоягузори минтақа ба фазои сармоягузорӣ вобаста буда, ҷаззобияти сармоягузорӣ натиҷаи муҳити муқарраршудаи сармоягузорӣ мебошад.

Сарчашма: Дар асоси омӯзиши маводҳои илмӣ таҳқиқотӣ тартиб дода шудааст.

Баъзе аз муаллифон фаъолияти сармоягузорию аз нуқтаи назари миқёси ҳудудӣ баррасӣ мекунанд: «... фаъолияти сармоягузорию минтақавӣ бояд ҳамчун фаъолияти соҳибкорие, ки дар доираи минтақа ва аз он берун ба масъалаҳои сармоягузорӣ ба иқтисодиёти минтақа амалӣ мегардад, фаҳмида мешавад. Ин гуна фаъолияти берун аз минтақа дар он ҳолат ба амал меояд, ки агар фаъолияти сармоягузорӣ дар минтақаи сармоягузорӣ сурат нагирад» [6, с.38].

Айни замон чунин фаҳмиши моҳияти сармоягузорию Қудратов Р. Р. ва Миракилова Н. Т. дастгирӣ менамоянд, ки онро аз нуқтаи назари самаранокии иқтисодии лоиҳаҳо дида баромадаанд: «Сармоягузорӣ ҳама намудҳои маблағгузорию дар шакли молиякӣ ва арзишҳои зеҳнӣ буда, ба объектҳои хоҷагӣ бо мақсади гирифтани даромад ва манфиати дигар фаҳмида мешавад» [6,с.38].

Ба ақидаи иқтисодшиносон Давлатов К.К. ва Сатторов М.М. ҷалби сармоягузорӣ ба минтақа чунин аст: «... ин маҷмуи омилҳои мусбат ва манфӣ ба бартарияти сармоягузор дар интихоби объекти сармоягузорӣ мебошад, ки дар он омилҳои мусбат аз омилҳои манфӣ зиёданд ва омилҳои манфӣ ба осонӣ бартараф карда мешаванд» [10,с.41]. Дар чунин ҳолат, бозори минтақавӣ (соҳавӣ)-ро метавон ҳамчун системаи бозорҳои сармоягузорӣ ва ҳамчун шакли муҳимтарини фаъолияти сармоягузорӣ дар минтақа баррасӣ кард.

Дар таҳқиқоти илмӣ роҷеъ ба сармоягузорию инноватсионӣ дар соҳа Пириев Ҷ. С. қайд намудаанд: «... усулҳои муайянкунии самаранокии истифодаи техникаи нави хоҷагии халқ, ҳамчунин, як қатор дастурамалҳои соҳавии марбут ба муайянкунии самаранокии иқтисодии истифодаи захираҳои сармоягузорӣ таҳия гардиданд. Дар соҳаи кишоварзӣ як қатор усулҳои муайянкунии самаранокии иқтисодии истифодаи натиҷаҳои корҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва озмоишию созандагӣ, техникаи нав ва пешниҳодҳои навоарона дар кишоварзӣ, усулҳои муайянкунии талабот ба сармоягузорӣ дар комплекси агросаноатӣ, соҳаву самтҳои он ва дигарҳо мебошанд» [7,с.141].

Сармоягузорӣ дар кишоварзӣ хусусиятҳои ба худ хос дорад. Онҳо дар он зухур меёбанд, ки дар баробари сармоягузорию асосӣ ба объектҳои натиҷаҳои меҳнати инсон, чун дар соҳаҳои дигари хоҷагии халқ, дар кишоварзӣ, дар объектҳои табиат низ ба амал бароварда мешаванд, ки дар ҳолати баробар будани мафҳумҳои дигар фаъолияти онҳо бештар сармояталаб буда, муҳлати бозпардохти дароз ва хавфи зиёд дорад, зеро табиат аз рӯи қонунҳои худ зиндагӣ мекунад, ки идораи он имрӯз ё имконнопазир ё гарон аст. Бинобар он, чуноне ки олимони ватанӣ қайд намуданд, ки дастгирии давлатӣ дар рушди соҳа тариқи механизмҳои сармоягузорӣ хеле зарур аст. Зеро он: «...муътадилии истеҳсолоти кишоварзӣ ноил гардидан ба амнияти озуқавории кишвар таъмин намуда, заминаҳои мусоид барои аз буҳрон баромадани комплекси агросаноатӣ ва баробаршавии даромадҳои қормандони соҳаи кишоварзӣ ва соҳаҳои

дигари иқтисодиро ба вучуд меоварад» [8, с.228].

Ба андешаи Одинаев Ш. Т. чунин аст: «...фаъолияти сармоягузорӣ дар кишоварзӣ бо хусусиятҳои раванди такрористехсоли соҳа, инчунин пеш аз ҳама, таъсири омилҳои табиӣ, иқтисодӣ ва биологӣ ба натиҷаҳои истеҳсолот дорои хусусиятҳои худ мебошанд» [9, с.256-258].

Сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ бояд бо ҳамбастагии зич бо равандҳои дигари иҷтимоию иқтисодии манотиқи деҳот барарасӣ карда шавад. Бо ҳамин маъно мақсади ягонаи сармоягузорӣ, ин танҳо ба даст овардани самараи иқтисодӣ ё иҷтимоӣ буда, метавонад дар чунин маврид ба мушкилотҳои гуногуни иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳалли он мусоидат намояд.

Айни замон дар як зумра ташкилоти кишоварзӣ ҷалби сармоягузорӣ ва истифодаи захираҳои сармоягузорӣ бояд ҳамвора бо фаъолияти инноватсионӣ сурат гирифта, дар раванди дурусти такрористехсолоти маҳсулоти кишоварзӣ мусоидат намояд. Дар чунин раванди баҳодихии мафҳуми иқтисодии фаъолият бевосита сармоягузорию инноватсионӣ мебошад.

Раванди сармоягузорӣ ба соҳа ва истеҳсолоти маҳсулоти он алоқаи зич дошта, чараёни доимии дар амал тадбиқ шудани лоиҳаҳо, дастгирии фаъолияти корхона бо таъмини рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолшудаи он дар давраи оянда пешбинӣ мегардад.

Мақсади сармоягузорӣ барои инноватсияи кишоварзӣ ин таъмини шароити фароҳам дар рушди инноватсионӣ дар заминаи сармоягузорӣ гардад. Асоси раванди сармоягузорию инноватсионӣ фаъолияти соҳа аз ин иборат мебошад: мақсаднок, ягона, самаранок, ҳаракати мутақобила, мутобикгардонӣ, даркшаванда, амалҳои гуногун, мунтазам, танзими ҳамаҷониба, амнияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ғайра.

Ҳадафи сармоягузориҳо дар муҳлати муайян гирифтани фоида аст. Даромаднокӣ ин самараи гирифтани фоидаро дар назар дорад. Барои муайян кардани самаранокии лоиҳаҳо бояд гуногунии самтҳои истифодаи он арзёбӣ гардад. Барои пешбурди фаъолият дар самти сармоягузорӣ аз бисёр усулҳо истифода кардан мумкин аст. Аз ҳамин сабаб фаъолнокии сармоягузорӣ яке аз шартҳои муҳими амнияти иқтисодӣ- иҷтимоӣ-экологӣ ба ҳисоб меравад.

Дар кишоварзӣ инноватсия аз фаъолияти сармоягузорӣ вобаста буда, дар ҳамгироии субъект ва объекти сармоя нақши калон дорад ва алоқамандии сифатан муҳимро доро мебошад. Ин чой ҳамгироии

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

манбаъҳо низ сурат мегирад, ки он самарани мутақобила (синергетикӣ) меорад. Вобаста ба имкониятҳои мавҷуда манбаъҳои гуногуни маблағгузори фаъолияти инноватсионӣ истифода мешаванд. Муносибтарини онҳо маблағҳои худӣ ширкат, маблағҳои сармоягузoron, дастгирии молиявии давлатӣ, инчунин, манбаъҳои маблағгузори хориҷӣ мебошанд (Расми 1).

Расми 1.

Манбаъҳои сармоягузори фаъолияти инноватсионии корхонаҳо

Маблағҳои худӣ	Дастгирии давлатӣ	Сармоягузорони хориҷӣ
- Фонди мақсадноки махсус - Фонди истеҳлоқ - Барориши коғазҳои қиматноки корхона - Лизинг ва ғайра	- Супоришҳои давлатӣ ва озмунҳо - Субсидия - Субвенсия - Дотатсия	- Ширкатҳои сармояи венчурӣ ва фондҳо - Ширкатҳои сармоягу зорӣ ва фондҳо

Сарчашма: Дар асоси омӯзиши адабиёти илмӣ тартиб дода шудааст.

Сармоягузориҳои молиявии худӣ корхонаҳо сармоягузориҳои ширкатро ба коғазҳои қиматноки давлатӣ, инчунин, коғазҳои қиматноки корхонаҳои дигар, ба сармояи оинномавии ҷамъиятҳои дигар, пасандозҳо дар ташкилотҳои қарзӣ, ки ба ташкилотҳои дигар дода шудаанд, сармоягузориҳои ба ташкилотҳои дигари пешниҳодшуда ифода мекунанд.

Доираи сармоягузорӣ аз ҷамъи амали қабули қарор то марҳилаи охири лоиҳаҳо фаро мегирад ва ҳамин давраҳо мутобикат менамояд:

«... марҳилаи пеш аз сармоягузорӣ, ки ҷузъи инноватсионӣ ва арзёбии лоиҳаи пешниҳодшударо оид ба мақсаднокӣ ва самаранокӣ фаро мегирад;

– марҳилаи сармоягузорӣ ҳароҷоти воқеӣ, сармоягузорӣ;

– доираи истифодабарии ҷуброни маблағҳои сарфшуда» [11, с.124-135].

Дар иштироки раванди сармоягузори фаъоли инноватсионии соҳа, марҳилаи қабули қарор то охири лоиҳа аз усулҳои гуногуни маркетинг истифода карда мешавад:

– давраи аввали сармоягузорӣ намудан (тадқиқоти бозори инноватсионӣ ва баҳодиҳии маркетингӣ лоиҳа бо таҳлили SWOT), доираи сармоягузорӣ (интихоби портфел, таҳияи лоиҳа);

– давраи азхудкунии лоиҳа ва афзалияти рақобатпазирии он.

Фаъолияти сармоя дар самтҳои гуногуни соҳа ин ҷараёни босуръате

мебошад, ки ҳамаи давраи ҷалби онро инъикос намуда, самараи синергетикиро оид ба ташкил ва хубтар гардонидани фазои озодӣ сармоягузoron ташаккул медиҳад.

Моҳияти ҷалби сармоя заминаи обективӣ буда, хусусиятҳои хосро дорост, ҳамчунин ҳаҷми ҷалби сармоя ба соҳа, хавфи баланди он метавонад сади роҳи мушкilotи зиёд гардад: «... сатҳи ҷолибияти сармоягузорӣ ҳамчун нишондиҳандаи интегралӣ таъсири гуногунсамти иқтидори сармоягузорӣ ва хавфи сармоягузорӣ амал мекунад» [12,с.144].

Беҳтар намудани сатҳи иқтисодии объектҳои сармоягузорӣ вобаста аз гуногунии соҳаҳо заминаҳои обективӣ он зарур мебошад ва таҳлили бодикқатро бо дарназардошти хавфҳои хусусиятҳои соҳавӣ талаб мекунад.

Сармоягузорӣ яке аз нишондиҳандаи макроиқтисодӣ буда, омили истехсолот, талабот, истеъмол ва дигар хусусиятҳоро дарназар дорад. Сармоягузорӣ аз қисмҳои захираҳои иқтидории зерин иборат мебошад:

- захираҳои ашёи хом ва иқтидори истехсолии он;
- захираҳои иқтидори истехсолотӣ;
- захираҳои иқтидории истеъмолот;
- инфрасохтор ва иқтидори истехсолии он;
- захираҳои меҳнатӣ дар истехсолот;
- иқтидорҳои институтсионалӣ;
- захираҳои иқтидории инноватсионӣ;
- захираҳои зеҳнӣ ва маркетингӣ» [14,с.24-35].

Хавф ин нишондиҳандаест, ки ҳангоми сармоягузории соҳаи кишоварзӣ дар ҳолатҳои номаълум аз даст додани сармоя ва ғоидаро ба миён меоварад. Барои сармоягузор маблағгузорӣ қардан ба соҳа хавфи баланд вучуд дорад ва ба ин хавфҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, экологӣ ва ҷиноӣ дохил мешаванд.

Ҷолибияти сармоягузорӣ як хусусияти ҷамъбастанандаи омилӣ дорад. Фаъолияти сармоягузорӣ низ хусусияти истехсолкунанда, яъне коррелятсионӣ дорад.

Фазои сармоягузорӣ метавонад мусоид ва ё номусоид бошад. Барои пешбурди фаъолияти сармоягузор шароити мусоид ва фазои озоди сармоягузорию ташкил намудан зарур мебошад, ки онро ҳавасманд гардонад: «...дар сармоягузорӣ муҳити номусоид, афзоиши дараҷаи хавфро зиёд намуда, ба хатари баланди сармоя нақардан, инчунин боздоштани фаъолият оварда мерасонад» [13,с.173].

Бештар қорӣ намудани маҷмуъ дар мафҳуми сармоягузорӣ ба раванди фаъолияти сармоягузориҳои инноватсионӣ арзёбӣ гардад, чунки муаллиф баррасии онро зарур мешуморад. Ба таври воқеӣ дар КАС бисёр корхонаҳое мавҷуд мебошанд, ки бо ҳам алоқаманд буда, муносибатҳои истеҳсолӣ, иқтисодӣ ва хизматрасониро ба танзим медароранд, барои коркарду тақсимои захираҳои сармоя роҳандозӣ мекунанд.

Ба низоми душвори бисёрҷанбаи иқтисодӣ фаъолияти сармоягузориҳои инноватсиониро даровардан мумкин аст, ки дар маврид бояд низоми дурусти фаъолият ва самтҳои афзалиятноки он ба танзим дароварда шавад, истифодаи захираҳо таъмин гарданд. Бояд дарк намуд, ки ҳангоми сармоягузорӣ алоқаи гуногун байни субъект ва объект ба амал меояд. Дар ин ҳолат бояд самтҳои устуворӣ фаъолият дастгирӣ ёбад ва дар ин низоми хусусиятҳои мусбӣ он арзёбӣ гардад.

Бештар намудани сатҳи зиндагии аҳоли аз тадбирҳои вобаста мебошанд, ки ба пешрафти рушди иҷтимоӣ- иқтисодӣ, инчунин таъмин кардани шароити мусоид ба сармоягузориҳо, ҳимояи онҳо аз хавфҳои гуногун, ба даст овардани ғоида мусоидат намоянд. Бевосита захираҳои сармоягузорӣ ба рушди соҳа таъсири мусбӣ мерасонад ва натиҷаҳои дилхоҳ ба даст меорад.

Муаллиф сармоягузорию ҳамчун нишондиҳандаи таъсиррасон ба объект муаррифӣ менамояд ва хусусиятҳои хоси истифодаи иқтисодии сармояро баррасӣ намуда, пешниҳод менамояд. Музаффаров Б.С. чунин ақида дорад: «...иқтисодии сармоягузорӣ ва хавфи онро ҳамчун унсурҳои ҷолибияти сармоягузорӣ баррасӣ мекунанд» [15,с.16-41]. Умуман, «...захираҳои сармоя хусусияти сифатӣ дорад ва нишондиҳандаи объективии онро зарур шуморида, ба сатҳи рушди ноҳияҳо алоқаманд мебошад» [11,с].

Ин мушкилот бояд дар асоси ҳадаф дида баромада шавад: «...захираҳои сармоя хусусияти макроиқтисодӣ дошта, таъмини минтақаҳоро бо воситаҳои истеҳсолот ва инчунин талаботи аҳоли бо маҳсулоти озуқаворӣ ба инобат гирифта шавад» [55,с.8-15].

Ба андешаи академик Н. Қ. Қайюмов «...сармоягузорӣ қисме аз сиёсати иқтисодӣ мебошад, ки давлат, минтақа, корхона, соҳа бо усули арзёбии объекти сармоягузорӣ, роҳҳои истифодаи он, тақмили базаи моддӣ – техникаӣ ва истеҳсолӣ, таъмили механизми нави бозор ва баланд бардоштани сатҳи зиндагонии аҳоли мебошад» [17, с.39].

Сармоягузорӣ дар соҳа бо ҳамбастагии зич бо равандҳои дигари

иҷтимоию иқтисодии манотиқи деҳот бояд барассӣ карда шавад. Барои ҳамин барассии фаъолияти аҳолии деҳот яке аз самтҳои сармоягузории инноватсионӣ мегардад.

Ташкили хуби шароит барои сармоягузoron дар ҳамаи самтҳои фаъолиятaшон ин боиси баланд гардонидани ғоиданокӣ, кам кардани хавфҳо, рушди устуворӣ кишвар ва беҳтар намудани шароити иҷтимоию иқтисодии шаҳрвардон мегардад. Дар ҳолати дар амал татбиқ шудани гуфтаҳои боло натиҷаи дилхоҳи рушди соҳа амалӣ хоҳад гашт.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Малецкий Е.Г. Место и роль инвестиций в аграрной сфере / Е.Г. Малецкий // Достижения науки и техники в АПК. – 2001. – №7. – С. 15 – 21.
2. Файзуллоев Т.Т. Сущность инвестиционных проектов и их классификация / Т.Т. Файзуллоев, Дж.Х. Тагоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: «СИНО», 2013 - № 2/5(132). – С.289-294.
3. Мирсаидов А.Б. Совершенствование организационного механизма инвестиционной деятельности в гидроэнергетике Таджикистана / А.Б. Мирсаидов, Г.Х. Убайдуллозода // Таджикистан и мир. – 2022. – №4. – С. 56-66.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» // - Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2016, № 1299.
5. Шарипов У.А. Привлечение иностранных инвестиций в экономику Таджикистана / У.А. Шарипов, С. Мадиев, А.У. Хомидов // Успехи современной науки. – Белгород, 2016. – №3. – Том 2. – С. 6-11.
6. Региональная экономика: инвестиции, финансовые вложения и экономический рост: монография / Под ред. д-ра экон. наук, проф. И.А. Лиман. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2007. – С. 38. (336 с.)
7. Пириев Дж.С. Методологические подходы к оценке природно-ресурсного потенциала сельского хозяйства Таджикистана / Дж.С. Пириев // Доклады Таджикской академии сельскохозяйственных наук. – Душанбе, 2002. – №5-6. – С. 141.
8. Саидахмадов Ф. Такмили танзими давлатии сармоягузории

- кишоварзии минтақа (дар мисоли вилояти Хатлон) [Матн]: диссертатсия барои дарёфти номзади илмҳои иқтисод / Ф. Саидахмадов. – Душанбе, 2020. – С. 228.
9. Одинаев Ш.Т. Ҷолибияти сармоягузории минтақаҳо: хусусиятҳо ва роҳҳои ба даст овардан / Ш.Т. Одинаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бахши илмҳои иқтисодӣ. – Душанбе: «Сино», 2013. – №2/5
 10. Давлатов К.К. Социально-экономическая сущность и особенности инвестиционной привлекательности региона [Текст] / К.К. Давлатов, М.М. Сатторов // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе: «СИНО», 2014. – № 2/1(127). – С.41.
 11. Каримова М.Т. Роль инвестиционной деятельности в обеспечении экономического роста / М.Т. Каримова // Таджикистан и современный мир. Вестник ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2016. – № 4(54). – С.124-135.
 12. Кудратов Р.Р. Инвестиции – основа повышения эффективности сельскохозяйственного производства [Текст] / Р.Р. Кудратов, Р. Насыров. – Душанбе «Ирфон», 2005. –144 с.
 13. Сафоев А.К. Развития механизма управления региональными инвестиционными проектами (на материалах Хатлонской области Республики Таджикистан): дис. канд. экон. наук. / А.К. Сафоев. – Душанбе, 2014. – 173 с.
 14. Одинаев Ш.Т. Муҳити сармоягузорӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон / Ш.Т. Одинаев // Маводҳои семинари илмию амалии минтақавӣ «Арзёбии иқтисодии маҳсулоти кишоварзӣ дар бозорҳои озукавории Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2017. – С. 24-35.
 15. Музаффаров Б.С. Таҳлили муқоисавии даромаднокӣ ва лоиҳаҳои сармоягузоришаванда дар иқтисодиёти сектори аграрӣ [Матн] / Б.С. Музаффаров, Н.И. Амиров // Гузориши академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон. – Душанбе, 2014. – № 1 (39). – С. 37- 41.
 16. Комилов С.Дж. Экономика знаний как основа развития инновационного предпринимательства / С.Дж. Комилов, Ф. Кодиров. – М.: Эксмо, 2007. – 96 с.
 17. Қайюмов Н.К. Баъзе масъалаҳои сармоягузорӣ ба рушди иқтисодӣ / Н.К. Қайюмов // Иқтисодиёти Тоҷикистон: стратегияи рушд. – 2003. – № 1. – С.39

ЗАМИНАҲОИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИЁТИ “САБЗ” ДАР МИНТАҚАҲО

Самадова Заррина Акрамҷоновна,

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисодӣ
ва менеҷменти МД “Донишқадаи байналмилалӣ Хучанд”-и
Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон,
zarrina73@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Дар мақола яке аз масъалаҳои мубрами замони муосир - гузариш ба иқтисодиёти “сабз” баррасӣ гардидааст. Қайд мегардад, ки афзуниши истеҳсолот ва пешрафти соҳаҳои саноат ба ифлосиши муҳити атроф, бадшавии вазъи экологӣ, тағйирёбии иқлим, зиёдиши хатарҳои офатҳои табиӣ ва амсоли онҳо оварда расонида, он тамоми ҷаҳонро фарогир шудааст. Пешниҳод мегардад, ки вобаста ба имкониятҳои захиравӣ ва оқилона истифодабарии онҳо гузариши минтақаҳои кишвар ба модели иқтисодиёти “сабз” мувофиқи мақсад мегардад. Муаллиф меҳисобад, ки дар ин самт ба таҳкими заминаҳои меъёрии амалкунанда, ҷалби сармоягузори «сабз» ва баланд бардоштани савияи дониш ва малақаҳои инсонӣ зарурат ба миён омадааст.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти “сабз”, рушди устувор, минтақаҳо, захираҳои барқароршавандаи энергия, муҳити зист

ПРЕДПОСЫЛКИ ПЕРЕХОДА К “ЗЕЛЁНОЙ” ЭКОНОМИКЕ В РЕГИОНАХ

Самадова Заррина Акрамджоновна,

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории
и менеджмента ГУ “Худжандский международный институт”
Международного университета туризма и предпринимательства
Таджикистана

Аннотация: В статье рассмотрена одна из актуальных проблем современности – переход к “зелёной” экономике. Отмечается, что рост производства и развитие отраслей промышленности привели к загрязнению окружающей среды, ухудшению экологической ситуации, изменению климата, увеличению угроз стихийных бедствий и т.п.,

которые охватывают все страны мира. Обосновано, что в зависимости от ресурсных возможностей и рационального их использования целесообразен переход регионов на модель “зелёной” экономики. Автор считает, что в этой сфере возникает необходимость в укреплении нормативно-правовой базы, привлечении “зелёных” инвестиций и повышения уровня человеческих знаний и навыков.

Ключевые слова: *“зелёная” экономика, устойчивое развитие, регионы, возобновляемые источники энергии, окружающая среда*

PREREQUISITES FOR THE TRANSITION TO A “GREEN” ECONOMY IN THE REGIONS

Samadova Zarrina Akramjonovna,

candidate of economy, associate professor of the department of economic theory and management of the GI “Khujand International Institute” of the International university of tourism and entrepreneurship of Tajikistan

Annotation: *the article examines one of the urgent problems of our time – the transition to a “green” economy. It is noted that the growth of production and the development of industries have led to environmental pollution, environmental degradation, climate change, increased threats of natural disasters, etc., which cover all countries of the world. It is proved that, depending on the resource possibilities and their rational use, it is advisable for regions to switch to a “green” economy model. The author believes that in this area there is a need to strengthen the regulatory framework, attract “green” investments and increase the level of human knowledge and skills.*

Keywords: *“green” economy, sustainable development, regions, renewable energy sources, environment*

Дар солҳои охир масъалаи гузариш ба иқтисодиёти “сабз” дар кишварҳои ҷаҳон ва минтақаҳо мубрам гардидааст. Зеро ҷомеаи ҷаҳонӣ ба пуррагӣ иқдор шуд, ки истехсолоти саноатии ҳаҷман бузург боиси бадшудани муҳити атроф, ҳолати экологӣ, тағйирёбии иқлим, зиёдшудани таҳдидҳои офатҳои табиӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон гаштааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ин раванд фарогир гардидааст. Имрӯз масъалаи татбиқи иқтисодиёти “сабз” ва пайвасти ба он

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

истифодаи оқилонаи захираҳои “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он мубрамияти хоса пайдо кардааст [1].

Пеш аз ҳама бояд қайд намоем, ки зери мафҳуми иқтисодиёти “сабз” чунон низоми пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ фаҳмида мешавад, ки дар он рушди иқтисодӣ аз ҳисоби дар тамоми бахшҳои иқтисодиёт истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, сӯзишворию энергетикӣ, истифодаи дубораи захираҳои саноатӣ ва партовҳои маишӣ, коҳиш додани партовҳои газҳои гулхонаӣ ба даст оварда мешавад.

Истифодаи оқилонаи захираҳои “сабз” дар иқтисодиёти минтақа ҷорӣ намудани амалиёти аз ҷиҳати экологӣ беҳатар ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ масъулно дар соҳаҳои гуногун ифода менамояд, ки ба коҳиш додани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва оптимизатсияи истифодаи захираҳои равона мегардад. Чунин равиш ба консепсияи иқтисодиёт “сабз”, модели рушди иқтисодӣ, ки ба принсипҳои рушди устувор асос ёфтааст ва ба ҳифзи захираҳои табиӣ ва муҳити зист равона шудааст, мувофиқат мекунад.

Моҳиятан иқтисодиёти “сабз” ин низоми иқтисодиест, ки “ҳадафи он мусоидат ба рушди устувор, коҳиш додани таъсири экологӣ ва баланд бардоштани неқӯаҳволии одамон мебошад” [6].

Дар ин замина бояд қайд намуд, ки модели иқтисодиёти “сабз” рушди ҳамаҷонибаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро шарт медиҳад. риояи принсипҳои иқтисодиёти “сабз” гузаришро аз сиёсатҳое, ки ба муҳити зист зарар мерасонанд (истеъмоли аз ҳад зиёди захираҳо ва ифлосшавӣ) ба татбиқи таҷрибаи аз ҷиҳати экологӣ тоза ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ масъулно дар соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ дар бар мегирад.

Иқтисодиёти “сабз” ба фаҳмиши зарурати мувозинат байни рушди иқтисодӣ аз як тарафа ва имкониятҳои муҳити зист ва ниёзҳои иҷтимоӣ аз тарафи дигар асос меёбад. Ҳамин тариқ, меъёрҳои асосии иқтисодиёти “сабз” модели иқтисодии сарфакунандаи захираҳо, истеъмоли ками захираҳо, ифлосшавии камтари муҳити зист, арзиши баланди иловашудаи маҳсулот ва усулҳои интенсификации истеҳсолот мебошанд.

Боиси қайд аст, ки иқтисодиёти “сабз” доираи васеъ, аз ҷумла истифодаи энергияи барқароршаванда, самаранокии энергия, рушди устувори кишоварзӣ, партовҳо, экотуризм ва навовариҳо дар соҳаи технологияи “сабз”-ро дар бар мегирад. “Сабз” номидани чунин амсилаи иқтисодиёт бо он асоснок мегардад, ки он ба сарфа ва самаранокии энергия, истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, коркарди партовҳо асос

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ёфтааст. Азбаски солҳои охир вайроншавии афзуншавандаи мувозинати сармояи табиӣ ва ҷисмонӣ ба назар мерасад, ранги “сабз” як нави нишондиҳандаи инъикоскунандаи ин номутаносибӣ дар сайёра, кадоме аз ҳисоби фаъолияти инсон ба амал меояд, маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, амсилаи нави иқтисодиёт бояд каммасраф, камкарбон, инноватсионӣ ва ҳатман “сабз” бошад.

Дар бисёр кишварҳо дар раванди таҳияи стратегияҳо ва асосҳои татбиқи ғояҳои иқтисоди “сабз” ҳадаф, вазифаҳо ва дастурҳои мушаххаси милли муайян гардидаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 ба тасвиб расидааст, ки ҳадаф аз қабули он дар гузаронидани ислоҳоти институтсионалӣ, таъмини истифодаи самараноки сармояи табиӣ, ҷалби сармоягузорӣ, роҳандозии технологияи муосиру инноватсионӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти иқтисоди «сабз» ифода меёбад [4].

Таҳияи асоси амсилаи иқтисодиёти “сабз” пеш аз ҳама муқаррар кардани заминаҳоро дар бар мегирад, ки, ба андешаи мо, ҳадди ақал бояд чӯзҳои зеринро дар бар гирад:

1. Сабабҳо ва асосҳои гузариш ба модели иқтисоди “сабз”;
2. Бахшҳо ва самтҳои иқтисодиёти “сабз”
3. Принсипҳои асосии гузариш ба иқтисодиёти “сабз”;
4. Иқтидор барои бунёди иқтисодиёти устувори “сабз”.
5. Ҳадафҳои стратегӣ ва натиҷаҳои интизорӣ.

Бояд қайд намуд, ки кишварҳои пешрафта дар ҳалли масъалаи мазкур таҷрибаи муайяно пайдо намудаанд ва бомаром идома медиҳанд. Масалан, Олмон, Дания, Шветсия ва Кореяи Ҷанубӣ ба таври васеъ ба рушди манбаҳои барқароршавандаи энергия ва истифодаи захираҳои табиӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуданд. Ин манбаҳо, ки энергияҳои офтобӣ, бодӣ, гидроэнергетика ва биомассаро дар бар мегиранд, имконият медиҳанд, ки зараррасонӣ ба иқлим ва ҷомеа камтар гардад. Инчунин, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, ба монанди системаҳои рақамӣ, сенсорҳо барои мониторинг ва оптимизатсияи истифодаи захираҳо дар бисёре аз кишварҳо ҷорӣ шудааст. Ин усулҳо имкон медиҳанд, ки захираҳои табиӣ босамар ва оқилона истифода шаванд, партовҳо кам карда шаванд ва таъминоти энергия бо устуворӣ таъмин гардад [5, с.239].

Ҳолати мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он мисли давлатҳои пасошуравӣ аст. Тоҷикистон ҳамчун давлати дорои иқтидори баланди захираҳои барқароршавандаи энергетикӣ ва табиӣ дар ин самт

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

нақши назаррас дорад. Аммо татбиқи амалии ин раванд бо мушкилоти захиравӣ, молиявӣ ва технологӣ оварда расониданаш имкопазир аст.

Тоҷикистон дорои яке аз захираҳои бузурги оби тоза дар Осиёи Марказӣ мебошад (тақрибан 60% обҳои минтақа дар қаламрави он ташаккул меёбанд). Ҳамчунин, иқтидори умумии гидроэнергетикии кишвар 527 миллиард кВт/соат да ҷаҳонсолро ташкил дода, танҳо тақрибан 4-5% аз он истифода мешавад. Дар соли 2023, беш аз 93% истеҳсоли нерӯи барқ дар Тоҷикистон аз ҳисоби нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ таъмин шудааст. [2]

Ҳарчанд Тоҷикистон захираҳои бойи табиӣ дорад, мушкилотҳои ба худ хос дорад. Аз ҷумла, камбудии технологияҳои тоза ва инноватсионӣ, меъёри пасти иҷроии қонунҳо дар сатҳи маҳаллӣ, маърифатнокии нисбатан пасти экологӣ дар байни аҳоли ва мутахассисон, норасоии маълумоти дақиқи оморӣ дар соҳаи истеъмол ва партовҳои карбон.

Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки давлат бо ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар самти зерин фаъол бошад:

- ҷалби сармояи хориҷӣ тавассути ташкили шароити ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ;
- гузариш ба кишоварзии камхарҷу карбонпаст;
- таҳия ва ҷорӣ намудани механизмҳои «сабз» дар соҳаи нақлиёт ва саноат ва амсоли онҳо.

Ҳамин тариқ, иқтисодиёти «сабз» барои Тоҷикистон на танҳо як зарурат, балки имконият барои рушди босубот, коҳиши осори тағйирёбии иқлим ва ҳифзи муҳити зист мебошад. Барои амалӣ намудани ин мақсад, зарурати таҳкими пойгоҳи меъёрии амалкунанда, ҷалби сармоягузори «сабз» ва баланд бардоштани савияи дониш ва малакаҳои инсонӣ ба миён омадааст.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 28.12.2024 www.president.tj (санаи мурочиат: 21.03.2025)
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” аз 28.12.2023 www.president.tj (санаи мурочиат: 21.03.2025)

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия” аз 12.01.2010, № 587// www.mmk.tj (санаи мурочиат: 21.03.2025)
4. Стратегияи рушди иқтисоди сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 (қарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри 2022, №482. - Душанбе, 2022. - 194 с.
5. Самадова З.А. Таҷрибаи хориҷӣ оид ба истифодаи захираҳо дар ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодии сабз // Маҷаллаи илмӣ - байналмилалӣ “Фурӯғи илм”. - 2025. - №2.- С. 233-240.
6. <https://bigenc.ru/c/zelionaia-ekonomika-34a966> (10.12.2025)

**ПРИНЦИПҲО ВА ХУСУСИЯТҲОИ ХОСИ ТАШАККУЛИ НИЗОМИ
МОЛИЯВӢ-ҚАРЗИИ КИШОВАРӢИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАРОИТИ МУОСИР**

Сабриддини Сафовуддин

н.и.и., дотсент, мудири кафедраи молия ва фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Данғара. Тел: +(992) 937 08 88 77.

Ҷабборов Одинахон Сирочиддинович

*магистранти курси 2 ихтисоси молияи
Донишгоҳи давлатии Данғара.*

Саидов Шерали Алиҷонович

*магистранти курси 2 ихтисоси молияи
Донишгоҳи давлатии Данғара*

Шарҳи мухтасар. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои аҳамиятнок ба иқтисоди миллӣ ҳисоб рафта, барои рушди муайяни он таъсири низоми молиявӣ-қарзӣ, яъне фишангҳои асосии ҳавасмандиҳои молиявӣ-иқтисодӣ зарур аст. Таъсири мусбати низоми қарздиҳӣ ба рушди минтақаҳои агросаноатӣ мавқеи махсус дошта, он аз рӯйи стратегияю барномаҳои давлатӣ роҳандозӣ мегардад. Вай ба омӯзиши ҷанбаҳои методологии сохтори ҳавасманднамоии молиявӣ-қарзӣ

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

дар раванди истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, аз ҷумла захираҳои замину об водор месозад, ки ба вижагиҳо, принципҳои хос ва усулҳои қарздиҳӣ ба таври васеъ мавриди таҳқиқ ва омӯзиш қарор дода шавад.

Корхонаҳои кишоварзӣ ва дигар сохтору соҳаҳои комплекси агросаноатӣ, ба мисли ассотсиатсияҳо ва хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), коллективӣ, инфиродӣ, иҷоравӣ ва ғайра дар асоси муносибатҳои кооперативӣ ва ҳамгироӣ фаъолият менамоянд ва барои рушди минбаъдаи онҳо захираҳои молиявӣ, бахусус қарзҳо лозим аст, ки он механизми муҳимми пешбарандаи рушди кишоварзӣ дар минтақаҳои кишвар ба ҳисоб меравад. Ба андешаи аксарияти олимону мутахассисон рушди дилхоҳ соҳаи иқтисод, аз ҷумла бахши кишоварзӣ аз зерсохтори низомии молиявӣ-қарзӣ вобастагии калон дошта, бояд зерсохторҳои низомии қарздиҳӣ дар ин соҳа тақвир ва рушд дода шуда, он ҳамчун як фишанги муҳими ҳавасмандиҳои молиявӣ хизмат намояд.

***Калидвожаҳо:** кишоварзӣ, ҳавасмандгардонии молиявиро қарзӣ, бахши аграрӣ, низомии молиявиро қарзӣ, захираҳои замин ва об*

**ПРИНЦИПЫ И ХАРАКТЕРИСТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННО-ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ
СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Сабриддини Сафовуддин

доцент, заведующий кафедрой финансов и банковского дела

Дангаринского Государственного университета.

Тел: +(992) 937 08 88 77.

Джабборов Одинахон Сироджиддинович

магистр 2 курса по специальности финансы

Дангаринского государственного университета.

Саидов Шерали Алиджонович

магистр 2 курса по специальности финансы

Дангаринского государственного университета.

***Аннотация.** В Республике Таджикистан сельское хозяйство считается одним из важнейших секторов национальной экономики, и для*

его специфического развития необходимо влияние финансово-кредитной системы, то есть основных рычагов финансово-экономического стимулирования. Особое место занимает положительное влияние кредитной системы на развитие агропромышленных регионов, которое реализуется в соответствии с государственными стратегиями и программами. Это обуславливает необходимость изучения методологических аспектов структуры финансово-кредитных стимулов в процессе эффективного использования природных ресурсов, включая земельные и водные ресурсы, а также широкого изучения специфики, принципов и методов кредитования.

Агропредприятия и другие структуры и сектора агропромышленного комплекса, такие как объединения и дехканские (сельскохозяйственные) хозяйства, коллективные, индивидуальные, арендные и т. д., функционируют на основе кооперативных и комплексных отношений, и для их дальнейшего развития необходимы финансовые ресурсы, в частности кредиты, являющиеся важным механизмом содействия развитию сельского хозяйства в регионах страны. По мнению большинства ученых и специалистов, желаемое развитие экономики, включая аграрный сектор, во многом зависит от инфраструктуры финансово-кредитной системы, и инфраструктуру кредитной системы в этом секторе следует совершенствовать и развивать, поскольку она служит важным рычагом финансовых стимулов.

***Ключевые слова:** сельское хозяйство, финансово-кредитный стимул, аграрный сектор, финансово-кредитная система, земельные и водные ресурсы.*

PRINCIPLES AND CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF THE AGRICULTURAL FINANCIAL-CREDIT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN MODERN CONDITIONS

Sabriddini Safovuddin

*associate professor, head of the Department of Finance and Banking,
Dangara State University. Phone: +(992) 937 08 88 77.*

Jabborov Odinakhon Sirojiddinovich

*2nd year master's student – majoring in finance at
Dangara State University.*

Saidov Sherali Alijonovich

*2nd year master's student – majoring in finance at
Dangara State University.*

Abstract. *In the Republic of Tajikistan, agriculture is considered one of the most important sectors of the national economy, and for its specific development, the influence of the financial and credit system, that is, the main levers of financial and economic incentives, is necessary. The positive impact of the credit system on the development of agro-industrial regions has a special place, and it is implemented according to state strategies and programs. It makes it necessary to study the methodological aspects of the structure of financial and credit incentives in the process of effective use of natural resources, including land and water resources, to widely study and study the specific features, principles and methods of lending.*

Agricultural enterprises and other structures and sectors of the agro-industrial complex, such as associations and dehkan (farm) farms, collective, individual, leased, etc., operate on the basis of cooperative and integrated relations, and for their further development, financial resources, in particular loans, are needed, which are an important mechanism for promoting the development of agriculture in the regions of the country. According to most scientists and specialists, the desired development of the economy, including the agricultural sector, is largely dependent on the infrastructure of the financial and credit system, and the infrastructure of the credit system in this sector should be improved and developed, serving as an important lever of financial incentives.

Keywords: *agriculture, financial and credit stimulus, agrarian sector, financial and credit system, land and water resources*

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои аҳмиятнок ба иқтисоди миллӣ ҳисоб рафта, барои рушди муайяни он таъсири низоми молиявӣ-қарзӣ, яъне фишангҳои асосии ҳавасмандиҳои молиявӣ-иқтисодӣ зарур аст. Таъсири мусбати низоми қарздиҳӣ ба рушди минтақаҳои агросаноатӣ мавқеи махсус дошта, он аз рӯйи стратегияю барномаҳои давлатӣ роҳандозӣ мегардад. Вай ба омӯзиши чанбаҳои методологии сохтори ҳавасманднамоии молиявӣ-қарзӣ дар раванди истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, аз ҷумла захираҳои замину об

водор месозад, ки ба вижагиҳо, принципҳои хос ва усулҳои қарздиҳӣ ба таври васеъ мавриди таҳқиқ ва омӯзиш қарор дода шавад.

Корхонаҳои кишоварзӣ ва дигар сохтору соҳаҳои комплекси агросаноатӣ, ба мисли ассотсиатсияҳо ва хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), коллективӣ, инфиродӣ, иҷоравӣ ва ғайра дар асоси муносибатҳои кооперативӣ ва ҳамгирӣ фаъолият менамоянд ва барои рушди минбаъдаи онҳо захираҳои молиявӣ, бахусус қарзҳо лозим аст, ки он механизми муҳимми пешбарандаи рушди кишоварзӣ дар минтақаҳои кишвар ба ҳисоб меравад. Ба андешаи аксарияти олимону мутахассисон рушди дилҳо соҳаи иқтисод, аз ҷумла бахши кишоварзӣ аз зерсохтори низоми молиявӣ-қарзӣ вобастагии калон дошта, бояд зерсохторҳои низоми қарздиҳӣ дар ин соҳа такмил ва рушд дода шуда, он ҳамчун як фишанги муҳимми ҳавасмандиҳои молиявӣ хизмат намояд.

Дар ҳама давраи замон бо дарназардошти мавҷудияти дараҷаи хавфҳои молиявӣ ва сатҳи пасти даромад соҳаи кишоварзӣ ҳамчун соҳаи танзими давлатӣ масхуб меёбад. Норасоии иқтидори истеҳсоли дар соҳаи кишоварзӣ ва осебпазирии соҳаи мазкур боиси он мегардад, ки субъектҳои хоҷагидорӣ ба сарчашмаҳои иловагии пулӣ эҳтиёҷ дошта, дар аксар маврид ин эҳтиёҷоти худро тавассути қарзҳои бонкӣ таъмин менамоянд. Дар муносибатҳои хоҷагидорӣ қарздиҳии кишоварзӣ, аз як ҷониб, давлат тавассути бонкҳои давлатӣ, тиҷоратӣ, исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва институтҳои молиявии байналхалқӣ талаботи худро бо маблағҳои пулӣ таъмин менамоянд. Аз ҷониби дигар, рушди соҳаи кишоварзӣ тавассути қарз таъмин ва гаронии меъёри фоизи он дар баъзе мавридҳо ба номувофиқати муҳлати қарзҳо боис гардида, боиси сатҳи хавфҳои молиявӣ дар соҳаи мазкур мегардад. Маҳз ҳамин мушкилоту норасоии молиявӣ дар муносибатҳои қарзӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ боиси он мегардад, ки чиҳати рушди устувори молиявии соҳаи кишоварзӣ таҳқиқоти назарраси илмӣ ва амалӣ анҷом диҳем.

Дар рафти омӯзиши манбаҳои назариявӣ оид ба нақши қарз, ки дар адабиёти ватанию хориҷӣ ба таври возеҳ оварда шудааст, имкон медиҳад, ки чиҳати ошкор намудани нақш ва иқтидори қарз дар раванди тақрористеҳсоли захираҳои кишоварзӣ равишҳои ягона мавҷуд нест. Баъзе олимони нақши қарзро бо хусусиятҳои хоси рушди соҳаи мазкур ва дар робита ба чанбаҳои методологии низоми қарздиҳии субъектҳои хоҷагидорӣ алоқаманд медонанд.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Низоми қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ на ҳамеша ба хусусиятҳои хоси рушди соҳаи мазкур вобастагӣ дошта, он эҳтиёҷоти соҳаро ба захираҳои қарзӣ аз вобастагии истеҳсолоти он аз шароити табиӣ-иқлимӣ, мавсимии истеҳсолот ва дигар омилҳо муайян мекунад. Инчунин, шартҳои махсусе дар он ба назар гирифта намешавад, ки аз гуногунсамтии иқтисодиёти кишоварзӣ вобастагӣ дорад. Ин ҷо қайд кардан зарур аст, ки мутобиқ набудани механизми молиявӣ-қарзӣ бо ҳолати воқеии истеҳсолоти он бо сабабҳои гуногун барои қисми асосии субъектҳои хоҷагидорӣ кишоварзӣ дастрас нагардидани захираҳои қарзӣ дар муносибат ба норасоии захираҳои мазкур барои такрористеҳсоли васеи он боис мегардад ва қисми зиёди қарзҳо ба корхонаю ташкилотҳои коркарди саноатии ашёи хоми кишоварзӣ дода шудааст, танҳо як қисми ками он бевосита ба субъектҳои соҳаи кишоварзӣ дода мешавад[1.52].

Вобаста ба зарурат ва талаботи қарзҳои кишоварзӣ аз тарафи олимон вобаста ба минтақаҳо чанбаҳои гуногуни қарздиҳӣ ҷой доранд. Ба андешаи И.В. Дмитриев “...дар амалияи ҳозираи қарздиҳӣ ба истеҳсолкунандагони кишоварзӣ масъала ва тамоюлҳои зерин вобаста мебошад:

- дар солҳои охир афзоиши сармоягузори қарзӣ, новобаста аз марҳилаи даврагии иқтисодӣ, ба мушоҳида мерасад, ки ин ба тамоюли умумии қарздиҳӣ ба бахши ғайримолиявӣ, бахусус дар давраи бухрон, ки дастгирии зиёди давлат ба миён омад, мувофиқат намекунад;

- ҳиссаи сармоягузори қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ аз соҳаҳои дорои сатҳи баланди қарзгирӣ ба таври назаррас қато мондааст, ки ин аз сатҳи пасти ҷолибияти қарзгирандагон ба бонкҳои тиҷоратӣ вобаста аст;

- дар сохтори манбаъҳои сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ дар соҳаи кишоварзӣ қарзҳои бонкӣ бартарӣ дошта, нақши пешбарандаи худро доро мебошанд. Аммо тамоюли мазкур метавонад ҳамчун маҳаки коҳиши ҳиссаи маблағҳои худӣ дар дороиҳои корхонаҳои кишоварзӣ гардида, микдор ва ҳаҷми зарари хоҷагиҳои кишоварзиро афзоиш диҳад;

- тамоюли сатҳи пасти рушди қарзҳои сармоягузори, ки ба бахши кишоварзӣ равона мегардад, идома дорад, ки ба талаботи муқарраршуда ҷавобгӯ нест” [2].

Дар шароити муосир чанбаҳои ташаккули муносибатҳои қарзӣ хусусияти низомӣ дошта, он яз як қатор омилҳо вобастагӣ дорад ва ин омилҳо боиси тағйир ёфтани сатҳи зарурии муносибатҳои молиявӣ-иқтисодӣ дар соҳаи кишоварзӣ мегарданд. Мураккабии раванди

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

низоми қарзӣ сатҳи пасти талаботи қарзиро ба миён оварда, он метавонад дигар паҳлуҳои манфии ин низомиро ба вуҷуд оварад. Инфрасохтори низоми қарзӣ дар шароити муосир хусусиятҳои бисёрҷанба дошта, он аз амалкарди дучониба ва биёрҷониба, ки тамоми меъёрҳои манфиатдорро дар бар мегирад, ташаккул меёбад.

Рушди муносибатҳои молиявӣ-иқтисодӣ ва аз як зина ба зинаи дигар инкишоф ёфтани онҳо низоми қарзӣ низ ташаккул меёбад ва ин боиси пешрафти тамоми соҳаҳои афзалиятноки иқтисодии миллӣ, аз ҷумла соҳаи кишоварзӣ ва беҳшавии сатҳу сифати зиндагии аҳоли мегардад. Таҷриба нишон медиҳад, ки ташаккули заминаҳои қарзиро як қатор масъалаҳои муҳиме, ки боиси рушди низоми қарзидҳии кишоварзӣ мегардад, ташкил медиҳад. Вобаста ба имконият ҷалб намудани инстиутҳои молиявии дорои имконият дар шароити имрӯза муҳим ва зарурӣ мебошад. Дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аксар кишварҳои хориҷӣ масъалаҳои зерин боиси ташкили дурусти низоми қарзӣ гардидаанд (нигар расми 1).

**Расми 1. Масъалаҳои ташаккули низоми қарзидҳии кишоварзӣ дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Соҳаи кишоварзӣ дар муқоиса бо дигар соҳаҳо ҳамчун соҳаи осебпазир ба таври доими зерин таъсири ҳар гуна омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иқлимӣ қарор дошта ба таври доимӣ метавонад зарархоро ба худ қабул намояд. Новобаста аз он, ки соҳаи кишоварзӣ ҳамчун соҳаи осебпазир, муҳим ва ҳасос мебошад метавонад ба рушди бахшҳои дигари

иқтисодиктисодӣ таъсир расонад. Вобаста ба ин гуфтан мумкин аст, ки дар ҳолати манфӣ будани нишондиҳандаҳои рушди он метавонад рушди дигар соҳаҳо, ба мисли низоми комплекси агросаноатию коста созад. Болоравии сатҳи талабот аз ҳисоби нарасидани захираҳои қарзӣ чӣхати истифода намудани дигар омилҳои истеҳсолот боиси он мегардад, ки соҳаи кишоварзӣ ба қарзҳои бонкӣ ё сармоягузорӣ эҳтиёҷ пайдо намояд. Ҳамзамон, новобаста аз он ки таваҷҷуҳ ба имтиёзҳои давлатии соҳаи кишоварзӣ зиёд мегардад, масъалаи нақши қарзҳои бонкӣ бо дарназардошти баланд будани меъёри фоизи қарз ва як қатор мушкилоти дигар мавқеи асосӣ пайдо мекунад.

Он масъалаҳои дар боло зикр шуда боиси он мегардад, ки дар атрофи масъалаи мазкур нуқтаи назари олимони соҳа ба таври ғуногун арзёбӣ мегардад. Ба ҳамин хотир, ба андешаи баъзе коршиносон механизми қарзии кишоварзӣ маҷмуи воситаҳои самарабахши истифодаи фондҳои асосӣ ва муомилотию корхонаҳо ҳисобида шуда, сармояи қарзии банкҳо бояд яке аз объектҳои асосии фаъолияти танзими давлатии рушди устувори соҳаи кишоварзӣ гардад. Ба андешаи В.С. Игнатов, «...давлат тавассути тақмили низоми идоракунии давлатию минтақавӣ метавонад заминаи меъёрию ҳуқуқию ташаккул дода, барои дастрасии ҳамаи намудҳои қарз ба корхонаҳои шаклҳои ғуногуни моликиятдорӣ ва хоҷагидорӣ шароит фароҳам оварда, барои рушди ташкилотҳои қарзии маҳсусгардонидашуда мусоидат намояд»[3.62].

“...Таҷрибаи муосири қарздиҳӣ ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ бо тамоюлҳои зерин хос аст: [2]

- дар солҳои охир афзоиши сармоягузорию қарзӣ, новобаста аз марҳилаи даврагии иқтисодӣ, ба мушоҳида мерасад, ки ин ба тамоюли умумии қарздиҳӣ ба бахши ғайримолиявӣ, бахусус дар давраи бухрон, ки дастгирии устувори давлат буд, мувофиқат намекунад, таъмин карда шудааст;

- ҳиссаи сармоягузорию қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ аз соҳаҳои дорои сатҳи баланди гардиши қарзӣ ба таври назаррас қато монда истодааст, ки ин ба ҷолибияти пасти қарзгирандагон аз бонкҳои тижоратӣ вобаста аст;

- дар сохтори манбаъҳои сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ дар соҳаи кишоварзӣ қарзҳои бонкӣ бартарӣ дошта, нақши пешбарандаи худро идома медиҳанд. Аммо тамоюлҳои маҳаллиро метавон ҳамчун коҳиши ҳиссаи маблағҳои худӣ дар дороиҳои корхонаҳои кишоварзӣ, афзоиши миқдор ва ҳаҷми зарари хоҷагихоро ба назар гирифт;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- тамоюли рушди ночизи сармоягузории қарзхое, ки ба бахши кишоварзӣ равона карда шудаанд, идома дорад, ки ба талаботи муқарраршуда ҷавобгӯ нест, вазифаҳои барномаҳои давлатӣ ба амал бароварда мешавад ва дар солҳои охир, вазъияти молиявии таҷҳизонидани техникаи корхонаҳо, инфраструктураи саноат боиси ба амал омадани низоми қарзӣ мегардад»[2].

Ба андешаи Е.А. Шкарупа «... қарз додан ба соҳаи кишоварзӣ на ҳамеша хусусиятҳои объективии ин соҳаи мазкурро ба назар гирифта, он эҳтиёҷоти иловагиро ба захираҳои қарзӣ, вобастагии истеҳсолкунандагони кишоварзиро аз шароитҳои табиӣ-иқлимӣ, мавсимӣ будани истеҳсолоти кишоварзӣ ва дигар омилҳо муайян менамояд»[12.52]. Инчунин, ба ҷанбаҳои дигари таҳқиқот вобаста ба рушди соҳаи кишоварзӣ олими рус Л.И. Количев чунин менигорад, ки нақши қарз дар се шакл амалӣ мегардад:

- аввал, қарз яке аз сарчашмаҳои асосии ташаккули захираҳои асосӣ ва воситаҳои гардон мебошад;

- дуюм, вай гардиши дороиҳои моддӣ ва маблағҳои пулии корхонаҳоро тавассути гирдгардиш метезонад;

- сеюм, қарз ба рушду таҳкими робитаҳои иқтисодии байни шаҳр ва деҳот мусоидат менамояд[4.162].

Муҳити диаргунсозии кишоварзӣ дар шароити муосири хоҷагидорӣ бештар ба соҳаи кишоварзӣ маҳсуб буда, он аз як қатор омилҳои таъсиррасон иборат мебошад. Инчунин, ҷанбаҳои ташкили низоми қарзӣ дар ҳама давраи замон аз пешравӣ ё баракс рушди номутавозини соҳаҳои алоҳида, аз ҷумла соҳаи кишоварзӣ вобаста мебошад. Дар адабиёти муосири иқтисодӣ олимони нақши қарзро дар сатҳи сифатан навошкор менамоянд. Аз ҷумла, онҳо бар он ақидаанд, ки «...таъмини муттасилии гардиши муомилоти сармоя танҳо ҳадафи махсуси қарз нест, балки барои шаклҳои дигари сармоя низ хос аст, ки ба он розӣ нашудан душвор аст» [5.490].

Вобаста ба гуфтаҳои боло ду хусусияти хоси боздорандагиро тақмили низоми қарздихиро дар соҳаи кишоварзӣ аз ҳам ҷудо менамоянд: паст будани ҳосилнокии зироатҳои асосии кишоварзӣ ва баланд будани сатҳи хавҳои табиӣ, молиявӣ, соҳавию минтақавӣ ва кам будани ҳаҷми захираҳои қарзии ташкилотҳои қарзӣ, мутобиқ набудани меъёри фоизи қарз ва мӯҳлати пешниҳоди истифодаи қарзҳо.

Имрӯз давлат бояд фаъолияти институтҳои молиявӣ қарзӣ ва дигар ташкилотҳои хурди қарзиро пурзур намояд. Илова бар ин, дар самти рушди соҳаи кишоварзӣ фароҳам овардани муҳити соҳибкорӣ дар деҳот барои пурзур намудани дараҷаи коркарди маҳсулотҳои кишоварзӣ ва зиёд кардани давраи ҳаёти онҳо барои расидан ба рушди устувор шартӣ зарурӣ мебошад.

Ба андешаи профессор Ш.Раҳимзода «... яке аз роҳҳои дастгирии давлатӣ таъмини дастрасии субъектҳои соҳибкорӣ ба захираҳои молиявӣ, махсусан қарзҳои бонкӣ мебошад, ки он қобили дастгирист»[7.161]. Агар дар ММД-и кишвар соҳаи мазкур нақши назаррас дошта бошад, ҳам лекин натиҷаи ба гардиши саноатӣ даровардани маҳсулотҳои кишоварзӣ бештар ба назар мерасад.

Аз ин хотир, қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ яке аз механизмҳои муҳимми дастгирии молиявӣ давлатии соҳаи кишоварзӣ мебошад. Ва он ҳамчун манбаи асосии такрористеҳсоли воситаҳои асосӣ хизмат намуда, ба рушду таҳкими робитаҳои байни шаҳру деҳот мусоидат намуда, барои сарфаҷӯии хароҷотҳои истеҳсолӣ ва коҳиш додани хароҷотҳо мусоидат менамояд[6.125].

Ба андешаи Шкарупа Э.А “....дастгирии истеҳсолкунандагони на он қадар самараноки кишоварзӣ метавонад тавассути таҳия ва татбиқи барномаҳои солимгардонии молиявӣ соҳаи кишоварзӣ ва навсозии истеҳсолоти онҳо сурат гирад ва нақши давлатро дар танзими дастгирии низоми қарздиҳии субъектҳои кишоварзӣ пурзӯртар мегардад” [13.56]. Ба воситаи ин фишанг гуфтани мукин аст, ки тавсути баланд гардидани сатҳи қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ ва коркарди маҳсулотҳои кишоварзӣ сатҳи самараноки дар низоми қарзӣ ва соҳаҳои ба қарз эҳтиёҷдошта баланд мегардад.

Бояд қайд кард, ки равандҳои доимотағйирёбандаи омилҳои муайянкунандаи талаботи соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои қарзӣ дар сатҳи гурӯҳи омилҳои сиёсии давлат андешидани чораҳои зеринро тақозо менамояд:

- коҳиш додани сатҳи хавфҳои дар соҳаи кишоварзӣ буда, бо роҳи фаъолгардонии бахши давлатӣ;
- ба таври васеъ аз пардохтҳои андозҳо озод намудани истеҳсолоти соҳаи кишоварзӣ то давраи коркард ва мустаҳкам намудани захираҳои пулиро истеҳсолӣ;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- дарёфти лоиҳаҳои афзалиятноки молиявии рушди соҳа бо роҳи истифодаи оқилонаи имкониятҳо;

- фароҳам овардани шароити фурӯш дар бозор ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ;

- ташкили кооперативҳои истеҳсолӣ дар заминаи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва бо ин васила, ташкили корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ.

Ҳамзамон, фароҳам овардани шароити макроиқтисодӣ, ки суботи иқтисодии ташкилотҳои маблағгузори хурдро тавассути афзоиши нишондиҳандаҳои пардохт ва гардиши маблағҳо, афзоиши сармояи онҳо, беҳтар намудани сандуки қарзӣ ва рушди робитаҳои уфуқии байни корхонаю ташкилотҳоро зарур мешуморад. Ба андешаи О.Г. Гужвина, «... зарур аст, ки иқтидорҳои кадрӣ онҳо пурзур карда шуда, омузиши ҷиҳатҳои асосии пешбурди соҳибкорӣ ва асосҳои фаъолияти кооперативӣ ва микромолиявӣ ташкил карда шавад»[8.79]. Ҷиҳати беҳтар сохтани фазои қарзгирӣ ва рушди устувори соҳаи кишоварзӣ ва баромадан аз вазъи нгувори иқтисодӣ дар шароити муосир бояд ба масъалаҳои зерин аҳаммияти аввалиндараҷа дода шавад:

- таҳияи модели шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар кишоварзӣ ҷиҳати дастгирии давлатӣ ва имтиёзҳои андозӣ ба соҳаи мазкур ва кафолати дастрасии бештари захираҳои қарзӣ;

- ташкили муҳити ҳамгироии байнисоҳавӣ ва ташкили кооперативҳои истеҳсолӣ-тиҷоратӣ дар заминаи муттаҳид кардани хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ);

- тақвияти ҳамкориҳои байнисоҳавӣ дар самти боғу тоқпарварӣ, чорводорӣ, зироаткорӣ ва дар заминаи ин, коркарди дуумдараҷаи маҳсулоти кишоварзӣ.

Ҳамаи ин хусусиятҳо ва омилҳои таъсиррасон ба ҷалби захираҳои қарзии соҳаи кишоварзӣ ё ташкили фаъолияти хоҷагидорӣ дар дохили соҳаҳои он мусоидат мекунад. Азбаски қисми зиёди истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзиро хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагиҳои ёрирасони инфиродӣ ташкил медиҳанд, ҷалби захираҳои қарзӣ бо сабаби мушкилот ва таъсири омилҳои гуногун душвор мебошад. Ба андешаи Е.А. Шкарупа, «...қарзгирӣ ба монанди муносибатҳои қарзӣ, махсусан қарзҳои бонкӣ, манбаи асосии қонеъгардонии эҳтиёҷ ба сармояи асосӣ ё сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ мебошад, ки он яке аз талаботи асосии иқтисодии бозорӣ мебошад»[1.350].

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Хусусияти асосии низоми қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар кишварҳои хориҷӣ иштироки ғаёлонаи давлат дар ташкили ҳалли масъалаҳои мазкур махсус меёбад. Ба андешаи Ш. Раҳимзода, С.Ҷ. Махшулов, «...қарздиҳии имтиёзнок дар мувофиқа бо механизмҳои бозорӣ ва дар асоси барномаи махсус, ки ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсоли маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ, пешбурди инноватсия ва ғайра нигаронида шудаанд, на танҳо аз ҷониби банкҳои махсуси соҳаи кишоварзӣ бо иштироки сармояи давлатӣ, балки аз тарафи банкҳои универсалӣ низ ба роҳ монда мешавад»[9.33].

Барои ноил шудан ба рушди устувори соҳаи кишоварзӣ мустаҳкамсозии алоқаи байни соҳаи кишоварзӣ ва саноат хеле муҳим мебошад, ки онро дар «...таҳияи стратегияи истифодаи механизмҳои самарабахши ташаккул ва татбиқи афзалиятҳои давлатӣ зарур дониста мешавад»[10.26], ки он яке аз механизмҳои самараноки татбиқи саноатикунони босуръати кишвар буда, дар баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ нақши асосӣ бозида, бо пул таъминкунии соҳаи кишоварзӣ бояд ҳадафи асосии банкҳои кишвар ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибанкӣ бошад. Дар шароити муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари банкҳои тижоратӣ, банкҳои давлатӣ, банки исломӣ, банкҳои хориҷӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии дохилию хориҷӣ ба соҳаи кишоварзӣ тибқи имконият ва ғоизи муқарраршуда қарз медиҳанд, ки ин раванд дар меҳвари сиёсати Ҳукумати кишвар қарор дошта, ҳамасола нисбати рушди устувори соҳаи кишоварзӣ қарорҳои дахлдор ва санаду барномаҳои соҳавӣ қабул карда мешавад.

Мувофиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2030 “...иқтисоди ҷаҳон дар марҳилаи бӯҳронии ҷаҳонии озукаворӣ қарор дорад, ки он ба шарикони азими тижоратӣ, иқтисодӣ ва сармоягузори Тоҷикистон таъсири манфии худро мерасонад. Дар чунин ҳолат нигоҳ доштани суръати устувори афзоиши иқтисодӣ, рушди гуногунсамтӣ ва рақобатпазирии иқтисодиёти миллии вазифаҳои муҳим ба ҳисоб мераванд” [11.61].

Вобаста ба татбиқи ҳадафҳои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баҳши комплекси агросаноатӣ то давраи соли 2030 моро зарур аст, ки ба баҳши воқеии иқтисодиёт, аз ҷумла соҳаи саноат ва кишоварзӣ аҳаммияти махсус дода, барои рушди минбаъдаи иқтисодиёти кишвар заминаҳои мусоид фароҳам орем. Илова бар ин, дар шароити муосири ҳоҷагидорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои

стратегии миллии кишвар дар баҳши кишоварзӣ иҷрои чунин тадбирҳо аз манфиат холӣ нест:

- фароҳам овардани шароити боркашонӣ ва ҳамлу нақли беталафи маҳсулоти кишоварзӣ ба бозорҳои минтақавии кишвар ва бозори ҷаҳонӣ интиқол додани онҳо;
- маблағгузорӣ ба бунёди коргоҳҳои истеҳсоли нуриҳои минералӣ аз ҳисоби имкониятҳои дохилӣ ва истеҳсоли маҳсулоти ватанӣ;
- ба гардиши кишоварзӣ ворид намудани заминҳои наздикӯҳӣ ва кӯҳӣ ҳамчун омили захиравии ҷалби бештари захираҳои қарзӣ тавассути ҷалби сармояи арзони дохилию хориҷӣ ва грантҳо;
- баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳо, меҳнат ва тӯлонӣ будани қарзҳои кишоварзӣ ва коркарди саноатии маҳсулоти кишоварзӣ ва ғайраҳо;
- бунёди корхонаҳои нави коркарди саноатии маҳсулоти кишоварзӣ дар минтақаҳои дурдаст ва ташкили инфрасохтори бозори он.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Шкарупа Е.А. Кредитование сельского хозяйства: особенности, проблемы, тенденции развития. Развитие АПК 44 (275) . - 2012. - С. 52.
2. Дмитриев И. В. Особенности и перспективы развития кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей. М. 2011.
3. Игнатов В.С. Развитие сельскохозяйственной кредитной потребительской кооперации как условие повышения эффективности малых форм хозяйствования аграрно-промышленного комплекса. Научный журнал. Финансы и кредит. 23 (455) – 2011. -С. 62.
4. Колычев Л.И. Роль кредита в развитии экономики колхозов. Дисс. на соиск.учен. степ. д.э.н. / Л.И.Колычев. - М., 1972. - 162 с.
5. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования. Изд. 3-е допол. /О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева, С.Л.Корниенко. - М.: КНОРУС, 2007. – 490с.
6. Геращников В.С. Денежное обращение и кредит СССР/колл. авторов под рук. проф. Геращенко В.С.-125
7. Ш. Раҳимзода. Љаҳонишавӣ ва рушди иқтисоди миллий. (Монография) Душанбе «Эр-Граф» 2019. Саҳ 161.

8. О.Г. Гужвина. Проблемы становления и развития системы сельскохозяйственной кредитной кооперации. Вестник аграрной науки.- Дона. -№ 2(26).- 2014. -С. 79.
9. Ш. Раҳимзода, Махшулов С.Ҷ. Таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ. //Паёми молия ва иқтисод. - № 2 (22). - 2020. – С. 23
10. Махшулов С.Ҷ. Таъсири қарздиҳии бонкӣ ба самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ / Диссертасияи номзади илмҳои иқтисодӣ . С.Ҷ. Махшулов. – Душанбе. - 2021. – С. 26.
11. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои барои давраи то соли 2030. –61 с.
12. Е.А. Шкарупа. Кредитование сельского хозяйства: особенности, проблемы, тенденции развития. Научный журнал. Развитие АПК. 44 (275). - 2012. - С. 52.
13. Шкарупа Е.А. Ккредитование сельского хозяйства: особенности, проблемы, тенденции развития. Развитие АПК 44 (275). - 2012.- С. 56.

САМТҲОИ РУШДИ “ИҚТИСОДИ САБЗ” ВА ТАЪСИРИ ОН ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРИИ КИШВАР

Ғафурова Фароғат Каримовна

*муаллимаи калони кафедраи назарияи иқтисоди Донишқадаи иқтисод
ва савдои Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш.
Хуҷанд, хиёбони И. Сомонӣ 169. телефон 92-800-45-31*

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур муҳимияти рушди иқтисодиёти сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳҳои гузариш қайд карда шудааст. Дар он зикр гардидааст, ки масъалаи таъмини амнияти озуқаворӣ тавассути рушди иқтисодиёти сабз аз он ҷиҳат муҳим аст, ки он характери стратегии масъалаи таъмини озуқавориро дар шароити равандҳои геополитикӣ нишон медиҳад. Сиёсати давлат дар самти тараққӣ додани комплекси агросаноатӣ, яке аз омилҳои асосии ноил шудан ба худтаъминкунии устувори озуқаворӣ мебошад. Шарти асосии

афзалияти сиёсии амнияти озукаворӣ, ин расидан ба амнияти пурраи озукаворӣ тавассути сиёсати иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад.

***Калидвожаҳо:** “иқтисодиёти сабз”, бозори озукаворӣ, таъмини амнияти озукаворӣ, таъмини истиқлолияти энергетикӣ, захираҳои замини кишоварзӣ*

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ “ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ” И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Гафурова Фарогат Каримовна

*старший преподаватель кафедры экономической теории Институт
экономики и торговли Таджикского государственного университета
коммерции. Адрес: 735700, г. Худжанд, проспект И. Сомони 169. телефон
92-800-45-31*

***Аннотация.** В данной статье рассматривается важность развития зеленой экономики в Республике Таджикистан и пути перехода. В нем подчеркивается, что вопрос обеспечения продовольственной безопасности путем развития зеленой экономики важен тем, что он отражает стратегический характер вопроса продовольственного обеспечения в условиях геополитических процессов. В то же время, является одним из основных факторов, способствующих устойчивому развитию агропромышленного комплекса. Основным условием политического приоритета продовольственной безопасности является достижение полной продовольственной безопасности посредством экономической и политической политики.*

***Ключевые слова:** "зеленая экономика", продовольственный рынок, обеспечение продовольственной безопасности, обеспечение энергетической независимости, ресурсы сельскохозяйственных земель*

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE “GREEN ECONOMY” AND ITS IMPACT ON ENSURING FOOD SECURITY OF THE COUNTRY

Gafurova Farogat Karimovna.

*Senior Lecturer at the Department of Economic Theory, Institute of
Economics and Trade, Tajik State Business University. Address: 735700, S.
Khujand, 169 Somoni Avenue, phone 92-800-45-31.*

Abstract. *This article highlights the importance of developing a green economy in the Republic of Tajikistan and the transition paths. It emphasizes that the issue of ensuring food security through the development of a green economy is important because it reflects the strategic nature of the issue of food security in the context of geopolitical processes. At the same time, it is one of the key factors contributing to the sustainable development of the agro-industrial complex. The fundamental condition for the political priority of food security is achieving complete food security through economic and political policy.*

Key words: *"green economy", food market, food security, energy independence, agricultural land resources*

Дар шароити ҷаҳонишавии муосир мафҳуми “иқтисодиёти сабз” хеле васеъ ва рушдбанда ҳисобида шуда истодааст ва таҳти он шакли нави рушди иқтисодӣ фаҳмида мешавад, ки ба баландбардории сатҳу сифати зиндагии аҳоли мусоидат мекунад, зеро он дар заминаи технологияҳои коркарди аз ҷиҳати экологӣ тозаи маҳсулот пайдо шуда, тавозуни рушди иқтисодӣ ва беҳдошти муҳити зист нигоҳ дошта мешавад. Ин вожаро ба маънои васеъ фаъолияти хоҷагидорие фаҳмида мешавад, ки ба баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва таъмини адолати иҷтимоӣ мусоидат намуда, харобшавии вазъи муҳити зист ва табиатро коҳиш медиҳад. Ба маънои маҳдудаш бошад “иқтисодиёти сабз” - ро ҳамчун технологияи коркард, истехсол ва истифодабарии таҷҳизот барои назорат ва кам кардани партовҳои моддаҳои ифлоскунанда ва газҳои гулхонаӣ, мониторинг ва пешгӯии тағйирёбии иқлим, ҳамзамон технологияҳои сарфакунандаи нерӯ ва энергияи барқароршаванда маънидод кардан мумкин аст.

Муҳимият ва зарурати гузариш ба иқтисодиёти сабзро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалисозии густариши ҳадафҳои иқтисодиёти сабз Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз минбарҳои байналмилалӣ борҳо ибрози ақида намудаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои аввалиндараҷаи иқтисодиёт барои ҷорӣ намудани принципҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

рушди сабз - энергетика, соҳаҳои истифодаи сарватҳои табиӣ ва соҳаи безараргардонию истифодаи тақрорӣ партов мебошад [2. 21].

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ вобаста ба рушди “иқтисоди сабз” ва “энергияи сабз” қайд намуданд: “...мо ҳамчунин, ташаккули “иқтисоди сабз”, суръат бахшидани раванди рақамикунонии иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти имкониятҳои содиротии мамлакат ва беҳтар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намудем.

Бинобар ин, бо мақсади истеҳсоли “энергияи сабз”, рушди “иқтисоди сабз” ва паст кардани партови газҳои гулхонаӣ зарур аст, ки дар самти сармоягузори давлатӣ ва рақамикунонии ҳифзи муҳити зист тадбирҳои иловагӣ амалӣ карда шаванд [1. 4].

Бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 сентябри соли 2022 “Стратегияи рушди “иқтисоди сабз барои солҳои 2023-2037” - ро қабул кард, ки мақсади Стратегияи мазкур - гузаронидани ислоҳоти дастурӣ, таъмини истифодаи самараноки сармояи табиӣ, ҷалби сармоягузорӣ, роҳандозии технологияи муосиру инноватсионӣ ва таҳкими ҳамкорӣ байналмилалӣ дар самти “иқтисоди сабз” мебошад. Бояд зикр кард, ки амалӣ намудани Стратегияи мазкур ба таъмини рушди устувор дар соҳаҳои иқтисодиёт, суботи иҷтимоӣ, мувозинати экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Рушди “иқтисоди сабз” дар пайвастагӣ бо ҳадафҳои стратегии кишвар, аз ҷумла таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат, таъмини истиқлолияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ, раҳӣ бахшидани мамлакат аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ба кишвари транзитӣ табдил додани он, саноатикунонии босуръати кишвар ва вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсул амалӣ мегардад.

Бо мақсади расидан ба ҳадафҳои Стратегияи рушди “иқтисоди сабз” чиҳати бунёди неругоҳҳои барқӣ аз ҳисоби манбаъҳои барқароршавандаи энергия ва то соли 2030 ба ҳаҷми на кам аз 1000 мегаватт расонидани иқтидорҳои алтернативии истеҳсоли “энергияи сабз”, яъне бо истифодаи захираҳои офтобӣ бодӣ тадбирҳои амалӣ андешида шаванд. Яъне Тоҷикистон ҳамчун давлати пешсафи ҷаҳон дар самти инкишофи “иқтисоди сабз” соли 2037 воқеан ба “кишвари сабз” табдил меёбад. Ҳоло

кишвари мо аз рӯйи Ҷоизи истеҳсоли барқ аз манбаъҳои барқароршаванда дар ҷаҳон дар ҷойи 6-ум қарор дорад.

Амнияти озуқаворӣ яке аз ҳадафҳои афзалиятнок ва стратегияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, бевосита дар партави сиёсати Пешвои миллат ҳамчун соҳаи ҳаётан муҳим қарор дорад. Айни замон баҳри таъмини аҳолии бо озуқаи аз ҷиҳати экологӣ тоза ва босифат тадбирҳои зарурӣ андешида шуда истодаанд. Муаммоҳои таъмин намудани аҳолии бо молҳои озуқаворӣ ҳамеша дар назари ҳукумати кишвар дар мадди аввал қарор дошта, дар се даҳсолаи охир дар байни муаммоҳои дигари ҷаҳонӣ яке аз масъалаҳои муҳим гардидааст. Чунин назарияҳо мавҷуд аст, ки онро дар қатори муаммоҳои кам шудани захираҳои таомшаванда ва ифлосшавии муҳити атроф ба масъалаҳои яқумдараҷа дохил мекунад [6.12].

Таърих чанд соли охир аз ҷониби Ҳукумати кишвар як қатор қонуну қарорҳо, стратегия ва барномаҳои дахлдор қабул гардида, дар таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии мардум ба ғизои хушсифат иқдомҳои саривақтӣ мебошанд. Бо ин ҳадаф «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти озуқаворӣ» ва «Барномаи таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2024» қабул гардид [5. 11].

Ин иқдомҳо баҳри амалӣ ва муайян намудани самти афзалиятноки сиёсати давлатӣ, ки вобаста ба таъмини амнияти озуқаворӣ, ки ҷузъи ҷудонашавандаи амнияти миллии ба ҳисоб меравад, бо талабот ва меъёрҳои байналмилалӣ ва дохилӣ рағбат гардидааст. Ҳадафи он дастгирии давлатӣ нисбати таъмини амнияти озуқаворӣ ва талаботи аҳолии бо молҳои озуқа буда, аз ҷониби истеҳсолкунандагони ватанӣ ва содиркунандагони маҳсулоти кишоварзӣ сурат мегирад. Рушди бозори молҳои озуқаворӣ бо самаранокии истеҳсолоти комплекси агросаноатӣ, рақобатпазир будани он, зиёд шудани даромади мардум, яъне бо дигар омилҳое, ки вазъ ва тағйирёбии механизми унсурҳои бозориро муайян мекунад, робитаи зич дорад [6.3].

Бозори озуқаворӣ низоми муносибатҳои тарафайни субъектҳои бозор доир ба истеҳсол, нигоҳдорӣ, мубодилаи ашёи хом ва маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини аҳолии бо ҳаҷми имконпазири маҳсулоти хӯрокворӣ аз ҳисоби истеҳсолоти ватанӣ ва воридот аст, ки зерини сиёсати кишоварзии давлат ва рағбатҳои ҳамгироии байналхалқӣ таъминкунада дода мешавад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар шароити муосир бахши озуқаворӣ иқтисодии муосир маҷмӯи бисёрсоҳаи мураккаби иқтисодӣ, техникӣ, технологӣ ва иттилоотӣ инфрасохторӣ аст. Бозори озуқаворӣ хусусиятҳои хоси худро дорад, ки дар он молҳои фурухта мешаванд, ки ғайриқаблӣ ҳаёти инсонро таъмин карда, ба молҳои нӣзи аввалия шомиланд. Бозори молҳои озуқаворӣ низомии мураккаби ба қисмҳо ҷудошудаи мубодилаи молӣ аст, ки ба истеҳсолоти кишоварзӣ ва озуқаворӣ алоқамандии зич дорад ва пеш бурдани онро аз истеҳсолкунандагон то ба истеъмолкунандагон фаро мегирад [6.2].

Самти дигари рушди иқтисоди «сабз»- ин истифодаи самараноки иқтисодии захиравӣ-табӣӣ, пеш аз ҳама, захираҳои заминро ба дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба ҳисоб меорад. Таҷриба нишон медиҳад, ки натиҷаи истифодаи нодурусти захираҳои замин кишоварзӣ, бахусус заминҳои обӣ ва ғайриқаблӣ нағардидани қоидаҳои агротехникӣ-мелиоративӣ дар баъзе мавридҳо боиси харобшавӣ ва аз ғайриқаблӣ кишоварзӣ боз мондани заминҳои кишоварзӣ мегардад. Масалан, дар минтақаҳои ҷумҳурӣ дар майдони зиёда аз 9% заминҳои обӣ баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ, 17% маъданҳои обҳои зеризаминӣ, 7% шӯршавии заминҳо ва дар зиёда аз 5%-и заминҳои дорои аҳамияти кишоварзӣ равандҳои эрозияшавӣ мушоҳида мешаванд. Зарари иқтисодӣ аз ҳар гектар замин бо воҳиди пулӣ ба ҳисоби миёна 1093 сомони ро ташкил медиҳад ва вазъии экологии заминҳои кишоварзӣ ба пастшавии ҳосилхезии заминҳои кишт ва ифлосшавии муҳити зист оварда мерасонад ва ба андешаи Президенти мамлакат маҳз механизми дурусти танзими экологӣ-иқтисодии истифодаи захираҳои замин кишоварзӣ метавонад бозори дохилии ҷумҳуриро бо маҳсулоти озуқаворӣ таъмин намуда, ба содироти иловагии онҳо мусоидат намояд. Дар шароити кунунӣ амалӣ намудани ин иқдоми Президенти Тоҷикистонро мо метавонем аз ҳисоби ба ғайриқаблӣ кишоварзӣ ворид намудани заминҳои минтақаҳои наздикӯҳӣ ва кӯҳӣ таъмин намуда, барои ташкил ва рушди боғпарварӣ ва истеҳсолоти баландсифати маҳсулоти кишоварзӣ заминаи мусоид фароҳам орем. Аз рӯйи пешгӯиҳои қоршиносон, ин заминҳо зиёда аз 22,5%-и заминҳои кишти кишоварзиро, ки дар баландии аз 800-2500 м аз сатҳи баҳр ҷойгир шудаанд, ташкил медиҳанд, ки байни минтақаҳои ҷумҳурӣ чунин тақсим шудаанд. Қисмати зиёди ин заминҳо — 35,9% ба ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, 29,9% ба минтақаи Хатлон, 29,6% ба минтақаи Суғд ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон 4,6% рост меояд, ки бо ҷалби ками сармояҳо метавон истеҳсоли маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тозаро ба роҳ монда, барои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

таъмини дарозумрии аҳолии мамлакат шароити мусоидат фароҳам овард. Ин нукта ҳам дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле хуб баён гардид ва ин ҳам яке аз ҳадафҳои асосии рушди иқтисоди «сабз» мебошад. Агар ба масъалаи таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тоза назар афканем, аз рӯйи ҳисобу китоби коршиносону мутахассисон, қонеъгардонии талаботи зиёда аз 9 миллиард нафар аҳолии кураи Замин то солҳои 2050 ба яке аз масъалаҳои рӯзмарраи ҷомеаи ҷаҳонӣ мубаддал мегардад. Агар ба таҳлили нишондиҳандаҳои омӯрӣ назар афканем, дар ҷумҳурии мо дар 25 соли охир (1998-2023) афзоиши аҳоли ба 4,6 млн нафар баробар мебошад. Аз рӯйи пешгӯиҳои коршиносон, бо чунин раванди афзоиш то соли 2030 аҳолии ҷумҳурӣ ба 12 млн нафар мерасад, ки ба масъалаи таъмини бехатарии озуқаворӣ ва сатҳу сифати зиндагии аҳоли бетаъсир намеронад. Ҳалли ин масъала бо назардошти ояндабинӣ зарурати воридоти маҳсулоти ғизоӣ ва таъмини аҳолии мамлакатро бо озуқаи ватанӣ ба миён меорад. Дар ин маврид ҳам Сарвари давлат якҷанд маротиба таъкид намуда, рӯёнидани 2-3 ҳосил аз ҳар як гектар замини обиро дар минтақаҳои ҷумҳурӣ таъкид намуданд, ки ин ҳам ишора ба ҳалли яке аз се ҳадафи асосии сиёсати иқтисодии давлат, яъне таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тоза мебошад. Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки самаранокии истифодаи иқтисодии захиравӣ-табиӣ минтақаҳои ҷумҳурӣ унсурҳои муҳими истиқлоли озуқаворӣ ва бехатарии иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ба маънои дигар, инро метавон мазмуни муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ номид, ки ба таъмини аҳоли бо маҳсулоти озуқаворӣ мутобиқи меъёру миқдор ва сифати баланди маҳсулот мусоидат менамояд. Бехатарии озуқаворӣ дар ин маврид ба чунин унсурҳо, ба мисли миқдори кофӣ ва аз ҷиҳати экологӣ тоза, мувофиқати он ба вояи ҳӯрок, миқдори маводи ғизоӣ бо мавҷудияти намаки ёддор ва ба саломатии одамон безарар ва амсоли инҳо таъмин менамояд. Аз ин лиҳоз, дар минтақаҳои ҷумҳурӣ зарур аст, ки низоми ҳуҷум аз нигоҳи илмӣ асоснокнамудаи ташкилӣ-иқтисодӣ, рушди бозори дохилии озуқаворӣ, шароити ҳуҷум таъмини маҳсулоти озуқаворӣ босифат ва бехтаршавии вазъи зиндагии аҳолиро ба роҳ монем.

Қайд намудан бамаврид аст, ки норасоии оби нӯшокӣ низ имрӯз ба яке аз масъалаҳои глобалӣ табдил ёфтааст. Аз рӯйи маълумоти омории ҷаҳонӣ, то солҳои 2030 масъалаи қонеъгардонии талаботи солони аҳолии кураи Замин бо оби нӯшокӣ ва дастрасии он аз сарчашмаҳо ба масъалаи муҳими

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ҳастӣ табдил меёбад. Аз ҷониби дигар, эҳтимоли беҳдошти вазъи санитарии гигиении зиёда 2,6 млрд аҳолии кураи Замин дар назар дошта шудааст. Имрӯз дар ҷаҳон зиёда аз 884 млн нафар аз истифодаи обҳои нӯшокӣ танқисӣ мекашад. Амалӣ намудани ташаббусҳои ҷаҳонии Президенти Тоҷикистон оид ба масъалаҳои байналмилалӣ истифодаи об ва ҳифзи пирияхҳо низ яке аз самтҳои муҳимми рушди иқтисоди «сабз» ба ҳисоб рафта, барои беҳдошти вазъи обҳои тозаӣ нӯшокӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ созгор мебошад.

Як нуктаро бояд ёдрас намуд, ки истифодаи самараноки партовҳои истеҳсолӣ ва экологикунории ҷараёни истеҳсолот яке аз самтҳои амалисозии иқтисоди «сабз» ба ҳисоб рафта, ҳамчун унсури муҳимми беҳдошти муҳити зист мебошад. Дар иҷлосияи 70-уми Созмони Милали Муттаҳид, ки 20-28 сентябри соли 2015 дар шаҳри Нью-Йорк ИМА баргузор гардид, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон изҳор доштанд, ки Тоҷикистон аз рӯйи нишондиҳандаи партовҳои гази карбонат ба ҷаҳо дар байни мамлакатҳои, ки камтарин ҳаҷми партовҳои газҳоро доранд, ҷойи 135-ро соҳиб мебошад. Ин партовҳо ба ҳар сари аҳоли рақамро ташкил медиҳанд, ки аз нишондиҳандаи миёнаи дунё ба маротиба камтар мебошад. Аз ин хотир, рушди иқтисоди «сабз»-ро Президенти Тоҷикистон ҳамчун роҳи мубориза бо истифодаи самараноки партовҳои истеҳсолӣ, тағйирёбии иқлими сайёра ва самтҳои ояндаи баромадан аз бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ-иқтисодӣ изҳор доштанд. Ба андешаи мо, дар сурати ҳалли дастҷамъонаи рушди сифатан нави иқтисоди «сабз», ки дар Паёми Президенти Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баён гардид, дар заминаи технологияи нави аз нигоҳи экологӣ тоза, рушди соҳаи кишоварзии органикӣ, самаранокии баланди энергетикӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ, рушди инфрасохтори бозорӣ, кам намудани партовҳои истеҳсолӣ ба муҳити зист ва ҷуноне, ки Президенти ҷумҳурӣ иброз намуданд, шинонидани дарахтон дар макони зист, кӯчаҳо, ноҳияҳо, шаҳрҳои ҷумҳурӣ, инчунин истифодаи нақлиёти экологии тоза метавонем вазъи иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакатро беҳтар намоем. Ба ин мақсад масъалаҳои истифодаи оқилонаи замин, баланд бардоштани ҳолати мелиоративӣ ва ҳосилнокии он, содироти меваҳои сабзавот, аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷа ҳисоб шудаанд. Дар ин самт кори асосӣ барӯҳдаи вазорату муассисаҳои дахлдор ва кормандони соҳа вогузор шудааст. Вале иҷрои он паҳлӯҳои зиёде дорад, ки ниёзмандиро ба ҳамкориҳои хориҷӣ тақозо мекунад. Аз ҷумла, сохтмони корхонаҳои истеҳсолӣ,

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

рушди технологияи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, парвариши навъҳои нави растанӣ, мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон, рушди боғу тоқпарварӣ, чорводорӣ ва ғ., овардани техникаи кишоварзӣ самтҳои мебошанд, ки онҳоро дар ҳамкорӣ бо кишварҳои пешрафта амалӣ кардан мумкин аст. Натиҷаи ин бояд дар маҷмӯи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба андозаи қонеъкунанда бошад.

Масъалаи таъмини амнияти озуқаворӣ аз он ҷиҳат муҳим аст, ки он характери стратегии масъалаи таъмини озуқавориро дар шароити равандҳои геополитикӣ нишон медиҳад. Сиёсати давлат дар самти тараққӣ додани комплекси агросаноатӣ, яке аз омилҳои асосии ноил шудан ба ҳудтаъминкунии устувори озуқаворӣ мебошад. Шартҳои асосии афзалияти сиёсии амнияти озуқаворӣ, ин расидан ба амнияти пурраи озуқаворӣ тавассути сиёсати иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад. Тоҷикистон дар ду самт аз кишварҳои хориҷӣ вобастагӣ дорад: дар самти содироти мол ва дар самти воридоти озуқаворӣ. Аз ҳамин лиҳоз, диверсификатсияи содирот барои таъмини доимии шарикони тиҷоратӣ ва диверсификатсияи воридот барои таъмини доимии нархҳои барои аҳоли мусоид ва ҳифзи вазъии сиёсӣ аз таъсири монополияҳои давлатҳои бегона вазифаҳои асосии таъмини беҳатарии қомеаи дохилӣ маҳсуб мешавад. Имрӯз Тоҷикистон дар самти содирот бештар ашёи хомро ба бозорҳои хориҷӣ ба фурӯш мебарорад, ки он 35 фоизи содироти давлатро ташкил медиҳад. Дар баробари ҳамин 17,9 фоизи содиротро қувваи барқ ташкил медиҳад.

Шарикони тиҷоратии Тоҷикистон дар минтақа Қазоқистон ва Ўзбекистон мебошанд. Аз ин ду давлат дар таъмини амнияти озуқаворӣ нақши Қазоқистон ҳамчун тавлидкундаи асосии ғалла муҳим аст, зеро Тоҷикистон имрӯз ба воридкунии ғалла ниёз дорад. Тиҷорати Тоҷикистон ва Қазоқистон тавозуни мусбӣ барои Тоҷикистон дорад, зеро ин давлат яке аз калонтарин харидорони ангури хушки истеҳсоли Тоҷикистон (90 фоиз) ба шумор меравад. Инчунин, аз Тоҷикистон ба Қазоқистон 82 фоиз ангури тоза, 99 фоиз зардолу ва 99 фоиз лимӯ фиристонда мешавад. Бинобар ҳамин, амнияти сиёсии Қазоқистон барои давлати мо хеле муҳим аст. Дар ояндаи наздик Тоҷикистонро зарур аст, ки барои таъмини амнияти озуқаворӣ ба бозорҳои перспективӣ ба монанди Аморооти Муттаҳидаи Араб, Покистон, Ҷопон, ИМА, Олмон, Россия ва дигар давлатҳо барояд.

Ҳамин тариқ, нақши давлат дар таъмини амнияти озуқаворӣ хеле муҳим буда, он ба таъмини бозори истеъмолӣ бо маҳсулоти хушсифати ватанӣ, танзим ва қоҳиш додани нархҳо, баланд бардоштани сифати

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

маҳсулот ва некуаҳволии халқ аҳамияти калон дорад. Танҳо дар сурати рушди соҳаи кишоварзӣ, таҳким бахшидани соҳибкории истехсолӣ, рушди корхонаҳои хӯрокворӣ, танзими нархҳои бозорӣ, идора, назорат ва танзими дурусти давлатӣ мо амнияти озуқавориро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда метавонем.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даҳсолаи охир дар самти таҳким бахшидани сохтори давлатӣ, таъмини зиндагии шоиста барои шаҳрвандон ва амалӣ намудани ҳадафҳои стратегии худ, аз ҷумла ноил шудан ба истиқлолияти энергетикӣ, рафъи бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ ва саноатикунонии босуръат, қадамҳои назаррас гузошта истодааст. Яке аз омилҳои муҳими расидан ба ин ҳадафҳо, ки дар сиёсати Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон батақдор таъкид мешавад, густариш бахшидани ғояи “иқтисодиёти сабз” мебошад. Ин ғоя, пеш аз ҳама, истифодаи самараноки манбаъҳои энергияи барқароршаванда, ҳифзи муҳити зист ва устувории экологиро дар рушди иҷтимоиву иқтисодии мамлакат дарбар гирифта, маънои мунтазам гардондани равандҳои истехсолӣ, истеъмоли ва танзими тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро дорад, ки дар натиҷа рушди иқтисодӣ бо ҳифзи муҳити зист амалӣ мегардад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорони захираҳои бузурги обӣ ва иқтидорҳои нодири гидроэнергетикӣ мебошад, гузариш ба иқтисодиёти сабз манфиатҳои зиёд меорад, зеро кишвар бо мавқеи кӯҳии худ ва дарёҳои серобаш имкони беҳтарини истехсоли нерӯи барқии сабزو дорад. Сохтмони нерӯгоҳҳои хурду бузург дар минтақаҳои дурдаст имкон медиҳад, ки аҳоли ба манбаъҳои доимӣ ва безарари энергия дастрасӣ пайдо намояд ва нерӯи тоза барои фаъолияти корхонаҳои саноатӣ низ истифода гардад, ки дар натиҷа арзиши аслии маҳсулотро паст намуда, мавқеи кишварро дар бозори байналмилалӣ энергияи сабз таҳким мебахшад.

Дар соҳаи кишоварзӣ низ ҷорӣ кардани технологияҳои каммасраф, истифодаи самараноки обёрӣ ва истехсоли маҳсулоти экологии баландсифат имкон медиҳанд, ки талаботи дохилӣ қонеъ гардад ва ҳамзамон содироти чунин молу маҳсулот дар бозорҳои хориҷӣ афзоиш ёбад. Бо равиши “иқтисодиёти сабз”, инчунин дар саноат бояд истифодаи таҷҳизоти каммасраф ва нерӯи барқии сабз тавсеа ёбад, то корхонаҳои саноатӣ ҳам рақобатпазир шаванд ва ҳам осеби расондашон ба муҳити зист коҳиш ёбад. Тоҷикистон ҳамчун яке аз кишварҳои осебпазир дар робита ба тағйирёбии иқлим ва обшавии пирияхҳо, бояд барои беҳсозӣ ва

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ҳифзи муҳити зист талошҳои зиёде анҷом диҳад. Ҳифзи пирияхҳо, мониторинги ҳолати онҳо, рушди инфрасохтори сабз дар шаҳрҳо ва татбиқи нақшаҳои муайяни давлатӣ дар самти ҳифзи муҳити зист дар оянда метавонад сифати зиндагии мардумро беҳтар намуда, саломатии онҳоро таъмин созад.

Барои расидан ба чунин ҳадафҳо, ҳамкориҳои байналмилалӣ ва илму маориф нақши муҳим мебозанд. Ҳукумати кишвар тавассути ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва ҳамкорӣ бо созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ, аз ҷумла СММ, Бонки ҷаҳонӣ ва ғайра, сабъи дорад, ки таҷҳизот, технология ва мутахассисони варзидаеро дар самти рушди сабз ворид намояд. Аз тарафи дигар, дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ бояд ихтисосу фанҳои марбут ба иқтисодиёти сабз, идоракунии муҳити зист, нерӯҳои барқароршаванда ва саноатикунони тоза ворид карда шаванд, то кадрҳои соҳибихтисос омода гарданд. Рушди иқтисодиёти сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад боиси баланд гардидани рақобатпазирӣ дар бозорҳои байналмилалӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, беҳтар шудани сифати зиндагӣ ва ҳифзи муҳити зист гардад. Татбиқи ин раванд, ки дар сиёсати Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятнок муайян шудааст, омили калидии таъмини рушди босуботи кишвар дар давраи кунунӣ ва оянда хоҳад буд.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ”// ш. Душанбе, 16.12.2025.
2. Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037. Душанбе 2022. <https://mts.tj>.
3. Алиева З.С., Неъматуллои М. Иқтисоди сабз самти муҳими рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон // ELS. 2022. №ноябр. URL: <https://cyberleninka.ru>.
4. Абдурахмон Ҳакимзода н.и.и., дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Маҷмӯаи мақолаҳои Конференсияи III-юми байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир” бахшида

ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ
дар соҳаи илм ва маориф”(солҳои 2020-2040) 27-28 декабри 2024

5. Шамсов Ф.Т. Моҳият, нақш ва вазифаҳои бозори озуқаворӣ. Паёми ДДТТ. 1(51)/2024. Саҳ. 394.
6. Чураҳонзода С.Ҷ., Содикова А., Ҷамшед С. Таъмини амнияти озуқаворӣ ва нақши давлат дар шароити иқтисоди бозоргонӣ. Захираи электронӣ: <https://mts.tj>.

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА КАК ПУТЬ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН.

Абдуллоева Машхура Наимовна

ассистент кафедры Экономическая теория

*Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в городе Худжанде. Адрес: 735700, г. Худжанд,
проспект И. Сомони 169.*

***Аннотация.** В статье анализируется сущность концепции «зеленой» экономики как необходимого условия устойчивого развития в условиях глобальных экологических вызовов. Рассматриваются ключевые направления, включая внедрение возобновляемых источников энергии, повышение энергоэффективности и развитие экологически чистого транспорта. На основе анализа международного опыта предложены инструменты для перехода к «зеленому» росту, особое внимание уделено роли государственного регулирования и инвестиций в экологической технологии.*

***Ключевые слова:** зеленая экономика, устойчивое развитие, экологизация, возобновляемые источники энергии, энергоэффективность, природный капитал.*

ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ҲАМЧУН САМТИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИ ҶАМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Абдуллоева Машхура Наимовна

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ассистенти кафедраи Назарияи иқтисоди Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш. Хуҷанд, хиёбони И. Сомонӣ 169.

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур моҳияти консепсияи иқтисоди «сабз» ҳамчун шарти зарурии рушди устувор дар баробари дигаргуниҳои глобалии экологӣ таҳлил карда мешавад. Самтҳои асосӣ, аз ҷумла ҷорӣ намудани манбаъҳои барқароршавандаи энергия, баланд бардоштани самаранокии энергия ва рушди нақлиёти аз ҷиҳати экологӣ тоза баррасӣ карда мешаванд. Дар асоси таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ воситаҳои гузариш ба рушди сабз бо таваҷҷӯҳи хоса ба нақши танзими давлатӣ ва сармоягузорӣ ба технологияҳои экологӣ-ишроқ карда мешаванд.

Калидвожаҳо: иқтисоди сабз, рушди устувор, кабудизоркунӣ, манбаъҳои барқароршавандаи энергия, самаранокии энергия, сармояи табиӣ.

**GREEN ECONOMY AS A WAY TO SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE ECONOMY
OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.**

Abdulloeva Mashhura Naimovna

assistant at the department of Economic theory Institute of Economics and Trade, Tajik State Business University. Address: 735700, S. Khujand, 169 Somoni Avenue.

Abstract. This article analyzes the essence of the green economy concept as a necessary condition for sustainable development in the face of global environmental challenges. Key areas are considered, including the introduction of renewable energy sources, increased energy efficiency, and the development of environmentally friendly transport. Based on an analysis of international experience, tools for the transition to "green" growth are proposed, with particular attention paid to the role of government regulation and investment in environmental technologies.

Keywords: green economy, sustainable development, greening, renewable energy sources, energy efficiency, natural capital

«Зеленая» экономика - система видов экономической деятельности, связанных с производством, распределением, обменом и потреблением товаров и услуг, которые приводят к повышению благосостояния человека в долгосрочной перспективе; будущие поколения при этом не подвергаются воздействию значительных экологических рисков или экологического дефицита.

Согласно определению Программы ООН по окружающей среде (ЮНЕП) зелёная экономика «повышает благосостояние людей и обеспечивает социальную справедливость, и при этом существенно снижает риски для окружающей среды и ее деградации».

По прогнозам Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), при современном способе производства и уровне потребления к 2050 г. в сравнении с 2000-м мир лишится от 61 до 72 % *флоры и фауны*, а сохранность природных территорий будет необратимо нарушена на 7,5 млн кв. км. В 2015 г., по расчетам группы ученых из проекта *Global Footprint Network*, годовые ресурсы планеты (объем ресурсов, который Земля может предоставить для пользования, а затем восстановить), были исчерпаны всего за 7 месяцев и 13 дней. Подобные расчеты ученые делают еще с 1970-х гг., и как оказалось, с каждым годом годовые ресурсы тратятся все быстрее. Так, в 2015 г. объем ресурсов был исчерпан на шесть дней раньше, чем в 2014-м.

Пандемия COVID-19 явилась своего рода «*красной линией*», определившей не только глобальные экономические и социально-политические трансформации, но и новые контуры политики развития зеленой экономики. В течение 2020 года появилась глобальная концепция «зеленого восстановления»

Под «коричневой» экономикой понимается нынешняя или традиционная для XX века модель экономики, основанная на энергоемких и ресурсозатратных методах производства.

Считается, что главными негативными последствиями «коричневой» экономики являются экологические проблемы, истощение природного капитала, нехватка пресной воды, неравенство людей и стран, широкомасштабная бедность продовольствия, энергии.

«Зеленая экономика» как наука имеет свою историю становления и этапы развития. Научное изучение этой проблемы стало популярным в 60-х и 70-х годах XX века. В этот период в

экономической литературе появилось новое направление под названием «экономика природопользования», основанное на принципах традиционной экономики.

Зелёную» экономику можно считать наиболее исчерпывающим, так как оно находится в тесном родстве с концепцией устойчивого развития, разработанной в 1985 году, и охватывает все *три аспекта*: экономический, экологический и социальный.

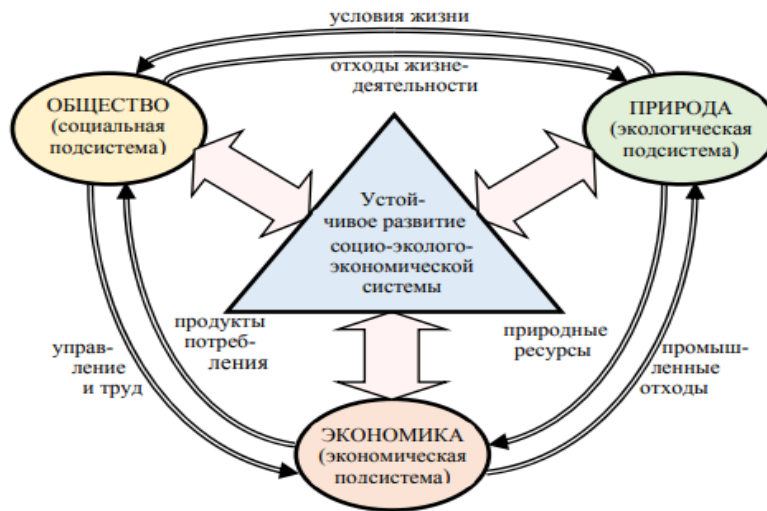

Рисунок 1. Компоненты устойчивого развития, их отношения и связи в социо-эколого-экономической системе.

Термин «зеленая экономика» впервые был использован в докладе ЮНЕП (UN Environment Programme) от декабря 2011 года при подготовке к саммиту в 2012 году на Конференции ООН по устойчивому развитию «Рио+20» в г. Рио-де-Жанейро (Бразилия).

Конференция ООН по климату, которая прошла в 2015 г. в Париже, продолжила тему «зеленой экономики». Итогом конференции стало Парижское соглашение, которое было ратифицировано 96 странами мира.

**Чанбаҳои рушди соҳибкори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Рисунок 2. Компоненты устойчивого развития

В текущее время общество по-разному понимает суть выражения «зелёная» экономика, также существует огромное количество определений этого понятия, базирующихся на различных подходах к данной теме. Одни считают, что это новые отрасли экономики, которые улучшат природу страны. Другие понимают это выражение как новые технологии, своего рода экосистемы, которые призваны помогать и приносить пользу природе. Третьи считают, что это переход на новый этап развития, целью которого является создание экологически чистых продуктов.

Эксперты интерпретируют исследуемый термин по-своему, однако в каждом современном подходе упоминается об эффекте деаплинга (от англ. decoupling – рассогласование, разъединение), характеризующий динамику экономического роста и степень его воздействия на окружающую среду.

Согласно документам ООН, важными чертами такой экономической модели являются:

- Эффективное использование природных ресурсов;
- Сохранение и увеличение природного капитала;
- Предотвращение утраты экосистемных услуг и биоразнообразия;
- Уменьшение загрязнения;
- Низкие углеродные выбросы;
- Рост доходов и занятости.

Теория «зеленой экономики» базируется на трех аксиомах, которые представлены на рис. 3

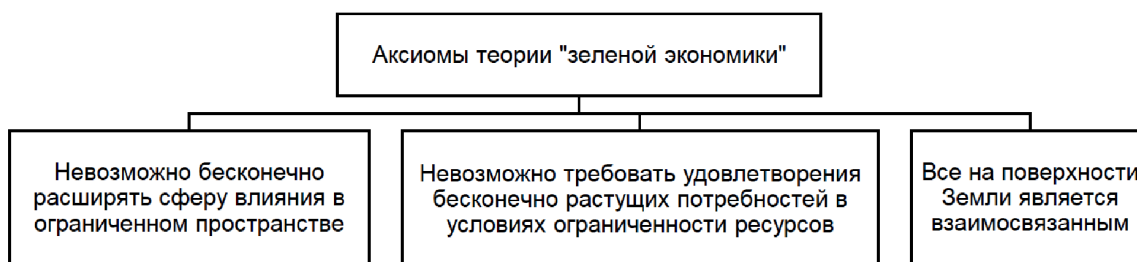

Рисунок 3. Базовые аксиомы теории зеленой экономики.

В настоящее время в развитых странах мира на душу населения производится от 1 до 3 кг твердых бытовых отходов в день, и только в США это количество увеличивается на 10 % каждые 10 лет. В России свалки в общей сложности занимают более 2 тыс. кв. км.

В контексте устойчивости большое распространение как в теории, так и на практике получили новые модели экономики, связанные с учетом экологических факторов: зеленая экономика (*green economy*), экономика на основе зеленого роста (*green growth*), низкоуглеродная экономика (*low-carbon economy*), биоэкономика (*bioeconomy*), синяя экономика (*blue economy*) и др. Появляются и новые «гибридные» виды, например, циркулярная биоэкономика (*circular bioeconomy*). В определенной степени перечисленные новые экономические модели можно считать различными видами зеленой экономики.

Термин «*низкоуглеродная экономика*» широко используется в мире, особенно в контексте борьбы с глобальным изменением климата и сокращением выбросов парниковых газов.

Важность форсированного развития *циркулярной экономики* (или экономики замкнутого цикла) в мире давно осознана. Главный лозунг такой экономики: «*нет отходов, а есть ресурсы*».

Биоэкономика связана с бурным развитием в мире нового технологического уклада, в котором важное место занимают

биотехнологии. Развитию и такой новой модели как *синяя экономика* (прибрежные территории, моря и океаны). Он обеспечивает работой и пропитанием 10-12% человечества.

В марте 2024 года более сотни стран одобрили соглашение, в соответствии с которым к 2030 году 30% Мирового океана станут охраняемой территорией.

Важно отметить, что одна только ликвидация субсидий в сферах, способствующих перепотреблению природного капитала (энергетика, водоснабжение, рыболовство и сельское хозяйство) способна высвободить 1-2% мирового ВВП в год. При этом в долгосрочной перспективе вложение 2% мирового ВВП, озвучиваемую цифру в размере 2% мирового ВВП, которая сама по себе является довольно значительной суммой. уже сейчас отмечается устойчивая положительная динамика роста «зеленого» сектора в Европе, сопровождаемая появлением позитивных эколого-экономических и социальных внешних эффектов. К примеру, инвестиции в транспортный сектор дали высокую отдачу по всем трем направлениям в Австрии, Швейцарии, Чехии, Германии и др.

в стратегических документах ООН, принятых за последнее время. Здесь можно выделить три документа:

- *«Будущее, которого мы хотим»* (2012) определяет перспективы человечества в 21 веке на основе концепции устойчивого развития, базой которого должна стать зеленая экономика;
- *«Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года»* (2015) включает Цели устойчивого развития ООН на период 2015-2030 гг.;
- *Парижское климатическое соглашение* (2015), определяющее приоритеты борьбы с климатической угрозой в мире и всех странах до 2030-2050 гг., что важно для перехода к устойчивому развитию.

некоторые из этих проблем:

В мире 40% земли деградирует из-за *снижения плодородия почвы*, ее эрозии и истощения. Продуктивность земли уменьшается, что при пессимистических сценариях может привести к потере 50% потенциального урожая.

Согласно новому докладу, подготовленному участниками и партнерами механизма «ООН - водные ресурсы» и опубликованному ЮНЕСКО, сегодня 2,2 млрд. человек всё ещё живут *без доступа к чистой питьевой воде*, а 3,5 млрд. людей не имеют доступа к *безопасным*

санитарным условиям, из-за чего 1,4 млн. детей младше пяти лет ежегодно умирают.

В период с 2002 по 2021 год от засухи пострадало более 1,4 млрд. человек. По состоянию на 2022 год примерно половина населения мира испытывала острую нехватку воды, а 1/4 столкнулась с «чрезвычайно высоким» уровнем водного дефицита, используя более 80 % своих ежегодных запасов пресной воды, это риски для социальной стабильности, и через 20 лет ее запасы будут удовлетворять лишь 60% мировых потребностей.

До 20% мировых производителей зерна *использует воду неустойчиво*, подрывая будущий рост сельского хозяйства и увеличивая водный дефицит. На долю сельского хозяйства приходится 72 % мирового забора пресной воды. Для того, чтобы прокормить население планеты, которое к 2050 году, по прогнозам, составит 10 млрд. человек, сельскохозяйственное производство должно увеличиться почти на 50 % в сравнении с показателями 2012 года.

Население мира увеличится к 2040 г. с 8 миллиардов до 9 миллиардов человек, а численность потребителей среднего класса возрастет за последующие 20 лет на 3 млрд. человек, спрос на ресурсы будет повышаться в геометрической прогрессии. К 2030 г. потребность населения мира в продовольствии увеличится не менее чем на 50%, в энергии - на 45%, а в водных ресурсах - на 30%.

По оценкам ЮНЕП, инвестиции в размере 2 % глобального ВВП по таким направлениям, как энергетика, производство, транспорт, здания, отходы, сельское хозяйство, рыболовство, вода и лес, могут обеспечить к 2050 г. увеличение площади лесов на одну пятую, сокращение использования ископаемого топлива на 40 % при повышении благосостояния населения и уменьшении дефицита ресурсов.

Стремительное разрушение природных экосистем - проблема, которую необходимо решать совместными усилиями. По оценкам Всемирного банка, мировая экономика может потерять 2,7 трлн. долл. США к 2030 году.

В результате изменения климата могут пострадать около 2 млрд. людей, живущих на прибрежных территориях и т.д. Изменение климата Земли в 2024 году можно наблюдать во всех регионах планеты. Один из первых признаков изменения климата - стихийные бедствия. Экстремальная жара в Европе, огненные смерчи в Чили, землетрясение в

Турции, капитала на борьбу с изменением климата, а именно на смягчение последствий и адаптацию к изменению климата, играет финансовый сектор.

Всемирный банк выпустил первые «зеленые» облигации в 2008 году, а в 2013 году IFC стала первым финансовым учреждением, выпустившим глобальные базисные «зеленые» облигации на сумму в 1 млрд долл. «зеленых облигаций» (*green bonds*), которых в 2014 г. в мире было эмитировано в 2,6 раза больше эмиссии предыдущего года. Германия, как одна из лидеров на рынках «зеленых» технологий,

В 2017 году объем выпуска «зеленых» облигаций превысил 130 млрд долл. США, тогда как в 2016 году он составил 81,6 млрд долл. США.

В период с 2014 по 2023 год США были ведущей страной по объему выпуска зеленых облигаций с 454 млрд долларов США. Китай занял второе место в рейтинге, за ним следует Германия.

Крупнейшим рынком зеленых облигаций среди стран БРИКС является Китай: на эмитентов из этой страны пришлось 19% от объема мирового рынка. В то же время, согласно данным *Climate Bonds Initiative* (CBI), объем зеленых облигаций, размещенных китайскими эмитентами, в 2023 г. сократился на 16% по сравнению с годом ранее до \$110,3 млрд.

Зеленая энергетика. Доля возобновляемых источников энергии в мировом производстве электроэнергии составляла 22% в 2014 году и, по прогнозам, достигнет более 33% в 2024 году, показав 50%-ный рост за этот период.

Китай является крупнейшим производителем солнечной электроэнергии в мире. Эта страна располагает огромными мощностями - 36% мирового производства солнечной электроэнергии и производит в 2 раза больше солнечной электроэнергии, чем США в 2023 и 2024 годах.

Согласно отчету, солнечная энергия составляет более 10% годового производства электроэнергии в 33 странах, включая Чили (30%), Австралию (17%) и Нидерланды (17%), а Калифорния, пятая по величине экономика мира, вырабатывает 28% своей электроэнергии за счет солнечной энергии.

Доля ископаемого топлива в общем объеме электроэнергии упала с 64,7% в 2000 году до 60,6% в 2023 году.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ископаемое топливо по-прежнему производит большую часть мировой энергии

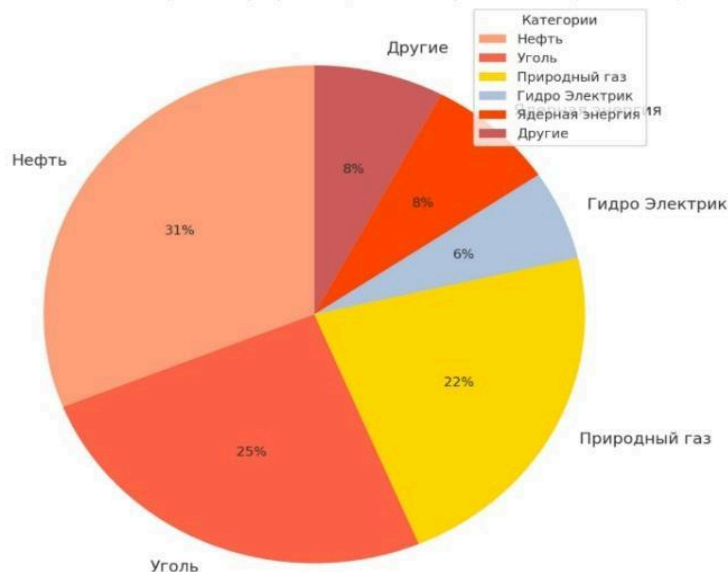

**Рисунок 4. Статистический обзор мировой энергетики
Института энергетики**

В 2024 году инвестиции в солнечные фотоэлектрические системы должны вырасти до 500 миллиардов долларов США, поскольку снижение цен на модули стимулирует новые инвестиции. Ожидается, что на Китай придется самая большая доля инвестиций в чистую энергию в 2024 году, достигнув примерно 675 миллиардов долларов США.

Инвестиции в добычу нефти и газа в мире, как ожидается, вырастут на 7% в 2024 году, достигнув 570 миллиардов долларов США, после аналогичного роста в 2023 году. Рост расходов в 2023 и 2024 годах в основном происходит за счет национальных нефтяных компаний Ближнего Востока и Азии.

Кыргызстан и Таджикистан обладают значительным потенциалом в области гидроэнергетики. В Кыргызстане гидроэлектростанции составляют более 90% от общего объема производства электроэнергии. Таджикистан также активно развивает гидроэнергетику и предпринимает шаги для увеличения использования возобновляемых источников энергии.

Таджикистан занимает 6-е место по использованию ВИЭ. Также озеленение является приоритетным направлением. К 2032 году Таджикистан планирует полностью перейти на ВИЭ. Китайская корпорация China Datang одна из крупнейших поставщиков электроэнергии в Китае планирует построить солнечную электростанцию

в Согдийской области Таджикистана, которая будет вырабатывать до 500 мегаватт электроэнергии.

Важно отметить, что Республика Таджикистан установила целевой показатель предельного уровня выбросов в своем первоначальном INDC: безусловная цель заключалась в ограничении выбросов от 80 до 90 % выбросов парниковых газов на уровне 1990 года, а условная цель заключалась в ограничении выбросов от 65 до 75 % выбросов парниковых газов на уровне 1990 года. По оценкам, приведенным в последнем Определяемом на национальном уровне вкладе (NDC) Таджикистана, деятельность в области изменения климата потребует общего финансирования в размере около 7% ВВП страны.

Несмотря на то, что доля Таджикистана в глобальных выбросах парниковых газов весьма незначительна и страна занимает 130-е место в этом рейтинге. В 2024 году Таджикистан предпринимает шаги по созданию рынка зеленых облигаций, уделяя особое внимание развитию его корпоративного сегмента. ОАО «Банк Эсхата» первым в Республике Таджикистан начало выпуск зеленых облигаций.

Углеродная нейтральность означает достижение нулевых выбросов углекислого газа с целью ограничения глобального потепления до 2°C.

Между тем концентрация CO₂ в атмосфере планеты в текущем году на 50% больше, чем до начала индустриализации.

При таких темпах выбросов весь углеродный бюджет будет исчерпан еще до 2030 года. Истина заключается в том, что глобальные выбросы должны снижаться на 9 % каждый год до 2030 года, чтобы удержать потепление в пределах 1,5 градуса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Марина Гусенко. Кадры зеленеют // Российская газета. RG.RU. URL: <https://rg.ru/2018/05/15/zelenaiia-ekonomika-sozdast-24-mln-novyh-rabochih-mest.html> (дата обращения 23.09.2020)
2. Селищева Т.А. Проблемы развития "зеленой" экономики в странах ЕАЭС // Интеграционный и модернизационный потенциал Евразии: состояние, проекты и форматы реализации. сборник трудов VIII Казанского Евразийского научно-практического форума. 2019. -257 ст.
3. Pearce D., Markandya A., Barbier E. Blueprint for a Green economy. — London E: Earthscan Publications Ltd., 1989. — 192 p.

4. Зеленая экономика, цифровые технологии и наноинструментарий: <https://1economic.ru/lib/110822>. (дата обращения 23.09.2020).
5. Зеленая экономика, цифровые технологии и наноинструментарий: [электронный ресурс]. URL: <https://1economic.ru/lib/110822> (дата обращения 29.03.2025).

ТАШАККУЛИ РАВАНДҲОИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ

Собирова Гулнора Маруфовна

ассистенти кафедраи Назарияи иқтисоди Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш. Хучанд, хиёбони И. Сомонӣ 169.

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур қайд карда шудааст, ки дар шароити ҷаҳонишавии муосир мафҳуми “иқтисодиёти сабз” хеле васеъ ва рушдёбанда ҳисобида шуда истодааст ва таҳти он шакли нави рушди иқтисодӣ фаҳмида мешавад, ки ба баландбардории сатҳу сифати зиндагии аҳоли мусоидат мекунад. Зеро он дар заминаи технологияҳои коркарди аз ҷиҳати экологӣ тозаи маҳсулот пайдо шуда, тавозуни рушди иқтисодӣ ва беҳдошти муҳити зист нигоҳ дошта мешавад.

Калидвожаҳо: амнияти озуқаворӣ, танзими давлатии бозори озуқа, вазъи бозори хӯрокворӣ, “иқтисодиёти сабз”, воридот.

РАЗВИТИЕ ПРОЦЕССОВ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Собирова Гулнора Маруфовна

*ассистент кафедры Экономическая теория
Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в городе Худжанде Адрес: 735700, г. Худжанд,
проспект И. Сомони 169.*

Аннотация. В данной статье отмечается, что в контексте современной глобализации понятие «зеленой экономики» рассматривается

как очень широкое и развивающееся, и понимается оно как новая форма экономического развития, способствующая повышению уровня и качества жизни населения. Поскольку она основана на экологически чистых технологиях обработки продукции, поддерживается баланс между экономическим развитием и состоянием окружающей среды.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, государственное регулирование продовольственного рынка, ситуация на продовольственном рынке, «зеленая экономика», импорт.

DEVELOPING GREEN ECONOMY PROCESSES IN ENSURING FOOD SECURITY

Sobirova Gulnora Marufovna

*assistant at the department of Economic theory
Institute of Economics and Trade, Tajik State Business University.
Address: 735700, S. Khujand, 169 Somoni Avenue.*

Abstract. *This article notes that in the context of modern globalization, the concept of a “green economy” is considered to be very broad and developing, and it is understood as a new form of economic development that contributes to improving the standard and quality of life of the population. Since it is based on environmentally friendly processing technologies, a balance is maintained between economic development and the state of the environment.*

Key words: *food security, state regulation of the food market, situation on the food market, “green economy”, import.*

Яке аз ҳадафҳои стратегии мамлакати мо, ин таъмини амнияти озукаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки тадриҷан амалӣ гардида истодааст.

Дар шароити кунунии иқтисодии ҷаҳон масъалаҳои таъмини шаҳрвандон бо ғизои хушсифат ва танзими давлатии бозори озуқа яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат боқӣ мемонад. Таъмини аҳоли бо маҳсулоти хушсифати хӯрокворӣ ва вазъи бозори хӯрокворӣ барои Ўзбекистон муҳимтарин мушкилиҳост. Ин падидаи мураккабу ғуногунҷабҳаест, ки дар як вақт ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсиро ба ҳам мепайвандад. Дар айни замон таъминоти маводи ғизоӣ дар Тоҷикистон

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

аз он сабаб мураккабтар мешавад, ки истеҳсолот коҳиш ёфта, истеъмоли маводи ғизоӣ аз меъёри тавсияшуда кам ва сифатан низ паст мешавад, ки дар натиҷа аз ҳисоби воридот навъҳои асосии маводи ғизоӣ ворид карда мешаванд. Вазифаи асосие, ки дар назди роҳбарияти мамлакат истодааст, кам кардани вобастагии воридот мебошад.

Мафҳуми истиқлолияти озуқаворӣ бошад шароити таъмини амнияти озуқаворӣ давлат, ки дар сурати қатъ гардидани интиқоли озуқа аз беруни давлат бухрони озуқаворӣ ба амал намеояд, маънидод менамояд.

Амният ва истиқлолияти озуқаворӣ дар мамлакат тавассути маҷмӯи чорабиниҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ки барои асосан аз ҳисоби маҳсулоти дохилӣ муҳайё намудани кафолати дастёбии аҳоли ба озуқа бо андозаи меъёрҳои муносиби истеъмоли озуқа равона шудаанд, таъмин мегарданд.

Дар шароити ҷаҳонишавии муосир мафҳуми “иқтисодии сабз” хеле васеъ ва рушдбанда ҳисобида шуда истодааст ва таҳти он шакли нави рушди иқтисодӣ фаҳмида мешавад, ки ба баландбардории сатҳи сифати зиндагии аҳоли мусоидат мекунад, зеро он дар заминаи технологияҳои коркарди аз ҷиҳати экологӣ тоза маҳсулот пайдо шуда, тавозуни рушди иқтисодӣ ва беҳдошти муҳити зист нигоҳ дошта мешавад. Ин вожаро ба маънои васеъ фаъолияти хоҷагидорие фаҳмида мешавад, ки ба баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли ва таъмини адолати иҷтимоӣ мусоидат намуда, харобшавии вазъи муҳити зист ва табиатро коҳиш медиҳад. Ба маънои маҳдудаш бошад “иқтисодии сабз” - ро ҳамчун технологияи коркард, истеҳсол ва истифодабарии таҷҳизот барои назорат ва кам кардани партовҳои моддаҳои ифлоскунанда ва газҳои гулхонаӣ, мониторинг ва пешгӯии тағйирёбии иқлим, ҳамзамон технологияҳои сарфакунондаи нерӯ ва энергияи барқароршаванда маънидод кардан мумкин аст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ вобаста ба рушди “иқтисоди сабз” ва “энергияи сабз” қайд намуданд: “...мо ҳамчунин, ташаккули “иқтисоди сабз”, суръат бахшидани раванди рақамикунории иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти имкониятҳои содиротии мамлакат ва беҳтар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намудем.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Бинобар ин, бо мақсади истеҳсоли “энергияи сабз”, рушди “иқтисоди сабз” ва паст кардани партови газҳои гулхонаӣ зарур аст, ки дар самти сармоягузориҳои давлатӣ ва рақамикунории ҳифзи муҳити зист тадбирҳои иловагӣ амалӣ карда шаванд.

Бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 сентябри соли 2022 “Стратегияи рушди “иқтисоди сабз барои солҳои 2023-2037” - ро қабул кард, ки мақсади Стратегияи мазкур - гузаронидани ислоҳоти дастурӣ, таъмини истифодаи самараноки сармояи табиӣ, ҷалби сармоягузорӣ, роҳандозии технологияи муосиру инноватсионӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти “иқтисоди сабз” мебошад.

Давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъаларо ҳаётан муҳим шуморида, баҳри таъмини аҳолии кишвар бо озуқа чораҳои таъхирнопазир меандешанд. Барои амалӣ гардонидани ҳадафи мазкур Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти озуқаворӣ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи меъёрҳои физиологияи истеъмоли маҳсулоти озуқаворӣ ба сари аҳоли”, “Барномаи давлатии таъмини амнияти озуқаворӣ”, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, қабул ва Ҷумҳурии Тоҷикистон бехатарии озуқаворӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда шудааст, ки самтҳои асосии сиёсати давлатиро дар соҳаи аграрӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ, ҳамчун қисми таркибии амнияти иқтисодии давлатро тибқи принсипи ва меъёрҳои байналмилалӣ эътирофшуда муайян менамояд.

Тавре ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, бисёр давлатҳо ба сиёсати воридотивазкунӣ, аз ҷумла кишварҳои Осиёи Шарқӣ, Амрикои Лотинӣ, Мексика, Ҳиндустон, Туркия ва Чин истифода карданд. Стратегияи қабулшудаи воридотивазкунӣ ва пешбурди содирот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, бояд ба назорати ин сиёсати иқтисодӣ дар давлатҳои гуногун дар давраҳои гуногун асос ёбад, зеро барои ба даст овардани самараи максималӣ аз ин сиёсат ба назар гирифтани таҷрибаи хориҷӣ ва дар асоси он воридотивазкунӣ ва пешбурди содиротро дар кишвари иқтисодӣ амалӣ намояд, зарур аст.

Ҳанӯз 17 сол муқаддам Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ як нуктаро таъкид карда буданд, ки имрӯз низ аз аҳамияти вижа бархӯрдор аст: **“Мо амнияти озуқаворӣ ва кишварро танҳо дар сурате таъмин карда метавонем, ки истеҳсоли маҳсулоти**

кишоварзии худиро ҳарчи бештар афзоиш дода, аз маводи ғизоии воридотӣ камтар вобаста бошем”.

Бинобар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои инкишофи минбаъдаи кишвар якчанд ҳадафи стратегии таъмини рушди босуботи иқтисодии кишварро муайян кард, ки дар ин миён ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат яке аз ҳадафҳои муҳим ҳисобида мешавад.

Самти дигари рушди иқтисоди «сабз»- ин истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табӣӣ, пеш аз ҳама, захираҳои заминро об дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Таҷриба нишон медиҳад, ки натиҷаи истифодаи нодурусти захираҳои замини кишоварзӣ, бахусус заминҳои обӣ ва риоя нагардидани қоидаҳои агротехникӣ-мелиоративӣ дар баъзе мавридҳо боиси харобшавӣ ва аз гардиши кишоварзӣ боз мондани заминҳои кишоварзӣ мегардад. Масалан, дар минтақаҳои ҷумҳурӣ дар майдони зиёда аз 9% заминҳои обӣ баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ, 17% маъданнокии обҳои зеризаминӣ, 7% шӯрашавии заминҳо ва дар зиёда аз 5%-и заминҳои дорои аҳамияти кишоварзӣ равандҳои эрозияшавӣ мушоҳида мешаванд. Зарари иқтисодӣ аз ҳар гектар замин бо воҳиди пулӣ ба ҳисоби миёна 1093 сомони ро ташкил медиҳад ва вазъи экологии заминҳои кишоварзӣ ба пастшавии ҳосилхезии заминҳои кишт ва ифлосшавии муҳити зист оварда мерасонад ва ба андешаи Президенти мамлакат маҳз механизми дурусти танзими экологӣ-иқтисодии истифодаи захираҳои замини кишоварзӣ метавонад бозори дохилии ҷумҳуриро бо маҳсулоти озуқаворӣ таъмин намуда, ба содироти иловагии онҳо мусоидат намояд. Дар шароити кунунӣ амалӣ намудани ин иқдоми Президенти Тоҷикистонро мо метавонем аз ҳисоби ба гардиши кишоварзӣ ворид намудани заминҳои минтақаҳои наздикӯҳӣ ва кӯҳӣ таъмин намуда, барои ташкил ва рушди боғпарварӣ ва истеҳсолоти баландсифати маҳсулоти кишоварзӣ заминаи мусоид фароҳам орем. Аз рӯйи пешгӯиҳои коршиносон, ин заминҳо зиёда аз 22,5%-и заминҳои кишти кишоварзиро, ки дар баландии аз 800-2500 м аз сатҳи баҳр ҷойгир шудаанд, ташкил медиҳанд, ки байни минтақаҳои ҷумҳурӣ чунин тақсим шудаанд. Қисмати зиёди ин заминҳо — 35,9% ба ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, 29,9% ба минтақаи Хатлон, 29,6% ба минтақаи Суғд ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон 4,6% рост меояд, ки бо ҷалби ками сармояҳо метавон истеҳсоли маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тозаро ба роҳ монда, барои таъмини дарозумрии аҳолии мамлакат шароити мусоидат фароҳам овард.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ин нукта ҳам дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле хуб баён гардид ва ин ҳам яке аз ҳадафҳои асосии рушди иқтисоди «сабз» мебошад. Агар ба масъалаи таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тоза назар афканем, аз рӯйи ҳисобу китоби коршиносону мутахассисон, қонеъгардонии талаботи зиёда аз 9 миллиард нафар аҳолии қураи Замин то солҳои 2050 ба яке аз масъалаҳои рӯзмарраи ҷомеаи ҷаҳонӣ мубаддал мегардад. Агар ба таҳлили нишондиҳандаҳои омӯрӣ назар афканем, дар ҷумҳурии мо дар 25 соли охир (1998-2023) афзоиши аҳоли ба 4,6 млн нафар баробар мебошад. Аз рӯйи пешгӯиҳои коршиносон, бо ҷунин раванди афзоиш то соли 2030 аҳолии ҷумҳурӣ ба 12 млн нафар мерасад, ки ба масъалаи таъмини бехатарии озуқаворӣ ва сатҳу сифати зиндагии аҳоли бетаъсир намеронад. Ҳалли ин масъала бо назардошти ояндабинӣ зарурати воридоти маҳсулоти ғизоӣ ва таъмини аҳолии мамлакатро бо озуқаи ватанӣ ба миён меорад. Дар ин маврид ҳам Сарвари давлат якҷанд маротиба таъкид намуда, рӯёнидани 2-3 ҳосил аз ҳар як гектар замини обиро дар минтақаҳои ҷумҳурӣ таъкид намуданд, ки ин ҳам ишора ба ҳалли яке аз се ҳадафи асосии сиёсати иқтисодии давлат, яъне таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тоза мебошад. Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки самаранокии истифодаи иқтисодии захиравӣ-табиӣ минтақаҳои ҷумҳурӣ унсурҳои муҳими истиқлоли озуқаворӣ ва бехатарии иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ба маънои дигар, инро метавон маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ номид, ки ба таъмини аҳоли бо маҳсулоти озуқаворӣ мутобиқи меёру миқдор ва сифати баланди маҳсулот мусоидат менамояд. Бехатарии озуқаворӣ дар ин маврид ба ҷунин унсурҳо, ба мисли миқдори кофӣ ва аз ҷиҳати экологӣ тоза, мувофиқати он ба вояи хӯрок, миқдори маводи ғизоӣ бо мавҷудияти намаки ёддор ва ба саломатии одамон безарар ва амсоли инҳо таъмин менамояд. Аз ин лиҳоз, дар минтақаҳои ҷумҳурӣ зарур аст, ки низоми ҳуби аз нигоҳи илмӣ асоснокнамудаи ташкилӣ-иқтисодӣ, рушди бозори дохилии озуқаворӣ, шароити ҳуби таъмини маҳсулоти озуқаворӣ босифат ва бехтаршавии вазъи зиндагии аҳолиро ба роҳ монем.

Қайд намудан бамаврид аст, ки норасоии оби нӯшокӣ низ имрӯз ба яке аз масъалаҳои глобалӣ табдил ёфтааст. Аз рӯйи маълумоти омӯрии ҷаҳонӣ, то солҳои 2030 масъалаи қонеъгардонии талаботи солони аҳолии қураи Замин бо оби нӯшокӣ ва дастрасии он аз сарчашмаҳо ба масъалаи муҳими ҳастӣ табдил меёбад. Аз ҷониби дигар, эҳтимоли бехдошти вазъи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

санитарию гигиении зиёда 2,6 млрд аҳолии кураи Замин дар назар дошта шудааст. Имрӯз дар ҷаҳон зиёда аз 884 млн нафар аз истифодаи обҳои нӯшокӣ танқисӣ мекашад. Амалӣ намудани ташаббусҳои ҷаҳонии Президенти Тоҷикистон оид ба масъалаҳои байналмилалӣ истифодаи об ва ҳифзи пирияхҳо низ яке аз самтҳои муҳимми рушди иқтисоди «сабз» ба ҳисоб рафта, барои беҳдошти вазъии обҳои тозаӣ нӯшокӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ созгор мебошад.

Як нуктаро бояд ёдрас намуд, ки истифодаи самараноки партовҳои истеҳсолӣ ва экологикунории ҷараёни истеҳсолот яке аз самтҳои амалисозии иқтисоди «сабз» ба ҳисоб рафта, ҳамчун унсурҳои муҳимми беҳдошти муҳити зист мебошад. Дар иҷлосияи 70-уми Созмони Милалӣ Муттаҳид, ки 20-28 сентябри соли 2015 дар шаҳри Нью-Йорк ИМА баргузор гардид, Президенти Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон изҳор доштанд, ки Тоҷикистон аз рӯйи нишондиҳандаи партовҳои гази карбонат ба фазо дар байни мамлакатҳое, ки камтарин ҳаҷми партовҳои газхоро доранд, ҷойи 135-ро соҳиб мебошад. Ин партовҳо ба ҳар сари аҳоли рақамро ташкил медиҳанд, ки аз нишондиҳандаи миёнаи дунё ба маротиба камтар мебошад. Аз ин хотир, рушди иқтисоди «сабз»-ро Президенти Тоҷикистон ҳамчун роҳи мубориза бо истифодаи самараноки партовҳои истеҳсолӣ, тағйирёбии иқлими сайёра ва самтҳои ояндаи баромадан аз бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ-иқтисодӣ изҳор доштанд. Ба андешаи мо, дар сурати ҳалли дастҷамъонаи рушди сифатан нави иқтисоди «сабз», ки дар Паёми Президенти Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баён гардид, дар заминаи технологияи нави аз нигоҳи экологӣ тоза, рушди соҳаи кишоварзии органикӣ, самаранокии баланди энергетикӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ, рушди инфрасохтори бозорӣ, кам намудани партовҳои истеҳсолӣ ба муҳити зист ва ҷуноне, ки Президенти ҷумҳурӣ иброз намуданд, шинонидани дарахтон дар макони зист, кӯчаҳо, ноҳияҳо, шаҳрҳои ҷумҳурӣ, инчунин истифодаи нақлиёти экологии тоза метавонем вазъии иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакатро беҳтар намоем. Ба ин мақсад масъалаҳои истифодаи оқилонаи замин, баланд бардоштани ҳолати мелиоративӣ ва ҳосилнокии он, содироти меваҳои сабзавот, аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷа ҳисоб шудаанд. Дар ин самт кори асосӣ бар ӯҳдаи вазорату муассисаҳои дахлдор ва кормандони соҳа вогузор шудааст. Вале иҷрои он паҳлӯҳои зиёде дорад, ки ниезмандиро ба ҳамкориҳои хориҷӣ тақозо мекунанд. Аз ҷумла, сохтмони корхонаҳои истеҳсолӣ, рушди технологияи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, парвариши навъҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

нави растанӣ, мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон, рушди боғу тоқпарварӣ, чорводорӣ ва ғ., овардани техникаи кишоварзӣ самтҳои мебошанд, ки онҳоро дар ҳамкорӣ бо кишварҳои пешрафта амалӣ кардан мумкин аст. Натиҷаи ин бояд дар маҷмӯи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба андозаи қонеъкунанда бошад.

Имрӯз Тоҷикистон дар самти содирот бештар ашёи хомро ба бозорҳои хориҷӣ ба фурӯш мебарорад, ки он 35 фоизи содироти давлатро ташкил медиҳад. Дар баробари ҳамин 17,9 фоизи содиротро қувваи барқ ташкил медиҳад.

Масъалаи таъмини амнияти озуқаворӣ аз он ҷиҳат муҳим аст, ки он характери стратегияи масъалаи таъмини озуқавориро дар шароити равандҳои геополитикӣ нишон медиҳад. Сиёсати давлат дар самти тараққӣ додани комплекси агросаноатӣ, яке аз омилҳои асосии ноил шудан ба худтаъминкунии устувори озуқаворӣ мебошад. Шартҳои асосии афзалияти сиёсии амнияти озуқаворӣ, ин расидан ба амнияти пурраи озуқаворӣ тавассути сиёсати иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад. Тоҷикистон дар ду самт аз кишварҳои хориҷӣ вобастагӣ дорад: дар самти содироти мол ва дар самти воридоти озуқаворӣ. Аз ҳамин лиҳоз, диверсификатсияи содирот барои таъмини доимии шарикони тиҷоратӣ ва диверсификатсияи воридот барои таъмини доимии нархҳои барои аҳоли мусоид ва ҳифзи вазъи сиёсӣ аз таъсири монополияҳои давлатҳои бегона вазифаҳои асосии таъмини беҳатарии ҳомаи дохилӣ маҳсуб мешавад.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ”// ш. Душанбе, 28.12.2023.
2. Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037. Душанбе 2022. <https://mts.tj>.
3. Алиева З.С., Неъматуллои М. Иқтисоди сабз самти муҳими рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон // ELS. 2022. №ноябр. URL: <https://cyberleninka.ru>.
4. Абдурахмон Ҳакимзода н.и.и., и.в. дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Маҷмӯаи мақолаҳои Конференсияи III-юми байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир” бахшида

ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ
дар соҳаи илм ва маориф”(солҳои 2020-2040) 27-28 декабри 2024

5. Шамсов Ф.Т. Моҳият, нақш ва вазифаҳои бозори озуқаворӣ. Паёми ДДТТ. 1(51)/2024. Саҳ. 394.
6. Чурахонзода С.Ҷ., Содикова А., Чамшед С. Таъмини амнияти озуқаворӣ ва нақши давлат дар шароити иқтисоди бозоргонӣ. Захираи электронӣ: <https://mts.tj>.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Ходжибаева Фарзонахон Давроновна

ассистент кафедры экономической теории

*Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в городе Худжанде*

Ахророва Шохинахон Давроновна

магистрант 2 курса специальности “Мировая экономика”

*Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции, в городе Худжанде. g_ahrorova71@mail.ru*

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития зелёной экономики в Республике Таджикистан. Объектом исследования является соотношение понятий «зеленая энергетика», «зеленая промышленность», «зеленые рынки». В целом понятие «зеленая экономика» включает в себя такую экономическую систему, при которой экологически чистые и экономически эффективные технологии должны стать основой устойчивого экономического развития. Традиционная экономика, как известно, включает в себя труд, технологии и ресурсы и пытается производить потребительские товары. «Зеленая экономика», напротив, должна вернуть отходы в производственный цикл, снизить негативное воздействие отходов на окружающую среду, минимизировать уровень риска для окружающей среды и деградации экологической системы до необходимого уровня.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ключевые слова: *зелёная экономика, природный капитал, стратегические цели, экология, качество жизни, водные ресурсы, технология.*

**СТРАТЕГИЯИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Ҳочибоева Фарзонахон Давроновна

ассистенти кафедраи назарияи иқтисодӣ

Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати

Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Ахророва Шохинахон Давроновна

магистранти соли дуюми ихтисоси Иқтисоди ҷаҳонӣ

дар Донишқадаи иқтисод ва савдои

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд.

Шарҳи мухтасар. Дар ин мақола рушди иқтисодии сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Тадқиқот ба робитаи байни мафҳумҳои «иқтисодии сабз», «саноати сабз» ва «бозори сабз» бахшида шудааст. Умуман, мафҳуми «иқтисоди сабз» низоми иқтисодиеро дар бар мегирад, ки дар он технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза ва камхарҷ бояд асоси рушди устувори иқтисодӣ гардад. Иқтисодии анъанавӣ, ҷуноне ки маълум аст, меҳнат, технология ва захираҳои дар бар мегирад ва кӯшиш ба харҷ дода мешавад, ки молҳои истеъмоли истеҳсол карда шавад. Баръакс, ҳадафи «иқтисодии сабз» баргардонидани партовҳо ба давраи истеҳсоли ва коҳиш додани таъсири манфии партовҳо ба муҳити зист, то ба дараҷаи зарурӣ наст кардани хавф ба муҳити зист ва таназзули системаи экологӣ мебошад.

Калидвожаҳо: *иқтисоди сабз, сармояи табиӣ, ҳадафҳои стратегӣ, экология, сифати зиндагӣ, захираҳои об, технология.*

**GREEN ECONOMY DEVELOPMENT STRATEGY IN THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Khodjibaeva Farzonakhon Davronovna

Assistant Professor, Department of Economic Theory

Institute of Economy and Trade, Tajik State University of Commerce in Khujand

Akhrorova Shokhinakhon Davronovna

*second-year master's student majoring in Global Economy at the Institute of
Economy and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand.*

g_ahrorova71@mail.ru

Abstract: *The article examines the problem of green economy development in the Republic of Tajikistan. The object of this study is the relationship between the concepts of "green energy," "green industry," and "green markets." In general, the concept of a "green economy" encompasses an economic system in which environmentally friendly and cost-effective technologies should become the foundation of sustainable economic development. The traditional economy, as we know, incorporates labor, technology, and resources and attempts to produce consumer goods. A "green economy," by contrast, aims to return waste to the production cycle and reduce the negative impact of waste on the environment, minimize environmental risks and ecosystem degradation to the necessary level.*

Keywords: *green economy, natural capital, strategic goals, ecology, quality of life, water resources, technology.*

Современный этап развития экономического потенциала Таджикистана неразрывно связан с формированием и продвижением зеленой экономики, которая становится ключевым направлением национального развития. Концепция зеленой экономики сравнительно молода - она оформилась как научное направление лишь в последние два десятилетия, но за короткий период привлекла внимание исследователей во всем мире. Сегодня зеленая экономика рассматривается не только как экономическая модель, но и как новая философия устойчивого развития, основанная на бережном отношении к природе и рациональном использовании ресурсов. В последние десятилетия в международных документах термины «зеленая энергетика», «зеленая промышленность», «зеленые рынки», «зеленые рабочие места» и другие термины часто употребляются со словом «зеленые». Даже в некоторых источниках упоминается термин «зеленые инновации», под которым понимаются новые технологии с минимальным воздействием на окружающую среду. В

том числе альтернативные возобновляемые источники энергии (вода, солнце, ветер), электромобили, биотопливо и др.

В целом понятие «зеленая экономика» включает в себя такую экономическую систему, при которой экологически чистые и экономически эффективные технологии должны стать основой устойчивого экономического развития [1,5]. Традиционная экономика, как известно, включает в себя труд, технологии и ресурсы и пытается производить потребительские товары. «Зеленая экономика», напротив, должна вернуть отходы в производственный цикл, снизить негативное воздействие отходов на окружающую среду, минимизировать уровень риска для окружающей среды и деградации экологической системы до необходимого уровня.

Важными чертами «зеленой экономики» являются: эффективное использование природных ресурсов, сохранение и увеличение природного капитала, уменьшение загрязнения, минимизация антропогенных нагрузок на экосистему, низкие углеродные выбросы, предотвращение утраты экосистемных услуг и биоразнообразия, рост доходов и занятости. В более простом понимании «зелёная экономика» - это экономика с низкими выбросами углеродных соединений, эффективно использующая ресурсы и отвечающая интересам всего общества. При такой модели экономики должен сохраняться, увеличиваться и восстанавливаться природный капитал как важнейший экономический актив и источник общественных благ.

Одной из особенностей развития «зеленой экономики», которые относительно более известной, является внедрение так называемые концепции «низкоуглеродной экономики» [2,37]. Поэтому для производства «зеленой энергии», развития «зеленой экономики» и снижения выбросов парниковых газов необходимо реализовать дополнительные меры в направлении государственных инвестиций и цифровизации охраны окружающей среды. В связи с этим Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон поручил Управлению геологии разработать и опубликовать новый Атлас экзогенных и геологических процессов страны с использованием полученных инженерно-геологических результатов и показывающий регионы, находящиеся под воздействием опасных природных факторов.

Следует также отметить, что в последние годы устойчивое развитие энергетического сектора создает благоприятную основу для развития

“зеленой энергетики”, как один из составляющих элементов “зеленой экономики” и процесса быстрой индустриализации страны. В целом за период независимости Правительство страны потратило 85,7 млрд. сомони и были направлены на систему, которая за последние 75 лет практически подошла к концу своего срока службы и были реконструированы.

Как отметил Лидер нации в Послании, более 11,3 млрд. сомони были направлены на реконструкцию ГЭС «Сарбанд», которая была полностью отремонтирована и ее мощность увеличена еще на 30 мегаватт. Также бесперебойно продолжается реконструкция электростанций «Норак» и «Кайраккум», после завершения работ их мощность увеличится на 423 мегаватта. Важным моментом является то, что упомянутые электростанции будут продолжать служить десятилетиями после его реконструкции [4].

При этом следует отметить, что одним из факторов, влияющих на развитие «зеленой энергии», является эффективное и рациональное использование ресурсов пресной воды, по которым наша республика занимает одно из ведущих мест в мире. Именно поэтому еще 1 октября 1999 года Президент Республики Таджикистан Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон на 54-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций заявил: «внимание мирового сообщества к вопросам чистой воды должно стать серьезной. На этой основе решением Главы Государства Таджикистан в начале нового века перед человечеством были предложены чрезвычайно важные и совершенно новые стратегические цели. Эти предложения были поддержаны международным сообществом, поскольку Правительству Таджикистана удалось привлечь внимание мира к вопросу, который связан с повседневной жизнью человека. Поскольку усилия и предложения Таджикистана, особенно Лидера нации Эмомали Рахмона, имеют общечеловеческое значение и направлены на решение глобальных проблем, поэтому они были единогласно приняты большинством стран мира - членами ООН.

Подтверждением того, что данная тема волнует в том числе и Таджикистан, является активная поддержка международного сотрудничества и постоянное участие в области водных проблем, экологии и устойчивого развития на глобальном, региональном и национальном уровнях. К подтверждению сказанного Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмона, необходимо добавить, что именно эффективное использование возобновляемых

источников энергии, больше всего гидроэнергетики, которые считаются как «зеленая энергия», способствует развитию «зеленой экономики» в республике. Следует также добавить, что использование возобновляемых источников энергии, в особенности водных ресурсов, считается одним из основных источников выработки «зеленой энергии» и развития «зеленой экономики». Особое место в природоохранной деятельности и развитию «зеленой экономики» республики занимают вопросы изменения климата, под воздействием которого, по оценкам экспертов, ледники сократились на 30% по площади и на 20% по объему льда.

Мы также считаем, что обеспечение безопасными водными ресурсами является одним из основных элементов национального богатства страны и важным фактором, влияющим на развитие «зеленой экономики». Следовательно, при эффективном использовании водных ресурсов должен быть внедрен совершенно новый принцип межгосударственных отношений. Эти моменты были озвучены как в Международной конференции по региональному сотрудничеству трансграничных рек, состоявшейся 30 мая 2005 года, так и в Международной конференции высокого уровня по международному десятилетию «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 гг.», состоявшейся 6 июня 2022 в городе Душанбе. Президент страны справедливо отметил, что эффективное и взаимовыгодное решение вопросов, связанных с водными ресурсами в широком и даже глобальном понимании, заключается в обеспечении мира, развития и стабильности государств. Управление международными реками и озёрами считается политически важным и региональным вопросом.

Развитие зеленой экономики стало предметом изучения представителей разных отраслей науки - экономистов, социологов, политологов, экологов, специалистов в области энергетики, сельского хозяйства и технологий. В самом общем виде зеленую экономику можно определить, как систему хозяйствования, ориентированную на благополучие человека и сохранение окружающей среды. Она объединяет идеи экологической, ресурсной и инновационной экономики, охватывает вопросы устойчивого сельского хозяйства, энергетики, промышленности и международного сотрудничества в сфере экологии [3,15].

Экономика Таджикистана сегодня развивается устойчивыми темпами, и вектор ее дальнейшего роста тесно связан с зеленой трансформацией. Богатые гидроэнергетические ресурсы создают благоприятные условия

для развития «зеленой энергетики», которая уже становится ключевым элементом национальной экономики.

Важным направлением также является использование альтернативных источников энергии - солнечной и ветровой. Географическое положение страны создает благоприятные предпосылки для их активного внедрения. Одновременно правительство развивает транспортную инфраструктуру, создавая условия для появления «зеленых коридоров» — экологически безопасных транспортных маршрутов, которые позволят повысить транзитный потенциал и устойчивость национальной экономики. Отдельное внимание уделяется развитию «зеленого туризма». Богатая природа, уникальные ландшафты и исторические достопримечательности Таджикистана создают широкие возможности для привлечения туристов и превращения страны в зону экологического отдыха. Как отмечено в Послании Президента, к 2037 году Таджикистан должен стать «зеленой страной» - пространством, где экономическое развитие идет рука об руку с сохранением природного богатства.

Переход к зеленой экономике сопровождается реформами, направленными на повышение эффективности природопользования, внедрение инноваций и развитие международного сотрудничества. В рамках реализации задач, поставленных в Послании Президента от 21 декабря 2021 года, 30 сентября 2022 года была утверждена Стратегия развития зеленой экономики Республики Таджикистан на 2023–2037 годы. Основная цель стратегии - проведение институциональных преобразований, повышение инвестиционной привлекательности страны, внедрение современных технологий и формирование условий для устойчивого экономического роста. Общий объем финансирования составляет 21,6 млрд сомони, при этом значительная часть средств будет обеспечена за счет международных партнеров по развитию.

Стратегия рассчитана на пять этапов. На первом и втором этапах (2023–2028 годы) предусмотрены популяризация экологического мышления, включение принципов зеленой экономики в национальное законодательство и подготовка кадров. В 2029–2034 годах основное внимание будет уделено внедрению экологических стандартов в промышленности, сельском хозяйстве, транспорте, туризме и строительстве. На завершающем этапе (2035–2037 годы) планируется формирование устойчивого рынка «зеленых» инвестиций и обеспечение долгосрочного экологического равновесия.

Развитие промышленного потенциала страны также будет происходить с учетом принципов экологической ответственности. По данным Министерства промышленности и новых технологий, в Таджикистане насчитывается 2386 предприятий, из которых 1931 относятся к перерабатывающей отрасли. К 2026 году планируется создать еще около 870 предприятий и довести объем промышленного производства до 95 млрд. сомони. Особое внимание уделяется внедрению безотходных технологий и переработке промышленных и бытовых отходов, объем которых в химической промышленности достигает 35 тыс. тонн в год.

Однако, несмотря на достигнутые успехи, сохраняются определенные проблемы: низкий уровень использования энергосберегающих технологий, недостаток современных систем переработки отходов, ограниченные кадровые ресурсы и технологическая отсталость части предприятий. Решение этих вопросов требует высокой степени научной и управленческой готовности, а также привлечения инвестиций и международного опыта.

Таким образом, развитие зеленой экономики становится стратегическим направлением модернизации Таджикистана. Реализация национальной стратегии позволит не только снизить зависимость от внешних источников энергии, но и укрепить экономическую независимость страны, улучшить качество жизни населения и сохранить природный потенциал для будущих поколений.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Послание Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 26 января 2021 года //www.president.tj
2. Гусев А.А. Экология и рыночная экономика //Экономика природопользования. -2014, №2. -С. 29-37.
3. Исайнов Х.Р., Кимсанов К.О. Региональные аспекты обеспечения водно-энергетической безопасности (на материалах стран Центральной Азии) Монография. –Душанбе: ТНУ, 2020. -248с.
4. Кожевникова Т.М., Теракопов С.Г. «Зелёная экономика» как одно из направлений устойчивого развития. //Социально-экономические явления и процессы. -2013.-№3(049). С.112-119.

ЗАРУРАТИ ҚАРЗДИҲИИ БОНКИИ РУШДИ «ИҚТИСОДИ САБЗ» ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Раҳимова Оқилахон Ҳавасҷоновна

ассистенти кафедраи молия ва қарзи Донишқадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
rahimovaoqilakhon@mail.com

Шарҳи мухтасар. Дар солҳои охир таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба рушди иқтисодиёт, махсусан ба иқтисоди сабз равона гардидааст. Бо ин мақсад, муаллиф дар мақолаи худ кӯшиши намудааст, ки аҳамияти истифодаи иқтисоди сабзро дар рушди иқтисоди миллии кишвар мавриди омӯзиши ва таҳлил қарор диҳад.

Калидвожаҳо: иқтисоди сабз, бонки тиҷоратӣ, қарздиҳӣ, саноат, истеҳсолот, кишоварзӣ, савдо, рақобатпазирӣ, содирот.

НЕОБХОДИМОСТЬ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ» В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Рахимова Окилахон Хавасджоновна

Ассистент кафедры финансов и кредита, Институт экономики и торговли, Таджикский государственный коммерческий университет,
Худжанд. rahimovaoqilakhon@mail.com

Аннотация. В последние годы внимание мирового сообщества направлено на развитие экономики, особенно зеленой экономики. С этой целью в своей статье автор стремилась изучить и проанализировать важность использования зеленой экономики в развитии национальной экономики.

Ключевые слова. зелёная экономика, коммерческий банк, кредитование, промышленность, производства, сельское хозяйство, торговля, конкурентоспособность, экспорт.

THE IMPORTANCE OF BANK LENDING FOR THE DEVELOPMENT OF A "GREEN ECONOMY" IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Rahimova Okilakhon Khavasjonovna

*Assistant, Department of Finance and Credit, Institute of Economics and
Trade, Tajik State University of Commerce, Khujand*

rahimovaoqilakhon@mail.com

Annotation. *In recent years, the attention of the world community has been focused on the development of the economy, especially the green economy. To this end, in his article, the author sought to study and analyze the importance of using the green economy in the development of the national economy.*

Keywords. *green economy, commercial bank, lending, industry, manufacturing, agriculture, trade, competitiveness, exports.*

Дар ҷаҳони ғуллазод аҳамияти таъмини рушди бомароми иқтисодӣ ва таҳкими пояҳои истеҳсолоти саноатӣ кишоварзии ватанӣ баҳри боло бурдани рақобатпазирии онҳо дар бозори ҷаҳонӣ бо маротиба афзуда истодааст. Дар ин рағиф, бо мақсади таҳкими иқтисоди миллии кишвар, рушди соҳаҳои муҳталифи иқтисодиёт аввалиндараҷа махсус меёбад. [2, с.12]

Мувофиқи ҳадафҳои рушди устувор, ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қайд гардидааст, мақсади асосии Стратегия ин таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва милликунонии иқтисодиёти кишвар мебошад.

Бояд тазаққур намуд, ки айни замон рушди иқтисодиёти ҳар як кишвар аз ҷараёни ҳамгироии илму истеҳсолот, татбиқи дастовардҳои илмию техникаӣ ва татдибиқи он дар истеҳсолот вобастагии калон дорад. Чуноне, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд менамоянд: «Асри XXI замони пешрафти бесоликаӣ илм ва техникаву технологияҳои навин мебошад»[1]. Дар партави ғуфтахҳои Пешвои миллат қайд кардан ба маврид аст, ки рушди иқтисодиёти минбаъди миллиро бе рушди иқтисоди “сабз” тасаввур кардан имконнопазир аст, зеро солҳои охир таваҷҷуҳи асосии олами башар ба рушди босуботи соҳаҳои иқтисоди миллий, пешгирӣ кардани таъсири ҳавфҳои эҳтимоли ба он, истифодаи самараноки

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

иқтидорҳои мавҷуда, ташкили корхонаҳои истеҳсолӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти содирот, ташаккули иқтисоди “сабз”, суръат бахшидан ба раванди рақамикунонии бахшҳои иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ ва бехтар намудани сифати хизматрасониҳои иҷтимоӣ равона карда шудааст.

Мувофиқи маълумоти Вазорати рушди иқтисод ва савдо ҳамчун мақоми ваколатдори давлатӣ дар самти рушди «иқтисоди сабз» 30 сентябри соли 2022 Ҷумҳурии Тоҷикистон "Стратегияи рушди иқтисоди сабз барои солҳои 2023-2037" - ро қабул кард. Мақсади қабули ислоҳоти роҳбарикунанда, таъмини истифодаи самараноки сармояи табиӣ, ҷалби сармоягузорӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои муосир ва инноватсионӣ, таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти иқтисодиёти “сабз” мебошад. Татбиқи стратегия ба таъмини рушди устувор дар соҳаҳои иқтисодиёт, суботи иҷтимоӣ, тавозуни экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии Мардуми Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Ба "Стратегияи рушди иқтисодиёти сабз барои солҳои 2023-2037" дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нақшаи амал оид ба татбиқи он дар солҳои 2023-2025 ва нишондиҳандаҳои асосии стратегия барои муайян намудани ҳадафҳои рушди иқтисодиёти сабз замима карда мешаванд. Аз ин рӯ, татбиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои Стратегия дар доираи маблағҳои бучети ҷумҳуриявӣ, институтҳои молиявӣ, шарикони рушд, бахши хусусӣ ва дигар воситаҳои маблағгузорӣ, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст, таъмин карда мешавад. Ҳаҷми маблағгузориҳои «Стратегияи рушди иқтисоди сабз» барои солҳои 2023-2037 маблағи 21,6 миллиард сомони роҳ ташкил дод. Стратегия дар 15 соли минбаъда амалӣ карда мешавад. Зарурати таҳияи модели нави рушди иқтисодӣ, яъне иқтисодиёти сабз, ба афзоиши хатарҳои экологӣ ва таъсири манфӣ ба муҳити зист оварда расонд. Дар ин замина ин намуди иқтисодиётро ба маънои васеъ ҳамчун роҳи фаъолияти хоҷагидорӣ, ки ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ва таъмини иҷтимоӣ мусоидат мекунад, баррасӣ кардан мумкин аст.

Мақсади Стратегияи мазкур гузаронидани ислоҳоти дастурӣ, таъмини истифодаи самараноки сармояи табиӣ, ҷалби сармоягузорӣ, роҳандозии технологияи муосир ва инноватсионӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти «иқтисоди сабз» мебошад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Амалӣ намудани Стратегияи мазкур ба таъмини рушди устувор дар соҳаҳои иқтисодиёт, суботи иҷтимоӣ, мувозинати экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Ба Стратегияи рушди «иқтисоди сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 ҷиҳати мушаххас намудани корҳо дар самти рушди «иқтисоди сабз» нақшаи амал барои татбиқи он дар солҳои 2023-2025 ва индикаторҳои асосии стратегия замима мегарданд.

Татбиқи ҳадафу вазифаҳои Стратегия дар доираи маблағҳои буҷети ҷумҳуриявӣ, институтҳои молиявӣ, шарикони рушд, бахши хусусӣ ва дигар манбаъҳои маблағгузорӣ, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ накардааст, таъмин карда мешавад. Ҳаҷми маблағгузори «Стратегияи рушди «иқтисоди сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» 21 586,3 млн. сомони ро пешбинӣ намудааст.

Зикр гардид, ки бо мақсади рушди «иқтисоди сабз», мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим, кам кардани партовҳои газҳои гулхонаӣ, истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва ҷалби сармояю технологияҳои каммасраф «Стратегияи рушди «иқтисоди сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037» қабул гардида, дар 15 соли минбаъда мавриди татбиқ қарор мегирад.

«Стратегияи рушди «иқтисоди сабз»-и тасдиқгардида ро ниҳодҳои молиявии кишвар пазиروي намуда, фаъолияти худро дар самти пешниҳод намудани маблағҳои қарзӣ баҳри рушди «иқтисоди сабз» роҳандозӣ намуда истодаанд.

Аслан иборати маблағгузори сабз ба истилоҳи неруи сабз алоқаманд дошта, неруи сабз энергияе мебошад, ки аз манбаъҳои барои муҳит безарар гирифта шудааст ва ба муҳит таъсири манфӣ намерасонад. Ҳукумати мамлакат барои таҷдиду бунёди инфрасохтори иқтисодиву иҷтимоӣ, ворид намудани технологияи ҳозиразамон, ҳалли масъалаҳои вобаста ба соҳаҳои обу энергетика, махсусан, истифодаи манбаъҳои энергияи барқароршаванда ва татбиқи «иқтисодиёти сабз», фароҳам овардани фазои мусоид барои сармоягузориву соҳибкорӣ, рушди бахши хусусӣ иқдоми зиёдро амалӣ намуда истодааст.

Имзои Созишномаи грантӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Осиёи Рушд соли 2013-2023 ба маблағи 10 млн. доллари америкой барои татбиқи лоиҳаи «Дастрасӣ ба маблағгузори сабз» идомаи мантиқии ин раванд ба ҳисоб меравад, ки ҳадафи он тавсеа бахшидани пешниҳоди нархҳои хурд баҳри сарфаи қувваи барқ, харидаи таҷҳизоти

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

барқии каммасраф, масолеҳи гарминигохдоранда ва истифодаи манбаъҳои алтернативии «энергияи сабз» дар заминаи бархӯрдорӣ аз қарзҳои хурд мебошад.

Дар шаш моҳи соли равон ҳаҷми умумии маблағи азхудгардида 3,23 млн. доллари амрикоӣ ё 89 фоизи нақшаи нимсоларо ташкил медиҳад. Ин нишондиҳанда аз аввали татбиқи лоиҳаҳо 37,92 млн. доллари амрикоӣ, аз ҷумла, 27,34 млн. доллари амрикоӣ маблағи грантӣ, 6,01 млн. доллари амрикоӣ маблағи қарзӣ, 4,56 млн. доллари амрикоӣ ҳиссаи бенефитсиарҳо ва 183,4 ҳазор доллари амрикоӣ саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳад.

Ҳадафи дигари афзалиятноки стратегии давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди иқтисодиёти сабз ин таъмини амнияти озуқаворӣ махсуб меёбад. Дар ин бобат баҳри расидан ба ҳадафҳои, ки ба беҳтаршавии зиндагии сокинони кишвар мусоидат мекунанд, тадбирҳои зиёде андешида мешавад. Пешрафти истеҳсолоти кишоварзӣ омили муҳимтарини таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар муайян шудааст. Ба ин мақсад масъалаҳои истифодаи оқилонаи замин, баланд бардоштани ҳолати мелиоративӣ ва ҳосилнокии он, содироти меваю сабзавот, аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷа ҳисоб шудаанд. Дар ин самт кори асосӣ бар ӯҳдаи вазорату муассисаҳои дахлдор ва кормандони соҳа вогузор шудааст, вале иҷрои он паҳлӯҳои зиёде дорад, ки ниёзмандиро ба ҳамкориҳои хориҷӣ тақозо мекунанд. Аз ҷумла, сохтмони корхонаҳои истеҳсоли, рушди технологияи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, парвариши навъҳои нави растанӣ, мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон, рушди боғу тоқпарварӣ, чорводорӣ ва ғ., овардани техникаи кишоварзӣ самтҳои мебошанд, ки онҳоро дар ҳамкорӣ бо кишварҳои пешрафта амалӣ кардан мумкин аст. Натиҷаи ин бояд дар маҷмӯи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба андозаи қонеъкунанда бошад. Ин нуқтаро Роҳбари давлат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҷумҳурӣ аз 23 декабри соли 2022 равшан зикр намуда буд: «... мо амнияти озуқаворӣ кишварро танҳо дар сурате таъмин карда метавонем, ки истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ худиро ҳарчи бештар афзоиш дода, аз маводи ғизоии воридотӣ камтар вобаста бошем» [1]. Воқеан дар бисёр ҳолатҳо таъмини бехатарии озуқаворӣ ҷумҳури аз самаранокӣ ва устувории рушди хоҷагии қишлоқ вобастагӣ дорад. Аз ин лиҳоз, соҳаи мазкур баҳши пешбарандаи иқтисодиёти Тоҷикистон ба шумор рафта, ба ҳисоби миёна 20-21 фоизи маҷмуи маҳсулоти дохилиро таъмин менамояд.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Аз марҳилаи аввали татбиқи лоиҳаҳо то ба ҳол ба ташкилотҳои қарзии кишвар 23,6 млн. доллари амрикоӣ, аз ҷумла, аз ҳисоби гранти Бонки Осиёи Рушд 11,62 млн. ва аз ҳисоби гранти Бонки ҷаҳонӣ 15,8 млн. доллари амрикоӣ ҷудо карда шуд ва онҳо маблағро ба эҳтиҷмандон дастрас намуданд [5].

Ташкилоти қарзии кишвар, аз ҷумла, «Имон Интернешнл», «Ҳумо», «Фардо», «Арванд», «Аксес Бонк», «Эсхата» ва «Оксус» дар самти пешниҳоди қарз бо мизочон ҳамкорӣ доранд. Интиҳоби онҳо пас аз омӯзиши амиқу ҳамаҷониба аз ҷониби сармоягузoron сураат гирифт. Дар ин самт таваҷҷуҳи асосӣ ба нишондиҳандаҳои фаъолият, категорияи мизочон, фарогирии минтақаҳо зоҳир мегардад.

Аз рӯи таснифот маблағгузориҳои ниҳодҳои молиявии кишвар ба соҳаҳои зерин равона карда шудаанд: 44,0 млн. сомонӣ барои чорводорӣ, 1,7 - парандапарварӣ, 7,3 - ҳамчун диверсификатсияи даромад, 5,4 - боғпарварӣ, 17,4 - коркарди меваҳои хушк, 3,3 - хариди техника ва таҷҳизоти кишоварзӣ, 79,46 - растанипарварӣ, 2,9 - обёрии заминҳои кишт, 3,0 - сохтани гармхона, 1,4 - хариди таҷҳизоти барқии каммасраф, 57,4 млн. сомонӣ барои масолеҳи гарминигордоранда, инчунин, 994,3 ҳазор сомонӣ барои занбӯри асалпарварӣ ва 821 ҳазор сомонӣ барои моҳипарварӣ.

Ғайр аз ин, дар доираи Барномаи Маблағгузории Иқтисоди “сабз”-и (GEFF) Тоҷикистон фаъолияти ташкилотҳои қарзии кишвар, ба монанди ҚСК “Бонки Эсхата”, ҚСП “Бонки Арванд”, ҚДММ ТАҚХ “ИМОН Интернешнл”, ҚДММ ТАҚХ “ҲУМО” назаррас буда, қарзҳои имтиёзнок ва грантӣ барои бунёди гармхонаҳо, обёрии қатрагӣ, ҷамъ кардан ва нигоҳ доштани об, насосҳо ва кубурҳо пешниҳод шуда истодаанд.

Ҳамин тариқ, дар ҳулоса метавон қайд намуд, ки бо мақсади рушди маблағгузории “сабз”-и бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бонкҳо бояд сиёсат ва стратегияи индикативии “сабз” - и бонкӣ таҳия карда шавад. Бонкдорӣ сабз на танҳо бо назария маҳдуд шавад, бояд тадриҷан дар амал татбиқ карда шавад. Ҳоло аз ҳамаи бонкҳои “сабз” интизор меравад, ки на танҳо барои маблағгузории сабз, ҷорабинии сабз ё лоиҳаҳои сабз дар доираи фаъолият, маркетинги сабз ва тавонмандӣ таҳияи бучет намуда, воситаҳои пулӣ ҷудо намоянд, инчунин барои рушди ин соҳаи фаъолият самаранокӣ истифодаи маблағҳои қарзии ба мизочон пешниҳодшуда пурра таҳти назорат қарор диҳанд. Дар интиҳо метавон гуфт, ки сабз бояд шиори ҳамаи бонкҳои тижоратии ватанӣ бошад.

РӢҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ”. Душанбе, 28.12.2023 с.
2. Архипова В.В. «Зелёные финансы» как средство для решения глобальных проблем// Экономический журнал ВШЭ. 2017. №2. –С. 312-332.
3. Худякова Л.С. Международное сотрудничество в развитии «зелёного» финансирования // Финансы и кредит. 2017. №7. С.10-18.
4. Яковлев И.А., Кабир Л.С., Никулина С.И., Раков И.Д. Финансирование «зелёного» экономического роста: концепции, проблемы, подходы // Финансовый журнал. 2017. №3. С.9-21.
5. Сомонаи расмии БМТ: nbt.tj

НАҚШИ ИҚТИСОДИӢТИ РАҚАМӢ ВА ИННОВАТСИЯҲО ДАР ТАШАККУЛИ МОДЕЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИӢТИ «САБЗ» ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Абдуллозода Ёқуб Шарифбег

*Докторанти (PhD) курси 3-юми Институтуи иқтисодиёт
ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон*

*Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 33, факс
734025,*

Тел.: (+992) 906448615, E-mail: nosiri98@mail.ru

Рустамҷони Саидуллои Қузратзода

*номзади илмҳои иқтисодӣ, сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои
макроиқтисодии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон 734024, Тоҷикистон ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: +901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур самтҳои гуногуни иқтисодӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, алоқамандии иқтисодии рақамӣ, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва нақши онҳо дар раванди гузариш ба иқтисодиёти «сабз» таҳлил гардидааст. Дар маҷмӯъ, иқтисодӣ як низоми ягона мебошад, ки вобаста ба хусусиятҳои татбиқ ва роҳҳои қонеъгардонии талабот ба самтҳо ва шаклҳои гуногун ҷудо карда мешавад. Аз ин лиҳоз, тамоми ҳадафҳо ва вазифаҳо, ки иқтисодиёти рақамӣ, иқтисодиёти «сабз» ва технологияҳои инноватсионӣ иҷро менамоянд, бояд ба таъмини рушди босубот равона карда шаванд.

Муаллифон самтҳои асосии амалишавии ин ҳадафҳоро таҳлил намуда, модели мушаххаси рушди ҳамгироии онҳоро пешниҳод менамоянд. Дар мақола нишон дода шудааст, ки технологияҳои рақамӣ ва инноватсионӣ дар раванди гузариш ба иқтисодиёти «сабз» дар як занҷираи воҳид қарор дошта, ҳамдигарро тақвият мебахшанд. Инчунин, андешаҳо, хулосаҳо ва пешниҳодҳои илмӣ муаллифон оид ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ ва истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ ва неруҳои барқароршаванда дарҷ гардидаанд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти рақамӣ, технологияҳои инноватсионӣ, рушди босубот, иқтисодиёти «сабз», рақобатпазирӣ, иқтисодиёти миллӣ, технологияҳои иттилоотӣ, моделҳо, неруи барқароршаванда.

Абдуллозода Ёкуб Шарифбег

Докторант 3-го курса Института экономики и демографии
Национальной академии наук Таджикистан. Адрес: Республика
Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 33, факс 734025, тел.: (+992)
906 448 615, E-mail: nosiri98@mail.ru

Рустамджон Саидуллои Кузратзаде

кандидат экономических наук, начальник управления анализа
макроэкономических вопросов Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан, 734024, Таджикистан, г.

Душанбе, проспект Рудаки 89; телефон: +901-31-38-68; email:
caidullozoda1992@mail.ru

**РОЛЬ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ИННОВАЦИЙ
В ФОРМИРОВАНИИ «ЗЕЛЕННОЙ» МОДЕЛИ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

***Аннотация.** В статье рассматриваются различные аспекты экономики и анализируется взаимосвязь цифровой экономики, внедрения инновационных технологий и перехода к «зеленой» экономике. В целом, если рассматривать экономику, то существует только одна «экономика», они делятся на группы только в зависимости от особенностей реализации и удовлетворения потребностей. Поэтому все цели (цифровая экономика, «зеленая» экономика, инновационные технологии), которые служат какой-либо цели или функции в этом процессе, должны быть направлены на устойчивое развитие. В связи с этим авторы проанализировали основные направления этих целей и представили их конкретную модель. В данном случае авторы представили презентацию о цифровых и инновационных технологиях в процессе перехода к «зеленой» экономике и ее существовании в цепочке. Он также опубликовал здесь свои мысли, идеи и предложения.*

***Ключевые слова:** цифровая экономика, инновационные технологии, устойчивое развитие, «зеленая» экономика, конкурентоспособность, национальная экономика, информационные технологии, модели, возобновляемая энергетика.*

**THE ROLE OF THE DIGITAL ECONOMY AND
INNOVATIONS IN THE FORMATION OF A "GREEN"
ECONOMIC DEVELOPMENT MODEL IN THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Abdullozoda Yoqub Sharifbeg

*3rd year doctoral student at the Institute of Economics and Demography
National Academy of Sciences of Tajikistan*

*Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 33, 734025,
tel.: (+992) 906 448 615, E-mail: nosiri98@mail.ru*

Rustamdjoni Saidulloi Khuzratzoda

*Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Analysis of Macroeconomic Issues of the Strategic Research Center under the President of the Republic of Tajikistan, 734024, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 89;
tel.: +901-31-38-68; e-mail: caidullozoda1992@mail.ru;*

Abstract. *This article examines various areas of the economy, analyzes the relationship between the digital economy, the application of innovative technologies, and the transition to a “green” economy. In general, if we focus on the economy, there is only one “economy”, they are divided into groups only depending on the characteristics of implementation and satisfaction of needs. Therefore, all the goals that (digital economy, “green” economy, innovative technologies) fulfill in this process should be aimed at sustainable development. In this regard, the authors analyzed the main directions of these goals and presented their specific model. In this case, the authors presented a discussion of digital and innovative technologies in the process of transition to a “green” economy and their presence in one chain. He also posted his thoughts and suggestions here.*

Keywords: *digital economy, innovative technology, sustainable development, “green” economy, competitiveness, national economy, information technology, models, renewable energy.*

Тағйирёбии рақамӣ ва рушди технологияҳои наватарин, ки дар тамоми ҷаҳон ба амал меояд, як падидаи мураккабест баҳри ҳаёти одамон, чунки он, ташкил роҳандозии фаъолияти соҳибкорӣ ва идоракунии давлатиро дар маҷмӯъ тағйир медиҳад. Дар баробари ин, ҳуди ин дигаргунсозӣ бо тамоюли рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) алоқамандии зич дошта, дар назди инсоният ташаббусҳои навро ба миён мегузорад. Дар баробари ин, ҳар яки моро зарур меояд, то робита ва механизми татбиқи он ба қадри кофӣ ва зарурӣ омӯхта идоракунии онро муайян намоем [1. С. 115].

Мусаллам аст, ки қоидаҳои нав дар иқтисодиёт ба монанди иқтисодиёти рақамӣ, татбиқи технологияи инноватсионӣ, ташаккули иқтисодиёти “сабз” дар ҷаҳони муосир ба вучуд омадааст. Тамоми ин равандҳо баҳри расидан ба ҳадафҳои рушти устувор ва гузаштан ба иқтисодиёти босубот мебошад. Аз ин ҷост, ки баҳри расидан ба рушди

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

босуботи иқтисодӣ мавқеи марказиро иқтисодиёти “сабз” ишғол намуда, технологияи инноватсионӣ ва иқтисодиёти рақамӣ баҳри расидан ба ин ҳадафҳо истифода мегардад. Дар амал тадбиқгардии ин ҳадафҳо бошад ба тамоюли мусбати рақобатпазирии иқтисодиёти имлӣ оварда мерасонад.

Истилоҳи «иқтисоди сабз» бори нахуст соли 1989 дар гузориши як гурӯҳи иқтисоддонҳои пешрафта ба ҳукумати Шохигарии Британияи Кабир ва Ирландияи Шимолӣ асос меёбад. Ин мафҳум дар давраи бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодии солҳои 2008-2009 васеъ истифода шуд [5]. Ҳамин тариқ, дар соли 2009 Барномаи муҳити зисти Созмони Милали Муттаҳид гузориши «Аҳдномаи нави сабзи глобалӣ»-ро нашр кард, ки дар он ҳадафҳо, вазифаҳо, унсурҳо, ҳавасмандкунӣ ва самтҳои сиёсати дохилии рушди иқтисодиёти “сабз” баррасӣ намудаанд [6].

Рушди технологияҳои рақамӣ дар давраи гузариш ба иқтисоди “сабз” бо беҳтаргардии захираҳо, коҳиш додани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва беҳбуди сифати зиндагии мардум бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ зич алоқаманд мебошад. Ҳамзамон, тамоми технологияҳое, ки барои истехсоли неруи “сабз” истифода мешаванд, хусусияти инноватсионӣ дошта, бештаре аз онҳо тавассути технологияи информатсионӣ ва ё рақамикунонӣ идора карда мешавад. Пас, ин се мафҳум баҳри тақвияти якдигар дар як занҷира қарор дошта, яке бе дигаре боиси рушди босубот гардида наметавонад.

Технологияҳое, ки баҳри гирифтани неруи барқароршаванда истифода мегардад, онҳоро технологияи “сабз” меноманд ва он пурра хусусияти инноватсиониро доро мебошад. Истифодаи технологияи рақами барои истехсоли неруи барқароршаванда самаранокро дучанд гардонида масрафоти неруро дар вақти воқеӣ назорат менамояд. Инчунин, истифодаи технологияи рақамӣ барои истехсоли неруи “сабз” имкониятҳои дигарро низ фароҳам меоварад:

– истифодаи технология рақамӣ барои пайгирӣ ва идоракунии партовҳои карбон, тақмил додани равандҳои истехсолот мусоидат менамояд (масалан истифодаи автомобилҳои барқӣ ва ё дигар технологияҳо);

– рақамикунонӣ ва истифодаи неруи зехнӣ имкон медиҳад, ки партовҳо кам карда, иқтидори истехсолӣ бо сарфи камтари неру ва захираҳо, афзоиш ёбад;

– истифодаи технологияҳои рақамӣ имкон медиҳанд, ки захираҳои табиӣ (об, замин, ҷангал) бо истифода аз системаҳои иттилоотии ҷуғрофӣ

**Чанбаҳои рушди соҳибкори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

(GIS), моделҳои пешгӯӣ ва амиқ, ки ба пешгирӣ аз тамомшавӣ ва таназзули экосистемаҳо мусоидат меkunанд, дурусттар ва самараноктар идора карда шавад;

–технологияҳои рақамӣ, аз қабилӣ технологияи бесарнишин ва дронҳо имкон медиҳанд, ки мониторинги дақиқи муҳити зист ва воқуниши фаврӣ ба тағйирот дар экосистемаҳо, пешгӯии тағйирёбии иқлим ва мониторинги сатҳи ифлосшавӣ ба монандӣ эрозиягардии заминҳо, сӯхтори ҷангалзорҳо, обшавии пирияхҳо ва ғайраҳои дигар мушоҳида карда шаванд;

–рушди маблағгузори “сабз” тавассути равзана (платформаҳои) рақамӣ, ки шаффофият ва дастрасии сармоягузори дар лоиҳаҳо, ки ба ҳифзи муҳити зист ва рушди устувор нигаронида шудаанд, таъмин меkunанд;

–рақамикунонӣ, инфрасохтори муҳити зистро бо истифода аз воситаҳои интернетӣ, системаҳои идоракунии об ва дигар хизматрасониҳои коммуналиро аз ҷиҳати экологӣ тоза ба истеъмолюнандагон бе харҷи иловагӣ дастрас намуда дигар имкониятҳои хубро фароҳам меоваранд.

Бо вучуди ҳамаи ин дар доираи иқтисоди “сабз” таваҷҷӯҳ ба гузариш аз модели ҳаттӣ, ба модели даврии истеҳсолот ва истеъмол бениҳоят манфиатовар мебошад. Рақамикунонӣ имкон медиҳад, ки равзана (платформаҳои) барои мубодила ва коркарди мавод, пайгирии давраи гардиши маҳсулот ва баланд бардоштани сатҳи коркарди партовҳо фароҳам оварда шаванд.

Дар модели ҳаттии истеҳсол ва истеъмоли молҳо ва захираҳо аз як раванд мегузаранд, ки чунинанд:

**ИСТИХРОҶИ АШЌИ ХОМ → ИСТЕҲСОЛ → ИСТЕЪМОЛ →
ПАРТОВҲО**

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси омузиш ва таҳлилҳо

Барои он модели хаттӣ мегуем, ки дар як хати ягона ҳаракат мекунанд ва захираҳо ба молҳо табдил меёбанду баъдан истеъмол карда мешаванд ва сипас ҳамчун партов партофта мешаванд. Мушкилоти ин модел дар он аст, ки захираҳо коҳиш ёфта истодаанд ва онҳо як маротиба истифода гардида боиси мушкилоти экологӣ мегарданд.

Дар модели даврӣ, равиш ба истеҳсолу истеъмол, коркард ва истифодаи такрории захираҳо дар бар гирифта барои як ҳалқаи пӯшида имкон медиҳад, масалан ҳаракати ин модел чунин аст:

**ИСТИХРОҶИ АШЌИ ХОМ → ИСТЕҲСОЛ → ИСТЕЪМОЛ →
ҶАМЪОВАРӢ ВА КОРКАРД → ИСТИФОДАИ ТАКРОРИИ
ЗАХИРАҲО**

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиш ва таҳлилҳо

Ҳадафи иқтисодии даврӣ кам кардани партовҳо ва истифодаи захираҳои табиӣ ва ҳадди аксар дароз намудани мӯҳлати истифодаи мавод ва маҳсулот, устувортар ва аз ҷиҳати экологӣ тоза кардани истеҳсолот мебошад. Захираҳо беҳуда намераванд, балки барои истифодаи дубора ба система бармегарданд. Фарқияти асосӣ дар он аст, ки модели хаттӣ ба истеъмоли якдафъаина ва ихтиёрдорӣ тамаркуз мекунад, дар ҳоле ки модели давравӣ кӯшиш мекунад, ки захираҳо дар иқтисодиёт то ҳадди имкон нигоҳ дошта, партовҳо кам намояд. Бовучуди ин, дар натиҷа ҳарҷотҳо дар самтҳои иҷтимоӣ кам гардида эҳтимолияти баланд гардидани дараҷаи даромаднокии аҳоли ва беҳтар гардидани сатҳи зиндагонии онҳо мегардад. Ба ин васила иқтисодии миллии беҳтар гардида сатҳи рақобатпазирии иқтисодии миллии рушд меёбад.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар ин раванд нақши рақамикунонӣ басо муҳим мебошад зеро бе истифодаи технологияи рақамӣ фаъолияти модели даврӣ ғайриимкон аст. Рақамикунони дар шароити гузариш ба иқтисоди “сабз” на танҳо ҷорӣ намудани технологияҳои нав, балки интегратсияи хусусиятҳои устувор ба фаъолияти тамоми бахшҳои иқтисодӣ мебошад, ки ба ҳалли мушкилоти экологӣ ва иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Ҳамзамон роҳандозӣ намудани технологияи инноватсионӣ бе рақамикунонӣ ғайриимкон мебошад.

Имрӯз бо тамоми боварӣ гуфта метавонем, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои пешсаф дар раванди гузариш ба иқтисодии “сабз” мебошад. Аммо ин на ба воситаи истеҳсоли технологияҳои “сабз”, балки тавассути истифодаи технологияи “сабз” ва манбаъҳои барқароршавандаи табиат мебошад. Дар ин раванд кишварҳои пешсаф Кореяи Ҷанубӣ, Чин ва баъдан кишварҳои Иттиҳодияи Аврупо дар гузариш ба иқтисоди “сабз” тавассути истифодаи истеҳсоли технологияи “сабз” ба ҳисоб мераванд. Ҳамзамон, коршиносони сатҳи ҷаҳонӣ афзоиши пешбинишудаи бозори ҷаҳонии технологияҳои “сабз”-ро 6,9%, ки ин аз суръати афзоиши иқтисоди ҷаҳонӣ тақрибан 2 маротиба зиёд аст ва мувофиқи пешгӯйҳои онҳо то охири соли 2025 метавонад ба 5,9 триллион евро баробар гардад.[4. С- 25].

Лозим ба ёдоварист, ки истеҳсоли нерӯи “сабз” ин қисми якуми кор буда, ҷӣ гуна тақсим ва ба истеъмолкунанда расонидани он қисми дуюми ин раванд мебошад. Масалан, агар мо бо хараҷоти калон, яъне ҳамаи мо медонем, ки барои истеҳсоли нерӯи барқароршаванда ва дастраскунии технологияҳои он харҷи калон лозим аст. Аммо баъди истеҳсоли он то ба истеъмолкунанда расидани он агар бо модели анъанавӣ фаъолият намоем, дар ин маврид ин раванд начандон самаранокии баланд медиҳад. Ҳамзамон, қисми сеюмро низ ба инобат гирифтани лозим аст, ки бо мурури вақт ҷӣ гуна технологияи “сабз” ба партов мубадал мегардаду ҷӣ гуна онро безарар намудан лозим аст

Ҷадвали 1.

Рушди бозори ҷаҳонии технологияҳои “сабз” дар солҳои 2016-2025

№	Сегментҳои технологияи “сабз” дар бозор	2016	2025	Дар соли 2025 нисбат ба соли 2016 маротиба	Суръати миёнаи солонаи афзоиш дар солҳои 2016–2025, %
		Млрд евро	Млрд евро		

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

1.	Истеҳсоли аз ҷиҳати экологӣ тоза, ҷамъоварӣ ва тақсими неруи манбаҳои барқароршавандаи нерӯ, дастгоҳҳои нигоҳдорӣ	667	1164	1,75	6,4
2.	Зербозори самаранокии нерӯ ¹	837	1491	1,8	6,6
3.	Истифодаи самаранокии ашёи хом ва мавод тавассути истеҳсоли маводҳои биологӣ ашёи хоми истихроҷшуда ²	521	1048	2,0	8,1
4.	Рушди технологияҳои нави нақлиётӣ тавассути нерӯи “сабз” ҳаракаткунанда.	412	988	2,4	10,2
5.	Иқтисоди даврӣ (иқтисоди идоракунии партовҳо)	110	210	1,9	7,4
6.	Идоракунии устувори об (аз ҷумла ҷанбаҳои гуногуни идоракунии обҳои партов)	667	1001	1,5	4,6
	Дар умум	3214	5902	1,8	6,9

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти [7].

Чи тавре аз ҷадвал ба мо маълум мегардад, рушди бозори технологияи “сабз” дар олам бо суръати миёнаи солоне 6,9 дарсад ва аз соли 2016 то соли 2025 маблағи он зиёда аз 80 дарсад афзоиш ёфтааст. Аз рӯйи нишондодҳои ҷадвали зер Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рӯйхати кишварҳои пешсафи дунё вобаста ба банди якуми ҷадвал, ки зиёда аз 98 дарсади неруи истеҳсолиямонро ташкил медиҳад, ҷойгир мебошад. Аз рӯйи нишондоди дууми ҷадвал начандон пешсаф буда дар баъзе аз шаҳрҳои кишварамон алақай он рушд намуда истодааст. Дар банди сеюми ҷадвал бошад мутаассифона нишондоди бениҳоят кам мебошад аммо дар соҳаи кишоварзӣ ба ҷойи нуриҳои минералӣ аз нуриҳои органикӣ, биологӣ ва микробиологӣ ба таври васеъ истифода бурда истодаем. Аз рӯйи нишондоди чорум бошад Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми назаррас дошта махсусан дар шаҳрҳои калон аз ҷумла шаҳри Душанбе қариб нақлиётҳои ҷамъияти тавасути барқ ҳаракаткунанда мавҷуд мебошад. Дар масъалаи иқтисодиёти даврӣ бошад кушиш бар он дода истодаем, ки дар ин модел ғаъол бошем. Дар масъалаи зербани шашум бошад кишвари мо ҷойи

¹

²

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

намоёнро дар дунё ишғол намуда, шаст дарсади обҳои Осиёи Марказӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Қоршиносони сатҳи ҷаҳонӣ муайян намудаанд, ки кадом омилҳо боиси рушди иқтисодиёти “сабз” мегарданду кадом омилҳои боисӣ эҷод намудани мушкилот дар ин самт мегарданд. Омилҳое, ки боиси рушди иқтисодиёти “сабз” натавонанд дар кишвари мо балки дар дунё мегардад, инҳо мебошанд:

- бо суръат гармшавии иқлим, ки эҳтимолиятҳо ишон медиҳанд то соли 2026 гармшавии замин то 2 дараҷа мерасад агар чораандеши нанамоём;

- эҳтимолияти 6 миллион ҷойҳои нави кориро аз байн мебарад аммо дар оянда 24 миллион ҷойҳои нави корӣ фароҳам меорад; [4. С-26]

- бартаараф кардани бӯҳрони ҷаҳонии экологӣ;
- афзоиши сармоягузорӣ ба иқтисодиёти “сабз” иқтидорҳои истеҳсоли қувваи барқ, аз ҷумла аз манбаъҳои барқароршавандаи неру;
- рушди бозори ҷаҳонии технологияҳои “сабз”
- рушди бозори ҷаҳонии нуриҳои органикӣ;
- нигоҳ доштани амнияти миллии энергетикӣ;
- афзоиши гардиши солони саноати экологӣ.

Омилҳое, ки ба рушди иқтисодиёти “сабз” таъсири бад мегузорад:

- бо суръати баланд ривож ёфтани иқтисодиёти кишварҳое, ки истеҳсолкунандагони технологияи рақамӣ ва ё технологияи “сабз”-ро таълид мекунад, нисбат ба дигар кишварҳо;

- коҳиш ёфтани иқтисодиёти баъзе аз кишварҳое, ки содироти софашонро аз ҳисоби захираҳои табиӣ ба монанди нафт, газ ё дигар захираҳо вобаста мебошад;

- баланд будани арзиши технологияи “сабз” ва зуд фарсудашавии онҳо;

- вобаста гардидани кишварҳое, ки технологияи “сабз”-ро аз дигар кишвар харидорӣ менамоянд;

- ҳамзамон, Созмони Байналмилалӣ Меҳнат дар гузориши барҷастаи худ, соли 2018 ироа намуда буд, ки дар натиҷаи рушди иқтисоди “сабз” тақрибан як миллион ҷойҳои корӣ дар бахшҳои истихроҷ ва коркарди нафт аз даст хоҳанд рафт [2. С. 122].

Хулоса

Дар шароити муосир гузариш ба иқтисодиёти «сабз» яке аз самтҳои афзалиятноки рушди устувори иқтисодиёти миллий ба ҳисоб меравад.

**Чанбаҳои рушди соҳибқори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Таҳлили натиҷаҳои тадқиқот нишон медиҳад, ки иқтисодиёти рақамӣ ва технологияҳои инноватсионӣ дар ин раванд нақши калидӣ дошта, ҳамчун воситаи асосии баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо, коҳиш додани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва таъмин намудани рақобатпазирии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамоянд. Муайян гардид, ки ҳамгироии технологияҳои рақамӣ бо соҳаҳои иқтисодиёти «сабз», аз ҷумла энергетикаи барқароршаванда, идоракунии оқилонаи захираҳои табиӣ, нақлиёти экологӣ ва истехсолоти каммасраф, имкониятҳои навро барои рушди босубот фароҳам меорад. Истифодаи платформаҳои рақамӣ, системаҳои иттилоотӣ ва қарорҳои инноватсионӣ ба шаффофияти равандҳои иқтисодӣ, беҳтар гардидани идоракунӣ ва баланд шудани сатҳи сармоягузорӣ мусоидат менамояд.

Дар натиҷаи таҳқиқ пешниҳод мегардад, ки ташаккули модели рушди иқтисодиёти «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба сиёсати ҳамгироии иқтисодиёти рақамӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ, дастгирии инноватсияҳо ва тақмили заминаи институтсионалӣ таъя намояд. Амалисозии чунин равиш метавонад ҳамчун омили муҳими таъмини рушди дарозмуддат, устувории иқтисодӣ ва беҳбуди сифати зиндагии аҳоли хизмат намояд.

АДАБИЁТ:

6. Джурахонзода С. Цифровая экономика и её вызовы рынку труда. /С. Джурахонзода., С. Рустаджон// научное журнал “Таджикистан и современный мир”. Душанбе– №2 (82) 2023, С-115.
7. Марина Гусенко. Кадры зеленеют // Российская газета. RG.RU.URL: <https://rg.ru/2018/05/15/zelenaiia-ekonomika-sozdast-24-mln-novyh-rabochih-mest.html> (дата обращения 23.09.2020)
8. Рустамҷони С. Нақши хизматрасонии лагистикӣ дар раванди саноатикунории босуръат. /С. Рустамҷонӣ., С. Меникулов// маҷалаи илмӣ “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз”. Душанбе– №1 (85) 2024, С-122.
9. Селищева Т.А. Проблемы развития "зеленой" экономики в странах ЕАЭС // Интеграционный и модернизационный потенциал Евразии: состояние, проекты и форматы реализации. сборник трудов VIII Казанского Евразийского научно-практического форума. 2019. -257 ст.

10. Pearce D., Markandya A., Barbier E. Blueprint for a Green economy. — London E: Earthscan Publications Ltd., 1989. — 192 p.
11. Зеленая экономика, цифровые технологии и наноинструментарий: <https://1economic.ru/lib/110822>. (дата обращения 23.09.2020).
12. Зеленая экономика, цифровые технологии и наноинструментарий [Текст]: [электронный ресурс]. URL: <https://1economic.ru/lib/110822> (дата обращения 29.03.2025).

ИҚТИСОДИ “САБЗ” ДАР РУШДИ СОҲАИ ДИЗАЙНИ МАҲСУЛОТИ ДЎЗАНДАГӢ

Бойматова Манижахон Шукуруллоевна

докторанти курси 1 ихтисоси 6D010700

Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Гафуров

manizhakhonboymatova@gmail.ru

Шарҳи мухтасар. Дар мақола масъалаҳои рушди иқтисоди “сабз” дар соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мегарданд. Бо таъкиди сиёсати давлатӣ, суҳанрониҳо ва Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, имкониятҳо ва мушкилоти ҷорӣ намудани технологияҳои сабз таҳлил карда мешаванд. Бояд қайд кард, ки дар заминаи иқтисоди “сабз” рушди соҳаҳои истеҳсоли - аз ҷумла дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ - метавонад нақши муҳим бозад. Дар ин мақола таҷриба, салоҳиятҳои касбӣ, ҷузъҳои муҳими тарҳрезӣ ва таъсири онҳо ба иқтисоди сабзро таҳлил менамоем.

Калидвожаҳо: иқтисоди “сабз”, дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ, саноати сабук, рушди устувор, саноати босурати кишвар.

«ЗЕЛЕНАЯ» ЭКОНОМИКА В РАЗВИТИИ ОТРАСЛИ ДИЗАЙНА ШВЕЙНЫХ ИЗДЕЛИЙ

Бойматова Манижахон Шукуруллоевна

докторант 1 курса специальности 6D010700

Худжандский государственный университет имени академика

Б.Гафурова. manizhakhonboymatova@gmail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития “зеленой” экономики в области дизайна швейных изделий в Республике Таджикистан. Опираясь на государственную политику, речи и Послания Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона анализируются возможности и проблемы внедрения зеленых технологий. Следует отметить, что в условиях “зеленой” экономики важную роль может сыграть развитие производственных отраслей, в том числе и дизайн швейных изделий. В этой статье мы проанализируем опыт, профессиональные компетенции, важные компоненты дизайна и их влияние на зеленую экономику.

Ключевые слова: экономика “зеленый”, дизайн швейной продукции, легкая промышленность, устойчивое развитие.

“GREEN” ECONOMY IN THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRY OF SEWING PRODUCT DESIGN

Boymatova Manizhakhon Shukurulloevna

PhD student, 1st year, specialty 6D010700

Khujand State University named after academician B.Ghafurov

manizhakhonboymatova@gmail.ru

Abstract. The article discusses the development of a “green” economy in the field of clothing design in the Republic of Tajikistan. Based on the state policy, speeches, and messages of the President of the Republic of Tajikistan, Mr. Emomali Rahmon, the article analyzes the opportunities and challenges of implementing green technologies. It should be noted that the development of manufacturing industries, including clothing design, can play an important role in a “green” economy. In this article, we will analyze the experience, professional competencies, and important components of design and their impact on the green economy.

Keywords: green economy, fashion design, light industry, sustainable development.

Дар давраи ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии иқлим, иқтисоди “сабз” ҳамчун модели рушди устувор аҳамияти калон пайдо кардааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун кишвари ташаббускор дар масъалаҳои экологӣ ва рушди устувор, сиёсати иқтисоди сабзро ҳамчун самти афзалиятнок

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

муайян намудааст. Иқтисоди “сабз” ба кишварҳо имконият медиҳад, ки рушди иқтисодиро бо ҳифзи муҳити зист ҳамоҳанг кунанд. Яке аз соҳаҳои муҳим барои татбиқи иқтисоди “сабз” дар Тоҷикистон саноати сабук ва махсусан дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ мебошад.

Саноати дӯзандагӣ яке аз соҳаҳои меҳнатталаб ва камсарватар (ба ҷуз баъзе корхонаҳои мучаҳҳаз) аст, ки имкониятҳои зиёд барои рушди маҳсулоти экологӣ ва иқтисоди “сабз” фароҳам меорад.

Баҳри ноил гардидан ба Ҳадафҳои Рушди Устувор (ҲРУ 9) соли 2018 дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» саноатикунонии босуръати кишвар барои таъмини гузариши иқтисодиёти кишвар аз модели аграрӣ саноатӣ ба саноатӣ аграрӣ ва бо дар назар доштани аҳамияти бахши саноат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, иҷрои уҳдадорӣҳои кишвар ҳамчун ҳадафи ҷоруми миллӣ ва стратегияи кишвар эълон гардид. Бо мақсади амалӣ намудани ин ҳадаф “Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои давраи то соли 2030 ва “Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои солҳои 2020–2025 қабул карда шудаанд. Дар ин раванд дар паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2021 солҳои 2022–2026 «Солҳои рушди саноат» эълон гардиданд.

Ҳадафи асосии саноатикунонии босуръати кишвар ташаккул додани саноати миллии рақобатпазир ва дар асоси он ба сатҳи сифатан баланд бардоштани тамоми иқтисоди миллӣ ва таъмини некуаҳволии мардуми кишвар ба ҳисоб меравад.

Дар доираи амалисозии ҳадафи саноатикунонии босуръати кишвар пешбинӣ мегардад, ки то соли 2030 ҳиссаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ба сатҳи 30 фоиз расонида мешавад ва дар баробари ноил гардидан ба ин нишондиҳанда амалишавии васеи иқтисоди «сабз» дар соҳаи саноат муҳим арзёбӣ мегардад. [3].

Иқтисоди “сабз” кафолати рушди устувор барои имрӯз ва фардои кишварамон буда, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи яке аз Паёми навбатиашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин мавзӯи рӯз таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда қайд намуданд, ки: — “ташаккули иқтисоди — “сабз”, суръат бахшидани раванди рақамикунонии иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти имкониятҳои содиротии

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

мамлакат ва беҳтар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намуданд.” [2]

Маълум аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023–2037 Стратегияи рушди иқтисоди сабзро қабул кардааст, ки ҳадафҳои асосии он — беҳтар намудани истифодаи захираҳои табиӣ, рушди таҳти назорат ва самараноки технологияҳои сабз, зиёд кардани ҳиссаи энергетикаи барқароршаванда ва афзоиши ҷойҳои корӣ мебошад.[1]

Бояд гуфт, ки Президенти кишвар дар Паёмҳои солони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди иқтисоди сабз ва инкишофи неруи инсонӣ эътибори аввалиндараҷа додаанд. “Мо таваҷҷӯҳи асосиро ба ташаккули иқтисоди сабз, паст кардани таъсири экологӣ ва баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ равона мекунем.”

Иқтисоди “сабз” яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоиву иқтисодии Тоҷикистон мебошад. Асосгузори сулҳу суббот — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд, ки рушди иқтисоди сабз ва истифодаи манбаъҳои барқароршаванда барои рушди устувор ва беҳбуди сатҳи зиндагии мардум муҳим аст. [2]

Иқтисоди “сабз” — низомии рушди иқтисодӣ мебошад, ки технологияи аз ҷиҳати экологӣ тоза ва тавозуни байни рушди иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зистро таъмин мекунад.

Иқтисоди “сабз” (Green Economy) — ин модели рушди иқтисодӣ мебошад, ки ҳамзамон ба рушди иқтисодӣ, ҳифзи муҳити зист ва беҳбудии иҷтимоӣ тамаркуз мекунад. Он ҳамчун як воситаи стратегӣ барои аз байн бурдани таъсири экологии истехсолот, баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо ва рушди устувори ҷомеа қабул шудааст. Дар ҳуҷҷатҳои стратегии Тоҷикистон низ рушди иқтисоди сабз ҳамчун афзалияти миллӣ эътироф шудааст.[4]

Соҳаи саноати сабук, махсусан дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ, яке аз соҳаҳои афзалиятнок барои татбиқи ин модел дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, зеро: ба захираҳои дохилӣ (пахта, меҳнат) таъия мекунад; сармояи нисбатан кам талаб мекунад ва имконияти баланди ҷойҳои корӣ, бахусус барои занон, дорад.

Мафҳуми дизайни устувор дар саноати дӯзандагӣ ин равандест, ки тамоми давраи ҳаёти маҳсулотро дар бар мегирад:

- интиҳоби ашёи хоми экологӣ;
- истехсоли каммасраф;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- давомнокии истифода;
- коркарди дубора (recycling).

Пайванди иқтисодӣ сабз ва дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ на танҳо шакл, балки: истеъмоли энергия, ҳаҷми партов, таъсир ба муҳити зистро муайян мекунад. Аз ин рӯ, дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ унсури калидии иқтисодӣ сабз мебошад.

Соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ дар Тоҷикистон асосан ба истеҳсоли либос, пойафзол ва масолеҳи маишӣ дахл дорад. Ин соҳа метавонад ба иқтисоди “сабз” тавассути:

- Истифодаи маводи органикӣ ва барқароршаванда: пахта, нахи табиӣ ва маводи такрорӣ.
- Технологияҳои каммасрафи энергия: корхонаҳо бо системаи гармидиҳӣ ва рӯшноӣ самаранок.
- Истеҳсоли маҳсулоти экологӣ: либосҳои аз ҷиҳати экологии тоза аз матоъҳои табиӣ коркардшуда, пойафзол бо маводи масолеҳи маишӣ коркард шуда.

Муносибати иқтисоди “сабз” ва дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ чунин имкониятҳоро фароҳам мекунад:

- Рушди маҳсулоти барқароршаванда: истифодаи пахтаи органикӣ ва нахи такрорӣ.
- Самаранокии энергия ва истеҳсолот: коҳиши партов ва кам кардани истифодаи кимиёҳои зараровар.
- Содироти экологӣ: ворид кардани маҳсулоти табиӣ ба бозорҳои байналмилалӣ.
- Ҷойҳои корӣ ва дастгирии занон: бисёре аз корхонаҳо занонро ба кор ҷалб мекунанд, ки боиси рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мегардад.

Консепсияи иқтисодӣ «сабз» ва принципҳои иқтисодӣ сабз ба маънои рушди иқтисодӣ мебошад, ки истифодаи механизмҳои бозорӣ барои рушди устувор, ҳифзи сармояи табиӣ ва таъмин кардани ҷойҳои кори сабзро дар бар мегирад. [4]

Мутобиқи барномаи стратегии миллии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037, гузариш ба иқтисодӣ сабз як вазифаи муҳим аст, ки истифодаи технологияҳои тоза, коҳиши партовҳо ва афзоиши фаҳмиши экологиро дар бар мегирад.

Бояд қайд, ки салоҳиятҳои касбӣ дар дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳои иқтисоди “сабз” ва ба бозор ҷаҳонӣ ворид

кардани маҳсулоти экологӣ, ва дастаи тарроҳон, муҳандисон ва истеҳсолкунандагон бояд якҷанд салоҳиятҳои касбиро соҳиб бошанд:

- **Эҷодкорӣ ва идеяҳои инноватсионӣ.** тарроҳони дӯзандагӣ бояд идеяҳои нав ва моделҳои экологиро ҷорӣ созанд, ки ҳам талаботи бозор ва ҳам принципҳои сабзро қонеъ кунанд. Ин маънои рушди маҳсулоти «аз нав истифодашаванда», татбиқи навовариҳои тарроҳӣ ва ҷобачокунии маъноҳои экологии маҳсулотро дар бар мегирад. Масалан, истифодаи маводҳои органикӣ ва партови кам метавонад ба арзонишавии таъсири экологӣ мусоидат барад.

- **Донишдони техникаи дӯзандагӣ.** Салоҳияти техникаи дӯзандагӣ — аз ҷумла донишдони хусусиятҳои матоъҳои экологӣ, технологияҳои дӯзандагии каммасраф ва самаранок — барои истеҳсоли маҳсулоти босифат ва устувор нақши муҳим дорад. Ин ба коҳиши партовҳо ва кам кардани сарфаи энергия мусоидат мекунад.

- **Таҳлили бозор ва тамоюлҳои истеъмолӣ.** фаҳмидани афзалиятҳои истеъмолкунандагон дар самти маҳсулоти сабз ва нигоҳ доштани онҳо дар стратегияи тарроҳӣ ва истеҳсолот имкон медиҳад, ки маҳсулот ба талабот ва талаби экологӣ ҷавобгӯ бошад. Ҳамзамон, таҳлили бозор барои муайян кардани сегментҳои муштарӣ, аз ҷумла брендҳо ё ширкатҳои экологӣ, аҳамияти калон дорад.

- **Интеграцияи технологияҳои нав.** Истифодаи системаҳои тарҳрезии рақамӣ (CAD) ва таҷҳизоту мошинаҳои дарздӯзии каммасраф метавонад сарфи вақт ва захираҳо, ҳамчунин кам кардани партовҳоро таъмин намояд.

Якҷанд робитаҳои байни салоҳиятҳои касбӣ ва иқтисоди сабз мавҷуд аст, ки онро дар поён дида мебароем.

Қобилияти экологӣ ва иқтисодии истеҳсолот барои тарҳрезии маҳсулоти бо шаҳодатномаи экологӣ нисбат ба маҳсулоти анъанавӣ метавонад ба бозори ҷаҳонӣ ворид шавад ва рақобатпазирии маҳсулотро баланд бардорад. Маҳсулоти «сабз» одатан барои истеъмолкунандагони экологӣ арзиши иловагӣ дорад, ки метавонад ба афзоиши фурӯш ва даромад мусоидат кунад. [5]

Кам кардани таъсири манфӣ ба муҳити зист яъне маълум аст, ки ба истифодаи маводҳои такрорӣ ва органикӣ ва омодагии тарроҳон барои ба кор бурдани таҷрибаҳои сабз бевосита ба коҳиши партовҳо ва партови карбон мусоидат мекунад. Ин раванд яке аз омилҳои муҳимтарини татбиқи иқтисодӣ сабз мебошад.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Пешбурди шуғл ва бозори нави меҳнат бо ҷорӣ намудани технологияҳои сабз ва тарҳрезии маҳсулоти экологӣ ҷойҳои нави корӣ таъсис меёбанд, ки дар заминаи рушди иқтисоди сабз қобилияти баланд бардоштани шуғлро доранд. [4]

Дар Паёмҳои солона ба Маҷлиси Олӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид менамоянд, ки рушди саноати сабук ва коркарди ашёи хоми ватанӣ бояд бо истифодаи технологияҳои муосир ва экологӣ амалӣ гардад. Ин нуқта барои соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ аҳамияти стратегӣ дорад. Соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ яке аз самтҳои афзалиятноки саноати сабук маҳсуб меёбад. Соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ, ҳамчун қисми муҳими саноати сабук, дорои имкониятҳои васеъ барои татбиқи принципҳои иқтисоди сабз мебошад.

Иқтисоди “сабз” низоми иқтисодист, ки ба кам намудани таъсири манфӣ ба муҳити зист, истифодаи самараноки захираҳо ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли равона гардидааст.

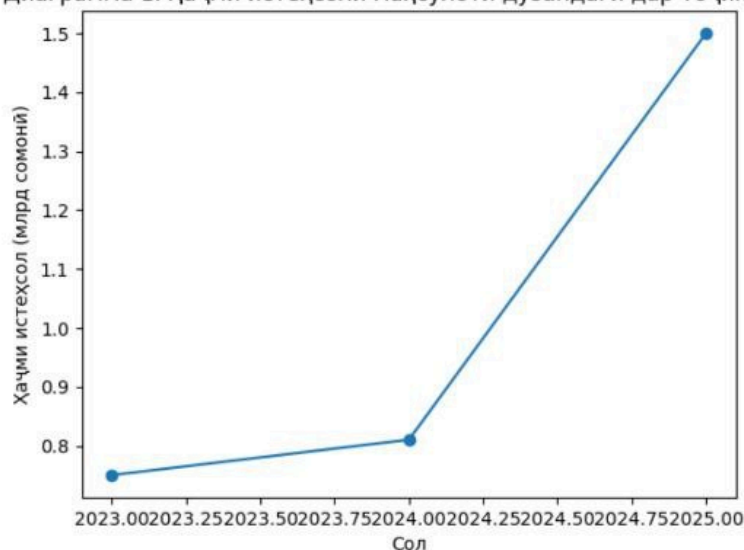
Принсипҳои асосии иқтисодӣ сабз

- истифодаи захираҳои барқароршаванда;
- кам намудани партовҳо;
- истеҳсоли маҳсулоти тозаи экологӣ;
- масъулияти иҷтимоии истеҳсолкунандагон.

Тибқи маълумоти оморӣ, дар диаграммаи №1 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2023-2025 тамоюли афзоиши устувор дорад. Чунончи, дар соли 2023 ҳаҷми истеҳсол 0,75 млрд сомониро ташкил дода, дар соли 2025 ба 1,5 млрд сомонӣ расидааст, ки афзиши назарраси иқтисодиро нишон медиҳад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Диаграмма 1. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ дар Тоҷикистон

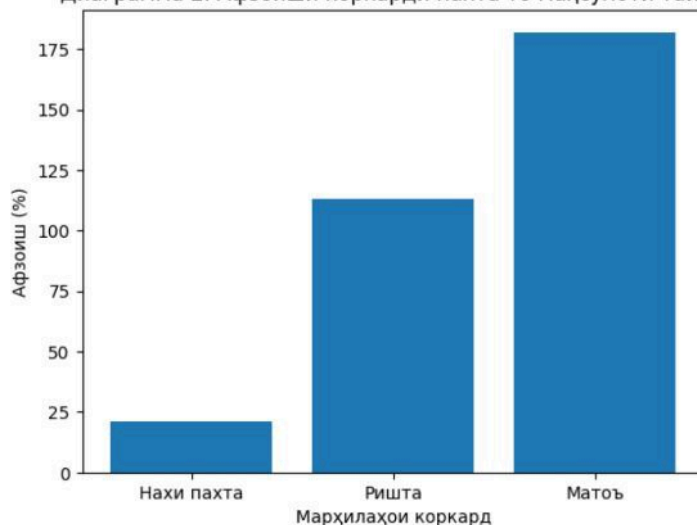

**Диаграммаи 1. Афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дӯзандагӣ дар Тоҷикистон
(бо фоиз).**

Дар поён диаграммаи 2 нишон медиҳад, ки сиёсати давлатӣ ба коркарди амиқи ашёи хом равона гардидааст. Хусусан, истеҳсоли матои пахтагӣ 182% афзоиш ёфта, ин раванд ба ташаккули иқтисоди сабз ва кам намудани содироти ашёи хом мусоидат менамояд.

(Дар диаграммаҳо афзоиши тадриҷии корхонаҳое нишон дода мешавад, ки аз технологияҳои каммасрафи энергетикӣ истифода мебаранд.)

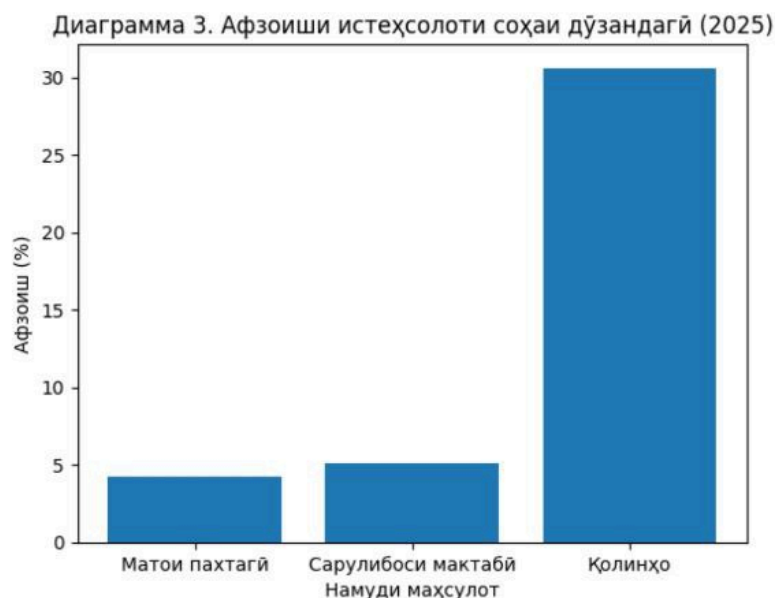
Диаграмма 2. Афзоиши коркарди пахта то маҳсулоти тайёр

**Диаграммаи 2. Таносуби коргоҳҳои анъанавӣ ва коргоҳҳои дорои унсурҳои
истеҳсоли сабз.**

Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тибқи маълумоти соли 2025, баландтарин суръати афзоиш дар истеҳсоли қолинҳо (30,6%) ба қайд гирифта шудааст. Ин нишон медиҳад, ки истифодаи ашёи табиӣ ва анъанаҳои милли дар доираи иқтисоди “сабз” аҳамияти махсус дорад.

Диаграммаи 3. Афзоиши истеҳсолоти саноати сабук (2025)

Саноати дӯзандагӣ чизе бештар аз истеҳсоли либос ва маҳсулоти тайёр мебошад — он захираи бузурги ҷойҳои кориро фароҳам меорад, ба маҳсулоти ивазкунандаи воридотӣ ворид мешавад ва метавонад ба содирот равона гардад. Ҳарчанд соҳаи сабуки истеҳсолӣ ва дӯзандагӣ дар Тоҷикистон то ҳол ба сатҳи технологияҳои муосир пурра нарасидааст, аммо имкониятҳои бузурге барои он вучуд доранд.

Дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ бояд ба талаботи стандартҳои экологӣ ҷавобгӯ бошад. Ин маънои онро дорад, ки маҳсулот бояд аз маводи тақрорӣ, коркардшаванда, бо партовҳои кам истеҳсолӣ бошад ва дорои этикети экологӣ бошад.

Барномаи International Trade Centre (ITC) барои баланд бардоштани рақобатнокии ширкатҳои дӯзандагӣ ва текстил дар Тоҷикистон кӯмак мерасонад, ки тавассути омӯзиши стандартҳои байналмиллалӣ, сармоягузорӣ ва дастгирӣ дар бозори ҷаҳонӣ амал менамояд.

Мушкилот ва ҳалли ин масъала камбуди технологияҳои муосир; номаълум будани стандартҳои экологӣ барои истеҳсолкунандагон ва ҷораҳои ҳавасмандкунандаи мувофиқ набудани онҳо мебошад.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ҳалли пешниҳоди ин мушкилот дар қорӣ намудани сертификатсияҳои экологӣ чун Оеко-Тех; Рушди таҷрибаҳои даврашакл дар истеҳсол; ва ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагон барои камхати энергетикӣ ва партовҳои кам.

Барои рушди минбаъдаи иқтисоди сабз дар соҳаи дизайни дӯзандагӣ тавсия дода мешавад, ки густариши ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ, ҷалби сармоягузориҳои сабз ва рушди брендҳои миллии экологӣ.

Якчанд мисолҳои ҷаҳонӣ ва амалии татбиқ оварда мешавад, ки дар сатҳи байналмилалӣ, брендҳои мӯд ва дизайнерон ба ин масъала диққати зиёд медиҳанд. Масалан, дизайнерон ё худ тарроҳони машҳур дар Британия — ба монанди Луси Таммам — бо истифодаи матоъҳои органикӣ ва маҳсулоти компостшаванда модели нави тичоратиро пешниҳод мекунанд, ки ҳам эстетика ва ҳам принципҳои сабзро дар бар мегирад. [6]

Ҳамчунин таҳқиқотҳои байналмилалӣ нишон медиҳанд, ки бозори маҳсулоти экологӣ дар соҳаи мӯд ва либос суръати рӯзафзун дорад ва нақши маркетинги сабз дар он афзуда истодааст. [7]

Муҳимият ва рушди минбаъда: Пажӯҳишҳо дар соҳаи тарҳрезии экологӣ ва иқтисоди сабз бояд бештар тавачҷӯх кунанд ба: Нигоҳдориҳои занҷираи таъминот ва истеҳсолоти доимӣ, Стандартизатсияи экологӣ ва шаҳодатномаҳо ва таҳлили таъсири иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар сатҳи миллии ва байналмилалӣ.

Тавсияҳо барои қорӣ кардани стандартҳои маҳсулоти экологӣ ва сертификатсия. Дастгирии корхонаҳои хурду миёна дар соҳаи дӯзандагӣ. Инвеститсия дар технологияҳои каммасраф ва истеҳсоли маҳсулоти барқароршаванда. Таҳсил ва омӯзиши мутахассисон дар соҳаи дизайн ва истеҳсоли маҳсулоти сабз.

Ҳамин тариқ, иқтисодӣ “сабз” ва рушди соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ дар Тоҷикистон як имконияти бузург барои афзоиши иқтисод, ҳифзи муҳити зист ва рушди иҷтимоӣ мебошад. Ин раванд боиси афзоиши ҷойҳои қорӣ, таҳкими иқтисодии истеҳсоли ва баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти дохилӣ дар бозорҳои байналмилалӣ мегардад. Салоҳиятҳои касбӣ дар тарҳрезии маҳсулоти дӯзандагӣ барои рушди иқтисоди сабз нақши муҳим доранд. Онҳо метавонанд ба афзоиши рақобатпазирии маҳсулот дар бозорҳои глобалӣ, қорӣ таъсири экологӣ, қорӣ сохтани технологияҳои нав ва ташкили ҷойҳои нави қорӣ мусоидат кунанд.

Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Рушди иқтисодӣ “сабз” дар соҳаи дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ дар Тоҷикистон дорои имкониятҳои бузург мебошад. Бо таъкиди сиёсати давлатӣ ва дастгириҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин соҳа метавонад ба яке аз омилҳои муҳими рушди устувори иқтисодӣ табдил ёбад.

Дар маҷмӯъ, ин раванд барои дастёбӣ ба таҳкими иқтисоди “сабз” ва рушди устувори ҷамъият муҳим мебошад. Ҳар қадар соҳаҳои муҳими истеҳсоливу иқтисодӣ дастгирӣ ёбанд, ҳамон қадар ҷойҳои нави корӣ зиёд шуда, рушду пешрафти босамари кишвар, ки аз нишондодҳои аслии Паём ба шумор меравад, таъмин мегардад. Тоҷикистон ҳамчун давлати пешсафи ҷаҳон дар самти инкишофи —иқтисоди “сабз” то соли 2037 воқеан ба кишвари сабз табдил хоҳад ёфт.

Бояд гуфт, ки иқтисоди “сабз” дар Тоҷикистон ба рушди иқтисодиёти миллӣ ва беҳбудии муҳити зист мусоидат мекунад. Соҳаи дӯзандагӣ ва дизайни маҳсулоти он метавонад нақши муҳимро дар ин самт иҷро намояд. Инчунин, таваҷҷӯҳ ба стандартҳои байналмилалӣ ва рушди технологияҳои сабз барои рушди ин соҳа шароит фароҳам меорад.

Суханони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон инро таъкид менамоянд, ки рушди иқтисоди “сабз” ва баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ яке аз вазифаҳои афзалиятноки давлат аст.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЪҲО

1. Иқтисоди “сабз” ва рушди устувор: Стратегия ва амаликунӣ.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 28.12.2023
3. Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037. аз 30 сентябри соли 2022 №482., Душанбе 2022.
4. Таҳлил ва принсипҳои иқтисоди сабз дар сиёсати миллии Тоҷикистон (Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» 2023–2037). ([Хорогский государственный университет](#))]
5. [MDPI](#):Sustainable Style: Unraveling the Trends and Future of Green Marketing in the Textile and Apparel Industry.]
6. <https://en.wikipedia.org/wiki> дата обращения 29.12.2025г. 14:40]

7. Sustainable Style: Unraveling the Trends and Future of Green Marketing in the Textile and Apparel Industry <https://www.mdpi.com/2071-1050/17/1/292>
дата обращения 29.12.2025г. 14:50
8. Lucy Tammam — мисоли тарҳи сабз ва мӯд. ([Википедия](#))

БАҲШИ 3. РОҲҲОИ ТАКМИЛИ ЧАНБАҲОИ ГУНОГУНИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР РАВАНДИ РАҚАМИКУНОНӢ

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ НА ФУНКЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ТРУДА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ.

Маджидов Абдунасим

*кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономическая теория»
Института экономики и торговли ТГУК в г. Худжанде.*

***Аннотация.** Поставлена и рассмотрена проблема совершенствования цифровизации в области управленческого труда в системе образования на основе развития человеческого капитала на основе которого происходит реформа в соответствии с лучшими мировыми практиками. Образование будет отвечать потребностям цифровой экономики с акцентом, прежде всего, на навыки в анализе информации и развитие креативности мышления.*

***Ключевые слова:** цифровая экономика, человеческий капитал, образовании, компетенции, «Информационная технология», «Основы программирования», кредитная система и документооборот в системе образования.*

ТАЪСИРИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ БА ВАЗИФАҲОИ МЕҲНАТИИ РОҲБАРИКУНАНДА ДАР НИЗОМИ МАОРИФ

Мачидов Абдунасим

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисодӣ

ДИС ДДТТ ш. Хучанд

Шарҳи мухтасар. Дар мақола масъалаҳои тақомули иқтисодиёти рақамӣ оиди меҳнати идоракунӣ дар асоси капитали инсонӣ таъсири он ба ислоҳоти соҳаи маориф ва мувофиқати он ба таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ оварда мешавад. Маорифи ҳозиразамон бояд ба иқтисодиёти рақамӣ ба пуррагӣ ҷавобгӯӣ бошад, пеш аз ҳама бо воситаи технологияи информатсионӣ, асосҳои барномасозӣ, таҳсилоти системаи кредитӣ ва гирдгардиши ҳуҷҷатҳои дар низомии соҳаи маориф.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти рақамӣ, капитали инсонӣ, компетенсияҳо, «технологияи иттилоотӣ», «Асосҳои барномасозӣ», низомии таҳсилоти кредитӣ ва ҳуҷҷатгузорӣ дар низомии маориф.

THE IMPACT OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY ON THE FUNCTIONS OF MANAGERIAL LABOR IN THE EDUCATION SYSTEM

Majidov Abdunasiim

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Economic Theory at the Institute of Economics and TSUC in Khujand.*

Abstract. The issue on improving digitalization in area of managerial work in the education system based on the development of human capital is set and considered, on the basis of which the reform takes place in accordance with the best world practices. Education will meet the needs of the digital economy with an emphasis primarily on skills in information analysis and the development of creativity in thinking.

Key words: digital economy, human capital, education, competencies, Information technology, Fundamentals of programming, credit system and document flow in the education system.

Переход к цифровой экономике существенно влияет на функции и содержание современного управленческого труда.

В соответствии Программы «Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан постановлением Республики Таджикистан от 31 января 2019 года, №39» концентрируется дальнейшее внимание на положительных результатах цифровизации экономики. Например, отмечается перестроение всех секторов экономики в направлении

автоматизации, цифровизации, усиление роли информационных технологии в большинстве отраслей, что упростит процедуры внедрения и разработки новых продуктов, увеличит скорость хозяйственных операций [1, стр. 3-4].

Однако цифровизация экономики — это направление глобальных инноваций, а их результаты иногда неоднозначны, в том числе в области изменения функций и содержания управленческого труда. Проблема изменения функций управления в условиях цифровизации экономики сегодня мало изучена. В то же время она может оказать существенное влияние на экономики регионов и экономику Республики Таджикистан страны в целом в том числе в области управленческого труда в сфере образовании. В результате цифровизации экономики происходит изменение функций управления и управленческих процессов.

Начала цифровизации экономики проводилась широкая автоматизация управленческих процессов (АСУТП, АСУП, ОАСУ, АСУ). Предполагалось, что автоматизация поможет решить главные проблемы подъема экономики народного хозяйства и ожидалось, что она устраним глубокие рыночные противоречия и кризисы. Поэтому создавались мощные автоматизированные системы, системы управления базами данных, осуществлялась переподготовка персонала. Но, несмотря на огромные затраты ресурсов, поставленные цели не были достигнуты.

В контексте анализа текущего состояния и данных международных рейтингов важно отметить возможности быстрого преодоления существующего отставания в Республике Таджикистан за счет эффективного использования новых, в том числе инновационных технологий, а также лучших практик из международного опыта. Концепция также предусматривает налаживание партнерства с глобальными лидерами цифровой трансформации, ведущими экспертами и институтами развития, а также за счет участия в международных инвестиционных проектах [1, стр 18-19].

Цифровая трансформация в Республики Таджикистан должен постоянно ускоряться, охватывая все новые и новые области человеческой деятельности. Также ускоренными темпами преминет развитие новых «прорывных» технологий, применение которых определяет национальную конкурентоспособность в XXI столетии.

Ожидаемые положительные изменения функций управления.

В-первых планирование и прогнозирование:

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- повышение точности, обоснованности и сбалансированности планов.
- Развитие сценарного планирования и возможности учета множества факторов.
- Повышение точности прогнозов.
- Переход к объективным количественным критериям вместо субъективных.

Неизбежность контроля:

- появление систем объективного контроля, не зависящих от субъективных установок и личных симпатий и антипатий руководителей.
- Возможность охвата контролем всех сфер управленческой деятельности образования.
- Организация: оптимизация структур управления, их регламентов, распределения прав и обязанностей, разделения и кооперации труда.

Мотивация и стимулирование т.е. переход к объективным системам мотивации и стимулирования, исключающим вмешательство бюрократии в процессы перераспределения ею ресурсов организаций.

Коммуникации и координация:

- Рост коммуникационной мобильности персонала в образовательных сферах;
- Качественно новый уровень координация персонала и подразделений в системы образований;

-Возможность создания систем независимых каналов коммуникаций, неконтролируемых бюрократией.

Руководство:

- создание прозрачных систем принятия управленческих решений, формирования целей и стратегии руководства;
- Открытость всех действий, решений, планов и стратегий руководства.

Возможные отрицательные изменения функций управления:

- Информационная перегрузка управленческого персонала множеством показателей, целей, форм;
- Снижение эффективности систем управления и производительности труда, рост непроизводительных потерь рабочего времени;
- Перегрузка управленческого персонала и другие негативные факторы. таких как в области контроля - подмена рационального контроля его видимостью на основе применения множества показателей, создающих видимость контроля, но скрывающих истинное положение дел.

Возможным путем преодоления этого является изменение управленческих компетенций, в том числе в области подготовки бакалавров, магистров и докторов PnD.

«Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан предусматривает постепенный, поэтапный переход к реализации видения цифровой трансформации в республике. Изначально планируются три этапа до 2040 года [1, стр 6].

Первый этап до 2025 года, второй этап до 2030 года и третий этап до 2040 года. Все этапы по реализации цифровой трансформации будут также осуществляться в рамках определенного проекта (Digital CASA).

Концепция «Цифровая экономика РТ» предъявляет ряд новых требований к знаниям, навыкам и умениям будущих выпускников, что определяет необходимость расширения их компетенций в данной сфере. В настоящее время специалистами проводится работа по формированию перечня компетенций цифровой экономике на основе различных подходов.

Для управленческих работников в сфере образования РТ может быть ориентироваться на за рубежом опыте таких как предлагается на профессиональные навыки, креативность. критическое мышление и гибкость, основы программирования, компьютерной грамматики».

Развитие цифровой экономики и новых технологий будет способствовать появлению новых секторов и рабочих мест, а также исчезновению профессий, связанных с низкоквалифицированным трудом. [3, стр 64].

Важным фактором повышения эффективности управленческого труда может стать методология и научные принципы эффективной цифровизации управленческих функций различного уровня, включая создание эффективных типовых систем управления базами данных.

В целях развития и поддержки талантливой молодежи необходимо проводиться регулярные олимпиады и конкурсы, а также различные кружки по робототехнике и программированию.

При этом на постоянной основе необходимо проводить повышение квалификации учителей в вопросах новых цифровых технологий для совершенствования и освоения новых знаний в целях улучшений профессорско-преподавательского состава.

Необходимо совершенствовать система цифрового управления учебным процессом в форме кредитной системы обучения.

На основе государственных профессиональных стандартов, в соответствии с требованиями рынка труда (работодателей) совершенствовать типовые

учебные планы и программы на основе профессиональных стандартов, в которых в соответствии с требованиями рынка труда (работодателей) будут отрабатываться навыки и компетенции, необходимые будущему специалисту.

Вместе с тем, в целях качественного обучения базовым цифровым навыкам специалистов с начальным, средним и высшим профессиональным образованием пересмотреть программы обучения по предметам компьютерной технологии.

В сфере высшего, послевузовского образования также включить типовые учебные планы и программы на основе профессиональных стандартов и требований рынка труда с учетом введения дисциплины «Информационно-коммуникационные технологии» по всем этим специальностям.

Для сближения индустрии и образования в учебный процесс учреждений высшего профессионального образования страны за счет их внебюджетных средств будут привлекаться представители предприятий путем открытия центров компетенций. Помимо этого, при кафедрах учреждений высшего профессионального образования на предприятиях, проводить образовательные курсы для студентов в рамках ИКТ-проектов в различных отраслях экономики.

В целях повышения цифровой грамотности населения местные исполнительные органы на постоянной основе необходимо проводить обучение и переобучение населения, в том числе уязвимых слоев населения: женщин, пенсионеров, безработных, мигрантов, инвалидов востребованным цифровым навыкам. Это крайне важно для создания и заполнения новых рабочих мест в цифровой экономике и справедливого распределения ее дивидендов.

Также в высших учебных заведениях открыть программы цифрового обучения для представителей малого и среднего бизнеса. С целью расширения образовательных возможностей, для всех желающих получить необходимые навыки будет предоставлять онлайн курсы, в первую очередь, обеспечивающие базовую подготовку по востребованным инженерно-техническим направлениям, с привлечением к их созданию лучших преподавателей и профессоров университетов и представителей производства.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Программы «Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан постановлении Республики Таджикистан от 31 января 2019 года, №39»
2. Айбазова, М. Ю. Формирование информационной компетентности выпускников вузов как условие подготовки кадров для цифровой экономики / М. Ю. Айбазова, А. А. Карасова // Alma Mater (Вестник высшей школы). – 2018. - № 9. - С. 58-63. -
3. Ахметова, С. Г. Опыт внедрения новых технологий в высшем профессиональном образовании / С. Г. Ахметова, Л. В. Невская // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. - 2018. - № 2. - С. 62- 69.
4. Барабаш, К. С. Влияние цифровой экономики на изменение рынка труда / К. С. Барабаш // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. - 2018. - № 6 (97). – С. 52-54
<https://elibrary.ru/item.asp?id=35076900>

СУЩНОСТЬ ИНФЛЯЦИИ КАК ЯВЛЕНИЕ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Якубова Нигина Якубовна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры «Финансы и кредит»
Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в г.Худжанде
yakubova0880@gmail.com*

Умматов Абдуфаттох Анварджонович

*магистр 2-го курса Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции по специальности
финансы и кредит abdufattohummatov324@gmail.com*

Аннотация: В статье рассмотрены сущность инфляции как экономическое явление, точки зрения на природу и причины инфляции, роль инфляции в экономике, методы борьбы с ней. Изучено определение инфляции, под которой понимается снижение покупательной способности денежной единицы, возникающее в процессе

перераспределения общественного дохода в результате социального конфликта между государством и населением.

Ключевые слова: инфляция, явление, причины инфляции, перераспределение, общественный доход, государство, население.

ТАБИАТИ ТАВАРРУМ ҲАМЧУН ҲОДИСА ВА ОҚИБАТҲОИ ОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Ёкубова Нигина Ёкубовна

*номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи “Молия ва қарз”
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон дар ш.Хуҷанд. yakubova0880@gmail.com*

Умматов Абдуфаттоҳ Анвардҷонович

*Магистри курси дуҷуми Донишқадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
иқтисоси молия ва қарз. abdufattohummatov324@gmail.com*

Шарҳи мухтасар. Дар ин мақола табиати таваррум ҳамчун надидаи иқтисодӣ, дурнамои хусусият ва сабабҳои таваррум, нақши он дар иқтисодӣ ва усулҳои мубориза бо он баррасӣ мешавад. Таърифи таваррум баррасӣ мешавад, ки ҳамчун қоҳиши қобилияти харидории асбоб муайян карда мешавад, ки ҳангоми аз нав тақсим кардани даромади давлатӣ дар натиҷаи низоъҳои иҷтимоӣ байни давлат ва аҳоли ба амал меояд.

Калидвожаҳо: таваррум, надида, сабабҳои таваррум, аз нав тақсимкунӣ, даромади давлатӣ, давлат, аҳоли.

THE NATURE OF INFLATION AS A PHENOMENON AND ITS CONSEQUENCES IN MODERN CONDITIONS

Nigina Yakubovna Yakubova

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Finance and Credit Institute of Economy and trade,
Tajik State University of commerce in Khujand
yakubova0880@gmail.com*

Ummatov Abdufattoh Anvardzhanovich

*Second-year Master's student at the Institute of Economy and Trade
of the Tajik State University of Commerce, majoring in Finance and Credit*
abdufattohummatov324@gmail.com

Abstract: *This article examines the nature of inflation as an economic phenomenon, perspectives on the nature and causes of inflation, its role in the economy, and methods for combating it. The definition of inflation is examined, defined as a decrease in the purchasing power of a currency that occurs during the redistribution of public income as a result of social conflict between the state and the population.*

Keywords: *inflation, phenomenon, causes of inflation, redistribution, public income, state, population.*

Инфляция является сложнейшим социально-экономическим явлением, исследованию которого посвящено множество научных трудов. Однако до настоящего времени в экономической теории не существует единой точки зрения на природу и причины инфляции, роль инфляции в экономике, методы борьбы с ней, более того, среди ученых нет единства даже по поводу того, что же понимается под термином «инфляция».

Исторически, корни обесценения денег, являющегося ключевым проявлением природы инфляционного процесса, уходят в древние времена и связаны с порчей денег. В процессе эволюции форм денег последние все больше становились лишь знаком стоимости, менее актуальной становилось полноценность денежной единицы, т.к. в функции средства обращения деньги ценны не сами по себе, а в качестве мнимого резервуара стоимости при совершении сделок. Первоначально это проявлялось в одновременном обращении полноценных и стертых монет, которые потеряли часть веса, что воспринималось естественно и не вызывало общественного порицания, поскольку такие деньги были “аккредитованы” авторитетом государства.

Общество согласно использовать неполноценные монеты вместе с полноценными в качестве средства обращения, не делая между ними различия, однако, наряду с этим, когда существует возможность переплавки монет, из обращения непременно будут исчезать лучшие – более тяжелые монеты, переплавляя которые можно извлечь экономическую выгоду. Данная закономерность, как известно,

описывается законом Грешема, согласно которому «деньги, искусственно переоцененные государством, вытесняют из обращения деньги, искусственно недооцененные им». [2,с.34] Очевидное действие закона состоит в понижении покупательной силы денег при первой же возможности. [12,с.56] Таким образом, порча денег и, соответственно инфляция в своей первоначальной форме, связаны с естественным процессом эволюции форм денег и денежного обращения. Тем не менее, масштабность инфляции как явления в большей степени связана со стремлением государства извлекать доход из денежной эмиссии, что в условиях государственной эмиссионной монополии приводит к возникновению перераспределительного конфликта между государством и населением, результатом которого становится инфляция.

Инфляция воспринимается современным человеком как имманентная и постоянная составляющая экономической жизни. Но так было не всегда. Термин «инфляция» (от лат. «вздувание», «вздутие», «опухоль») был введен в употребление в современном значении американским экономистом Александром Делмаром лишь в 1864 году [13,с.76], когда в период Гражданской войны в США (1861-1865гг.) правительство для покрытия дефицита государственного бюджета и военных расходов выпускало необеспеченные банкноты (билеты Соединенных штатов или «гринбеки»). Широкое распространение этот термин получил в XX столетии, что, несомненно, связано с ростом масштаба исследуемого явления.

До начала 30-х годов XX века для наиболее развитых экономик было характерно чередование периодов роста и снижения цен, таким образом, что рост цен впоследствии компенсировался их падением. Однако после Великой депрессии положительные значения темпов инфляции стали нормой для ведущих экономик мира. А после Второй мировой войны, когда «якорь» ценовой стабильности, обеспечиваемый системой золотого стандарта в ее разных воплощениях, был потерян, и инфляция стала восприниматься как перманентное явление в экономике.

Сложность в создании единого определения сущности инфляции связана с многоплановостью самого явления и его эволюцией. В отличие от сущности, природа (содержание) инфляции, которая оказывается в центре внимания ученых, зависит от конкретных исторических, политических и географических условий, и главным образом, от особенностей функционирующей денежной системы. Так, например, в

эпоху золотого стандарта, инфляция действительно имела монетарную природу, тогда как природа современной инфляция в денежной системе, основанной на деньгах-символах [1,с.78], является более сложной и противоречивой. В связи с этим, считаем необходимым разграничивать понятие сущности, природы и самого явления инфляции.

В философии под сущностью понимается «внутреннее содержание предмета, выражающееся в устойчивом единстве всех многообразных и противоречивых форм его бытия ... тогда как под явлением - то или иное обнаружение предмета, внешние формы его существования [2,с.56]». Таким образом, в сущности, инфляции воплощается общее, которое сохраняется вне зависимости от обстоятельств, в которых проявляется анализируемое явление.

Сущность является устойчивой относительно динамичного явления, тем не менее, сущность тоже может меняться. Так, например, Ленин В.И., внесший существенный вклад в развитие диалектики, писал «в собственном смысле диалектика есть изучение противоречия в самой сущности предметов: не только явления преходящи, подвижны, текучи, отделены лишь условными гранями, но и сущности вещей также» [5,с.45].

В современной научной литературе встречается множество определений термина «инфляция», их можно разделить на три основные группы, понимающие инфляцию как:

1. Устойчивый и длительный рост общего уровня цен [4,с.78].
2. Переполнение каналов денежного обращения бумажными деньгами, вызывающее обесценение денег [3,с.56].
3. Процесс проявления конфликта между различными социальными слоями общества [3,с.34].

Определение инфляции, на наш взгляд, должно в большей степени отражать сущность этого явления, а не его функциональные проявления. Тем не менее, первые два определения, широко используемые в научной и учебной литературе, представляют собой скорее характеристику отдельных форм явления инфляции, наблюдаемых на практике.

Первое определение описывает практическое проявление инфляции в экономике, измеряемое с использованием индексов цен и относится, таким образом, к категории явления, а не сущности.

Более того, в литературе [6,с.49] встречается подход, согласно которому любой рост цен отождествляется с инфляцией, что является

некорректным, т.к. не каждый рост цен можно считать инфляционным. Например, цены на продукцию могут вырасти в связи с реальным повышением ее качества или ухудшением технико-производственных условий. Для инфляции характерен рост общего уровня цен в экономике, который является устойчивым и длительным. [4,с.28]

Кроме того, инфляция может существовать в скрытой и подавленной форме, когда происходит обесценивание денег, при неизменном официальном общем росте уровня цен, что наблюдалось, например, в командно-административной экономике СССР.[12,с.54] Важной особенностью инфляции также является неоднородность повышения цен, в данном контексте необходимо сказать о проблеме относительных цен, активно исследовавшейся в рамках нового кейнсианства.[4,с.66] Под относительными ценами в экономической теории понимаются пропорции обмена одних товаров на другие, иными словами, цена одного товара, выраженная через цены других товаров.[14,с.44] Дело в том, что цены товаров изменяются неодновременно, зачастую даже разнонаправленно, это приводит к нерациональному, искаженному распределению ресурсов в экономике. Причем, чем выше уровень инфляции в стране, тем более неравномерно будут меняться относительные цены, и тем сильнее будет перераспределительный эффект инфляции. Кроме того, изменение относительных цен и наличие процесса перераспределения ресурсов создают выгоду от инфляции для отдельных групп экономических агентов, что является одним из главных условий обеспечения самовоспроизводящегося характера инфляции. Именно в этом состоит эффект «впрыскивания наличности» Кантильона-Юма, согласно которому увеличение денег в обращении, в добавок к увеличению общего уровня цен, изменяет также и структуру относительных цен в экономике. При этом, направления изменения структуры зависят от первоначальных получателей поступающих в экономику новых денег и структуры их спроса на товары.

Из вышесказанного можно сделать вывод о том, что сам по себе рост общего уровня цен не является основной фундаментальной характеристикой инфляции, а лишь частично отражает некую форму проявления исследуемого явления, а не его сущность.

Второе определение, рассматривающее инфляцию как процесс обесценения денег, более полно отражает природу инфляции в рамках бумажно-денежного стандарта обращения, а именно потерю денежной

единицей своей покупательной способности. Данная трактовка инфляции активно разрабатывалась в рамках воспроизводственного подхода к инфляции, яркими представителями которого являются Абалкин Л.И., Красавина Л.Н., Малкина М.Ю. В рамках данного подхода ученые концентрируются на анализе природы инфляционных процессов в конкретных социально-экономических условиях, а ключевой причиной инфляции представляются диспропорции в процессе воспроизводства. Эти диспропорции выступают ключевым предметом анализа в контексте исследования инфляции как многофакторного процесса. Тем не менее, при определении инфляции в рамках данного подхода, на наш взгляд, описывается в большей степени содержание инфляционного процесса, оно не отвечает на вопрос о коренных причинах самого явления, которые находят отражение именно, в сущности.

Третье определение, на наш взгляд, характеризует то главное и практически неизменное в явлении инфляции, а именно конфликт в перераспределении богатства между отдельными социальными группами.

Широкий обзор различных вариаций концепции «инфляции конфликта» дан в работе М.Ю.Малкиной и И.В.Розмаинского «К формированию институциональной теории инфляции». [7,с.77] Так, например, в рамках концепции общественного согласия инфляция представляется результатом борьбы за перераспределение общественного дохода между отдельными социальными слоями населения. Такая борьба является следствием нарушения равновесия в системе распределения общественного дохода, а повышение цен представляется наиболее доступным способом восстановления равновесия в системе.

В рамках данной концепции анализируется конфликт между должниками и кредиторами в широком смысле. Ключевыми должниками в современном мире являются государство и фирмы, а главным кредитором выступает население, подразумевая, что макро- и микроэкономические решения принимаются властью имущими экономическими агентами в пользу инфляции.

Действительно в данном контексте можно рассматривать в том числе и микроэкономические основания инфляции, особенно в части влияния монополизации рынков на ее уровень, однако, главным, на наш взгляд, здесь является конфликт между государством и населением на макроэкономическом уровне, т.к. обязательным условием для развертывания инфляции является соответствующее расширение

денежной базы, которое, зачастую, связано не столько с денежно-кредитной политикой центробанка, сколько с экономической политикой, проводимой правительством.

Таким, образом, в экономической теории выделяется три уровня определения термина «инфляция», характеризующиеся разной степенью глубины понимания исследуемого явления, которые схематично проиллюстрированы на Рисунке 1.

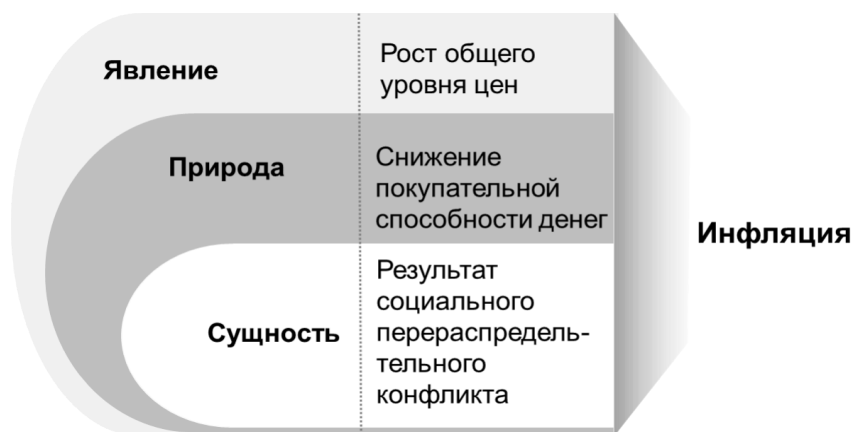

Рисунок 1. Структура понятия «инфляция»

Сформулируем определение, которое, на наш взгляд соответствует как целям экономической теории, так и целям регулирования инфляции в рамках проведения экономической политики. Такое определение инфляции должно отражать не только сущность, но и природу инфляции, то есть наиболее значимые формы ее проявления в реальной экономической жизни. В данном исследовании мы будем понимать под инфляцией снижение покупательной способности денежной единицы, возникающее в процессе перераспределения общественного дохода в результате социального конфликта между государством и населением.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Базулин Ю.В. Происхождение и природа денег. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. С. 162-181.
2. Джевонс. У. Ст. Деньги и механизм обмена. - Челябинск: Социум, 2005. С. 69
3. Коцофана Т.В. Сущность инфляции и ее содержание в современной российской экономике // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент», 2014, №1. С. 7;

4. Лушин С.И. Роль инфляции в экономике // Инфляция и антиинфляционная политика в России: сборник статей / ред. Л. Н. Красавина. М.: Финансы и статистика, 2000. С. 54.
5. Ленин В. И. Полное собрание сочинений, т. 29. - М.: Издательство политической литературы, 1969. С. 227. URL: <http://www.uaio.ru/vil/29.htm>
6. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. М. Республика, 1995. – Т.1. – С. 287; Самуэльсон П. Экономика. - М.: Алгон, 1992. – Т.1. – С.206.
7. Малкина М.Ю., Розмаинский И.В. К формированию институциональной теории инфляции // Журнал институциональных исследований, Том 5, №2, 2013. С. 75-77;
8. Мишкин Ф.С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. - М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2006. С. 754.; Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы, политика. -М.: ИНФРА-М, 2004. С. 287; Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс. 2-е изд. СПб.: Питер, 2003. С.604.
9. Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс. 2-е изд. СПб.: Питер, 2003. С.602.
10. Новая философская энциклопедия: в 4 т. Под редакцией В. С. Стёпина.- М.: Мысль, 2001.
11. Протасов А.Ю. Инфляция в экономике СССР: природа, циклическая динамика, уроки для современной России // Вестник Санкт-Петербургского университета, Серия 5: Экономика, 2011, №4. С.116-129;
12. Фишер И. Покупательная сила денег. - М.: Дело, 2001. С. 118.
13. Харрис Л. Денежная теория. - М.: Прогресс, 1990. С. 110.

ЗЕҲНИ СУНӢЙ ДАР СОҲИБКОРИИ РАҚАМӢ

Бегматова Саодат Абдурахмоновна

*муаллимаи калони кафедраи иқтисодӣ рақамӣ ва менеҷменти
факултети иқтисодии МДТ ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров, тел.:
92 701 11 28, e-mail: begmatova2911@gmail.com*

Шарҳи мухтасар. Ҳадафи асосии истифодаи зеҳни сунӣ (ЗС) дар соҳибкории рақамӣ таъмини рушди устувор, баланд бардоштани

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

рақобатпазирӣ ва эҷоди арзиши нав мебошад. ЗС на танҳо унсuri техникӣ, балки омили стратегии идоракунӣ буда, метавонад симои соҳибкории муосирро тағйир диҳад. Барои соҳибкорони рақамӣ фаҳмиш ва татбиқи дурусти зеҳни сунъӣ калиди муваффақият дар иқтисодиёти оянда ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: *иқтисодиёти рақамӣ, тиҷорати электронӣ, бозорҳои рақамӣ, зеҳни сунъӣ, соҳибкории рақамӣ*

**ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ЦИФРОВОМ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ**

Бегматова Саодат Абдурахмоновна

*Старший преподаватель кафедры цифровой экономики и
менеджмента экономического факультета, ГОУ ХГУ имени
академика Б. Гафурова, тел.: 92 701 11 28.*

Аннотация. *Главная цель использования искусственного интеллекта в цифровом предпринимательстве - обеспечение устойчивого роста, повышение конкурентоспособности и создание новой ценности. ИИ - это не только технический элемент, но и стратегический фактор управления, способный изменить облик современного предпринимательства. Для цифровых предпринимателей понимание и правильное внедрение искусственного интеллекта является ключом к успеху в экономике будущего.*

Ключевые слова: *цифровая экономика, электронная коммерция, цифровые рынки, искусственный интеллект, цифровое предпринимательство*

**ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DIGITAL
ENTREPRENEURSHIP**

Begmatova Saodat Abdurakhmonovna

*Senior Lecturer, Department of Digital Economy and Management,
Faculty of Economics, State Educational Institution KhSU named after
Academician B. Gafurov tel.: 92 701 11 28 e-mail:*

begmatova2911@gmail.com

Abstract: *The primary goal of using artificial intelligence in digital entrepreneurship is to ensure sustainable growth, enhance competitiveness, and create new value. AI is not only a technical element but also a strategic management factor capable of changing the face of modern entrepreneurship. For digital entrepreneurs, understanding and properly implementing artificial intelligence is key to success in the economy of the future.*

Keywords: *digital economy, e-commerce, digital markets, artificial intelligence, digital entrepreneurship*

Иқтисодии рақамӣ ҳамчун яке аз падидаҳои калидии рушди иқтисодии муосир дар шароити ҷаҳонишавӣ ва пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ташаккул ёфтааст. Мафҳуми «иқтисодии рақамӣ» маҷмӯи муносибатҳо, равандро, механизмҳо ва институтҳои иқтисодиро дар бар мегирад, ки бар асоси истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ, шабакаҳои иттилоотӣ, платформаҳои онлайн ва захираҳои додаҳо (data) амалӣ мегарданд. Дар ин навъи иқтисод маълумот на танҳо ҳамчун воситаи ёрирасони идоракунӣ, балки ҳамчун захираи стратегӣ, омили асосии истехсол ва манбаи арзиши иловагӣ баррасӣ мешавад.

Иқтисодии рақамӣ бо ташаккули иқтисодии маълумотӣ (data-driven economy) зич алоқаманд аст. Дар шароити муосир ҳаҷми бузурги додаҳо (Big Data), ки аз манбаъҳои гуногун ҷамъоварӣ мешаванд, ба объекти асосии таҳлил ва қабули қарорҳои иқтисодӣ табдил ёфтаанд. Таҳлили омории додаҳои калон, моделсозии рақамӣ, пешгӯии равандро ва арзёбии хавфҳо ба субъектҳои иқтисодӣ имкон медиҳад, ки фаъолияти худро дақиқтар ба нақша гиранд ва ба тағйироти бозор сари вақт мутобиқ шаванд. Истифодаи Big Data дар соҳаҳои молия, саноат, савдо, нақлиёт, маориф ва тандурустӣ самаранокии идоракуниро ба маротиба баланд мебардорад.

Ҷанбаи дигари муҳими иқтисодии рақамӣ рушди тичорати электронӣ мебошад. Тичорати электронӣ на танҳо шакли нави фурӯши молу хизматрасонӣ, балки низоми мукаммали ҳамкориҳои истехсолкунандагон, фурӯшандагон ва истеъмолкунандагонро ифода мекунад. Дар ин низом тамоми марҳилаҳои муомилоти иқтисодӣ - аз табиғ ва пешниҳоди маҳсулот то пардохт ва расонидан - дар муҳити онлайн амалӣ мегарданд. Ин равандро имконият медиҳад, ки доираи бозор

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

васеъ шуда, монеаҳои фазоӣ ва замонӣ аз байн равад. Ҳамзамон, истеъмолкунандагон имкони интихоби васеъ, муқоисаи нархҳо ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои босифатро пайдо мекунанд.

Тезпазирӣ ва чандирӣ аз хусусиятҳои калидии иқтисодиёти рақамӣ ба ҳисоб меравад. Бозорҳои рақамӣ бо суръати баланд тағйир меёбанд ва талаб мекунанд, ки субъектҳои иқтисодӣ ба шароити нав зуд мутобиқ шаванд. Платформаҳои рақамӣ имкон медиҳанд, ки маҳсулот ва хизматрасониҳо дар муддати кӯтоҳ такмил ёфта, ба талаботи инфиродии мизоҷон мутобиқ гарданд. Чунин чандирӣ махсусан барои соҳибкории хурду миёна аҳаммияти калон дорад, зеро онҳо метавонанд бо хароҷоти нисбатан кам ба бозорҳои нав ворид шаванд ва рақобатпазирӣ худро баланд бардоранд.

Зеҳни сунъӣ дар шароити муосири рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ба яке аз омилҳои калидии тағйирёбии фаъолияти соҳибкорӣ мубаддал гардидааст. Пайдоиши иқтисодиёти рақамӣ боиси он шуд, ки равадҳои анъанавии идоракунии, истеҳсол, хизматрасонӣ ва муоширати тижоратӣ тадриҷан ҷойи худро ба технологияҳои рақамӣ диҳанд. Дар ин равад зеҳни сунъӣ ҳамчун маҷмӯи усулҳо, моделҳо ва алгоритмҳои интеллектуалӣ нақши марказӣ бозида, имкониятҳои нави рушд, рақобатпазирӣ ва самаранокии соҳибкории рақамиро фароҳам меорад. Имрӯз дигар соҳибкорӣ бе истифодаи додаҳо, таҳлили автоматикӣ ва қабули қарорҳои зеҳнӣ тасаввурнопазир аст.

Мафҳуми зеҳни сунъӣ одатан ҳамчун қобилияти системаҳои компютерӣ барои иҷрои амалҳои фаҳмида мешавад, ки қаблан танҳо ба инсон хос доништа мешуданд. Ба чунин амалҳо омӯзиш аз таҷриба, таҳлил ва коркарди маълумоти калонҳаҷм, шинохти намунаҳо, қабули қарор, пешгӯӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбанда дохил мешаванд. Дар соҳибкории рақамӣ зеҳни сунъӣ ба сифати воситаи интеллектуалӣ истифода шуда, фаъолияти соҳибкорро аз қорҳои такрорӣ ва механикӣ озод мекунад ва ба ӯ имкон медиҳад, ки бештар ба стратегия, навоарӣ ва рушди устувор диққат диҳад.

Соҳибкории рақамӣ худ ҳамчун шакли нави фаъолияти иқтисодӣ тавсиф мешавад, ки дар он технологияҳои рақамӣ на танҳо воситаи дастгирӣ, балки асоси асосии эҷоди арзиш ба ҳисоб меравад. Дар чунин соҳибкорӣ маҳсулот ва хизматрасониҳо аксаран дар шакли рақамӣ пешниҳод шуда, равадҳои фурӯш, маркетинг, логистика, идоракунии молия ва робита бо муштариён тавассути платформаҳои электронӣ амалӣ

мегарданд. Зехни сунъӣ маҳз дар ҳамин муҳит имкониятҳои худро пурра нишон медиҳад, зеро он бо додаҳо кор мекунад ва муҳити рақамӣ манбаи асосии додаҳо мебошад.

Яке аз самтҳои муҳими истифодаи зехни сунъӣ дар соҳибкории рақамӣ таҳлили додаҳо ба ҳисоб меравад. Дар ҷаҳони муосир ҳар як амалиёти иқтисодӣ, ҳар як муомилоти молиявӣ ва ҳар як муоширати рақамӣ миқдори азими маълумот тавлид менамояд. Ин ҷараёни иттилоотӣ, ки бо суръати баланд ва дар ҳаҷми бузург ҷамъоварӣ мешавад, бо усулҳои анъанавии таҳлил коркардшаванда нест. Big Data ҳамчун маҷмӯи усулҳо ва унсурҳои таҳлили маълумоти ҳаҷман калон имконият медиҳад, ки маълумоти парокандаро ба донишҳои муфид табдил диҳанд. Дар фаъолияти соҳибкорӣ таҳлили маълумоти калон барои омӯзиши рафтори истеъмолкунандагон, муайян намудани афзалиятҳои онҳо, оптимизатсияи фурӯш ва беҳтарсозии сиёсати маркетингӣ истифода мешавад. Илова бар ин, Big Data воситаи муассири идоракунии хавфҳо мебошад, зеро таҳлили маълумоти таърихӣ ва ҷорӣ имкон медиҳад, ки эҳтимоли бӯхронҳо, талафот ва хатарҳои молиявӣ пешаки муайян карда шаванд.

Имрӯз ҳар як амали муштарӣ дар муҳити рақамӣ изи маълумот мегузорад: боздид аз сомона, харид, ҷустуҷӯ, фикру мулоҳизаҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ. Ин ҳаҷми бузурги маълумот, ки аксаран бо истилоҳи «маълумоти калон» ифода мешавад, бе истифодаи алгоритмҳои зехни сунъӣ коркардшаванда нест. Моделҳои омӯзиши машинӣ имкон медиҳанд, ки аз ин додаҳо қонунмандиро, тамоюлҳо ва афзалиятҳои истеъмолкунандагон муайян карда шаванд, ки барои қабули қарорҳои соҳибкорӣ аҳамияти бузург доранд.

Дар фаъолияти маркетингӣ зехни сунъӣ имконият медиҳад, ки реклама ва пешниҳоди маҳсулот ба сатҳи комилан нав бардошта шавад. Ба ҷои таблиғоти умумӣ, ки барои ҳамаи муштарӣён якхела аст, соҳибкор метавонад маркетинги фардӣ ва ҳадафнокро амалӣ намояд. Алгоритмҳои зехни сунъӣ рафтори ҳар як муштариро таҳлил карда, ба ӯ маҳсулот ё хизматрасониеро пешниҳод мекунанд, ки эҳтимоли хариди он баланд аст. Ин равиш на танҳо самаранокӣ маркетингро зиёд мекунад, балки қаноатмандии муштарӣёро низ беҳтар месозад.

Соҳаи хизматрасонӣ яке аз бахшҳои аввалине мебошад, ки таъсири зехни сунъиро амиқ эҳсос намуд. Чат-ботҳо, ёварони виртуалӣ ва системаҳои ҷавобгӯи автоматикӣ имрӯз дар бисёр ширкатҳои рақамӣ истифода мешаванд. Онҳо метавонанд ба саволҳои муштарӣён ҷавоб

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

диҳанд, фармоишхоро қабул кунанд, мушкилоти оддиро ҳал намоянд ва ҳатто машварат пешниҳод кунанд. Афзалияти асосии чунин системаҳо дар он аст, ки онҳо шабонарӯзӣ фаъл буда, хароҷоти ширкатро коҳиш медиҳанд ва суръати хизматрасонию баланд мебардоранд.

Дар идоракунии дохилии соҳибкорӣ зеҳни сунъӣ ҳамчун унсури оптимизатсияи равандҳо истифода мешавад. Алгоритмҳои интеллектуалӣ метавонанд чараёнҳои молиявӣ, захираҳо, таъминот ва логистикаро таҳлил намуда, роҳҳои кам кардани хароҷот ва баланд бардоштани самаранокиро пешниҳод кунанд. Масалан, системаҳои пешгӯии талабот ба соҳибкор имкон медиҳанд, ки ҳаҷми истеҳсол ё захирахоро бо дақиқии баланд банақшагирӣ намояд ва аз зиёдатӣ ё норасоии мол пешгирӣ кунад.

Дар муҳити рақобатии соҳибкории рақамӣ қабули қарорҳои саривақтӣ аҳамияти ҳалкунанда дорад. Зеҳни сунъӣ дар ин самт ҳамчун ёвари соҳибкор баромад мекунад. Системаҳои дастгирии қарор бо истифода аз моделҳои пешгӯӣ метавонанд натиҷаҳои эҳтимолии сценарияҳои гуногуни рушди бизнесро нишон диҳанд. Ин ба роҳбарон имкон медиҳад, ки қарорҳои ҳудро на танҳо бар асоси таҷриба ва ҳиссиёт, балки бо таъба таҳлили илмӣ ва додаҳои воқеӣ қабул намоянд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими зеҳни сунъӣ қобилияти омӯзиш мебошад. Алгоритмҳои омӯзиши мошинӣ бо гузашти вақт ва зиёд шудани маълумот такмил меёбанд. Дар соҳибкории рақамӣ ин маънои онро дорад, ки система ҳар қадар бештар истифода шавад, ҳамон қадар дақиқтар ва самараноктар мегардад. Ин раванд ба рушди муттасили бизнес мусоидат мекунад ва ба ширкат имкон медиҳад, ки ба тағйироти бозор зуд мутобиқ шавад.

Бо вучуди бартариҳои зиёд, истифодаи зеҳни сунъӣ дар соҳибкории рақамӣ бо як қатор мушкилот ва хатарҳо низ алоқаманд аст. Яке аз масъалаҳои асосӣ масъалаи бехатарӣ ва ҳифзи маълумот мебошад. Азбаски системаҳои зеҳни сунъӣ бо маълумоти ҳассос кор мекунанд, хатари сӯиистифода, ихроҷи маълумот ва ҳамлаҳои кибернетикӣ вучуд дорад. Аз ин рӯ, соҳибкорон бояд чораҳои ҷиддии ҳифзи иттилоотро андешанд ва стандартҳои амнияти рақамиро риоя намоянд.

Масъалаи дигар чанбаҳои ахлоқӣ ва иҷтимоии истифодаи зеҳни сунъӣ мебошад. Автоматизатсияи равандҳо метавонад боиси коҳиши ҷойҳои корӣ гардад, ки ин ба бозори меҳнат таъсир мерасонад. Ҳамзамон, қарорҳое, ки аз ҷониби алгоритмҳо қабул мешаванд, на ҳамеша шаффоф ва фаҳмо мебошанд. Ин ҳолат метавонад ба эътимоди муштарӣ ва ҷомеа

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

таъсир расонад. Аз ин рӯ, дар соҳибкории рақамӣ истифодаи зеҳни сунъӣ бояд бо назардошти меъёрҳои ахлоқӣ ва иҷтимоӣ амалӣ карда шавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, зеҳни сунъӣ метавонад омили муҳими рушди соҳибкории рақамӣ гардад. Истифодаи технологияҳои интеллектуалӣ ба соҳибкорони маҳаллӣ имкон медиҳад, ки ба бозорҳои байналмилалӣ роҳ ёбанд, рақобатпазирии худро баланд бардоранд ва маҳсулоту хизматрасониҳои инноватсионӣ пешниҳод намоянд. Хусусан барои соҳибкории хурд ва миёна зеҳни сунъӣ метавонад воситаи муассири афзоиши самаранокӣ ва кам кардани хароҷот гардад.

Дар оянда интизор меравад, ки нақши зеҳни сунъӣ дар соҳибкории рақамӣ боз ҳам бештар гардад. Технологияҳои нав, аз қабili зеҳни сунъии тавлидӣ, таҳлили амиқи додаҳо ва системаҳои худомӯз, имкониятҳои нави эҷоди арзишро фароҳам меоранд. Соҳибкороне, ки имрӯз ба истифодаи ин технологияҳо сармоягузорӣ мекунанд, дар оянда бартариҳои рақобатӣ ба даст меоранд ва метавонанд ба тағйироти босуръати бозор омода бошанд.

Ҳамин тариқ, зеҳни сунъӣ на танҳо як тамоюли муваққатӣ, балки асоси стратегияи рушди соҳибкории рақамӣ ба ҳисоб меравад. Он муносибати соҳибкоронро ба идоракунии, қабули қарор, маркетинг ва хизматрасонӣ ба кулӣ тағйир медиҳад. Омӯзиши амиқи имкониятҳо ва маҳдудиятҳои зеҳни сунъӣ, инчунин татбиқи оқилонаи он, шартҳои асосии рушди устувор ва муваффақияти соҳибкории рақамӣ дар шароити иқтисодиёти муосир мебошад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ:

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 30 декабри соли 2019, №642;
2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Барномаи миёнамӯҳлатии рушди иқтисоди рақамӣ барои солҳои 2021-2025”, аз 26 октябри соли 2021, №460
3. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи эълон намудани солҳои 2025-2030 ҳамчун “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия””;
4. peshina.jumhuriyat.tj

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА
ПРОДОВОЛЬСТВЕННУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ В ТАДЖИКИСТАНЕ**

Гафурова Фарогат Каримовна

*старший преподаватель кафедры экономической теории Институт
экономики и торговли Таджикского государственного университета
коммерции. Адрес: 735700, г. Худжанд, проспект И. Сомони 169. телефон
92-800-45-31*

Аннотация: *Цифровизация сельского хозяйства относится к
использованию цифровых инструментов и технологий для улучшения
методов ведения сельского хозяйства. В данной статье разработаны
ключевые направления цифровизации в АПК Таджикистана, выявлены
барьеры внедрения цифровых решений, а также предложены
рекомендации по усилению цифровизации и продовольственной
безопасности.*

Ключевые слова: *цифровизация, сельское хозяйство, цифровая экономика,
продовольственная безопасность.*

**РАҚАМИКУНОНИИ ХОҶАГИИ ҚИШЛОҚ ВА ТАЪСИРИ ОН БА
АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН**

Гафурова Фарогат Каримовна

*муаллимаи калони кафедраи назарияи иқтисоди
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш. Хучанд, хиёбони И. Сомонӣ 169. телефон
92-800-45-31*

Аннотатсия. *Рақамикунонии соҳаи кишоварзӣ бо истифодаи воситаҳо ва
технологияҳои рақамӣ баҳри беҳтар гардонидани усулҳои кишоварзӣ
ифода меёбад. Дар мақолаи мазкур самтҳои асосии рақамикунонӣ дар
соҳаи кишоварзии Тоҷикистон таҳия гардида, монеаҳои ҷорӣ намудани
қарорҳои рақамӣ ошкор гардида, инчунин тавсияҳо оид ба тақвияти
рақамикунонӣ ва амнияти озуқаворӣ пешниҳод гардидаанд.*

Калидвожаҳо: *рақамикунонӣ, соҳаи кишоварзӣ, иқтисоди рақамӣ,
амнияти озуқаворӣ.*

DIGITALIZATION OF THE AGRICULTURE AND ITS IMPACT ON FOOD SECURITY IN TAJIKISTAN

Gafurova Farogat Karimovna.

*Senior Lecturer at the Department of Economic Theory, Institute of Economics
and Trade, Tajik State Business University. Address: 735700, S. Khujand, 169
Somoni Avenue, phone 92-800-45-31.*

Abstract: *Digitalization of agriculture refers to the use of digital tools and technologies to improve agricultural practices. This article outlines the key areas of digitalization in Tajikistan's agricultural sector, identifies barriers to the implementation of digital solutions, and provides recommendations for strengthening digitalization and food security.*

Keywords: *digitalization, agriculture, digital economy, food security*

В условиях глобализации и роста населения продовольственная безопасность становится ключевым фактором устойчивого развития государства. Для Таджикистана, где сельское хозяйство — основа экономики и занятости, цифровизация открывает новые возможности повышения продуктивности, снижения потерь и улучшения доступа к рынкам. Целью доклада является проведение анализа того, как цифровые технологии влияют на продовольственную безопасность Таджикистана, опираясь на статистические данные и текущие инициативы.

Первостепенными задачами при проведении исследования являются:

- определение ключевых направлений цифровизации в АПК Таджикистана;
- оценка динамики показателей продовольственной безопасности;
- выявление барьеров внедрения цифровых решений;
- предложение рекомендаций по усилению синергии цифровизации и продовольственной безопасности.

Основными методами исследования служат анализ официальной статистики (Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Всемирный банк, ФАО), отчётов международных организаций, программ правительства, кейс-стади пилотных проектов. При исследовании текущего состояния продовольственной безопасности в

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии ҷаҳз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Таджикистане выявлены экономические показатели, основные из которых приведены в таблице:

Таблица 1

**Основные экономические показатели
состояния продовольственной безопасности Таджикистана**

№	Основные экономические показатели	Год	Средний показатель	Источники
1.	Доля сельского хозяйства в ВВП	2023	~23 %	Агентство по статистике при Президенте РТ
2.	Занятость в АПК, в % трудоспособного населения	2023	~60 %	МОТ
3.	Уровень недоедания населения	2022	~12,4 %	ФАО
4.	Потери сельхозпродукции, из-за неэффективной логистики и хранения	2023	до 30–40 %	Всемирный банк
5.	Импорт продовольствия внутреннего потребления, в т. ч. зерно, растительное масло, сахар	2023	~35 %	Агентство по статистике при Президенте РТ

Источник: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Отчёты по АПК (2020–2023 гг.)

Ключевыми вызовами в теме исследования можно указать фрагментацию земельных участков, нехватка орошаемой воды, низкую механизацию и технологичность, слабую интеграцию в цепочке добавленной стоимости; сезонную безработицу и отток молодёжи из села.

Направления цифровизации АПК по принятым нормативно-правовой базы включают:

- Национальная стратегия развития до 2030 г. с акцентом на «цифровую экономику» и продовольственную безопасность.
- Программа «Цифровая трансформация Таджикистана» (2021–2025).
- Проекты Всемирного банка и Евросоюза по «умному сельскому хозяйству».

В решении вопросов по цифровизации АПК приоритетными можно считать использование и внедрение цифровых платформ электронной коммерции:

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- «AgroMarket TJ», функционирующий с 2022 года, онлайн-продажа сельхозпродукции, к которому можно подключить свыше 1500 фермеров.
- Экспорт через Alibaba и другие международные площадки, обеспечивающие рост экспорта сухофруктов на 18 % в 2023 г.
- Дистанционный мониторинг фермерского хозяйства
- Использование спутниковых данных Sentinel-2 для оценки состояния посевов.
- Дроны для опрыскивания и картографирования, обеспечивающий охват примерно 5 000 га в 2023 г.
- Цифровые сервисы для фермеров
- Мобильное приложение «Dehqon», определяющий прогнозы погоды, цены, агрономические советы — свыше 50 000 пользователей.
- Онлайн-консультации с агрономами по платформе «AgroHelp».
- Цифровизация цепочек поставок.
- Блокчейн-трекинг для экспорта органической продукции (пилоты с Евросоюза).
- Электронные фитосанитарные сертификаты, которые сокращают время оформления на 40 %).
- Финансовая поддержка фермеров через «Амонатбанк» и МФО.
- Мобильные платежи за сельхозтехнику и удобрения.

Статистический анализ влияния цифровизации на АПК Таджикистана на исследуемые годы показывают следующие преимущества от их внедрения:

- Рост производительности труда в сельском хозяйстве: повышение на 12 % за счёт цифровизации процессов.
- Снижение потерь при хранении с помощью датчиков для определения влажности, онлайн-мониторинг 40 % до 25 %.
- Увеличение экспорта плодоовощной продукции, повышение до 22 % в 2023 г. по отношению к 2021 г. благодаря электронным платформам.
- Сокращение времени выхода на рынок с 7–10 дней до 2–3 дней по электронной логистике.
- Доступ к рынкам, т.е. 35 % фермеров используют онлайн-продажи в 2023 г., в 2020 году было 5 %.

Также можно отметить следующие ограничения и разрывы:

-Цифровой разрыв: только 45 % сельских домохозяйств имеют доступ к интернету.

-Низкая цифровая грамотность: примерно 60 % фермеров не владеют навыками работы с мобильными приложениями.

-Инфраструктурные барьеры: перебои с электроэнергией в 30 % сельских районов.

-Финансирование: меньше 5 % государственного бюджета агропромышленного комплекса направляется на цифровые инновации.

Выявлены следующие барьеры, сопутствующие цифровизации АПК:

Инфраструктурные: низкий уровень проникновения интернета в селе; нестабильное энергоснабжение.

Финансовые: высокая стоимость цифровых решений для малых хозяйств; недостаток кредитных инструментов.

Кадровые: дефицит ИТ-специалистов в регионах; сопротивление изменениям среди старшего поколения фермеров.

Регуляторные: пробелы в законодательстве о цифровых данных; бюрократические задержки в сертификации.

Технологические: отсутствие локализованных решений под местные культуры; уязвимость к кибератакам.

Предоставляем рекомендации по усилению влияния цифровизации на продовольственную безопасность, к которым следует отнести развитие инфраструктуры, расширение покрытия 4G/5G в сельских районах, применение солнечных мини-сети для питания датчиков и серверов. Для этого необходимы образование и навыки, курсы цифровой грамотности для фермеров с упором на мобильные приложения, программы переподготовки агрономов. Финансовая поддержка заключается в предоставлении субсидии на покупку дронов и датчиков, гранты для стартапов в агротехнологиях,

Регуляторными мерами рекомендуется упрощение регистрации электронных платформ АПК, стандарты кибербезопасности для агрономических данных.

Международное сотрудничество в этой связи являются трансфером технологий от стран с успешным опытом, такие, как Израиль, Нидерланды, привлечение инвестиций через программы Всемирного банка и ФАО. Для этого принимаются решения, т.е. разработка программного обеспечения на таджикском языке, адаптация ИИ-алгоритмов под местные культуры (например абрикос, виноград, хлопок).

В заключении нужно отметить, что цифровизация АПК Таджикистана демонстрирует позитивный эффект на продовольственную безопасность:

- рост производительности и экспорта;
- снижение потерь и транзакционных издержек;
- расширение доступа малых фермеров к рынкам.

Однако ключевые проблемы по созданию инфраструктуры, финансов, и приобретение навыков ограничивают масштаб внедрения. Для достижения второго пункта Целей устойчивого развития (ЦУР 2 — «Ликвидация голода») необходим комплексный подход с участием государства, бизнеса и международных партнёров, фокус на доступность технологий для малых хозяйств, интеграция цифровых решений в национальную стратегию продовольственной безопасности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Отчёты по АПК (2020–2023 гг.).
2. ФАО. «Продовольственная безопасность в Центральной Азии» (2023).
3. Всемирный банк. «Цифровая трансформация сельского хозяйства Таджикистана» (2022).
4. ITU. «ICT Access in Rural Tajikistan» (2023 г.).
5. Национальная стратегия развития РТ до 2030 г.
6. Отчёты проектов Всемирного банка и ЕС по агротехнологиям в Таджикистане.

АНДОЗ ҲАМЧУН ПОЯИ АСОСӢ ДАР ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Шарипова Замира Тешаевна

*ассистенти кафедраи фанҳои табиӣ-риёзии Донишгоҳи
байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи*

Сотим Улуғзода, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/1 тел.: (+992)

985-76-16-51 E-mail: zamirasharipova-sh@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳои рақамӣ сиёсати фискалӣ ба яке аз самтҳои калидии идоракунии иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Рақамикунонии иқтисодиёт фаъолияти мақомоти гумрук ва андозро ба сатҳи нав

мебарорад, ки он ба баланд бардоштани самаранокии ҷамъовариҳои даромадҳои буҷетӣ, коҳиши иқтисоди пинҳонӣ ва таъмини шаффофияти муносибатҳои фискалӣ мусоидат менамояд. Дар мақолаи мазкур моҳият ва нақши сиёсати фискалии мақомоти гумрук ва андоз дар шароити рақамикунони иқтисодиёт таҳлил гардида, афзалиятҳо, мушкилоти мавҷуда ва дурнамои рушди он баррасӣ мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқоти нишон медиҳанд, ки истифодаи технологияҳои рақамӣ метавонад самаранокии идоракунии фискалиро ба таври назаррас баланд бардорад, аммо барои татбиқи пурраи он ҳалли як қатор масъалаҳои ҳуқуқӣ, техникӣ ва институтсионалӣ зарур мебошад.

Калидвожаҳо: сиёсати фискалӣ, мақомоти гумрук, мақомоти андоз, рақамикунони иқтисодиёт, технологияҳои рақамӣ, шаффофият, даромадҳои буҷетӣ.

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ КАК ОСНОВА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Шарипова Замира Тешаевна

*ассистент кафедры естественно-математических наук Таджикского
международного университета иностранных языков имени Сотима
Улугзода, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/1 Тел.: (+992) 985-76-16-51
E-mail: zamirasharipova-sh@mail.ru*

Аннотация: В контексте глобализации и стремительного развития цифровых технологий фискальная политика стала одним из ключевых направлений управления национальной экономикой. Цифровизация экономики выводит деятельность таможенных и налоговых органов на новый уровень, что способствует повышению эффективности сбора бюджетных поступлений, сокращению теневой экономики и обеспечению прозрачности фискальных отношений. В данной статье анализируется сущность и роль фискальной политики таможенных и налоговых органов в контексте цифровизации экономики, обсуждаются ее преимущества, существующие проблемы и перспективы развития. Результаты исследования показывают, что использование цифровых технологий может значительно повысить эффективность управления государственными финансами, но для ее полной реализации необходимо решить ряд правовых, технических и институциональных вопросов.

Ключевые слова: фискальная политика, таможенные органы, налоговые органы, цифровизация экономики, цифровые технологии, прозрачность, бюджетные поступления.

TAXATION AS A BASIC FOUNDATION IN THE DIGITAL ECONOMY

Sharipova Zamira Teshaeвна

*Assistant Professor of the Department of Natural and Mathematical Sciences,
Tajik International University of Foreign Languages named after Sotim
Ulugzoda, Dushanbe, 17/1 Muhammadiev Street, tel.: (+992) 985-76-16-51
E-mail: zamirasharipova-sh@mail.ru*

Annotation: In the context of globalization and the rapid development of digital technologies, fiscal policy has become one of the key areas of national economic management. Digitalization of the economy raises the activities of customs and tax authorities to a new level, which contributes to increasing the efficiency of budget revenue collection, reducing the shadow economy, and ensuring transparency of fiscal relations. This article analyzes the essence and role of fiscal policy of customs and tax authorities in the context of digitalization of the economy, discusses its advantages, existing problems, and prospects for its development. The results of the study show that the use of digital technologies can significantly increase the efficiency of fiscal management, but for its full implementation, it is necessary to resolve a number of legal, technical, and institutional issues.

Keywords: fiscal policy, customs authorities, tax authorities, digitalization of the economy, digital technologies, transparency, budget revenues.

Сиёсати фискалӣ ҳамчун воситаи асосии танзими иқтисодӣ нақши муҳимро дар таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ мебозад. Мақомоти гумрук ва андоз ҳамчун ниҳодҳои калидии татбиқкунандаи сиёсати фискалӣ дар ташаккули қисми даромади буҷети давлатӣ саҳми назаррас доранд. Дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт зарурати мутобиқсозии фаъолияти ин мақомот ба технологияҳои муосир ба миён меояд.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Рақамикунонии иқтисодиёт истифодаи васеи технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро дар тамоми соҳаҳои фаъолияти иқтисодӣ дар назар дорад. Барои мақомоти гумрук ва андоз ин раванд дар қорӣ намудани низомҳои электронии эълумия, пардохти андоз ва бочҳо, табодули автоматии иттилоот ва таҳлили маълумоти калон (Big Data) ифода меёбад. Ин равиш имкон медиҳад, ки равандҳои маъмурӣ содда гарданд ва хатогиҳои инсонӣ коҳиш ёбанд.

Бо вучуди афзалиятҳо, раванди рақамикунонии сиёсати фискалӣ бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мегардад. Аз ҷумла, норасоии инфрасохтори техникӣ, сатҳи пасти саводнокии рақамии кормандон ва андозсупорандагон, таҳдидҳои амнияти иттилоотӣ ва номукаммалии заминаи ҳуқуқӣ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим мебошанд. Илова бар ин, мутобиксозии қонунгузорӣ ба шароити иқтисоди рақамӣ вақти зиёд ва ҳамоҳангии байниниҳодиро талаб мекунад.

Дар оянда сиёсати фискалии мақомоти гумрук ва андоз бояд ба истифодаи зеҳни сунӣ, таҳлили пешгӯишаванда ва ҳамгироии пойгоҳҳои иттилоотии миллӣ ва байналмилалӣ равона гардад. Ин раванд ба баланд бардоштани самаранокии идоракунии фискалӣ ва тақвияти иқтидори даромадии давлат мусоидат хоҳад кард. Ҳамзамон, таҳкими иқтидори кадрӣ ва рушди фарҳанги рақамӣ шартҳои асосии муваффақияти ин раванд ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиёт рақамикунонӣ ба омили калидии тақмили идоракунии давлатӣ табдил ёфтааст. Муносибатҳои андозиву гумрукӣ ҳамчун унсuri муҳими сиёсати молиявии давлат дар шароити иқтисоди рақамӣ тағйироти сифатӣ касб менамоянд. Аз ин лиҳоз, омӯзиши асосҳои ташкили-ҳуқуқии рушди ин муносибатҳо дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Муносибатҳои андозиву гумрукӣ маҷмӯи муносибатҳои ҳуқуқие мебошанд, ки байни давлат, мақомоти ваколатдор ва шахсони воқеиву ҳуқуқӣ вобаста ба ҳисоб, пардохт ва назорати андозҳо ва бочҳои гумрукӣ ба миён меоянд. Дар шароити рақамикунонӣ ин муносибатҳо бештар хусусияти электронӣ касб намуда, тавассути низомҳои иттилоотӣ, платформаҳои рақамӣ ва хизматрасониҳои онлайн амалӣ мегарданд.

Асосҳои ташкилии рушди муносибатҳои андозиву гумрукӣ пеш аз ҳама ба фаъолияти самараноки мақомоти андоз ва гумрук вобаста мебошанд. Қорӣ намудани низомҳои электронии бақайдгирӣ, эълумиякунонӣ ва назорат, ҳамгироии пойгоҳҳои иттилоотӣ ва тақмили сохтори идоракунӣ ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ин мақомот мусоидат мекунад. Илова

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

бар ин, рушди иқтидори кадрӣ ва баланд бардоштани сатҳи саводнокии рақамии иштирокчиёни муносибатҳои андозиву гумрукӣ аҳамияти муҳим дорад.

Асосҳои ҳуқуқии рушди муносибатҳои андозиву гумрукӣ дар қонунгузориҳои андоз ва гумруки давлат таҷассум меёбанд. Дар шароити рақамикунонӣ зарурати мутобиксозии меъёрҳои ҳуқуқӣ ба шаклҳои нави фаъолияти иқтисодӣ, аз ҷумла тичорати электронӣ ва муомилоти рақамӣ ба миён меояд. Қонунгузорӣ бояд истифодаи ҳуҷҷатҳои электронӣ, имзои рақамӣ ва табодули электронии маълумотро ба таври возеҳ танзим намояд. Бо вучуди дастовардҳо, дар рушди муносибатҳои андозиву гумрукӣ як қатор мушкилот қой доранд. Аз ҷумла, номукаммалии қонунгузорӣ, мушкилоти амнияти иттилоотӣ, нобаробарии дастрасӣ ба технологияҳои рақамӣ ва сатҳи пасти омодагии кадрҳо аз масъалаҳои асосӣ мебошанд. Барои ҳалли ин мушкилот таҳияи стратегияҳои миллӣ оид ба рақамикунонии идоракунии фискалӣ ва тақвияти ҳамкории байниидоравӣ зарур аст.

Рақамикунонии иқтисодӣ ҳамчун раванд ва стратегияи рушди устувор дар бисёр кишварҳои ҷаҳон эътироф гардидааст. Дар ин замина, фаъолияти муосири мақомоти гумрук ва андоз на танҳо ба ҷамъовариҳои самараноки даромадҳои давлатӣ, балки ба ташаккули муҳити рақамии иқтисодӣ таъсири мусбат мерасонад. Аз ин лиҳоз, таҳлили робитаи фаъолияти гумрукию андозӣ бо рушди рақамикунонии иқтисодӣ аҳамияти махсус дорад.

Фаъолияти муосири гумрукию андозӣ ба истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ, низомҳои электронии идоракунӣ ва хизматрасониҳои рақамӣ асос меёбад. Қорӣ намудани эълумияҳои электронӣ, пардохтҳои онлайн, истифодаи имзои рақамӣ ва автоматизатсияи равандҳои назоратӣ хусусияти асосии ин фаъолият ба ҳисоб мераванд. Ин тадбирҳо ба соддасозии муомилоти маъмурӣ ва баланд бардоштани эътимоди субъектҳои иқтисодӣ мусоидат мекунанд.

Яке аз самтҳои муҳими татбиқи фаъолияти муосири гумрукию андозӣ рақамикунонии равандҳои маъмурӣ мебошад. Ин раванд ба кам кардани тамоси мустақими шахсони мансабдор бо соҳибкорон, коҳиши хавфҳои коррупсионӣ ва баланд бардоштани шаффофияти фаъолият оварда мерасонад. Ҳамзамон, истифодаи технологияҳои таҳлили маълумот имкон медиҳад, ки хавфҳо сари вақт муайян ва идора карда шаванд.

Татбиқи фаъолияти муосири гумрукию андозӣ ба рушди рақамикунонии иқтисодӣ таъсири бисёрҷониба мерасонад. Аз як тараф, он муҳити мусоид барои рушди тичорати электронӣ ва хизматрасониҳои рақамиро фароҳам меорад. Аз тарафи дигар, рақамикунонии мақомоти фискалӣ ба ташаккули фарҳанги рақамӣ дар байни субъектҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад. Ин равандҳо дар маҷмӯъ ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат менамоянд.

Бо вучуди дастовардҳо, татбиқи фаъолияти муосири гумрукию андозӣ бо як қатор мушкилот, аз қабili норасоии инфрасохтори рақамӣ, масъалаҳои амнияти иттилоотӣ ва сатҳи пасти омодагии кадрҳо рӯ ба рӯ мебошад. Дар оянда тақвияти заминаи ҳуқуқӣ, рушди инфрасохтори рақамӣ ва истифодаи зеҳни сунӣ дар фаъолияти мақомоти гумрук ва андоз метавонад самаранокии ин равандро боз ҳам баланд бардорад.

Ҳамин тариқ, татбиқи фаъолияти муосири гумрукию андозӣ ҳамчун омили муҳими рушди рақамикунонии иқтисодӣ баромад менамояд. Истифодаи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти мақомоти фискалӣ на танҳо самаранокии идоракуниро беҳтар мекунад, балки ба рушди устувори иқтисоди миллӣ низ мусоидат менамояд. Барои ноил шудан ба натиҷаҳои беҳтар таҳкими ҳамкориҳои байниидоравӣ ва рушди иқтисодии инсонӣ аҳамияти калидӣ дорад. Рақамикунонии иқтисодӣ имкониятҳои навро барои тақмили сиёсати фискалии мақомоти гумрук ва андоз фароҳам меорад. Бо вучуди мушкилоти мавҷуда, татбиқи пайваста ва мақсадноки технологияҳои рақамӣ метавонад ба таъмини шаффофият, самаранокӣ ва устувориҳои низоми фискалӣ мусоидат намояд. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо таҳияи стратегияҳои мукамал ва тақмили заминаи ҳуқуқию институтсионалӣ аҳамияти калидӣ дорад. Рушди муносибатҳои андозиву гумрукӣ дар шароити рақамикунонӣ ба тақмили асосҳои ташкили-ҳуқуқӣ вобастагии зич дорад. Ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти мақомоти андоз ва гумрук танҳо дар сурати мавҷудияти заминаи ҳуқуқии мукамал ва сохтори ташкилии самаранок натиҷаҳои мусбат медиҳад. Аз ин рӯ, тақмили қонунгузорӣ ва рушди инфрасохтори рақамӣ бояд ҳамчун самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ баррасӣ гарданд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ:

1. Самадов Ғ. Сиёсати фискалӣ ва рушди иқтисодӣ. – Душанбе: Ирфон, 2020.
2. Раҳмонзода М. Иқтисоди рақамӣ: назария ва амалия. – Душанбе, 2021.
3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, таҳрири амалкунанда.
4. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, таҳрири амалкунанда.
5. Самадов Ғ. Технологияҳои муосир дар идоракунии фискалӣ. – Душанбе: Ирфон, 2020.
6. Раҳмонзода М. Иқтисоди рақамӣ ва инноватсия. – Душанбе, 2021.

РАҚАМИКУНОНИИ СОҲАИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**Самиев Мусаммир Абдучалилович.,
Шамсуллозода Файзулло Холаҳмад.**

*ассистентони кафедраи баҳисобгирии муҳосибӣ ва андозбандии
Донишгоҳи давлатии Дангара. musammir@list.ru.*

Шарҳи мухтасар. Ба роҳ мондани рақамикунонӣ дар соҳаи кишоварзӣ ин истифодаи технологияҳои нави муосир яъне: таҳлили нишондиҳандаҳо, технологияҳои интеллектуалии кишоварзӣ, низомии мониторинги ҳосил ва системаи муайяннамоии тағйирёбии вазъи обу ҳаво ба ҳисоб меравад. Вобаста ба навовариҳое, ки пешниҳод гардидааст имкон медиҳанд, ки вазифаҳои соҳаи мазкурро автоматӣ намуда, баҳри самаранокии захираҳо ва хубтар намудани равандҳои истеҳсолотро назорат намоянд. Дар натиҷа, имконият пайдо мешавад, ки деҳқонон сифати маҳсулот ва ҳосилнокии онро баланд бардошта, хароҷотро кам намуда, хавфу хатарро дар шароити тағйирёбии иқлим ва инчунин вобаста ба омилҳои беруна хубтар менамояд.

Калидвожаҳо: Экосистема, провайдер, субсидия, мониторинг, платформа, маркетинг, зеҳни сунъӣ, аэропоника, генетик, робот, банкинг, блокчейн, технология, рақамисозӣ

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

**Самиев Мусаммир Абдуджалилович,
Шамсуллозода Файзулло Холахмад.**

*ассистенты кафедры бухгалтерского учета и налогообложения
Дангаринского государственного университета. musammir@list.ru.*

Аннотация. *Цифровизация в сельском хозяйстве — это использование новых современных технологий, а именно: анализа показателей, интеллектуальных сельскохозяйственных технологий, систем мониторинга урожая и систем прогнозирования погоды. Предлагаемые инновации позволяют автоматизировать задачи этого сектора, повысить эффективность использования ресурсов и контролировать производственные процессы. В результате фермеры смогут улучшить качество и урожайность своей продукции, снизить затраты и повысить эффективность управления рисками в условиях изменения климата и внешних факторов.*

Ключевые слова: *Экосистема, провайдер, субсидия, мониторинг, платформа, маркетинг, искусственный интеллект, агропоника, генетика, робот, банкинг, блокчейн, технология, цифровизация*

DIGITALIZATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

**Samiev Musammir Abdujalilovich.,
Shamsullozoda Fayzullo Kholahmad.**

*assistants of the Department of Accounting and Taxation of
Dangara State University. musammir@list.ru.*

Annotation. *Digitalization in agriculture is the use of new modern technologies, namely: analysis of indicators, intelligent agricultural technologies, crop monitoring systems, and weather forecasting systems. The proposed innovations allow automating the tasks of this sector, improving resource efficiency and controlling production processes. As a result, farmers will be able to improve the quality and productivity of their products, reduce*

costs, and improve their risk management in the face of climate change and external factors.

Keywords: *Ecosystem, provider, subsidy, monitoring, platform, marketing, artificial intelligence, aeroponics, genetics, robot, banking, blockchain, technology, digitalization*

Рақамикунонӣ дар баҳши кишоварзӣ рафти динамикӣ шуморида шуда, ҳамчун амалисозии технологияҳои нав ва пешқадам ба оптимизатсияи комплекси соҳаи кишоварзӣ нигаронида шудааст. Ин тағйирот барои гузаштан аз роҳу усулҳои анъанавии хоҷагидорӣ бо истифода ва ҳамгирии воситаҳои нави муосири рақамӣ, ки дар ҷамъоварӣ, таҳлил ва истифодаи маълумотҳое, ки барои баланд бардоштани самаранокии маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ нигаронида шудааст мусоидат менамояд.

Ба роҳ мондани рақамикунонӣ дар соҳаи кишоварзӣ ин истифодаи технологияҳои нави муосир яъне: таҳлили нишондиҳандаҳо, технологияҳои интеллектуалии кишоварзӣ, низоми мониторинги ҳосил ва системаи муайяннамоии тағйирёбии вазъи обу ҳаво ба ҳисоб меравад. Вобаста ба навовариҳое, ки пешниҳод гардидааст имкон медиҳанд, ки вазифаҳои соҳаи мазкурро автоматӣ намуда, баҳри самаранокии захираҳо ва хубтар намудани равандҳои истеҳсолотро назорат намоянд. Дар натиҷа, имконият пайдо мешавад, ки деҳқонон сифати маҳсулот ва ҳосилнокии онро баланд бардошта, хароҷотро кам намуда, хавфу хатарро дар шароити тағйирёбии иқлим ва инчунин вобаста ба омилҳои беруна хубтар менамояд.

Яке аз паҳлуҳои дигари асосии рақамикунонии соҳа ин баланд бардоштани сифати маҳсулоти кишоварзӣ мебошад, ки ин имкон медиҳад дар ҳама марҳилаҳои истеҳсолот назорати доимӣ бурда шавад ва дар натиҷа маҳсулоти истеҳсолгардида ҳам сифати баланд ва ҳам ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ бошад. Дар навбати худ истеъмолкунандагон имкон пайдо менамоянд, ки аз маҳсулотҳои сифаташон баланд ва аз ҷиҳати экологӣ тоза ва бехатар истифода намуда, инчунин эътиқоди онҳо ба чунин маҳсулот зиёдгардида онҳоро ҳавасманд менамояд, ки дар натиҷа боиси рушди соҳаи кишоварзӣ мегардад.

Омили дигар ин аз раванди хоҷагидорӣ анъанавӣ гузаштан ба рақамикунонӣ мутобиқ гардонидани он ба тағйирёбии иқлим мебошад. Дар замони муосир аз истифодаи технологияҳои навин мо метавонем

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

вазъи обу ҳаво, офатҳои эҳтимолии табиӣ, бемориҳои паҳншаванда ва хашароти зараррасон оғаҳ шавем ва онҳоро пешгирӣ намоем. Ин пеш аз ҳама ба деҳқонон барои кам кардани талафот ва хатарҳо ёрдам мерасонад, ки дар шароити тағйирёбии иқлим ин муҳим ба шумор меравад.

Технологияҳои рақамӣ дар инкишофи бозорҳои нав ва нархгузори маҳсулоти кишоварзӣ нақши муҳимро бозида, ба деҳқонон имкон медиҳад, ки бо истифода аз маълумотҳои маркетингӣ онҳо нархи маҳсулотро аниқ намуда, хараҷоти истеҳсолиро кам намоянд, ки ин боиси ба даст овардани фоидаи зиёд мегардад. Дар замони муосир шумораи аҳоли дар мамлакат меафзояд аз ин рӯ аз деҳқонон талаб карда мешавад, ки бо истифодаи ками захираҳо маҳсулоти бештар истеҳсол намоянд то ин ки талаботи мардумро таъмин намоянд.

Ворид кардани технологияҳои рақамӣ дар соҳаи кишоварзӣ ин боиси тағйирот ба моделҳои тичорат, фарҳанги корпоративӣ гардида ва донишҳои зарурии кормандони соҳаро талаб менамояд. Гузаштан ба рақамикунонии соҳаи кишоварзӣ ин муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳо, таъмини сармоягузориҳо ва инчунин тайёр намудани кадрҳои баландихтисос мебошад, ки ин на танҳо ворид намудани технологияҳои нав ба соҳаи мазкур, балки ба раванди навсозии комплекси агросаноатӣ равона шудааст. Ин ба деҳқонон имкон медиҳад, ки дар шароити тағйироти ҷаҳонӣ рушди устувори соҳаи кишоварзиро таъмин намоянд.

Рақамикунонии соҳаи кишоварзӣ ин на танҳо навкунии усулҳои мавҷуда, балки пурра дигаргунсозии соҳа мебошад, ки тамоми соҳаро дар бар гирифта, онро ба соҳаи технологияи пешрафта, устувор ва самаранок табдил медиҳад. Равандҳои ҷаҳони пешрафта нишон медиҳанд, ки навгониҳои инноватсионӣ соҳаи кишоварзиро тағйир дода, онро қариб ба пурагӣ дигар месозад, ки ин ба хоҷагидорон имкониятҳои навро эҷод менамояд. Дигар раванди ҷаҳонӣ ин истифодаи воситаҳои интернетӣ мебошад, ки барои муаян намудани вазъи боду ҳаво, вазъи хок, саломатии ҳайвонот ва ғайраҳо хизмат расонида маълумотҳои заруриро дар худ ҷамъ менамояд. Ин маълумотҳо имкон медиҳад, ки деҳқонон дар оянда барои қабули қарорҳои дуруст ва истифодаи оқилона захирахоро истифода намоянд. Мисол ин воситаҳо муайян менамоянд, ки қай ва чӣ қадар об барои додани растаниҳо лозим меояд, ки ин боиси самаранок истифодабарии об мегардад.

Пайдо шудани зеҳни сунъӣ як раванди муҳими дигар мебошад, ки барои муайянкунии ҳосили зироатҳо, таҳлили маълумотҳои зарурӣ,

муайян кардани бемориҳо ва истифодаи нуриҳо истифода гарданд. Бо зехни сунъӣ таъмин шудани системаҳо метавонанд минтақаҳои мушкилро муайян созанд ва тасвирҳои саҳроиро таҳлил ва муқоиса кунанд, ки ин ба мо дар вақташ даҳлат карданро фароҳам меорад. Ин танҳо барои ҳосилнокии меҳнатро зиёд намудан намебошад, балки таъсири экологиро низ кам мекунад.

Технологияҳои кишоварзӣ рушди босуръат дошта, дар бозори он стартапҳо ва қарорҳои нав пайдо шуда истодааст, ки хидматҳои инноватсионӣ нав ва маҳсулотҳои худро пешниҳод намуда истодаанд. Дигаргуниҳои рақамӣ дар сатҳи минтақа ба таври ғуногун вонамуд мегарданд. Дар давлатҳои тараққикарда технологияҳои рақамӣ аллакай хуб ба роҳ монда шуда истифода мегарданд аз ҷумла хоҷагиҳои интеллектуалии кишоварзӣ фаъолият менамоянд.

Дар мамлакатҳои сусти тарақиёфта бошад раванди рақамикунонӣ бо сабабҳои дастрас набудан ба интернет, кам будани сармоягузориҳо, огоҳӣ надоштани хоҷагидорон аз самаранокии раванди рақамикунонӣ ва дигар маҳдудиятҳо сусти рушд менамояд. Ворид намудани технологияҳои нави соҳаи кишоварзӣ дар мамлакатҳои ИДМ нобаробарӣ ба назар мерасад. Мисол дар Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Беларус ва Ҷумҳурии Қазоқистон аллакай технологияҳои кишоварзиро самаранок истифода бурда истодаанд, дар ҳоле ки дар дигар давлатҳои узви ИДМ аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин раванд нав оғоз гардида истодааст.

Дар оянда бо истифода аз технологияҳои кишоварзӣ, аз ҷумла хоҷагиҳои амудӣ, муҳандисии генетикӣ ва аэропоника дигаргуниҳои назаррасро интизор шудан мумкин аст. Парвариши растаниҳо дар хоҷагиҳои амудӣ дар дохили биноҳо дар якҷанд сатҳ сурат мегирад, ки ин новобата аз тағйирёбии иқлим мебошад, ки барои шаҳрҳои аҳолиашон зичанд хело муҳим ба шумор меравад. Аэропоника ин усули бе хок парвариш намудани растаниҳо дар чунин ҷойҳо мебошад, ки самаранокии захирахоро хеле хуб боло мебарад. Муҳандиси генетикӣ дар навбати худ барои ба вучуд овардани растаниҳои навъҳои ғуногун, ки ба касалиҳо ва ҳашароти зараррасон тобовар мебошад имкониятҳои нав ба амал меоварад.

Дигаргунсозии соҳаи кишоварзӣ яъне рақамикунонии он яке аз равандҳои мебошад, ки ин дар солҳои минбаъда рушд ёфта, бо ҳар як пайдошавии технологияи нав хоҷагиҳои қишлоқ тараққӣ ёфта, самаранок, ғоидабахш ва устувор мегардад, ки боиси тарақиёти соҳаи кишоварзӣ мегардад. Ин навовариҳо на танҳо муносибатро нисбат ба истехсолоти

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

соҳаи кишоварзӣ тағйир медиҳад, балки таъмини озуқаворӣ кишварро таъмин менамояд.

Дигаргунсозии рақамӣ дар соҳаи кишоварзӣ ин тағйирёбии куллиро дар соҳа ба миён оварда имкониятҳои навро эҷод менамояд. Соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои калидӣ ба шумор рафта бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ ва қарорҳои сари вақтӣ онро ба мутобиқшавӣ дар замони муосир оварда мерасонад. Дар замони муосир дида мешавад, ки технологияҳои рақамӣ аксарият соҳаҳоро дигар намудааст ба монанди соҳаҳои истеҳсолӣ, савдо, тиб ва ғайраҳо. Соҳаи кишоварзӣ низ аз таҷрибаи онҳо истифода намуда, тағйирёбиро ба миён меорад, ки ин ба пешравии соҳа мусоидат менамояд. Дар соҳаи кишоварзӣ метавонад роботҳо ва системаҳои худкор ба раванди истеҳсолот ва сифати маҳсулот таъсири мусбӣ расонад, ба монанди технологияи ширчӯшӣ, ҷамъ намудани ҳосил ва ҷо ба ҷогузори маҳсулот истифода бурдан мумкин мегардад, ки ин боиси баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва барои идоракунӣ заминаи хуб мегузорад.

Дар соҳаи молия алақай технологияҳои рақамиро барои беҳтар намудани хизматрасониҳои молиявӣ истифода мекунанд, ба монанди онлайнбонкҳо, блокчейн ва зехни сунъӣ ва ғайраҳо. Дар соҳаи кишоварзӣ низ метавон технологияи блокчейнро барои ҳифз намудани ҳуқуқҳои кишоварзон, шаффофият ва назорати сифати маҳсулот истифода бурд. Мисол метавонад блокчейн маҳсулотро аз давраи истеҳсолот то ба расонидани он ба истеъмолкунандагон назорат бурда, беҳатариро аз қалобон таъмин намояд.

АДАБИЁТ

1. Суханронии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо кормандони соҳаҳои молия, андоз, гумрук ва бонкдорӣ кишвар. Душанбе. 10. майи соли 2019. Саҳ. 1.
2. Аҳмедов Д. Ҳ. Сармоягузори омили рушди устувори иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кишоварз №1(90). 2021
3. Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, аз 26 октябри соли 2021. – №460.
4. Барномаи рақамикунонии соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.05.2025, №334

5. Каманина А. Н. Современные тренды цифровой трансформации экономической деятельности сельского хозяйства: анализ отечественной и мировой практики //Вестник Евразийской науки / The Eurasian Scientific Journal <https://esj.today> 2023
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024.

НАҚШ ВА РОҲҲОИ ТАКМИЛИ ҶАНБАҲОИ ГУНОГУНИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР РАВАНДИ РАҚАМИКУНОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Муддинов Бадриддин Сайфуддинович

*омӯзгори кафедраи география ва назарияи иқтисоди
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав,
тел: 905051771*

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкур ба таҳлили таъсири рақамикунонии иқтисодиёт ва роҳҳои такмили ҷанбаҳои гуногуни он бахшида шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки истифодаи технологияҳои рақамӣ имкон медиҳад самаранокӣ истеҳсолот, идоракунии захираҳо ва мутобиқшавӣ ба талаботи бозори ҷаҳонӣ баланд бардошта шавад. Дар мақола мушкilot ва имкониятҳои рақамикунонии иқтисодиёт таҳлил гардида, роҳҳои афзалиятноки рушди устувор пешниҳод мешаванд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёт, рақамикунонӣ, самаранокӣ, технологияҳои рақамӣ, рушди устувор, таҳлил.

РОЛЬ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ АСПЕКТОВ ЭКОНОМИКИ В ПРОЦЕССЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Муддинов Бадриддин Сайфуддинович

*преподаватель кафедры географии и теории экономики
Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава,
тел.: 905051771*

Аннотация. *Статья посвящена анализу влияния цифровизации экономики и путей совершенствования её различных аспектов. Автор показывает, что использование цифровых технологий позволяет повысить эффективность производства, управление ресурсами и адаптацию к требованиям мирового рынка. Рассматриваются проблемы и возможности цифровизации экономики, а также предлагаются приоритетные пути устойчивого развития.*

Ключевые слова: *экономика, цифровизация, эффективность, цифровые технологии, устойчивое развитие, анализ.*

THE ROLE AND WAYS OF IMPROVING VARIOUS ASPECTS OF THE ECONOMY IN THE PROCESS OF DIGITALIZATION IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Muddinov Badriddin Sayfuddinovich

*Lecturer at the Department of Geography and Economic Theory, Bokhtar
State University named after Nosir Khusrav, tel.: 905051771.*

Annotation. *The article examines the impact of digitalization on the economy and ways to enhance its various aspects. The author demonstrates that the use of digital technologies improves production efficiency, resource management, and adaptation to global market demands. The paper analyzes challenges and opportunities of economic digitalization and proposes priority paths for sustainable development.*

Key words: *economy, digitalization, efficiency, digital technologies, sustainable development, analysis.*

Рақамикунонии иқтисодиёт ҳамчун ҷузъи стратегии рушди ҷаҳонӣ ва дохилии кишварҳо имрӯз аҳамияти махсус пайдо кардааст. Ҷаҳон ба сӯйи иқтисодиёти рақамӣ ҳаракат мекунад, ки дар он технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ нақши ҳалкунанда мебозанд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, рақамикунонӣ имконият медиҳад, ки

самаранокии соҳаҳои истеҳсолот, хизматрасонӣ ва идоракунии захираҳои иқтисодӣ беҳтар гардонида шаванд [1, с.12–14].

Дар шароити рақамикунонии босуръат, таҳкими инфрасохтори рақамӣ, истифодаи платформаҳои рақамӣ ва омӯзиши кадрҳои баландихтисос аз омилҳои асосии рушди иқтисод ба шумор мераванд.

Илова бар ин, таъсири рақамикунонии иқтисодиёт ба сатҳи зиндагии аҳоли, дастрасии хизматрасониҳо ва имкониятҳои соҳибкорӣ бояд ҳамеша дар назар дошта шавад. Омӯзиши натиҷаҳои барномаҳои рақамикунонии кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисод самаранокии умумиро тақвият медиҳад ва иқтисодиётро бо талаботи ҷаҳонӣ мутобиқ месозад.

Ҷиҳати дастраси ба пешрафту самаранокӣ мавқеи рақамикунонӣ дар рушди чанбаҳои гуногуни иқтисодиёт мавқеи муҳимро мегирад.

Рақамикунонии иқтисодиёт имконият медиҳад, ки чанбаҳои гуногуни он — истеҳсолот, хизматрасонӣ, молия, кишоварзӣ ва саноат — самараноктар бошанд. Масалан, истифодаи системаҳои рақамӣ дар идоракунии захираҳо ва назорати истеҳсолот метавонад хароҷотро кам намуда, сифати маҳсулот ва хизматрасониро баланд бардорад [2, с.45–48].

Дар соҳаи истеҳсолот, татбиқи сенсорҳо ва системаҳои автоматӣ имкон медиҳад, ки равандҳои истеҳсолӣ бо назорати дақиқ ва кам кардани талафот ҳамоҳанг гарданд. Ин ба афзоиши маҳсулнокии ва самаранокии истифодаи захираҳо мусоидат мекунад. Барои хизматрасонӣ, платформаҳои рақамӣ равандҳои фармоишгирӣ, логистика ва идоракунӣ оптимизатсия намуда, сатҳи қаноатмандии мизочонро баланд мебардоранд.

Дар соҳаи молия, истифодаи технологияҳои рақамӣ имкон медиҳад, ки таҳлили таҳвилҳо ва пешгӯии талабот бо дақиқии бештар анҷом шавад. Ин барои пешгирии хатари молиявӣ ва беҳтар кардани қарорҳои стратегӣ аҳамият дорад. Ҳамзамон, рушди бозори рақамӣ ва тичорати электронӣ имконият медиҳад, ки субъектҳои хурду миёна бо технологияҳои муосир ҳамқадам шаванд, ки ин ба рушди ҳамгирии иқтисод ва зиёдшавии рақобатпазирии соҳа мусоидат мекунад.

Соҳаи кишоварзӣ низ аз рақамикунонӣ манфиат мебинад. Усулҳои мониторинги рақамӣ ва таҳлили маълумот имкон медиҳанд, ки истеҳсолот бо самаранокии баландтар ба нақша гирифта шавад ва захираҳои табиӣ беҳтар истифода шаванд. Ин усулҳо инчунин метавонанд сатҳи

Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

маҳсулнокии деҳқонӣ ва таъмини амнияти озукаворӣ дар кишварро беҳтар гардонанд.

Албата ҳама гуна низоми нав ба худ мушкилот ва маҳдудиятҳоро дар раванди рақамикунонӣ пеш меорад яъне бо вучуди имкониятҳои бузург, имрӯз рақамикунонии иқтисодиёт бо мушкилот рӯ ба рӯ мебошад. Аз чумла:

- норасоии кадрҳои баландихтисоси рақамӣ;
- маҳдуд будани инфрасохтори рақамӣ;
- коҳиши омодагии соҳаҳо ба ворид намудани технологияҳои нав;
- эҳтимолияти хатарҳои кибернетикӣ ва таъмини амният [3, с.76–80].

Илова бар ин, танзими ҳуқуқӣ ва сиёсати давлат оид ба рақамикунонӣ ва истифодаи додаҳои электронӣ метавонад як монеаи ҷиддӣ бошад. Зарур аст, ки қонунгузорӣ ва стандартҳои давлатӣ дар ҳамоҳангӣ бо талаботҳои ҷаҳонӣ таҳия ва такмил дода шаванд. Ҳамзамон, фарҳанги рақамӣ ва омодагӣ барои қабул кардани технологияҳои нав бояд дар байни кормандон ва соҳибкорон афзоиш дода шавад. Маҳз ин омилҳо метавонанд истифодаи босамари рақамикунонӣ ва кам кардани хатари техникӣ ва молиявиро таъмин намоянд.

Ҳамзамон истифода намудани роҳҳои такмил ва афзалиятнок пеш омадааст ва барои такмили ҷанбаҳои гуногуни иқтисодиёт дар раванди рақамикунонӣ тавсия дода мешавад:

1. Ҷорӣ намудани платформаҳои иттилоотӣ ва автоматизатсия дар истеҳсолот ва хизматрасонӣ.
2. Тайёр намудани кадрҳои баландихтисос дар соҳаи технологияҳои рақамӣ.
3. Интегратсияи таҳқиқот ва инноватсия дар раванди идоракунии иқтисодӣ.
4. Таъмини амнияти иттилоотӣ ва ҳимояи додаҳои муҳими иқтисодӣ.
5. Ташаккули стратегияи рақамӣ барои субъектҳои хурду миёна ва саноати давлатӣ.

Илова бар ин, истифодаи технологияҳои рақамӣ барои таҳлили маълумот, пешгӯии талабот ва оптимизатсияи равандҳо метавонанд иқтисодиётро устувор ва рақобатпазир гардонанд. Пешгӯии автоматӣ ва платформаҳои таҳлили рақамӣ ба соҳибкорон имкон медиҳанд, ки имкониятҳои нави бозор ва минтақаҳои рушдро муайян кунанд. Ин

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

инчунин барои кам кардани талафот ва беҳтар кардани самаранокии сармоягузорӣ муҳим аст [4, с.101–105].

Имрӯз зарурати мавриди истифода қарор додани таҷрибаҳои байналмилалӣ ва доир кардани дарсҳо барои Тоҷикистон пеш омадааст. Сиёсати рақамикунонии кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки ҳамгироии технологияҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёт ба рушди устувор, афзоиши маҳсулноки ва кам кардани нобаробарӣ мусоидат мекунад. Масалан:

- Аврупо: истифодаи платформаҳои электронӣ дар соҳаҳои молия, тандурустӣ ва кишоварзӣ натиҷаҳои назаррас овардааст.
- Осиё: татбиқи моделҳои рақамӣ дар истеҳсолот ва логистика хароҷотро то 20% коҳиш додааст.
- Амрикои Шимолӣ: таҳлил ва пешгӯии талабот бо ёрии системаҳои рақамӣ имкон медиҳад, ки қарорҳои стратегӣ боэътимод ва дақиқ қабул шаванд.

Барои Тоҷикистон омӯзиши ин таҷрибаҳо ва мутобиқсозии онҳо ба шароити миллӣ метавонад роҳи самаранокии пешрафт бошад. Ҷорӣ намудани платформаҳои рақамӣ, омӯзиши кадрҳои маҳаллӣ ва дастгирии давлатӣ барои рушди соҳибкорӣ аз омилҳои асосии татбиқи босамари рақамикунонӣ маҳсуб мешаванд.

Рақамикунонии иқтисодиёт имконият медиҳад, ки чанбаҳои гуногуни он самараноктар ва мутобиқ ба талаботи бозори ҷаҳонӣ гарданд. Таҳкими инфрасохтор, истифодаи технологияҳои рақамӣ, тайёр намудани кадрҳои баландихтисос ва таъмин намудани амнияти иттилоотӣ самтҳои афзалиятноки такмили иқтисодиёт маҳсуб мешаванд. Илова бар ин, омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ ва ҷорӣ намудани стратегияҳои рақамӣ барои субъектҳои хурду миёна ва саноати давлатӣ метавонанд иқтисодиётро устувор, рақобатпазир ва мутобиқ ба талаботи ҷаҳонӣ гардонанд. Ин равандҳо барои рушди устувор ва рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ аҳамияти калон доранд.

АДАБИЁТ:

1. Абдурахимов Ф. Рақамикунонии иқтисодиёт ва технологияҳои муосир. — Душанбе: Ирфон, 2021. — 220 с.
2. Бобоев Ҷ. Инноватсия ва рушди иқтисодӣ. — Душанбе: Маориф, 2020. — 180 с.

3. Ҳусейнов Н. Технологияҳои рақамӣ дар саноат ва хизматрасонӣ. — Душанбе: Дониш, 2022. — 200 с.
4. Саидов С. Амният ва таҳдидҳо дар иқтисодиёти рақамӣ. — Бохтар, 2021. — 160 с.

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Абдулло-зода Сафинахон Фуркати

*Магистрант второго курса кафедры мировой экономики
ИЭТ ТГУК в городе Худжанде. Тел.: (+992) 92 727 07 17; [e-mail:
Safinakhon.zade@gmail.com](mailto:Safinakhon.zade@gmail.com)*

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции и перспективы развития экспортного потенциала Республики Таджикистан. Анализируется динамика экспортного оборота за 1991–2023 годы. Особое внимание уделяется ключевым направлениям экономического взаимодействия, роли стратегических партнёров и значению интеграционных процессов для устойчивого социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: Экспортный потенциал, интеграция, цифровая экономика, торговля, рациональность.

ПОТЕНЦИАЛИ СОДИРОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ

Абдулло-зода Сафинахон Фурқатӣ

*Магистранти курси дуюми кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони
ДИС ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд. Тел.: (+992) 92 727 07 17; [e-mail:
Safinakhon.zade@gmail.com](mailto:Safinakhon.zade@gmail.com)*

Аннотатсия: Дар мақола тамоюлҳо ва дурнамои рушди иқтисодии содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Динамикаи муомилоти содирот дар давраи солҳои 1991-2023 таҳлил карда шудааст. Ба самтҳои асосии ҳамкориҳои иқтисодӣ, нақши шарикони стратегӣ, аҳамияти

*равандҳои ҳамгироӣ барои рушди устувори иҷтимоию иқтисодии кишвар
таваҷҷуҳи хоса зоҳир мешавад.*

Калидвожаҳо: *Потенциали содиротӣ, ҳамгироӣ, иқтисоди рақамӣ,
тиҷорат, самаранокӣ.*

EXPORT POTENTIAL THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Abdullo-zoda Safina Furkati

*Second-year master's student of the Department of World Economy,
IET TSUC in the city of Khujand. Phone: (+992) (+992) 92 727 07 17; [e-mail:
Safinakhon.zade@gmail.com](mailto:Safinakhon.zade@gmail.com)*

Abstract: *The article examines current trends and prospects for the
development of the export potential of the Republic of Tajikistan. The dynamics
of export turnover for the period 1991–2023 is analyzed. Particular attention is
paid to key areas of economic cooperation, the role of strategic partners, and the
importance of integration processes for the sustainable socio-economic
development of the country.*

Key words: *Export potential, integration, digital economy, trade,
efficiency.*

Формирование и развитие экспортного потенциала определяет траекторию количественного и качественного роста внешней торговли, масштабы и эффективность участия Таджикистана в мировой экономике в современных условиях. Поэтому очень важным является уточнение сущности экспортного потенциала, его роли и места в развитии цифровой экономики. В соответствии с этой теорией большая часть новой продукции создается в развитых странах, например, в США, Германии, Франции и Японии, где существуют достаточно высокие показатели потребительского спроса и дифференциация производства и научных разработок. При этом за пределами развитых стран население в силу рациональности своего потребительского поведения постепенно перенимает стандарты развитых стран, покупая дорогие импортные товары из промышленно развитых стран. Далее, по мере роста спроса в развивающихся странах, возникает местное производство и происходит замещение импорта этих товаров. Становясь более дешевыми, эти товары местного производства вытесняют

своих конкурентов из развитых стран, а последние, в свою очередь, переходят к производству более совершенного технологически продвинутого и дорогостоящего продукта.

Понятие экспорта определяется в нормативных актах по внешнеэкономической деятельности стран. Например, в Законе Республики Таджикистан «О государственном регулировании внешнеторговой деятельности» экспорт определяется как вывоз товаров, работ, услуг, результатов интеллектуальной деятельности с таможенной территории республики без обязательства об обратном ввозе на эту территорий [1]. Согласно Таможенному Кодексу Таджикистана, экспорт является таможенным режимом, при котором отечественные товары вывозятся с таможенной территории Республики Таджикистан для использования и потребления вне этой территории без ограничений [2, С:165].

В Большом энциклопедическом словаре экспортный потенциал трактуется как способность всего общественного производства данного государства в целом производить требуемое количество товаров, конкурентоспособных на внешнем рынке [3, С.165]. В указанном определении акцентируется внимание на одном из аспектов понятия экспортного потенциала, а именно на способности выполнения производственной функции хозяйственным механизмом для обеспечения потребностей внешнего рынка.

Определение Токарева Ю. В., который рассматривает экспортный потенциал как совокупную способность отдельных предприятий, отраслей народного хозяйства и экономики страны в целом, выпускать конкурентоспособную на внешнем рынке промышленную и сельскохозяйственную продукцию, оказывать услуги иностранным лицам, а также осуществлять вывоз капитала за границу в определенный исторический момент [4, С.14], является очень обобщенным. В этом случае довольно сложно определить объект экспортного потенциала и его отличительные признаки.

Также экспортный потенциал промышленности страны с переходной экономикой есть:

- во-первых, подсистема экономического потенциала, которая может способствовать развитию страны за счет эффективного включения экономики в систему международного разделения труда;

- во-вторых, экспортный потенциал промышленности выступает важнейшим фактором конкурентоспособности национальной экономики;
- в-третьих, экспортный потенциал есть объект стратегии развития экспорта, на который направлены основные меры достижения ее долгосрочных целей.

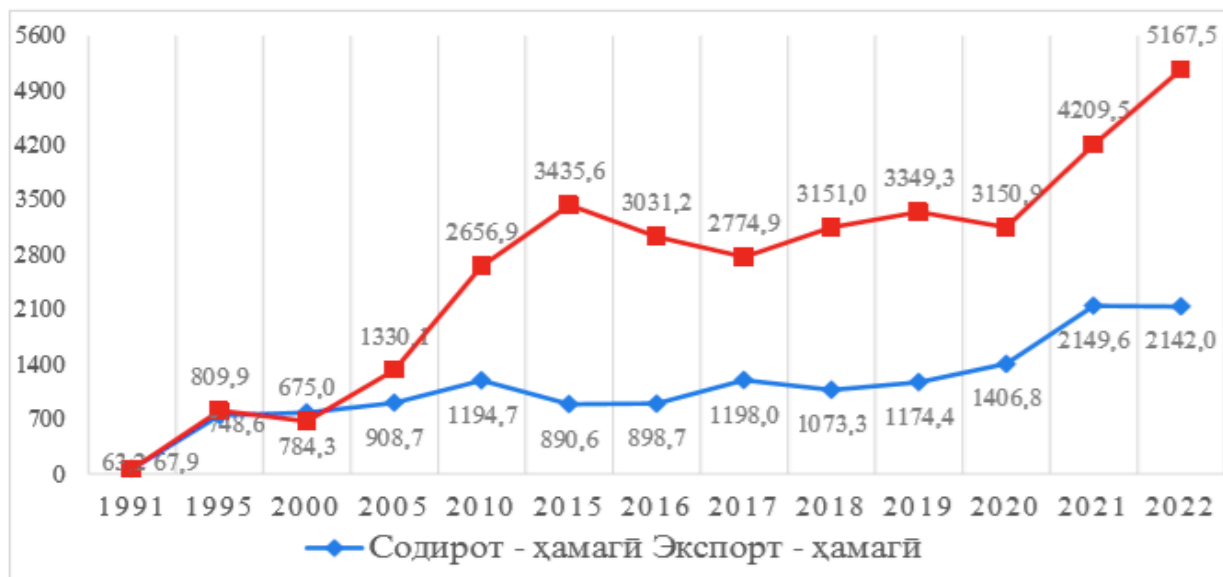
Оценку экспортного потенциала и уровень его развития чаще всего предлагают производить путем расчета и анализа комплекса показателей, характеризующих экспорт. Мировой опыт убедительно свидетельствует о большой роли внешней ориентации экономики, способствующей росту национального благополучия и активной интеграции экономической системы в мировую экономику. Активно изучается опыт таких стран как Япония, Южная Корея, Сингапур, Тайвань, а также стран с федеративным устройством (Германия, США, Швейцария, Канада), использовавших потенциалы своих территорий. Для Таджикистана наиболее полезен опыт интеграции в мировую экономику постсоциалистических и развивающихся стран. В контексте данного исследования следует упомянуть те теории экономического развития, в которых уделяется особое внимание экспорту, как одной из движущих сил развития экономики страны. Эти теории рассматривают общие или частные аспекты экономического развития за счет наращивания экспортного потенциала и улучшения его структуры [5].

На наш взгляд, такими «полюсами роста» в Республике Таджикистан могут быть гидроэнергетика, легкая и пищевая промышленность, горнодобывающая, цветная металлургия, химическая промышленность, машиностроение. В случае успешного развития экспортного потенциала страны в экономике будет формироваться устойчивая база для развития других структурных комплексов экономики, что будет содействовать социально-экономическому развитию страны. Особого рассмотрения требует проблема зависимости национальной экономики страны от внешнего рынка. Для этого рассмотрим динамику экспорта и импорта Таджикистана в период с 1991 по 2022 гг. (см. диаграмму 1).

Диаграмма 1:

Динамика экспорта и импорта Таджикистана с 1991 по 2022гг

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Источник: Статистический ежегодник Республики Таджикистан. –Душанбе, 2023. – С.309

Из приведенных данных следует, что на протяжении всего периода 1991- 2022 гг. роль импорта в реформируемой экономике Таджикистана была чрезвычайно высокой – временами до 82%.

Из диаграммы 1 построенного по официальным статистическим данным, следует, что в последнее время несбалансированность внешней торговли Таджикистана не только не снижалась, но даже и возрастала. Дефицит торгового баланса увеличивался, что обостряло проблему его покрытия. Данное обстоятельство очень остро ставит проблему притока валютных средств в экономику страны – в форме иностранных инвестиций (прямых и портфельных) и переводов мигрантов, работающих за границей.

На наш взгляд для такой малой страны как Таджикистан на современном этапе ее развития экономический рост возможен только на основе развития экспорта, важность которого объясняется следующими обстоятельствами:

1) экспорт является основным источником притока иностранной валюты, необходимой для оплаты импорта жизненно важных продовольствия, технологического сырья, энергоресурсов, передовых технологий, для оплаты внешнего долга, накопления валютных резервов страны и обеспечения финансовой устойчивости;

2) на мировом рынке спросом пользуются в основном такие экспортные товары Таджикистана, как текстиль и текстильные изделия, минеральные продукты, недрагоценные и драгоценные металлы.

Производство на экспорт этих товаров во многом определяет динамику и структуру промышленного производства республики в целом;

3) ориентация на активный рост экспорта будет способствовать структурной перестройке национальной экономики, повышая технический уровень производства, инвестиционную активность и уровень квалификации рабочей силы;

4) экспортная деятельность служит своего рода катализатором усиления связи между национальными экономиками, а это более глубокое взаимодействие, в свою очередь, дает импульс развитию национальной экономики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Таджикистан «О государственном регулировании внешнеторговой деятельности» № 823 от 03.09.1999 г. ст. 2 п. 4.
2. Таможенный кодекс Республики Таджикистан. - Душанбе: Шарки Озод, 2005. - С. 165.
3. Большой энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1990. - С. 165.
4. Токарев Ю.В. Формирование и использование экспортного потенциала: На примере промышленных предприятий: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Ю.В. Токарев. - Казань, 1997. - С. 14.
5. Морошкина М.В. Теории экономического развития и новые теории регионального роста // Инновационное развитие: сб. науч. тр. - Петрозаводск: КарНЦ РАН, 2009. - С. 36-40; Филипенко А.С. Экономическое развитие: цивилизационный поход. - М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. - С. 260; Теории экономического развития. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/15588/>
6. Гайбуллаев А. Внешнеэкономическая деятельность Республики Таджикистан // Таджикистан и современный мир. - 2010. - №2 (25). - С. 40.
7. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. –Душанбе, 2023. – С.309

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БАНКОВСКОГО МАРКЕТИНГА В ФИНАНСОВОЙ СРЕДЕ ТАДЖИКИСТАНА

Агзамова Адибахон Акрамовна

*магистрант 2-го курса по специальности 25010400 – финансы и кредит
ИЭТ ТГУК в г. Худжанд*

Аннотация. В статье раскрываются теоретико-методологические основы банковского маркетинга и анализируются особенности его функционирования на финансовом рынке Республики Таджикистан. Показано, что в условиях усиления конкуренции, цифровизации финансовых услуг и роста роли небанковских институтов традиционная продуктовая модель маркетинга утрачивает эффективность. Обосновывается необходимость перехода к клиентско-ориентированному и аналитическому банковскому маркетингу. Предлагаются ключевые направления совершенствования маркетинговой деятельности коммерческих банков Республики Таджикистан: углублённая сегментация и таргетирование, развитие цифровых каналов и омниканальной среды, совершенствование продуктовой политики и партнёрского маркетинга, повышение качества сервиса и доверия к банковской системе, внедрение аналитических инструментов и стратегического маркетингового управления. Сформулированы практические рекомендации, реализация которых позволит повысить конкурентоспособность банков и уровень финансовой инклюзии населения.

Ключевые слова: банковский маркетинг, финансовый рынок, коммерческий банк, клиентская ориентация, цифровой маркетинг, сегментация, продуктовая политика, лояльность клиентов.

САМТҲОИ АСОСИИ ТАКОМУЛИ МАРКЕТИНГИ БОНКӢ ДАР ВАЗӢЯТИ МОЛИЯИ ТОҶИКИСТОН

Агзамова Адибахон Акрамовна

*магистранти курси 2-юми иқтисоси 25010400-молия ва қарзи
ДИС ДДТТ дар ш. Хучанд*

Шарҳи мухтасар. Дар мақола асосҳои назариявӣю методологии маркетинги бонкӣ баён гардида, хусусиятҳои амалқарди он дар бозори

молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда мешаванд. Нишон дода мешавад, ки дар шароити шиддатёбии рақобат, рақамисозии хизматрасониҳои молиявӣ ва афзоиши нақши муассисаҳои зайрибонкӣ модели анъанавии маҳсулот-меҳвари маркетинг самаранокии ҳудро аз даст медиҳад. Зарурати гузариш ба модели маркетинги бонкии муштарӣ-меҳвар ва таҳлилӣ асоснок мегардад. Самтҳои калидии такмили фаъолияти маркетингии бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегарданд, аз ҷумла: сегментатсияи амиқ ва ҳадафгузориш бозор, рушди каналҳои рақамӣ ва муҳити омниканалӣ, такмили сиёсати маҳсулот ва маркетинги шарикӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ва эътимод ба низоми бонкӣ, ҷорӣ намудани воситаҳои таҳлилӣ ва идоракунии стратегии маркетинг. Тавсияҳои амалӣ таҳия шудаанд, ки татбиқи онҳо имкон медиҳад рақобатпазирии бонкҳо ва сатҳи фарогирии молиявии аҳоли баланд бардошта шаванд.

Калидвожаҳо: маркетинги бонкӣ, бозори молиявӣ, бонки тиҷоратӣ, муштарӣ-меҳварӣ, маркетинги рақамӣ, сегментатсия, сиёсати маҳсулот, вафодории муштарӣ.

MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING BANK MARKETING IN THE FINANCIAL ENVIRONMENT OF TAJIKISTAN

Agzamova Adibakhon Akramovna

*2nd year Master's student, specialty 25010400 "Finance and Credit", Institute
of Economics and Trade of Tajik State University of Commerce, Khujand.*

Annotation. The article presents the theoretical and methodological foundations of bank marketing and analyzes the features of its functioning in the financial market of the Republic of Tajikistan. It is shown that under conditions of intensifying competition, digitalization of financial services and the growing role of non-bank institutions, the traditional product-oriented marketing model is losing its effectiveness. The necessity of transitioning to a customer-oriented and analytical model of bank marketing is substantiated. Key directions for improving the marketing activities of commercial banks in the Republic of Tajikistan are proposed, including: in-depth market segmentation and targeting, development of digital channels and an omnichannel environment, improvement of product policy and partnership marketing, enhancement of service quality and trust in the banking system, and the introduction of analytical tools and

strategic marketing management. Practical recommendations are formulated, the implementation of which will help increase banks' competitiveness and the level of financial inclusion of the population.

Keywords: bank marketing, financial market, commercial bank, customer orientation, digital marketing, segmentation, product policy, customer loyalty.

Финансовая среда Республики Таджикистан находится на этапе эволюционного развития, характеризующегося поэтапным укреплением банковской системы, расширением спектра финансовых услуг и постепенным ростом финансовой активности населения и бизнеса [1]. Одновременно усиливаются конкурентные вызовы: появление новых игроков (микрофинансовые организации, платёжные системы, финтех-компании), рост требований клиентов к качеству сервиса, ускорение цифровой трансформации [2, с. 14–18].

В этих условиях возрастает значение банковского маркетинга как ключевого инструмента формирования и удержания клиентской базы, обеспечения устойчивой прибыльности и повышения рыночной стоимости банков [3, с. 9–12].

В экономической литературе, банковский маркетинг трактуется как система согласованных управленческих решений, направленных на изучение, формирование и удовлетворение потребностей клиентов в банковских продуктах и услугах с целью достижения стратегических целей банка на конкурентном рынке [3; 5, с. 37–40]. В основе данного подхода лежат классические положения маркетинга услуг и концепция долгосрочных взаимоотношений с клиентами (relationship marketing) [6].

К ключевым функциям банковского маркетинга относятся [3, с. 21–24; 5, с. 43–47]:

- аналитическая (маркетинговые исследования рынка, анализ клиентской базы, мониторинг конкурентов, оценка макро- и микросреды);
- продуктовая (разработка, модификация и управление ассортиментом банковских продуктов и услуг);
- коммуникативная (формирование коммуникационной политики, продвижение бренда и продуктов, PR-деятельность);
- сбытовая (организация каналов распространения услуг, управление сетью отделений и дистанционными каналами);
- ценовая (формирование тарифов, процентных ставок, комиссий, применение гибких ценовых стратегий);

– сервисная (управление качеством обслуживания, сопровождение клиентов, работа с жалобами и предложениями).

Современная парадигма банковского маркетинга смещается от классической концепции «4Р» к расширенным моделям («7Р», «SERVQUAL» и др.), учитывающим особенности услуг как нематериального объекта обмена [6, с. 112–118]. Для банков особенно важны такие параметры, как доверие, имидж, репутация, надёжность и безопасность операций.

В условиях цифровой экономики всё большее значение приобретает аналитический и цифровой маркетинг, основанный на использовании информационных технологий, CRM-систем, анализа больших данных и омниканальной коммуникации с клиентами [7; 8]. Именно эти направления становятся ключевыми для развивающихся банковских систем, в том числе Таджикистана.

Финансовая среда Республики Таджикистан по сравнению с развитыми странами отличается относительно небольшими масштабами, доминированием банковского сектора и ограниченным развитием рынка ценных бумаг и страховых услуг [1; 9]. Значительную роль в экономике играют денежные переводы трудовых мигрантов, выступающие важным источником доходов домохозяйств и объектом внимания банков с точки зрения маркетинга.

К числу ключевых характеристик банковского сектора Таджикистана, определяющих специфику маркетинга, относятся [1; 4; 9]: ограниченная глубина финансового посредничества и высокий удельный вес наличного денежного оборота; неравномерность территориального развития финансовой инфраструктуры (концентрация банковских услуг в столице и крупных городах); низкий уровень финансовой грамотности значительной части населения; повышенная чувствительность домохозяйств к валютным и процентным рискам; существенное влияние регулятора (Национального банка Таджикистана) на условия функционирования банков, в том числе в сфере процентной и валютной политики.

Для банковской системы Таджикистана характерна высокая значимость сегмента физических лиц, получающих и отправляющих денежные переводы, а также малого и микробизнеса, нуждающегося в доступном кредитовании и платёжных услугах [4; 9]. Это предопределяет

необходимость адаптации маркетинговых стратегий под данные группы клиентов и разработки специализированных продуктов.

В последние годы прослеживаются позитивные тенденции: развитие карточной и платёжной инфраструктуры, расширение сети терминалов и банкоматов, внедрение мобильных приложений и дистанционного банковского обслуживания [1; 7]. Однако потенциал цифровых каналов остаётся реализованным лишь частично, что открывает возможности для улучшения маркетинга.

На основе обобщения научных публикаций, аналитических обзоров и практики деятельности коммерческих банков можно выделить ряд типичных проблем в сфере банковского маркетинга в Республике Таджикистан [4; 8–10].

Преобладание продуктового подхода. Во многих банках маркетинговая деятельность фактически сводится к продвижению отдельных продуктов (кредитов, депозитов, банковских карт), что отражает продуктово-ориентированную модель управления, унаследованную от традиционной банковской практики [3, с. 58–60]. При этом недостаточное внимание уделяется анализу полного жизненного цикла клиента; развитию долгосрочных отношений и программ лояльности; кросс-продажам и комплексным решениям для целевых сегментов.

Ограниченное использование цифровых и омниканальных инструментов. Несмотря на расширение доступа к интернету и мобильной связи, потенциал цифрового маркетинга реализуется не в полной мере [7; 10]. Многие банки: слабо используют социальные сети, мессенджеры и мобильные приложения как каналы коммуникации и продвижения; не выстраивают единый клиентский опыт при переходе клиента между отделением, сайтом, колл-центром и мобильным приложением; не в полной мере применяют инструменты таргетированной онлайн-рекламы и персонализированных предложений.

Слабое развитие аналитического маркетинга и CRM. В значительной части банков отсутствуют полноценные CRM-системы и инструменты сквозной аналитики, что затрудняет: сбор и обработку данных о поведении клиентов; сегментацию и таргетирование; оценку эффективности маркетинговых кампаний; прогнозирование спроса и управление рисками [5, с. 128–133; 8].

Недостаточное внимание к качеству сервиса и доверию.

Последствия прошлых кризисов и санаций отдельных банков обусловили повышенную чувствительность клиентов к вопросам надёжности и прозрачности деятельности финансовых институтов [4; 9]. В то же время: стандартизация сервисных процессов находится на стадии развития; системы регулярной оценки удовлетворённости клиентов применяются не во всех банках; программы по повышению финансовой грамотности и разъяснению преимуществ формальных финансовых услуг развёрнуты недостаточно широко.

Указанные проблемы свидетельствуют о необходимости системного совершенствования банковского маркетинга в Республике Таджикистан. Основные направления совершенствования банковского маркетинга в финансовом рынке Республики Таджикистан нами предлагаются в следующем порядке.

Переход к клиентско-ориентированной модели и углублённой сегментации. Первостепенным направлением является переход от продуктовой к клиентско-ориентированной модели маркетинга, предполагающей [3; 6]: выделение и детальное описание целевых сегментов (персоны клиентов); разработку для каждого сегмента комплексных продуктовых и сервисных предложений; мониторинг уровня удовлетворённости и лояльности.

Переход к клиентско-ориентированной модели невозможен без внедрения CRM-систем, позволяющих аккумулировать и анализировать полную информацию о взаимоотношениях с клиентами на протяжении всего жизненного цикла.

Развитие цифрового и омниканального маркетинга. Современное развитие банковского сектора Таджикистана неразрывно связано с цифровизацией финансовых услуг [7; 8]. В этой связи важными направлениями совершенствования маркетинга являются:

- активное использование социальных сетей и мессенджеров для информирования, консультаций и продвижения банковских продуктов;
- совершенствование мобильных приложений как ключевого канала взаимодействия с розничными клиентами;
- внедрение омниканального подхода, обеспечивающего единый стандарт обслуживания и непрерывность клиентского опыта при переходе между различными каналами.

Показательным примером здесь выступает деятельность ЗАО «Банк Арванд», который в рамках цифровой трансформации развивает собственное мобильное приложение как основной канал взаимодействия с розничными клиентами. Банк использует push-уведомления, персональные предложения внутри приложения, а также таргетированную рекламу в социальных сетях для продвижения дистанционных сервисов (оплата услуг, переводы между картами, пополнение счетов и депозитов) [4; 7; 10]. Это позволяет снизить нагрузку на отделения и одновременно использовать цифровые каналы как инструмент маркетинговых коммуникаций и кросс-продаж, что соответствует мировым тенденциям развития банковского маркетинга [7; 8].

Важную роль может сыграть дальнейшее развитие партнёрского маркетинга, предполагающего сотрудничество банков с операторами мобильной связи, платёжными системами, торговыми и сервисными компаниями, образовательными учреждениями. Для ЗАО «Банк Арванд» такая стратегия логична с учётом его ориентации на локальные сообщества и малые предприятия, что открывает возможности для совместных программ лояльности и интегрированных сервисов [4; 10; 11].

Повышение качества сервиса и укрепление доверия к банковской системе. Качество обслуживания и доверие выступают стратегическими нематериальными активами банка [5; 6]. В целях их укрепления целесообразно разработать и внедрить стандарты обслуживания для фронт-офисного персонала (скрипты общения, регламенты обработки обращений, единые требования к времени ожидания и др.); организовать систематический мониторинг удовлетворённости клиентов (опросы, индекс NPS, анализ жалоб и претензий); обеспечить прозрачность информации о продуктах, тарифах, рисках, а также повышать информированность о системе страхования вкладов и мерах по защите клиентов; активно участвовать в программах повышения финансовой грамотности населения совместно с Национальным банком Республики Таджикистан, образовательными и общественными организациями [1; 12].

Для банков, активно работающих с уязвимыми и малообеспеченными группами населения, в том числе для ЗАО «Банк Арванд», вопросы качества сервиса и доверия приобретают особое значение. Практика адресного консультирования клиентов, упрощённые процедуры оформления базовых продуктов, использование понятного языка в коммуникациях с клиентами, типичны для микрофинансовых и

рознично-ориентированных банков и могут рассматриваться как эффективные элементы сервисной маркетинговой стратегии [4; 11; 12].

Работа по формированию доверия должна рассматриваться не как разовая кампания, а как непрерывный стратегический процесс, интегрированный в общую маркетинговую и коммуникационную политику банка. Развитие аналитического и стратегического маркетинга. Развитие банковского маркетинга в Республике Таджикистан невозможно без укрепления его аналитической и стратегической составляющих [5; 8]. Это предполагает создание в банках специализированных подразделений маркетинга и аналитики, ответственных за проведение маркетинговых исследований, анализ конкурентной среды, разработку и актуализацию маркетинговой стратегии; внедрение систем Business Intelligence (BI) и инструментов анализа данных для оценки рентабельности продуктов, сегментов и каналов сбыта; использование скоринговых и поведенческих моделей для повышения качества кредитных решений, управления рисками и формирования персонализированных предложений; интеграцию маркетинга с другими ключевыми функциями банка (риски, стратегическое планирование, IT, операционная деятельность).

Для банков, подобных ЗАО «Банк Арванд», которые исторически развивались как микрофинансовые институты, систематическое развитие аналитического маркетинга позволяет перейти от интуитивных решений к научно обоснованному управлению продуктовой линейкой, ценовой политикой и территориальной экспансией [4; 5; 11]. Стратегический банковский маркетинг должен базироваться на чётком понимании миссии и целевых ориентиров банка на рынке, а также учитывать национальные особенности финансовой системы и приоритеты экономической политики государства [1; 4].

Совершенствование банковского маркетинга на финансовом рынке Республики Таджикистан является необходимым условием повышения конкурентоспособности коммерческих банков, расширения финансовой инклюзии и укрепления устойчивости банковской системы. На основе проведённого анализа можно сделать следующие выводы.

Во-первых, действующая практика маркетинговой деятельности многих банков по-прежнему носит продуктово-ориентированный характер и не в полной мере учитывает потребности и поведение различных клиентских сегментов. Это снижает эффективность использования ресурсов и ограничивает потенциал роста клиентской базы.

Во-вторых, специфика финансового рынка Таджикистана (значительная роль денежных переводов, неоднородность регионального развития, низкий уровень финансовой грамотности части населения, доминирование наличного денежного оборота) требует адаптации классических подходов банковского маркетинга и акцента на формирование доверия и долгосрочных отношений с клиентами.

В третьих, основными направлениями совершенствования банковского маркетинга являются: переход к клиентско-ориентированной модели и углублённой сегментации рынка; развитие цифрового и омниканального маркетинга; совершенствование продуктовой политики и формирование комплексных решений; повышение качества сервиса и доверия к банковской системе; развитие аналитического и стратегического маркетинга.

В четвёртых, практика отдельных коммерческих банков, в частности ЗАО «Банк Арванд», показывает, что даже в условиях ограниченности ресурсов возможно поэтапное внедрение современных маркетинговых подходов: углублённой сегментации получателей денежных переводов, развития мобильного банкинга как ключевого канала коммуникации, формирования комплексных продуктов для малого и микробизнеса и применения элементов партнёрского маркетинга [1; 4; 7; 10; 11]. Указанный опыт может быть тиражирован и адаптирован другими участниками финансового рынка Республики Таджикистан с учётом их стратегической ориентации и целевой аудитории.

Реализация перечисленных направлений требует интеграции усилий самих банков, регулятора, профессиональных ассоциаций и образовательных учреждений, а также инвестиций в человеческий капитал и цифровую инфраструктуру. Перспективы дальнейших научных исследований видятся в разработке методик количественной оценки влияния конкретных маркетинговых инструментов на показатели эффективности банков Таджикистана и в формировании отраслевых стандартов маркетинговой деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Национальный банк Таджикистана. Обзор банковского сектора Республики Таджикистан: статистический бюллетень. – Душанбе, 2023. – 80 с.

2. Всемирный банк. Финансовый сектор Республики Таджикистан: основные тенденции и вызовы. – Вашингтон, 2022. – 64 с.
3. Бикеева А. Р. Банковский маркетинг: учеб. пособие. – М.: Инфра-М, 2020. – 256 с.
4. Каримов Ф. Х. Банковская система Республики Таджикистан: проблемы и направления развития. – Душанбе: Ирфон, 2021. – 212 с.
5. Роуз П. С., Хадж Ф. Банковский менеджмент и финансовые услуги: пер. с англ. – М.: Дело, 2019. – 848 с.
6. Левитт Т. Маркетинг воображения. – СПб.: Питер, 2018. – 304 с.
7. Котлер Ф., Картайа Х. Маркетинг 4.0: от традиционного к цифровому. – М.: Альпина Паблишер, 2019. – 224 с.
8. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг : европ. перспектива. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2020. – 736 с.
9. Asian Development Bank. Tajikistan Country Diagnostic Study: Financial Sector. – Manila, 2021. – 92 p.
10. Ernst & Young. Global Banking Outlook: Central Asia Perspective. – London, 2022. – 56 p.
11. Файзиев Р. Ш. Финансирование аграрного сектора в Республике Таджикистан: монография. – Душанбе: Дониш, 2020. – 176 с.
12. Организация экономического сотрудничества и развития. Повышение финансовой грамотности в странах Центральной Азии. – Париж, 2021. – 118 с.

ИНФРАСОХТОРИ БОНКИИ МУОСИР ДАР ТАЪМИНИ ТАРАҚҚИЁТИ ИҚТИСОДӢ

Худойдотова Фарзона Зарифчонова

*магистранти курси 2-юми ихтисоси 25010400-молия ва қарзи
ДИС ДДТТ дар ш. Хуҷанд.*

***Аннотатсия.** Дар мақолаи илмӣ мазкур масоили ташаккул ва тақомули инфрасохтори бонкии муосир дар таъмини тараққиёти иқтисодӣ аз нуқтаи назари таҳаввули то замони мо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Аз рӯи вазифаҳои тадқиқотии тибқи нақшаи кори илмӣ магистр муайянгардида, дар мақола ду навъи низомӣ молиявӣ*

мутаваққӣ дар мисоли инфрасохтори молиявӣ “бонк-меҳвар” ва инфрасохтори бонкии “бозор-меҳвар” дида баромада шуда, дар ин замина ба муаллиф муяссар гаштааст, ки низомҳои молиявӣ як қатор мамолики мутаваққӣи Ғарбу Амирико ва Осиёро дар асоси ташаккул ва тақомули минбаъдаи инфрасохтори бонкии онҳо мавриди омӯзиш ва таҳқиқи назариявӣ қарор диҳад.

Дар натиҷаи ҷамъбасти вазифаҳои дар мақолаи илмӣ мазкур гузошташуда муаллиф имкон пайдо намудааст, ки мақом ва нақши назарияҳои маъмули олимони намоёни соҳавиро дар ташаккули рушди инфрасохтори молиявӣ бонкии муосир муайян намуда, дар ин асос як қатор ҳулосаҳои илман асоснокро ироа кунад.

Калидвожаҳо: инфрасохтор, инфрасохтори молиявӣ, инфрасохтори бонкӣ, низоми молиявӣ, низоми бонкӣ, механизми молиявӣ, бозорҳои молиявӣ.

СОВРЕМЕННАЯ БАНКОВСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Худойдотова Фарзона Зарифджоновна

магистрант 2-го курса по специальности 25010400 «Финансы и кредит»
ИЭТ ТГУК в г. Худжанде.

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются проблемы формирования и развития современной банковской инфраструктуры в обеспечении экономического прогресса, с точки зрения её эволюции до настоящего времени. В соответствии с исследовательскими задачами, определёнными в плане магистерской выпускной работы, в статье анализируются два типа развитых финансовых систем на примере «банко-ориентированной» финансовой инфраструктуры и «рыночно-ориентированной» банковской инфраструктуры. На этой основе автору удалось провести теоретическое исследование и анализ финансовых систем ряда развитых стран Запада, Америки и Азии, опираясь на процесс формирования и последующего развития их банковских инфраструктур.

В результате выполнения задач, поставленных в данной научной статье, автор смог определить статус и роль общепризнанных теорий ведущих учёных в формировании и развитии современной финансовой и

банковской инфраструктуры и на этой основе представить ряд научно обоснованных выводов.

Ключевые слова: инфраструктура, финансовая инфраструктура, банковская инфраструктура, финансовая система, банковская система, финансовый механизм, финансовые рынки.

MODERN BANKING INFRASTRUCTURE IN ENSURING ECONOMIC DEVELOPMENT

Khudoydotova Farzona Zarifjonovna

2nd year Master's student, specialty 25010400 "Finance and Credit",

Institute of Economics and Trade of

Tajik State University of Commerce, Khujand.

Annotation. *This scientific article examines the issues of formation and development of the modern banking infrastructure in ensuring economic progress, from the perspective of its evolution up to the present time. In accordance with the research tasks defined in the master's academic work plan, the article analyzes two types of advanced financial systems using the examples of the "bank-centered" financial infrastructure and the "market-centered" banking infrastructure. On this basis, the author has been able to conduct a theoretical study and analysis of the financial systems of a number of developed countries in the West, America, and Asia, grounded in the formation and subsequent development of their banking infrastructures.*

As a result of completing the tasks set in this scientific article, the author has been able to determine the status and role of commonly accepted theories of prominent scholars in the formation and development of the modern financial and banking infrastructure and, on this foundation, to present a number of scientifically substantiated conclusions.

Keywords: *infrastructure, financial infrastructure, banking infrastructure, financial system, banking system, financial mechanism, financial markets.*

Ҳанӯз ду-се даҳсола пештар низомҳои молиявии мамӯлики мутараққиро метавонистем мушаххасан бо ин ду намуд тасниф кунем: «бонкӣ» - мамӯлики Аврупои ғарбӣ ва Љопон ва «бозорӣ» - Британияи Кабир, ИМА ва дигар мамӯлики англо-саксонӣ. Дар солҳои 1990-ум бошад, дар аксари мамӯлики Аврупо тағйироте ба миён омад, ки дар натиљаи он

таснифоти болоӣ «кӯҳна» ба назар мерасидагӣ шуд: низомҳои молиявии онҳо хеле «бозорӣ» шуданд. Бо вуҷуди он, тафовут байни онҳо ҳанӯз побарҷост. Чун асоси ин гуфта, адабиёти фаровон дар бобати бартарияти муқоисавии ин ё он низому инфрасохтори бонкӣ низ дастрас аст.

Дар бобати таъсири хуби ҷузъиёти инфрасохтори бонкӣ ба иқтисодиёт ходимони намоёни сиёсӣ ва иқтисодчиёни машҳур ибрози назар кардаанд. Чунончи Александр Ҳамилтон соли 1781 қайд кардааст, ки «бонкҳо аз ҳамаи механизмҳои, ки рӯи замин арзи ҳастӣ карда, дар тараққиёти иқтисодӣ ҳисса гузоштаанд беҳтаринашон мебошанд» [18]. Дар бораи таъсири мусбии институтҳои молиявӣ ба хољагии халқ Волтер Бэйлхот [2] ва Йозеф Шумпетер [32] низ навиштаанд. Љоизадори Нобел Мертон Миллер бошад, қайд кардааст, ки «ақида дар бораи ҳиссагузории бозорҳои молиявӣ дар рушди иқтисодӣ хеле дақиқ аст ва зарурате ба муҳокимаи ҷиддии он нест» [15].

Дар зинаҳои қаблии тадқиқот, мо дар бобати пажӯҳиши олимони пасошӯравӣ оид ба таъсири сатҳу дараҷаи тараққиёти инфрасохтори бонкӣ дар ривоч ёфтани раванди инвеститсионӣ ва нерӯи сармоягузории кишвар назари худро баён карда будем. Тибқи хулосаҳои ҳосилшуда, муайян карда шуда буд, ки қафомондагӣ заифии инфрасохтори бонкии миллӣ, дар навбати аввал сарчашмаи хавфи баланд буда, сипас чун монеаи пурқуввати маҳдудкунандаи нерӯи инвеститсионии мамлакат баромад мекунад. [34]

Дар бобати фаъолияти инфрасохтори бонкӣ дар баҳши давлатӣ бошад, як қатор олимони ватанӣ масъалаву муаммоҳои мухталифи танзими андозии равандҳои инвеститсиониро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тавсеаи нерӯи инвеститсионии кишвар баррасӣ намуда, хулосаҳои илмӣ ироа намудаанд. [36]

Дар бораи нақши борики низоми молиявӣ дар тараққиёти иқтисодӣ чунин муаллифони маъруф чун Е. Шоу, Р. Голдсмит, Р. Маккиннон ва дигарон низ навиштаанд. [11]

Ҳамзамон онҳое ҳам буданд, ки аҳамияти баҳши молиявиро таҳти шубҳа қарор доданд. Президенти ИМА Чон Адамс соли 1819 исрор мекард, ки бонкҳо ба “ахлоқ, оромӣ ва ҳатто ба неқӯаҳволии” миллатҳо зарароваранд [18].

Боиси ёдрас аст, ки муаммоҳои сохтори низоми молиявӣ, инфрасохтори он, бозорҳои молиявӣ ва ҷузъиёти онҳо дар асарҳои асосгузори “иқтисодиёти рушд” (development economics), азҷумла як қатор ҷоизадорони Нобел (В. Леонтьев, Я. Тинберген, С. Кузнетс) умуман

муҳокима нашудаанд. Дигар ҷоизадори Нобел – Роберт Лукас, дар бобати аз ҳад зиёд муҳолиға гардидани баҳои таъсири низоми молиявӣ ба тараққиёти иқтисодӣ гуфтааст. Ҷоан Робинсон таъйид кардааст, ки низоми молиявӣ ҳосила аз иқтисодиёти воқеӣ буда, худ рушди иқтисодӣ талаботро ба ҳадамоти молиявӣ тавлид мекунад (“where enterprise leads, finance follows”) [29]. Низоми молиявӣ ба рушди иқтисодӣ мутаассир набуда, танҳо ба талаботи бахши “воқеӣ” вокуниш нишон медиҳад.

Маврид ба қайд аст, ки қаблан ҳам аксари иқтисодчиён ҷонибдори нуктаи назари аввала будаанд. Зимнан дар бистсолаи охири асри XX дар соҳаи мазкур табaddулотӣ кулӣ ба миён омада, акнун аҳамияти бахши молиявӣ дар рушди иқтисодӣ таҳти шубҳа қарор намегирад. Дар давраи мазкур асарҳои сершуморе рӯи қаро омаданд, ки дар онҳо нақшу мақоми низоми молиявӣ дар тараққиёти иқтисодӣ аз дидгоҳи гуногун дида баромада шудаанд.

Дар аввали асри XX Йозеф Шумпетер [32] таъсири мусбӣи бонкҳоро ба сатҳ ва суръати афзоиши даромади миллӣ аз ҳисоби равона кардани воситаҳо барои татбиқи лоиҳаҳои бештар пурсамар қайд намуда буд. Ӯ таъкид карда буд, ки бонкҳо дар тараққиёти иқтисодӣ нақши калидиро мебозанд, зеро ба қадом ширкатҳо равона кардани захираҳои молиявӣ ҷамъиятро (пасандозҳо) муайян мекунанд. Аз рӯи ақидаи ӯ, бонкҳо ба рушди иқтисодӣ тавассути таъсир ба тақсимои пасандозҳо нақшгузоранд, на аз ҳисоби таъсиршон ба меъёри пасандозҳо.

Ба инкишофи тадқиқоти муаммои “низомии молиявӣ ва тараққиёти иқтисодӣ” асари соли 1969-ум нашркардаи Раймон Голдсмит нақши муассир гузоштааст. [10] Маълумоти бахши бонкии 35 мамлакатро дар давраи солҳои 1860 ва 1963 омӯхта, Р. Голдсмит хулоса кард, ки дар давраи дарозмӯҳлат байни тараққиёти иқтисодиву молиявӣ мувозинати муайян (параллелизм) мушоҳида мегардад, ва дар аксари ҳолатҳо (агарчанде ҳолатҳои истисно низ мавҷуданд) суръати баланди тараққиёти иқтисодӣ бо суръати айнан баланди тараққиёти молиявӣ рост меояд.

Дар асари гурӯҳи олимони амрикоӣ бошад, робитаи таърихӣ байни тараққиёти бонкҳо ва марҳилаҳои барвақти саноатикунонӣ дар Англия (1750-1844), Шотландия (1750-1845), Фаронса (1800-1870), Белгия (1800-1875), Олмон (1815-1870), Россия (1860-1914) ва Ҷопон (1868-1914) баррасӣ шудааст. [5]

Р. Маккиннон бошад, дар асари маъмули замонаш, ки соли 1973 таълиф шудааст, робитаи байни низомии молиявӣ ва тараққиёти иқтисодиро

дар Аргентина, Бразилия, Олмон, Индонезия, Корея, Тайван ва Чили баъди Чанги дуҷуми ҷаҳон баррасӣ намудааст. [22]

Дар ду асари охири, муаллифон таҳаввулотҳои низоми сиёсӣ ва ҳуқуқиро аз як тараф, ва саноатиро молиявиро аз тарафи дигар ҳадафӣ таҳлили амиқ қарор додаанд. Дар маҷмӯи ҳулосаҳои муаллифони маъқул якранг аст: ҳатто агар низоми молиявӣ дар робита бо эҳтиёҷи ташкилотҳои ғайримолиявӣ тараққӣ кунад ҳам, аммо низоми молиявӣ хуб амалкунанда дар лаҳзаҳои муайян ва дар давраҳои муайяни таърихӣ, рушди иқтисодиро ба таври назаррас ҳавасманд намудааст.

Асарҳои номбурда ба пажӯҳишҳои сершумор, ки аз рӯи самтҳои зерин бурда мешуданд ҳусни оғоз бахшиданд: 1) маҷро ва самтҳои таъсири низоми молиявӣ ба рушди иқтисодӣ (яъне низоми молиявӣ чӣ гуна ва аз ҳисоби кадом омилу сабабҳо ба тараққиёти иқтисодӣ таъсир мерасонад), 2) кадом таъсираҳои низоми молиявӣ самаранокии бештар доранд (банк-асос ё таъсираҳои дар бозори қоғазҳои қиматнок асосёфта), 3) чӣ ё кадом омилҳо дараҷаи тараққиёти бахши молиявиро муайян мекунанд.

Пажӯҳишҳои номбурда дар мисоли бештари мамлакатҳо бо истифода аз усулҳои эконометрии муосир гузаронида мешуданд. Дар шумораи назарраси пажӯҳишҳо, ки ба динамикаи иқтисодӣ аз ҳисоби тараққиёти институтҳои молиявӣ бахшида шуда буданд, чунин муайян гардид – манотикӣ, ки дар он низоми молиявӣ мураккабтар ва мураккабӣ ташаккул ёфтааст (муҳим нест, ки шаҳр, мамлакат ё иёлоте бошад), минбаъд дар тараққиёти иқтисодӣ низ пешсаф мегардад. [16; 24; 26; 31]

Муаллифони дигар, Чит Чаяратне ва Филип Страхан [12] маълумотро дар бораи берун кардани банкҳои ИМА аз танзими давлатӣ дар солҳои 1972-1991 чун нишондиҳандаи тақдирӣ махсуси тараққиёти молиявӣ мавриди омӯзиш қарор дода, ба чунин ҳулоса омадаанд, ки суръати рушди ММД дар иёлоти алоҳида аз 0,51 то 1,19 банди фоизӣ афзудаанд.

Соли 1989 А. Гелб низ ба мавҷудияти коррелятсия дар байни нишондиҳандаҳои тараққиёти молиявӣ ва рушди иқтисодӣ ишора карда буд. [9] Рагурам Рачан ва Луиҷи Зингалез дар навбати худ, ҷонибдори чунин ақидаанд, ки бозорҳои молиявӣ мураккабӣ дар навбати аввал ба тараққиёти он ширкатҳои мусоидат мекунанд, ки аз маблағгузориҳои беруна вобастаанд. [28] Онҳо шумораи зиёди соҳаҳои истеҳсолотро дар мамлакатҳои гуногун таҳқиқ намудаанд, то муқаррар кунанд, ки соҳаҳои аз маблағгузориҳои беруна вобаста дар мамлакатҳои инфрасохтори

молиявиашон рушдёфта бештар тараққӣ мекунад. Таҳлили регрессионии аз тарафи онҳо гузаронидашуда ба ин суол посухи мусбӣ додааст.

Натиҷаи таҳқиқоти онҳо имкон медиҳад хулоса кунем, ки сатҳи баланди тараққиёти инфрасохтор ва низоми молиявӣ махсусан ба тараққиёти ширкатҳои нав (лоиҳаҳои стартап) бештар мусоидат мекунад. Ҳамчунин тараққиёти бозорҳо ва институтҳои молиявӣ рушди соҳаҳои илмталабро ба амсоли техникаи ҳисоббарор ва дорусозии муосир (фармасевтика), ки бештар ба маблағгузорию беруна ниёз доранд, метезонад. Ба ақидаи олимони болозикр, чунин мусоидатро бештар бозорҳои сахмияҳо таъмин мекунад.

П.Руссо ва Р. Силла бошанд, тасдиқи “назарияи авлавияти тараққиёти молиявиро” (financial led growth) дар 17 мамлакатҳои гуногун аз асри XVII дарёфтаанд. [26; 27; 31] Таҳлили тараққиёти иқтисодии Голландия дар солҳои 1600-1794, Англия солҳои 1700-1850, ИМА солҳои 1790-1850 ва Ҷопон солҳои 1880-1913 муаллифониро ба ақидае овард, ки мувофиқи он, маҳз пайдоиши афзорҳои молиявӣ, институтҳо ва бозорҳои молиявӣ дар тараққиёти савдою саноат нақши асосиро бозидааст. Бахусус “давраи мейдзи”-ро дар Ҷопон (1868-1884) бо истифода аз усулҳои гуногуни VAR таҳқиқ намуда, Руссо хулоса кардааст, ки инфрасохтори (ё худ бахши) молиявӣ дар тараққиёти иқтисодии босуръати Ҷопон то Ҷанги якуми ҷаҳон нақши боризро адо намудааст.

Дар асарҳои минбаъдаи ҳамин ё дигар муаллифон нишондиҳандаҳои дигари тараққиёти молиявӣ (капитализатсия/ММД, бозоргирии бозори сахмияҳо (гардиш/капитализатсияи бозори сахмияҳо ва ғайра) рӯи кор омаданд. [6; 7; 17; 19; 28]

Т.Бек, Р.Левин ва Н.Лоайза ба суоли маҳз ба кадом қисмат таъсир кардани бахши молиявии иқтисодиёт кӯшиши пайдо намудани посухро кардаанд. [4] Азҷумла, онҳо таъсири тараққиёти миёнаравҳои молиявиро ба меъёри пасандоз, инвеститсияҳо ва ҳосилнокии меҳнат таҳқиқ намуданд. Онҳо барои ин мақсад, маълумоти рақамии 63 мамлакатро барои давраи 1960-1995 истифода бурдаанд.

Таҳқиқоти онҳо мавҷудияти робитаи устуворро байни тараққиёти миёнаравҳои молиявӣ аз як тараф ва инвеститсияҳою меъёри пасандозҳои бахши хусусӣ аз тарафи дигар тасдиқ карда натавонист. Аммо ба онҳо муяссар гашт, ки байни тараққиёти миёнаравҳои молиявӣю афзоиши ММД-и воқеӣ ба ҳар сари аҳоли ва ҳосилнокии меҳнат робитаи пураҳамияти омориро ифшо намоянд.

Аз тарафи дигар, ин натиҷаҳо бо ақидаи Й. Шумпетер оид ба тараққиёти молиявӣ мувофиқ омадаанд. Зеро ӯ чунин мешуморид, ки миёнаравҳои молиявӣ рушдро тавассути хавасмандкунии афзоиши ҳосилнокии меҳнат (TFP-total factor productivity) ба пеш мекашанд.

Осори илмӣ солҳои 90-уми асри сипаришуда, ки ба нақши низомии молиявӣ дар тараққиёти иқтисодӣ баҳшида шудаанд, ба назарияи нави рушди иқтисодӣ, иқтисодиёти иттилоотӣ, неоинститутсионизм ва иқтисодиёти рафторӣ таъяс мекунанд, ки имкони тавлиди назари навро ба нақши бонкҳо ва бозори коғазҳои қиматнок чун сарчашмаҳои маблағгузорӣ ба миён оварда, барои ташаккули донишҳо оид ба фаъолияти институтҳои молиявӣ дар микросатҳ мусоидат намуданд. Маҳз ҳамин назарияву фарзияҳо як қатор қонуниятҳои назарияи неоклассикиро беэътибор карданд.

Аз ин рӯ ташкили маблағгузорӣ ба муаммои муҳиме табдил меёбад, ки барои ҳаллаш механизмҳои мухталифи маблағгузорӣ истифода мешаванд ва ҳар кадоми онҳо проблемаи хавфи ахлоқӣ ва интиҳоби манфиро ба таври гуногун ҳал мекунанд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Bagehot W. Lombard Street. Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1873 (1962 Edition).
2. Beck T., Levine R., Loayza N. Finance and the Sources of Growth// Journal of Financial Economics. No 58, 2000, pp. 261-300.
3. Cameron R., Crisp O., Patrick H.T., Tilly R. Banking in the Early Stages of Industrialization: A Study in Comparative Economic History, New-York: Oxford University Press, 1967.
4. Demirgüç-Kunt A., Levine R. Bank-Based and Market-Based Financial Systems: Cross-Country Comparisons. World Bank, mimeo;
5. Demirgüç-Kunt A., Maksimovic V. Funding Growth in Bank-Based and Market-Based Financial System: Evidence from Firm Level Data, mimeo, 2000 (www.worldbank.org)
6. Gelb A. Financial Policies, Growth and Efficiency, Working paper No 421, 1989. The World Bank, Washington, DC
7. Goldsmith R.W. Financial Structure and Development. New Haven, CT: Yale University Press, 1969.

8. Gurley J.G, Shaw E.S. Financial Aspects of Economic Development//American Economic Review, №45, 1955.
9. Jayaratne J., Strahan P.E. The Finance-Growth Nexus: Evidence from Bank Branch Deregulation // Quarterly Journal of Economics, № 111
10. Levin R. FINANCE AND GROWTH: THEORY AND EVIDENCE//Working Paper 10766. September 2004. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. P.1 (www.nber.org)
11. Levine R. Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which is Better? // Journal of Financial Intermediation, Vol. XI (February), 2002
12. Levine R. Finance and Growth: Theory and Evidence// Working Paper 10766. September 2004. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. P.1 (www.nber.org)
13. Levine R., Loayza N., Beck T. Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes//World Bank. Mimeo (www.worldbank.org)
14. Levine R., Zervos S. Stock Markets, Banks and Economic Growth// American Economic Review, № 88, 1998.
15. McKinnon R.I. Money and Capital in Economic Development, Washington, DC: Brookings Institution, 1973.
16. Neal L.D. The Rise of Financial Capitalism: International Capital Markets in the Age of Reason, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1990;
17. North D. Institutions, Institutional Change, and Economic Performance, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1990;
18. Peter L. Rousseau. Historical Perspectives on Financial Development and Economic Growth // National Bureau of Economic Research Working Paper No 9333 November 2002 (www.nber.org)
- Peter L. Rousseau. Richard Sylla. Emerging financial markets and early US growth// National Bureau of Economic Research Working Paper No 7448, 1999;
19. Rajan R.G., Zingales L. Financial Dependence and Growth // American Economic Review No 88, June 1998, pp. 559-586.
20. Robinson J. The Rate of Interest and Other Essays, London: MacMillan, 1952, p.86.
21. Rousseau P.L., Sylla R. Financial System, Economic, Economic Growth and Globalization // National Bureau of Economic Research Working Paper No 8323 June, 2001;

22. Schumpeter J.A. Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung. Leipzig: Dunker & Humbolt, 1912 [The Theory of Economic Development, 1912, translated by R. Opie. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.]
23. Тухтаев Т. М. Институциональные сбои современной финансовой инфраструктуры / Т.М. Тухтаев // Финансово-экономический вестник. – 2022. – №3(32). – С.82-86

НАҚШИ РАҚАМИКУНОӢ ДАР РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚАВӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Негматов Ш. Ш.

Докторанти МДТ ДДХ ба номи академик Б. Гафуров

Шарҳи мухтасар. Рақамикуноӣ ҳамчун омили стратегии рушди устувори иқтисодиёти Тоҷикистон метавонад минтақаҳои кишварро ба таври баробар рушд диҳад, дастрасӣ ба захираҳои беҳтар созад ва самаранокии иқтисодӣ баланд бардорад. Таъбиқи самаранокии Стратегияи "Тоҷикистони рақамӣ – 2040" имкон медиҳад на танҳо рушди иқтисоди рақамӣ, балки рушди устувори минтақавиро таъмин намояд.

Ҳамин тавр, рақамикуноӣ яке аз самтҳои муҳими стратегии рушди устувори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Он имконият фароҳам меорад, ки минтақаҳои кишвар ба таври баробар рушд ёбанд, дастрасӣ ба захираҳои беҳтар гардад ва самаранокии иқтисодӣ боло равад.

Калидвожаҳо: рақамикуноӣ, стратегия, иқтисоди рақамӣ, инфрасохтор, рақобатпазир, стартап.

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Негматов Ш. Ш.

*докторант Худжандского государственного университета
имени академика Б. Гафурова.*

Аннотация. *Цифровизация как стратегический фактор устойчивого развития экономики Таджикистана позволяет равномерно развивать регионы страны, улучшить доступ к ресурсам и повысить экономическую эффективность. Эффективная реализация Стратегии «Цифровой Таджикистан – 2040» позволит не только развивать цифровую экономику, но и обеспечить устойчивое региональное развитие.*

Таким образом, цифровизация является одним из важных стратегических направлений устойчивого развития экономики Республики Таджикистан. Она обеспечивает возможность равномерного развития регионов страны, улучшения доступа к ресурсам и повышения экономической эффективности.

Ключевые слова: *цифровизация, стратегия, цифровая экономика, инфраструктура, конкурентоспособность, стартап.*

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Negmatov Sh. Sh.

*doctoral student of the Khujand State University
named after Academician B. Gafurov*

Abstract. *Digitalization as a strategic factor in the sustainable development of the Tajik economy enables the balanced development of the country's regions, improved access to resources, and increased economic efficiency. Effective implementation of the "Digital Tajikistan 2040" Strategy will not only develop the digital economy but also ensure sustainable regional development.*

Thus, digitalization is one of the important strategic directions for the sustainable development of the Republic of Tajikistan's economy. It enables the balanced development of the country's regions, improved access to resources, and increased economic efficiency.

Keywords: *digitalization, strategy, digital economy, infrastructure, competitiveness, startup.*

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар давраи ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотӣ, рақамикунонӣ (digitalization) ба яке аз омили муҳими рушди устувори иқтисод табдил ёфтааст. Дар Тоҷикистон, ки иқтисоди он дар марҳалаи тағйироти сохторӣ қарор дорад, рақамикунонӣ ҳамчун воситаи баланд бардоштани самаранокӣ, шаффофият ва идоракунии оқилонаи захираҳо аҳамияти бузург дорад.

Рақамикунонӣ на танҳо як раванд, балки стратегияи миллии барои рушди устувори иқтисод мебошад. Тибқи Стратегияи миллии “Тоҷикистони рақамӣ – 2040”, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадаф дорад, ки иқтисоди рақамиро ҳамчун ҷузъи асосии сиёсати иқтисодӣ татбиқ намуда, барои рушди минтақаҳои кишвар заминаи устувор фароҳам оварад.

Асоси назариявии рақамикунонӣ ва рушди устувор. Рақамикунонӣ — ин раванди ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ (IT, IoT, AI, Big Data, blockchain) дар тамоми соҳаҳои иқтисод, идоракунӣ ва ҷомеа мебошад.

Аз нуктаи назари назарияи рушди устувор, рушди иқтисод бояд тавре сурат гирад, ки наслҳои оянда низ аз манбаъҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ баҳра гиранд.[2. 45с.]

Нақши рақамикунонӣ дар рушди устувори иқтисодиёти минтақавӣ. Баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ: татбиқи низомҳои рақамӣ дар соҳаҳои истеҳсолот ва кишоварзӣ.

Тавсеаи соҳибкории маҳаллӣ:

- платформаҳои онлайн имконият медиҳанд маҳсулот ва хизматҳоро ба бозори миллии ва байналмилалӣ пешниҳод кунанд.
- Дастрасии баробар ба маълумот ва хизматрасонӣ:
- рақамсозии хизматрасониҳои давлатӣ шаффофият ва эътимоди ҷомеаро меафзояд.
- Рушди бозори меҳнат ва таҳсилоти рақамӣ: ҷойҳои нави корӣ дар бахшҳои IT ва хизматрасонии онлайн.

Дар ҳамин замина, рақамикунонӣ се вазифаи асосиро иҷро мекунад:

- ☐ Самаранокии иқтисодӣ - тавассути автоматизатсия, рақамсозии хизматрасониҳо ва кам кардани хароҷот;
- ☐ Адолати иҷтимоӣ - бо фароҳам овардани дастрасии баробар ба маълумот ва хизматрасонии давлатӣ;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- Муҳофизати муҳити зист - тавассути идоракунии “ақлонӣ” (smart management) ва кам кардани истифодаи манбаъҳои табиӣ.

Вазъи кунунии рақамикунонӣ дар Тоҷикистон

Дар даҳсолаи охир, Тоҷикистон қадамҳои назаррас дар самти рақамикунонии иқтисод гузоштааст. Аз ҷумла:

- Татбиқи Стратегияи “Тоҷикистони рақамӣ – 2040” (қабул 2021);
- Рушди хизматрасониҳои электронии давлатӣ (портالي e-gov.tj);
- Гузариши низоми бонкдорӣ ба хизматрасонии рақамӣ (mobile banking, QR-пардохтҳо);
- Фаъол гардидани ширкатҳои телекоммуникатсионӣ дар рушди шабакаҳои интернетӣ босуръат;
- Лоиҳаҳои байналмилалӣ бо дастгирии Бонки Ҷаҳонӣ ва Барномаи Рушди CMM (UNDP).

Бо вуҷуди ин, сатҳи рақамикунонӣ дар минтақаҳои гуногуни кишвар нобаробар аст. [1. 27с.]

Масалан, дар Душанбе ва Хучанд истифодаи технологияҳои рақамӣ дар тиҷорат ва идоракунии баланд аст, вале дар минтақаҳои кӯҳистон ва деҳот сатҳи дастрасӣ ба интернет ва таҳсилоти рақамӣ паст боқӣ мемонад.

Нақши рақамикунонӣ дар рушди устувори иқтисодӣ минтақавӣ.
Рақамикунонӣ метавонад ба рушди устувори минтақаҳои Тоҷикистон аз чанд ҷиҳат таъсири мусбат расонад:

1. Баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ.

Татбиқи низомҳои рақамӣ дар соҳаҳои истеҳсолот, кишоварзӣ ва хизматрасонӣ имкон медиҳад, ки хароҷот кам ва истеҳсолот зиёд шавад. Масалан, истифодаи технологияи “агро-айти” дар хоҷагиҳои деҳот истеҳсолоти зироатиро 10–15% афзоиш медиҳад.

2. Тавсеаи соҳибкории маҳаллӣ.

Платформаҳои онлайн барои соҳибкорони хурд имконият фароҳам меоранд, ки маҳсулот ва хизматҳои худро ба бозори миллӣ ва байналмилалӣ бароранд.

3. Дастрасии баробар ба маълумот ва хизматрасонӣ.

Бо рақамсозии хизматрасониҳои давлатӣ, шаҳрвандон метавонанд аз ҳар минтақа тавассути интернет хуҷдатҳо ва иҷозатномаҳо гиранд — ин шаффофият ва эътимоди ҷомеаро меафзояд.

4. Рушди бозори меҳнат ва таҳсилоти рақамӣ.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Рақамикунонӣ ба таври бевосита бо ташкили ҷойҳои нави корӣ дар бахшҳои ИТ, таҳлил, логистика ва хизматрасонии онлайн алоқаманд аст.

5. Муҳофизати муҳити зист.

Системаҳои “шаҳри оқил” (Smart City) ва “идоракунии захираҳои об” метавонанд истифодаи манбаъҳои табииро коҳиш дода, назорати экологиро тақвият диҳанд.

4. Мушкилот ва монеаҳо дар роҳи рақамикунонии иқтисодиёти минтақавӣ

Бо вучуди натиҷаҳои мусбат, рушди иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон бо як қатор мушкилот рӯбарӯ аст:

- ☐ Норасоии инфрасохтори рақамӣ, хусусан дар минтақаҳои кӯҳистонӣ;
- ☐ Камбуди мутахассисони соҳаи ИТ ва рақамсозӣ;
- ☐ Фасод ва набудани муҳити рақобатпазир барои стартапҳо;
- ☐ Сатҳи пасти саводнокии рақамӣ дар байни аҳоли;
- ☐ Норасоии сармоягузорӣ ба инфрасохтори рақамӣ.

Барои бартарафсозии ин монеаҳо, зарур аст, ки сиёсати давлатӣ ба сӯи тавсеаи “иқтисоди рақамӣ барои ҳама” равона гардад.

5. Самтҳои афзалиятноки рушди иқтисоди рақамии минтақавӣ

- ☐ Татбиқи барномаҳои таълимӣ оид ба саводнокии рақамӣ дар мактабҳо ва донишгоҳҳои минтақаҳо.
- ☐ Ҷалби сармояи хусусӣ ва байналмилалӣ барои сохтани марказҳои рақамӣ дар вилоятҳо.
- ☐ Пешбурди соҳибкории рақамӣ (e-commerce) дар байни ҷавонон ва занон.
- ☐ Инкишофи хизматрасониҳои давлатӣ тавассути порталҳои ягонаи электронӣ.
- ☐ Татбиқи барномаҳои “шаҳри оқил” ва “деҳаи рақамӣ” дар марказҳои минтақавӣ.
- ☐ Норасоии инфрасохтори рақамӣ дар минтақаҳои кӯҳистонӣ.
- ☐ Камбуди мутахассисони ИТ.
- ☐ Фасод ва набудани муҳити рақобатпазир барои стартапҳо.
- ☐ Сатҳи пасти саводнокии рақамӣ.
- ☐ Норасоии сармоягузорӣ ба инфрасохтори рақамӣ.

Рақамикунонӣ ҳамчун омили стратегии рушди устувори иқтисодиёти Тоҷикистон метавонад минтақаҳои кишварро ба таври баробар рушд диҳад, дастрасӣ ба захирахоро беҳтар созад ва самаранокии иқтисодӣ баланд бардорад. Татбиқи самаранокии Стратегияи “Тоҷикистони рақамӣ –

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

2040" имкон медиҳад на танҳо рушди иқтисоди рақамӣ, балки рушди устувори минтақавиро таъмин намояд.

Ҳамин тавр, рақамикунонӣ яке аз самтҳои муҳими стратегияи рушди устувори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Он имконият фароҳам меорад, ки минтақаҳои кишвар ба таври баробар рушд ёбанд, дастрасӣ ба захираҳо беҳтар гардад ва самаранокии иқтисодӣ боло равад.

Барои он ки рақамикунонӣ ба таври самаранок ба рушди устувори иқтисодиёти минтақавӣ мусоидат намояд, зарур аст:

- ☐ инфрасохтори рақамӣ густариш ёбад,
- ☐ системаи таълимии рақамӣ тақвият ёбад,
- ☐ сармоягузорӣ ба стартапҳо ва лоиҳаҳои инноватсионӣ афзоиш ёбад,
- ☐ ҳамкориҳои давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мустаҳкам гардад.

Бо татбиқи самараноки Стратегияи “Тоҷикистони рақамӣ-2040”, кишвар метавонад на танҳо иқтисоди рақамии миллиро тақвият диҳад, балки рушди устувори минтақавиро таъмин намояд.

АДАБИЁТ:

1. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Стратегияи миллии “Тоҷикистони рақамӣ – 2040” (Душанбе, 2021).
2. Агентии омери назди Президенти ҚТ. Нишондиҳандаҳои иқтисоди рақамӣ, 2024.
3. United Nations Development Programme (UNDP). Digital Transformation in Central Asia, 2023.
4. World Bank. Tajikistan Digital Economy Diagnostic, 2023.
5. Asian Development Bank (ADB). Country Digital Development Report: Tajikistan, 2024.
6. OECD. Digital Transformation for Sustainable Development, 2023.

**МЕХАНИЗМЫ ИНФЛЯЦИОННОГО ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЯ
ДОХОДОВ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ**

Умматов Абдуфаттох Анварджонович

*магистрант 2-го курса Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции по специальности
финансы и кредит, abdufattohummatov324@gmail.com*

Аннотация: В статье рассмотрены механизмы инфляционного перераспределения доходов общества в пользу государства. Среди других важнейших социально-экономических последствий инфляционного перераспределения общественного дохода выделено обесценивание всех форм промышленного капитала, перелив капитала из сферы производства в сферу обращения, что, свою очередь, затрудняет эффективные инвестиции и экономический рост.

Ключевые слова: инфляция, умеренная инфляция, экономический рост, перераспределение общественного дохода, инвестиции, дефляция, безработица.

МЕХАНИЗМҲОИ АЗ НАВ ТАҚСИМКУНИИ ДАРОМАДИ ИҶТИМОӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИӢТ

Умматов Абдуфаттоҳ Анвардҷонович

Магистранти курси дуҷуми Донишқадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон
иқтисоси молия ва қарз

abdufattohummatov324@gmail.com

Шарҳи мухтасар. Дар ин мақола механизмҳои аз нав тақсимбандии таваррумҳои даромади иҷтимоӣ ба манфиати давлат баррасӣ мешаванд. Дар байни дигар оқибатҳои калидии иҷтимоӣ иқтисодии аз нав тақсимбандии таваррумҳои даромади иҷтимоӣ беқурбшавии ҳама шаклҳои сармояи саноатӣ ва интиқоли сармоя аз истеҳсолот ба гардиш мебошанд, ки дар навбати худ ба сармоягузори самаранок ва рушди иқтисодӣ ҳалал мерасонад.

Калидвожаҳо: таваррум, таварруми мӯътадил, рушди иқтисодӣ, аз нав тақсимбандии даромади иҷтимоӣ, сармоягузорӣ, дефлятсия, бекорӣ.

MECHANISMS OF INFLATIONARY REDISTRIBUTION OF SOCIAL INCOME IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY

Ummatov Abdufattoh Anvardzhanovich

*Second-year Master's student at the Institute of Economy and Trade
of the Tajik State University of Commerce, majoring in Finance and Credit*
abdufattohummatov324@gmail.com

Abstract: *This article examines the mechanisms of inflationary redistribution of social income in favor of the state. Among other key socioeconomic consequences of the inflationary redistribution of social income are the devaluation of all forms of industrial capital and the transfer of capital from production to circulation, which, in turn, hinders effective investment and economic growth.*

Keywords: *inflation, moderate inflation, economic growth, redistribution of social income, investment, deflation, unemployment.*

В основе конфликта, составляющего сущность инфляции, на наш взгляд, лежит стремление государства использовать инфляцию как способ решения проблемы обесценивания доходов в отсутствии других возможностей, доступных в краткосрочной перспективе, которое реализуется через злоупотребление его эмиссионными полномочиями. Умеренная инфляция сама по себе является политически привлекательной в силу того, что заставляет деньги «работать», чтобы компенсировать их обесценение, и тем самым стимулировать экономический рост. В случае дефляции или стабильности цен многие предпочли бы просто хранить деньги, не инвестируя их в реальную экономику, что негативно сказывается на ее развитии, приводя к спаду.

Не вызывает сомнения, что любое правительство всегда стремится обеспечить большие темпы экономического роста и снижение безработицы. Для достижения этой цели исполнительная власть, используя политическое давление на Национальный банк (что невозможно при наличии реальной независимости НБ), может принудить его расширить денежное предложение, увеличив тем самым совокупный спрос и, следовательно, выпуск и занятость.

В силу того, что экономический рост за данный период времени и уровень занятости все же не смогут превысить свои естественные пределы, неизбежным побочным результатом подобных действий Национального банка станет инфляция.[9,с.56] В краткосрочном периоде инфляция во многих случаях приводит к временному сокращению безработицы и росту объема выпуска, однако конфликт в том, что такое

давление на экономический рост за счет инфляции возможно лишь при возрастании безработицы в долгосрочном периоде.[7,с.45]

Рассмотрим подробнее механизмы инфляционного перераспределения доходов общества в пользу государства. Существует два основных вида доходов от эксплуатации монополии на денежную эмиссию - инфляционный налог и сеньораж, по поводу которых нередко возникает путаница. Под сеньоражем понимается чистый доход, который получает эмитент от выпуска валюты и предоставления ее для использования населению.[6,с.67] В процессе денежной эмиссии государством происходит прирост чистых активов общества, что само по себе не является негативным процессом, т.к. государство не просто «раздает» деньги, а использует их для покупки физических активов, причем это не влечет за собой изменения в частных активах, т.к. физические активы обмениваются на другой вид активов – деньги, а для государства активы возрастают (т.к. произошел обмен практически ничего не стоящих ему денег на реальные физические блага), таким образом, результатом денежной эмиссии является прирост общественных активов в целом. Такой подход развивался Б. Пешекон и Т. Сейвингом в рамках критики концепции внутренних и внешних денег. [8,с.23]

Когда страна имеет свою собственную валюту, правительство зарабатывает процентные доходы на иностранную валюту (резервы), получаемые от тех, кто покупает ее национальную денежную единицу за иностранную, при этом не выплачивает процентных доходов держателям своей валюты. Правительство также получает прибыль от выпуска валюты, не приносящей процентных доходов, обменивая ее на иностранные активы, например, казначейские билеты США, способные генерировать процентный доход. [10,с.78]

В современных условиях сеньораж возникает преимущественно при обмене центробанком наличных денег на находящиеся в обращении безналичные, чаще всего в форме государственных ценных бумаг. Причем, доход по этим ценным бумагам центробанк возвращает правительству, таким образом, правительство бесплатно пользуется кредитными ресурсами центробанка. По мнению В.К.Бурлачкова, «доход, перечисляемый ЦБ правительству, представляет собой сеньораж».[2,с34] Таким образом, выпуск валюты приводит к приросту активов общества с ростом спроса на валюту.

По-другому дело обстоит с инфляционным налогом, т.к. за счет выпуска в обращение денег государство перераспределяет в свою пользу доходы частного сектора, который вынужден сократить свое потребление в пользу осуществления государством его расходов. Концепция инфляционного налога широко представлена в экономической теории и разрабатывалась такими учеными, как А.Смит, Дж.М.Кейнс, У.Джевонс, Дж.С.Миль, К.Маркс, Х.Мински, Ч.Гудхард и др. [4,с.43]

В отличие от обычного налогообложения, получение инфляционного налога не обусловлено необходимостью получать общественное согласие на данный налог. Инфляция как следствие злоупотребления эмиссионными полномочиями представляет собой налог, за счет которого финансируются расходы государства путем присвоения ресурсов частного сектора, сокращая реальные доходы населения и, в то же самое время, обесценивая долги государства, что происходит вне зависимости от воли «налогоплательщиков», воплощая тем самым на практике социальный конфликт между государством и населением. Ряд представителей русской экономической мысли XIX в., такие как, С.Ю.Витте, В.П.Безобразов, И.И.Кауфман и др. анализировали неравномерность перераспределительного эффекта инфляции, подчеркивая, что инфляция оказывает наибольшее негативное воздействие на лиц с фиксированными доходами, в частности, трудовой класс. Государство принуждает людей использовать валюту сверх уровня спроса на нее при данном уровне цены валюты. Таким образом, инфляционный налог снижает цену национальной валюты относительно других валют и таких активов, как золото, что приводит к падению спроса на валюту. Следовательно, инфляционный налог и сеньораж работают в противоположных направлениях, потому что инфляция сокращает реальный спрос на деньги, а это в свою очередь уменьшает прирост активов, полученных за счет сеньоража.

Концепция инфляционного налога и сеньоража как формы получения доходов государства является одним из ключевых направлений фискальной теории инфляции, представители которой также отмечают и обратную взаимосвязь между инфляцией и состоянием государственного бюджета, в частности, рассматривают два противоположно направленных эффекта, которые инфляция оказывает на государственный бюджет, а именно эффект Д.Патинкина и эффект Оливера-Танзи.[4,с.76] Суть эффекта Оливера-Танзи заключается в том, что временной лаг между начислением налогов и поступлением их в бюджет в условиях высокой

инфляции влечет за собой снижение реальных доходов государственного бюджета в противовес выгодам от получения «инфляционного налога». С другой стороны, эффект Патинкина демонстрирует положительное влияние инфляции на баланс государственного бюджета, т.к. в условиях относительной стабильности основной части государственных расходов, являющихся, главным образом, нерыночными, инфляция влечет рост реальных доходов бюджета. [5,с.45] Баланс влияния данных эффектов существенным образом зависит от конкретных социально-экономических условий, например, от структуры расходов государственного бюджета, кроме того, на практике существует ряд других факторов, оказывающих воздействие на фискальный баланс государства в условиях высокой инфляции.

По оценкам, в развитых странах размер инфляционного налога колеблется от 0.1 до 7% денежной базы ежеквартально, а в развивающихся странах доходит до 30%, являясь реальным экономическим рычагом государства, с помощью которого перераспределяется существенная часть общественного богатства.

Основными каналами его извлечения являются кредитование центральным банком правительства и кредитование центральным банком банковской сферы (денежные вливания в банковскую систему). На сегодняшний день первый механизм является формально запрещенным законодательством многих стран мира, в том числе и в России. Что касается второго механизма, то он является не только не запрещенным, но и необходимым и активно реализуемым на практике, т.к. одной из функций центробанка является рефинансирование кредитных организаций. Однако зачастую происходит подмена понятий, и процесс кредитования, обладающий свойствами платности, срочности и возвратности, заменяется денежными вливаниями в банковскую систему, которые имеют, в том числе и инфляционные последствия.

Следствием реализации на практике обоих каналов извлечения инфляционного налога является произвольное перераспределение ресурсов через инфляционные механизмы в пользу, во-первых, государства, а, во-вторых, банковского сектора, которое скрывает в себе ряд негативных последствий, связанных, прежде всего, с его неравномерностью. Дело в том, что средства, выделяемые центральным банком страны правительству или банковской системе, обычно попадают в руки довольно узкого круга экономических агентов, доходы которых

действительно возрастают, однако до основной массы населения деньги не доходят, и в результате роста цен при неизменном номинальном доходе, благосостояние большинства падает, заставляя его снижать потребление, что приводит к реальному снижению платежеспособного спроса. Действует механизм очень похожий на подоходное налогообложение. Однако такой инфляционный налог является неочевидным, скрытым и влечет за собой случайное и довольно сложное перераспределение доходов в пользу лиц, получающих деньги от государства и в ущерб населению и предприятий, не допущенных к получению государственных ассигнований. Как пишет Дж. М. Кейнс в работе «Экономические последствия Версальского мира»: «С помощью продолжительной инфляции правительства могут конфисковать у своих граждан, тайно и незаметно, значительную часть их достатка. Таким образом, они проводят не просто конфискацию, а конфискацию произвольную, и в то время, как многих этот процесс лишает последнего, он приводит к обогащению небольшой кучки людей». [5, с.45]

Подобная ситуация сложилась в России осенью 2008 года. Фактически крупнейшие банки РФ, получившие деньги из «подушки безопасности» государства не направили их на рефинансирование других банков и предприятий реального сектора, а вложили эти средства в покупку иностранных валют, главным образом, доллара. В действительности, до реального сектора деньги (в общей сложности не менее 6 трлн. руб.40), выделенные государством, так и не дошли, а отток капитала из страны усилился, составив только в октябре 2008 года \$50 млрд. [1, с.56]

Среди других важнейших социально-экономических последствий инфляционного перераспределения общественного дохода выделим обесценивание всех форм промышленного капитала, перелив капитала из сферы производства в сферу обращения, что, свою очередь, затрудняет эффективные инвестиции и экономический рост. Ключевая функция системы

цен - подача сигналов для оптимального перераспределения ресурсов в экономике, таким образом, что ресурсы перераспределяются из отраслей с низкими ценами, в отрасли с более высокими, что в условиях отсутствия инфляции было бы продиктовано ростом производительности труда и реальной прибыли в первой группе отраслей. Инфляция, в свою очередь, создает ложные сигналы для инвесторов, что вместе с повышением общих

кредитных и инвестиционных рисков в национальной экономике затрудняет реальный экономический рост.

Таким образом, мы видим, что государство подвержено соблазнам инфляции, что связано с социальным конфликтом, лежащим в ее сущности. Заинтересовано, как в средстве, создающем чрезвычайно трудно преодолимое

желание профинансировать свои расходы, используя инфляционные механизмы, причем несмотря на то, что прямое кредитование центральным банком правительства запрещено во множестве стран мира, само по себе существование инфляции приносит выгоды государству, а механизмы их извлечения скрыты от общества, что влечет за собой еще более тяжелые последствия, усиливая перераспределение общественного богатства в пользу узких групп экономических агентов, снижая возможность общественного контроля.

Из проведенного нами анализа перераспределительного конфликта, лежащего в сущности инфляции как явления, видно, что давление исполнительной власти на денежную власть в лице центрального банка приводит к существенным негативным последствиям. Кроме того, вопрос о масштабности извлечения государством выгод от денежной эмиссии становится особенно актуальным в свете уже намеченной трансформации мировой финансовой системы, а именно перехода к использованию нескольких резервных валют.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аганбегян А.Г. Об особенностях современного финансового кризиса и его последствий для России // Деньги и кредит, 2008, №12.
2. Дроздов О.А. Оценки социально-экономических последствий инфляции в российской экономической литературе 60-х – середины 90-х гг. XIX в. // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина, 2010, №3, том 6. С. 28-30.
3. Малкина М.Ю. Инфляция и фискальные дисбалансы в российской экономике // Финансовая аналитика: проблемы и решения, 2011, №2(44). С. 23.
4. Малкина М.Ю. Инфляция и управление инфляционными процессами в российской и зарубежной экономике: Монография. Нижний Новгород: Издательство Нижегородского госуниверситета им.Н.И.Лобачевского, 2006. С. 47.

5. Моисеев С.Р. Оценка доходов Банка России от сеньоража // Финансы и кредит, 2002, №5, С. 14; Сакс Дж. Рыночная экономика и Россия. - М.: Экономика, 1995. С. 80-83
6. Навой А.В. Центральный банк в глобальном хозяйстве. - М.: ГОУ ВПО "РЭУ им.Г.В.Плеханова", 2010. С.14-15.
7. Хайек Ф.А. Частные деньги. Тверь: Институт национальной экономики, 1996. С. 193.
8. Харрис Л. Денежная теория. - М.: Прогресс, 1990. С. 124-126.
9. Crowe C., Meade E.E. The Evolution of Central Bank Governance around the World // Journal of Economic Perspectives, Fall 2007, Volume 21, № 4. С.70.

БАХШИ 4. ТАКМИЛИ РОҶҲОИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ИДОРАКУНИИ ТАШКИЛОТУ КОРХОНАҲО

ИДОРАКУНИИ МАРКЕТИНГИ ИНТЕРНЕТӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Исмоилов Мамараҳим Мирзораҳимович

*доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи назарияи иқтисодиҳои
МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров"*
Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 735700, ш.Хуҷанд, х. И. Сомонӣ., гузаргоҳи
Мавлонбекова 1, Тел: +992 92 775 67 55.

E-mail: mamarahim@list.ru

Шарҳи мухтасар. Дар мақола идоракунии интернет маркетинг таҳлил шудааст, зеро он як қисми ҷудонашавандаи тиҷорат Ғаиштааст. Аввалҳо соҳибкорон интернетро чун воситаи шинос намудани молу хизматрасониашон ба истеъмолкунандагон истифода менамуданд, бадтар чун шакли муқкамал маркетинги интернетӣ пайдо шуд.

Таҳаввули муҳити интернет ва онлайн ба рушди иқтисодиёти кишвар бевосита таъсир расонида, ҷузъи ҷудонашавандаи маркетинги стратегии созмонҳо дар бахшҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ мебошад. Хусусан, дар шароити рақамикунони иқтисодиёти кишвар истифодаи фаъолони технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ аз ҷониби субъектҳои онро муайян мекунад. Ҳамин тавр, омӯзиши рушди назарияи

идоракунии интернет маркетинг ва истифодаи воситаҳои замонавӣ барои гирифтани маълумот, қоркарди он ва истифода дар амалия ва раванди фаъолияти таъкилотҳои тиҷоратӣ, нақши иттилоот ниҳоят муҳим аст.

Калидвожаҳо: назария, идоракунии интернет маркетинг, соҳибкори, онлайн, истеъмолкунанда

УПРАВЛЕНИЕ ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГОМ В СОВРЕМЕННОСТИ

Исмоилов Мамараҳим Мирзораҳимович

*Доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории
ГОУ Худжандский государственный университет имени академика*

Бабаджана Гафурова. Адрес: Республика Таджикистан, 735700, город

*Худжанд, ул. И. Сомони, пересечение улиц Мавлонбекова, 1,
тел.: +992 92 775 67 55. E-mail: mamarahim@list.ru*

Аннотация. В статье анализируется управление интернет-маркетингом, поскольку она стала неотъемлемой частью бизнеса. Сначала предприниматели использовали интернет как средство ознакомления потребителей со своими товарами и услугами, а еще сформировалась как совершенная форма интернет- маркетинг.

Эволюция интернета и онлайн-среды оказала непосредственное влияние на развитие экономики страны, являясь неотъемлемой частью стратегического маркетинга организаций, как в коммерческом, так и в некоммерческом секторах. В частности, в условиях цифровизации экономики страны определяет активное использование информационно-коммуникационных технологий ее субъектами. Таким образом, изучение развития теории управления интернет-маркетинга, применения современных средств получения информации, ее обработки и использования на практике в процессе деятельности коммерческих организаций, роль информации чрезвычайно важна.

Ключевые слова: теория, потребитель, управление интернет-маркетингом, предприниматель, онлайн.

INTERNET MARKETING IN THE MODERN WORLD

Ismoilov Mamarakhim Mirzorakhimovich

*Doctor of Economics, Professor, Department of Economic Theory
Khujand State University named after Academician Babadzhan Gafurov.*

*Address: Republic of Tajikistan, 735700, Khujand city, I. Somoni str.,
Mavlonbekova intersection 1, Tel: +992 92 775 67 55.*

E-mail: mamarahim@list.ru

Abstract. *The article analyzes the Internet marketing management, as it has become an integral part of business. At first, entrepreneurs used the Internet as a means of familiarizing consumers with their goods and services, and even worse, as an established form of marketing-the Internet.*

The evolution of the Internet and the online environment has had a direct impact on the development of the country's economy, being an integral part of the strategic marketing of organizations in both the commercial and non-profit sectors. In particular, in the context of the digitization of the country's economy, it determines the active use of information and communication technologies by its subjects. Thus, the study of the development of the theory of Internet marketing management and the use of modern means of obtaining information, its processing and use in practice and in the process of commercial organizations, the role of information is extremely important

Keywords: *theory, internet marketing management, entrepreneur, online, consumer*

Идоракунии маркетинги интернетӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи стратегияи маркетинги ба бахшҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратии иқтисодиёти кишвар бевосита таъсир мерасонад.

Барои ҳамин, рушди назарияи идоракунии маркетинги интернетӣ яке аз муаммоҳои муосири маркетинг ҳисобида мешавад. Зеро, маркетинги интернетӣ истифодаи ин ҳама ҷанбаҳои маркетинги анъанавӣ дар интернет барои фурӯши маҳсулот ё хидмат ба мизочон ва идоракунии муносибатҳо мебошад.

Ҳангоми истифодаи маркетинги интернетӣ алоқаҳои ҷисмонӣ талаб карда намешаванд, ки ин хароҷоти нигоҳдории офисҳо ё намояндагӣҳоро коҳиш медиҳад.

Ва дар айни замон, ширкатҳое, ки тиҷорати худро онлайн инкишоф медиҳанд, рӯз то рӯз афзоиш меёбанд.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ҳоло шумораи корбарони интернет ва маркетинги интернетӣ дар ҷаҳон зиёда аз 70% аҳолии онро ташкил медиҳад ва рейтингӣ ҷаҳони дорад.

Ҷадвали 1.

**Рейтингӣ баъзе давлатҳо вобаста аз нархи интернет
дар соли 2021.**

	Давлатҳо	Ҷой дар рейтинг	Арзиш (бо долл. ИМА)		
			Тарофӣ арзонтарин (ба 1 Гб)	Тарофӣ қимматтарин (ба 1 Гб)	Нархи миёна (1 Гб)
1.	Исроил	11	00,02	220,95	00,05
2.	Қирғизистон	22	00,10	77,08	00,15
3.	Русия	66	00,13	11,86	00,29
4.	Хитой	117	00,30	11,21	00,52
5.	Қазоқистон	220	00,25	22,35	00,59
6.	Ўзбекистон	221	00,01	223,75	00,60
7.	Украина	331	00,14	335,88	00,75
8.	Афғонистон	554	00,38	22,12	11,02
9.	Британияи Кабир	778	00,11	771,29	11,42
10.	Тоҷикистон	1132	00,87	113,12	22,60

Манбаъ: Ҷадвал аз тарафи муаллиф дар асоси шабакаи зерин тартиб дода шудааст.

<https://nonews.co/directory/lists/countries/average-price-mobile-internet>

Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки дар ҷаҳон аз ҳама арзонтарин интернет дар Исроил-нархи миёна ба 1 Гб 0,05 долл. ИМА. Баъд Қирғизистон бо нархи ба 1 Гб 0,15 долл. ИМА. Агар интернетро дар давлатҳои Осиёи Марказӣ муқоиса намоем, чунин ҳолатро мушоҳида менамоем: аз ҳама қимматтарин нархи 1 Гб трафики Интернет 2,60 долл. ИМА дар Тоҷикистон, баъд Қазоқистон – 0,59 долл. ИМА, Ўзбекистон - 0,60 долл. ИМА, Афғонистон - 1,02 долл. ИМА.

Чун хулоса гуфтан мумкин аст, ки нархи баланди интернет дар кишвари мо ба рушди маркетинги интернетӣ мусоидат намекунад.

Дар асоси назарияи идоракунии маркетинги интернетӣ консепсияҳои маркетинги фардӣ, иҷозатдиҳанда, воридотӣ ва ҷустуҷӯӣ, маркетинги системаи ҷустуҷӯӣ пайдо шудааст.

Бояд гуфт, ки интернет бахши нави «корбар-корбар»-ро ба вучуд овард, яъне дар он корбарони интернет бидуни иштироки шахсони ҳуқуқӣ, миёнаравҳо ва ғайра метавонанд хариду фурӯшанд.

Ҳоло бисёр молҳо дар музоядаҳои онлайн фурӯхта мешаванд (масалан, eBay). Тараққиёти онҳо ба нархи молҳои махсус ва антикварҳо таъсири калон расонд. Қаблан истеъмолкунандагони эҳтимолӣ нархи худро муайян карда наметавонистанд, аммо ҳоло ба шарофати интернет метавон дар музояда нархи мол ё тасаввурот дар бораи арзиши онҳоро пайдо кард. Аксари фурӯшандагони ин намуди молҳо ба тичорати онлайн мегузаранд.

Дар рушди назарияи идоракунии маркетинги интернетӣ таҳлили нақши калидӣ он дар бозори фурӯш аз пешниҳоди мол ба истеъмолкунандагон гузашт мебошад.

Рушди назарияи идоракунии маркетинги интернетӣ дар он аст, ки он нуктаи мушаххаси ҷуғрофӣ надорад, яъне бидуни доштани нуктаи физикии фурӯш дар бозор ғайратӣ қардан мумкин аст. Илова бар ин, глобализатсияи ғайратӣ имконпазир аст. Ба шарофати Интернет, тағирот дар миқёси фазо ва вақт ба амал меояд. Он ба пайвастиҳои глобалӣ имкон медиҳад, ки бо қаламрав маҳдуд нестанд. Арзиши дастрасӣ ба иттилоот, ки дар Интернет мавҷуд аст, аз ҷойгиршавии ҷуғрофии қорбарон вобаста нест. Ширкатҳо новобаста аз ҳаҷм ва намуди ғайратӣ метавонанд аз имкониятҳои интернет васеъ истифода баранд ва тичорати худро дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ созанд. Масофа аз таъминкунанда то фармоишгар танҳо дар сурати расонидани мол муҳим буда метавонад.

Хусусияти дигари маркетинги интернетӣ зуд пайдо кардани шарикон аст. Ба шарофати интернет ва сатҳи баланди муоширати он ширкатҳо зуд шарикон пайдо мекунанд, қарор қабул мекунанд, муомилоти гуногунро амалӣ мекунанд. Маркетинги интернетӣ низ дар шароити қўҳнашавии иттилоот, ки хидматрасонии иттилоотиро пешкаш мекунад, аҳамияти бузурги амалӣ дорад.

Ҳамин тавр, рушди назария ва амалияи идоракунии маркетинги интернетӣ дар кишвари мо шартӣ ҷаҳоншавӣ мебошад.

Адабиёти истифодашуда

1. Авдюшенко, С. RFM потоки и RFM тренды. Новый инструмент для маркетингового аудита / С. Авдюшенко. – URL: <https://vc.ru/marketing/76804-rfmpotoki-i-rfm-trendy-novyuy-instrument-dlya-marketingovogo-audita> (дата обращения: 15.01.2019).
2. Адамчук, И. А. Роль маркетинга в малом бизнесе / И. А. Адамчук, В. Д. Стефанова // Территория науки. – 2014. – № 5. – С. 78–84.

3. Алексеева, С. Г. Взаимодействие органов местного самоуправления с малым бизнесом / С. Г. Алексеева, Е. А. Ионкина // Системные технологии. – 2017. – № 24. – С. 43–46.
4. Алехина, Е. С. Развитие маркетинговых технологий в сфере услуг региона : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Алехина Екатерина Сергеевна. – Шахты, 2010. – 25 с.
5. Алехина, Е. С. Разработка состава региональных маркетинговых технологий в сфере сервиса (на примере бытового, коммунального и социального сервиса) / Е. С. Алехина // Маркетинг в России на рубеже веков: реалии, проблемы, перспективы : монография / под науч. ред. В. П. Федько. – Москва : Дашков и К^о: Наука-Пресс, 2009. – 328 с.
6. Андропов, Я. А. Монетизация популярных социальных сетей Рунета / Я. А. Андропов, А. В. Чистяков // Перспективы развития Восточного Донбасса : материалы VII Междунар. и 65-й Всерос. науч.-практ. конф. (Шахты, 20–22 апреля 2016 г.). – Новочеркасск : ЮРГПУ (НПИ), 2016. – С. 232–234.
7. Fyre Festival: The infamous disaster that landed its creator in jail : r/HobbyDrama
8. Learning from the Gap Logo Redesign Fail - The Branding Journal
9. Таҳқиқоти охирини CMM - BitKE (bitcoinke.io)
10. <https://nonews.co/directory/lists/countries/average-price-mobile-internet>
11. <https://www.cisco.com/c/en/us/about.html>
12. <https://www.commerce.gov/data-and-reports>

ТАҶРИБАИ ХОРИҶИИ РУШДИ РАҚОБАТПАЗИРИИ МИНТАҚА

Бобозода Меъроч

*доктори фалсафа (PhD) – доктор аз руи ихтисоси иқтисодӣ, мудири
шуъбаи таҳсилоти фосилавии Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи
давлатии тиҷорати Тоҷикистон,
mehrojbo@mail.ru мел:92-930-05-01.*

***Шарҳи мухтасар.** Дар мақола масъалаҳои назариявӣ ва амалии
рушди рақобатпазирӣ минтақаҳо дар асоси таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ
таҳлил карда мешаванд. Мафҳум, омилҳо ва нишондиҳандаҳои
рақобатпазирӣ минтақавӣ муайян гардида, моделҳои рушди минтақаҳо
дар Иттиҳоди Аврупо, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Ҷумҳурии Мардумии*

Чин ва кишварҳои пешрафтаи Осиё мавриди омӯзиш қарор мегиранд. Дар асоси таҳлил самтҳои асосии мутобиқсозии таҷрибаи хориҷӣ барои рушди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегарданд.

Калидвожаҳо: рақобатпазирии минтақа, рушди минтақавӣ, сиёсати минтақавӣ, кластерҳо, инноватсия, сармояи инсонӣ.

ИНОСТРАННЫЙ ОПЫТ В РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Бобозода Меъродж

доктор философии (PhD) – доктор по специальности экономика, начальник отдела дистанционного обучения Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции.

mehrojbo@mail.ru тел:92-930-05-01.

Аннотация. В статье анализируются теоретические и практические вопросы развития конкурентоспособности регионов на основе опыта зарубежных стран. Определяются понятие, факторы и показатели региональной конкурентоспособности, а также рассматриваются модели развития регионов в Европейском союзе, Соединённых Штатах Америки, Китайской Народной Республике и странах развитой Азии. На основе проведённого анализа предлагаются основные направления адаптации зарубежного опыта для развития регионов Республики Таджикистан.

Ключевые слова: конкурентоспособность региона, региональное развитие, региональная политика, кластеры, инновации, человеческий капитал.

FOREIGN EXPERIENCE IN DEVELOPING THE REGIONAL COMPETITIVENESS

Bobozoda Meroj

doctor of philosophy (PhD) - doctor of economics, head of the distance learning department of the Tajik state university of commerce, mehrojbo@mail.ru

[tel:92-930-05-01.](tel:92-930-05-01)

Abstract. *The article analyzes the theoretical and practical aspects of regional competitiveness development based on the experience of foreign countries. The concept, factors, and indicators of regional competitiveness are identified, and models of regional development in the European Union, the United States of America, the People's Republic of China, and advanced Asian countries are examined. Based on the analysis, key directions for adapting foreign experience to the development of regions in the Republic of Tajikistan are proposed.*

Keywords: *regional competitiveness, regional development, regional policy, clusters, innovation, human capital.*

Дар шароити муосири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва рақобати шадиди байналмилалӣ, масъалаи рушди рақобатпазирии минтақаҳо аҳамияти махсус касб менамояд. Минтақаҳо ҳамчун воҳидҳои мустақили иҷтимоию иқтисодӣ барои ҷалби сармоя, технология, захираҳои инсонӣ ва бозорҳои фурӯш бо ҳам рақобат мекунанд. Аз ин лиҳоз, рақобатпазирии минтақаҳо омили муҳими рушди устувори иқтисоди миллӣ ба шумор меравад.

Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки сиёсати самараноки рушди минтақавӣ метавонад сатҳи зиндагии аҳолиро баланд бардошта, тафовутҳои иҷтимоию иқтисодиро коҳиш диҳад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мушкилоти нобаробарии рушди минтақаҳо рӯ ба рӯ мебошад, омӯзиш ва татбиқи таҷрибаи хориҷӣ аҳамияти амалӣ дорад.

Ҳадафи асосии ин мақола таҳлили таҷрибаи хориҷии рушди рақобатпазирии минтақаҳо ва муайян намудани имкониятҳои истифодаи он дар шароити миллӣ мебошад.

Мафҳуми рақобатпазирӣ дар илмҳои иқтисодӣ гуногунтафсир мебошад. М. Портер рақобатпазирро қобилияти иқтисод барои тавлиди молу хизматрасониҳои рақобатпазир дар бозори байналмилалӣ муайян мекунад[1]. Дар сатҳи минтақавӣ ин мафҳум бо самаранокии истифодаи захираҳо ва иқтидори дохилӣ алоқаманд аст.

Рақобатпазирии минтақа маҷмӯи шароит ва омилҳое мебошад, ки рушди устувори иқтисодӣ, шуғли аҳоли ва сифати баланди зиндагиро таъмин менамояд. Ба омилҳои асосӣ дохил мешаванд:

- захираҳои табиӣ ва ҷуғрофӣ;
- сатҳи рушди инфрасохтор;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- сармояи инсонӣ;
- иқтидори инноватсионӣ;
- муҳити институтсионалӣ ва идоракунии давлатӣ.

Ин омилҳо дар маҷмӯъ заминаи рушди рақобатпазирии минтақахоро ташкил медиҳанд.

Барои арзёбии рақобатпазирии минтақаҳо маҷмӯи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ истифода мешаванд. Ба онҳо дохил мешаванд:

- ҳаҷми маҳсулоти минтақавии умумӣ;
- сатҳи ҷалби сармоя;
- нишондиҳандаҳои шуғл ва бекорӣ;
- сатҳи даромади аҳоли;
- ҳаҷми фаъолияти инноватсионӣ;
- сифати инфрасохтор ва хизматрасониҳо.

Таҳлили ин нишондиҳандаҳо имкон медиҳад, ки сатҳи рушди минтақаҳо муқоиса карда шуда, самтҳои афзалиятноки сиёсати минтақавӣ муайян гарданд.

Иттиҳоди Аврупо яке аз намунаҳои муваффақи сиёсати рушди минтақавӣ ба ҳисоб меравад. Сиёсати ҳамбастагӣ (Cohesion Policy) ба коҳиши тафовутҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ байни минтақаҳо равона шудааст. Асоси ин сиёсатро маблағгузорию фондҳои сохторӣ ва сармоягузорӣ ташкил медиҳад.

Яке аз унсурҳои калидии сиёсати минтақавии ИА консепсияи махсусгардонии зирак (Smart Specialisation) мебошад. Мувофиқи ин равиш, ҳар минтақа самтҳои афзалиятноки рушди худро бо таъки ба иқтидорҳои дохилӣ ва афзалиятҳои рақобатии худ муайян менамояд[4]. Ин равиш ба рушди инноватсия ва баланд бардоштани рақобатпазирии минтақаҳо мусоидат мекунад.

Дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико сиёсати рушди минтақавӣ асосан ба механизмҳои бозорӣ ва ташаббуси бахши хусусӣ таъки мекунанд. Нақши калидиро **кластерҳои иқтисодӣ** мебозанд, ки ҳамкории зичи корхонаҳо, муассисаҳои илмӣ ва мақомоти давлатӣ таъмин менамоянд.

Силикон Вэлли намунаи равшани рушди муваффақи минтақаи рақобатпазир мебошад. Дар ин минтақа шароити мусоид барои соҳибкорӣ, инноватсия ва ҷалби сармоя фароҳам оварда шудааст. Ҳамкории давлат, бизнес ва илм омилҳои асосии рушди устувори минтақа ба ҳисоб меравад.

Ҷумҳурии Мардумии Чин сиёсати фаъоли давлатии рушди минтақавиро амалӣ менамояд. Ташкили минтақаҳои махсуси иқтисодӣ,

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

сармоягузори калонҳаҷм ба инфрасохтор ва ҷалби сармояи хориҷӣ ба рушди босуръати минтақаҳои соҳилӣ мусоидат намуд.

Дар марҳилаи минбаъда давлат сиёсати рушди мутавозини минтақавиро пеш гирифт, ки ҳадафи он коҳиши тафовутҳо байни минтақаҳои рушдёфта ва ақибмонда мебошад. Ин сиёсати пайдарпай ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат кардааст.

Кореяи Ҷанубӣ ва Сингапур ба рушди сармояи инсонӣ ва саноатҳои баландтехнологӣ диққати махсус медиҳанд. Сармоягузорӣ ба таҳсилот, илм ва технология ба ташаккули минтақаҳои рақобатпазир замина фароҳам овард.

Банақшагирии дарозмуддати давлатӣ ва дастгирии фаъолонии бахшҳои афзалиятнок ба рушди устувори минтақаҳо мусоидат намуд.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқсозии таҷрибаи хориҷӣ бо назардошти хусусиятҳои миллӣ аҳамияти калон дорад. Самтҳои афзалиятнок инҳоянд:

- рушди инфрасохтори минтақавӣ;
- ташаккули кластерҳои истеҳсолӣ;
- дастгирии соҳибкории хурду миёна;
- баланд бардоштани сатҳи таҳсилот ва тахассуси қувваи корӣ;
- ҷалби сармояи дохилӣ ва хориҷӣ.

Таҳлили таҷрибаи хориҷии рушди рақобатпазирии минтақаҳо нишон медиҳад, ки сиёсати муваффақ бояд маҷмӯӣ, дарозмуддат ва ба шароити маҳаллӣ мутобиқ бошад. Ҳамкориҳои давлат, бизнес ва ҷомеа омили асосии рушди устувори минтақаҳо ба ҳисоб меравад. Татбиқи унсурҳои асосии таҷрибаи пешқадами хориҷӣ метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Портер М. Э. Конкурентное преимущество наций. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.
2. Кругман П. География и торговля. – М.: Изд-во МГУ, 2003.
3. Фролов Д. П. Региональная конкурентоспособность: теория и методология. – Волгоград, 2010.
4. OECD. Regional Competitiveness: Policy Frameworks. – Paris, 2019.
5. European Commission. Smart Specialisation Strategies. – Brussels, 2018.
6. World Bank. Competitive Cities for Jobs and Growth. – Washington, 2015.
7. Родрик Д. Экономика развития. – М., 2016.

8. Кузнецова О. В. Региональная политика. – М., 2020.
9. Садиқов А. А. Иқтисодиёти минтақавӣ. – Душанбе, 2018

НАҚШИ РАҚАМИКУНОӢ ДАР РУШДИ ФАӢОЛИЯТИ ГУМРУКӢ

Арабова Райҳона Ғайратҷоновна

номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи иқтисодиёти
ҷаҳони ДИС ДДТТ. arabova.rayona82@mail.ru

***Аннотатсия.** Дар мақолаи мазкур муаллиф яке аз масъалаҳои баҳсталаб ва муосир – тадқиқи рақамикуноӣ дар фаъолияти гумрукӣ баррасӣ ва зери таҳқиқу таҳлил қарор дода шудааст. Рақамикуноӣ дар фаъолияти гумрукӣ ин истилоҳи нав воридшуда дар низоми гумрукӣ кишвари мо ба ҳисоб меравад. Рақамикуноии фаъолияти гумрукӣ имконият медиҳад, ки барои субъектҳои низоми гумрукӣ манбаъҳои нави даромад ба вуҷуд оянд. Ворид намудани рақамикуноӣ ба низоми гумрукӣ, дар шароити ҷаҳонишавӣ рақамикуноии фаъолияти гумрукӣ барои бунёди низоми рақобатпазири хизматрасонӣ шароити заруриро таъмин намуда, арзиши адои хизматрасониҳоро коҳиш дода, суръати иҷрои амалиётҳоро баланд расонида, шаффофиятро дар фаъолияти гумрукӣ таъмин менамояд.*

***Калидвожаҳо** фаъолияти гумрукӣ, рақамикуноӣ, инноватсия, рақобатпазирӣ, мақомоти гумрукӣ, тиҷорати байналмилалӣ, пардохтҳои гумрукӣ, ҳуҷҷатҳои электронӣ, сармояи хориҷӣ.*

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ ТАМОЖЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Арабова Райҳона Ғайратҷоновна,

кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры мировой экономики. Института
экономики и торговли ТГУК в г. Худжанде
arabova.rayona82@mail.ru

***Аннотатсия** В данной статье автор рассматривает и обсуждает один из самых актуальных и современных вопросов – внедрение цифровизации в таможене. Цифровизация в таможене – это*

новый термин, введенный в таможенную систему нашей страны. Цифровизация таможенной деятельности позволяет создавать новые источники дохода для таможенных органов. Внедрение цифровизации в таможенную систему в контексте глобализации обеспечивает необходимые условия для создания конкурентоспособной системы обслуживания, снижает стоимость предоставления услуг, повышает скорость операций и обеспечивает прозрачность таможенной деятельности.

Ключевые слова: таможня, содействие, инновации, конкурентоспособность, таможенные органы, международная торговля, таможенные платежи, электронные документы, иностранные инвестиции.

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF CUSTOMS ACTIVITIES

Arabova Raikhona Gairatjonovna,

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer of the Department of World Economy,

at the Institute of Economics and TSUC in Khujand

arabova.rayona82@mail.ru

Abstract *In this article, the author examines and discusses one of the most pressing and modern issues – the implementation of digitalization in customs. Digitalization in customs is a new term introduced into our country's customs system. Digitalization of customs operations allows for the creation of new sources of revenue for customs authorities. The introduction of digitalization into the customs system in the context of globalization provides the necessary conditions for the creation of a competitive service system, reduces the cost of providing services, increases the speed of transactions, and ensures the transparency of customs activities.*

Key words: *customs, assistance, innovation, competitiveness, customs authorities, international trade, customs payments, electronic documents, foreign investment.*

Дар ҷаҳони муосир, ки технологияи рақамӣ тамоми соҳаҳои ҳаётро босуръат дигаргун месозад, сазми инноватсия дар иқтисодиёти

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Тоҷикистон омили асосии рушди устувор доништа мешавад. Гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ на танҳо масъалаи навсозии технологӣ, балки зарурати стратегӣ барои муайян кардани рақобатпазирии кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад. Бо ин мақсад дар кишвар Агентии инноватсия ва технологияи рақамии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Ҷиҳати таъмини самараноки гузариши рақамӣ, ҳамчунин солҳои 2025- 2030 солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия эълон гардид. Боиси зикр аст, ки дар доираи рақамикунории хизматрасониҳои давлатӣ низомҳои муосири тасдиқи шахсият, имзо ва пардохт мавриди амал қарор дода мешавад. Айни замон бо мақсади пешниҳоди рақамии хизматрасониҳои давлатӣ низоми ҳамгироии иттилоотии байниидоравӣ таҳия гардида дар заминаи он аз ҷониби Агентӣ портали ягонаи хизматрасониҳои давлатӣ “khizmat.ehukumat.tj” ҷорӣ гардидааст. Гузашта аз ин дар назди Агентӣ ҷиҳати содаву осон кардани пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ фаъолияти Маркази хизматрасонии давлатӣ ташкил мешавад. Дар марҳилаи аввал 20 намуди хизматрасонии давлатӣ мустақим (онлайн) ё дар шакли рақамӣ роҳандозӣ мегардад. Ҳамзамон дар назар аст, ки то охири сол ин шумора ба беш аз 50 то расонида мешавад. Дар ин раванд бо ҷалби барномасозони ватанӣ бо назардошти таҷрибаи кишварҳои минтақа. Низоми ягонаи гардиши ҳуҷҷатҳои электронӣ ҷорӣ карда шуда, барои ҳамгироии пурра амалӣ намудани мукотиботи электронӣ дар сатҳи мақомоти марказӣ ва маҳалли ҳокимияти давлатӣ пешбинӣ гардидааст.

Таи чанд соли охир аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти рақамикунории иқтисоди мамлакат ҷораҳои зарурӣ меандешад. Айни замон рақамикунонӣ дар соҳаҳои калидии иқтисоди миллӣ ҷорӣ шуда тибқи пешбиниҳо, дигар соҳаҳои бахшҳоро низ фаро мегирад. Яке аз сохторҳои пешқадам дар самти амалисозии технологияи иттилоотиву рақамӣ дар фаъолияти худ ин мақомоти гумрук ба ҳисоб меравад, ки яке аз ниҳодҳои калидӣ дар ғанӣ гардонидани бучети давлатӣ ва танзими фаъолияти иқтисоди хориҷии мамлакат ба шумор меравад. Беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои гумрукӣ барои рушди савдои хориҷӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Омили асосӣ ва муҳим барои расидан ба ҳадафҳои гузоштаи мақомоти гумрук дар самти кам кардани вақти анҷомдиҳии амалиёти гумрукӣ ва мусоидат намудан ба тичорати байналмилалӣ ин худкор будани равандҳои назорати гумрукӣ мебошад. Ҷиҳати мукамал гардонидани фаъолияти худ ва баланд

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

бардоштани самаранокӣ мақомоти гумрук пайваста технологияҳои рақамиро қорӣ менамояд. Ин имкон медиҳад, ки раванди гумрукӣ тезтарва шаффофтар чараён гирад, хавфҳо коҳиш ёфта, муҳити мусоид барои тичорати байналмилалӣ фароҳам оварда шавад. Солҳои охир новобаста аз идома ёфтани бӯҳрони молиявӣ- иқтисодӣ, нугувор шудани вазъии сиёсии минтақа ва ҷаҳон ҳадамоти гумрук тавонист иҷрои нақшаи пардохтҳои гумрукиро барзиёд таъмин намояд. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки сабаби асосии барзиёд иҷро намудани нақшаи пардохтҳои гумрукӣ дар маҷмӯъ амалӣ намудани дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба рақамикунонии гумрукӣ ба ҳисоб меравад. Қорӣ гардидани низоми “Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ” ки боиси гузариш аз шакли қоғазӣ ба электронии пешниҳоди ҳуҷатҳои расмӣ 11 мақомоти ба низом шомилшуда гашт, ба сода ва шаффоф намудани расмиёти савдои хориҷӣ ва хизматрасонии давлатӣ мусоидат намуд. Тибқи иттилои Ҳадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо дар нимсолаи аввали соли қорӣ нақшаи пардохтҳои гумрукӣ ба маблағи 5098,6 миллион сомонӣ пешбинӣ гашта, дар асл, дар ин давра ба бӯҷети давлатӣ 5721,9 миллион сомонӣ ворид шуд, ки он нисбат ба пардохтҳои гумрукии ҷамъовардашуда дар ҳамин давраи соли гузашта 1 миллиарду 109 миллион сомонӣ зиёдтар мебошад.

Қорисозии технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти гумрукӣ на танҳо ба беҳтар шудани фаъолият ва доштани самаранокии он мусоидат кард, инчунин баланд шудани иқтисодиёти кишвар ва ҷалби сармояи хориҷӣ шароити мусоид фароҳам овард.

Қайд кардан бамаврид аст, ки рақамикунонӣ равандест, ки дар он хизматрасониҳо, ҳуҷатҳо ва фаъолияти ташкилотҳо бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ба низоми электронӣ гузаронида мешаванд.

Рақамикунонӣ аз равандҳои зерин иборат мебошад:

1. Афзалиятҳои рақамикунонӣ;
2. Баланд бардоштани самаранокӣ ва суръати равандҳо
3. Сарфа шудани вақт ва хароҷот
4. Шаффофияти бештар дар қори идорақунӣ ва хизматрасонӣ
5. Дастрасии осон ба маълумот барои шахрвандон ва ташкилотҳо
6. Идорақунии давлатӣ (ҳукумати электронӣ)

Қиҳати иҷрои супоришҳои Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оиди гузариш ба

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ баҳри таъмини шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ, ки дар паёми 28 декабри соли 2024 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ироа намуда буданд ва бинобар эълон гардидани солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия», Хадамоти гумрук тасмим гирифта буд, ки заминаҳои ҳуқуқии мубодилаи электронии ҳуҷжатҳои гумрукӣ ва гузариш ба шакли пурраи декларатсиякунонии электрониро такмил диҳад.

Бо мақсади такмили меъёрҳои Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дар назар доштани рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ дар кишвар ва иҷрои дастуру супоришҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ, Хадамоти гумрук лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро таҳия намуд.

Қонуни таҳияшуда аз ҷониби Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва ҷонибдорӣ шуда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 1 октябри соли 2025 имзо гузошта шуд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2025, №2186 «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои рақамикунонии расмиёти гумрукӣ, пешниҳоди декларатсияи гумрукӣ ва ҳуҷжатҳои ҳамроҳикунанда дар шакли электронӣ бо истифода аз имзои электронии рақамӣ, аз ҷониби иширокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ то ба сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон расидани молу воситаҳои нақлиёт тавассути системаи иттилоотии Хадамоти гумрук пешниҳод намудани маълумоти пешакӣ, мурағабсозии меъёрҳои ҳуқуқии марбут ба транзити гумрукӣ, содагардонии расмиёти бақайдгирии шахсони дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ амалкунанда ва таъмини мутобиқати дохилии меъёрҳои ҳуқуқии Кодекси гумрук, фаро гирифта шудаанд.

Аз ҷумла, тағйиру иловаҳои ба 39 моддаҳои Кодекси гумрук воридшуда ба рақамикунонии расмиёти гумрукӣ, пешниҳоди декларатсияи гумрукии электронӣ ва дигар ҳуҷжатҳои электронии гумрукӣ бо истифода аз имзои электронии рақамӣ, равона гардидаанд.

Бо мақсади ҳавасманд намудани тоҷирон ҷиҳати ба даст овардани мақоми танзимгари ваколатдори иқтисодии хориҷӣ ва дохил намудан ба Феҳристи танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ, андозаи таъмини

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

супоридани пардохтҳои гумрукӣ аз 8000 ба 4000 нишондиҳанда барои ҳисобҳо тибқи ҳамин Қонун кам карда шудааст.

Ҳамчунин, бо мақсади зиёд намудани шумораи анборҳои ниғаҳдории муваққатӣ ва боркашонҳои гумрукӣ талабот оид ба пешниҳоди таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ ҳангоми ба феҳристҳои дахлдори Хадамоти гумрук дохил намудани соҳибони чунин анборҳо ва боркашонҳои гумрукӣ хориҷ карда шудааст. Пешниҳоди таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ бошад, ҳангоми пешниҳоди декларатсияи мухтасар ва декларатсияи транзитӣ дар шакли электронӣ мутобиқ ба андозаи маблағи пардохтҳои гумрукӣ тибқи Қонун тариқи системаи иттилоотии Хадамоти гумрук назорат карда мешавад.

Баҳри мураттабсозии меъёрҳои Кодекс бо дар назар доштани таҷрибаи пешрафтаи байналмилалӣ меъёрҳои боби 10-уми Кодекс (Транзити дохилии гумрукӣ) ва боби 20-уми Кодекс (Транзити гумрукии байналмилалӣ) дар як боб бо номи «Боби 10. Расмиёти гумрукии транзити гумрукӣ» якҷоя карда шуда, матни он бо мазмуни нав инъикос шудааст.

Бо мақсади мутобиқ намудани меъёрҳои Кодекси гумрук ба талаботи Қонун «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» тибқи Қонун ба 10 моддаҳои Кодекс тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шудаанд.

Бо мақсади истифодаи самараноки системаи иттилоотии Хадамоти гумрук дар самти идоракунии хавфҳо боби 52 Кодекс «Баҳодиҳӣ ва идораи таваккал (риск)» дар таҳрири нав ифода карда шудааст.

Дар маҷмӯъ, тағйиру иловаҳои ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда ба рақамикунонии пурраи хизматрасониҳои давлатӣ, содагардонии расмиёти гумрукӣ ва истифодаи технологияҳои муосир алоқаманд мебошанд.

Санаи 1 октябри соли 2025 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расид ва санаи 3 октябри соли ҷорӣ дар рӯзномаи «Садои мардум» расман интишор шуда, аз ҳамон рӯз мавриди амал қарор дода шудааст.

Тоҷикистон таҷрибаи мамлакатро дар самти модернизатсия ва рақамикунонии фаъолияти гумрукӣ, махсусан истифодаи зеҳни сунъӣ дар низоми идораи таваккал истифода мебарад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи «Стратегияи рушди зеҳни сунъӣ то соли 2040», Консепсияи иқтисоди рақамӣ ва «Барномаи рушди миёнамуҳлати мақомоти гумрук барои солҳои 2025–2029» унсурҳои зеҳни сунъиро тадриҷан ба раванди

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

гумрукӣ ворид менамояд. Иштироки мутахассисони миллӣ дар чунин чорабиниҳо имконият фароҳам меорад, ки таҷрибаи кишварҳои пешсаф мавриди омӯзиш қарор гирифта, барои татбиқи муваффақонаи ислоҳоти рақамӣ дар фаъолияти гумрукӣ замина фароҳам гардад.

АДАБИЁТ:

1. Барномаи миёнамуддати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025. – С. 62.
2. Барномаи миёнамӯҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025.
3. Бойматов А.А., Ҳайдарова М.Х. Сиёсати идоракунии давлатӣ дар низоми иқтисоди бозории минтақа / А.А. Бойматов, М.Х. Ҳайдарова // Ахбори ДДХБСТ. – 2020. – № 4 (85). – С. 37–41.
4. Иқтисодиёти рақамӣ яке аз омилҳои рушди иқтисодиёти муосир ва ҳифзи амнияти иқтисодии кишвар. – URL: <https://mts.tj>
5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, № 642 «Дар бораи тасдиқи Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».
6. Махзани электронӣ. – URL: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20221004/tadzhikistan-sd-al-pozitsii-v-mirovom-reitinge-innovatsionnogo-razvitiya> (санаи мурочиат: 09.02.2024).
7. Махзани электронӣ. – URL: <https://cabar.asia/ru/gotov-li-tadzhikistan-k-perehodu-na-beznalichnye-raschety>
8. Вестник Челябинского государственного университета. – 2018. – № 12 (422). – Экономические науки. – Вып. 63. – С. 108–116. – С. 109. Оценка трендов цифровизации в промышленности

**АФЗАЛИЯТҲОИ ИДОРАКУНИИ СОҲИБКОРИИ ХУРД ВА
ТЕХНОЛОГИҲОИ РАҚАМӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР**

Почоева Матлюба Абдуманоновна

муаллими калони кафедраи менеҷмент ва маркетинг

Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати

Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкур ба афзалиятҳои идоракунӣ соҳибкории хурд ва технологияҳои рақамӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ бахшида шудааст. Инчунин, дар фаъолияти соҳибкории хурд ё гурӯҳи корхонаҳо оид ба истеҳсол, фуруши молҳо, хизматрасонӣ бо технологияҳои рақамӣ барои ба даст овардани фоида равона гардида, барномаҳои рақамӣ натавонанд дар технология, балки дар тамоми соҳаҳо, ба мисли иқтисодиёт, саноат, доштани алоқа бо соҳибкорӣ ва ғ. нақши муҳим мебозад.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, соҳибкории хурд, рушди соҳибкорӣ, барномаҳои рақамӣ, инкишофи иқтисодиёт.

ПРЕИМУЩЕСТВА УПРАВЛЕНИЯ МАЛЫМ БИЗНЕСОМ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Почоева Матлюба Абдуманоновна

старший преподаватель кафедры “Менеджмента и маркетинга”

*Институт экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в городе Худжанде*

E-mail: shukrona8585@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена преимуществам управления малым бизнесом и цифровых технологий в условиях рыночной экономики. Кроме того, в деятельности малого бизнеса или группы предприятий, ориентированных на производство, продажу товаров и предоставление услуг с использованием цифровых технологий для получения прибыли, цифровые приложения играют важную роль не только в технологиях, но и во всех областях, таких как экономика, промышленность, деловые коммуникации и т. д.

Ключевые слова: цифровая экономика, малый бизнес, развитие бизнеса, цифровые программы, экономическое развитие.

Pochoeva Matlyuba Abdumanonovna

Senior Lecturer, Department of Management and Marketing

*Institute of Economics and Trade, Tajik State University
of Commerce in Khujand*

ADVANTAGES OF SMALL BUSINESS MANAGEMENT AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN MODERN CONDITIONS

***Annotation.** This article explores the benefits of small business management and digital technologies in a market economy. In addition, in the activities of a small business or group of enterprises focused on the production, sale of goods and provision of services using digital technologies for profit, digital applications play an important role not only in technology, but also in all areas such as economics, industry, business communications, etc.*

***Keywords:** digital economy, small business, business development, digital programs, economic development.*

Дар Тоҷикистон рушди иқтисодиёти рақамӣ ва технологияи иттилоотӣ дар солҳои охир пешрафтҳои муайяно нишон додааст, ки қабули қонунҳои дахлдор, ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ ва таъсиси мақоми ваколатдори махсус дар самти мазкур аз ҷумлаи онҳост.

Ҷаҳони муосир зери таъсири технологияҳои рақамӣ тағйироти босуръатро аз сар меғузаронад. Тағйироти рақамӣ қариб тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонро шуруъ аз истеҳсолот ва савдо то маориф ва идоракунии давлатӣ фаро мегирад. Яке аз мафҳумҳои асосии инъикоси ин равандҳо, иқтисоди рақамӣ мебошад.

Истилоҳи «иқтисоди рақамӣ» (Digital Economy) нахустин маротиба солҳои 90-уми асри гузашта дар Ҷопон ба вучуд омадааст. Бо мурури замон ин вожа дар ҷаҳони Ғарб, ба хусус ба Аврупо роиҷ гардид ва баъдтар ҳамчун илми ҷудогона омӯхта шудааст. Соли 1995 асари бузургҳаҷм зери унвони «Иқтисоди рақамӣ» («The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence») аз тарафи олими англис Дон Тэпскот ҷоп шудааст. Асари мазкур таҳлилҳои наватарини иқтисодӣ ва тичоратиро дар бар мегирад.

Дар ҳар даври замон ҳар фарди ҷомеа пайваста барои беҳтар ва хубтар намудани зисту зиндагӣ кӯшишҳои зиёдро ба харҷ медиҳад. Барои осон намудани сатҳи зиндагӣ технология ва самтҳои афзалиятноки он хизмати беандоза калонро дорад. Технология ҳамчун илми ҷудогона дар асрҳои XVIII-XIX дар Аврупо, Амрико, Олмон, Шветсария, Ҷопон, Чин (Хитой), Русия ва дигар абарқудратони ҷаҳон ба баландтарин қулла расид.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Бояд қайд кард, ки технологияро барномаҳои рақамӣ (Digital Programs) вусъат мебахшанд. Барномаҳои рақамӣ натавонанд дар технология, балки дар тамоми соҳаҳо, ба мисли иқтисодиёт, саноат, илм ва ғ. нақши муҳим мебозад.

Ҳангоми истифодаи пурраи ҳамаи «барномаҳои рақамӣ» раванди «иқтисоди рақамӣ» низ ҳалли худро меёбад. «Иқтисоди рақамӣ» бо номҳои дигар, ба мисли «иқтисоди интернетӣ», «иқтисоди нав» ё «иқтисоди электронӣ» низ маълум аст.

Инчунин дар заминаи масъалаи мазкур олими амрикоӣ Томас Месенборг се нуқтаи муҳимро зикр кардааст:

- Иқтисоди электронии саноатӣ (E-business infrastructure) – компютерӣ, телефонӣ ва ғ.)
- Иқтисоди электронии онлайн (раванди доштани алоқа бо ширкат, созмон ва дигар сохторҳои давлатӣ, хусусӣ ва ғайрдавлатӣ ва ғ.)
- Иқтисоди электронии молу маҳсулот (фурӯши китобҳои электронӣ, либос, хӯрока ва ғ.)

Дар баробари дигар давлатҳо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нахустин рӯзҳои истиқлолияти худ барои баланд бардоштани сатҳи аҳолии кишвар талош меварзад. Дар зарфи 30 соли истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист қисми зиёди сохторҳои давлатиро ба барномаҳои рақамӣ иваз намояд. Дар айнаи замон пурра иваз намудани барномаҳои рақамӣ дар иқтисодиёт ба назар мерасад. Вазорати иқтисод ва савдои назди Президенти ҚТ тавонист тибқи барномаи мазкур дар тамоми бонкҳои давлатӣ ва ғайрдавлатӣ (хусусӣ) пардохти ғайринақдиро ба роҳ монанд.

Соли сипаришуда Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон супоришҳои қатъӣ дода, таъкид намуданд: «Ҳукумати кишвар вазифадор карда мешавад, ки минбаъд ба чанбаҳои сифатии рушди иқтисоди миллӣ, тақвияти нерӯи инсонӣ, бо истифода аз технологияҳои муосир ва ҷорӣ намудани инноватсия вусъат додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳой, баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии аҳоли, тақмили низоми дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ ва тавсеаи иқтисодиёти рақамӣ диққати аввалиндараҷа диҳад».

Дар замони истиқлолият аз ҷониби давлату Ҳукумат ба рушди соҳибкориву сармоягузорӣ тавачҷӯҳи махсус зоҳир гардида, то имрӯз ба соҳибкорону сармоягузoron зиёда аз 110 имтиёз ва сабукиҳои андозиву

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

гумрукӣ пешниҳод карда шуданд ва шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1, муҳлати бақайдгирӣ аз 49 то 3-5 рӯз кам карда, ба таври ройгон ба роҳ монда шуд.

Ҳамчунин, то охири соли соли 2022 раванди бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ дар давоми 24 соат, аз ҷумла ба тарзи электронӣ ба роҳ монда шавад.[1, 21.12.2021с.]

Соҳибкорӣ ин шакли фаъолияти пурғайрату ташаббускоронаи шахрвандони алоҳида ё гуруҳҳо ва корхонаҳо оид ба истехсол ва фуруши молҳо ва хизматрасонӣ мебошад, ки ба онҳо талабот ниҳоят зиёд аст. Соҳибкорӣ асосан барои ба даст овардани фоида равона шудааст, аммо метавонад дар назди худ дигар мақсадҳо низ гузорад [6, с.89].

Фаъолияти соҳибкорӣ бештар дар шароити номуайян ва таваккалӣ ҷуръати зиёд ба амал бароварда мешавад, он кушишу ғайрат ва ҷидду ҷаҳди беандозаро тақозо мекунад. Соҳибкорӣ талаб мекунад, ки пеш аз ҳама муомилаҳои алоҳида дар муддати нисбатан кӯтоҳ ба амал бароварда шаванд.

Фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити муосир дар асоси таҳрири нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” танзим карда шуда, мувофиқи он ин фаъолият ба соҳибкории хурд, миёна ва бузург тақсим мешавад.

Нисбат ба дигар намудҳои соҳибкорӣ соҳибкории хурду миёна хусусиятҳои хоси худро дорад ва дар таҷрибаи ҷаҳонӣ васеъ истифода мешавад. Дар шароити иқтисоди бозорӣ истифодаи ин таҷриба барои иқтисодиёти ҷумҳурӣ аҳамияти калон дорад, зеро имконият медиҳад, ки шароитҳои мавҷударо ба назар гирифта, самаранокии иқтисодии истехсолотро афзун гардонад.

Соҳибкорӣ бо мафҳуми моликият робитаи зич дорад, ки қобили қайд аст, зеро вазифаҳои соҳибкорӣ, пеш аз ҳама, дар асоси механизми муносибатҳои моликиятӣ амалӣ мегарданд. Ба воситаи соҳибкорӣ, пеш аз ҳама, шуғли аҳоли, афзоиши истехсолоти рақобатпазир, рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии аҳоли таъмин карда мешавад. Рушди соҳибкорӣ сарчашмаи асосии даромад ва воситаи инкишофи қобилияти эҷодиву зеҳнии одамон буда, ҳамзамон бо ин, ташаккулдиҳандаи, табақаи миёнаҳои аҳолиро, ки нерӯи асосии тараққиёти иқтисодӣ мебошад, фаро мегирад [5, с. 212].

Дар "Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030" Ҳукумати Тоҷикистон рушди бахши хусусӣ ва сармоягузориро яке аз афзалиятҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

асосии сиёсати иқтисод муайян карда, ба он пайваста таваҷҷӯҳи хоса зоҳир менамояд.[4, 05.02.2017с.]

Хусусигардониҳои моликияти давлатӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллӣ ҳамчун чараёни мушкӣ ва муҳолифатнок ба мушоҳида мерасад, ки таҳлили ислоҳоти иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ инро нишон медиҳад. Корхонаҳои хусусигардонидашуда на ҳама вақт самаранок фаъолият менамоянд. Дар натиҷаи баамалбарории сиёсати хусусигардониҳои моликияти давлатӣ гарчанде дар соҳаҳои хизматрасонӣ ба аҳоли (соҳаҳои савдо, хӯроки умумӣ, хизматрасониҳои маишии аҳоли, таъминоти моддӣ-техникӣ, нақлиёти мусофиркашонӣ) сектори хусусӣ ташаккул ёфта бошад ҳам, аммо дар сектори истеҳсолии иқтисодиёт (саноат, комплекси агросаноатӣ, сохтмон ва дигар соҳаҳои истеҳсоли) ин чараён на он қадар тараққӣ ёфтааст.

Яке аз самтҳои афзалиятнок ва ояндадори соҳибкорӣ ин бизнеси хурд ва миёна мебошад, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ инро нишон медиҳад. Қайд кардан лозим аст, ки ҳиссаи корхонаҳои хурд ва миёна дар инкишофи иқтисодиёт ва ташаккули маҷмӯи маҳсулоти миллӣ (МММ) дар мамлакатҳои мутараққӣ аз 50 то 70 фоизро ташкил менамояд. Ин нишондиҳанда дар Тоҷикистон дар сатҳи миёна буда, аз он шаҳодат медиҳад, ки то ҳоло соҳибкории хурду миёна дар ташаккули иқтисоди бозорӣ мавқеи босазои ҳудро пайдо накардааст, ки таҳлилҳои мо инро нишон медиҳанд.

Иқтисодиёти кишвар дар соли 2020-ум 4,5 фоиз афзоиш ёфта, ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 82,5 миллиард сомонӣ баробар гардид. Дар ин давра 9,7 фоиз афзоиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, кишоварзӣ 8,8 ва гардиши савдои хориҷӣ 0,8 фоиз, аз ҷумла содирот дар ҳаҷми 19,8 фоиз заминаи рушди иқтисоди кишварро ба вуҷуд овард.[1, 21.12.2021с.]

Субъектҳои соҳибкории хурд ашхоси ҳуқуқие мебошанд, ки шумораи миёнаи кормандон дар давраи соли тақвимӣ на зиёдтар аз 30 нафар, барои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ то 50 нафар мебошад. Фаъолияти соҳибкорӣ дар намуди соҳибкории хурду миёна то қабул гаштани Кодекси андоз дар таҳрири нав асосан дар асоси шаҳодатнома амалӣ мегардид. Дар омӯзиши муаммои шакли ташкилӣ-ҳуқуқии корхонаҳои хурд (махсусан дар таъсиси онҳо) бояд дар назар дошт, ки соҳибкории хурду миёна метавонад инфиродӣ ва

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

коллективӣ бошад. Асосан соҳибкории хурд дар шакли инфиродӣ амалӣ мегардад[5, с.333].

Ба фикри мо барои рушди идоракунии соҳибкории хурд дар шароити иқтисодиёти рақамӣ чунин камбудҳо дар назаранд ба монандӣ:

- ✓ арзиши гаронии шабакаҳои интернетӣ аз ҳамин хотир на ҳамаи соҳибкорон қудратӣ васл шудан ва васеъ истифода бурданро доранд;
- ✓ паст будани суръати шабакаи интернетӣ;
- ✓ то ҳол дараҷаи ихтисосмандии соҳибкорон ба талабот ҷавобгӯ нест;
- ✓ то ҳол аксарият соҳибкорони ватанӣ истеҳсолот менамоянд ба талаботи бозорӣ ҷаҳонӣ ҷавобгӯ нестанд, яъне раҷобатпазир нестанд;
- ✓ барои иқтисодиёти рақами дохил шудан то ҳол аз навгонҳои муосир ва технологияҳои нав истифода намебаранд;
- ✓ тафаккурнокӣ ва маълумотнокии паст доранд ва ғ.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 21.12.2021, ш.Душанбе.
2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 30 декабри соли 2019, №642.
3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи миёнамуҳлатии рушди иқтисоди рақамӣ барои солҳои 2021–2025», аз 26 октябри соли 2021, №460.
4. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо намояндагони доираҳои сармоягузориву молиявии Давлати Қатар.-05.02.2017с.
5. Бозоров Ш.Ш. Асосҳои соҳибкорӣ. Китоби дарсӣ барои макотиби олий. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2018. – 428 с.
6. Усмонов И.У., Шарипов М.М. Менеҷменти ташкилот (дастури таълимӣ барои низоми кредитии таҳсилот). Душанбе.2011. - 352с.
7. Сомонаи интернетӣ:
<https://osiyoavrupo.tj/index.php/mavodhoi-ilm/maqolaho/item/773-i-tisodijoti-r-a-am-va-omeai-muosir>

ТАЪСИРИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ БА ФАЪОЛИЯТИ ТАШКИЛОТҲО

Муродализода Умед Муродалӣ

*муаллими калони кафедраи муҳандисӣ ва энергетикаи Донишгоҳи
давлатии Данғара. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, н. Данғара,
деҳаи Маликова. Тел: (+992) 900 44 60 87, E-mail
umedmm.87@mail.com*

Алимов Салоҳиддин Асомуддинович

*муаллими кафедраи математикаи олии Донишгоҳи давлатии
Данғара. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ноҳияи Данғара деҳаи Маликов,
кучаи Совети 30. Тел: (+992) 901814420.
E-mail: Alimov1972@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Таваҷҷӯи махсус ба беҳсозии равандҳои тиҷоратии дохилӣ тавассути татбиқи системаҳои ERP (Enterprise Resource Planning), ки вазифаҳои харид, истеҳсол ва фурӯширо муттаҳид мекунад ва бо ин васила ба шаффофият ва самаранокии фаъолият мусоидат мекунад, равона карда шудааст. Тағйирот дар ҳамкорӣ бо муҳити беруна тавассути истифодаи системаҳои CRM, ки фардӣ кардани коммуникатсияҳои маркетингро таъмин мекунад ва муносибатҳои муштариёро тақвият медиҳанд, таҳлил карда мешаванд. Самаранокии иқтисодии табдили рақамӣ бо истифода аз усулҳои бозгашти сармоягузорӣ (ROI) ва арзиши ҷорӣ ҳолис (NPV) арзёбӣ карда мешавад. Хатарҳо ва монетаҳои асосие, ки монеи ҳамгироии бомуваффақияти технологияҳои рақамӣ мешаванд, муайян карда шудаанд, аз ҷумла масъалаҳои амнияти киберӣ, муқовимат ба тағйирот дар дохили ташкилот ва норасоии кадрҳои соҳибхтисос. Зарурати таҳияи стратегияҳо барои бартараф кардани ин монетаҳо барои ноил шудан ба натиҷаҳои мусбати рақамикунонӣ таъкид карда мешавад. Модели хусусии табдили рақамии марҳилавӣ, ки ба ниёзҳои мушаххаси ташкилотҳо ва бозор мутобик карда шудааст, пешниҳод карда мешавад. Ин модел марҳилаҳои арзёбии муфассали вазъи кунунӣ, банақшагирии стратегӣ бо муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушд, татбиқи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

мунтазами технологияҳои рақамӣ бо идоракунии муассири лоиҳа ва арзёбии минбаъдаи натиҷаҳои бадастомада барои танзими стратегӣро дар бар мегирад. Ин равиши систематикӣ ва мутобиқшаванда ба ташилотҳо имкон медиҳад, ки технологияҳои рақамиро ба фаъолияти худ самаранок ворид кунанд.

Калидвожаҳо: *технологияҳои рақамӣ, табдили рақамӣ, самаранокӣ ташиклӣ, системаҳо, самаранокӣ иқтисодӣ, идоракунии тағйирот, ташилотҳо, равандҳои тиҷоратӣ, модели рақамикунонӣ.*

**ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ОРГАНИЗАЦИЙ**

Муродализода Умед Муродали

*старший преподаватель кафедры инженерии и энергетики
Дангарского государственного университета.*

Адрес: Республика Таджикистан, Дангарский район, село Маликова.

Тел.: (+992) 900 44 60 87. umedmm.87@mail.com

Алимов Салоҳиддин Асомуддинович

*преподаватель кафедры высшей математики Дангаринского
государственного университета. Адрес: Республика Таджикистан, г.*

Дангара, село Маликова, г. Дангара, ул. Советов, 30 Тел.: (+992)

901814420; E-mail: [Alimov 1972@mail.ru](mailto:Alimov1972@mail.ru)

Аннотация. *Особое внимание уделяется совершенствованию внутренних бизнес-процессов за счет внедрения систем ERP (планирование ресурсов предприятия), которые интегрируют функции закупок, производства и продаж, тем самым способствуя прозрачности и операционной эффективности. Изменения во взаимодействии с внешней средой анализируются с помощью CRM-систем, обеспечивающих персонализацию маркетинговых коммуникаций и укрепление отношений с клиентами. Экономическая эффективность цифровой трансформации оценивается с использованием методов рентабельности инвестиций (ROI) и чистой приведенной стоимости (NPV). Были выявлены ключевые риски и барьеры, препятствующие успешной интеграции цифровых технологий, включая проблемы кибербезопасности, сопротивление*

изменениям внутри организации и нехватку квалифицированного персонала.

Ключевые слова: цифровые технологии; цифровая трансформация; организационная эффективность; системы; экономическая эффективность; управление изменениями; организации; бизнес-процессы; модель цифровизации.

Murodalizoda Umed Murodali

senior lecturer of the Department of Engineering and Energy of Dangar State University. Address: Malikova village, Dangarsky district, Republic of Tajikistan. Tel.: (+992) 900 44 60 87, e-mail mail: umedmm.87@mail.com

Alimov Salohiddin Asomuddinovich

teacher of the Department of Higher Mathematics, Dangara State University. Address: 30 Soveti Street, Dangara, Republic of Tajikistan, Dangara, village Tel: (+992) 901814420; E-mail: Alimov 1972@mail.ru

**THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE ACTIVITIES
OF ORGANIZATIONS**

Abstract. Particular attention is paid to improving internal business processes through the implementation of ERP (enterprise resource planning) systems that integrate purchasing, production and sales functions, thereby promoting transparency and operational efficiency. Changes in interactions with the external environment are analyzed using CRM systems, which enable personalized marketing communications and strengthen customer relationships. The economic effectiveness of digital transformation is assessed using return on investment (ROI) and net present value (NPV) methods. Key risks and barriers to successful digital integration were identified, including cybersecurity issues, resistance to change within the organization, and a shortage of qualified personnel.

Keywords: digital technologies, digital transformation, organizational efficiency, systems, economic efficiency, change management, organizations, business processes, digitalization model.

“Барои вусъат бахшидан ба равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имконияти технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт солҳои 2025-2030 дар Тоҷикистон Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия эълон карда шуданд”.

Эмомалӣ Раҳмон

Имрӯз технологияҳои рақамӣ чунон босуръат рушд мекунанд ва ба ҳама бахшҳои иқтисодиёт ворид мешаванд, ки таъсири ниҳони ин технологияҳо ба самаранокӣ ва рақобатпазирии ташкилот возеҳ ба назар мерасад. Табдили рақамии ташкилотҳо дар Русия аҳамияти хоса пайдо дорад, зеро он имкон медиҳад, ки равандҳои тиҷоратӣ беҳбуд ёбанд, ҳосилнокии меҳнат афзоиш ёбад ва сифати хизматрасонӣ беҳтар шавад. Дар воқеияти имрӯза, муваффақияти ширкат асосан аз қобилияти он барои ҳамгироии роҳҳои ҳалли рақамӣ ба ғайрияти худ вобаста аст. Аммо, раванди рақамикунонӣ бо як қатор мушкилот, аз ҷумла зарурати мутобиқ кардани сохтори ташкилӣ, рушди салоҳиятҳои рақамии кормандон ва бартараф кардани монеаҳои технологӣ ҳамроҳ аст. Омӯзиши таъсири технологияҳои рақамӣ ба самаранокии ташкилот, инчунин таҳияи стратегияҳо барои татбиқи бомуваффақияти онҳо вазифаи фаврӣ аст, ки ба тақвияти мавқеи ширкатҳои Тоҷикистон дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ мусоидат мекунад [7, 73].

Мақсади таҳқиқот таҳлили таъсири технологияҳои рақамӣ ба ғайрияти ташкилот ва таҳияи тавсияҳо барои татбиқи оптималии онҳо бо назардошти хусусиятҳои бозори меҳнати имрӯза, ки бардхурди тамадунҳо ва вазъи тезу тунди кишварҳо мебошад.

Технологияҳо ва абзорҳои мушаххаси рақамӣ, таъсири онҳо ба самаранокии равандҳои тиҷоратӣ, инчунин мушкилот ва монеаҳои марбут ба татбиқи онҳо, аз ҷумла чанбаҳои ташкилӣ, технологӣ ва кадрӣ мебошанд.

Ҳангоми навиштани ин мақола, аз усулҳои зерин истифода карда шуд: таҳлили адабиёти илмӣ, умумӣ, таҳлили системавӣ, таҳлили муқоисавӣ ва дедуксия.

Барои ноил шудан ба ҳадафи мақола, ҳадафҳои зерин муқаррар карда шуданд:

- Омӯзиши асосҳои назариявӣ ва таснифоти технологияҳои рақамӣ, ки дар ташкилотҳо истифода мешаванд.

- Таҳлили таъсири технологияҳои рақамӣ ба самаранокии равандҳои тиҷоратӣ дар ташкилотҳои Русия.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- Муайян кардани мушкилот ва монеаҳое, ки аз татбиқи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти ташкилотӣ ба вуҷуд меоянд.
- Таҳияи тавсияҳо барои беҳсозии равандҳои табдили рақамӣ, бо назардошти хусусиятҳои бозори Русия.

Таҳқиқот бар асоси принципҳои назариявӣ ва методологӣ, ки аз ҷониби олимони рус ва хориҷӣ дар мавзӯи рақамикунонӣ ва таъсири он ба самаранокии ташкилот таҳия шудаанд, анҷом дода шудааст. Таҳқиқот бар асоси қоидаҳои миллӣ, асарҳои илмӣ муаллифони рус ва хориҷӣ, маълумоти омории “Росстат”, гузоришҳои ширкатҳои таҳлилӣ ва машваратӣ ва захираҳои онлайн анҷом дода шуд.

Марҳилаи кунунии рушди иқтисодӣ бо татбиқи босуръати технологияҳои рақамӣ тавсиф мешавад, ки равишҳоро ба идоракунии ташкилотҳо ба кулӣ тағйир медиҳанд. Технологияҳои рақамӣ маҷмӯи усулҳо, абзорҳо ва роҳҳои ҳалли ба коркарди маълумоти рақамӣ асосёфтаре ифода мекунанд, ки барои беҳтар кардани равандҳои тичоратӣ ва баланд бардоштани самаранокии ташкилотҳо равона шудаанд. Таснифоти технологияҳои рақамӣ имкон медиҳад, ки онҳо мувофиқи меъёрҳои гуногун системавӣ карда шаванд ва татбиқи самараноктари онҳоро дар амалияи идоракунӣ осон кунанд. Равиши таснифот ба мақсади функционалӣ асос ёфтааст ва категорияҳои зеринро дар бар мегирад:

Технологияҳое, ки ба системаҳо имкон медиҳанд, ки тафаккур ва омӯзиши инсонро тақлид кунанд. Дар ширкатҳои Русия, зехни сунъӣ (ЗС) барои автоматикунонии дастгирии муштариён тавассути чатботҳо, таҳлили ҳаҷми зиёди маълумот барои пешгӯии тамоюлҳои бозор ва беҳсозии равандҳои истеҳсолӣ истифода мешавад.

Масалан, дар яке аз бонкҳои “Сбербанк” зехни сунъиро барои беҳтар кардани хидматрасонии муштариён ва баланд бардоштани самаранокии амалиёти дохилӣ фаъолона татбиқ мекунанд [14].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қадамҳои аввалин оид ба ҷорӣ намудани зехни сунъӣ барои интеллектуализатсияи шахрҳо ва аҳолии онҳо андешида мешаванд. Дар шахрҳои Душанбе ва Хучанд барномаҳои шахри беҳатар, системаҳои биллинг ва камераҳои назоратӣ амалӣ гардидаанд, ки барои ҷорӣ намудани унсурҳои асосӣ муҳим буда, бо мақсади интеллектуализатсияи шахрҳо бо зехни сунъӣ мучахҳаз гардонида шудаанд.

Технологияҳо барои ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва таҳлили миқдори зиёди маълумоти бесохтор. Таҳлили маълумотҳои калон ба ташкилотҳо

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

имкон медиҳад, ки қарорҳои идоракунии огоҳонаро дар асоси намунаҳо ва тамоюлҳои муайяншуда қабул кунанд.

Дар Русия, фурӯшандагони чакана ба монанди зағозаи “Магнит” ва “Пятерочка” аз маълумотҳои калон барои беҳсозии навъи (ассортимент) маҳсулот ва фардӣ кардани маҳсулотҳои маркетингӣ истифода мебаранд [3; 15–25].

Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ аввалин кишварест, ки Стратегияи рушди зехни сунъиро 29 - уми сентябр соли 2022 қабул кардааст. Ин Стратегия то соли 2040 - ро дар бар мегирад ва масъули иҷроиши он Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон мебошад. Коршиносони соҳа аз ин иқдоми Ҳукумати кишвар ҷонибдорӣ намуда, бовар доранд, ки акнун Тоҷикистон қадами асосиро ҷиҳати рушди рақамикунории иқтисод мегузорад. Ҳоло дар Душанбе марказҳои таҳияи барнома ва кор дар самти зехни сунъӣ аллакай амал мекунанд. Яке аз онҳо «TajRupt» — нахустин лаборатория ё маркази зехни сунъӣ аст, ки дар Осиёи Марказӣ онро беназир медонанд. Гуфта мешавад, ки «TajRupt» бо дастгирӣ ва мусоидати Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон ва иқдоми ҷавони тоҷик Азизҷон Азимӣ, ки хатмкардаи Донишгоҳи Гарварди Амрико мебошад, таъсис ёфтааст.

Дар доираи стратегияи рушди зехни сунъӣ дар Тоҷикистон аллакай кор оид ба ҷорӣ намудани технологияҳои нав ба системаи таълимӣ оғоз шудааст.

Шабакҳои дастгоҳҳои физикӣ, ки бо сенсорҳо ва нармафзор барои мубодилаи маълумот тавассути интернет мучахҳаз шудаанд. ЗС ба ташкилотҳо имкон медиҳад, ки маълумоти воқеиро дар бораи кори таҷҳизот гиранд, ки ба кам кардани хароҷоти нигоҳдорӣ ва пешгирии ҳолатҳои фавқулодда мусоидат мекунад.

Ширкатҳои энергетикӣ Русия, ба монанди “Россет”-и, аз ЗС барои назорат кардани вазъи шабакаҳои барқӣ ва идоракунии истеъмоли энергия истифода мебаранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ давра ба давра бо истифода аз ЗС-Зехни сунъӣ ҳамчун технологияи муосир метавонад дар ҳалли мушкилоти кам намудани талафоти нерӯи барқ кӯмак расонад. Масалан, зехни сунъӣ метавонад тавлиди энергияро то 10% афзоиш диҳад ва хароҷотҳои маҳфуз доштани онро 10-20% кам кунад. Ин мавзӯ барои давлатҳои рӯ ба тараққӣ аҳамияти калон дорад, зеро тибқи гузоришҳои ҷаҳонӣ, ҳаҷми бозори зехни сунъӣ дар соҳаи энергетика то соли 2030

метавонад ба 13 миллиард доллари ШМА расад. Зехни сунъӣ на танҳо самаранокии иқтисод ва дигар соҳаҳои хоҷагии халқро афзоиш медиҳад, балки ҳамчунин ба ҳифзи муҳити зист, тавассути кам кардани истеъмоли об ва газҳои гулхонаӣ, кӯмак мерасонад.

Таъмини захираҳои ҳисоббарорӣ ва хидматрасониҳо тавассути интернет. Технологияҳои абрӣ чандирӣ ва миқёспазирии инфрасохтори IT-и ташкилотҳоро таъмин мекунад ва хароҷоти нигоҳдорӣ ва наवсозии онро кам мекунад.

Технологияҳои рақмӣ дар баҳши молиявӣ барои муомилоти беҳатар, дар логистика барои пайгирии интиқол ва дар маъмурияти давлатӣ барои нигоҳдории феҳристҳо истифода мешаванд.

Истифодаи технологияҳои рақамӣ дар идоракунии ташкилотӣ ба афзоиши самаранокии қабули қарорҳо, беҳтар шудани сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ ва эҷоди моделҳои нави тиҷорат мусоидат мекунад. Аммо, ҳамгирии самаранокии ин технологияҳо таҳлили ҳамаҷонибаи ниёзҳои ташкилот, ӯҳдадорӣ ба тағйироти ташкилотӣ ва сармоягузорӣ ба рушди салоҳиятҳои рақамии кормандонро талаб мекунад [4; 10].

Таърихи рушди консепсияҳои идоракунии таҳаввулоти ғояҳо ва равишҳоро ба идоракунии ташкилотӣ ифода мекунад. Пайдоиши тафаккури идоракунии ҳамчун илм дар охири асри 19 ва аввали асри 20 оғоз ёфт. Яке аз аввалин ва бонуфузтарин муаллифони Фредерик Тейлор буд, ки назарияи идоракунии илмиро таҳия кардааст. Тейлор равиши систематикиро барои беҳтар кардани ҳосилнокии меҳнат тавассути таҳлил ва беҳсозии равандҳои корӣ пешниҳод кард. Идеяҳои ӯ дар саноат татбиқи васеъ пайдо карданд ва барои рушди минбаъдаи консепсияҳои идоракунии замина гузоштанд.

Пас аз Тейлор, Анри Файол назарияи идоракуниро пешниҳод кард, ки вазифаҳои асосии идоракуниро қайд кард: банақшагирӣ, ташкил, роҳнамоӣ, ҳамоҳангсозӣ ва назорат. Файол инчунин 14 принсипи идоракуниро таҳия кард, ки ба рушди амалияи идоракунии таъсири назаррас расонданд.

Макс Вебер тавассути назарияи бюрократияи худ ба рушди консепсияҳои идоракунии сахм гузошт. Вебер созмони идеалии бюрократиро тавсиф кард, ки бо иерархияи равшан, қоидаҳо ва тартиботи расмӣ ва касбияти кормандон тавсиф мешуд. Идеяҳои ӯ ба рушди сохторҳои давлатӣ ва корпоративӣ таъсири калон расонданд.

Дар нимаи асри 20 равишҳои нав ба идоракунӣ пайдо шуданд, ба монанди назарияи муносибатҳои инсонӣ, ки аз ҷониби Элтон Мейо ва ҳамкоронаш таҳия шудааст. Онҳо таҷрибаҳои машҳури Ҳоторнро анҷом доданд, ки нишон доданд, ки омилҳои иҷтимоӣ ва раванӣ дар ҳосилнокии меҳнат нақши муҳим доранд. Ин боиси таҳияи концепсияҳои ангеа ва роҳбарӣ, ба монанди иерархияи ниёзҳои Маслоу ва назарияҳои X ва Y-и МакГрегор дар идоракунӣ гардид.

Дар солҳои 1960 ва 1970 гузариш ба сӯи равиши системавӣ ба идоракунӣ мушоҳида шуд, ки ташкилотҳоро ҳамчун системаҳои кушодаи ҳамкорӣ бо муҳити беруна меҳисобид. Людвиг фон Берталанффи ва дигар муаллифон назарияи системаҳоро таҳия карданд, ки имкон дод муносибатҳои мураккаб дар дохил ва байни ташкилотҳо беҳтар дарк карда шаванд.

Як ширкати технологияи муосир аст, ки дар Австрия соли 2016 таъсис ёфта, ба беҳтарсозии фаъолияти нерӯгоҳҳои барқии обӣ (НБО-ҳо) тавассути истифодаи зеҳни сунъӣ ва технологияҳои пешрафтаи таҳлили маълумот тамаркуз дорад. Ин ширкат платформаи нармафзории "HYDROGRID Insight"-ро пешниҳод мекунад, ки барои мудирияти оқилонаи манбаҳои об, пешгӯии чараёнҳо, беҳтарсозии раванди тавлиди неруи барқ ва риояи талаботи экологӣ пешбинӣ шудааст. HYDROGRID дар бозорҳои Осиё, Аврупо ва Амрико фаъол буда, умуман дар 14 кишвар кор мекунад ва ба операторони НБО-ҳо кӯмак мерасонад, ки самаранокиро афзоиш диҳанд, талафоти обро кам кунанд ва даромади худро зиёд кунанд [2]. Омори мавҷудбуда нишон медиҳад, ки дар ин марҳила зеҳни сунъӣ метавонад талафоти неруи барқро то 5% кам кунад ва истеъмоли обро беҳтарсозӣ кунад, ки дар ҳолатҳои муайян то 12 литр об барои ҳар киловатт-соат сарфа мешавад. Моделҳои анъанавии идоракунӣ аксар вақт барои саҳтӣ ва набудани чандирии худ танқид карда мешаванд, аммо онҳо то ҳол дар шаклҳои гуногун истифода мешаванд ва ба шароити муосир мутобиқ карда мешаванд.

Пайдоиши методологияҳои Agile ва Lean посух ба зарурати суръат бахшидан ба равандҳо ва афзоиши чандирӣ дар муҳити зудтағйирёбанда буд. Agile, ки аз таҳияи нармафзор сарчашма мегирад, равиши такрорӣ барои татбиқи лоиҳа, ҳамкории зич бо муштариён ва воқуниши зуд ба талаботи тағйирёбандаро дар бар мегирад. Ширкатҳои IT-и Русия, ба монанди Tinkoff ва Kaspersky Lab, Agile-ро барои кам кардани мӯҳлатҳои таҳия ва беҳтар кардани сифати маҳсулот фаъолон истифода мебаранд [8].

Методологияи Lean, ки бар принципҳои истеҳсоли лоғар асос ёфтааст, ба бартараф кардани партовҳо ва беҳсозии равандҳо барои эҷоди арзиши ҳадди аксар барои муштариён нигаронида шудааст. Дар заминаи рақамикунонӣ, Lean бо ҳамгироии абзорҳои рақамӣ барои беҳтар кардани самаранокӣ минбаъд инкишоф меёбад. Ширкатҳои саноатии Русия, ба монанди Severstal ва Norilsk Nickel, равишҳои Lean-ро дар якҷоягӣ бо автоматизатсия ва системаҳои таҳлилӣ барои беҳтар кардани ҳосилнокӣ ва сифати маҳсулот татбиқ мекунанд [5, 56].

Албатта, рақамикунонӣ инчунин концепсияи сохторҳои ташкилии гибридро таълиф мекунад, ки бартариҳои моделҳои анъанавӣ ва муосири идоракуниро муттаҳид мекунанд. Чунин сохторҳо ба ташкилотҳо имкон медиҳанд, ки мутобиқшавандатар ва навоартар бошанд ва дар айни замон сатҳи зарурии назорат ва ҳамоҳангиро нигоҳ доранд. Мувофиқан, технологияҳои рақамӣ ба равандҳои тичоратии ташкилотҳо таъсири назаррас мерасонанд ва ҳам амалиёти дохилӣ ва ҳам тарзи ҳамкорӣ онҳоро бо муҳити беруна тағйир медиҳанд. Баланд бардоштани самаранокӣ ва равандҳои дохилӣ тавассути ҳамгироии системаҳои муосири иттилоотӣ, ки идоракунии захираҳои оптимизатсия мекунанд, вазифаҳои муқаррариро автоматӣ мекунанд ва ҳамоҳангиро байни шӯъбаҳои гуногун беҳтар мекунанд, ба даст оварда мешавад. Як мисоли ин таъсир татбиқи системаҳои ERP (Enterprise Resource Planning) мебошад, ки вазифаҳои харид, истеҳсол ва фурӯшро ба муҳити ягонаи иттилоотӣ муттаҳид мекунанд. Системаҳои ERP идоракунии ҳамаҷонибаи захираҳои ташкилотро таъмин мекунанд ва шаффофият ва самаранокӣ ва равандҳои тичоратиро афзоиш медиҳанд. Ширкатҳои русӣ барои тақвияти рақобатпазирии худ ба ин роҳҳо бештар муроҷиат мекунанд. Масалан, ба наздикӣ, ТМК, яке аз истеҳсолкунандагони пешбари молҳои кубурӣ дар Русия, лоиҳаи татбиқи системаи SAP ERP-ро бомуваффақият амалӣ кард, ки вақти коркарди фармоишро 30% кам кард, идоракунии инвентаризатсияро беҳтар кард ва хароҷоти истеҳсолиро коҳиш дод.

Чанбаи муҳими беҳтар кардани равандҳои дохилӣ автоматикунони амалиёти истеҳсолӣ тавассути истифодаи технологияҳои IoT саноатӣ мебошад. Пайвасти кардани таҷҳизот ба як шабака ва ҷамъоварии маълумот дар вақти воқеӣ имкон медиҳад, ки таҳлили пешгӯикунонда анҷом дода шавад, аз ноқомии эҳтимоли пешгирӣ карда шавад ва нигоҳдории нақшаҳо анҷом дода шавад. Масалан, ширкати Sibur дар корхонаҳои

истеҳсоли худ системаи назорати ҳолати таҷҳизотро ҷорӣ кард, ки дар натиҷа вақти бекористӣ 20% кам ва ҳосилнокӣ афзоиш ёфт.

Табиист, ки тағйирёбии роҳҳои ҳамкорӣ бо муҳити беруна таҳти таъсири технологияҳои рақамӣ дар тағйири муносибатҳо бо муштарӣ, таъминкунандагон ва шарикон зоҳир мешавад. Воситаҳои рақамӣ имкониятҳои навро барои фардӣ кардани коммуникатсияҳои маркетингӣ, беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ ва тақвияти садоқати муштарӣ пешниҳод мекунанд. Истифодаи системаҳои CRM (Идоракунии муносибатҳо бо муштарӣ) ба қисми ҷудонашавандаи стратегияҳои ширкатҳои русӣ, ки барои амиқтар кардани ҷалби муштарӣ талош мекунанд, табдил меёбад. Системаҳои CRM имкон медиҳанд, ки маълумот дар бораи рафтори истеъмолкунандагон, афзалиятҳои онҳо ва таърихи муносибатҳои онҳо бо ширкат ҷамъоварӣ ва таҳлил карда шавад. Масалан, Tinkoff Bank аз системаи CRM-и худ барои фардӣ кардани пешниҳодҳо ва хидматҳо истифода мебарад, ки ба афзоиши қаноатмандии муштарӣ ва фурӯш мусоидат мекунад. Равиши фардӣ, ки ба таҳлили маълумоти калон асос ёфтааст, ба бонк имкон медиҳад, ки маҳсулотеро пешниҳод кунад, ки ба ниёзҳои ҳар як муштарӣ беҳтарин ҷавобгӯ бошанд [7,93].

Ниҳоят, истифодаи системаҳои CRM ва фардикунонии маълумоти калон метавонад масъалаҳои махфият ва ахлоқиро ба миён орад, ки метавонад ба обрӯи ширкат таъсири манфӣ расонад. Мувофиқан, технологияҳои рақамӣ дар беҳтар кардани равандҳои дохилии ташкилот ва тағйир додани таъсири мутақобилаи он бо муҳити беруна нақши муҳим мебозанд. Ҳамгироии системаҳои ERP, платформаҳои CRM ва дигар абзорҳои рақамӣ на танҳо самаранокии амалиётро беҳтар мекунад, балки имкониятҳои навро барои рушди тиҷорат низ мекушояд. Ташкилотҳое, ки метавонанд ба муҳити рақамӣ мутобик шаванд ва аз имкониятҳои он истифода баранд, бартарии рақобатпазирро ба даст меоранд ва мавқеи бозори худро тақвият медиҳанд. Аммо, татбиқи бомуваффақияти технологияҳои рақамӣ аз ҷониби ташкилот эътирофи ниёз ба тағйирот, сармоягузорӣ дар рушди инфрасохтори IT ва омӯзиши кормандон дар малакаҳои навро талаб мекунад. Идоракунии тағйирот ва бартараф кардани муқовимати эҳтимолии кормандон низ омилҳои муҳим мебошанд. Равиши ҳамаҷониба ба табдили рақамӣ, ки ҷанбаҳои техникӣ, ташкилӣ ва фарҳангиро дар бар мегирад, ғоидаи максималиро аз татбиқи технологияҳои рақамӣ таъмин мекунад ва рушди устуворро дар муҳити динамикии тиҷоратӣ мусоидат мекунад.

Технологияҳои рақамӣ ба ғаёлияти ташкилот таъсири назаррас мерасонанд ва ҳам равандҳои тиҷоратии дохилӣ ва ҳам тарзи ҳамкории онҳоро бо муҳити беруна тағйир медиҳанд. Таҳлили асосҳои назариявии технологияҳои рақамӣ дар идоракунии ташкилот нишон дод, ки татбиқи онҳо ба беҳсозии амалиёт, афзоиши шаффофият ва суръат бахшидан ба қабули қарорҳои идоракунӣ мусоидат мекунад.

Таҳлили таҳаввулоти консепсияҳои ғаёлияти ташкилот нишон дод, ки гузариш аз моделҳои анъанавии идоракунӣ ба равишҳои чандиртар ва мутобиқшаванда аз рушди абзорҳои рақамӣ бармеояд.

Таъсири технологияҳои рақамӣ ба равандҳои тиҷоратии ташкилот нишон дод, ки ҳамгироии системаҳои ERP, истифодаи маълумоти калон ва автоматикунонии равандҳои истехсолӣ боиси афзоиши назарраси самаранокии амалиёти дохилӣ мегардад.

Воситаҳои рақамӣ тарзи муоширати моро бо муштариён ва шарикон тағйир медиҳанд, хизматрасониҳои фардӣ таблиғ мекунанд ва бартариҳои рақобатиро тақвият медиҳанд. Истифодаи системаҳои CRM ва рушди каналҳои электронии муошират ба ташкилотҳо имкон медиҳад, ки ниёзҳои муштариёро беҳтар дарк кунанд ва ба шароити тағйирёбандаи бозор зуд посух диҳанд. Таҳлили самаранокии хароҷоти табдили рақамӣ нишон дод, ки истифодаи усулҳои арзёбӣ, ба монанди ROI ва NPV, имкон медиҳад, ки равиши дуруст барои сармоягузорӣ дар лоиҳаҳои IT истифода шавад. Аммо, рақамикунонии муваффақ ба назар гирифтани хатарҳо ва монеаҳо, аз ҷумла масъалаҳои амнияти киберӣ, муқовимат ба тағйирот дар дохили ташкилот ва нарасидани кадрҳои баландихтисосро талаб мекунад [8, 23].

Стратегияҳо барои бартараф кардани ин монеаҳо шартҳои муҳими ба даст овардани натиҷаҳои мусбат мебошад. Равиши пешниҳодшуда барои ҳамгироии технологияҳои рақамӣ, ки бар асоси модели табдили рақамии марҳилавӣ асос ёфтааст, хусусиятҳои ташкилот ва муҳити бозорро ба назар мегирад. Модел марҳилаҳои таҳлили муфассали ҳолати кунунӣ, банақшагирии стратегӣ бо муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушд, татбиқи мунтазами технологияҳо бо идоракунии самаранокии лоиҳа ва арзёбии минбаъдаи натиҷаҳои бадастоварда барои тағйири стратегияро дар бар мегирад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

1. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми декабри соли 2024.
2. Манбаи электронӣ//<https://president.tj/event/missives/49225> [Санаи дастрасӣ:10.01.2026]
3. Бианкина, А.О. Технологияҳои рақамӣ ва нақши онҳо дар иқтисоди муосир /А.О. Бианкина // Иқтисод ва ҷомеа: Моделҳои муосири рушд. - 2017. - № 16. - саҳ. 15–25. - EDN ZSWONR.
4. Ходыревская, В.Н. Мушкилоти рақамикунонӣ ва ташаккули идоракунии самараноки ташкилӣ / В.Н. Ходыревская // Мушкилоти муосири идоракунӣ дар иқтисоди электронӣ. Ёздаҳумин хониши Ходырев: Маҷмӯаи маводҳо аз Конфронси байналмилалӣ илмӣ ва амалӣ, Курск, 1 июни соли 2018 / Таҳрир аз ҷониби В.Н. Ходыревская. - Курск: Донишгоҳи давлатии Курск, 2018. - саҳ. 209–211. - EDN VVWJYM.
5. Свиридова, Т.А. Хусусиятҳои идоракунии кадрҳо дар заминаи рақамикунонӣ / Т.А. Свиридова, У.В. Кузнецова // Иқтисоди рақамӣ ва саноатӣ. - 2021. -№ 1 (22). - Саҳ. 72–79. - EDN SPQCUO.
6. Алексеева, Э.А. Омодасозии тичорат барои рақамикунонӣ ва мутобиқсозии он / Э.А. Алексеева, А.А. Гракун, Э.Д. Доморатский, А.Д. Лычакова // Тичорати молиявӣ. - 2022. - № 1 (223). - Саҳ. 3–7. - Э.Н. ДЕЗЖМ.
7. Золотова, Т.С. Дурнамои рушди иқтисоди рақамӣ дар Русия ва таъсири он ба танзимои бозорҳои ҷаҳонӣ / Т.С. Золотова, М.А. Мирошниченко //Иқтисоди дониш дар Русия: Аз тавлиди дониш ва инноватсия то саноатикунории маърифатӣ: Маҷмӯаи мақолаҳои Конфронси IX байналмилалӣ илмӣ ва амалӣ, Краснодар, 6–7 октябри соли 2017 / Сармуҳаррирон В.В. Ермуленко, М.Р. Закарян. — Краснодар: Донишгоҳи давлатии Кубан, 2017. — Саҳ. 120–127. — ЭДН ЗОЦИЙБ.
8. Маймина, Э.В. Хусусиятҳо ва тамоюлҳои рушди иқтисоди рақамӣ /Э.В. Маймина, Т.А. Пузыня // Бюллетени Донишгоҳи ҳамкории Белгород, иқтисод ва ҳуқуқ. — 2017. — № 6(67). — Саҳ. 37–45. — ЭДН ЗТУЦНЗ.

**НАҚШИ КОРХОНАҲОИ САНОАТИ ХҶУРОКВОРӢ ДАР РУШДИ
ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА**

Саидкамолова Шаҳноза Эҳсонҷоновна
ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги

*Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд. shahnoza.saidkamolova@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур масъалаҳои нақши корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа мавриди таҳлил қарор дода шудаанд. Зимни гузаронидани тадқиқот ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар умум, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ дар маҷмуи маҳсулоти минтақа таҳлил карда шуда ҳиссаи он муайян карда шудааст. Дар натиҷаи гузаронидани таҳлилҳо муайян карда шудааст, ки музди миёнаи моҳонаи меҳнати кормандони соҳаи саноати хӯрокворӣ нисбати музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнати дар ҳама соҳаҳои иқтисодиёт зиёд мебошад. Дар натиҷаи зиёд гардидани шумораи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сифати истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ баланд гардида бозори истеъмолӣ бо молҳои хӯрокворӣ таъмин карда мешавад ва иқтисодии содиротии давлат зиёд мегардад.

Калидвожа: саноат, маҳсулоти хӯрокворӣ, иқтисодиёт, иҷтимоёт, минтақа, стратегия, таҳлил, баҳодихӣ, динамика, стратегия, истеҳсолот.

РОЛЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНА

Саидкамолова Шахноза Эҳсонджоновна

ассистент кафедры менеджмента и маркетинга

Институт экономики и торговли

Таджикского государственного университета коммерции

в городе Худжанде. shahnoza.saidkamolova@mail.ru

Аннотация. В статье анализируется роль предприятий пищевой промышленности в развитии экономики региона. В ходе исследования проанализированы объём промышленного производства в целом, объём производства продуктов питания в общем объёме производства региона и определена их доля. В результате анализа установлено, что среднемесячная заработная плата работников пищевой промышленности выше средней месячной заработной платы по всем отраслям экономики. В результате увеличения числа предприятий пищевой промышленности

повысится качество продукции, будет обеспечен потребительский рынок продуктами питания, увеличится экспортный потенциал государства.

Ключевые слова: *промышленность, продукты питания, экономика, общество, регион, стратегия, анализ, оценка, динамика, производство.*

THE ROLE OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Saidkamolova Shahnoza Ehsonjonovna

*assistant of the department of management and marketing of
Institute of Economics and Trade of the State Trade University
of Tajikistan in the city of Khujand
shahnoza.saidkamolova@mail.ru*

Abstract. *This article analyzes the role of food industry enterprises in the region's economic development. The study analyzed the overall volume of industrial production and the volume of food production in the region's total production, determining their respective shares. The analysis revealed that the average monthly salary of food industry workers is higher than the average monthly salary across all sectors of the economy. An increase in the number of food industry enterprises will improve product quality, supply the consumer market with food products, and increase the country's export potential.*

Keywords: *industry, food, economy, society, region, strategy, analysis, assessment, dynamics, production.*

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин қайд намуданд, «... Бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ пешниҳод менамоям, ки саноатикунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шавад» [1].

Бинобар он, ташкили фаъолияти чунин корхонаҳо дар соҳаҳои иқтисодиёт ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо омили асосии рушди иқтисодиёти миллӣ ба ҳисоб меравад. Имрӯзҳои иқтисодиёти ҳар як давлат аз соҳаҳои зиёд иборат аст, ба монанди: саноат, хоҷагии қишлоқ, нақлиёт, сохтмон, алоқа, хизматрасонӣ ва монанди инҳо. Аммо асоси иқтисодиёт, пояи асосии он саноат ба ҳисоб меравад.

Ба фикри олимони соҳаи иқтисодиёт [2,3,5] саноат бо сабабҳои зерин соҳаи муҳими иқтисодиёт ба ҳисоб меравад:

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- тараққиёти саноат, махсусан, электроэнергетика, мошинсозӣ ва химия, асоси тараққиёти прогресси илмӣ-техникӣ дар тамоми хоҷагии халқ мебошад;
- саноат, махсусан, саноати вазнин, пояи асосии тамоми иқтисодиёт, ҳамчун асос барои такрористеҳсолоти васеъ ва инкишофи иқтисодии ҳамаи субъектони давлат ба ҳисоб меравад;
- қудрати иқтисодии давлат аз бисёр ҷиҳат бо дараҷаи тараққиёти саноат муайян карда мешавад;
- аз тараққиёти саноати сабук ва хӯрокворӣ таъмини аҳолии мамлакат бо молҳои ниёзи мардум вобаста аст;
- тараққиёти саноати миллий дар таъмини бехатарии иқтисодиёти давлат аҳамияти калидӣ дорад.

Мо низ, фикри олимонро дар самтҳои мазкур тарафдорӣ меномоем.

Ҳамин тавр, саноат соҳаи муҳими хоҷагии халқ ва асоси баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад.

Фаъолияти корхонаҳои саноатӣ бо нишондиҳандаҳои миқдорӣ, сифатӣ, арзишӣ ва аслий тавсиф карда мешаванд.

Таназзули истеҳсолоти саноатӣ дар солҳои 1990-ум бо бӯҳрони умумӣ дар иқтисодиёт пайдогардида алоқаманд буд, ба ин омилҳои зерин сабаб мегарданд: [3]

- барҳамхӯрии иттиҳоди шӯравӣ, ки боиси кандашавии алоқаҳои кооператсионии байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти саноатии иқтисодиёти давлатҳои шӯравӣ гардид;
- дар ҷумҳурӣ барои гузариши иқтисодиёт ба шароити бозор шароитҳои зарурӣ фароҳам оварда нашуда буд (инфрасохтори бозорӣ, барномаи асосноккардашудаи тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоии мамлакат вучуд надошт);
- вазъияти иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки бо сабабҳои муайян ба вучуд омада буд, ба фаъолияти мӯътадили иқтисодиёт мусоидат накард;
- аксарияти роҳбарони корхона таҷрибаи кофӣ надоштанд, ки дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозорӣ самаранок идора карда тавонанд;
- таназзули истеҳсолот ба пур шудани бозор бо молҳои воридотӣ оварда расонид ва маҳсулоти ватанӣ ба рақобат тоб оварда натавонист;
- номукамалии қонунгузорию андоз, ки фаъолияти истеҳсолкунандагонро мушкил гардонид;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- бухрони иқтисодӣ дар мамлакат бо беқурбшавии пули миллӣ ҳамроҳӣ мекард, ки нисбатан муаммои аз бухрон баромаданро мушкил гардонид.

Соҳаи саноат аз миқдори зиёди соҳаҳо ва истеҳсолоти ба ҳам алоқаманд иборат аст. Бавҷуд омадани саноат ҳамчун соҳаи мустақили хоҷагии халқ, тафриқабандии соҳавии он – чараёни мунтазам мебошад, ки бо тақсимои ҷамъиятии меҳнат асос ёфтааст. Ба ақидаи Низомова Т.Н. тақсимои ҷамъиятии меҳнат дар се шакл зоҳир меёбад: умумӣ, хусусӣ, воҳидӣ [7].

Ба фикри Комилов С.К. тақсимои умумии меҳнат дар тақсимои истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба соҳаҳои бузурги истеҳсолоти моддӣ зоҳир меёбад: [5] саноат, хоҷагии қишлоқ, сохтмон, нақлиёт ва монанди инҳо. Дар ин радиф мо низ ин ақидаро тарафхори менамоем.

Тақсимои ҷузъии меҳнат дар ташаккули соҳаҳои гуногуни мустақил дар дохили саноат, хоҷагии қишлоқ, нақлиёт ва дигар соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ифода меёбад.

Истеҳсоли ин ё он маҳсулот соҳаи мустақили саноат ва ё истеҳсолоти мустақилро ташкил медиҳад, агар як қатор корхонаҳои якхела, ки махсус бо истеҳсоли намудҳои алоҳидаи маҳсулот машғуланд, мавҷуд бошад.

Соҳаи саноати хӯрокворӣ – ин маҷмӯи субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ мебошад, ки новобаста аз шакли моликият ва мансубияти он маҳсулотҳои (қору хизматҳои) намуд ва таъиноти муайяндоштаро истеҳсол менамояд.

Тавсифи махсуси зерин низ истифода мешавад: соҳаи саноати хӯрокворӣ – ин маҷмӯи корхонаҳои мустақил мебошад, ки бо ягонагии таъиноти иқтисодии маҳсулоти истеҳсолшаванда, умумияти чараёнҳои технологӣ ва базаи истеҳсолию технологӣ, хусусияти ашёи хоми истифодашаванда тавсиф дода мешавад. Бинобар ин, ҳар як корхона бояд бозорро муайян кунад, ки дар он фаъолият кардан меҳодад.

Корхонаи саноатӣ хӯрокворӣ танҳо ҳамоно вақт метавонад ба муваффақият ноил гардад, ки саривақт ва дуруст имкони бозории соҳаи фаъолияти худро баҳо дода тавонад, маҳсулоти ба истеъмолкунанда заруриро бо ҳароҷоти камтарин ва бо сифати муносиб истеҳсол намояд.

Мақсади иқтисодии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ хӯрокворӣ, ин таъминоти рушди устувори иқтисодии кишвар, истифодаи оқилонаи захираҳои иқтисодии давлат, нигоҳдории қурби пули миллии давлат, амалигардонии сиёсати фискалии давлат, таъминоти тавоноии иқтисодии

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

давлат оид ба содироти маҳсулот ва таъминоти фоидаи соҳибкорӣ мебошад.

Мақсади иҷтимоӣ корхонаҳои соҳаи саноати хӯрокворӣ, ин таъминоти ҷойҳои нави корӣ ба аҳолии мамлакат, беҳтар намудани сифати истеҳсоли маҳсулот ва дастрас намудани он ба харидорон, таъминоти амнияти озуқаворӣ мамлакат ва монанди инҳо мебошад. [4]

Саноати хӯрокворӣ ҳамчун қисми муҳими комплекси агросаноатӣ дар таъмин намудани аҳоли бо озуқа ва самаранок истифодабарии захираҳои ашёи хом нақши муҳимро мебозад.

Барои баҳодиҳии вазъи соҳаи саноат дар иқтисодиёти минтақа чор нишондиҳандаи зеринро таҳлил менамоем:

- ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ дар маҷмӯи маҳсулоти минтақа (МММ);
- ҳиссаи маҳсулоти хӯроквори дар маҳсулоти саноатӣ;
- шумораи корхонаҳои саноатӣ;
- музди меҳнати кормандони соҳаи саноати хӯрокворӣ.

Барои муайян намудани мавқеи саноат дар рушди иқтисодиёти минтақа ҳиссаи соҳаи саноати вилояти Суғдро дар маҷмӯи маҳсулоти минтақа таҳлил менамоем (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

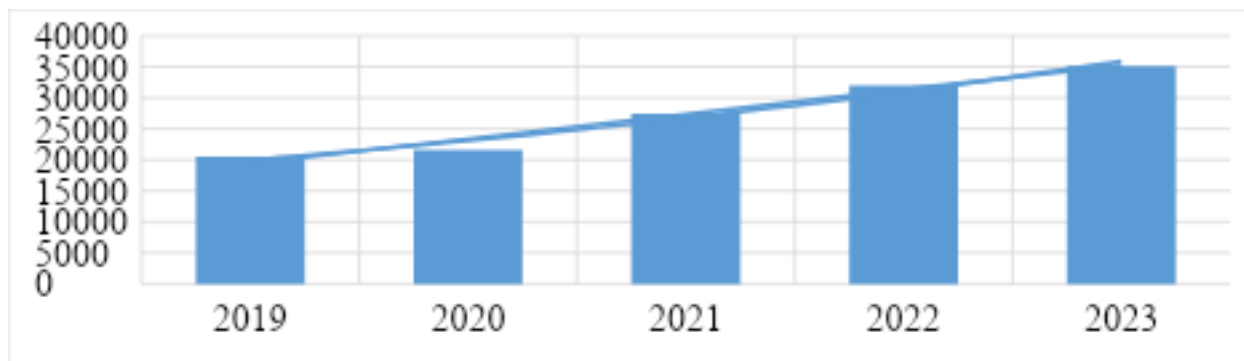
Динамикаи ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ дар МММ, млн. сомонӣ

Нишондиҳанда	2019	2020	2021	2022	2023
МММ (млн. сом)	20537	21622	27465	31939	35177
Ҳиссаи маҳсулоти саноати дар МММ	68,6	75,7	77,4	76,1	74,4

Сарчашма: таҳлили муаллиф дар асоси [8]

Чи тавре ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур ба мо маълум аст ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ дар МММ дар давраи таҳлилшаванд аз 68,6% дар соли 2019 то 74,4% дар соли 2023 мебошад. Барои муайян намудани тамоюли зиёдшавии ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ дар давраи таҳлилшаванда онро ба таври диаграммавӣ тасвир менамоем (расми 1).

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Расми 1. Диаграммаи тамоюли зиёдшавии маҳсулоти саноатӣ, млн. сом.

Чи тавре аз диаграммаи мазкур ба мо маълум аст, дар давраи таҳлилшаванда ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ давра ба давра зиёд гардидааст, ин шаҳодат аз таъминоти баланди сатҳи шуғл ва паст гардидани сатҳи бекорӣ дар иқтисодиёт гардида, сатҳи даромади аҳоли зиёд мегардад.

Барои баҳодиҳии сатҳи таъминоти бозори истеъмоли бо маҳсулоти хӯроквории ватанӣ, ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ хӯроквориро дар маҷмӯи маҳсулоти саноатии вилояти Суғд таҳлил менамоем (ҷадв. 2).

Ҷадвали 2.

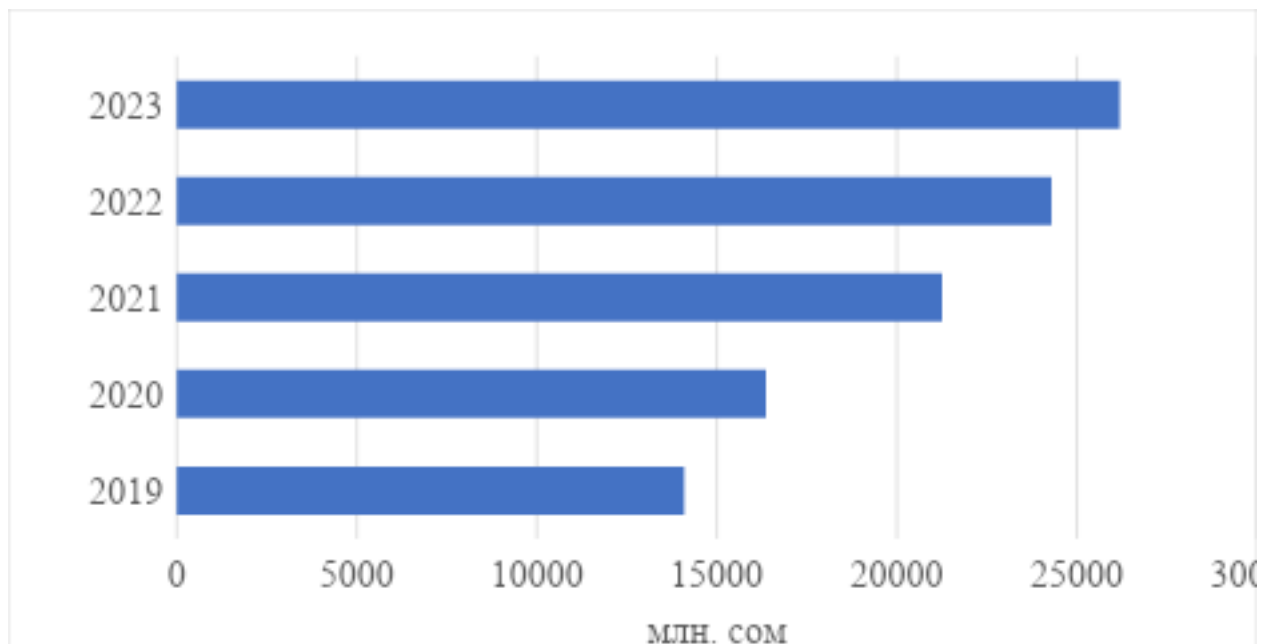
Динамикаи маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд, млн. сомонӣ

Нишондиҳанда	2019	2020	2021	2022	2023
Маҳсулоти саноатӣ, млн.сомонӣ	14093	16362	21254	24293	26188
Маҳсулоти хӯрокворӣ, %	21,7	30,0	24,7	30,9	27,4

Сарчашма: таҳлили муаллиф дар асоси [8]

Чи тавре ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур ба мо маълум аст, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар умум тамоюли зиёдшавӣ дорад. Аммо дар таркиби маҳсулоти саноатӣ ҳиссаи маҳсулоти хӯрокворӣ дар соли 2019 – 21,7 % , соли 2020 – 30 %, соли 2021 – 24,7 %, соли 2022 – 30,9 % ва соли 2023 – 27,4 % мебошад. Барои воқеан муайян намудани тамоюли зиёдшавӣ, нишондиҳандаи мазкурро ба таври диаграммavӣ тасвир менамоем (расми 2).

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Расми 2. Диаграммаи динамикаи зиёдшавии маҳсулоти саноати
ҳӯрокворӣ, млн. сомонӣ**

Аз нишондиҳандаҳои диаграммаи мазкур маълум аст, ки ҳаҷми маҳсулоти саноати ҳӯрокворӣ ба таври динамикӣ зиёд гардидааст. Зиёд гардидани ҳаҷми маҳсулоти саноати ҳӯрокворӣ омили асосии баланд гардидани сифати истеҳсоли маҳсулоти ҳӯрокворӣ, таъминоти бозори истеъмолии ватанӣ, саривақт қонеъ гардонидани талаботи аҳоли ва зиёд гардидани иқтидори содиротии давлат мебошад.

Афзоиши ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ва зиёд шудани шумораи корхонаҳои саноатӣ заминаи асосии таъминоти шуғл ва паст гардидани сатҳи бекори дар иқтисодиёти минтақа фароҳам меоварад. [6] Рушди муносибатҳои саноатӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд боиси пайдо гардидани ҷойҳои нави корӣ гардида шумораи зиёди аҳолиро бо кор таъмин намуда истодааст (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3.

Динамикаи шумораи кормандон дар соҳаи саноат, ҳазор нафар

Нишондиҳандаҳо	2019	2020	2021	2022	2023
Кормандон дар ҳама соҳаҳои саноат	35,1	33,2	32,5	32,7	33,3
Шумораи миёнаи кормандон	22	22,4	22,3	22,3	23,8
Ҳиссаи кормандон	62,7	67,5	68,6	68,2	71,5

Сарчашма: таҳлили муаллиф дар асоси [8]

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Чи тавре ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур ба мо маълум аст шумораи миёнаи кормандони соҳаи саноати хӯрокворӣ дар соҳаи умумии саноат зиёд мебошанд, ки ин дар соли 2019 аз 35100 нафар кормандони соҳаи саноат 62,7 % кормандон дар соҳаи саноати хӯрокворӣ фаъолият менамоянд. Ҳамин тавр, ин нишондиҳанда дар соли 2020 – 33200 нафар, 67,5 % дар саноати хӯрокворӣ, дар соли 2021 – 32500 нафар, 68,6 % дар саноати хӯрокворӣ, дар соли 2022 – 32700 нафар, 68,2 % дар саноати хӯрокворӣ ва дар соли 2023 – 33300 нафар, 71,5 % дар саноати хӯрокворӣ фаъолият мекунанд.

Зиёд гардидани шумораи кормандон дар соҳаи саноат боиси зиёд гардидани сатҳи даромади онҳо мебошад, ки ин аз беҳтар гардидани сатҳи зиндагонии аҳоли шаҳодат медиҳад (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4.

**Динамикаи музди миёнаи меҳнати номиналӣ дар иқтисодиёти
минтақа, сомонӣ**

Нишондиҳанда	2019	2020	2021	2022	2023	$\sigma \pm$	V
Музди миёнаи номиналии меҳнат	1182,7	1236,3	1418,8	1632,8	1875,8	228,02	0,16
Музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнат дар саноат	1791,9	1883,9	2419,2	2567	2719,7	350,76	0,15

Сарчашма: таҳлили муаллиф дар асоси [8]

Чи тавре ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур ба мо маълум аст, музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнати кормандони соҳаи саноат, нисбати музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнати кормандон дар ҳама соҳаҳо зиёд мебошад. Музди миёнаи номиналии ҳармоҳаи меҳнат дар соли 2019 – 1182,7 сомон, музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнат дар саноат 1791,9 сомон, соли 2023 – 1875,8 сомон, музди миёнаи ҳармоҳаи меҳнат дар саноат 2719,7 сомон мебошад. Афзоиши динамикии музди меҳнат дар соҳаи саноати хӯрокворӣ имкон медиҳад, ҳосилнокии меҳнати кормандон баланд гардида, сатҳи даромаднокии онҳо зиёд гардад ва рақобатпазирии кадрӣ корхонаҳои соҳаи мазкур гардад.

Ҳамин тавр, ҳолати имрӯзаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, инчунин тавсифи ташкилии онҳо, шаҳодат аз он медиҳад, ки ташкили самаранокии фаъолияти минбаъдаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар мавзӯҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

аҳолинишин барои беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳоли, таъминоти ҷойҳои корӣ ба аҳоли замина мегузорад. Ташаккули низоми идоракунии саноати ҳӯрокворӣ ва зиёд гардидани шумораи чунин корхонаҳо дар иқтисодиёт, барои баланд гардидани сифати истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва таъминоти тавоноии содиротии давлат замина мегузорад.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 26-декабри соли 2018.
2. Горфинкель В.Я., Купряков Е.М. Экономика предприятия: / В.Я. Горфинкель, Е.М. Купряков и др. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2004. – 367 с.
3. Ковальчук, А. В. Мануфактурная промышленность Москвы во второй половине XVIII века. Текстильное производство / А.В. Ковальчук. - М.: Едиториал УРСС, 1999. - 432 с.
4. Комилов С. Дж., Забиров Н.Х. Предпринимательство: вопросы развития и государственного регулирования. / Н.Х. Забиров// – Душанбе, 2004. – 192 с.
5. Комилов С.Ч., Низомова Т.Д., Давлатзод У. Иқтисоди корхона / Ҳочиев А. Душанбе, ДМТ, 2016. – 460 с.
6. Кравец, В. А. Безопасность жизнедеятельности в легкой промышленности / В.А. Кравец, Г. А А, Свищев, А. А. Меркулов, О.И. Седяров. - М.: Академия, 2006. - 432 с.
7. Низомова Т.Д. Ташкили истеҳсолот дар корхона / Т.Д. Низомова.- Душанбе, «Бебок», 2012. – 218 с.
8. Омори солонаи вилояти Суғд. Хучанд: АОПҶТ, 2024. – 396 с.

**МАСЪАЛАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ИЛМИ МОЛИЯ ВА
ИНКИШОФИ МУНОСИБАТҲОИ МОЛИЯВӢ
ДАР ШАРОИТИ МУОСИР**

Бақоева Адибахон Анвархоновна

*ассистенти кафедраи Назарияи иқтисоди Донишқадаи иқтисод
ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш.
Хучанд, хиёбони И. Сомонӣ 169.*

Шарҳи мухтасар. Дар мақола таърихи пайдоиши муносибатҳои молиявӣ ва илми молия мавриди тадқиқ қарор гирифта, масъалаҳои методологии илми молия ва қонуниятҳои инкишофи муносибатҳои молиявӣ асоснок карда шудаанд. Инчунин таносуби муносибатҳои пулӣ, молиявӣ ва қарзӣ таҳлил гардида, хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи онҳо ҳамчун унсуре низоми иқтисодӣ муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: молия, пул, қарз, низоми иқтисодӣ, методология, методҳо, ҷаҳонишавӣ, механизми маблағгузорию буҷетӣ, қонуниятҳои рушди муносибатҳои молиявӣ.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОЙ НАУКИ И РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Бакаева Адibaхон Анвархоновна

ассистент кафедры Экономическая теория

Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в городе Худжанде.

Адрес: 735700, г. Худжанд, проспект И. Сомони 169.

Аннотация. В статье исследуется история возникновения финансовых отношений и финансовой науки, раскрываются основные методологические проблемы финансовой науки и обосновываются закономерности развития финансовых отношений. В ней также исследованы соотношения денежных, финансовых и кредитных отношений и на этой основе показаны их общие и отличительные свойства как элементы общей экономической системы.

Ключевые слова: финансы, деньги, кредит, экономическая система, методология, методы, глобализация, механизм бюджетного финансирования закономерности развития финансовых отношений.

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF FINANCIAL SCIENCE AND THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL RELATIONS IN MODERN CONDITIONS

Baqaeva Adibakhon Anvarkhonovna

*assistant at the department of Economic theory Institute of Economics
and Trade, Tajik State Business University.
Address: 735700, S. Khujand, 169 Somoni Avenue.*

Abstract. *The article shows the history of the emergence of financial relations and financial science, reveals the main methodological problems of financial science and substantiates the patterns of development of financial relations. The article also investigated the relationship of monetary, financial and credit relations and on this basis shows their common and distinctive properties as elements of a common economic system.*

Key words: *finance, money, credit, economic system, methodology, methods, globalization, budget financing mechanism, patterns of development of financial relations.*

Дар ҳама давраи замони ва дар сатҳи гуногуни иқтисодӣ, яъне аз хонавода то давлат мо бо проблемаи қонегардонии талаботи бемайлони афзоянда ва маҳдудияти захираҳо дучор мегардем. Дар ҳақиқат, талаботи ҷамъияти тамоюли афзоиши беинтиҳо дорад, вале захираҳо маҳдуд мебошанд.

Ҳалли муаммои мазкур вазифаи асосии илми иқтисод ба ҳисоб рафта, ба хотири ин вазифа вай вучуд дорад. Бинобар ин дар ҳамаи тадқиқоти илмӣ, дар соҳаи иқтисодӣ, ҳадафи асосӣ қор карда баромадани роҳҳои таъмини истифодаи самараноки захираҳои иқтисод ва, дар ин замина, бештар қонегардонии талаботи бемайлони афзояндаи ҷомеа мебошад. Проблема ва ё муаммо ин номувофиқати хоҳиш ва воқеият аст. Ҳалли проблема ин дар асоси истифодаи оқилона ва самараноки захираҳои мавҷуда таъдил додани хоҳиш ба воқеият аст, яъне талаботҳоро то ҳадди имкон пурратар қоне гардондан. Бояд таъкид кард, ки ҳар як проблема нисбат ба замони муосир ҳалли ҳудро меёбад ва дар оянда бо тақозои ҳаёт аз нав пайдо мешаваду аз тарафи кадрҳои насли наврас аз нав дар сатҳи дигар мавриди омӯзиш қарор мегирад.

Муаммоҳои молия ва муносибатҳои молиявӣ тақозо менамоянд, ки онҳоро аз нуқтаи назари таърихӣ бояд таҳлил кард.

Аввалин муносибатҳои молиявӣ ба шакли андозҳои пулӣ дар натиҷаи пайдо шудани давлат, дар як вақт ба миён омадаанд. Ин, албатта, табиӣ мебошад, чунки давлат бе захираҳои молиявӣ вучуд дошта наметавонад.

Даромадҳои давлатӣ (андозҳо, ҷамъовариҳо) новобаста ба низоми иқтисоди дақиқ ин маҷмӯи воситаҳои пулӣ дар дасти давлат, ки ҳамчун заминаи молиявии иҷроӣ вазифаҳои он баромад мекунад, мебошад. Агар мо онро дигар ҳел карда гӯем, ҷаъолияти давлат бо мавҷуд будани даромадҳои давлатӣ вобаста мебошад.

Даромадҳо ин яке аз мафҳумҳои асосии умумӣ оид ба молия буда, дар худ як гурӯҳи муайяни ҳодисаҳои якхеларо муттаҳид менамояд, ки ташкили маблағҳои ба ихтиёри давлат воридшударо тасвир менамояд.

Илми молия, чун дигар илмҳо, дар асоси амалия ба вучуд омадааст, яъне амалияи молиявӣ пеш аз пайдоиши илми молия ҳазорсолаҳо вучуд дошт. Дар таърих теъдоди бешумори хоҷагӣҳои молиявӣ бе донишмандии илми молия ба вучуд омаданд, инкишоф ёфтанд ва аз байн рафтанд.

Мувофиқи нуқтаи назари бисёр олимони «молия» аз калимаи итолиёвии «finance» баромада, тарҷумаи он «пардохтҳои пулӣ» ва ё «даромади нақдӣ» мебошад. Дар асри XII дар Италия мафҳуми «молия» барои ифода намудани муносибатҳои пулӣ, ки байни давлат ва аҳоли ба вучуд меомаданд, истифода мешуд.

Бояд қайд кард, ки аввалин тадқиқоти илмӣ дар соҳаи молия ба мутафаккирони Шарқ тааллуқ дорад. Дар асри XIII олимони бузурги тоҷик Н.Тӯсӣ дар асари худ «Дар бораи молия» асоси сиёсати молиявии давлатӣ феодалиро дида мебарояд. Дар ин асар маҷмӯи қонунҳо, қоидаҳо, меъёрҳои, ки ҷаъолияти молиявиро танзим менамоянд ва муносибатҳои молиявии давлатҳои феодалӣ (системаи пулӣ, системаи муассисаҳои молиявӣ), масъалаҳои сиёсатӣ молиявӣ оварда шудааст.

Н.Тӯсӣ сиёсати молиявии давлати феодалӣ, системаи андозбандӣ, табиати андозҳою даромадҳо, моликиятро таҳлил кардааст, ки ин масъалаҳо бо масъалаҳои муносибатҳои молиявӣ зич алоҳаманд мебошанд. Олим дар баробари ин элементҳои алоҳидаи андозро ба монанди сабукиҳои андоз, намудҳои он ва объектҳои андозро дида баромадаанд. Дар асар аҳамияти муҳим ба сиёсати андози давлати феодалӣ дода шуда, дар он қариб зиёда аз 30 намуди андозҳо оварда шудааст [4, 120].

Муносибатҳои молиявӣ ва илми молия аҳамияти нисбатан васеъ дар ҷамъияти капиталистӣ пайдо карданд. Бинобар ин пайдоиш илми молияро аксарияти тадқиқотчиён ба пайдоиши ҷамъияти капиталистӣ (асрҳои XV- XVI) нисбат медиҳанд.

Дар асри XVI капитализм бо марҳилаи аввали рақобати озод ворид мешавад, ки ба вай сатҳи баланди рушди муносибатҳои пулӣ ва муносибатҳои молиявӣ хос мебошад. Дар чунин шароит зарурати тадқиқи муносибатҳои молиявӣ ва қор қарда баромадани тавсияҳои илмӣ ба миён меояд.

Ҳамин тавр, дар асри XVI дар Фаронса яке аз мафҳумҳои ҷолиби диққати олимони нисбати категорияи молия ба миён омад. Бинобар ин олими фаронсавӣ Жан Бэдэн соли 1577-ум китобе бо номи «Шаш китоб дар бораи ҷумҳурӣ» («Шесть книг о республике») рӯи ҷоп оварда, дар он дар бораи молия ҳамчун «асбоби давлат» маълумот додааст [5, 8].

Дар асрҳои XVII-XVIII муаммоҳои илми молия, махсусан андозҳои мустақим ва ғайримустақим, сарчашмаҳои даромади давлат дар асарҳои файласуф ва иқтисодчиёни англис Т. Гоббс, Д. Локк ва камералистони олмонӣ Л. Фон Секендорф, Ф. Юсти, И. Зонненфелс мавриди таҳлил қарор гирифтанд.

Дар пойдоршавии илми молия саҳми классикони назарияи иқтисодӣ У. Петти, А. Смит ва Д. Рикардоро бояд қайд кард. Дар натиҷаи тадқиқоти онҳо бисёр масъалаҳои молиявӣ аз ҷиҳати илмӣ асоснок қарда шуданд.

Дар асри XIX илми молия аз иқтисоди сиёсӣ ҷудо шуда, ба илми мустақил табдил меёбад ва дар донишгоҳҳои Аврупо кафедраҳои молия таъсис дода шуда, китобҳои дарсӣ оид ба молия нашр мешавад. Олими немис К. Рау дар соли 1832 аввалин китоби дарсӣ бо номи «Асосҳои илми молия»-ро ҷоп намудааст. Дар китоби олими итолиёвӣ Л. Косса «Асосҳои илми молия», ки дар соли 1896 аз ҷоп баромадаст, бори аввал илми молияро ҳамчун илми мустақил, ки ба принципҳои иқтисодии сиёсӣ, ҳуқуқ ва сиёсат асос ёфтааст, таъриф дода мешавад [5, 17].

Илми молия дар асри XX вобаста ба инкишофи амалияи молия ва назарияи иқтисодӣ, махсусан дар зери консепсияҳои кейнсионӣ ва монетаристӣ, равандҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёт рушд ёфта, ба воситаи муҳими пешрафти ҷомеа мубаддал гаштааст.

Аз ин лиҳоз, омӯзиши масъалаҳои методологии илми молия, ки ҳамчун асоси идоракунии молиявӣ баромад мекунад, аҳамияти муҳими илмӣ-амалиро касб менамояд. Иқтисодчиҳои олмонӣ К. Эсбург дар бораи аҳамияти омӯзиши илми молия чунин навиштааст: «Илми молия ин соҳаи дониш аст, ки бо сабаби муҳимияти назариявии таълимоти мазкур барои

маърифати умумӣ ва истифодабарии васеи он дар амалия, вай ба омӯзиши чиддӣ сазовор мебошад» [5, 3].

Методология илм дар бораи сохт, ташкили мантиқӣ ва усулу воситаҳои ғаъолият ва идроки илмӣ мебошад. Ба таври дигар, методология ин маҷмӯи тарзҳои муносибат (рафтор) ба объекти тадқиқот, принцип ва методҳои омӯзиши он аст [3, 479]. Бо ибораи дигар, методология ҷароғи илм мебошад, ки роҳи онро равшан месозад.

Тарзҳои муносибат (рафтор) ба объекти таҳқиқот: диалектикӣ, ҳудудӣ, таърихӣ, иҷтимоӣ, муаммовӣ ва амалиявӣ.

Дар методология принципи асосӣ ин материализми диалектикӣ мебошад, ки вай аз тадқиқотчӣ дар вақти омӯзиши ҳодиса ва ҷараёнҳо риоя намудани қоидаҳои зеринро талаб менамояд:

- онҳоро дар тағйирёбӣ ва инкишоф тассавур кардан;
- дар ягонагӣ ва алоқамандии онҳо таҳлил намудан;
- принципи таърихро ба назар гирифтани, яъне ҳодиса ва ҷараёнҳо тавлид, густариш ва таҳаввул ёфта, минбаъд аз байн мераванд.

Принципи таърихӣ тақозо менамояд, ки тадқиқотчӣ бояд донад: объекти тадқиқот кай пайдо шудааст, дар инкишофи худ кадом тариқҳо аз сар гузаронидааст ва имрӯз дар кадом ҳолат мавҷуд аст.

Метод ин маҷмӯи роҳу равиш ё тарзу усули идроки азхудкунии амалӣ ё назарии воқеият мебошад. Метод ҳамчун узв ва унсурҳои муҳимтарини методология ба роҳ монда мешавад. Дар китобу васоилҳо ва дастурамалҳои мавҷуда, тахминан, чунин номгӯи методҳо тавсиф карда мешавад [2, 45]:

1. Абстраксияи илмӣ
2. Таърихию мантиқӣ
3. Таҳлил ва ҷамъбасткунӣ (синтез)
4. Индуксия ва дедуксия
5. Усулҳои риёзӣю оморӣ
6. Моделсозӣ
7. Эксперимент (санҷиши амалӣ)

Дар шароити ҳозира, ҳоҷат ба таҳлил ва тасвири методҳои номбаршуда нест, зеро онҳо дар китобҳои дарсӣ бо таври мукамал шарҳ дода шудаанд.

Методологияи илми молия чун дигар илмҳои иқтисодӣ назарияи иқтисодӣ мебошад. Назарияи иқтисод ҳамчун таҳкурсии методологияи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

илми молия, равияву самт, тарзу услуб роҳу равиши ҳалли масоили иқтисод, дарку тасвири воқеии онҳоро нишон медиҳад.

Масоили асосии методологияи илми молия, ба назари мо, инҳоянд:

1. Мақоми муносибатҳои молиявӣ дар низоми иқтисодӣ;
2. Таносуби муносибатҳои пулӣ ва муносибатҳои молиявӣ;
3. Хусусиятҳои муносибатҳои молиявӣ;
4. Таносуби муносибатҳои молиявӣ ва муносибатҳои қарзӣ;
5. Қонуниятҳои инкишофи муносибатҳои молиявӣ.

Низоми иқтисодӣ ин мақмуи равишҳо ва фаъолияти узвҳо ба тамоми иқтисодиёт маънидод карда мешавад. Иқтисодиёти ҳар як давлат ҳамчун низоми иқтисоди мушаххас баромад мекунад, яъне дар давлатҳои гуногун низоми иқтисодӣ як хел шуда наметавонад, вале онҳо хусусиятҳо ва қонуниятҳои умумӣ дошта метавонанд. Аз ин лиҳоз, дар адабиёти муосири иқтисодӣ чор навъи низоми иқтисодиро мадди назар меоварад:

- 1) суннатӣ,
- 2) фармонию маъмурӣ,
- 3) бозорӣ,
- 4) омехта.

Онҳо аз ҳамдигар бо хусусиятҳои зерин фарқ доранд:

- сатҳи тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунанда;
- шакли ҳукмрони моликият;
- муносибатҳои тақсимот, аз он ҷумла муносибатҳои молиявию қарзӣ;
- механизми ҳалли масъалаҳои асосии иқтисодиёт.

Бояд хотиррасон кард, ки дар навбати худ низоми иқтисоди бозорӣ вобаста ба таносуби танзими давлатӣ ва механизми танзими бозории иқтисодиёт тамсилаҳои зерин дорад: хоҷагии иҷтимоии бозорӣ (Олмон), иқтисодиёти омехта (ИМА) ва иқтисодиёти корпоративӣ (Ҷопон, Шветсия).

Яке аз равияҳои маънидоду ҷудокунии низоми иқтисодӣ ин мутобиқи сатҳи ошкорию кушодии вай мебошад. Аз ин нуқтаи назар, низомҳои зеринро фарқ мекунанд:

- 1) иқтисодиёти пӯшида,
- 2) иқтисодиёти кушода.

Одатан, иқтисодиёти пӯшида худро дар сарҳадҳо, марому равиши дигаргуниҳову тағйирот ҳамаҷониба ҳифз мекунад.

Мавриди ҷой доштани иқтисоди кушода робитаҳо кушод ба роҳ монда шуда, барои ҳар гуна навовариҳою дигаргуниҳо, тағйирот имкон

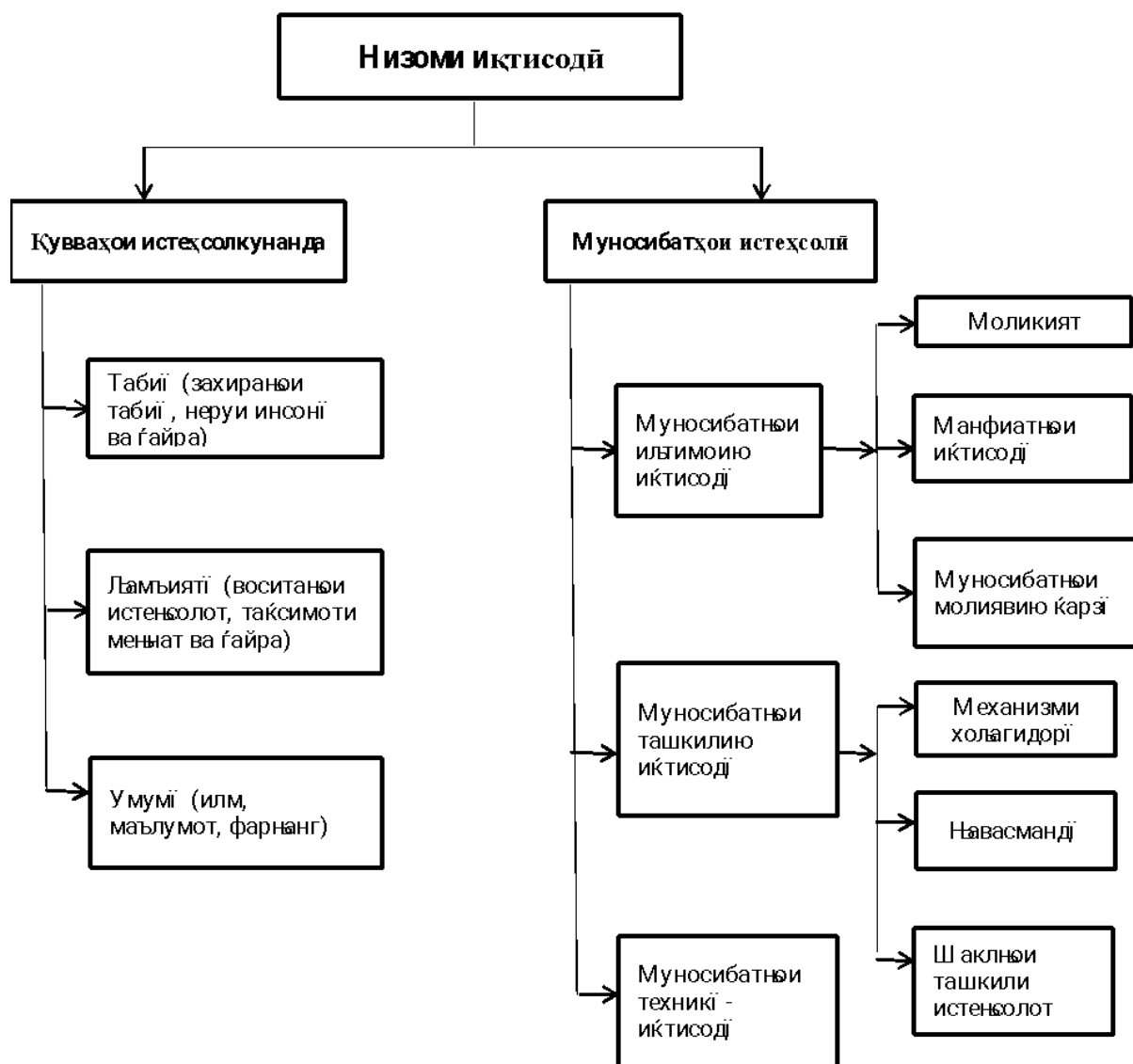
**Чанбаҳои рушди соҳибкори инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

фароҳам оварда мешавад. Ин гуна низоми иқтисодиро ҳаракатноку бо зудӣ пешраванда меҳисобанд.

Функсияи низоми иқтисодӣ истеҳсоли молҳо ва хизматҳо барои харчӣ бештар қонеъгардонии талаботи ҷомеа бо роҳи истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ мебошад.

Унсурҳои асосии низоми иқтисодӣ қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолӣ мебошад (ниг. ба расми 1) [6, 45].

Расми 1. Унсурҳои асосии низоми иқтисодӣ

Аз таркиботи низоми иқтисодӣ бармеояд, ки муносибатҳои молиявию қарзӣ унсурҳои муҳим он мебошад. Муносибатҳои молиявию

қарзӣ танҳо дар доираи низоми иқтисодӣ амал намуда, ба хусусият ва қонунҳои он бояд мувофиқ бошад. Мазмунӣ муносибатҳои молиявӣ қарзӣ бо дигаргун шудани низоми иқтисодӣ низ дигар мешаванд.

Таносуби муносибатҳои пулӣ ва муносибатҳои молиявӣ муайян намудани ҳудуд ва таносуби муносибатҳои пулӣ ва муносибатҳои молиявӣ яке аз масъалаҳои муҳими методологӣ ба ҳисобрафта, ҳалли дурусти он барои асоснок намудани моҳият, доираи амал ва аломатҳои муносибатҳои молиявӣ зарур аст.

Ба ҳамагон маълум аст, ки муносибатҳои пулӣ бавучудорандаи муносибатҳои молиявӣ мебошанд. Вале на ҳамаи муносибатҳои пулиро молия ҳисобидан мумкин аст.

Муносибатҳои пулиро ба ду гурӯҳ бояд тақсим кард:

1. Муносибатҳои пулие, ки дар раванди мубодилаи эквивалентӣ ба вучуд меоянд.
2. Муносибатҳои пулие, ки дар раванди муносибатҳои ғайриэквивалентӣ ба вучуд меоянд.

Он муносибатҳои пулӣ, ки дар раванди муносибатҳои ғайриэквивалентӣ ба вучуд меоянд, муносибатҳои молиявиро ташкил медиҳанд. Аз ин ҷо Низоми иқтисодӣ Қувваҳои истеҳсолкунанда Муносибатҳои истеҳсоли Табиӣ (захираҳои табиӣ, нерӯи инсонӣ ва ғайра) Ҷамъиятӣ (воситаҳои истеҳсолот, тақсими меҳнат ва ғайра) Умумӣ (илм, маълумот, фарҳанг) Муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ Муносибатҳои ташкилии иқтисодӣ Муносибатҳои техникӣ-иқтисодӣ Манфиатҳои иқтисодӣ Моликият Муносибатҳои молиявӣ қарзӣ Механизми хоҷагидорӣ Ҳавасмандӣ Шаклҳои ташкили истеҳсолот бармеояд, ки муносибатҳои молиявӣ ҳамон қисми муносибатҳои пулӣ мебошад, ки дар раванди муносибатҳои ғайриэквивалентӣ ба вучуд меоянд. Ҷе тавре мебинем, доираи муносибатҳои пулӣ нисбат ба муносибатҳои молиявӣ васеъ мебошад.

Хусусиятҳои муносибатҳои молиявӣ

Муносибатҳои молиявӣ ҳамчун узви мустақили низоми иқтисодӣ аз дигар муносибатҳои иқтисодӣ бо хусусиятҳои зерин фарқ мекунанд, ки онҳоро дар адабиёти илмӣ аломатҳои молия меҳисобанд:

1. Муносибатҳои молиявӣ танҳо дар шакли пул баромад мекунанд.
2. Муносибатҳои молиявӣ дар раванди ташаккул, тақсим ва истифодабарии фондҳои пулӣ, ки таъйиноти ҳоса доранд, ба вучуд меоянд.

3. Муносибатҳои молиявӣ характери тақсим ва азнавтасимкунӣ доранд.

Таносуби муносибатҳои пулӣ ва қарзӣ

Қарзи бонкӣ дар асоси муносибатҳои пулӣ ба вучуд омада, дар шакли пул дода мешавад ва яке аз намудҳои муносибатҳои пулӣ мебошад. Вале бояд дар назар дошт, ки пул ва қарз мафҳумҳои гуногун буда, онҳо муносибатҳои иқтисодии гуногунро ифода мекунанд.

Тафовути якуми муносибатҳои пулӣ ва қарзӣ ин фарқияти ҳайати иштирокдорон аст. Пул ба сифати эквиваленти умумӣ аз харидор ба фурӯшандаи мол мегузарад, мол бошад, аз фурӯшанда ба харидор мегузарад яъне дар натиҷаи мубодилаи эквивалентӣ субъектҳои моликият иваз мешаванд. Дар муомилоти қарзӣ, қарзدهҳ ва қарзгир иштирок мекунанд ва дар бобати ҳаракати пул муносибатҳои нави махсус ба вучуд меоянд. Вай ҳаракати мутақобил намекунад, балки муваққатан аз қарзدهҳ ба қарзгир мегузарад ва баъдан боз ба қарзدهҳ бармегардад.

Тафовути дуюми қарз аз пул дар он аст, ки пул ба сифати муодили умумӣ метавонад ба маҳсулоти дилхоҳ чун арзиши истеъмоли табдил ёбад, аммо қарз танҳо талаботи муваққатии субъектҳои хоҷагидориро қоне мегардонад, зеро қарзدهҳ ва қарзгир дар пешниҳоди арзиш фақат ба мӯҳлати муайян манфиатдоранд.

Новобаста ба тафовутҳои мавҷуда, пул ва қарз ба ҳам марбутанд, зеро ки онҳо дар паҳлуи якдигар қарор доранд.

Аз тафовутҳои пул ва қарз бармеояд, ки қарз он қисми муносибатҳои пулиро дар бар мегирад, ки онҳо бо ҳаракати пул ҳамчун моли махсус, ки субъектҳои моликиятро дигар намекунад, алоқаманд аст.

Таносуби муносибатҳои молиявӣ ва муносибатҳои қарзӣ

Пеш аз ҳама, бояд қайд кард, ки молия ва қарз ҳамчун категорияҳои иқтисодӣ бо ҳам наздик мебошанд, зеро онҳо як қатор умумиятҳо доранд:

1. Асоси бавучудоии онҳо муносибатҳои пулӣ мебошад, яъне онҳо дар доираи муносибатҳои пулӣ амал намуда, дар шакли пул баромад мекунанд.
2. Дар такрористеҳсол захираҳои молиявӣ ва захираҳои қарзӣ ба ҳам марбутанд, зеро ки онҳо дар паҳлуи якдигар қарор доранд ва истифода бурда мешаванд.
3. Қарз ҳамчун шакли ҳаракати сармояи қарзӣ, ки бо ёрии муносибатҳои молиявӣ ба вучуд меояд, баромад мекунад. Ба ибораи дигар, захираҳои қарзӣ дар натиҷаи иштироки бевоситаи муносибатҳои молиявӣ ташақкул меёбанд (фонди истеҳлок, даромаду пасандозҳои аҳоли, захираҳо

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

даромадҳои пулии давлат, фондҳои махсуси корхонаҳо, воситаҳои гардони корхона).

4. Умумияти молия ва қарз дар он зоҳир мегардад, ки онҳо дар иқтисодиёт вазифаҳои якхеларо, яъне тақсимот ва назоратро аз болои ҳаракати фондҳои маблағҳои пулӣ ба амал мебароранд.

5. Механизми молиявӣ ва механизми қарзӣ дар бисёр ҳолатҳо дар омехтагии онҳо истифода бурда мешаванд. Масалан, ташкил намудани фондҳои қарзҳои имтиёзнок аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ, соқит намудани қарзҳои субъектҳои хоҷагидорӣ аз ҳисоби буҷет, додани субсидия барои пардохти фоизи қарз. Инчунин онҳо ба ҳалли вазифаи ягона – таъмини раванди тақриристеҳсол бо воситаҳои пулӣ равона карда мешаванд. Бинобар ин дар амалия механизми молиявӣ ва механизми қарзӣ бояд якҷоя истифода шаванд. Вале дар назария бо хоҳири таҳлили объективӣ метавон онҳоро ҷудоғона омӯخت.

Умумиятҳои дар боло қайдшудаи молия ва қарз имконият медиҳад, ки низоми қарзиро ба бахши молия ворид ва онҳоро ҳамчун як тахассус қабул намоем.

Бо баробари ин молия ва қарз хусусиятҳои фарқкунанда низ доранд:

1. Қарз дар асоси принсипи баргардон, молия бошад, дар асоси принсипи бебозгашт амал мекунад.
2. Захираҳои қарзӣ аз рӯи сарчашмаи ташаккулибӣ ва самтҳои истифодабарӣ аз захираҳои молиявӣ фарқ мекунад.
3. Азнавтақсимкунии захираҳои қарзӣ бо ҷойивазкунии маблағҳои пулӣ дар байни субъектҳои равандӣ тақсимот алоқаманд бошад, азнавтақсимкунии захираҳои молиявӣ дар байни субъектҳои хоҷагидорӣ ва дар дохили онҳо аз рӯи таъйиноти мақсаднокии онҳо амалӣ гардонида мешавад.
4. Қарз нисбат ба молия бештар робитаи мутақобила бо гардиши пул дорад ва бо ёрии он муомилоти пул ба танзим дароварда мешавад.

Қонуниятҳои инкишофи муносибатҳои молиявӣ

Аз вобастагӣ ва алоқамандии низоми молиявӣ бо низоми иқтисодӣ бармеояд, ки низоми молиявӣ дар асоси қонуниятҳои зерин бояд ташаккул ва амал намояд:

1. Мувофиқ будани низоми молиявӣ ба сохтор ва талаботи низоми иқтисодӣ. Ин маънои онро дорад, ки якум, ба ҳар як низоми иқтисодӣ танҳо ба вай мувофиқ низоми молиявӣ бояд ба вучуд оварда шавад ва

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

дувум, дар ҳама вақту замон мувофиқ будани низоми молиявӣ амалкунанда ба низоми иқтисодӣ таъмин карда шавад, яъне вобаста ба инкишофи низоми иқтисодӣ бояд ба сохтори низоми молиявӣ тағйироту иловаҳо ворид карда шаванд. Ғайр аз ин, ҳар як низоми молиявиро танҳо дар доираи низоми муайяни иқтисодӣ бояд омӯхт.

2. Такмили бефосилаи низоми молиявӣ дар шароити иқтисоди давраи гузариш. Принсипи устувори низоми молиявӣ ба давлатҳое, ки иқтисоди бозории ташаккулёфта доранд, тааллуқ дорад. Дар шароити иқтисоди давраи гузариш, ки ба вай ноустуворӣ ҳамчун сарчашмаи пешрафт хос мебошад, низоми молиявӣ бояд бефосила, вобаста ба инкишофи низоми нави иқтисодӣ, такмил дода шавад.

3. Силсилаи маротиб (субординатсия) ва бо низоми ҳамаи унсурҳои низоми молиявӣ. Аз ин қонуният бармеояд, ки унсурҳои гуногуни низоми молиявӣ бояд ба якдигар мутобиқ бошанд ва дар якҷоягӣ тамоми чараёнҳои пулию молиявиро дар бар гирифта, самаранокии низоми молиявии давлатро таъмин намоянд.

4. Вобастагии низоми миллии молиявӣ аз низоми умумиҷаҳонии молиявӣ, махсусан дар шароити иқтисоди кушод ва ҷаҳонишавии иқтисодӣ.

5. Самаранокии амали низоми молиявӣ. Самаранокии низоми молиявӣ ҳамчун қонунияти амали он талаб менамояд, ки хароҷот оид ба идоракунии низоми молиявӣ нисбат ба МУД-и истехсолшудаи бахши молия тамоюли поёнравӣ дошта бошад.

Дуруст дарк намудани масоили асосии методологияи илмӣ молия барои асоснок ва ҳалли муаммоҳои рушди низоми молиявӣ қарзии мамлакат аҳамияти басо калон дорад. Аз умумиятҳои муносибатҳои пулӣ, молиявӣ ва қарзӣ бармеояд, ки низоми қарзиро ба бахши молияи иқтисодии миллий дохил ва ягонагии низомҳои молиявӣ ва қарзӣ, инчунин сиёсати молиявӣ ва сиёсати пулию қарзиро дар амалия таъмин намудан зарур мебошад.

Донишмандони қонуниятҳои инкишофи муносибатҳои молиявӣ имконият медиҳад, ки дидагуншавии онҳоро дар давраи муосир ва оянда пешгӯӣ намуда, муътадили молиявиро дар кишварамон ҳамчун омилҳои муҳими таҳкими давлатдорӣ миллий таъмин намоем. Дар ин хусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин таъкид намудаанд: “Муътадили молиявӣ дар ҳама давра замонҳо омилҳои асосии устувори давлат ба ҳисоб меравад” [1,4].

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Инкишофи муносибатҳои молиявӣ дар шароити муосир дар зеритаъсири ду омил асосӣ ба амал омада истодааст: дигаргуншавии низомии иқтисоди ҷумҳурӣ ва ҷаҳонишавии иқтисодиёт.

Иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон торафт шаклу усулҳои бозориро ба худ гирифта, ба иқтисоди муосири бозорӣ наздик мешавад ва аз рӯи қонунҳои иқтисодии низомии бозорӣ инкишоф меёбад.

Тағйироте, ки дар низомии иқтисодии ҷумҳурӣ дар солҳои охир ба амал омадааст:

- афзоиши ҳиссаи баҳши хусусӣ дар соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт;
- инкишофи босуръати соҳибкории истеҳсолӣ ва шаклҳои нави хоҷагидорӣ (хоҷагиҳои деҳқонӣ, ҷамъиятҳои саҳомӣ, корхонаҳои муштарақ, корхонаҳои хурд, субъектҳои соҳибкории хурд, ташкилотҳои қарзии хурд);
- васеъ шудани доираи хизматрасон пулакӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ (маориф, тандурустӣ, варзиш);
- рушди шарикии давлат ва баҳши хусусӣ;
- рушди босуръати ширкатҳои коммуникатсионӣ ва афзудани нақши онҳо дар ташаккулёбии даромади буҷети давлатӣ;
- рушди бозори суғурта, бозори такрори қоғаҳои қимматнок ва ташкили бозори сертификатҳои замин;
- ташкили фонди дастгирии соҳибкорӣ ва фонди қарзҳои имтиёзнок барои хоҷагиҳои деҳқонӣ;
- ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ.

Дар зери дигаргуншавии низомии иқтисодии ҷумҳурӣ муносибатҳои молиявӣ бештар аз рӯи принципҳои бозор инкишоф ёфта, манбаъҳои ташаккулёбии захираҳои молиявӣ, самтҳои истифодабарӣ ва механизми идоракунии онҳо ба таври кулӣ тағйир ёфта истодааст. Тасодуф нест, ки имрӯз дар ҷумҳурӣ механизми нави маблағгузорию буҷетӣ монанди маблағгузорию сарикасӣ ва барномавӣ, нафақаи суғуртавӣ ба амалия татбиқ шуда истодаанд.

Аз тарафи дигар, равандҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва ҳамгироии минтақавӣ ба пурзӯршавии таъсири омилҳои берунӣ ба рушди иқтисодиёти миллий оварда мерасонанд, ки ин, дар навбати худ, муаммоҳои хосро дар ташкил ва идоракунии низомии молиявии мамлакат ба вуҷуд меоварад.

Бинобар ин дар шароити имрӯза муносибатҳои молиявӣ ва идоранамоии онҳо нисбат ба давраҳои пеш мураккаб гардида, тамоюлҳо ва муаммоҳои муосирро пайдо менамоянд (тағйирёбии манбаъҳои

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ташаққули захираҳои молиявӣ, самтҳои истифодабарӣ ва механизми идоракунии онҳо, пурзӯр гаштани таъсири омилҳои берунӣ ба низомии молияи давлат, гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ, афзудани нақши бахши молия дар рушди иқтисодиёти миллӣ, истифодабарии низомии электронӣ дар бахши молия, зарурати тағйир додани механизми молиявӣ тибқи талаботи иқтисоди бозорӣ ва ғайра), ки онҳоро дар раванди таҳия ва ба амалбарории сиёсати муосири молиявии давлат ва ислоҳоти молиявӣ ба назар гирифтаи зарур мебошад.

АДАБИЁТ:

- 1) Агентство по статистике при Президенте РТ. Статистический ежегодник. - Душанбе, 2024.
- 2) Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 – Душанбе:2016
- 3) Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон: маълумотномаи оморӣ.- Душанбе:2023
- 4) Таджикистан: 30 лет государственной независимости: статистический сборник – Душанбе:2021
- 5) Ганаева Э, Мусалов Ш. Использование массовых информационных технологий экстремистскими организациями // журн. Армия и общество.– 2014.– №2(39).

**РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ
ПРОСВЕЩЕНИИ СЕЛЬСКИХ РЕГИОНОВ ТАДЖИКИСТАНА**

Шодиев Шохмурод Шодибойевич

*ассистент кафедры высшей математики и физики факультета
энергетики Политехнический институт Таджикского технического
университета имени М.С. Осими, город Худжанд, Адрес: 735700,
Республика Таджикистан, город Худжанд, пр. Исмоили Сомони, 226.
ibragimshodiev333@mail.com (+992) 93-725-10-98*

Аннотация: В статье исследуется потенциал цифровых платформ как инструмента трансформации человеческого капитала в сельских регионах Республики Таджикистан. В контексте реализации «Стратегии развития зеленой экономики на 2023–2037 годы» автор обосновывает концепцию «двойного перехода» (цифрового и экологического).

Проанализированы барьеры доступа к экологическим знаниям в горных районах и предложены практические механизмы: внедрение мобильных образовательных приложений и создание сельских цифровых хабов. Работа направлена на поиск путей повышения квалификации трудовых ресурсов в аграрном секторе через инновационные формы просвещения.

Ключевые слова: *зеленая экономика, цифровизация, Республика Таджикистан, человеческий капитал, сельские регионы, экологическое просвещение, органическое производство, цифровые платформы.*

НАҚШИ ПЛАТФОРМАҲОИ РАҚАМӢ ДАР МАЪРИФАТИ ЭКОЛОГИИ МИНТАҚАҲОИ ДЕҲОТИ ТОҶИКИСТОН

Шодиев Шохмурод Шодибойевич

*ассистенти кафедраи математикаи оӢи ва физикаи факултети
энергетикаи Донишқадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон
ба номи М.С.Осимӣ, шаҳри Хуҷанд, Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хуҷанд, хиёбони Исмоили Сомонӣ, 226
ibragimshodiev333@mail.com (+992) 93-725-10-98*

Шарҳи мухтасар. *Дар мақола иқтисодии платформаҳои рақамӣ ҳамаҷун василаи таҳаввули сармояи инсонӣ дар минтақаҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди паҷӯҳиш қарор гирифтааст. Дар заминаи табиқи «Стратегияи рушди иқтисоди сабз барои солҳои 2023–2037» муаллиф консепсияи «гузариши дугона»-ро (рақамӣ ва экологӣ) асоснок мекунад. Монеаҳои дастрасӣ ба донишҳои экологӣ дар ноҳияҳои кӯҳистон таҳлил шуда, механизмҳои амалӣ: ҷорикунӣи замимаҳои мобилии таълимӣ ва таъсиси марказҳои рақамии деҳот пешниҳод шудаанд. Кор ба ҷустуҷӯи роҳҳои баланд бардоштани ихтисоси захираҳои меҳнатӣ дар баҳиши аграрӣ тавассути шаклҳои инноватсионии маърифат нигаронида шудааст.*

Калидвожаҳо: *иқтисоди сабз, рақамикунонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, сармояи инсонӣ, минтақаҳои деҳот, маърифати экологӣ, истеҳсолоти органикӣ, платформаҳои рақамӣ.*

THE ROLE OF DIGITAL PLATFORMS IN ENVIRONMENTAL EDUCATION OF RURAL REGIONS OF TAJIKISTAN

Shodiev Shohmurod Shodiboyevich

*assistant of the Department of Higher Mathematics and Physics, Faculty of
Power Engineering Polytechnic Institute of the Tajik Technical University
named after M.S. Osimi, Khujand, Address: 735700, Khujand, Ismoil Somoni
Avenue, 226, Republic of Tajikistan*
ibragimshodiev333@mail.com (+992) 93-725-10-98.

Abstract: *The article explores the potential of digital platforms as a tool for transforming human capital in rural regions of the Republic of Tajikistan. Within the framework of the "Green Economy Development Strategy for 2023–2037," the author substantiates the concept of the "Twin Transition" (digital and ecological). Barriers to accessing environmental knowledge in mountainous areas are analyzed, and practical mechanisms are proposed: the implementation of mobile educational applications and the creation of rural digital hubs. The work is aimed at finding ways to improve the skills of labor resources in the agricultural sector through innovative forms of education.*

Keywords: *green economy, digitalization, Republic of Tajikistan, human capital, rural regions, environmental education, organic production, digital platforms.*

Введение. Для Республики Таджикистан, обладающей богатейшим природным потенциалом и одновременно подверженной рискам изменения климата, концепция «зеленого» роста становится не просто международным обязательством, а фундаментом национальной безопасности и экономической независимости.

Ключевым стратегическим документом в этой области является «Стратегия развития зеленой экономики на 2023-2037 годы», которая ставит перед государством амбициозные задачи по экологизации сельского хозяйства, промышленности и энергетического сектора. Однако успешная реализация данной стратегии напрямую зависит от качества человеческого капитала, в особенности в сельской местности, где проживает более 70% населения страны. Именно сельское население является основным пользователем природных ресурсов, и от уровня его экологической грамотности зависит состояние почв, водных ресурсов и биоразнообразия республики.

Главным препятствием на пути массового внедрения «зеленых» стандартов (таких как органическое земледелие или использование возобновляемых источников энергии) выступает географическая удаленность сельских регионов от образовательных центров. Традиционные методы просвещения — семинары и очные тренинги — в условиях горного рельефа Таджикистана оказываются крайне дорогостоящими и имеют ограниченный охват.

В этом контексте возрастает роль цифровых платформ как универсального инструмента преодоления «информационного вакуума». Мобильные технологии, облачные сервисы и интерактивные образовательные ресурсы позволяют масштабировать знания, делая их доступными для каждого фермера в любой точке страны. Использование цифровых инструментов в образовании создает эффект «двойного перехода» (Twin Transition), где цифровизация выступает ускорителем экологической модернизации общества.

Целью данного исследования является теоретическое обоснование и разработка практических рекомендаций по использованию цифровых платформ в качестве инструмента экологического просвещения и повышения качества человеческого капитала в сельских регионах Таджикистана.

Научная новизна работы заключается в авторском подходе к интеграции информационно-коммуникационных технологий в процесс формирования «зеленых навыков» сельского населения с учетом специфики социально-экономического развития регионов республики.

Теоретико-методологические основы «двойного перехода» в контексте развития сельских территорий. В современной экономической науке переход к устойчивому развитию рассматривается не просто как технологическое обновление, а как глубокая социокультурная трансформация. В центре этой трансформации находится концепция «двойного перехода» (Twin Transition), которая постулирует неразрывную связь между цифровизацией и экологизацией экономики. Согласно исследованиям Т. А. Шпилькиной, взаимовлияние концепции «зеленой» экономики и индекса развития человеческого капитала является определяющим фактором конкурентоспособности современных государств [8, с. 259].

Применительно к сельским регионам Республики Таджикистан, «двойной переход» приобретает специфические черты. Здесь человеческий

капитал сталкивается с двойным вызовом: необходимостью адаптации к климатическим изменениям и потребностью в освоении цифровых компетенций. Как отмечает У. Х. Асрорзода, формирование «зеленого» рынка труда требует принципиально новых подходов к профессиональным стандартам, где экологическая грамотность становится базовым элементом квалификации [3, с. 84].

В теоретическом плане использование цифровых платформ для экологического просвещения позволяет реализовать три ключевые функции трансформации человеческого капитала:

1. **Когнитивная функция:** Цифровые платформы обеспечивают накопление и передачу специфических «зеленых» знаний (Green Knowledge). В условиях информационного общества знания о методах сохранения биоразнообразия и энергоэффективности становятся формой нематериального актива.
2. **Инструментальная функция:** Через мобильные приложения и облачные сервисы формируются прикладные навыки (Green Skills). Для сельского жителя это означает переход от интуитивного ведения хозяйства к использованию научно обоснованных методов, таких как точное земледелие и автоматизированный мониторинг водных ресурсов [5, с. 114].
3. **Мотивационная функция:** Цифровизация способствует изменению экологического сознания. Визуализация экологических рисков через интерактивные модели в мобильных устройствах делает проблему изменения климата осязаемой для сельского населения, стимулируя переход к органическому производству [2].

Особое значение в теоретическом анализе занимает институциональная поддержка этого процесса. Стратегия развития «зеленой» экономики в РТ на 2023–2037 годы создает нормативный каркас, однако её эффективность на микроуровне (на уровне отдельного домохозяйства или фермы) зависит от доступности образовательных каналов [7]. В этом контексте цифровые платформы выступают в роли «институционального лифта», который позволяет сельским жителям преодолеть барьер территориальной изоляции и интегрироваться в глобальную «зеленую» повестку.

Таким образом, теоретическая база исследования опирается на понимание цифровых платформ не просто как каналов связи, а как полноценной образовательной среды, формирующей новый тип

«зеленого» человеческого капитала, способного обеспечить устойчивое развитие аграрного сектора страны в долгосрочной перспективе [4, с. 48].

Анализ текущего состояния и потребностей в цифровизации экологического образования в Таджикистане. Реализация потенциала «зеленого» роста в Республике Таджикистан тесно связана с демографическими и географическими особенностями региона. Поскольку аграрный сектор формирует значительную долю ВВП и обеспечивает занятость большинства населения, уровень компетенций сельских жителей напрямую определяет темпы внедрения экологических инноваций. Однако текущая ситуация характеризуется рядом противоречий между государственными амбициями и реальными возможностями кадрового потенциала на местах.

Согласно «Национальному обзору РТ по осуществлению Повестки дня в области устойчивого развития», за последние годы в стране наблюдается устойчивый рост доступа населения к информационно-коммуникационным технологиям [6, с. 32]. На начало 2026 года уровень проникновения мобильной связи в сельских районах практически сравнялся с городскими показателями, что создает технический фундамент для внедрения дистанционных образовательных технологий.

Тем не менее, в секторе экологического просвещения сохраняется «информационный разрыв». Проведенный анализ позволяет выделить основные потребности сельских регионов в цифровом контенте:

- **Информационная поддержка органического сектора:** В связи с принятием Закона «Об органическом производстве» [2], фермеры Хатлонской и Согдийской областей испытывают острую необходимость в получении знаний о методах биологической защиты растений и сертификации продукции без необходимости выезда в административные центры.
- **Адаптация к климатическим рискам:** Сельские общины в предгорных районах нуждаются в оперативных знаниях по управлению водными ресурсами и методам предотвращения деградации почв. Цифровые платформы в данном случае могут выступать не только как учебник, но и как система раннего оповещения.
- **Энергоэффективность домохозяйств:** Учитывая дефицит электроэнергии в зимний период в некоторых сельских районах,

актуальным становится обучение жителей правилам установки и эксплуатации малых фотоэлектрических систем и биогазовых установок [8].

Особое внимание следует уделить гендерному и возрастному аспектам. Сельская молодежь Таджикистана демонстрирует высокую степень цифровой лояльности. Использование геймификации в мобильных приложениях для обучения «зеленым» навыкам может стать эффективным инструментом вовлечения молодого поколения в аграрный бизнес, предотвращая избыточную миграцию в города.

Таблица 1.

**Оценка готовности сельских регионов РТ к цифровому
экологическому обучению**

Показатель готовности	Состояние на 2024-2025 гг.	Ожидаемый эффект от цифровизации
Технический доступ	Рост покрытия 4G в сельской местности	Масштабируемость знаний 24/7
Нормативная база	Принята Стратегия-2037 [7]	Легитимизация онлайн-сертификатов
Кадровый запрос	Дефицит экологов на местах	Доступ к экспертам через вебинары

Таким образом, анализ показывает, что технические предпосылки для цифровой трансформации экологического просвещения в Таджикистане уже сформированы. Однако отсутствие специализированных национальных платформ на таджикском языке, адаптированных под низкую пропускную способность интернета, остается главным сдерживающим фактором. Это требует разработки специфических механизмов, которые будут предложены в следующем разделе работы.

Практические механизмы внедрения цифровых платформ в систему экологического просвещения. Переход к цифровому формату экологического просвещения требует создания целостной экосистемы, которая объединяла бы государственные институты, академическое сообщество и конечных пользователей в лице сельских жителей. На основе анализа международного опыта и специфики Таджикистана, нами предлагается внедрение трех взаимосвязанных механизмов.

А. Создание национальной мобильной платформы «Eco-Dehot». Центральным элементом системы должна стать специализированная

мобильная платформа, адаптированная для работы в условиях нестабильного интернет-соединения. Ключевыми характеристиками данной платформы должны стать:

- **Локализация контента:** Все учебные модули (видеоуроки, инфографика) должны быть представлены на таджикском языке с использованием терминологии, понятной сельским жителям.
- **Библиотека офлайн-доступа:** Возможность загрузки материалов в кэш устройства для последующего изучения без подключения к сети.
- **Интерактивные консультации:** Внедрение модуля «Вопрос эксперту», где фермеры могут получить консультацию по вопросам сертификации органической продукции [2].

Б. Развертывание системы микро-обучения на базе мессенджеров (Social Learning). Учитывая высокую популярность мессенджеров (Telegram, WhatsApp) среди населения РТ, целесообразно использование чат-ботов с искусственным интеллектом для реализации стратегии «микро-обучения» (Micro-learning). Этот механизм позволяет:

- Рассылать ежедневные короткие инструкции по «зеленым» технологиям (например, график полива в условиях засухи).
- Проводить оперативные опросы для мониторинга экологической ситуации в регионах.
- Снижать порог входа в образовательный процесс для пожилого населения, которому проще использовать привычный интерфейс мессенджера, чем осваивать новые сложные приложения.

В. Формирование «Цифровых хабов» на базе сельских школ и общинных центров. Для преодоления технического неравенства предлагается создание локальных точек доступа — «Зеленых цифровых хабов». На базе этих центров молодежь и взрослые смогут получать доступ к высокоскоростному интернету для прохождения курсов по энергоэффективности и альтернативной энергетике [5, с. 116]. Эти центры должны стать площадками для гибридного обучения, где цифровая теория подкрепляется практической демонстрацией (например, работой, установленной в школе солнечной панели).

Реализация данных механизмов позволит создать систему непрерывного экологического образования (Lifelong Learning), что является необходимым условием для качественного роста человеческого капитала в условиях климатических вызовов. Как отмечают эксперты Всемирного банка, именно инвестиции в цифровые навыки сельского

населения способны обеспечить наиболее высокую отдачу для ВВП стран с аграрно-индустриальной структурой экономики [9, с. 42].

Таким образом, предложенные механизмы позволяют трансформировать экологическое просвещение из эпизодических мероприятий в постоянный, доступный и экономически эффективный процесс, полностью соответствующий духу «Стратегии развития зеленой экономики на 2023–2037 годы» [7].

Заключение. Проведенное исследование подтверждает, что успех перехода Республики Таджикистан к модели «зеленой» экономики неразрывно связан с качественной трансформацией человеческого капитала. В условиях глобальных климатических изменений и технологических вызовов традиционные методы подготовки кадров и просвещения населения требуют глубокого переосмысления. Особую остроту этот вопрос приобретает в сельских регионах, где дефицит актуальных знаний становится барьером для реализации национальных стратегий.

В ходе работы были сформулированы следующие выводы:

1. **Интеграция цифровых и «зеленых» технологий.** Теоретически обосновано, что использование цифровых платформ позволяет реализовать концепцию «двойного перехода» (Twin Transition), превращая информационные технологии в катализатор экологического развития.
2. **Преодоление географических барьеров.** Анализ текущего состояния показал, что высокий уровень проникновения мобильной связи в Таджикистане на 2026 год является достаточным условием для запуска массовых образовательных онлайн-проектов, способных охватить самые отдаленные горные районы страны.
3. **Практическая значимость предложенных механизмов.** Внедрение мобильной платформы «Есо-Dehot» и сети цифровых хабов позволит не только повысить уровень экологической грамотности, но и создаст новые экономические стимулы для сельских жителей через освоение навыков органического земледелия и управления возобновляемыми источниками энергии.

Реализация предложенных мер в рамках «Стратегии развития зеленой экономики на 2023–2037 годы» обеспечит синергетический эффект: рост экологического благополучия страны и повышение конкурентоспособности национального человеческого капитала на

региональном и международном рынках. Цифровизация просвещения — это не альтернатива, а необходимая основа для формирования устойчивого будущего Таджикистана.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Таджикистан «Об экологическом образовании населения» (в редакции от 11.02.2025 г., № 2148) // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. — Душанбе, 2025.
2. Закон Республики Таджикистан «Об органическом производстве» от 19.12.2024 г., № 1508 // Официальный ресурс Министерства юстиции РТ [Электронный ресурс]. URL: <http://www.adliya.tj> (дата обращения: 05.01.2026).
3. Асрорзода, У. Х. Развитие рынка труда в условиях формирования «зеленой» экономики: монография / У. Х. Асрорзода. — Душанбе: Ирфон, 2024. — 192 с.
4. Исайнов, Х. Р. «Зелёная» экономика Таджикистана: проблемы формирования и перспективы развития / Х. Р. Исайнов // Финансово-экономический вестник. — 2024. — № 1 (40). — С. 45–52.
5. Мирзоев, С. С. Цифровизация как фактор устойчивого развития аграрного сектора Республики Таджикистан / С. С. Мирзоев // Вестник университета (ТНУ). — 2024. — № 3. — С. 112–118.
6. Национальный обзор Республики Таджикистан по осуществлению Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. — Душанбе: Статистическое агентство при Президенте РТ, 2024. — 84 с.
7. Стратегия развития «зеленой» экономики в Республике Таджикистан на 2023–2037 годы: утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года, № 482. — Душанбе, 2022.
8. Шпилькина, Т. А. Анализ взаимовлияния концепции «зеленой» экономики и индекса развития человеческого капитала / Т. А. Шпилькина // Путеводитель предпринимателя. — 2023. — Т. 16, № 2. — С. 258–265.
9. Tajikistan Country Climate and Development Report (CCDR). — Washington, D.C.: World Bank Group, 2024. — 112 p.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПОСОБОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ И ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Хошимова Фируза Саидовна

*ассистент кафедры цифровая экономика и менеджмента ГОУ «ХГУ
имени академика Б. Гафурова», Тел.: +992 92 849 94 49*

***Аннотация.** В статье исследуются современные тенденции и направления совершенствования способов использования цифровых технологий в управлении организациями и предприятиями в условиях формирования цифровой экономики. Рассматриваются теоретические и методологические основы цифровизации управленческой деятельности, анализируется влияние цифровых инструментов на повышение эффективности управленческих решений, оптимизацию бизнес-процессов и устойчивость развития организаций. Особое внимание уделяется применению информационных систем управления, аналитики больших данных, облачных технологий, искусственного интеллекта и цифровых платформ в управлении предприятиями различных отраслей. Выявлены ключевые проблемы и ограничения внедрения цифровых технологий в управленческую практику, а также обоснованы направления их дальнейшего совершенствования. Сделан вывод о том, что комплексное использование цифровых технологий в управлении является необходимым условием повышения конкурентоспособности и адаптивности организаций в условиях динамичной внешней среды.*

***Ключевые слова:** цифровые технологии, цифровое управление, управление предприятиями, цифровая трансформация, бизнес-процессы, информационные системы, эффективность управления*

ТАКМИЛИ РОҲҲОИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ИДОРАКУНИИ ТАШКИЛОТУ КОРХОНАҲО

Хошимова Фирӯза Саидовна

*ассистенти кафедраи иқтисодиёти рақамӣ ва менеҷменти
МДТ "ДДХ ба номи академик Б. Гафуров", Тел.: +992 92 849 94 49*

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкур тамоюлҳо ва самтҳои ҷорӣ барои беҳтар кардани истифодаи технологияҳои рақамӣ дар идоракунии ташилотҳо ва корхонаҳо дар шароити иқтисоди рақамӣ ба вуҷуд омадаро баррасӣ мекунад. Асосҳои назариявӣ ва методологии рақамикунони фаъолияти идоракунӣ баррасӣ шуда, таъсири воситаҳои рақамӣ ба баланд бардоштани самаранокии қарорҳои идоракунӣ, оптимизатсияи равандҳои бизнес ва устувории рушди созмон таҳлил карда мешаванд. Диққати махсус ба истифодаи системаҳои иттилоотии идоракунӣ, таҳлили бузурги додаҳо, технологияҳои абрӣ, зеҳни сунъӣ ва платформаҳои рақамӣ дар идоракунии корхонаҳо дар соҳаҳои мухталиф дода мешавад. Мушилот ва маҳдудиятҳои асосии татбиқи технологияҳои рақамӣ дар таҷрибаи идоракунӣ муайян гардида, самтҳои такмили минбаъдаи онҳо асоснок карда шудаанд. Хулоса мешавад, ки истифодаи маҷмӯи технологияҳои рақамӣ дар идоракунӣ шартӣ зарурии баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва мутобиқшавии ташилотҳо дар муҳити динамикии беруна мебошад.

Калидвожаҳо: технологияҳои рақамӣ, идоракунии рақамӣ, идоракунии корхона, трансформатсияи рақамӣ, равандҳои бизнес, системаҳои иттилоотӣ, самаранокии идоракунӣ

IMPROVING THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN MANAGING ORGANIZATIONS AND ENTERPRISES

Hoshimova Firuza Saidovna

*assistant head of the Department of digital economy and management
State Educational Institution "Khujand State University named after
academician B. Gafurov" Tel. +992 92 849 94 49*

Abstract. This article examines current trends and areas for improving the use of digital technologies in the management of organizations and enterprises in the context of the emerging digital economy. It examines the theoretical and methodological foundations of digitalization of management activities and analyzes the impact of digital tools on improving the effectiveness of management decisions, optimizing business processes, and sustainable development of organizations. Particular attention is paid to the use of

management information systems, big data analytics, cloud technologies, artificial intelligence, and digital platforms in the management of enterprises in various industries. Key challenges and limitations in the implementation of digital technologies in management practice are identified, and areas for their further improvement are substantiated. It is concluded that the integrated use of digital technologies in management is a prerequisite for increasing the competitiveness and adaptability of organizations in a dynamic external environment.

Keywords: *digital technologies, digital management, enterprise management, digital transformation, business processes, information systems, management efficiency*

В условиях глобальной цифровизации и стремительного развития информационно-коммуникационных технологий система управления организациями и предприятиями претерпевает глубокие структурные изменения. Современная экономика характеризуется высокой динамичностью, усилением конкуренции, ростом неопределённости и усложнением хозяйственных связей, что требует от организаций быстрой адаптации к изменениям внешней среды. В этих условиях цифровые технологии становятся ключевым инструментом повышения эффективности управленческой деятельности и обеспечения устойчивого развития предприятий.

Цифровизация управления представляет собой не просто внедрение отдельных информационных систем, а комплексный процесс трансформации управленческих подходов, бизнес-процессов и организационной культуры. Использование цифровых технологий позволяет повысить прозрачность деятельности организаций, сократить временные и финансовые издержки, улучшить качество управленческих решений и обеспечить более эффективное взаимодействие между структурными подразделениями.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью совершенствования способов использования цифровых технологий в управлении, поскольку фрагментарное и несистемное внедрение цифровых решений не позволяет в полной мере реализовать их потенциал. В связи с этим особое значение приобретает научное осмысление процессов цифровизации управления и разработка практических

рекомендаций по повышению эффективности использования цифровых технологий в деятельности организаций и предприятий.

В экономической науке цифровизация управления рассматривается как составная часть более широкого процесса цифровой трансформации, охватывающего все сферы социально-экономической деятельности. Теоретические основы цифрового управления формируются на стыке теории менеджмента, информационных технологий и институциональной экономики. Согласно современным концепциям, цифровые технологии выступают фактором, способствующим переходу от традиционных иерархических моделей управления к более гибким, сетевым и процессно-ориентированным структурам.

Существенную роль в развитии цифрового управления играет концепция управления на основе данных, предполагающая использование информации как стратегического ресурса. Современные информационные системы позволяют собирать и анализировать большие массивы данных в режиме реального времени, что обеспечивает возможность оперативного реагирования на изменения внешней и внутренней среды организации. В этом контексте управленческие решения приобретают более обоснованный и прогнозируемый характер.

Теоретические исследования также подчёркивают, что эффективность цифровых технологий в управлении во многом зависит от институциональных условий, уровня цифровой зрелости организации и компетенций управленческого персонала. Таким образом, цифровизация управления должна рассматриваться как комплексный социально-экономический процесс, а не исключительно как технологическое нововведение.

Цифровые технологии оказывают значительное влияние на все основные функции управления, включая планирование, организацию, мотивацию и контроль. Использование информационных систем управления позволяет интегрировать данные из различных подразделений организации, обеспечивая целостное представление о её деятельности. Это способствует повышению согласованности управленческих решений и снижению риска ошибок, связанных с недостатком или несвоевременностью информации.

В сфере планирования цифровые технологии обеспечивают возможность моделирования различных сценариев развития и оценки их последствий. Аналитические инструменты и системы поддержки принятия

решений позволяют учитывать широкий спектр факторов и прогнозировать результаты управленческих действий. В области организации и координации деятельности цифровые платформы способствуют оптимизации бизнес-процессов и повышению эффективности взаимодействия между подразделениями и внешними партнёрами.

Цифровые технологии также играют важную роль в системе контроля, обеспечивая мониторинг ключевых показателей деятельности в режиме реального времени. Это позволяет оперативно выявлять отклонения от запланированных параметров и принимать корректирующие меры, что особенно важно в условиях нестабильной экономической среды.

В управленческой практике всё более широкое распространение получают комплексные информационные системы управления предприятием, обеспечивающие автоматизацию основных управленческих процессов. Облачные технологии расширяют возможности использования таких систем, позволяя организациям снизить капитальные затраты и повысить гибкость управления. В условиях удалённой и гибридной занятости облачные решения становятся важным элементом эффективного управления человеческими ресурсами и организационными процессами.

Аналитика больших данных и технологии искусственного интеллекта открывают новые возможности для повышения качества управленческих решений. Использование алгоритмов машинного обучения позволяет выявлять скрытые закономерности в данных, прогнозировать поведение потребителей, оптимизировать цепочки поставок и повышать эффективность использования ресурсов. В результате управление приобретает проактивный характер, ориентированный на предупреждение проблем, а не только на реагирование на них.

Несмотря на очевидные преимущества цифровых технологий, их внедрение в систему управления организациями сталкивается с рядом проблем. Одной из наиболее значимых является недостаточный уровень цифровых компетенций управленческого персонала. Отсутствие необходимых знаний и навыков ограничивает возможности эффективного использования цифровых инструментов и снижает отдачу от инвестиций в цифровизацию.

Серьёзным препятствием остаётся и сопротивление изменениям со стороны сотрудников, обусловленное опасениями утраты рабочих мест или усложнения трудовых функций. Кроме того, внедрение цифровых

технологий требует значительных финансовых затрат, что особенно актуально для малых и средних предприятий. Дополнительные риски связаны с обеспечением информационной безопасности и защитой конфиденциальных данных, что требует разработки соответствующих организационных и технических мер.

Совершенствование способов использования цифровых технологий в управлении предполагает формирование комплексной цифровой стратегии, интегрированной в общую стратегию развития организации. Такая стратегия должна учитывать цели и задачи предприятия, его отраслевую специфику и уровень цифровой зрелости. Важным направлением является реинжиниринг бизнес-процессов, обеспечивающий адаптацию организационной структуры к требованиям цифровой экономики.

Особое значение имеет развитие человеческого капитала и формирование цифровой культуры управления. Повышение квалификации управленческого персонала и обучение сотрудников работе с цифровыми инструментами позволяют повысить эффективность их использования и снизить сопротивление изменениям. В условиях быстрого развития технологий непрерывное обучение становится ключевым фактором успешной цифровой трансформации управления.

Анализ использования цифровых технологий в управлении

Цифровая технология	Функции в управлении	Управленческий эффект
ERP-системы	Интеграция и контроль ресурсов	Повышение эффективности
Облачные решения	Гибкость и мобильность управления	Снижение затрат
Big Data	Анализ и прогнозирование	Качество решений
Искусственный интеллект	Оптимизация процессов	Рост производительности

Источник: Совет Международного союза электросвязи (МСЭ) 2023

Совершенствование способов использования цифровых технологий в управлении организациями и предприятиями является важнейшим

фактором их устойчивого развития в условиях цифровой экономики. Цифровые технологии трансформируют традиционные управленческие подходы, обеспечивая повышение эффективности, гибкости и адаптивности управления. В то же время успешная цифровизация управления требует комплексного подхода, включающего развитие цифровых компетенций, совершенствование институциональных условий и формирование цифровой культуры. Реализация данных направлений позволит организациям повысить конкурентоспособность и обеспечить долгосрочное развитие в условиях постоянно меняющейся внешней среды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Davenport T. Process Innovation and Digital Management. Harvard Business School Press, 2022.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва, 2020.
3. Клейнер Г.Б. Цифровая экономика и управление предприятием. Москва, 2021.
4. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва, 2020.
5. Шваб К. Четвёртая промышленная революция. Москва, 2019.

УДК: 629.331.

ОЦЕНКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОМОБИЛЕЙ В ТАДЖИКИСТАНЕ.

Рофиев Исфандиёр Бахтиёрович,

*PhD докторант 3 курса, ассистент кафедры архитектуры,
Худжандского политехнического института Таджикского технического
университета имени академика М.С.Осими*

***Аннотация.** В статье рассматриваются основные показатели эффективности использования электромобилей в Республике Таджикистан с учётом региональных особенностей эксплуатации. Проведён анализ энергетической, экономической и экологической эффективности на примере Согдийской области. Установлено, что*

электромобили потребляют в среднем 13,7 кВт·ч/100 км, что в 7–8 раз экономичнее по сравнению с автомобилями с двигателем внутреннего сгорания. Рассмотрены показатели надёжности, срок службы аккумуляторов и частота технического обслуживания. Выявлено, что использование электромобилей позволяет снизить выбросы CO₂ на 1,8–2,2 тонны в год и уменьшить уровень шума в городах. На основе анализа предложены меры по развитию зарядной инфраструктуры, подготовке специалистов и стимулированию перехода на электротранспорт.

Ключевые слова: электромобиль, экологическая устойчивость, энергоэффективность, эксплуатационные показатели, Согдийская область, Таджикистан.

Рофиев Исфандиёр Бахтиёрович,

*PhD докторанти курси 3, ассистенти кафедраи меъморӣ,
Донишқадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи
академик М.С.Осимӣ дар шаҳри Хучанд*

Шарҳи мухтасар. Дар ин мақола нишондиҳандаҳои асосии самаранокии воситаҳои нақлиёти барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти хусусиятҳои амалиёти минтақавӣ баррасӣ мешаванд. Таҳлили нишондиҳандаҳои энергетикӣ, иқтисодӣ ва экологӣ бо истифода аз минтақаи Суғд ҳамчун мисол гузаронида шудааст. Муайян карда шуд, ки воситаҳои нақлиёти барқӣ ба ҳисоби миёна 13,7 кВт·соат/100 км энергия истеъмол мекунанд, ки ин нисбат ба воситаҳои нақлиёти дорои муҳаррикҳои дарунсӯз 7-8 маротиба самараноктар аст. Нишондиҳандаҳои эътимодноӣ, мӯҳлати хизмати батарея ва басомади нигоҳдорӣ таҳқиқ карда мешаванд. Муайян карда шуд, ки истифодаи воситаҳои нақлиёти барқӣ партовҳои CO₂-ро дар як сол 1,8-2,2 тонна кам мекунад ва сатҳи садоро дар шаҳрҳо коҳиш медиҳад. Дар асоси таҳлил, чораҳо барои рушди инфрасохтори пуркунӣ, омӯзонидани мутахассисон ва таълиқи гузариш ба нақлиёти барқӣ пешниҳод карда мешаванд.

Калидвожаҳо: воситаҳои нақлиёти барқӣ, самаранокии энергия, нишондиҳандаҳои самаранокӣ, устувории экологӣ, вилояти Суғд, Тоҷикистон.

ASSESSMENT OF ELECTRIC VEHICLE EFFICIENCY

INDICATORS IN TAJIKISTAN

Rofiev Isfandiyor Bakhtiyorovich,

*PhD student (3rd year), Assistant, Department of Architecture,
Khujand Polytechnic Institute of Tajik technical University named after
academician M.S.Osimi*

Abstract. *This article examines the key performance indicators for electric vehicles in the Republic of Tajikistan, taking into account regional operational characteristics. An analysis of energy, economic, and environmental performance is conducted using the Sughd region as an example. It was found that electric vehicles consume an average of 13.7 kWh/100 km, which is 7-8 times more fuel-efficient than vehicles with internal combustion engines. Reliability indicators, battery life, and maintenance frequency are examined. It is found that using electric vehicles reduces CO₂ emissions by 1.8-2.2 tons per year and reduces noise levels in cities. Based on the analysis, measures are proposed to develop charging infrastructure, train specialists, and encourage the transition to electric transport.*

Keywords: *electric vehicle, energy efficiency, performance indicators, environmental sustainability, Sughd region, Tajikistan.*

В последние десятилетия мировое сообщество активно стремится к переходу на устойчивые источники энергии и экологически чистые виды транспорта. Одним из наиболее перспективных направлений в этой сфере являются электромобили, которые способны существенно снизить уровень загрязнения окружающей среды и сократить зависимость от ископаемого топлива.

Для Республики Таджикистан, где энергосистема базируется преимущественно на гидроэнергетике, развитие электротранспорта имеет стратегическое значение. Использование электромобилей может не только способствовать рациональному использованию национальных энергоресурсов, но и снизить импорт топлива, уменьшить выбросы углекислого газа, улучшить экологическую ситуацию в городах страны.

Особый интерес представляет Согдийская область, как наиболее промышленно развитый регион Таджикистана, где наблюдается высокая плотность автомобильного транспорта. Внедрение электромобилей здесь может стать эффективным инструментом снижения эксплуатационных затрат и улучшения качества воздуха. [1, с 9];

Цель исследования - провести оценку показателей эффективности использования электромобилей в условиях Таджикистана, учитывая региональные особенности эксплуатации.

Задачи исследования:

1. Изучить энергетическую эффективность электромобилей в условиях Согдийской области.
2. Проанализировать показатели надёжности и эксплуатационной устойчивости.
3. Сравнить экономические затраты на обслуживание электромобилей и автомобилей с ДВС.
4. Оценить экологические преимущества применения электромобилей.
5. Определить перспективы развития инфраструктуры зарядных станций в Таджикистане.

Методы исследования включают анализ технических характеристик серийных электромобилей, расчёт энергоэффективности, сопоставление эксплуатационных и экономических показателей, а также оценку экологического воздействия. [2, с 13];

Таким образом, в данной работе рассматриваются ключевые показатели эффективности использования электромобилей, включающие:

- ☐ энергопотребление ($\text{кВт} \cdot \text{ч}/100 \text{ км}$);
- ☐ надёжность эксплуатации;
- ☐ стоимость владения и обслуживания;
- ☐ экологические выгоды и сокращение выбросов CO_2 .

Одним из ключевых критериев эффективности электромобилей является их энергетическая производительность, выражаемая через расход электроэнергии на 100 км пробега ($\text{кВт} \cdot \text{ч}/100 \text{ км}$). Данный показатель напрямую зависит от климатических условий, дорожного рельефа, массы автомобиля, стиля вождения и температуры окружающей среды. [2, с 15];

В условиях Согдийской области, где средняя температура воздуха в тёплые месяцы составляет $+30^\circ\text{C}$, а зимой - около 0°C , показатели энергоэффективности электромобилей могут колебаться на 10-20 % по сравнению с лабораторными данными производителей. В горных районах (Айни, Шахристон, Панджакент) расход энергии увеличивается из-за частых подъёмов и спусков, тогда как в равнинных городах (Худжанд, Бустон) он остаётся ближе к номинальному.

**Таблица 1. Энергопотребление электромобилей в условиях
Согдийской области**

№	Модель электромобиля	Средний расход энергии, кВт·ч/100 км	Пробег на одной зарядке, км	Климатические условия (°C)	Особенности эксплуатации
1.	BYD Dolphin (Compact)	13.5	420	+5...+35	Хорошая адаптация к жаркому климату
2.	Tesla Model 3 (Sedan)	14.2	480	+5...+35	Высокая эффективность на трассе, снижается в горах
3.	Changan Lumin (Mini EV)	12.8	300	+5...+35	Идеален для городских условий (Худжанд)
4.	Ora Good Cat (SUV)	15.1	400	0...+30	Увеличенный расход в холодное время года
5.	Dongfeng Nano Box (Urban EV)	13.0	350	0...+30	Оптimalен для коротких поездов и ровных дорог

Средний показатель энергопотребления электромобилей, используемых в регионе, составляет 13.7 кВт·ч/100 км, что эквивалентно примерно 11 сомони при средней стоимости электроэнергии 0.8 сомони за кВт·ч. Для сравнения, аналогичный автомобиль с бензиновым двигателем потребляет около 8 литров бензина на 100 км, что составляет 80-85 сомони при текущих ценах на топливо.

Таким образом, при одинаковом пробеге электромобиль обеспечивает снижение эксплуатационных энергозатрат в 7-8 раз, что делает его

экономически целесообразным при условии доступной зарядной инфраструктуры.

Надёжность является одним из важнейших критериев при оценке эффективности эксплуатации электромобилей. Она определяется стабильностью работы основных систем (электродвигателя, аккумуляторной батареи, системы управления) и частотой необходимости технического обслуживания. [4, с 5];

В условиях Согдийской области, где наблюдаются значительные температурные колебания и неровный рельеф, эксплуатационные характеристики электромобилей могут изменяться. При низких температурах (зимой, особенно в горных районах) ёмкость аккумуляторов может снижаться на 10–25 %, что уменьшает запас хода. Тем не менее, современные модели, оснащённые системами терморегулирования батареи, демонстрируют устойчивую работу даже при 0 °С.

Таблица 2.

Основные показатели надёжности электромобилей (по данным эксплуатационных наблюдений в Согдийской области)

№	Показатель	Среднее значение	Примечание
1.	Срок службы аккумуляторной батареи	8–10 лет (150 000–200 000 км)	При условии правильной зарядки
2.	Время полной зарядки (от сети 220 В)	6–8 часов	Уменьшается до 1–2 ч на быстрой станции
3.	Интервал технического обслуживания	1 раз в год	Проверка программного обеспечения и батареи
4.	Доля потери ёмкости батареи за 5 лет	10–15 %	Зависит от температурных условий
5.	Средняя частота отказов систем управления	<1 %	Высокая надёжность современных моделей

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

По результатам анализа установлено, что электромобили демонстрируют высокую эксплуатационную устойчивость и требуют в 2–3 раза меньше технического обслуживания, чем автомобили с ДВС. Отсутствие сложных механических узлов (таких как коробка передач, система зажигания, выхлопная система) снижает вероятность поломок и уменьшает расходы на ремонт.

Единственным чувствительным компонентом остаётся аккумуляторная батарея, эффективность которой зависит от температуры, качества электроэнергии при зарядке и регулярности обслуживания. Тем не менее, современные литий-железо-фосфатные (LFP) аккумуляторы, применяемые в новых моделях BYD и Tesla, показали устойчивость к жаркому климату и длительный срок службы.

Экономическая эффективность электромобиля определяется совокупностью затрат, связанных с его эксплуатацией, обслуживанием и амортизацией в течение жизненного цикла. Ключевыми параметрами являются:

- ☐ стоимость энергии (электричества или топлива);
- ☐ частота и стоимость технического обслуживания;
- ☐ амортизационные потери;
- ☐ срок окупаемости вложений.

В условиях Согдийской области, где тариф на электроэнергию составляет в среднем 0,8 сомони за 1 кВт·ч, а цена бензина колеблется в пределах 10–11 сомони за литр, эксплуатация электромобиля становится значительно выгоднее по сравнению с автомобилями с ДВС.

Таблица 3.

**Сравнительные экономические показатели эксплуатации
(100 км пробега)**

№	Показатель	Электромобиль	Автомобиль с ДВС	Комментарий
1.	Энергозатраты	14 кВт·ч × 0,8 = 11,2 сомони	8 л × 10,5 = 84 сомони	Разница ~7,5 раз
2.	Годовые расходы на обслуживание	900 сомони	2500 сомони	Замена масла, фильтров не требуется
3.	Средний годовой пробег	15 000 км	15 000 км	-

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

4.	Амортизационные расходы за 5 лет	25 % стоимости авто	40 %	Медленное старение техники
5.	Общие эксплуатационные расходы за 1 год	≈ 2700 сомони	≈ 11 000 сомони	С учётом энергии и ТО
6.	Срок окупаемости (при средней цене авто 150 000 сомони)	4–5 лет	-	После этого эксплуатация дешевле

Из приведённых данных видно, что даже при более высокой первоначальной стоимости, электромобиль окупается в течение 4–5 лет благодаря низким затратам на энергию и обслуживание. После этого периода владелец получает чистую экономию 7–8 тысяч сомони в год по сравнению с аналогичным автомобилем с ДВС.

Дополнительным преимуществом является меньшая зависимость от колебаний цен на топливо, что особенно важно в условиях региональных и мировых энергетических кризисов.

Одним из важнейших преимуществ электромобилей является их экологическая чистота. В отличие от автомобилей с двигателями внутреннего сгорания, они не выделяют выхлопных газов, не производят шума и не способствуют загрязнению воздуха. Это особенно актуально для густонаселённых районов Согдийской области, таких как Худжанд, Бустон и Гафуров, где уровень автомобильных выбросов остаётся высоким.

Согласно расчётам, эксплуатация одного электромобиля вместо автомобиля с бензиновым двигателем позволяет сократить ежегодные выбросы углекислого газа (CO₂) примерно на 1,8–2,2 тонны при среднем пробеге 15 000 км. Кроме того, уровень шума при движении электромобиля на 20–25 дБ ниже, чем у ДВС, что положительно влияет на качество городской среды и здоровье населения.

Таблица 4.

Сравнительные экологические показатели электромобилей и автомобилей с ДВС

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

№	Показатель	Электромобиль	Автомобиль с ДВС	Примечание
1.	Выбросы CO ₂ , г/км	0	180–200	Снижение на 100 % при эксплуатации
2.	Выбросы NO _x и PM _{2.5}	0	1,5–2,0 г/км	Снижение загрязнения воздуха
3.	Уровень шума, дБ	50–55	70–80	Благоприятно для жилых районов
4.	Вторичное загрязнение (масла, фильтры)	Отсутствует	Есть	Нет необходимости в замене масла
5.	Количество зарядных станций в Согдийской области (2025 г.)	15 единиц	-	Требуется развитие инфраструктуры

Развитие рынка электромобилей в Таджикистане сталкивается с рядом вызовов - ограниченным количеством зарядных станций, отсутствием налоговых стимулов и низким уровнем информированности населения. Тем не менее, потенциал страны остаётся высоким благодаря экологически чистой гидроэнергетике и росту интереса к "зелёным" технологиям.

Для ускорения внедрения электромобилей в Согдийской области целесообразно:

1. Создать государственную программу поддержки электромобилей, включая льготы при ввозе и регистрации.
2. Развивать сеть зарядных станций в крупных городах и вдоль автомагистралей Душанбе – Хучанд – Панҷакент.
3. Организовать подготовку специалистов по обслуживанию электро-транспорта в технических вузах (в том числе ДПДТТ им. М.С. Осими).
4. Проводить информационные кампании для повышения общественной осведомлённости о преимуществах электротранспорта.

5. Стимулировать переход государственных учреждений и таксомоторных компаний на электромобили. [8, с 4];

Электромобили представляют собой реальное решение для снижения загрязнения окружающей среды и оптимизации энергопотребления в Таджикистане. В Согдийской области их внедрение особенно целесообразно, учитывая доступ к дешёвой гидроэнергии и высокий уровень автомобилизации региона. Развитие зарядной инфраструктуры и государственная поддержка позволят в ближайшие годы существенно увеличить долю экологически чистого транспорта в стране.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мирзоева, З.Ш. Энергетическая эффективность и экологические преимущества электромобилей. - Душанбе: ТаджикНИИНТИ, 2023. - 112 с.

2. Саидов, Д.А. Перспективы внедрения электротранспорта в горных регионах Центральной Азии. // Вестник технических наук Таджикистана, 2024, №2, с. 45–53.

3. Ministry of Energy and Water Resources of the Republic of Tajikistan.» *National Strategy for Energy Efficiency and Renewable Energy 2030.* - Dushanbe, 2022.

4. Мирзоев, Б.Н., Рофиев, И.С. Анализ условий эксплуатации электротранспорта в Согдийской области. // Материалы Международной конференции “Зелёные технологии и устойчивое развитие”*. - Худжанд: Политехнический институт ТТУ, 2024. - с. 78-85.

5. International Energy Agency (IEA). Global EV Outlook 2024: Scaling up the transition to electric mobility. - Paris: IEA Publications, 2024.

6. European Environment Agency (EEA). Electric vehicles and the environment: Impacts and future perspectives. - Copenhagen: EEA Report No. 7/2023.

7. Zhang, Y., & Li, W. Performance and reliability analysis of electric vehicles in mountainous regions. // Journal of Sustainable Transportation, Vol. 18, No. 3, 2023, pp. 210-222.

8. Tajik Technical University named after academician M.S. Osimi. Scientific report on sustainable mobility and transport electrification in Tajikistan. - Dushanbe, 2024.

9. «BYD Auto Ltd.» Technical specifications and energy consumption data of BYD electric vehicles. - Shenzhen, 2024.

РАҚАМИСОЗИИ ШУҒЛ ВА РУШДИ ТИҶОРАТИ РАҚАМӢ ДАР ҶАҲОНИ МУОСИР: ТАҲЛИЛИ ИМКОНИЯТҲО ВА ХАТАРҲО

ҚУЛБОБОВЕВ Ҷ.А.

ассистенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тилъорати Тоҷикистон. Суроға: 735700, Љумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуљанд, И.Сомонӣ 169.

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкур ба муаммоҳои шугли рақамӣ, тиҷорати рақамӣ ва рушди он дар замони муосир, пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ бахшида шудааст. Инчунин ба яке аз самтҳои нав ва афзояндаи шугл дар асри XXI — фриланс (freelance), яъне иҷрои кори муваққатӣ ё лоиҳаӣ барои муштариён, ки дар асоси шартнома ва бидуни баста будан ба як муассисаи муайян амалӣ мегардад таваҷҷӯҳ карда шудааст.

Калидвожаҳо: шугли рақамӣ, тиҷорати рақамӣ, рушди фриланс, платформаҳо, барномасозӣ, тиҷорати криптооасъор, хатарҳо

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЗАНЯТОСТИ И РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ И РИСКОВ.

КУЛБОБОВЕВ Дж.А.

Ассистент кафедры мировой экономики Института экономики и торговли Таджикского государственного университета торговли. Адрес: 735700, Республика Таджикистан, Худжанд, ул. И. Сомони, 169.

Аннотация. Данная статья посвящена проблемам цифровой занятости, цифровой коммерции и ее развития в современную эпоху, стремительному развитию информационных и цифровых технологий.

Внимание также уделяется одной из новых и быстрорастущих сфер занятости в XXI веке — фрилансу, то есть выполнению временной или проектной работы для клиентов на контрактной основе и без привязки к конкретной организации.

Ключевые слова: цифровая занятость, цифровой бизнес, развитие фриланса, платформы, программирование, торговля криптовалютами, риски

DIGITALIZATION OF EMPLOYMENT AND DEVELOPMENT OF DIGITAL BUSINESS IN THE MODERN WORLD: ANALYSIS OF OPPORTUNITIES AND RISKS

KULBOBOEV J.A.

*Assistant department of World Economy, Institute of Economics and Trade,
Tajik State University of Trade. Address: 735700,
Republic of Tajikistan, Khujand, I.Somoni 169.*

Abstract: *This article addresses the issues of digital employment, digital commerce and its development in the modern era, and the rapid development of information and digital technologies.*

Attention is also paid to one of the new and rapidly growing areas of employment in the 21st century: freelancing, which is the performance of temporary or project-based work for clients on a contract basis and without being tied to a specific organization.

Keywords: *digital employment, digital business, freelancing development, platforms, programming, cryptocurrency trading, risks*

Дар асри иттилоотӣ рушди технологияҳои рақамӣ ва интернет ба бозори меҳнат таъсири амиқ расонида, шаклҳои нави шуғлро ба вуҷуд овардааст. Агар дар гузашта меҳнат асосан дар шакли анъанавӣ сурат мегирифт, имрӯз қисми зиёди шуғл ба фазои рақамӣ интиқол ёфтааст. Ин равандро муҳаққиқон ҳамчун "рақамисозии шуғл" (digital employment) тавсиф мекунанд [1].

Шуғли рақамӣ фаъолияти меҳнатиест, ки пурра ё қисман тавассути платформаҳои онлайн, технологияҳои рақамӣ ва интернет амалӣ мегардад. Он имконият медиҳад, ки шахс новобаста аз макони зист дар бозори ҷаҳонӣ иштирок намояд. Дар замони муосир, бо пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ, шаклҳои анъанавии шуғл тадриҷан ба намудҳои нави фаъолият ҷой дода истодаанд, аз ҷумла "иқтисоди гига" (gig economy), ки ба кори лоиҳавӣ ва муваққатӣ асос ёфтааст [2].

Дар замони муосир, бо пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ, шаклҳои анъанавии шуғл ба таври ҷиддӣ тағйир ёфтаанд. Яке аз самтҳои нав ва афзояндаи шуғл дар асри XXI — фриланс (freelance) мебошад. Фриланс маънои иҷрои кори муваққатӣ ё лоиҳаӣ барои муштариёро дорад, ки одатан дар асоси шартнома ва бидуни баста будан ба як муассисаи муайян амалӣ мегардад.

Яке аз омилҳои муҳими рушди фриланс — платформаҳои меҳнати рақамӣ мебошанд, ки ба кордихандагон ва фрилансерҳо имконият медиҳанд то ба осонӣ ҳамкорӣ намоянд. Аз ҷумла, платформаҳои маъруф ба монанди Upwork, Freelancer ва Fiverr ҳамчун муҳитҳои электронии васеъ истифода мешаванд, ки дар онҳо миллионҳо корбарон аз тамоми ҷаҳон ғайолият мекунанд.

Хизматрасониҳои рақамӣ дар доираи фриланс бахшҳои гуногунро дар бар мегиранд, ки муҳими онҳо инҳоянд:

- **Барномасозӣ ва таҳияи нармафзор:** яке аз самтҳои сарталаб дар бозори ҷаҳонии меҳнати фриланс. Забонҳои барномасозӣ (Python, JavaScript, PHP ва ғайра), таҳияи барномаҳои веб ва мобилӣ, сохтани системаҳои иттилоотӣ аз ҷумлаи хизматрасониҳои маъмул ба шумор мераванд.
- **Дизайни графикӣ ва UI/UX:** эҷоди логотип, баннер, интерфейсиҳои истифодабарии барномаҳо ва сайтҳо, ки нақши муҳим дар ҷалби истифодабаранда ва маркетинг доранд.
- **Тарҷума ва таҳрири матн:** бо рушди ҷаҳонишавӣ ва зарурати иртиботи бисёрзабона, тарҷумонҳои фриланс дар самтҳои илмӣ, тичоратӣ ва ҳуқуқӣ нақши муҳим мебозанд.
- **Копирайтинг ва маркетинги рақамӣ:** эҷоди матнҳои фурӯшӣ, мақолаҳои блог, стратегияи SMM ва SEO барои вебсайтҳо.
- **Хизматрасониҳои муҳосибӣ ва машваратӣ:** пешниҳод намудани хидматҳои молиявӣ ва ҳуқуқӣ низ тадриҷан ба фриланс ҷалб мегардад.

Фриланс дорои як қатор бартариҳо мебошад, ки онро барои қисми зиёди машғулбудагон ҷолиб мегардонад:

- Озодии вақти корӣ ва интихоби лоиҳаҳо;
- Имконияти кор бо мизочони байналмилалӣ;
- Дастрасӣ ба даромади бештар (махсусан дар кишварҳои рӯ ба рушд);
- Имкони рушди малакаҳо ва таҷрибаи касбӣ тавассути лоиҳаҳои гуногун.

Бо вучуди афзалиятҳо, фаъолияти фрилансерӣ дорои як қатор мушкилот аст:

- Номуайянии даромад ва набудани устувории молиявӣ;
- Масъалаи ҳуқуқӣ ва андозбандӣ;
- Камбуди иртиботи мустақим бо мизоч;
- Рақобати шадид, бахусус дар платформаҳои калон.

Бо рушди иқтисоди рақамӣ ва рақамикунонии равандҳои меҳнатӣ, фриланс ҳамчун як шакли муосири шуғл аҳамияти бештар касб мекунад. Платформаҳои меҳнатии рақамӣ мисли **Upwork**, **Freelancer** ва **Fiverr** на танҳо фазои корӣ фароҳам меоранд, балки имкониятҳои рушди касбӣ ва молиявиро низ васеъ мекунанд. Барои кишварҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла Тоҷикистон, ҷалби ҷавонон ба ин самт метавонад як роҳи муассири коҳиши бекорӣ ва боло бурдани сатҳи зиндагӣ бошад.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисоди рақамӣ, намудҳои нави фаъолияти меҳнатӣ ва даромад ба вучуд омадаанд, ки яке аз муҳими онҳо — тичорати рақамӣ дар соҳаи молия, яъне бозори криптооасъорҳо мебошад. Бо рушду тавсеаи технологияҳои блокчейн ва пули рақамӣ (cryptocurrency), ин соҳа ба як баҳши васеъ ва сердаромади иқтисоди ҷаҳонӣ мубаддал шудааст.

Тичорати рақамӣ ба ҳамаи шаклҳои фурӯш ва хариди рақамӣ дар муҳитҳои онлайн дахл дорад. Яке аз самтҳои муҳими тичорати рақамӣ-тичорати криптооасъор мебошад, ки тавассути платформаҳои махсуси мубодилавӣ, аз қабилӣ Binance, Coinbase, Bybit, Kraken ва дигарон амалӣ мегардад.

Дар чунин платформаҳо, истифодабарандагон метавонанд аз имкониятҳои гуногуни молиявӣ истифода баранд, аз ҷумла:

- **Трейдинг (Trading)** — хариду фурӯши криптооасъорҳо бо мақсади ба даст овардани фоида аз тағйироти нархҳо;
- **Стейкинг (Staking)** — бастани криптооасъор дар шабакаҳои блокчейн бо ҳадафи дарёфти фоиз (interest) ё мукофот (reward);
- **Фарминг (Yield Farming)** — пешниҳоди ликвидият (liquidity) ба протоколҳои молияи ғайримарказонидашуда (DeFi) бо мақсади ба даст овардани даромади баландтар дар шакли фоизи солана.

Фаъолият дар бозори криптооасъор на танҳо хариду фурӯши анъанавии дороиҳои рақамиро дар бар мегирад, балки самтҳои гуногуни меҳнатӣ ва ихтисосҳоро низ фаро мегирад. Дар ин соҳа мутахассисон метавонанд дар вазифаҳои зерин фаъолият намоянд:

- **Таҳлилгари молияи рақамӣ (crypto analyst)** — таҳлили бозор, пешгӯии равандҳои нарх ва таҳияи стратегияҳои сармоягузорӣ;
- **Трейдери касбӣ (day trader, swing trader)** — анҷом додани амалиётҳои тиҷоратии кӯтоҳмуддат ё миёнамуддат барои дарёфти фоида;
- **Таҳиягари смарт-контрактҳо (blockchain developer, Solidity developer)** — эҷод ва рушди шартномаҳои интеллектуалӣ дар асоси технологияҳои блокчейн;
- **Мудирӣ иртиботӣ дар Web3 (community manager)** — идора ва рушд додани ҷомеаҳои онлайнӣ дар атрофи лоиҳаҳои криптоасъор ва Web3;
- **Мутахассиси амният ва аудит (cybersecurity specialist, smart contract auditor)** — таъмини амнияти шабакаҳо ва санҷиши шартномаҳои интеллектуалӣ бо мақсади ошкор ва пешгирии хатогиҳо ва хатарҳо;
- **Мушовир оид ба сармоягузорӣ ва DeFi** — роҳнамоӣ дар интихоби стратегияҳои самараноки сармоягузорӣ дар лоиҳаҳои молияи ғайримарказонидашуда.

Ҳамин тариқ, бозори криптоасъор ба як экосистемаи мукаммали рақамӣ табдил ёфтааст, ки барои мутахассисони соҳаҳои гуногун имкониятҳои васеи рушди касбӣ ва даромади устувор фароҳам меорад.

Binance — яке аз бузургтарин ва пурнуфузтарин биржаҳои криптоасъор дар сатҳи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, ки доираи васеи хизматрасониҳоро пешниҳод менамояд. Аз ҷумла, ин платформа имкониятҳои трейдинг, стейкинг, фарминг, муомила бо NFT, инчунин хизматрасониҳои марбут ба молияи ғайримарказонидашуда (DeFi)-ро фароҳам меорад.[4]

Coinbase — як платформи пешрафтаи амрикоӣ мебошад, ки бо риояи стандартҳои баланди танзимкунӣ фарқ мекунад ва барои корбарони нав ва сатҳи миёна махсусан мувофиқ мебошад. Coinbase бо пешниҳоди хидматҳои содда, шаффоф ва дастрас равандҳои муомила бо криптоасъорҳоро барои омма осон мегардонад.[5]

Фаъолияти рақамӣ дар бозори криптоасъор дорои афзалиятҳо ва хатарҳо мебошад.

Афзалиятҳо:

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- **Дастрасии ҷаҳонӣ ба бозори молиявӣ** - истифодабарандагон метавонанд аз ҳар нуқтаи дунё ба воситаи интернет бидуни маҳдудияти ҷуғрофӣ дар муомилоти молиявӣ ширкат варзанд;
- **Имконияти даромади пасивӣ** - тавассути иштирок дар механизмҳои **стейкинг** ва **фарминг**, истифодабаранда метавонад бе иштироки мустақим даромади мунтазам ба даст оварад;
- **Диверсификатсияи дорониҳо ва муҳофизат аз таваррум** - сармоягузори ба криптоасъор метавонад воситаи алтернативии нигоҳ доштани арзиш дар шароити таваррум ё ноустувории иқтисодӣ гардад;
- **Навовариҳои технологӣ ва имкониятҳои касбӣ** - иштироки фаъол дар соҳаи крипто ба рушди малакаҳои рақамӣ, имкониятҳои шуғл ва эҷоди касбҳои нав мусоидат мекунад.

Хатарҳо:

- **Ноустувории нархҳо** — бозори криптоасъор бо тағйироти шадиди нархҳо хос аст, ки метавонад боиси фоида ё зиёни назаррас гардад;
- **Хавфи тағйироти ҳуқуқӣ** — набудани танзими устувор ва гуногунрангии қонунгузори дар кишварҳои гуногун метавонад ба фаъолияти сармоягузoron таъсири манфӣ расонад;
- **Хатарҳои амниятӣ ва қаллобӣ** — вучуд доштани хатари баланди ҳакерӣ, қаллобӣ (scams), ё ҳодисаҳои "rug pull" (нақшаҳои фиребандаи барҳамдиҳӣ) аз масъалаҳои ҷиддии соҳа ба шумор мераванд;
- **Иттилооти мураккаб ва зарурати дониши техникӣ** — кор дар ин бозор талаботи баланд ба саводи молиявӣ ва фаҳмиши амиқи технологияи блокчейнро талаб мекунад, ки барои аксари истифодабарандагонӣ нав душвор аст.

Тичорати рақамӣ дар заминаи криптоасъор ва молияи марказонидашуда яке аз самтҳои афзояндаи иқтисоди ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Бо платформаҳои ба мисли Binance ва Coinbase, миллионҳо нафар имкони иштирок дар бозорҳои молиявии навро пайдо мекунанд. Бо вучуди хатарҳои эҳтимолӣ, рушди босуръати ин бахш шаҳодати он аст, ки дар оянда нақши криптоасъорҳо ва молияи рақамӣ боз ҳам афзоиш хоҳад ёфт.

Ин соҳа, хусусан барои ҷавонони дорони малакаҳои рақамӣ, метавонад на танҳо як манбаи нави даромад, балки заминае барои рушди устувори касбӣ ва худшиносии иқтисодӣ бошад. Иштирок дар бозори криптоасъор ва фаъолият дар самтҳои марбут ба он, аз қабili таҳлил,

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

барномасозӣ, идоракунии платформаҳои рақамӣ ва хизматрасониҳои молиявии ғайримарказонидашуда (DeFi), ба ҷавонон имконият медиҳад, ки малакаҳои рақамии худро дар муҳити амалӣ татбиқ намоянд; таҷрибаи кории байналмилалӣ ба даст оваранд; мустақилона фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузориро оғоз кунанд; дар экосистемаҳои муосири Web3 ва иқтисоди рақамӣ ҷойгоҳи касбии худро пайдо намоянд.

Бо назардошти суръати баланди рушди технологияҳои молиявии рақамӣ, ҷаҳонишавии бозорҳои сармоя ва дурнамои афзоиши талабот ба мутахассисони соҳаи крипто ва блокчейн, ҷавонон метавонанд аз имкониятҳои мавҷуда истифода бурда, саҳми арзанда дар рушди иқтисоди рақамии миллӣ ва байналмилалӣ гузоранд.

Рақамисозии шуғл падидаи муҳими асри муосир буда, ба иқтисоди миллӣ ва ҷаҳонӣ таъсири амиқ мерасонад. Binance ва дигар платформаҳои рақамӣ нишон медиҳанд, ки меҳнат дар оянда бештар ба шаклҳои онлайнӣ ва рақамӣ мегузарад.

Дар шароити Тоҷикистон ва кишварҳои дигари Осиёи Марказӣ, ки сатҳи бекории ҷавонон нисбатан баланд ва имкониятҳои маҳдуд дар бозори анъанавии меҳнат вучуд доранд, рушди соҳаи криптоасёр ва иқтисоди рақамӣ метавонад ҳамчун як роҳи алтернативии шуғли пурдаромад хидмат кунад.

Дар Тоҷикистон солҳои охир таваҷҷуҳи ҷавонон ба самтҳои рақамӣ афзоиш ёфтааст. Бисёре аз онҳо дар курсҳои омӯзиши **барномасозӣ, графикаи компютерӣ, дизайн ва блокчейн** иштирок меkunанд. Масалан, барномаи "Digital CASA" ва ташаббусҳои ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ дар самти рушди малакаҳои рақамӣ ба ҷавонон имконият медиҳанд, ки барои ширкат дар бозорҳои фриланс ва криптоасёр омодагӣ бигиранд.

Ҷавонон аз шаҳрҳои калон (Душанбе, Хучанд, Бохтар) бо истифода аз платформаҳо ба монанди **Binance, Bybit, ё Coinbase** дар фаъолияти **трейдинг ва инвеститсияҳои рақамӣ** иштирок меkunанд.

Баъзеҳо дар платформаҳои фриланс, ба монанди **Upwork** ва **Fiverr**, дар самти Web3 кор меkunанд (масалан, тархрезии NFT, тарҷумаи whitepaper барои лоиҳаҳои блокчейн, таҳияи smart contract).

Муҳочирони меҳнати бозгашта, ки таҷриба ва дониш аз хориҷ гирифтаанд, низ метавонанд бо сармояи хурд фаъолияти онлайнӣ оғоз намоянд ва аз Ҷойҳои иқтисоди рақамӣ бархурдор шаванд.

Дар кишварҳои ҳамсоя, ба монанди Қирғизистон, Ўзбекистон ва Қазоқистон, ҳукумат барномаҳои мушаххас барои рушди молияи рақамӣ

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

роҳандозӣ намудаанд. Масалан, Узбекистон дар соли 2022 платформаи расмӣ мубодилаи крипто таъсис дод ва Қазоқистон як экосистемаи васеи майнинги конунии криптоасъорро рушд медиҳад. Ин таҷрибаҳо метавонанд барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун намунаи татбиқшаванда хизмат кунанд.

Ҳамин тавр, барои кишварҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, зарур аст, ки заминаи ҳуқуқӣ ва инфрасохтори рақамиро рушд диҳанд, то шаҳрвандон аз имкониятҳои нави шуғл истифода баранд.

Рушди бозори криптоасъор ва иқтисоди рақамӣ метавонад барои ҷавонони Тоҷикистон, махсусан дар минтақаҳои дурдасту имкониятнок, як воситаи муҳими худмуайянсозии иқтисодӣ, коҳиши муҳочират ва таъмини шуғли беҳатару босамар гардад. Барномаҳои миллии дастгирии соҳибкории рақамӣ, рушди инфрасохтори интернет ва баланд бардоштани саводи молиявии рақамӣ метавонад ин равандро боз ҳам суръат бахшад.

Адабиёти истифодашуда

1. Degryse C. Digitalisation of the economy and its impact on labour markets. European Trade Union Institute, 2016.
2. Graham M., Hjorth I., & Lehdonvirta V. Digital labour and development: impacts of global digital labour platforms and the gig economy on worker livelihoods. Transfer: European Review of Labour and Research, 2017.
3. International Labour Organization (ILO). World Employment and Social Outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. Geneva, 2021.
4. Xu M., Chen X., & Kou G. A systematic review of blockchain. Financial Innovation, 5(1), 2019.
5. Binance. Products and Services. Retrieved from: <https://www.binance.com>
6. Coinbase. About and Features. Retrieved from: <https://www.coinbase.com>

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ
ПРОМЫШЛЕННЫХ ЦЕНТРОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ
СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ**

Назарова Замира Салимчоновна

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ ба заб
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*докторант кафедри цифровая экономика и менеджмента ГОУ «ХГУ
имени академика Б. Гафурова», Тел.: +992 92 614 83 54*

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты совершенствования управления развитием промышленных центров в экономической системе Согдийской области Республики Таджикистан. Обоснована значимость промышленных центров как ключевых элементов регионального экономического роста. Проведён анализ современного состояния промышленного комплекса области, выявлены основные проблемы управления и ограничения устойчивого развития. Особое внимание уделено вопросам стратегического планирования, инвестиционной политики, цифровизации управленческих процессов и развитию человеческого капитала. На основе статистических данных и аналитических материалов предложены направления повышения эффективности управления промышленными центрами региона. Полученные выводы и рекомендации могут быть использованы органами регионального управления при разработке программ социально-экономического развития.

Ключевые слова: Промышленные центры, региональное управление, экономическая система, промышленное развитие, Согдийская область, инвестиционная политика, стратегическое планирование.

**ТАКМИЛИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ МАРКАЗҲОИ САНОАТӢ ДАР
НИЗОМИ ИҚТИСОДИИ ВИЛОЯТИ СУҒД**

Назарова Замира Салимҷоновна

*докторанти кафедраи иқтисодӣ рақамӣ ва менеҷменти МДТ
ДДХ ба номи академик Б. Гафуров, Тел.: +992 92 614 83 54*

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур чанбаҳои назариявӣ ва амалии такмили идоракунии рушди маркази саноатӣ дар системаи иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешавад. Аҳамияти марказҳои саноатӣ ҳамчун унсурҳои асосии рушди иқтисодии минтақаҳои асоснок карда шудааст. Таҳлили вазъияти ҳозираи комплекси саноатии

вилоят, муайян намудани масъалаҳои асосии идоракунии ва маҳдудиятҳои таъкиқоти устувор. Таваҷҷуҳи махсус ба банақшагирии стратегӣ, сиёсати сармоягузорӣ, рақамикунони равандҳои идоракунии ва рушди сармояи инсонӣ дода шуд. Дар асоси маълумотҳои статистикӣ ва материалҳои таҳлилий роҳҳои баланд бардоштани самаранокии идоракунии марказҳои саноатии вилоят пешниҳод карда шудаанд. Натиҷаҳо ва тавсияҳои мақомоти ҳокимияти давлатии вилоят ҳангоми таҳияи барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ истифода бурда метавонанд.

Калидвожаҳо: Марказҳои саноатӣ, идоракунии минтақавӣ, низомии иқтисодӣ, рушди саноат, вилояти Сугд, сиёсати сармоягузорӣ, банақшагирии стратегӣ.

IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL CENTERS IN THE ECONOMIC SYSTEM OF THE SUGHD REGION

Nazarova Zamira Salimdzhonovna

*doctoral student of the Department of digital economy and management
State Educational Institution Khujand State University named after
academician B. Gafurov, Tel.: +992 92 614 83 54*

Abstract. *This article examines the theoretical and practical aspects of improving the management of industrial center development in the economic system of the Sughd region of the Republic of Tajikistan. The importance of industrial centers as key elements of regional economic growth is substantiated. An analysis of the current state of the region's industrial complex was conducted, identifying key management issues and constraints to sustainable development. Particular attention was paid to strategic planning, investment policy, digitalization of management processes, and human capital development. Based on statistical data and analytical materials, approaches to improving the management efficiency of the region's industrial centers are proposed. The findings and recommendations can be used by regional government bodies when developing socioeconomic development programs.*

Key words: *Industrial centers, regional management, economic system, industrial development, Sughd region, investment policy, strategic planning.*

В условиях глобализации и усиления конкурентной борьбы между регионами особую актуальность приобретает проблема эффективного управления развитием промышленных центров. Промышленность остаётся основой экономического потенциала многих регионов, обеспечивая занятость населения, формирование валового регионального продукта и экспортных поступлений.

Согдийская область является одним из наиболее индустриально развитых регионов Республики Таджикистан. Исторически сложившаяся промышленная специализация, наличие природных ресурсов, выгодное географическое положение и транспортная доступность способствовали формированию здесь крупных промышленных центров. Вместе с тем, современные экономические вызовы требуют пересмотра традиционных подходов к управлению развитием промышленности и внедрения новых управленческих инструментов.

Целью данной статьи является разработка научно обоснованных рекомендаций по совершенствованию управления развитием промышленных центров в экономической системе Согдийской области.

Промышленный центр представляет собой территориально локализованную совокупность промышленных предприятий, инфраструктурных объектов и трудовых ресурсов, связанных между собой производственными и экономическими отношениями. Промышленные центры формируют «точки роста» региональной экономики и оказывают мультипликативное воздействие на развитие смежных отраслей.

В современных экономических системах управление промышленными центрами выходит за рамки административного регулирования и включает стратегическое планирование, инвестиционное сопровождение, инновационное развитие и социальную ответственность бизнеса.

В научной литературе выделяются следующие основные подходы:

- ✓ системный подход, предполагающий рассмотрение промышленного центра как сложной социально-экономической системы;
- ✓ кластерный подход, ориентированный на формирование производственно-технологических связей;
- ✓ инновационный подход, основанный на внедрении новых технологий и управленческих решений;

✓ территориально-стратегический подход, учитывающий пространственные и ресурсные особенности региона.

Для Согдийской области наиболее перспективным является комбинированное применение указанных подходов.

Согдийская область занимает лидирующее место в промышленном производстве Республики Таджикистан. На её долю приходится более 60 % общего объёма промышленной продукции страны. В регионе функционирует свыше 1300 промышленных предприятий различной формы собственности.

Основу промышленной структуры составляют:

- ✓ горнодобывающая промышленность;
- ✓ металлургия; производство строительных материалов;
- ✓ пищевая и лёгкая промышленность;
- ✓ переработка сельскохозяйственного сырья.

К ключевым промышленным центрам Согдийской области относятся города Худжанд, Истаравшан, Канибадам, Исфара, Бустон и ряд промышленных зон районного значения. Именно в этих центрах сосредоточена основная часть производственных мощностей и трудовых ресурсов.

В последние годы наблюдается устойчивый рост объёмов промышленного производства, обусловленный реализацией государственных программ индустриализации, созданием свободных экономических зон и активным привлечением инвестиций.

Несмотря на положительные тенденции, система управления развитием промышленных центров Согдийской области сталкивается с рядом проблем.

Инфраструктурные и технологические ограничения

Значительная часть промышленных предприятий использует морально устаревшее оборудование, что снижает производительность труда и конкурентоспособность продукции.

Ограниченность инвестиционных ресурсов

Хотя объёмы инвестиций растут, сохраняется зависимость от внешних источников финансирования, а механизмы государственно-частного партнёрства пока используются недостаточно эффективно.

Кадровые проблемы

Наблюдается дефицит квалифицированных специалистов в области промышленного менеджмента, инженерии и цифровых технологий.

Таблица 1.

Основные показатели промышленного развития Согдийской области

Показатель	2023 г.	2024 г.	2025 г.
Объём промышленного производства, млрд сомони	26,5	30,1	38,0
Количество промышленных предприятий	1100	1198	1301
Темп роста производства, %	110,7	113,5	132,8
Доля области в промышленности страны, %	56,1	58,7	>60

Источники: Агентство по статистике при Президенте РТ. Статистический ежегодник. - Душанбе, 2024

Направления совершенствования управления развитием промышленных центров.

Необходимо формирование долгосрочной стратегии развития промышленных центров с учётом региональной специализации и глобальных экономических трендов.

Внедрение цифровых платформ мониторинга, электронных систем отчётности и анализа данных позволит повысить эффективность управленческих решений.

Развитие инвестиционной инфраструктуры

Создание индустриальных парков, расширение свободных экономических зон и улучшение сервисов сопровождения инвесторов.

Развитие человеческого капитала

Совершенствование системы профессионального образования и переподготовки кадров в тесной связи с потребностями промышленности.

Совершенствование управления развитием промышленных центров Согдийской области является важнейшим условием устойчивого социально-экономического развития региона. Реализация комплексного подхода, основанного на стратегическом планировании, цифровизации, инвестиционной поддержке и развитии кадрового потенциала, позволит повысить конкурентоспособность промышленности и укрепить позиции региона в национальной экономике.

Список использованной литературы

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

1. Агентство по статистике при Президенте РТ. Статистический ежегодник. - Душанбе, 2024.
2. Industrial production in Tajikistan's Sughd region increases. Trend.az, 2024.
3. Soghd region produces more than 60% of national industrial output. Ritmeurasia, 2025.
4. International Investment Forum "Sughd-2025". Avesta News, 2025.
5. Согдийская область: социально-экономическое развитие. – Худжанд: Сугд, 2023.
6. Портер М. Конкурентное преимущество регионов. – М.: Альпина, 2020.
7. Иванов В.В. Управление региональным развитием. – М.: Экономика, 2019.
8. Wikipedia. Sughd Free Economic Zone.
9. Stat.tj – Официальный сайт Агентства по статистике РТ.

**БАҲШИ 5. РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ВАЗЪ ВА
ДУРНАМОИ РУШД**

**ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ
ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ**

Баратова Нури Баратовна.

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической
теории ИЭТ ТГУК в городе Худжанде*

Аннотация. Развитие зеленой экономики является ключом к устойчивому росту страны. "Зеленый" переход рассматривается как ключ к экономическому возрождению Таджикистана и повышению его устойчивости к изменению климата. Существуют определенные проблемы в формировании и развитии зеленой экономики, которые обсуждаются на различных уровнях, включая научные конференции и круглые столы.

Ключевые слова: зеленая экономика, экономический рост, предпринимательство, цифровизация, технология, природное богатство, земельные ресурсы

ОМИЛҲОИ АСОСИИ БА РУШДИ ИҚТИСОДИ САБЗ ТАЪСИРРАСОНАНДА

Баратова Нури Баратовна

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисоди ДИС
ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд.

Шарҳи мухтасар. Рушди иқтисоди сабз калиди рушди устувори кишвар аст. Гузариши сабз ҳамчун калиди эҳёи иқтисодии Тоҷикистон ва афзоиши устуворӣ ба тағирёбии иқлим ҳисобида мешавад. Дар ташаккул ва рушди иқтисоди сабз мушкилоти мушаххасе вуҷуд доранд, ки дар сатҳҳои гуногун, аз ҷумла конфронсҳои илмӣ ва мизҳои мудаввар, баррасӣ мешаванд.

Калидвожаҳо: иқтисоди сабз, рушди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, рақамикунӣ, технология, захираҳои табиӣ, захираҳои замин

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF A GREEN ECONOMY

N.B. Baratova

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Economic Theory of the IET TSUC in the city of Khujand.

Annotation: Developing a green economy is key to the country's sustainable growth. A green transition is seen as key to Tajikistan's economic revival and increased resilience to climate change. There are specific challenges in the formation and development of a green economy, which are discussed at various levels, including scientific conferences and roundtables.

Keywords: green economy, economic growth, entrepreneurship, digitalization, technology, natural resources, land resources.

Зеленая экономика – это модель экономического развития, предполагающая ответственное отношение человека к ресурсам. Она направлена на поиск разумного компромисса между экономическим ростом и сохранением природных богатств. Это устойчивость развития и она остается важнейшей долгосрочной целью многих стран мира, в том числе РТ.

Для ее достижения необходимо использовать цифровизацию, новые технологии в этой сфере. Поэтому основными направлениями системы «зеленой» экономики являются:

- 1) внедрение возобновляемых источников энергии;
- 2) совершенствование системы управления отходами;
- 3) совершенствование системы управления водными ресурсами;
- 4) развитие «чистого» транспорта;
- 5) органическое земледелие в сельском хозяйстве;
- 6) энергоэффективность в сфере ЖКХ;
- 7) сохранение и эффективное управление экосистемами.

Зеленая экономика - экономическая модель, которая подразумевает сохранение окружающей среды, сокращение выбросов парниковых газов и эффективное использование ресурсов. Её развитие в экономике показывает нам избежание экологического кризиса, подвергая будущее поколения возникновению экологическим риском или экологическому дефициту.

Таджикистан сталкивается с серьезными климатическими проблемами и рисками, которые могут привести к необратимому экономическому, социальному и экологическому ущербу. Развитие зеленой экономики является ключом к устойчивому росту страны.

В условиях роста населения нехватка пахотных земель в Таджикистане привела к большой зависимости от импортируемых продуктов питания, ослабляя продовольственную безопасность и повышая уязвимость населения к стихийным бедствиям. За последние 34 года страна потеряла около 20% своих ледников. Это представляет собой серьезную угрозу для экономики, поскольку страна в значительной степени зависит от рек, питаемых ледниками, для производства гидроэлектроэнергии.

В РТ понимание зеленой экономики определено как экономики, которая приводит к повышению благосостояния людей и укреплению социальной справедливости при одновременном существенном снижении рисков для окружающей среды, сохраняющей и преумножающей

природный капитал, эффективно использующей ресурсы и стимулирующей сохранение естественных экосистем страны.

В зеленой экономике рост доходов и занятости обеспечивается государственными и частными инвестициями, направляемыми на уменьшение выбросов углерода и загрязнения, создание «зеленых» рабочих мест, доступных для женщин и мужчин, и благоприятной среды для жизни и здоровья населения, повышение эффективности использования энергии, ресурсов и экосистемных услуг.

"Зеленый" переход рассматривается как ключ к экономическому возрождению Таджикистана и повышению его устойчивости к изменению климата.

Несмотря на значительные шаги, существуют определенные проблемы в формировании и развитии зеленой экономики, которые обсуждаются на различных уровнях, включая научные конференции и круглые столы. Тем не менее, международные партнеры, такие как АБР, позитивно оценивают перспективы роста экономики Таджикистана (прогноз роста на 6,5% в 2024 и 2025 годах) и считают зеленую экономику основой устойчивого развития страны.

Программа ООН по окружающей среде указывает на то, что зеленая экономика должна улучшать благосостояние человека, укреплять социальное равенство и вместе с тем снижать дефицит природных ресурсов и риски для окружающей среды.

2 декабря 2022 года Министерство экономического развития и торговли как уполномоченный государственный орган в направлении развития «зеленой» экономики представило «Стратегию развития «зеленой» экономики в Республике Таджикистан» на 2023-2037 годы», которая утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года №482.

Целью настоящей Стратегии является проведение институциональных реформ, обеспечение эффективного использования природного капитала, привлечение инвестиций, внедрение современных и инновационных технологий и укрепление международного сотрудничества в направлении «зеленой» экономики, а также обеспечению устойчивого развития в сферах экономики, социальной стабильности, экологического равновесия и повышению уровня благосостояния народа Таджикистана.

Реализация целей и задач Стратегии будет обеспечиваться в рамках средств республиканского бюджета, финансовых институтов, партнеров по

развитию, предпринимательства и за счет других источников финансирования, не запрещенных законодательством Республики Таджикистан. Объем финансирования «Стратегии развития зеленой экономики в Республике Таджикистан на 2023-2037 годы» составляет 21586,3 млн.сомони.

Важным источником развития зеленой экономики в стране является цифровизация, использование новых технологий, инвестиционная поддержка предпринимателей и партнеров по развитию, финансовое сотрудничество которых вносит ключевой вклад в развитие «зеленой» экономики Республики Таджикистан на 2023-2037 годы.

В течение длительного времени развитие РТ, также как и большинства стран мира, было ориентировано на достижение экономического роста, в основном за счет интенсивного и нерационального использования природных ресурсов. В последние годы стало очевидным, что дальнейшее движение по пути экономического роста, без должного учета экологических и социальных факторов, таит угрозы как для нынешнего, так и для будущих поколений.

Что необходимо для развития зеленой экономики в РТ:

Эксперты выделяют четыре основных фактора, которые существенно помогают развиваться зеленой экономики в РТ.

Первый фактор - это адекватные, учитывающие потребности предпринимательства, законы, в особенности налоговая система, которая должна быть прозрачной и понятной.

Второй фактор — стабильная банковская система и, соответственно, доступные кредиты с адекватными процентами и сроками погашения. В Таджикистане банковские кредиты для предпринимателей, занимающихся в сфере зеленой экономики не менее 26-28% годовых.

Третьим фактором - отсутствие частых, порой безосновательных проверок со стороны различных органов.

Четвертый – наличие на рынке грамотных специалистов, хорошо знающие свою сферу.

Основными причинами нестабильной деятельности в сфере зеленой экономики являются:

- отсутствия государственного заказа на продукции отраслей зеленой экономики;
- нехватка оборотных средств, в частности энергоносителей;
- рост цен на импортное и местное сырьё;

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- моральный и физический износ основных фондов;
- отток квалифицированных кадров;
- пополнение рынка продовольственными и промышленными товарами низкого качества, в результате происходящих глобализационных процессов;
- недостаточное привлечение внутренних и иностранных инвестиций для создания новых рабочих мест;
- не эффективная разгосударствления предприятий, низкая ответственность частных предприятий;
- высокий уровень коррупции и другие причины. Из-за высоких процентных ставок банковского кредита, сфера зеленой экономики лишено использовать кредитными ресурсами коммерческих банков. Большинство предпринимателей, воспользовавшиеся кредитными ресурсами банков впоследствии стали банкротами.

Исходя из проведенного анализа, мы пришли к выводу, что Республика Таджикистан нуждается в реформе, которая использует цифровизацию, новые технологии для достижения успехов в развитии зеленой экономики.

Для этого необходимо:

- разработать конкретные мероприятия по повышению уровня занятости, путём создания новых рабочих мест, подъёма престижа труда и достойной заработной платы;
- развивать прогрессивных отраслей экономики, прежде всего трудоемких, наукоемких отраслей и предотвращающих деиндустриализацию и дезурбанизацию страны;
- сбалансировать рабочие места и трудовые ресурсы, обеспечить нуждающихся в трудоустройстве на более гибких условиях труда;
- предотвратить массовой безработицы регионов страны, путём разработки социально-экономических программ развития регионов.

Реализация вышеперечисленных мероприятий сможет, на наш взгляд, смягчить остроту проблем и создать предпосылки для эффективного использования их в сфере зеленой экономики, будущем

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Э. Рахмона к Маджлиси Оли Республики Таджикистан 16.12. 2025 г.

2. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика, изд. «Дело сервис». Москва – 2004.
3. Баратова Н. Малое и среднее предпринимательство: проблемы развития и их решение. Вестник ТГУПБП. Худжанд. № 3 (3) 2018. С.38-44.
4. Баратова Н. Общественная среда, необходимая для развития малого и среднего бизнеса. Экономика и развитие общества. Сборник статей профессорско – преподавательского состава, ИЭТ при ТГУК на тему: «Формирование и развитие экономики Республики Таджикистан», Худжанд. – 2019. - С.255-257.
5. Комилов С. Формирование человеческого капитала и развитие интеллектуальной собственности в условиях перехода к инновационной экономики. Таджикистан и современный мир. Душанбе, 2015, с.21.
6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. Душанбе, 2024 С. 466.

АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ И ИНВЕСТИЦИОННЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ БИЗНЕСА В РЕГИОНЕ

Исмаилова Мубина Исмаатджоновна

*кандидат экономических наук, кафедры «Экономики и
предпринимательства» Институт экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции*
ismoilova_8509@mail.ru

Аннотация: *В стране необходимо ускорить свою деятельность по улучшению инвестиционного климата, привлечению прямых зарубежных инвестиций и представлению инвестиционных проектов, а также рассмотреть методы их внедрения. Следовательно, для этого необходимо методика составления рейтингов для того, чтобы определить самые различные, и сложности их оценки, которые состоят в том, что разработчики инвестиционных программ и проектов должны дать детальные описания предлагаемых методик.*

Ключевые слова: *конкурентоспособность, инвестиционный климат, бизнес, прямые зарубежные инвестиции.*

ТАҲЛИЛИ РАҚОБАТПАЗИРӢ ВА ИМКОНИЯТҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ БАРОИ СОҲИБКОРОН ДАР МИНТАҚА

Исмоилова Мубина Исмаҷоновна

номзади илмҳои иқтисодӣ, кафедраи иқтисод ва соҳибкории

Институти иқтисод ва савдои

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

ismoilova_8509@mail.ru

Аннотатсия: *Кишварро зарур аст, ки талошҳои худро ҷиҳати беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ ва пешниҳоди лоиҳаҳои сармоягузорӣ суръат бахшида, усулҳои татбиқи онҳоро баррасӣ намояд. Бинобар ин, методологияи тартиб додани рейтингҳо барои муайян кардани ҷанбаҳои гуногун ва мураккаби арзёбии онҳо зарур аст, ки аз он иборат аст, ки таҳиягарони барномаҳо ва лоиҳаҳои сармоягузорӣ бояд тавсифи муфассали усулҳои пешниҳодшударо пешниҳод кунанд.*

Калидвожаҳо: *рақобатпазирӣ, фазои сармоягузорӣ, тиҷорат, сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ.*

ANALYSIS OF COMPETITIVENESS AND INVESTMENT OPPORTUNITIES FOR BUSINESSES IN THE REGION

Abstract: *The country needs to accelerate its efforts to improve the investment climate, attract foreign direct investment and present investment projects, and consider methods for their implementation. Consequently, a methodology for compiling ratings is required to determine the most diverse and complex aspects of their assessment, which consist in the fact that developers of investment programs and projects, must provide detailed descriptions of the proposed methods.*

Key words: *competitiveness, investment climate, business, foreign direct investment.*

В основе процесса принятия решения об инвестировании средств в тот или иной регион лежит подробный анализ информации об

инвестиционной привлекательности этого региона, о состоянии его инвестиционного комплекса.

В своих выступлениях перед парламентом страны Основатель мира и национального согласия, Лидер нации, уважаемый Президент Э. Рахмон, говорил, что «Экономические реформы, проводимые в течение последних лет, способствуют улучшению предпринимательского и инвестиционного климата, привлечению зарубежных инвестиций, в том числе и прямых».

[4]

В связи с этим Правительству страны необходимо ускорить свою деятельность по улучшению инвестиционного климата, привлечению прямых зарубежных инвестиций и представлению инвестиционных проектов, а также рассмотреть методы их внедрения.

Следовательно, для этого необходимо методика составления рейтингов для того чтобы определить самые различные, и сложности их оценки, которые состоят в том, что разработчики инвестиционных программ и проектов должны дать детальные описания предлагаемых методик. Однако, на основе имеющейся информации можно определить, что:

- в качестве исходной информации для составления рейтингов инвестиционной привлекательности используются статистические данные по развитию регионов, законодательные акты, имеющие отношение к регулированию инвестиционной деятельности, результаты региональных исследований и опросов, публикации в печати;
- при составлении практически всех рейтингов в той или иной степени используются экспертные оценки. Отечественные и иностранные эксперты привлекаются для формирования набора показателей, по которому будет оцениваться инвестиционная привлекательность региона и оценки весов этих показателей в результирующей интегральной оценке;
- в общем виде составление рейтинга включает следующие этапы:
 1. Выбирается и обосновывается набор показателей, наиболее точно, по мнению экспертов, отражающих состояние инвестиционного комплекса региона;
 2. Каждому показателю или группе однородных показателей присваиваются весовые коэффициенты, соответствующие его (их) вкладу в инвестиционную привлекательность региона;
 3. Рассчитывается интегральная оценка инвестиционной привлекательности для каждого региона.

Рассмотрим следующие известные методы оценки инвестиционной привлекательности регионов страны, разработанные отечественными и зарубежными специалистами:

1. Рейтинг субъектов хозяйства по условиям инвестирования, составляемый консалтинговым агентством.
2. Рейтинг регионов страны по их инвестиционной привлекательности, подготовленный Экономическим департаментом Всемирного Банка.
3. Рейтинговая оценка инвестиционного климата.
4. Подход к оценке инвестиционной активности в регионах, основанный на категории рыночная реакция региона.
5. Подход к оценке общей инвестиционной привлекательности регионов. [2]

По результатам анализа данных методов можно судить об основных существующих на сегодняшний день подходах к решению проблемы оценки инвестиционной привлекательности регионов, страны.

Методы предусматривают необходимость формирования неизменного набора показателей и регулярного расчета на его основе интегральной оценки, характеризующей состояние инвестиционного климата регионов и их привлекательность для потенциальных инвесторов. Их преимущество заключается в возможности проследить динамику хозяйственных, экономических, социальных и иных региональных процессов на основании неизменного набора критериев. Этим методом пользуются известные рейтинговые агентства и в ряде случаев можно говорить о том, что использование одного и того же набора критериев оценки из года в год оправдывает себя. Так как такие рейтинги с течением времени становятся универсальными индикаторами при оценке состояния экономики государства и региональных образований. Очевидной трудностью является подбор и обоснование эффективности использования конкретного набора, критериев оценки. Также представляет известную сложность интерпретация результатов, полученных в результате оценки. Не всегда за итоговым интегральным значением можно увидеть причинно-следственные связи и тенденции развития регионального инвестиционного комплекса.

При анализе полученных рейтингов субъектов хозяйства были выявлены следующие закономерности:

1. Снижение почти всех видов потенциалов по мере роста рисков;
2. Увеличение рейтинга потенциала ведет к снижению криминального,

социального и политического риска для инвестиционных сильных и слабых регионов;

3. Любые изменения инвестиционного потенциала, скорее всего, будут сопровождаться изменением указанных выше рисков. Однако необходимо отметить, что:

а) снижение инвестиционного потенциала ведет к однозначному усилению рисков

б) увеличение дает надежду на последующее снижение рисков (политического для регионов имеющих место в рейтинге выше 10-го, экономических - выше 8-го, криминальных - выше 3-го);

4. По мере уменьшения инвестиционного потенциала региона снижается удельный вес накопленных капвложений и иностранных инвестиций.

5. Иностранные инвестиции в большей мере согласуются с уровнем инвестиционного риска, а отечественные инвесторы, следуя за инвестиционным потенциалом, либо недоучитывают риски, либо сознательно идут на избыточный риск, преодолевая угрозу потери инвестиционного потенциала.

6. Как отечественные, так и иностранные инвесторы стараются извлечь прибыль, используя т.н. конкурентные преимущества низкого порядка, связанные с использованием дешевой рабочей силы, сырья и энергии.

7. Инвестиционное законодательство не играет необходимой роли в формировании региональной инвестиционной политики. Более благоприятные законодательные условия имеют регионы с наиболее низкими потенциалами и высокими рисками. [1, с. 66] Однако это не помогает улучшить инвестиционный климат в этих регионах.

Автором предлагается многоуровневый подход к оценке инвестиционного климата (общенациональный, региональный и внутри региональным уровнем).

Вся совокупность оцениваемых факторов и условий разделена на 2 значимые группы:

1. Обобщенные показатели социально-экономического потенциала региона.

1.1 Индикаторы уровня экономического развития:

- Индикаторы производственного;
- Индикаторы финансового потенциала;
- Трудовой потенциал;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- Индикаторы “точек роста”;
- 1.2 Уровень жизни населения:
- Индикаторы реальных доходов населения;
- Индикаторы уровня развития инвестиционной сферы.
- 2. Система индикаторов инвестиционных рисков.
- 2.1 Уровень рыночных институциональных преобразований;
- 2.2 Уровень комфортности территории:
 - количественные оценки;
 - балльные оценки биоклиматических условий, инфраструктурной доступности, заселенности территорий.
- 2.3 Экологические индикаторы:
 - плотность распределения вредных выбросов или загрязнений территории в расчете на единицу площади, наличие экологических ниш в регионе;
 - необходимые затраты на компенсацию ущерба, нанесенного окружающей среде в результате хозяйственной деятельности;
 - доля отчужденных под промышленное освоение охотничьих угодий, сельхозугодий, пастбищ в общем балансе земель сельскохозяйственного назначения.
- 2.4 Социально-политическая стабильность:
 - относительный к общему по стране уровень и динамика преступности в регионе;
 - наличие межнациональных конфликтов;
 - политические предпочтения населения на выборах представительных органов власти;
 - соотношение численности фракций и политических партий в органах власти;
 - дифференциация населения региона по уровню доходов. [1]

Отличительной особенностью первых трех методов является то, что все они используют группировку показателей оценки по инвестиционным потенциалам и рискам.

Таким образом, метод позволяет идентифицировать совокупности факторов, предопределивших различия в глубине спада инвестиций по регионам и качественные изменения в инвестиционной сфере. Обобщенно последствия влияния данных факторов можно определить, как рыночную реакцию регионов на проводимые реформы.

Рыночную реакцию можно определить по наличию ряда элементов.

Для удобства использования при ранжировании регионов по степени благоприятности инвестиционного климата их можно сгруппировать следующим образом:

1. Стартовые условия вхождения регионов в рынок характеризуют сложившиеся к началу проведения реформ объективные и субъективные предпосылки, способствующие или препятствующие трансформационным процессам. К таким условиям относятся:

- особенности отраслевой специализации региона;
- наличие экспортного потенциала;
- территориальная удаленность и транспортная освоенность;
- интеллектуальный и инновационный потенциал (включая невостребованный) и его соответствие целям развития региона;
- уровень развития социальной сферы и потенциальные возможности региона в области ее совершенствования с целью обеспечения нормального воспроизводства трудовых ресурсов;
- состояние производственного потенциала и сложившийся уровень инвестиционной активности.

2. Оценка стратегии и тактики проведения реформ на региональном уровне с выделением направлений специальной муниципальной поддержки отдельных регионов невозможна без изучения следующих важнейших параметров:

- особенностей рыночного реформирования экономики регионов;
- динамики рыночных преобразований, в том числе складывающейся под воздействием как стартовых условий вхождения в рынок, так и создания благоприятной среды для проведения реформ;
- практики централизованной инвестиционной помощи и системы государственных инвестиционных приоритетов как основы рыночной поддержки регионов со стороны центра, ускорения (замедления) темпов рыночных преобразований;
- политико-экономической ситуации в регионах и ее влияния на ход реализации стратегии реформ;
- причин и последствий социальной напряженности, а также используемых методов ее смягчения на региональном уровне.

3. От результативности реформ и степени адаптации регионов к рыночным отношениям зависят их место в рыночном производстве, уровень готовности к дальнейшим преобразованиям и перспективы изменения инвестиционного климата. При этом необходимо учитывать

следующие факторы:

- преобразование форм собственности и их влияние на инвестиционный климат;
- тенденции формирования и развития бюджетной системы, финансов хозяйствующих субъектов, а также финансовых рынков;
- склонность производителей к обновлению основного капитала, степень и результативность регулирования обуславливающих ее факторов на региональных уровнях;
- привлекательность региона для независимых, в том числе зарубежных, инвесторов (уровень инфляции, структура вложения капитала, политика протекционизма);
- влияние процесса реформирования рыночных отношений на ход социально-экономических преобразований в регионах с выделением собственно инвестиционной сферы. [3]

Интегральное значение текущей инвестиционной привлекательности регионов определяется путем сведения отобранных значимых душевых, долевых, темповых и балльных показателей по формуле многомерной средней. Оцениваемые частные показатели подразделяются на позитивные и негативные и соответственно существует дифференциация методов их свода, когда числовые значения по негативным показателям включаются в сводную многомерную среднюю со знаком “минус”.

Оценка общей инвестиционной привлекательности региона, а также перспективности реализации на его территории конкретного проекта должна стать неотъемлемой частью прединвестиционного анализа. Для решения задачи оценки инвестиционной привлекательности региона эксперт должен располагать более гибким и адаптируемым к требованиям конкретного заказчика или инвестора аналитическим инструментарием. Методики составления таких рейтингов предлагаются самые различные, и сложность их оценки состоит в том, что разработчики не дают детальных описаний предлагаемых методик.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Послание Основателя Мира и Национального Согласия, Лидера нации, Президента РТ Э. Рахмон от 24.12.2018 г. <http://mmk.tj/ru/president/letter/2018>.
2. Калмыкова Т.С. Инвестиционный анализ региона. – Изд.

«ИНФРА-М», 2012. – С. 47.

3. Муллануров А.Т. Инвестиционный механизм реализации региональной политики // ФЭН-Наука. 2012. №8 (11) // <http://cyberleninka.ru/article/n/investitsionnyy-mehanizm-realizatsii-regionalnoy-politiki>.

4. Особенности реального инвестирования в условиях интеграции капитала: международный аспекты: монография / Л.И. Юзвович, А.Н. Пятин, Ю.В. Истомина, Е.А. Юдина. М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2014. 302 с.

ФОРМИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ ПРИБЫЛЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Умаров Зафар Ходжиевич

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г.Худжанде

Шарипова Темирой

магистрантка 1-го курса специальности 250107р, экономика и управления на предприятиях Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования и управления прибылью предприятия в современных экономических условиях. Раскрывается экономическая сущность прибыли, анализируются факторы, влияющие на процесс ее формирования, а также особенности функционирования механизма управления прибылью в условиях нестабильной рыночной среды. Особое внимание уделено инструментам планирования, анализа и распределения прибыли, направленным на обеспечение устойчивого развития предприятия и повышение эффективности его деятельности.

Ключевые слова: прибыль предприятия, управление прибылью, финансовый результат, экономический механизм, рентабельность.

ТАШКИЛ ВА ИДОРА КАРДАНИ ФОИДАҲОИ КОРХОНА ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИИ МУОСИР

Умаров Зафар Хоҷиевич

*номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисод ва
соҳибкории Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд*

Темирой Шарипова

*магистранти соли якуми ихтисоси 250107т иқтисодиёт ва
идоракунӣ дар корхонаҳои Донишқадаи иқтисодиёт ва савдои Донишгоҳи
давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд*

Шарҳи мухтасар. Ин мақола ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ба даст
овардан ва идоракунии фоидаи корхонаро дар шароити кунунии иқтисодӣ
баррасӣ мекунад. Он моҳияти иқтисодии фоидаро меомӯзад, омилҳои
таъсиррасон ба тағлиди онро таҳлил мекунад ва хусусиятҳои
механизмҳои идоракунии фоидаро дар муҳити ноустувори бозорӣ
меомӯзад. Таваҷҷӯҳи махсус ба абзорҳои банақшагирӣ, таҳлил ва
тақсими фоида, ки барои таъмини рушди устувори корхона ва баланд
бардоштани самаранокӣ он нигаронида шудаанд, рағбона карда шудааст.

Калидвожаҳо: фоидаи корхона, идоракунии фоида, фаъолияти
молиявӣ, механизми иқтисодӣ, даромаднокӣ.

FORMATION AND MANAGEMENT OF ENTERPRISE PROFIT IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

Zafar Khodjievich Umarov

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of
Economics and Entrepreneurship at the Institute of Economy and Trade of the
Tajik State University of Commerce in Khujand*

Temirov Sharipova

*first-year master's student majoring in economics and management
(250107r) at the enterprises of the Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand*

Abstract. *This article examines the theoretical and practical aspects of generating and managing enterprise profits in the current economic environment. It explores the economic essence of profit, analyzes the factors influencing its generation, and examines the specifics of profit management mechanisms in an unstable market environment. Particular attention is paid to the tools for planning, analyzing, and distributing profits aimed at ensuring sustainable enterprise development and improving its efficiency.*

Keywords: *enterprise profit, profit management, financial performance, economic mechanism, profitability.*

В современных экономических условиях деятельность предприятий осуществляется в среде повышенной неопределенности, обусловленной нестабильностью рынков, усилением конкурентной борьбы, изменениями налогового законодательства и воздействием внешнеэкономических факторов. В этих условиях особую значимость приобретает проблема формирования и управления прибылью как ключевого показателя эффективности хозяйственной деятельности. В условиях рыночной экономики прибыль является ключевым финансово-экономическим показателем деятельности предприятия. Она выступает не только итоговым результатом хозяйственной деятельности, но и важнейшим источником развития, самофинансирования и повышения конкурентоспособности организации. Эффективное формирование и управление прибылью позволяет предприятию обеспечивать устойчивое функционирование, реализовывать инвестиционные проекты, выполнять социальные обязательства и повышать рыночную стоимость бизнеса.

Современная экономическая среда характеризуется высокой степенью неопределенности, усилением конкуренции и динамичными изменениями внешних факторов. В этих условиях особое значение приобретает экономический механизм формирования и управления прибылью, представляющий собой совокупность методов, инструментов и управленческих решений, направленных на оптимизацию доходов и расходов предприятия.

Цель данной статьи - раскрыть сущность, структуру и особенности экономического механизма формирования и управления прибылью предприятия, а также определить основные направления повышения его эффективности.

Реализация продуманной политики формирования и управления прибылью способствует устойчивому развитию предприятия и повышению его экономического потенциала.

Ниже представлена полноценная научно-учебная статья на тему

Прибыль является основным источником финансовых ресурсов предприятия, обеспечивающим его развитие, инвестиционную активность и финансовую устойчивость. Эффективное управление прибылью позволяет предприятию адаптироваться к изменениям внешней среды, минимизировать риски и достигать стратегических целей. В связи с этим исследование механизма формирования и управления прибылью в современных экономических условиях является актуальной научной и практической задачей.

Прибыль представляет собой важнейшую экономическую категорию, отражающую конечный финансовый результат деятельности предприятия. В общем виде прибыль определяется как разница между доходами, полученными от реализации продукции (работ, услуг), и затратами, понесенными в процессе производственно-хозяйственной деятельности. Прибыль является сложной экономической категорией, отражающей конечный финансовый результат деятельности предприятия. В экономической теории прибыль трактуется как превышение доходов над расходами, связанных с производством и реализацией продукции (работ, услуг). С точки зрения бухгалтерского учета прибыль представляет собой разницу между выручкой от реализации и совокупными затратами предприятия за определенный период. В финансовом менеджменте прибыль рассматривается как источник роста капитала и основа принятия управленческих решений.

Основные функции прибыли заключаются в следующем:

- ☐ оценка эффективности хозяйственной деятельности предприятия;
- ☐ формирование финансовых ресурсов для расширенного воспроизводства;
- ☐ стимулирование предпринимательской активности;
- ☐ обеспечение выполнения обязательств перед государством и собственниками.

В практике анализа выделяют различные виды прибыли: валовую, прибыль от продаж, прибыль до налогообложения и чистую прибыль. Каждая из них отражает отдельные этапы формирования финансового результата и используется для решения конкретных управленческих задач.

Особенности формирования прибыли в современных экономических условиях - процесс формирования прибыли предприятия зависит от совокупности внутренних и внешних факторов, влияние которых в современных условиях существенно усиливается.

Современные экономические условия характеризуются ростом издержек, снижением платежеспособного спроса и повышением финансовых рисков. В связи с этим особое значение приобретает оптимизация затрат, диверсификация источников доходов и гибкость ценовой политики.

Экономический механизм управления прибылью предприятия - управление прибылью представляет собой системный процесс, включающий планирование, формирование, распределение и контроль прибыли. Экономический механизм управления прибылью основывается на использовании комплекса методов и инструментов финансового менеджмента.

На этапе планирования прибыли осуществляется прогнозирование доходов и расходов, определение целевых показателей рентабельности и разработка финансовых планов. Формирование прибыли обеспечивается за счет эффективной организации производственной, сбытовой и финансовой деятельности.

Распределение прибыли является важным управленческим этапом, в ходе которого определяется направление использования чистой прибыли: на развитие производства, выплату дивидендов, формирование резервных фондов и социальные нужды.

Контроль и анализ прибыли позволяют выявить отклонения фактических показателей от плановых, определить причины их возникновения и наметить пути повышения эффективности деятельности предприятия.

Основные функции прибыли заключаются в следующем:

- ☐ оценочная функция, позволяющая определить эффективность хозяйственной деятельности;
- ☐ стимулирующая функция, обеспечивающая мотивацию собственников и персонала;
- ☐ распределительная функция, связанная с формированием фондов развития, потребления и резервов;
- ☐ фискальная функция, проявляющаяся через налогообложение прибыли.

В зависимости от этапов формирования выделяют несколько видов прибыли: валовую, прибыль от продаж, прибыль до налогообложения, чистую прибыль. Каждый из этих показателей имеет самостоятельное аналитическое значение и используется для оценки отдельных аспектов деятельности предприятия.

Формирование прибыли происходит под воздействием множества факторов, которые принято подразделять на внутренние и внешние.

Внутренние факторы:

- ☐ объем и структура производства продукции;
- ☐ уровень себестоимости и затрат;
- ☐ ценовая политика предприятия;
- ☐ производительность труда;
- ☐ эффективность использования основных и оборотных средств;
- ☐ уровень организации управления и маркетинга.

Эти факторы находятся под прямым или косвенным контролем руководства предприятия и могут корректироваться посредством управленческих решений.

Внешние факторы:

- ☐ состояние и конъюнктура рынка;
- ☐ уровень конкуренции;
- ☐ инфляционные процессы;
- ☐ налоговая и кредитная политика государства;
- ☐ изменение курсов валют;
- ☐ нормативно-правовое регулирование.

Внешние факторы, как правило, не поддаются прямому воздействию со стороны предприятия, однако должны учитываться при разработке стратегии управления прибылью.

Таким образом, процесс формирования прибыли является результатом комплексного взаимодействия производственных, финансовых и рыночных факторов.

Современная экономическая среда характеризуется высокой степенью неопределенности, что требует от предприятий гибкости в управлении затратами, диверсификации источников доходов и постоянного мониторинга рыночных изменений.

Механизм управления прибылью предприятия - правление прибылью представляет собой целенаправленный процесс воздействия на факторы её формирования с целью обеспечения максимальной

эффективности деятельности предприятия. Экономический механизм управления прибылью включает следующие основные элементы:

- ☐ планирование прибыли, предполагающее прогнозирование доходов и расходов;
- ☐ формирование прибыли, обеспечиваемое эффективной организацией производственной и сбытовой деятельности;
- ☐ распределение прибыли, включающее определение направлений использования чистой прибыли;
- ☐ контроль и анализ прибыли, направленные на выявление отклонений и резервов её роста.

Важную роль в системе управления прибылью играют методы финансового анализа, такие как анализ рентабельности, маржинального дохода и точки безубыточности.

Пути повышения эффективности управления прибылью - повышение эффективности управления прибылью в современных условиях возможно за счёт реализации следующих направлений:

- ☐ оптимизация затрат и снижение себестоимости продукции;
- ☐ совершенствование ценовой и сбытовой политики;
- ☐ внедрение систем бюджетирования и управленческого учета;
- ☐ повышение качества продукции и уровня сервиса;
- ☐ использование современных методов финансового планирования и прогнозирования.

Комплексное применение данных мер позволяет предприятию повысить финансовую устойчивость и обеспечить долгосрочное развитие.

Экономический механизм формирования прибыли представляет собой систему взаимосвязанных элементов, обеспечивающих получение положительного финансового результата. К основным элементам данного механизма относятся:

Доходы предприятия - доходы формируются за счет реализации продукции, выполнения работ и оказания услуг, а также за счет прочей деятельности. Их величина зависит от объема продаж, ассортимента продукции и уровня цен.

Затраты и себестоимость - себестоимость продукции является одним из ключевых факторов, определяющих уровень прибыли. Рациональное управление затратами, внедрение ресурсосберегающих технологий и оптимизация производственных процессов позволяют снизить себестоимость и увеличить прибыль.

Ценовой механизм - ценообразование играет важную роль в формировании прибыли. Предприятие должно находить оптимальное соотношение между ценой, спросом и издержками, учитывая при этом конкурентную среду и эластичность спроса.

Налоговый механизм - налогообложение прибыли существенно влияет на конечный финансовый результат. Использование налогового планирования и законных льгот позволяет оптимизировать налоговую нагрузку. Экономический механизм формирования прибыли функционирует как целостная система, требующая постоянного анализа и корректировки.

Управление прибылью предприятия - управление прибылью представляет собой целенаправленный процесс планирования, анализа, распределения и контроля прибыли с целью обеспечения устойчивого развития предприятия.

Основные этапы управления прибылью:

- ☐ Планирование прибыли - определение целевых показателей прибыли на основе прогнозирования доходов и расходов.
- ☐ Формирование прибыли - реализация производственной и сбытовой политики.
- ☐ Распределение прибыли - направление чистой прибыли на развитие, выплату дивидендов, формирование резервов.
- ☐ Контроль и анализ - оценка отклонений фактических показателей от плановых и выявление резервов роста прибыли.
- ☐ Важным инструментом управления прибылью является финансовый анализ, включающий анализ рентабельности, маржинального дохода и точки безубыточности.

Пути повышения эффективности управления прибылью - для повышения эффективности управления прибылью предприятия могут использовать следующие направления:

- ☐ оптимизация структуры затрат;
- ☐ совершенствование системы ценообразования;
- ☐ расширение рынков сбыта;
- ☐ внедрение инновационных технологий;
- ☐ повышение качества продукции;
- ☐ развитие системы бюджетирования и управленческого учета.

Комплексный подход к управлению прибылью позволяет обеспечить финансовую устойчивость предприятия и повысить его конкурентоспособность.

Таким образом, экономический механизм формирования и управления прибылью предприятия является важнейшим элементом системы финансового менеджмента. Прибыль выступает основным показателем эффективности деятельности и ключевым источником развития предприятия. Прибыль является ключевым показателем эффективности деятельности предприятия и основным источником его финансового развития. В современных экономических условиях формирование и управление прибылью требуют системного и адаптивного подхода, учитывающего влияние как внутренних, так и внешних факторов. Эффективный механизм управления прибылью способствует укреплению финансового состояния предприятия, повышению его конкурентоспособности и устойчивости в условиях нестабильной рыночной среды.

Эффективное управление прибылью требует системного подхода, включающего анализ факторов ее формирования, оптимизацию затрат, рациональное ценообразование и грамотное распределение финансовых ресурсов. В современных условиях особое значение приобретает адаптивность механизма управления прибылью к изменениям внешней среды.

Список литературы:

1. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2017.
2. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент. - М.: Финансы и статистика, 2021.
3. Бланк И.А. Управление прибылью предприятия. - Киев: Ника-Центр, 2020.
4. Ковалев В.В. Финансовый анализ. - М.: Финансы и статистика, 2022.
5. Романова И.М. Региональные рынки: формирование и развитие. – М.: Юрайт, 2019.
6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. - М.: ИНФРА-М, 2021.
7. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. – М.: ИНФРА-М, 2019.
8. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. - М.: ИНФРА-М, 2022.

**АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ САМАРАНОКИИ ИҚТИСОДИИ
ТАЪСИСДИҲИИ КОРХОНАИ ИСТЕҲСОЛИ МОЛҲОИ САНОАТӢ:
МОЛҲОИ КОНСЕЛҲЯРӢ**

Мирзошехова Дилбар Иркинҷоновна

муаллими калони кафедраи иқтисод ва соҳибкорӣ Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Суроға: 735700, ш.Хуҷанд, хиёбони И.Сомонӣ, 169. Телефон: 92-726-77-47

Шарҳи мухтасар. Корхона (ташкилот) дар кулли соҳаҳои иқтисоди миллӣ: саноат, кишоварзӣ, сохтмон, нақлиёт, савдо, алоқа ва ғайра миссия ва ҳадафи стратегиро воқеан амалӣ намуда, дар ҳалли фасли вазифаҳои бемайлон баланд бардоштани самаранокии фаъолияти истеҳсолию тиҷоратӣ, сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва қонеъ гардондани эҳтиёҷоти истеъмолгарон саҳми назаррас мегузоранд. Дар шароити муосир корхона звенои асосии иқтисодӣ бозаргонӣ мебошад, зеро маҳз дар ҳамин сатҳ молҳои ба ҷамъият зарурӣ ба вуҷуд оварда шуда, хизмати зарурӣ расонида мешавад.

Рушди устувор ва фаъолияти самараноки корхонаҳо дар ҳалли фасли вазифаҳои иқтисодию иҷтимоии кишвар ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли бештар замина муҳайё месозад.

Калимаҳои калидӣ: соҳибкорӣ, фаъолияти истеҳсолию тиҷоратӣ, звенои асосии иқтисодӣ бозаргонӣ, фаъолияти самараноки корхонаҳо.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЗДАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ПО
ПРОИЗВОДСТВУ ПРОМЫШЛЕННЫХ ТОВАРОВ:
КОНСУЛЬТАЦИОННЫЕ ТОВАРЫ**

Мирзошехова Дилбар Иркинджановна

*Старший преподаватель кафедры экономики и предпринимательства Института экономики и торговли
Таджикского государственного университета коммерции
Адрес: 735700, Таджикистан, г. Худжанд, проспект И. Сомони 169.
Телефон: 92-726-77-47*

Аннотация. *Предприятие (организация) фактически реализует свою миссию и стратегические цели во всех секторах национальной экономики: промышленности, сельском хозяйстве, строительстве, транспорте, торговле, связи и т. д., они вносят существенный вклад в решение задач постоянного повышения эффективности производственной и торговой деятельности, уровня и качества жизни населения, а также удовлетворения потребностей потребителей. В современных условиях предприятие является основной экономической единицей рынка, поскольку именно на этом уровне создаются товары, необходимые обществу, и предоставляются необходимые услуги. Устойчивое развитие и эффективная работа предприятий будут способствовать дальнейшему решению экономических и социальных проблем страны и повышению благосостояния населения.*

Ключевые слова: *предпринимательство, производственная и торговая деятельность, основной экономической единицей является сбыт, эффективная работа предприятий.*

THEORETICAL BASIS OF ECONOMIC EFFICIENCY IN CREATING AN ENTERPRISE FOR THE PRODUCTION OF INDUSTRIAL GOODS: CONSULTING GOODS

Mirzoshekhova Dilbar Irkinjanovna

*Senior Lecturer of the Department of Economics and Entrepreneurship
Institute of Economy and Trade of the Tajik State University of Commerce
Address: 735700, Tajikistan, Khujand, I. Somoni Avenue 169.
Phone: 92-726-77-47*

Abstract: *The enterprise (organization) actually implements its mission and strategic goals in all sectors of the national economy: industry, agriculture, construction, transport, trade, communications, etc., they make a significant contribution to solving the problems of continuously improving the efficiency of production and trade activities, the standard and quality of life of the population, as well as satisfying the needs of consumers. In modern conditions, the enterprise is the main economic unit of the market, since it is at this level that goods needed by society are created and the necessary services are provided. Sustainable development and efficient operation of enterprises will*

contribute to the further resolution of the country's economic and social problems and improve the well-being of the population.

Key words: *entrepreneurship, production and trade activities, the main economic unit is sales, efficient operation of enterprises.*

Фаъолияти муваффақонаи корхонаҳо аз омилҳои воқеан таъсиргузор ва муҳим буда дар таъмини рушди устувори иқтисоди миллии ҳар кишвар маҳсуб мешавад. Онҳо рукни ҷудонопазир ва марказии иқтисод буда, бояд дар ниҳоят ғоида ба даст оранд, ки то битвонанд давом ва густариши бештар пайдо кунанд. Ба даст овардани ғоида дар натиҷаи ташкили дуруст ва фаъолияти самарабахши корхонаҳо дар шароити татбиқи амалии муносибатҳои бозорӣ имконпазир аст.

Корхона субъекти мустақили хоҷагидорӣ мебошад, ки бо мақсади қонеъгардонии талаботи ҷамъият ва гирифтани ғоида фаъолияти истехсолӣ мебарад ва қору ҳадамоти мухталифро иҷро мекунад.

Зикр бояд кард, ки корхона объект ва субъекти низоми хоҷагидории мустақилона мебошад. Корхона - объект мустақили хоҷагидорӣ буда, дар таъмини рушди муназзаму босуботи иқтисодию иҷтимоии ҳар кишвар нақши босазо дорад. Нақши онро дар ҳалли масъалаҳои иқтисодии ҳаётан зарур бо он далел тавзеҳ додан зарур аст, ки маҳз ба туфайли фаъолияти муттасили он истехсол, фурӯши маҳсулот, иҷрои хизматрасониҳо ва ғоида ба даст оварда мешавад.

Корхона (ташкilot) дар қулли соҳаҳои иқтисоди милли: саноат, кишоварзӣ, сохтмон, нақлиёт, савдо, алоқа ва ғайра миссия ва ҳадафи стратегиро воқеан амалӣ намуда, дар ҳаллу ғасли вазифаҳои бемайлон баланд бардоштани самаранокии фаъолияти истехсолию тичоратӣ, сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва қонеъ гардондани эҳтиёҷоти истеъмолгарон саҳми назаррас мегузоранд. Корхонаҳои таъйиноташон гуногун дар шароити ба тадриҷ гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ ва пешрафти иқтисодӣ саҳми бузург доранд. Дар адабиёти илмию таълимии муосири иқтисодӣ ва таҷрибаи хоҷагидории ҷаҳонӣ мо бо истилоҳҳои гуногун «корхона», «фирма», «ширкат», «ташкilot» ва муродифҳои онҳо дучор мешавем. Дар Тоҷикистон ҳам маъмулан истифодаи ду истилоҳи бо ҳам пайванд - «корхона» ва «ташкilot» мушоҳида мегардад. Дар кишварҳои хориҷӣ бошад, расман вожаҳои «фирма», «корпоратсия (ширкат)» ва ғ. ба назар мерасад.[1,с.82]

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Тибқи қонунгузории амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳумҳои «корхона» ва «ташкилот» дар амалияи хоҷагидорӣ бештар мавриди истифода қарор гирифтаанд ва дорои вижагиҳои хеш мебошанд. Масалан, дар Кодекси маданӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷои истилоҳи корхона, маҳз ташкилот номбар шудааст ва онро ба тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ ҷудо карданд. Дар корхонаҳои тиҷоратӣ ҳадафи асосӣ маҳз ба даст овардани фоида - натиҷаи фаъолияти иқтисодӣ мебошад. Баръакс, дар корхонаи ғайритиҷоратӣ гирифтани фоида мақсади асосӣ ва ниҳой ба ҳисоб намеравад. Ин аст фарқи ин ду истилоҳи иқтисодӣ ҳуқуқӣ. [2.с.109]

Ташкилот ҳуқуқ дорад, ба сифати филиал якҷанд корхонаи дигарро, ки фаъолияти якхела доранд, дар ҳайати хеш созмон диҳад. Новобаста аз ин тафовут, ба андешаи мо, маҳз мафҳуми «корхона» ҳоло дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) паҳн шуда, муҳимтар аз ҳама ба қонунгузории ҷории Тоҷикистон пурра мутобиқат мекунад. Воқеан, агар дар баъзе ҳолатҳо вожаҳои ташкилот (фирма) ё унвонҳои хархела: кооперативҳои истехсолӣ, ассотсиатсияҳо, консорсиумҳо, синдикатҳо ва иттиҳодияҳои хоҷагӣ дар шакли умумӣ, ҳамаи онҳоро ҳамчун корхона ва шакли муттаҳидгардонии онҳо мешиносанд ва ба ҳайси объект ва субъекти фаъолияти соҳибкорӣ аз назари ҳуқуқӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки имрӯз қомилан дар доираи иқтисоди хурд эътироф гардидаанд, фаъолият менамоянд.

Дар моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаҳо» (с. 1993) омадааст: корхона объекти мустақили хоҷагидорӣ ва дорои салоҳияти шахси ҳуқуқӣ мебошад, бо тартиби созмондиҳии қонунгузории амалкунанда муайян гардида, барои истехсоли маҳсулот, иҷрои қору хизматҳо, бо мақсади қонунгардонидани талаботи бозор ва ба даст овардани фоида фаъолият менамояд. Корхона ҳуқуқ дорад сохторҳои ба худ тобеъ, яъне филиалҳо, намоёндагӣ, шӯъба ва дигар зерсохторҳои истехсолиро дар доираи риояи нуқта ва талаботи қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон созмон диҳад. Дар моддаи 2 қонуни мазкур масъалаи моликияти корхона қайд шудааст. Тибқи он соҳиби молу мулкҳои корхона дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад он субъекте бошад, ки агар он ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи моликият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (с. 1990 ва с. 1997 бо тағйиру иловаҳо) муҳолиф набошад. Соҳибмулк метавонад молу мулк (амвол)-и корхонаро соҳибӣ кунад, истифода барад, ба иҷора диҳад, маҳсулот, хизматҳои иҷрошуда ва даромади ба даст омадаро пас аз пардохти ҳатмии андоз ба

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

бучети давлатӣ ва бучети маҳаллӣ бо салоҳияти худ истифода барад. Корхона ғайриқарорӣ истеҳсолӣ, молиявӣ иқтисодӣ, тижоратӣ, бозорӣ, иҷтимоӣ ва ғайраро дар асоси он салоҳияте, ки маҳз соҳибмулк ба ӯ додааст, метавонад мақсаднок ва оқилона пеш барад. Дар ин бобат, соҳибмулк вазифадор аст, ки талаботи қонунҳои Тоҷикистон ва дигар санаду меъёрҳои ҳукуқиро ҳатман риоя кунад. Рушди устувор ва ғайриқарорӣ самараноки корхонаҳо дар ҳаллу ҷалби вазифаҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ кишвар ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли бештар замина муҳайё месозад.[3,с. 123]

Дар шароити муосир корхона бахши асосии иқтисоди бозаргонӣ мебошад, зеро маҳз дар ҳамин сатҳи молҳои ба ҷамъият зарурӣ ба вуҷуд оварда шуда, хизмати зарурӣ расонида мешавад. Корхона ҳамчунин ҳуқуқ дорад бо ҳар гуна ғайриқарорӣ хоҷагидорӣ, ки қонун манъ накардааст ва ба мақсадҳои таъсиси корхона, ки дар оинномаи корхона пешбинӣ шудааст, мувофиқ бошад. Корхона бояд тавозуни муҳосибӣ, амалиётҳои ҳисоббаробаркунӣ ва дигар суратҳисобҳои бонкӣ, мӯҳр бо номи худ дошта бошад.

Корхонаҳои истеҳсолӣ мисли дигар шаклҳои ташкили ҳуқуқӣ дар муносибатҳои бозорӣ бояд дорои нақш ва мавқеи махсус бошанд. Ҳоло тибқи омили расмӣ дар Тоҷикистон корхонаҳои шакли молияташон гуногун ғайриқарорӣ мустақим дошта, бо қору ғайриқарорӣ самарабахшашон эҳтиёҷоти мардуми кишварро то андозае таъмин менамоянд.

Ба андешаи мо, имрӯз, ки Тоҷикистон узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Савдо (СУС) ва дигар як қатор созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ аст, аз ин имконияти муносиб истифода карда, сохтори истеҳсолотро ҳам дар саноат, ҳам дар соҳаи кишоварзӣ, сохтмон ва дигар бахшҳои соҳибкории истеҳсолӣ ривҷ додан лозим аст. Таснифи истеҳсолии корхона - ин ҷудо намудани он ба бахшҳои ҷудогона: коргоҳ, қитъа, хизматҳо ва ғ. иборат буда, он асоси меъёрҳои ҷойгиршавӣ, маҳсусгардонӣ, шумораи кормандон, шакли молият иҷрошуда мебошад. Вобаста ба ин, тибқи иқтисодии корхона ва раванди мураккабии истеҳсоли маҳсулот ҳар як корхонаи саноатӣ ба бахшҳои калон (сатҳи якум): коргоҳ, истеҳсолот, хоҷагӣ ва инчунин бахшҳои хурд (сатҳи дуюм): қитъа, шӯъба ва ҷойи қорӣ гуруҳбандӣ карда мешаванд.

Сех яке аз сохторҳои калонтарини истеҳсолии корхона ба шумор меравад. Таҷриба нишон медиҳад, ки чунин сохтор на дар ҳамаи корхонаҳои саноатии кишвар амал менамояд, чунин воҳиди сохтори ягона

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

дар бархе аз корхонаҳо ба ҳайси истеҳсолот, ки дар худ якҷанд коргоҳхоро муттаҳид менамояд, татбиқ мешавад. Дар маҷмӯъ бошад, бештари корхонаҳои саноатии мамлакат дорои сохтори махсус мебошанд. Афзалияти ин тарзи истеҳсолот, ба андешаи мо, дар он зоҳир мешавад, ки коргоҳҳо аслан дар дохили як корхонаи асосӣ (масалан, комбинат) ба хоҳири иҷрои ҳар гуна амалиёти истеҳсоли таъсис дода мешавад.

Имрӯз ягон идора ва муассисае, ки бо ягон намуди фаъолият кор мекунад, бидуни истифодаи маводи конселярӣ, яъне қалам, хома, қоғаз ва ғайра кор карда наметавонад. Аз ин рӯ, мо метавонем бигӯем, ки тичорати марбут ба фурӯши маводи конселярӣ талабот хеле зиёд аст ва ғайридаи хуб ба даст меорем.

Натиҷаҳои таҳлил нишон дод, ки ҳиссаи асосии фурушро лавозимоти кориро ташкил медиҳад, ки он тақрибан 60% -ро ташкил медиҳад. Ва ҳар сол тамоюли афзоиши он тақрибан 20% мушоҳида мешавад.

Ҳоҷагии халқи Тоҷикистон аз маҷмӯи корхонаҳои истеҳсоли ва ғайриистеҳсоли иборат аст. Соҳаҳои истеҳсоли ва ғайриистеҳсоли ба якдигар алоқаи зич доранд. Ҳоҷагии халқ соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ, ки маҳсулоти умумӣ мебароранд ва соҳаҳои ғайриистеҳсолиро дарбар мегирад. Истеҳсолоти моддӣ ба ду гурӯҳ— истеҳсолкунандаи воситаҳои истеҳсолот ва истеҳсолкунандаи маҳсулоти истеъмоли ҷудо мешавад.

Табиати иҷтимоиву иқтисодӣ, сохт ва суръати инкишофи ҳоҷагии халқро аз руи хусусияти муносибатҳои истеҳсолие, ки дар ҷамъият ҳукмрон аст, муайян мекунад. Ҳоҷагии халқ аввалин маротиба дар давраи капитализм, дар ҷараёни ба вучудоии давлатҳои миллӣ, дар натиҷаи инкишофи қувваҳои истеҳсоли, тақомули тақсими ҷамъиятии меҳнат, махсусгардонии соҳаҳои истеҳсолот, пайдоиши бозори миллӣ ва истеҳсолоти калони мошинӣ ба вучуд омад. Дар давраи капитализм ҳоҷагии халқ ба моликияти хусусӣ будани воситаҳои истеҳсолот ва истисмори меҳнати киро асос ёфтааст, он мувофиқи қонуни асосии иқтисодии капитализм номурақтаб тараққӣ мекунад ва мақсади асосии истеҳсолоти капиталистӣ ҳарчӣ бештар ситонидани ғайрида аст. Соҳаи фаъолияти корхонаи лоиҳавӣ ва сохтори онро шарҳ медиҳем.

Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии соҳаи фаъолиятро дар панҷ соли охир шарҳ медиҳем, ҷадвали 1.

Ҷадвали 1

Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии соҳаи фаъолият дар соҳаи
2020 – 2024, млн.сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	Соҳа					Суръати рушд дар соли 2020 нисбат ба соли 2024	
	2020	2021	2022	2023	2024	мутлақ +, -	нисбӣ, %
Тамоми саноат	20029	23894	27613	30890	35750	15721	78,49
Саноати истехроҷи маъдан	4524	4686	4853	4309	4674	150	3,31
Саноати коркард	11776	13520	15952	19054	20570	8794	74,67
Истехсоли тақсими нерӯи барқ, газ ва гармӣ	3729	5688	6808	7527	8010	4281	114,80

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. С. 10 (173).

Вобаста ба маълумотҳои қадвали 1 ба хулоса омадан мумкин аст, ки қариб ҳамаи номгӯи намудҳои саноат сол то сол рушд карда истодаанд. Масалан, ҳаҷми барориши саноати коркарди ҚТ дар соли 2024 нисбати соли 2020 ба **15721** зиёд шуд. Танҳо саноати истихроҷи маъдан дар соли 2024 нисбати соли 2020 **3,31%** рушд ёфтааст. Саноати коркард бошад нисбат ба соли 2020 ба 74,65 рушд ёфтааст.

Истехсоли молҳои конселярӣ чараёни мураккаб ба ҳисоб рафта ташкили он аз интиҳоби намуди маҳсулоти истеҳсолшаванда вобастагии калон дорад.

Бозори имрӯзаи маводи конселярӣ, ки барои қори ҳамаи идораҳо ва муассисаҳои таълимӣ зарур аст, дар кишварамон бо ҷунин гуногунранг ва бисёрфункционалӣ пайдо мешавад, ки масъалаи интиҳоби чизи дуруст, хуб сохташуда ва на камтар аз он, аз ҷиҳати эстетикӣ зебо, ки метавонад ҳатто рӯҳияи ғамангезтарин офисро шод кунад.

Ҳарчанд аҷиб ба назар мерасад, талабот дар бозори молҳои конселярӣ, аз тамоюлҳои рушди соҳаи маориф ва бизнес вобаста мебошад, зеро истеъмолкунандагони он асосан субъектҳои ин соҳа ба ҳисоб

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

мераванд. Дар мамлакат он танҳо дар зери таъсири омилҳои сершумор ташаккул меёбад.

Дар вилояти Суғд барои истеҳсоли молҳои конселярии истифодаи халқ корхонаҳои зиёд фаъолият мебаранд, ки динамикаи истеҳсоли онҳо дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 2

**Динамикаи истеҳсоли маводи конселярӣ дар вилояти Суғд
солҳои 2022 ва 2024, (ҳазор дона)**

Номгӯи корхонаҳо	Солҳо			Суръати афзоиши ба ҳисоби фоиз нисбати соли 2023	Арзиши маҳсулоти истеҳсолшуда дар соли 2024
	Ноябри 2023	Январ- ноябри 2023	Январ-Н оябри 2024		
ҚДММ” Хуросон” ш. Хучанд	0	4,7	0	0	723,25
ҚДММ”Папирус” ш.Хучанд	35,5	1056,9	0	0	263,86
ҚДММ”Ношири Сайхун” н.Б.Ғафуров	0	0	0,4	0	0
ҚДММ” Матбаи ношир” ш.Хучанд	206,8	778,7	807,4	96,4	778,5
ҚДММ”ЮБТпринт” ш.Хучанд	123,9	535,79	1211	44,2	329,9
ҚДММ”Андеша” ш.Хучанд	1,3	30,8	20,26	152	34,9
ҚДММ”МТХ Даврон “ ш.Хучанд	0	18,6	24,8	75	16,8
ҚСК”Матбаи Исфара “ш.Исфара	6,2	79,8	83,8	95,2	86,8
ҚСК” Матбаи Мастҷох”н.Мастҷох	35,1	325,3	427	76,2	75,8
ҚДММ”Бунафша ББ” Конибодом	0,85	12,67	12,9	98,2	40,76
Ҳамагӣ	409,6	2843,46	2587,56	109,88	2350,6

Сарчашма: Раёсати омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз рӯйи нишондиҳандаҳои дар ҷадвали 2 оварда шуда ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар вилояти Суғд ҳаҷми маҳсулоти молҳои конселярӣ соли 2024 ба 2587.56 ҳазор дона ва дар соли 2024 бошад, 2843.46 ҳазор донаро ташкил медиҳад. Арзиши аслии ҷории истеҳсолшудаи молҳои конселярӣ дар вилояти Суғд соли 2024 ба 2350.6 ҳазор сомони ро ташкил дод. Суръати афзоиши ин нишондиҳанда дар соли 2024 нисбати соли 2023 ба 9,88% зиёд гардидааст. Азҷумла дар ҶДММ «ЮБТпринт» ш. Хучанд соли 2024 нисбати соли 2023 ба 55,8% маҳсулот кам истеҳсол намудаанд. Дар ҶДММ «Андеша» шаҳри Хучанд барои истеҳсоли маҳсулот пешқадам мебошанд, ки дар соли 2024 ба 30,8 ҳазор дона истеҳсол намуда суръати афзоиши он дар соли 2024 нисбати соли 2023 ба 52% зиёд гардида аст. Аз натиҷаи таҳлил маълум гардид, ки талобот барои истеҳсоли молҳои конселярӣ зиёд мебошад ва таъсисдиҳии корхонаи истеҳсоли молҳои конселярӣ самарноқ мебошад.

Самаранокии ташкили дилхоҳ корхона ва ё бизниси хурд бо як қатор нишондиҳандаҳои муайян баҳогузорӣ карда мешавад. Умуман дар илм нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдорӣ вучуд дорад, ки барои тадқиқотчи имконияти ҳаматарафа асосноқ намудани лоиҳаи пешниҳодшударо медиҳад.

АДАБИЁТ

1. Базаров Ш.Ш. Основы предпринимательства. Учебник для вузов.-Душанбе: «ЭР-граф», 2017г. 137с - 140с.
2. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 16 декабри соли 2022, № 319 ҷонибдорӣ карда шуд.
3. Казакова М.Ю. Управление экономической эффективностью деятельности предприятия / М.Ю. Казакова // Проблемы науки. 2018. № 2 (26). С. 38-41.
4. Калиева О.М. Факторы, влияющие на экономическую эффективность деятельности предприятия/ О.М. Калиева // Инновационная экономика: материалы междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.). - Казань: Буқ, 2014. - С. 93-96.
5. Коган А. Б. Теоретические аспекты эффективности экономических систем / А. Б. Коган, Н. П. Болдырева // Вестник Оренбургского государственного университета. 2016. –№ S8. – С. 45 – 55.

6. Колпакова Т.С. Роль экономического анализа в повышении эффективности деятельности предприятия / Т.С. Колпакова, А.Д. Прохоренко // Вестник научных конференций. 2018. № 2-1 (18). С. 81-82.
7. Корзун Л.Н. Применение методов управленческого анализа в оценке эффективности деятельности предприятия на основе форм отчетности / Л.Н. Корзун // Политика, экономика и инновации. 2016. № 1 (11). С. 14.
8. Коршунова Д.А. Проблема оценки эффективности деятельности предприятия / Д.А. Коршунова // Nauka-Rastudent.ru. 2018. № 1. С. 8.

РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДИ ИННОВАТСИОНӢ ВА АҲАМИЯТИ ОН ДАР МИНТАҚА

Пчоева Матлюба Абдуманоновна

муаллими калони кафедраи менеҷмент ва маркетинг

Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати

Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

E-mail: shukrona8585@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Мақолаи мазкурро тадқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии рушди биснеси хурди инноватсионӣ дар шароити иқтисодиёти минтақавӣ фарогир мебошад. Дар раванди таҳлил аз усулҳои таҳқиқоти иқтисодӣ, аз ҷумла омилҳои ба рушди соҳибкории хурди инноватсионӣ таъсиррасон истифода гардида, самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкори инноватсионӣ дар сатҳи минтақавӣ таҳлилҳои мушаххас оварда шудааст.

Калидвожаҳо: соҳибкории хурд, иқтисодиёти минтақа, рушди минтақа, самаранокӣ, афзалиятҳо, инноватсия.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РЕГИОНЕ

Пчоева Матлюба Абдуманоновна

старший преподаватель кафедры “Менеджмента и маркетинга”

Института экономики и торговли Таджикского государственного

университета коммерции в городе Худжанде

E-mail: shukrona8585@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития инновационных малых предприятий в контексте региональной экономики. В процессе анализа использовались методы экономических исследований, включая факторы, влияющие на развитие малых инновационных предприятий, и был проведен конкретный анализ приоритетных направлений развития инновационного бизнеса на региональном уровне.

Ключевые слова: малый бизнес, региональная экономика, региональное развитие, эффективность, приоритеты, инновации.

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE SMALL ENTREPRENEURSHIP AND ITS IMPORTANCE IN THE REGION

Pochoeva Matlyuba Abdumanonovna

Senior Lecturer, Department of Management and Marketing Institute of
Economics and Trade, Tajik State University of Commerce in Khujand,

E-mail: shukrona8585@mail.ru

Annotation. This article examines the theoretical and practical aspects of the development of innovative small enterprises in the context of the regional economy. The analysis utilized economic research methods, including factors influencing the development of small innovative enterprises, and a specific analysis of priority areas for the development of innovative business at the regional level was conducted.

Keywords: small business, regional economy, regional development, efficiency, priorities, innovation.

Дар шароити муосир соҳибкории хурд дар рушди иқтимоию иқтисодии минтақаҳои ҳар як давлати соҳибистиклол нақши муҳим доранд. Зеро онҳо офарандагони асосии арзиши изофа, амалишавии ободкориву созандагӣ, беҳтар гаштани муҳити фаъолият дар бозорҳои минтақа дар иқтисодиёти кишвар мебошанд. Дар шароити амалкарди муносибатҳои бозорӣ муҳимияти пешбурди фаъолияти инноватсионӣ ва татбиқи он дар истехсолот, аз ҷумла дар шакли соҳибкории хурд судманд

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

мебошад, зеро он ба тамоюли ҷаҳонӣ ин самти афзалиятноки рушди устувор пурра мусоидат мекунад.

Дар Паёми худ Асосгузори сулҳу ваҳдатӣ миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таърихи 16 декабри соли 2025 қайд намуданд, ки “Бо дарназардошти идомаи ислоҳот ва зарурати тақвияти дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ, Ҳукумати мамлакат вазифадор карда шавад, ки Барномаи нави рушди маъмурикунонии андоз барои солҳои 2026 – 2030-ро дар муҳлати кӯтоҳ қабул ва татбиқ намояд. Хадамоти алоқа вазифадор карда шавад, ки ҷиҳати амалисозии иқдомоти созанда дар доираи «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия», инчунин, дар асоси ҳадафу вазифаҳои стратегии кишвар лоиҳаи «Стратегияи рушди соҳаи алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040»-ро таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намояд” [1, 16.12.2025].

Инноватсия ё навоарӣ дар заминаи эътирофи кашфиёти илмӣ амалӣ тарзи мақсадноки истифодаи ғояҳои нав, тавлиди маҳсулот ва хизматрасониҳои нав, технологияҳои наватарин, идоракунии нав ва истифодаи онҳо дар корхонаҳои саноатӣ, кишоварзӣ, савдою ҳуҷуҷи умумӣ ва ғайра бахшҳои иқтисодӣ мебошад, ки мақсади асосии он аз тағйирот, тавлиди маҳсулоти нав ё баланд бардоштани сифати маҳсулоти истеҳсолшаванда, тарзу усулҳои истеҳсол ва идоракунии бозорёбӣ мебошад.

Дар иртибот бо ин нуқтаҳои зикршуда ба фаъолияти инноватсионӣ амалиётҳои зеринро шомил намудан мантиқи солим пайдо мекунад[5, с.72]:

- тавлиди маҳсулоти нав ва савдои он дар бозор, ки рақобаттавон маҳсуб мешаванд;
- татбиқи амалии техника ва технологияҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот ва савдо;
- таъсисёбӣ ва инкишофи бозорҳои нави фурӯши маҳсулоту хизматрасониҳои субъектҳои савдо, ки зимнан ҷавобгӯ ба талаботи тағйирёбандаи замони муосиранд;
- ҷалби сарчашмаҳои маблағгузорӣ ва таъмини сатҳи ғоиданокӣ дар субъектҳои соҳибкорӣ хурд;
- роҳандозӣ намудани шаклҳои нави ташкилию иқтисодии институтсионалӣ (хусусигардонӣ, низоми нави идоракунии, бозорёбӣ ва ғ);

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- инкишоф додани инфрасохтори соҳибкории хурди инноватсионӣ дар истеҳсолот ва соҳаи савдо.

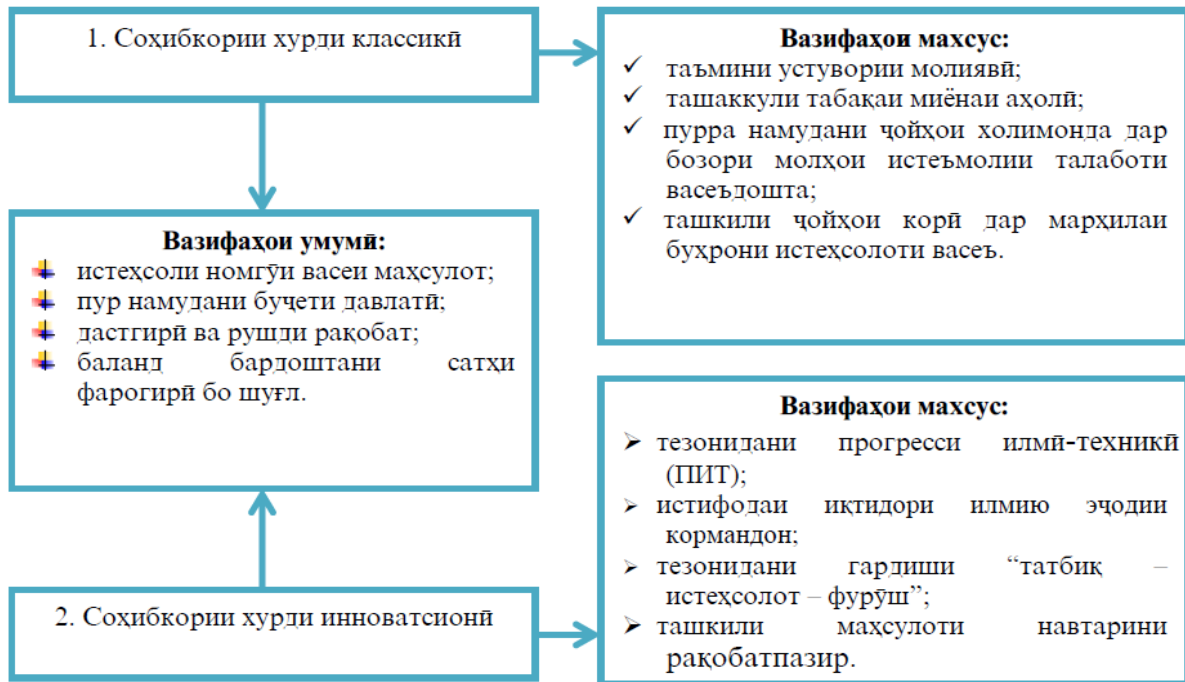
Дар ин маврид ду хусусияти муҳимми чараёни инноватсиониро хотиррасон кардан зарур аст. Якум, навоарӣ (самти илмию техникӣ) ва дувум, дастоварди амалиёти тичораткунонӣ, ки иқдоми ногузирӣ ташкилию иқтисодӣ ҳисоб мешавад. Соҳибкориро метавон ҳамчун фаъолияти навоарона маънидод намуд, ки он ба ҷустуҷӯи роҳу равишҳои нави сармоягузорӣ, тавлиди маҳсулоти комилан нав, тақмили раванди тағйирёбии сифати молҳои мавҷуда, рушди афзалиятҳои худӣ, истифодаи самаранокии иҷроии амалиёти сифатан нави истеҳсол ва фурӯши маҳсулот барои гирифтани фоида равона гардидааст. Дар ин робита соҳибкорӣ бо ҷалби ҳатмии навоариҳо – ин ё истеҳсоли молу хадмоти нав дар бозор, тағйир додани самти тахассуси фаъолият ё ташкили нави фаъолияти инноватсионии корхона бошад.

Дар ин хусус, иҷроии воқеии ҳар як фаъолияти инноватсионии зимни пешбурди соҳибкориест, ки меҳвари асосии онро фикру андешаҳои нисбатан нав (аз маҳсулоти дорои сифати нав то сохтори ташкилии нав) ба шумор мераванд. Соҳибкории хурди инноватсионӣ бояд пурра ба татбиқи дастовардҳои илмию технологӣ асос ёбад ва аз ин лиҳоз, натиҷаи чунин фаъолият – тавлид ва фурӯши моли нав ё мол бо хусусиятҳои таркибии технологияи сифатан ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошад (нигаред ба расми 1.).

Расми 1.

Функсияҳои соҳибкории хурди классикӣ ва инноватсионӣ*

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*Сарчашма: Дукер Питер Ф. Бизнес и инновации. -М.ООО «И.Д.Вильямс», 2007 - с. 35

Таҷрибаи рушди фаъолияти соҳибкории хурд бештар ва дар муҳлати нисбатан кутоҳ, истифодаи роҳҳои ташкилӣ ва идоракунии самараноки фаъолият, таъмини сифати баланди маҳсулот ва хизматрасониҳо ба муштариён, дар раванди истеҳсолот татбиқи воқеии технологияҳои наватаринро дар бар мегирад. Истеҳсол ё интиқоли молҳои маъмулӣ ба бозор метавонанд бо истифодаи усули навро, ки ба худ ташкили истеҳсолот, унсурҳои техникий истеҳсолот ё тағйироти хусусиятҳои сифатии мол вобаста бошанд, амалӣ карда мешавад. Дар ин раванди иқтисодӣ, тавлиди молҳои маъмулӣ метавонад тариқи қисман татбиқ кардани дастовардҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот ба роҳ монда шавад (нигаред ба расми 2.).

Расми 2.

Омилҳои ба рушди соҳибкории хурди инноватсионӣ таъсиррасон

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*Сарчашма: Дукер Питер Ф. Бизнес и инновации. -М.ООО «И.Д.Вильямс», 2007 - с. 40

Инноватсия шакли ҳоси рушди фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, гузашта аз ин, на ҳуди инноватсия, балки самти ҷустуҷӯи навоариҳо, татбиқи онҳо дар истеҳсолот ва соҳаи савдо мақсади доимии самти афзалиятнок ба ҳисоб мераванд. Олими хориҷӣ - П.Ф. Друкер зикр кардааст: «...соҳибкорон бо андешаҳои ҳоси худ фарқ мекунанд, фаъолияти инноватсионӣ бошад, дар худ воситаи махсуси соҳибкорию инъикос менамояд»[4, с.43].

Соҳибкории хурди инноватсионӣ ин раванди махсуси навоариҳои ташкили фаъолияти нави хоҷагидорӣ аст, ки асоси онро ҷустуҷӯи доимӣ ва ғояву тадбирҳои навоарона ташкил менамояд. Дар маҷмӯъ, соҳибкории инноватсиониро ҳамчун раванди ташкилӣ - иқтисодӣ муайян намудан мумкин аст, ки ба тавлид ва савдои молу хизматрасониҳои наву босифат ва технологияҳои пешқадами замонавӣ бо роҳи истифодаи амалии навоариҳоро пешбинӣ ва дар амали хоҷагидорӣ бозорӣ пешбини менамояд.

Ҳамчун зухуроти иқтисодӣ фаъолияти соҳибкории хурди инноватсионӣ дар раванди истеҳсол ва фурӯши маҳсулот тамоми системаи муносибатҳоеро, ки дар мавриди алоқаи ҳамкорӣ соҳибкор бо истеъмолкунанда, таҳвилгарон, дигар субъектҳои хоҷагидорӣ, кормандони

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

кироя ва ниҳоят мақомоти давлатӣ ва дигар мақомоти идоракунада ба миён меоянд, дар бар мегирад. Ташкили воқеии фаъолияти инноватсионӣ кори осон набуда, ҷустуҷӯ ва татбиқи ғояҳои нави соҳибкории хурд то татбиқи амалии онро дар тибқи лоиҳасозии махсус ва татбиқи он дар истеҳсолот пешбини менамояд. Ин раванд дар ниҳояти қор, бо гирифтани ғоидаи муайян хотима меёбад. Дар ин замина, дар пешбурди соҳибкории хурди инноватсионӣ ҳамчун чараён бояд марҳилаҳои зеринро зикр кард [3, с. 278]:

1. Таҳлили интиқодии ғояҳои нав, баҳодиҳӣ ва асоснокунии онҳо;
2. Омодагии нақшаи мушаххаси рушди фаъолияти соҳибкории хурди инноватсионӣ;
3. Ҷалби ҳавасмандонаи сарчашмаи гуногуни маблағгузорӣ ба рушди фаъолияти соҳибкории хурди инноватсионӣ ва истифодаи усули ҳисоби самаранокии иқтисодӣ;
4. Идоракунии стратегияи рушди соҳибкории хурди инноватсионӣ дар асоси омӯзиши таҷрибаи пешқадами ватанӣ ва хориҷӣ.

Бо мақсади ноил гаштан ба сатҳи афзояндаи ғоиданокӣ дар қорхонаҳои хурди инноватсионӣ иҷрои қулли вазифақоро, ба монанди таъмини раванди истеҳсолот бо талаботи зарурӣ; ҷустуҷӯи сарчашмаҳои маблағгузорӣ; таҳлили устувории қорхона ва дар шароитҳои тағйирёбандаи рақобатнокӣ; қонеъгардонии талаботи харидорон ва мизоқон; зиёд намудани ҳаҷми қурӯш; ихтисор қардани миқдори қормандон; таҳияи стратегияи маркетингӣ; интиқоби ҳамқорон; омода намудани қорабиниҳо оид ба ҳифзи муҳити зист ва ғайра қор дар бар мегирад [6, с.98].

Дар қараёни пешбурди муваффақонаи фаъолияти соҳибкории инноватсионии хурд вучуд доштани инфрасохтори зарурӣ ва инқишофи минбаъдаи он тибқи талаботи замони муосир қорои аҳамияти амалӣ мебошад. Аз рӯи зарурати ташаққулёбӣ ва рушди инфрасохтори соҳибкории хурди инноватсионӣ қорои фаъолияти самараноқи навоқарон ва соҳибқорон шароити мусоид қароҳам месозад. Шақли ҳизматрасонии соҳибқорони навоқар гуногун буда, зимнан дар асоси омӯзиш ва истифодаи таҷрибаҳои муқиду судманди ватанию хориҷӣ рушди инфрасохтори инноватсионӣ бояд ба объектҳои тарқибии зиёд таъмин қарда шавад, қи воситаҳои молиявии қифоқро талаб менамояд (ниқаред ба расми 3).

Расми 3.

Инфрасохтори соҳибкории хурди инноватсионӣ ва намудҳои он*

Сарчашма: Бойматов, Д.М. Вопросы науки, технологии и инновационной политики в Таджикистане: текущий статус и основные моменты / Д.М. Бойматов // Вестник ТНУ. - Душанбе, 2019. - № 3-1. - С. 275.

Ба субъектҳои инфрасохтори инноватсионӣ шахсони ҳуқуқӣ новобаста аз шакли ҳуқуқиву ташкилӣ ва шакли моликият, инчунин ташкилотҳои ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳо, асосиатсияҳои махсус, марказҳои соҳибкорӣ, таълимӣ ва бизнес инкубаторҳо дохил мешаванд, ки онҳо барои истеҳсоли маҳсулоти наватарин ва тижоратикунони онҳо мусоидат менамоянд.

Соҳибкорӣ хурди инноватсионӣ дар шароити муосири иқтисоди ҷаҳонӣ ба яке аз муҳаррикҳои асосии рушди устувори минтақаӣ табдил ёфтааст. Ин нави соҳибкорӣ, ки ба татбиқи технологияҳои нав, идеяҳои тоза ва маҳсулоти инноватсионӣ асос меёбад, имкониятҳои васеи рушди иқтисодиву иҷтимоиро дар сатҳи маҳаллӣ таъмин менамояд.

Пеш аз ҳама, рушди соҳибкорӣ хурди инноватсионӣ ба тавсеаи ҷойҳои нави корӣ ва кам кардани сатҳи бекорӣ мусоидат мекунад. Бо дастгирии фаъолияти навоарона дар соҳаҳои гуногун – аз кишоварзӣ то соҳаҳои иттилоотӣ ва хизматрасонӣ – метавон иқтидори истеҳсолии минтақаро афзоиш дод.

Сониян, соҳибкорӣ инноватсионӣ неруи рақобатпазирии иқтисоди минтақаро зиёд менамояд. Кори самаранок бо захираҳои маҳаллӣ ва ҷорӣ

намудани маҳсулот ва хизматрасониҳои рақобатпазир ба бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ метавонад сатҳи даромади аҳолиро боло бурда, фазои иқтисодиро ғаёлтар гардонад. Ғайр аз ин, инноватсияҳо ба баланд бардоштани сатҳи фарҳанги технологияи аҳоли ва густариши илм дар амалия мусоидат мекунанд. Ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олӣ, марказҳои тадқиқотӣ ва марказҳои рушди технологияҳо метавонад ба ташаккули муҳити устувори инноватсионӣ замина гузорад.

Дар маҷмӯъ, рушди соҳибкории хурди инноватсионӣ дар минтақа на танҳо барои пешрафти иқтисодӣ, балки барои таъмини шуғл, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ва таҳкими имкониятҳои зехнии ҷомеа аҳамияти бузург дорад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки сиёсати давлатии дастгирии соҳибкорӣ, хусусан соҳибкории инноватсионӣ, таҳким бахшида шуда, барои соҳибкорони навоар шароити мусоиди молиявӣ, ҳуқуқӣ ва инфрасохторӣ фароҳам оварда шавад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16.12.2025., ш. Душанбе.-26 с.
2. Асаул А.Н., Владимирский Е.А., Гордеев Д.А., Гужва Е.Г., Петров А.А., Фалтинский Р.А. Закономерности и тенденции развития современного предпринимательства /Дар таҳрири д.и.и., проф. А.Н. Асаула. - СПб.: АНО ИПЭВ, 2008. - с.76
3. Бойматов, Д.М. Вопросы науки, технологии и инновационной политики в Таджикистане: текущий статус и основные моменты [Текст] / Д.М. Бойматов // Вестник ТНУ. - Душанбе, 2019. - № 3-1. - С. 275-280.
4. Дукер Питер Ф. Бизнес и инновации. -М.ООО «И.Д.Вильямс», 2007 - с. 43
5. Исоков, А. Предпринимательство и его роль в трансформации экономики [Текст] / А. Исоков // Финансовая жизнь. - 2013. - № 3. - С. 72-75.
6. Комилов С.Д., Забиров Н.Х. Предпринимательство: вопросы развития и государственного регулирования. - Душанбе: РИА Статус, 2004, - 188с.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ТАРГЕТИРОВАНИЯ ИНФЛЯЦИИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Рахматова Наргиз Муҳаммадҷоновна

старший преподаватель кафедры банковское дело ГОУ
«Худжандский государственный университет имени академика Б.
Гафурова»

E-mail: nargiz.rahmatova@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются современные методы и модели таргетирования инфляции в национальной практике с акцентом на их роль в формировании благоприятной макроэкономической среды для развития инновационного предпринимательства и зелёной экономики. Особое внимание уделяется опыту Республики Таджикистан, где обеспечение ценовой стабильности выступает важным фактором устойчивого экономического роста, внедрения инноваций и экологически ориентированных проектов. Обосновывается необходимость согласования денежно-кредитной политики с целями устойчивого и зелёного развития.

Ключевые слова: инфляция, инфляционное таргетирование, инновационное предпринимательство, зелёная экономика, монетарная политика, Республика Таджикистан.

УСУЛҲО ВА МОДЕЛҲОИ МУОСИРИ ҲАДАФГИРИИ ТАВАРРУМ ДАР ШАРОИТИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ИҚТИСОДИ САБЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Раҳматова Наргиз Муҳаммадҷоновна

Муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии
Хуҷанд ба номи академик Б.Гафуров E-mail: nargiz.rahmatova@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Дар мақола усулҳо ва моделҳои муосири ҳадафгузори таваррум дар таҷрибаи миллӣ бо таваҷҷуҳ ба нақши онҳо дар ташаккули муҳити мусоиди макроиқтисодӣ барои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва иқтисоди сабз мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Таваҷҷуҳи махсус ба таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудааст, ки дар он таъмини устувории сатҳи нархҳо ҳамчун омилҳои муҳими рушди устувори иқтисодӣ,

ҷорӣ намудани инноватсияҳо ва татбиқи лоиҳаҳои экологӣ баромад мекунад. Зарурати ҷамоҳангсозии сиёсати пулию қарзӣ бо ҳадафҳои рушди устувор ва иқтисоди сабз асоснок карда мешавад.

Калидвожаҳо: таваррум, ҳадафгузори таваррум, соҳибкории инноватсионӣ, иқтисоди сабз, сиёсати пулию қарзӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон.

MODERN METHODS AND MODELS OF INFLATION TARGETING IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AND GREEN ECONOMY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Rakhmatova Nargiz Mukhamadzhonovna

Senior Lecturer, Department of Banking, Khujand State University named after Academician B. Gafurov E-mail: nargiz.rahmatova@mail.ru

Abstract. The article examines modern methods and models of inflation targeting in national practice, with an emphasis on their role in creating a favorable macroeconomic environment for the development of innovative entrepreneurship and the green economy. Particular attention is paid to the experience of the Republic of Tajikistan, where ensuring price stability serves as an important factor in sustainable economic growth, the introduction of innovations, and the implementation of environmentally oriented projects. The necessity of aligning monetary policy with the goals of sustainable and green development is substantiated.

Keywords: inflation, inflation targeting, innovative entrepreneurship, green economy, monetary policy, Republic of Tajikistan.

В условиях глобальных экономических трансформаций и усиления экологических вызовов особое значение приобретает формирование устойчивой макроэкономической политики, способствующей развитию инновационного предпринимательства и зелёной экономики. Одним из ключевых элементов такой политики является эффективный контроль инфляции, поскольку ценовая нестабильность негативно влияет на

инвестиционную активность, долгосрочное планирование и внедрение инноваций, особенно в экологически ориентированных секторах экономики.

Для Республики Таджикистан, ориентированной на устойчивое развитие, цифровизацию и экологическую модернизацию экономики, актуальной задачей является внедрение современных методов таргетирования инфляции, обеспечивающих предсказуемость экономической среды и поддержку инновационных и зелёных инициатив.

Инфляция является одним из ключевых макроэкономических факторов, оказывающих значительное влияние на развитие предпринимательской активности и устойчивость экономического роста. Её уровень и динамика напрямую отражаются на инвестиционных решениях, стоимости финансовых ресурсов и долгосрочном экономическом планировании. Особенно чувствительными к инфляционным колебаниям являются инновационное предпринимательство и сектор зелёной экономики, которые требуют стабильной макроэкономической среды и предсказуемых условий функционирования.

Инновационное предпринимательство характеризуется высокой степенью неопределённости, значительными первоначальными инвестициями и длительным периодом окупаемости. В условиях высокой или нестабильной инфляции возрастает риск обесценивания вложенного капитала, снижается реальная доходность инновационных проектов и ограничивается доступ к кредитным ресурсам. Рост инфляции, как правило, сопровождается повышением процентных ставок, что увеличивает стоимость заимствований для стартапов и малых инновационных предприятий, снижая их инвестиционную активность и конкурентоспособность [1].

Зелёная экономика также в значительной степени зависит от макроэкономической стабильности. Реализация экологически ориентированных проектов — в области возобновляемых источников энергии, энергоэффективных технологий, переработки отходов и устойчивого сельского хозяйства — предполагает долгосрочные инвестиции и использование капиталоемких технологий. Инфляционные процессы увеличивают финансовые издержки таких проектов, снижая их инвестиционную привлекательность и замедляя темпы перехода к устойчивым моделям производства и потребления [2].

Кроме того, инфляция оказывает влияние на инновации через формирование инфляционных ожиданий экономических агентов. При высоком уровне инфляционных ожиданий предприниматели склонны ориентироваться на краткосрочные стратегии, избегая долгосрочных инновационных и экологических проектов. Это приводит к снижению темпов технологического обновления экономики и ограничивает внедрение зелёных инноваций, которые являются ключевым элементом устойчивого развития [3].

В то же время умеренный и прогнозируемый уровень инфляции может выполнять стимулирующую функцию, способствуя экономической активности и инвестициям. При наличии эффективной денежно-кредитной политики и механизмов инфляционного таргетирования создаются условия для поддержания ценовой стабильности, что положительно отражается на развитии инновационного предпринимательства и зелёной экономики. Стабильная инфляция снижает неопределённость, облегчает доступ к долгосрочному финансированию и способствует росту доверия со стороны инвесторов и предпринимателей [4].

Для Республики Таджикистан обеспечение контролируемого уровня инфляции приобретает особое значение в контексте реализации стратегий инновационного и зелёного развития. Устойчивость ценовой среды способствует формированию благоприятного инвестиционного климата, развитию малого и среднего инновационного бизнеса, а также привлечению инвестиций в экологически ориентированные проекты. В данном контексте инфляционное таргетирование может рассматриваться как важный инструмент согласования макроэкономической политики с целями устойчивого и зелёного роста [5].

В условиях глобализации и усиления макроэкономической нестабильности инфляционное таргетирование стало одним из наиболее распространённых режимов денежно-кредитной политики, применяемых центральными банками развитых и развивающихся стран. Данный подход ориентирован на достижение ценовой стабильности как ключевого условия устойчивого экономического роста, инвестиционной активности и развития инновационной экономики.

Современная практика инфляционного таргетирования основывается на использовании комплекса монетарных инструментов, центральным из которых является ключевая процентная ставка. Изменение процентной ставки позволяет центральным банкам воздействовать на инфляционные

ожидания, уровень совокупного спроса и инвестиционную активность. В международной практике данный инструмент дополняется операциями на открытом рынке, механизмами рефинансирования банков и регулированием ликвидности финансовой системы [1, с. 295–298].

Одной из наиболее известных моделей инфляционного таргетирования является правило Тейлора, согласно которому центральный банк изменяет процентную ставку в зависимости от отклонений инфляции от целевого уровня и разрыва между фактическим и потенциальным объемом выпуска. Эта модель широко применяется как аналитический ориентир в США, странах Европейского союза и ряде развивающихся экономик [2, с. 84–90].

Современное инфляционное таргетирование всё чаще сопровождается активной коммуникационной политикой центральных банков, включающей публикацию инфляционных отчётов, прогнозов и сценариев развития экономики. Такой подход повышает прозрачность монетарной политики, снижает инфляционные ожидания и укрепляет доверие со стороны бизнеса и инвесторов [5, с. 201–208].

Международный опыт показывает, что эффективность инфляционного таргетирования во многом зависит от институциональной независимости центрального банка, развитости финансовых рынков и способности учитывать структурные и инновационные факторы экономического развития. В ряде стран элементы инфляционного таргетирования постепенно интегрируются с целями устойчивого и зелёного роста, что отражает современные тенденции развития мировой экономической политики [6, с. 34–41].

В Республике Таджикистан обеспечение ценовой стабильности является одним из ключевых направлений государственной экономической политики. Основная цель денежно-кредитной политики закреплена в законодательстве и заключается в поддержании устойчивого уровня инфляции, что рассматривается как необходимое условие макроэкономической стабильности и устойчивого экономического роста [5, с. 7].

Национальный банк Таджикистана (НБТ) в настоящее время реализует режим денежного таргетирования с элементами ориентации на инфляционные показатели, при этом в стратегических документах обозначен поэтапный переход к режиму инфляционного таргетирования. В «Основных направлениях денежно-кредитной политики Республики

Таджикистан на 2021–2025 годы» подчёркивается необходимость модернизации инструментов монетарного регулирования, совершенствования прогнозных моделей и усиления роли процентных ставок как ключевого канала воздействия на инфляцию [5, с. 9–10].

В рамках подготовки к внедрению инфляционного таргетирования НБТ предпринимает меры по укреплению институциональной и операционной независимости, что является важным условием эффективности данного режима. Усиление аналитического потенциала, развитие системы макроэкономического прогнозирования и повышение прозрачности принимаемых решений способствуют формированию доверия со стороны экономических агентов и снижению инфляционных ожиданий [1, с. 412–415].

Ключевым инструментом воздействия на инфляцию в национальной практике выступает процентная ставка рефинансирования, изменения которой направлены на регулирование стоимости кредитных ресурсов и уровня ликвидности в банковской системе. Дополнительно используются операции на открытом рынке и механизмы обязательного резервирования, позволяющие контролировать динамику денежной массы и сглаживать инфляционные колебания [3, с. 289–293].

Согласно среднесрочным ориентирам монетарной политики, целевой уровень инфляции в Республике Таджикистан установлен в диапазоне 5 ± 2 процентных пункта, что соответствует практике развивающихся стран и рекомендациям международных финансовых организаций. Поддержание инфляции в данных пределах рассматривается как фактор формирования благоприятной среды для инвестиционной активности, развития инновационного предпринимательства и реализации проектов зелёной экономики [6, с. 54–56].

Вместе с тем практика инфляционного таргетирования в Таджикистане сталкивается с рядом ограничений. К ним относятся высокая зависимость внутреннего рынка от импортируемых товаров, чувствительность цен к внешним шокам, а также недостаточная глубина финансового рынка, что ослабляет трансмиссионный механизм денежно-кредитной политики [8, с. 37]. Эти факторы требуют применения гибкого и адаптивного подхода к реализации инфляционного таргетирования с учётом национальных особенностей экономики.

В целом национальная практика Республики Таджикистан в сфере инфляционного таргетирования характеризуется постепенным

институциональным и инструментальным развитием, направленным на сближение с международными стандартами монетарной политики. Дальнейшее совершенствование данного режима способно усилить макроэкономическую устойчивость, создать условия для развития инновационного предпринимательства и обеспечить поддержку перехода к зелёной экономике.

В условиях глобальных климатических вызовов и необходимости перехода к устойчивой модели экономического развития возрастает значение согласования денежно-кредитной политики с целями зелёного роста. Инфляционное таргетирование, как современный режим монетарной политики, ориентированный на обеспечение ценовой стабильности, может выступать важным инструментом формирования благоприятной макроэкономической среды для развития зелёной экономики.

Ценовая стабильность, достигаемая в рамках инфляционного таргетирования, снижает уровень макроэкономической неопределённости и способствует росту долгосрочных инвестиций. Для зелёного роста, предполагающего реализацию капиталоемких и долгосрочных проектов в сферах возобновляемой энергетики, энергоэффективности и экологических инноваций, предсказуемость инфляции является ключевым фактором инвестиционной привлекательности [1, с. 415–418]. В условиях стабильных цен уменьшаются инфляционные риски, что способствует снижению стоимости заёмного капитала и повышению доступности финансовых ресурсов для зелёных проектов.

Инфляционное таргетирование также оказывает влияние на формирование инфляционных ожиданий экономических агентов. Снижение инфляционных ожиданий способствует переходу бизнеса и инвесторов от краткосрочных стратегий к долгосрочному планированию, что является необходимым условием для устойчивого и экологически ориентированного экономического роста [3, с. 296–299]. Таким образом, эффективная монетарная политика создаёт институциональную основу для внедрения экологических инноваций и развития зелёного предпринимательства.

В международной практике наблюдается тенденция интеграции целей устойчивого развития и климатической повестки в денежно-кредитную политику центральных банков. Ряд стран дополняет традиционные инструменты инфляционного таргетирования мерами по поддержке

зелёных финансовых инструментов, включая стимулирование «зелёного» кредитования и развитие рынков устойчивых облигаций. При этом инфляционное таргетирование сохраняет свою ключевую функцию — обеспечение ценовой стабильности как базового условия зелёного роста [6, с. 35–38].

Вместе с тем следует отметить, что инфляционное таргетирование не может напрямую решать экологические проблемы, однако оно создаёт макроэкономические предпосылки для реализации государственной политики в сфере зелёной экономики. Без устойчивого контроля инфляции фискальные и инвестиционные меры, направленные на экологическую трансформацию, теряют свою эффективность из-за роста издержек и снижения реальной стоимости финансовых ресурсов [2, с. 47–50].

Для Республики Таджикистан, обладающей значительным потенциалом в сфере возобновляемых источников энергии, прежде всего гидроэнергетики, взаимосвязь инфляционного таргетирования и зелёного роста приобретает особую актуальность. Поддержание умеренного и прогнозируемого уровня инфляции способствует привлечению инвестиций в экологически ориентированные проекты, развитию инновационного предпринимательства и устойчивому использованию природных ресурсов [5, с. 11–13].

Несмотря на широкое распространение инфляционного таргетирования в международной практике и его признание в качестве эффективного инструмента обеспечения ценовой стабильности, реализация данного режима денежно-кредитной политики сталкивается с рядом проблем, особенно в развивающихся экономиках. Эти ограничения обусловлены как институциональными, так и структурными особенностями национальных экономик.

Для Республики Таджикистан перспективы совершенствования политики инфляционного таргетирования связаны с дальнейшим развитием финансового рынка, укреплением независимости центрального банка и интеграцией целей ценовой стабильности с задачами инновационного и зелёного развития. Такой подход позволит повысить устойчивость макроэкономической политики и создать условия для долгосрочного экономического роста [5, с. 13–15].

Для Республики Таджикистан дальнейшее совершенствование инфляционного таргетирования и его согласование с целями зелёного и инновационного развития позволит укрепить экономическую

устойчивость, повысить инвестиционную привлекательность и обеспечить переход к устойчивой модели экономического роста.

Список литературы:

- 1 Бланшар О. Макроэкономика. — М.: Экономика, 2018. — С. 412–428.
- Порфирьев Б.Н. Зелёная экономика: реалии, перспективы и пределы роста // Вопросы экономики. — 2019. — № 2. — С. 45–62.
- 2 Всемирный банк. Green Growth and Macroeconomic Stability. — Washington, DC, 2022. — P. 54–71.
- 3 Мишкин Ф. Денежно-кредитная политика: теория и практика. — СПб.: Питер, 2017. — С. 289–305.
- 4 Национальный банк Таджикистана. Основные направления денежно-кредитной политики Республики Таджикистан. — Душанбе, 2023. С. 7–15.
- 5 OECD. Inflation Targeting and Sustainable Growth. — Paris, 2021. — P. 33–49.
- 6 Taylor J.B. Monetary Policy Rules. — Chicago: University of Chicago Press, 1999. — P. 84–90.
- 7 Woodford M. Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy. — Princeton: Princeton University Press, 2003. — P. 201–208.
- 8 Woodford M. Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy. — Princeton: Princeton University Press, 2003. — P. 201–208.

**НАҚШИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР РУШДИ
ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ**

Хусаинова Муҳаббат Каримҷоновна

*муаллими калони кафедраи менеҷмент ва маркетинги
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон, Тел: (+992)92 881 07 11, E-mail:
mukhabbat.khusainova.74@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Соҳибкорӣ ҳамчун роҳи хоҷагидорӣ ояндадор ва ҷолиби иқтисодиёти муосир таърихи худро дошта, ташаккулёбии он

асосан ба равишҳои методологӣ ва услуби илми иқтисодӣ оид ба иқтисоди бозоргонӣ таъям намуда, ҳамчун шакли хоҷагидорӣ судманд шинохта шудааст.

Калидвожаҳо: соҳибкорӣ, иқтисодӣ, хоҷагидорӣ, бозор, фурӯш.

РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РАЗВИТИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Хусаинова Мухаббат Каримджоновна

старший преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга
Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции, Тел.: (+992)92 881 07 11,

E-mail: mukhabbat.khusainova.74@mail.ru

Аннотация. Предпринимательство как перспективный и привлекательный способ ведения бизнеса в современной экономике имеет свою историю, его формирование в основном основано на методологических подходах и методах экономической науки о рыночной экономике, и оно признано прибыльной формой бизнеса.

Ключевые слова: предпринимательство, экономика, бизнес, рынок, продажи.

THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Khusainova Mukhabbat Karimdzhonovna

Senior Lecturer, Department of Management and Marketing, Institute of
Economics and Trade, Tajik State University of Commerce, Tel.: (+992)92 881
07 11, E-mail: mukhabbat.khusainova.74@mail.ru

Abstract: Entrepreneurship, as a promising and attractive way of doing business in the modern economy, has a long history. Its development is primarily based on the methodological approaches and methods of market economics, and it is recognized as a profitable form of business.

Keywords: entrepreneurship, economics, business, market, sales.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Гузаштан ба иқтисоди бозоргонӣ кишварҳоро маҷбур сохт, ки ташкили ин равандро тақвият бахшида, чиҳати рушди устувори соҳибкорӣ роҳҳои муассири ҳалли мушкилоти ин соҳаро ҷустуҷӯ намуда, танзим ва дастгирии давлатии онро таъмин созанд.

Дар Тоҷикистон зимни гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ дар соҳаи муносибатҳои иқтисодӣ таҳаввулоти ҷиддӣ рух дода, он дигаргуншавии шаклҳои моликият бо роҳи ғайридавлатикунонӣ ва хусусигардонии моликият, раванди истехсолот, тақсимоат, муомилот ва истеъмолатро фаро гирифт.

Таҷрибаи ғановатманди ҷаҳонӣ ва ватанӣ нишон дод, ки рушди мунтазами соҳибкорӣ хурд бештар дар мадди назари доимии мақомоти идоракунии иқтисодии кишвар бояд қарор гирифта, ин ҳамчун раванди мусбат омили асосии таъмини рушди устувору болоравии сатҳи иқтисодӣ, бунёди ҳавасмандгардонӣ барои амалисозии фаъолияти ғоидаовари иқтисодӣ, ғанитардонии бозор бо молҳои сермасраф ва хизматрасониҳои ногузир, паст кардани сатҳи бекорӣ, поён бурдани сатҳи камбизоатӣ ва баланд бардоштани некуаҳволии аҳоли, ки мақсади олии сиёсати иҷтимоӣ - иқтисодии ҳар як кишвар мебошад, нақши муҳим мебозад.

Бо мақсади дастгирии минбаъдаи рушди соҳибкорӣ зарур аст, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санҷиши фаъолияти субъектҳои хоҷагидор» бо роҳи тақмил додани меъёрҳои амалкунандаи арзёбии ҳавфҳо шумораи санҷишҳо ва даврияти гузаронидани онҳо (ба истиснои ҳавфҳои андоз) боз ҳам маҳдуд карда шавад.

Пешниҳод менамоям, ки дар давраи тақмили санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда бо мақсади дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ, фароҳам овардани фазои мусоид барои ҷалби сармоя ва таъсиси ҷойҳои корӣ ба ҳама намуди санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ (ба истиснои санҷишҳои мақомоти андоз) то 1-уми январӣ соли 2027-ум мораторий эълон карда шавад.[1].

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ мафҳум ё истилоҳи «соҳибкорӣ» чун фаъолияти мустақилона, ташаббускорона, навоарона ва ҳавфу хатар асос ёфта, мақсади асосии он ба даст овардани ғоида дар раванди амалитардонии фаъолияти хоҷагидорӣ бозорӣ маънидод карда шудааст.

Аз ин лиҳоз, соҳибкорӣ ҳамчун фаъолияти ташаббускорона дар субъектҳои хурд бо роҳи эҷодкорӣ, сабъу кӯшиши навоарона, ҷустуҷӯ, дарёфт ва қабули қарорҳои судманд, тавсеаи фаъолият, омода будан ба пеш

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

омадану рух додани ҳама гуна хавфу хатар, инчунин пайдо намудани роҳу усулҳои камхарҷ ва бартараф намудани монеаҳоро дар назар дорад.

Соҳибкорӣ ҳамчун роҳи хоҷагидорӣ ояндадор ва ҷолиби иқтисодиёти муосир таърихи худро дошта, ташаккулёбии он асосан ба равишҳои методологӣ ва услуби илми иқтисодӣ оид ба иқтисоди бозоргонӣ таъя намуда, ҳамчун шакли хоҷагидорӣ судманд шинохта шудааст.

Фаъолияти соҳибкорӣ як раванди озодонаи иқтисодӣ буда, субъектҳои хоҷагидорӣ дар ҳаллу фасли масъалаҳои зерин, аз қабили интиҳоби самт, соҳа, шакл, намуд ва усулҳои амалигардонии фаъолият, таҳия ва қабули қарорҳои идорӣ, таҳлил ва нақшагирии нишондиҳандаҳои муҳими фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ, интиҳоб ва ҷобачогузории кормандон, шабака ва воситаҳои фуруши молҳо, омузиши тақозои харидорон ва молистеъмолкунандагон, муайян кардани низоми ҳаҷми муайяни музди кори кормандон, муқаррар намудани нархи молу ҳадамот, истифода ва тақсими фоида бо дарназардошти ҳиссагузорӣ ба бучети давлатӣ ва ғайраҳо, мустақилияти том доранд.

Аввалин шахсе, ки ба масъалаҳои соҳибкорӣ шавқ пайдо кард, А.Смит мебошад. Вале даҳ сол қабл аз ӯ Р.Кантилон баъзе нишонаҳои ибтидоии соҳибкориро омӯхта таҳлил карда буд. Ба ақидаи Р.Кантилон ихтилофи (номутаносибии) байни талабот ва тақлифот ба субъектҳои муносибатҳои бозорӣ имкон медиҳанд, ки молҳоро арзонтар харида қиматтар фурушанд. Маҳз чунин субъектҳои бозориро, ки ин усули фаъолиятро истифода мебаранд, Р.Кантилон соҳибкор номид, қайд мекунад, ки соҳибкор – ин шахсест, ки дар шароити эҳтимоли зарар амал мекунад. Инчунин, Р.Кантилон замин ва меҳнатро, ки арзиши ҳақиқии неъматҳои иқтисодиро муайян мекунад, сарчашмаи боигарии соҳибкор ҳисоб мекард.

Дар фаҳмиши Р.Кантилон соҳибкор субъекти махсусе ба шумор меравад, ки ӯ чунин қобилиятҳоро дорост, пешбинӣ кардан, таваккал кардан, тамоми ҷавобгарии қарори қабулкардашударо дар ҳолатҳои номувофиқ бар дӯш гирифтани ва ғайраҳо. Р.Кантилон ба он аҳамият додааст, ки чунин одамон на танҳо дар тиҷорат, балки дар истеҳсолот муваффақ мешаванд.[2.с.6].

Воқеан дар таърифи А Смит метавон ҳамаи се маҳаки соҳибкорро ҷудо намуд (расми1):

- фоида ҳамчун мақсади фаъолият;
- идеяи тиҷоратӣ ҳамчун усули ба даст овардани он;

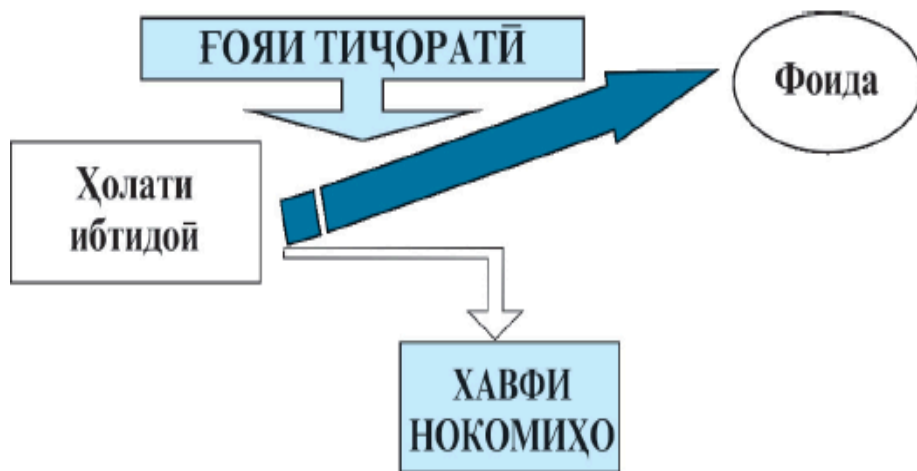
**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- ва хавфҳамчун шарти манфии тамоми чараёни истеҳсолӣ.

Дар асари мукаммали худ «Тадқиқот оид ба табиат ва сабабҳои боигарии одамон» Адам Смит инсонро ҳамчун фардияти мухтор муайян намуд, ки бо ду мақсад ҳаракат мекунад- ҳавасмандии ғаразнокӣ худ ва тамоюл ба табодулот.

Расми 1.

Мафҳуми соҳибкорӣ тибқи ақидаи А. Смит

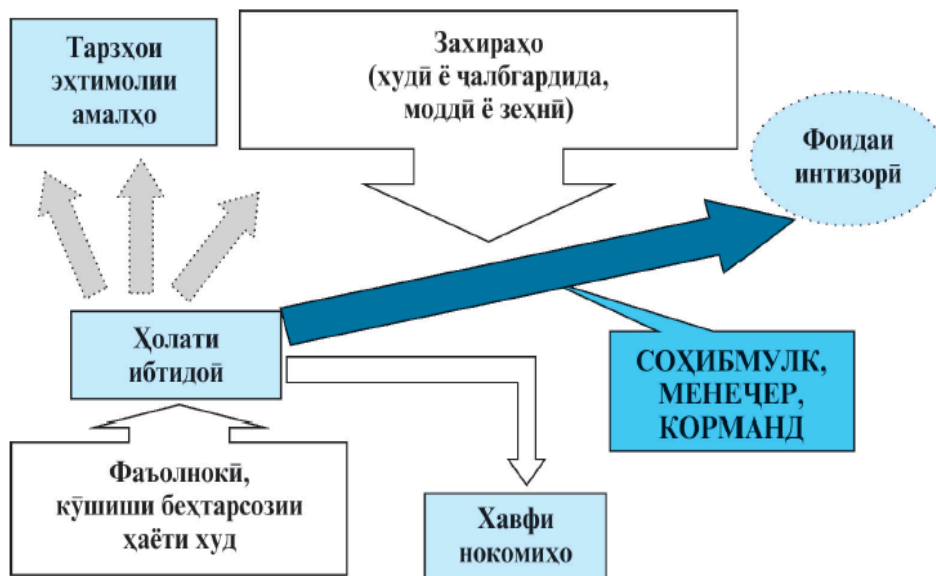

А. Смит барои ҳаракати озоди қувваҳои иқтисодӣ, ки некуаҳволии одамон ва ҷомеаро таъмин месозанд, мубориза мебард. Назарияи арзиши меҳнатро, ки тибқи он арзиши мол аз рӯи ҳаҷми меҳнати ба он сарфшуда муайян мегардад, таҳия намуда, Смит асосгузори назарияи илмӣ иқтисодӣ гардид.

Соҳибкорӣ муосир ҳамчун тарзи махсус, навоар, зиддибюрократии хоҷагидорӣ фаҳмида мешавад, ки асоси онро ҷустуҷӯи доимии имкониятҳо, тамоюл ба наwgониҳо, малакаи ҷалбнамоӣ ва истифодаи захираҳо аз сарчашмаҳои гуногун барои иҷрои вазифаҳо ташкил менамояд (Расми 2). Вале дар баробари ин бояд қайд намуд, ки соҳибкор дар асоси қонунгузориҳои ҷорӣ бояд сарчашмаҳои захирахоро «ҷустуҷӯ» намояд.

Расми 2.

Унсурҳои муҳими фаъолияти соҳибкорӣ

Соҳибкорӣ бештар бо чунин маҳакҳои мавҷуда ва нишонаҳо, ба монанди мустақилият, қардорӣ, ташаббус, масъулият, таваккал, ҷустуҷӯи фаъол, пешраванда, фаврӣ, қонунӣ ифода меёбад. Одатан барои соҳибкорӣ чунин категорияҳои аломатҳои асосиро инъикоскунанда ҳос аст:

- **Ташаббуси соҳибкорӣ** ин дар асоси татбиқи идеяҳои нав шакли идоракунии истеҳсол ва фурӯши мол аст, ки рақобатпазирии мол ё хизматрасониҳоро дар шароити бозори иқтисодӣ нигоҳ медорад.
- **Малакаи соҳибкорӣ** ин малакаи одамон оид ба истифодаи захираҳои мутаносиб барои истеҳсоли мол, қабули қарорҳои мақсаднок, истифодаи навоарӣ ва рафтан ба таваккалҳои мақсадноки хоҷагидорӣ мебошад.
- **Даромади соҳибкорӣ** ин қисми даромад аз фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, ки ҳуди соҳибкорон онҳоро ба даст меоранд.
- **Ҳавфҳои соҳибкорӣ** таваккалҳое мебошанд, ки ба соҳибкории мушаххас ва равшанӣ бозори он вобастагӣ доранд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» мафҳуми соҳибкорӣ чунин шарҳи ҳуқуқӣ-иқтисодиро дорад: соҳибкорӣ – фаъолияти мустақилона аз рӯи таваккал амалишавандаи шахсони бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бақайдгирифташудае мебошад, ки барои ба даст овардани фоида аз истифодаи молу мулк, истеҳсол, фурӯши мол (ичрои қор ё хизматрасонӣ) равона шудааст.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Соҳибкорӣ дар Тоҷикистон таърихи қадима дошта, дар шакли тичорат ва ҳамчун шуғл аз замонҳои қадим вучуд дошт. Раванди тараққиёту рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон се давраҳо дар бар мегирад.

Давраи якум – давраи то замони шӯравӣ давраи аз ҳама тўлониро аз пайдоиши соҳибкорӣ дар Шарқ, ташаккул ва рушд ёфтани Роҳи Бузурги Абрешим то замони сарнагун шудани аморати Бухоро дар бар мегирад.

Чуноне маълум аст, сароғози таърихии татбиқи ташаббусҳои соҳибкорӣ ин фаъолияти тичоратӣ буд, яъне замоне, ки тоҷирон бо нархгузориҳои мухталифу асоснок молу маҳсулоташонро ба ин ё он бозор мебароварданду фурӯшандагон онҳоро дар бозорҳо мефурӯхтанд. Таркиби соҳибкорӣ бо истифодаи нархи чаканаи бозор маҳдуд гашта, нишони асосии он дараҷаи хавфияти он ба ҳисоб мерафт. Бозорҳои шарқӣ ҳамчун шакли асосии тичорати оммавӣ дар шакли чаканафурӯшӣ ба ҳисоб мерафтанд. [4.с.51-55].

Солҳои охир дар доираи ислоҳоти гузаронидашуда санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ мукамал гаштанд, тартиби бақайдгирӣ ва расмикунонии фаъолияти соҳибкорӣ ва гирифтани литсензия содда гардонида шуд, феҳристи ягонаи давлатии ҳуҷҷатҳои литсензионӣ дар шакли электронӣ ташкил гардид, ки зарурати идомаи пайвастаи чараёни ислоҳоти системаи литсензиякунонӣро бо дарназардошти таҷрибаҳои байналхалқӣ тақозо менамояд.

Барои Тоҷикистон, ки новобаста ба сатҳи рушди иқтисодии истеҳсолӣ-иқтисодӣ ва худшиносии миллӣ, паёмадҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва фалаҷшавии иқтисодиёт, мавқеи ҷуғрофӣ ва менталитети миллӣ давраи ҳассоси азнавсозии амиқи бозоргониро паси сар менамояд, зарур аст, ки роҳу воситаҳои мусоидро ҷиҳати рушди худ дарёфт намояд. Мушкилот дар ин самт он аст, ки дар кишвари мо истифодаи пурраи ҳамаи таҷрибаҳои намунаҳои иқтисоди ғарбӣ ва намунаҳои давлатҳои собиқӣ сотсиалистии дигарро, ки чараёни гузаришро нисбатан бармаҳал оғоз намудаанд, бо қудрати шаклдигаркунӣ ва шароити оғозсозӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, Тоҷикистон бояд тарҳ - намунаи хусусии худро оид ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ таҳия намояд.[5, с.330]

Адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, – 2024.

2. Фаррухӣ Р. Асосҳои соҳибкорӣ // Вазони таълимӣ.-Душанбе, 2009. С.6.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» (аз 26.07.2014, №1107), С.1.
4. Розиев Д.А., “Нақши ҷолибияти сармоягузорӣ дар ҷалби сармоягузори иқтисодии миллӣ”/ Д.А. Розиев / Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, Душанбе, 2019 -№3, с. 51-55;
5. Бозоров Ш.Ш. Асосҳои соҳибкорӣ // Китоби дарсӣ.-Душанбе,2018. С.330

РОҲҲОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ МИЛЛӢ ҲАНГОМИ БАРОМАДАН БА БОЗОРИ ҶАҲОНӢ

Сафаров Сухроб Маҳмадишарифович

сармузгори кафедраи иқтисод ва идораи Донишгоҳи давлатии Данғара.

Суроға: н.Данғара, кӯчаи Шарқ 26. Телефон: (+992) 902884046,

sukhrob.safarov.97@mail.ru

Кароматуллоев Сафаралӣ Дустмаҳмадович

ассистенти кафедраи иқтисод ва идораи Донишгоҳи давлатии Данғара.

Суроға 735320 Ҷумҳурии Тоҷикистон н Данғара , к Марказӣ 25. телефон (

+992) 555-56-55-43, safarali.karomatulloyev.96@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Яке аз самтҳои муҳими сиёсати иқтисодии давлат ин баланд бардоштани рақобатпазирӣи иқтисодии миллӣ мебошад. Ба ақидаи мо барои татбиқи онҳо зарурияти таҳлилу тадқиқи масъалаи рақобатпазирӣ дар соҳаҳои воқеии иқтисодии миллӣ – саноат, кишоварзӣ, низомҳои молиявӣ қарзӣ, бозорҳои мол, пул, берунӣ, меҳнатӣ ва инноватсионӣ хело зарур ва саривақтӣ ба ҳисоб мераванд. Тавре медонем, ба рақобатпазирӣи иқтисоди миллӣ таъсири тақонҳои берунӣ хело зиёд аст, ки ба онҳо дохил мешаванд – ҳаракати сармоя, фоизи қарз, қобилияти харидории пул, вобастагии иқтисодӣ аз воридоти молу маҳсулот ва хизматрасонии берунӣ ва ғайра. Ҳамзамон рақобатпазирӣи иқтисодӣ аз тамоюлҳои муосири ҷаҳонӣ ба монанди

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

рушди рақамикунонии иқтисодиёт, рушди саноати кишвар, сатҳи истеҳсолоти ватанӣ хело вобастагии қавӣ дорад.

Калидвожаҳо: сармоя, рақамикунонӣ, мол, маҳсулот, миллий стратегия, хизматрасонӣ, корхона, байналмилалӣ, иқтисодиёт, рақобат, муосир.

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРИ ВЫХОДЕ НА
ГЛОБАЛЬНЫЙ РЫНОК**

Сафаров Сухроб Махмадиарифович

старший преподаватель кафедры управление и экономика Дангаринского государственного университета. Адрес: р. Дангара, ул. Шарк 26. Тел: (+992) 902884046, sukhrob.safarov.97@mail.ru

Кароматуллоев Сафарали Дустмахмадович

Дангаринский государственный университет, ассистент кафедры экономика и управление. Адрес: 735320 Республика Таджикистан, Дангаринский район, улица Маркази 25 Тел: (+992) 555-56-55-43, safarali.karomatulloyev.96@mail.ru

Аннотация. Одним из важных направлений экономической политики государства является повышение конкурентоспособности национальной экономики. На наш взгляд, для их реализации весьма необходимой и своевременной считается необходимость анализа и исследования вопроса конкурентоспособности в реальных сферах национальной экономики - промышленности, сельском хозяйстве, финансово-кредитной системе, товарном, денежном, внешнем, трудовом и инновационном рынках. Как известно, на конкурентоспособность национальной экономики большое влияние оказывают внешние шоки, к которым относятся движение капитала, процентные ставки, покупательная способность денег, зависимость экономики от импорта иностранных товаров и услуг и т.д. При этом конкурентоспособность экономики сильно зависит от современных мировых тенденций, таких как развитие цифровизации экономики, промышленное развитие страны, уровень внутреннего производства.

Ключевые слова: капитал, цифровизация, товары, продукция, национальная стратегия, услуги, предприятие, международный, экономика, конкуренция, современность.

HIGH WAYS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF NATIONAL ENTERPRISES WHEN ENTERING THE GLOBAL MARKET

Safarov Suhrob Mahmadsarif

Senior Lecturer at the Department of Economics and management of Dangara State University. Address: Dangara district, street Shaq 26. Phone: (+992) 902884046, E-mail sukhrob.safarov.97@mail.ru

Karomatulloev Safarali Dustmakhmadovich

Dangara State University, assistant of the Department of economics and management. Address: 735320, Republic of Tajikistan, Dangara, Markaz street 25. Phone: (+992) 555-56-55-43, E-mail: safarali.karomatulloyev.96@mail.ru

Abstract: *One of the important directions of the state's economic policy is to increase the competitiveness of the national economy. In our opinion, for their implementation, the need to analyze and study the issue of competitiveness in the real spheres of the national economy - industry, agriculture, financial and credit system, commodity, money, foreign, labor and innovation markets is considered very necessary and timely. As is known, the competitiveness of the national economy is greatly influenced by external shocks, which include capital movements, interest rates, the purchasing power of money, the economy's dependence on the import of foreign goods and services, etc. At the same time, the competitiveness of the economy strongly depends on modern global trends, such as the development of digitalization of the economy, the industrial development of the country, and the level of domestic production.*

Keywords: *capital, digitalization, goods, products, national strategy, services, enterprise, international, economics, competition, modernity.*

Дар шароити муосир рушди ҷомеаи ҷаҳонӣ, ки бо сатҳи баланди ҷаҳонишавӣ, суръати кайҳонии прогресси илмӣ-техникӣ, муборизаи шадиди байни кишварҳо баҳри захираҳо ва дарёфт намудани мавқеъ дар

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

арсаи байналмиллалӣ тавсиф карда мешавад, таъмини рушди устувор ҳадафи асосии ҳар як давлати соҳибистиклол маҳсуб меёбад.

Раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт дар асри XXI талаб менамояд, ки иқтисодиёти миллӣ афзалиятҳои рақобатиро баҳри таъмини рушди иқтисодию иҷтимоӣ дошта бошад. Ин имкон медиҳад, ки на танҳо давлати мустақил, балки минтақаю ҳудудҳои алоҳидаи он вобаста ба афзалиятҳои манфиат ба даст оранд. Дар чунин ҳолат инкишофи рақобатпазирии иқтисодиёт тақозо мекунад, ки тавассути тавсифи афзалияти рақобатпазирӣ амалӣ карда шавад. Зеро шомилшавии иқтисодиёти миллӣ ба ҷараёни ҷаҳонишавӣ босуръат идома ёфта, дар ин самт иқтисодиёти кишвар бояд дар рақобатпазирӣ мавқеи хоса дошта бошад. [1, с.25].

Айни замон, дар шароити амалишавии муносибатҳои бозорӣ низоми мустақили иҷтимоию иқтисодӣ бояд ба субъекти иқтисодии фаъоли иқтисодиёти миллӣ табдил ёбад. Зеро дар шароити муносири муносибатҳои иқтисодӣ мустақилият ба субъектҳои хоҷагидорӣ бештар дода шуда, дар навбати худ рақобатпазирии онҳо ба ҳолати умумии иқтисодиёти миллӣ таъсири бевосита дорад.

Корхонаҳо қисми дар ҷараёни тақсимои меҳнат ҷудошуда мебошанд, ки воҳиди хоҷагидориро ташкил намуда ба таври ҳуқуқӣ ба қайд гирифта мешавад. Ҳангоми фаъолият дар бозори ҷаҳонӣ як қатор корхонаҳо ба рақобатпазирӣ соҳиб мебошанд, дигар корхонаҳо не? Барои чи баъзе корхонаҳо рақобатпазирӣ доранд, дигар корхонаҳо не? Ба ин савол илми иқтисод ҷавобҳои гуногунҷабҳа медиҳад, ки дар баъзе ҳолатҳо якдигарро инкор менамояд.

Чи хеле ки, рақобатпазирии корхонаҳо дар имконияти дастрасӣ ва истифодаи манбаъҳои бойи табиӣ, аз қабилӣ замин, иқлими мусоид, дарёҳо, канданиҳои ғоиданок, манбаъҳои арзони меҳнатӣ ва инчунин дониш ва технологияҳо асос меёбанд. Аммо манбаъҳои табиӣ маҳдуданд ва наметавонанд дар даври дарозмуддат рақобатпазирии корхонаҳоро дар базори ҷаҳонӣ таъмин намоянд. Донишу технологияҳо истифодаи самараноки манбаъҳои табииро таъмин намуда ҳосилнокии меҳнат, даромад ва дар натиҷа стҳи зиндагиро баланд мекунад. [3, с.36].

Ин нуқтаи назар махсусан барои субъектҳои хоҷагидори Тоҷикистон дар шароити баромадан ба бозори ҷаҳонӣ зарур аст. Зеро айни замон, чи хеле ки маълум гардид, бартарияти рақобатии субъектҳои хоҷагидори Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан бартариятҳои рақобатии дараҷаи паст мебошанд, яъне дар манбаъҳои бойи табиӣ, қувваи қори арзон асос

меёбанд. Аммо барои гузаштан ба бартарияти рақобатии дараҷаи баланд ба субъектҳои хочагидори миллӣ навоариҳо дар шакли технологияҳои нави истеҳсолӣ, усулҳои идоракунии ва ахборот зарур аст. Ба ғайр аз ин қайд кардан зарур аст, ки ба қобилияти рақобатии корхонаҳо як қадар омилҳои дохилию беруни таъсир мерасонанд.

Корхонаҳои миллӣ ҳангоми баромадан ба бозори ҷаҳонӣ метавонанд доираҳои гуногуни рақобатро интихоб кунанд, яъне онҳо метавонанд рақобатро дар доираи васеъ ташкил диҳанд ва ё як сектори бозорро интихоб намояд. Ба бартарияти рақобати корхонаҳо фақат дар сурати ташкил ва иҷро кардани намудҳои алоҳидаи фаъолият ноил мегарданд. Фаъолияти ҳама гуна корхона аз намудҳои гуногун иборат аст. [2, с.56].

Корхонаҳои миллӣ дар ҳолатҳои зерин ба бартарияти рақобат ноил мегарданд:

- ☐ Дар натиҷаи кор карда баромадани усулҳои нави иҷроиши фаъолият;
- ☐ Дар натиҷаи ҷорӣ кардани технологияҳои нав;
- ☐ Дар натиҷаи истифодаи маҳсулноки компонентҳои асосии истеҳсолот:

Дар шароити муосир бартарияти рақобати мувофиқи ташкили тамоми системаи фаъолияти корхона ва алоқаи байни онҳо муайян карда мешавад. Корхонаҳо ба бартарияти рақобатӣ, пеш аз ҳама дар асоси навоариҳо муваффақ мешаванд. Навоварӣ ба маънои васеъ ҳам беҳтар кардани технология, ҳам такмил додани роҳҳо ва усули пешбурди корро дар бар мегирад. Навоварӣ метавон дар дигаргун кардани мол ё раванди истеҳсол, истифодаи роҳҳои нави фуруши мол ва афкори нави маркетингӣ ифода ёбад. Навоварӣ ин натиҷаи такмил додани сохтори ташкилӣ ва КИТТК мебошад. Вай ҳамеша маблағгузорино ба инкишофи сармояи инсонӣ, ба фондҳои асосӣ ва савъю кушиши иловагӣ барои маркетинг дар назар дорад. [5, с.66].

Дар шароити ҷаҳонишавии хочагии ҷаҳонӣ ва шиддат ёфтани рақобати байналхалқӣ барои корхонаҳои миллӣ зарур аст, ки сатҳи рақобатпазирии худро доимо баланд намоянд. Зеро ки ҳангоми баромадан ба бозори ҷаҳонӣ муҳити амалигардонии фаъолияти соҳибкорӣ аз шароитҳои иқтисодиёти миллӣ, ки аз таъсири рақобати байналхалқӣ тавассути ҳимояи давлатӣ эмин буд, фарқияти кулӣ дорад.

Дар бозори ҷаҳонӣ бошад корхонаҳои миллӣ танҳо ба бартариятҳои рақобатии худ така карда метавонанд.

Ба омилҳои асосии дар бозори ҷаҳонӣ барои корхонаҳои миллий муваффақиятро ҳангоми муборизаи рақобатӣ таъминкунанда сифати баланд, эътимодноки ва бехатарии маҳсулот, ки маҷмӯи нишондиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулотро ташкил медиҳанд, дохил мешаванд. Агарчи ба ғайр аз сифат, ба рақобатпазирии маҳсулот нарх, мӯҳлати таҳвил, кафолат, хизматрасонии баъди фуруш ва як қатор нишондиҳандаҳои дигар ҳам дохил шаванд, харидорон ва супоришдиҳандагон ҳангоми интиҳоби мол маҳз ба сифат таваҷҷӯҳ зоҳир менамоянд. [4, с.38].

Барои таъмини сифат бошад на танҳо бунёди моддӣ ва мутахассисони таҳассуснок, балки шабакаи идоракунии сифат зарур аст. Бинобар ин дар шароити муосир ба усулҳои муосири идоракунии сифат аз ҷониби корхонаҳо аҳамияти хос дода мешавад. Ҳангоми ҷоринамоии умумии идоракунии сифат бартарияти асосӣ дар фаъолияти корхона иҷрои бечунучарои тамоми талабот оиди сифати маҳсулот дода мешавад. Барои он ки, чуноне қайд намудем, асоси таъминоти фаъолияти муътадил ва самараноки корхона дар шароити муносибатҳои бозорӣ рақобатпазирӣ ба ҳисоб меравад. Ин бошад дар навбати худ устувории сифати маҳсулоти истеҳсолшавандаи ба талабот мувофиқро таъмин мекунад.

Рақобатпазирии маҳсулот рақобатпазирии корхонаро таъмин мекунад, ки дар натиҷа ба инкишофи иқтисодӣ, умуман, таъсири мусбӣ мерасонад. Ҳамин тариқ, сифати маҳсулот аз масъалаи хусусии истеҳсолкунандагони алоҳида ба масъалаи умумимиллӣ сифати ҳаёти аҳоли мубаддал мегардад. [6, с.86].

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳои миллий ҳангоми баромадан ба бозори ҷаҳонӣ стандартикунонӣ ва сертификатсияи маҳсулот ва мувофиқ намудани стандартҳои миллий ба талаботи стандартҳои сатҳи байналхалқӣ мебошад. Стандартикунонӣ ва сертификатсияи маҳсулот бо таъсири тамоилҳои муосири таъмини бехатарии маҳсулоти таъиноти маишӣ, нигоҳдории саломатӣ ва ҳифзи муҳити зист аҳамияти рузафзунро пайдо карда истодааст. Масалан, дар сертификатсияи таҷҳизоти маишии барқӣ актҳои меъёрии махсус бо мақсади ҳимояи истеъмолкунандагон аз дастгоҳҳои бесифати маишӣ амал мекунад. Агарчи худӣ сертификати мувофиқат барои тасдиқи сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда зарур бошад ҳам, барои соҳибкорон он бартарияти иловагӣ дар муборизаи рақобатӣ ба ҳисоб меравад.

Бинобар ин аз нуқтаи назари манфиатҳои иқтисодиёти миллий, давлат бояд кушиш кунад, ки чунин восита ба монанди сертификатсия, аз як

тараф беҳтаршавии сифати маҳсулот, хизматрасонӣ ва кафолати беҳатарии онҳоро барои истеъмолкунанда таъмин намояд, аз тарафи дигар чараҳои сертификатгирӣ ва арзиши гирифтани онро гарон нанамуда, садди роҳи инкишофи соҳибкорӣ нагардад. [7, с.28].

Ба воситаи стандартикунонӣ маҳсулот ҳамчун фаъолияти нақшавӣ оиди муқаррарнамоӣ ва иҷрои қоидаҳо, меъёрҳо ва талаботҳо сифати ба таври иқтисодӣ оптималии маҳсулот, баланд гардидани ҳосилнокии меҳнат ва самаранокии истифодаи арзишоти моддӣ дар ҳолати риояи талаботи беҳатарӣ таъмин карда мешавад. Ҳамин тариқ, дар ҷаҳорҷубаи низоми давлатии стандартикунонӣ мақсади асосӣ ба воситаи стандартҳои нишондиҳандаҳо, меъёрҳо ва талаботи ба сатҳи баланди илми ватанию хориҷӣ, техникаю истеҳсолот мувофиқ, мусоидат намудан ба таъминоти инкишофи мутаносиби ҳамаи соҳаҳои хоҷагии миллӣ мебошад.

Корхонаҳои миллӣ бояд донанд, ки дар шароити муносибатҳои бозорӣ ягон сармоягузори наметавонад корхонаро наҷот диҳанд, агар корхона рақобатпазирии маҳсулот ва ё ҳадамоти ҳудро таъмин карда натавонад. Асоси рақобатпазирӣ бошад сифат аст ва беҳтаршавии сифат дар навбати худ баланд намудани сифати ашёи хом, масолеҳ, маҳсулоти васлкунанда ва ҷоринамоии технологияҳои пешқадам ва усулҳои ташкили истеҳсолот ва меҳнатро талаб менамояд. Бинобар ин вазифаи баланд бардоштани сифати маҳсулот хусусияти маҷмӯӣ гирифта ҳамаи соҳаҳои саноатро дахлдор менамояд. [8, с.75].

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» - 22.12.2017 ва 21.12.2021, шаҳри Душанбе. - <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/79> - (Санаи муроҷиат - 12.09.2022)
2. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. М.: Вильямс. 2000. - 495 с.
3. Пчелинцева И.Н. Теоретические подходы к формированию организационно-экономического механизма инвестирования семейного человеческого капитала//Вестник Саратовского государственного технического университета. 2008. - № 1. – С. 158-167
4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии

Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, № 636). – Душанбе. ЉДММ «Контраст». 2017. – 88 с.

5. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономическая теория. М.: Юнити, 2002. – 829 с.

6. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). – Москва: Прогресс, 1982.

7. Стратегия Республики Таджикистан в области науки и технологий (новая редакция) "Формирование инновационной инфраструктуры и поддержка инновационной деятельности".

8. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. – Москва: Экономика, 2002.

К ВОПРОСУ РЕАЛИЗАЦИИ ЦИФРОВЫХ ПРОЕКТОВ В СФЕРЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Рахимова Д.Н.

*ассистент кафедры «Экономики и предпринимательство»
ГОУ ИЭТ ТГУК в г. Худжанд*

***Аннотация.** В представленном исследовании выделены аспекты, требующие детального анализа при реализации концепции цифровой экономики в сфере общественного питания. Представлены четыре этапа цифровой трансформации в сфере общественного питания. Автором сформированы направления реализации IT-решений для повышения эффективности деятельности предприятий общественного питания. Обозначены цифровые дивиденды, а также возможные риски процесса цифровой трансформации в сфере общественного питания.*

***Ключевые слова:** цифровизация объектов общественного питания, цифровые тренды в бизнесе общественного питания, повышение эффективности деятельности, цифровые дивиденды, риски.*

**ОИД БА МАСЪАЛАИ АМАЛ НАМУДАНИ ЛОИҲАҲОИ РАҚАМӢ
ДАР СЕКТОРИ ХИЗМАТРАСОНИИ ХУРОКАВИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

Раҳимова Д.Н.

*ассистенти кафедраи иқтисод ва соҳибкории
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон, ш. Хуҷанд*

Шарҳи мухтасар. Таҳқиқоти мазкур ҷанбаҳои, ки ҳангоми татбиқи консепсияи иқтисоди рақамӣ дар баҳии хизматрасонии гизо талаб мекунад, таъкид мекунад. Чор марҳилаи табдили рақамӣ дар соҳаи хизматрасонии хӯрокворӣ пешниҳод карда мешаванд. Муаллиф самтҳои татбиқи қарорҳои IT-ро барои баланд бардоштани самаранокии муассисаҳои хизматрасонии хӯрокворӣ муайян мекунад. Дивидендҳои рақамӣ ва хатарҳои эҳтимолии табдили рақамӣ дар соҳаи хизматрасонии хӯрокворӣ тавсиф карда шудаанд.

Калидвожаҳо: рақамикунони муассисаҳои хизматрасонии хӯрокворӣ, тамоюлҳои рақамӣ, хизматрасонии хӯрокворӣ, баланд бардоштани самаранокии амалиёт, дивидендҳои рақамӣ, хатарҳо.

ON THE IMPLEMENTATION OF DIGITAL PROJECTS IN THE FOOD SERVICE SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Rahimova D.N.

*assistant of the department "Economics and Entrepreneurship"
GOU IET TGUK etc. Khujand*

Annotation. This study highlights the aspects required when implementing the concept of the digital economy in the food service sector. Four stages of digital transformation in the food service industry are presented. The author identifies areas for implementing IT solutions to improve the efficiency of food service establishments. The digital dividends and potential risks of digital transformation in the food service industry are described.

Keywords: digitalization of food service establishments, digital trends in the food service industry, improving operational efficiency, digital dividends, risks.

В настоящее время Таджикистан реализует правительственную Концепцию цифровой экономики Республики Таджикистан. Основная цель концепции: внедрение цифровых технологий во всех сферах социально экономической деятельности, что "должно стать основой обеспечения устойчивого экономического развития и роста международной конкурентоспособности страны". Принятые решения являются своевременными, так как современный мир развивается очень активно и использование цифровых технологий в жизни современного человека становится неотъемлемой частью. Цифровая экономика, цифровизация, цифровые платформы, внедрение искусственного интеллекта и подобные направления широко обсуждаются на различных площадках. Данные темы стали глобальными и всеобъемлющими, однако применительно к отдельным областям и сферам деятельности они формируют ряд вопросов теоретического и практического характера, требующих тщательной проработки.

Одной из важнейших отраслей экономики является отрасль общественного питания, и процессы цифровизации также существенно меняют бизнес-модель объектов этого рынка. Анализ динамики регионального рынка общественного питания показывает хорошую перспективность, так как является быстро растущим. Согласно данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, за последние 10 лет оборот общественного питания Согдийской области увеличился почти в 2 раза, общее число предприятий общественного питания выросло в 1,7 раза, в городах области предприятий общепита стало в 2 раза больше. На перспективность роста регионального рынка общественного питания указывает развитие туризма в республике. За последние пять лет численность иностранных граждан, въехавших в страну, как турист, выросла в 3,5 раза. Также продолжается и рост объёма оборота мирового рынка общественного питания, там темпы прироста выше.

Внедрение цифровых технологий в сферу общественного питания может значительно повысить её эффективность и конкурентоспособность. Тем не менее, при реализации концепции цифровой экономики в сфере общественного питания возникают вопросы, требующие детального анализа, которые можно разделить на три группы.

Теоретические аспекты:

1. Определение уровня цифровизации. Какие технологические решения следует внедрять в первую очередь для достижения оптимального уровня цифровизации в сфере общественного питания?
2. Адаптация к местным условиям. Как учитывать культурные и экономические особенности региона, в частности, Таджикистана, при внедрении цифровых технологий?
3. Анализ рисков. Какие потенциальные риски связаны с внедрением цифровых технологий в сферу общественного питания, и как их минимизировать?

Практические аспекты:

1. Автоматизация бизнес-процессов. Какие системы автоматизации целесообразно использовать для управления ресторанами и кафе с целью повышения операционной эффективности?
2. Развитие онлайн-сервисов. Какие стратегии и инструменты следует применять для расширения возможностей онлайн-заказов и доставки?
3. Профессиональное обучение персонала. Какие методы и программы обучения необходимо разработать для эффективного освоения сотрудниками новых цифровых технологий?

Инновационные направления:

1. Использование искусственного интеллекта. Как применение технологий искусственного интеллекта может способствовать прогнозированию спроса, управлению запасами и оптимизации меню в сфере общественного питания?
2. Внедрение блокчейн-технологий. Какие возможности предоставляет использование блокчейна для обеспечения прозрачности и безопасности цепочек поставок?
3. Интеграция интернета вещей (IoT). Как внедрение IoT-устройств может оптимизировать мониторинг и управление оборудованием в сфере общественного питания?

Для успешной реализации концепции цифровой экономики в сфере общественного питания необходимо учитывать, как теоретические, так и практические аспекты, а также разрабатывать комплексные решения, адаптированные к специфике отрасли и потребностям рынка.

Сфера общественного питания – это сфера, в которой существует огромное число конкурентов, что обусловлено большими размерами самого рынка, открытыми границами для входа и выхода. Внедрение в этот бизнес информационных инноваций может поспособствовать быстрее

реализации содержащегося в отрасли потенциала. Появление в последние десятилетия тенденции питания за пределами дома, развитие фуд-бизнеса так же приводит к необходимости постоянного внедрения новых форм, технологий и других элементов для того, чтобы компания могла удерживать преимущество в конкурентной борьбе.

В противовес этой позиции выступает другая позиция. Самая большая доля рынка приходится на такую категорию как малый бизнес. Как известно, они не обладают широкими инвестиционными возможностями. Это приводит к невозможности проведения исследований и различных работ с целью выработать личные инновационные и информационные технологические новинки. Исходя из этих двух позиций, можно сделать вывод: раскрытие находящегося в сфере бизнеса потенциала и накопления возможностей возможно при продуманном и надлежащим образом организованном процессе внедрения цифровых технологий.

Необходимым условием цифровизации ресторанного бизнеса в Республике Таджикистан выступает развитие информационно-коммуникационных технологий, Интернет-торговли, социальных сетей, цифровизации финансового сектора и др.

Исследование научных работ [4,5,6], посвященных ресторанному бизнесу и цифровизации, выявило четыре этапа цифровой трансформации в этой области:

1. Автоматизация ресторанов (начальный уровень): внедрение программно-аппаратных решений для автоматизации производственных и торговых процессов в заведениях общественного питания.

2. Внутренняя цифровизация (операционный уровень): охватывает внутренние информационные процессы бизнеса, такие как учет, документооборот, продажи и обработка данных. Этот этап включает использование корпоративных информационных систем, например, ERP (Enterprise Resource Planning).

3. Частичная цифровизация (цифровизация цепочки создания ценности): цифровые технологии выходят за рамки организации и охватывают ее поставщиков, клиентов и партнеров, что способствует оптимизации бизнес-процессов и повышению эффективности.

4. Комплексная цифровизация: интеграция цифровых технологий на всех этапах бизнес-процессов, включая маркетинг, логистику, управление персоналом и клиентский сервис. На этом уровне создается

единая цифровая экосистема, позволяющая компании быстро реагировать на изменения рынка и адаптироваться к новым условиям.

Отсутствие однозначных классификационных подходов к цифровой трансформации бизнеса и изучение опыта реализации конкретных проектов [1, 3, 6–8] позволили выделить направления, обладающие значительным потенциалом в ресторанном бизнесе.

- *Сервисы по заказу и доставке готовой продукции покупателям:* объединяют мобильные, web-приложения для заказа продукции и столиков в ресторане, приложения для курьеров с базой данных клиентов, адресов, информацией по заказу и оплате, киоски самообслуживания, системы электронных платежей, агрегаторы заказов продукции и доставки и др. Необходимо отметить, что субъекты общественного питания Республики Таджикистан находятся в стадии развития этого направления. Так в Душанбе функционируют сервисы доставки еды из ресторанов и кафе Zood Food, Dodo Pizza, Beeyor - приложение для заказа еды. Сервис Kenguru предлагает пользователям быстрый доступ к разнообразным блюдам от проверенных ресторанов.
- *Сервисы для цифровизации внутренних процессов ресторанов:* мобильные и web-приложения для планирования закупок, отслеживания сроков хранения продукции, системы контроля качества, сбора и контроля информации по перемещению заказов, цифровые технологии обоснования управленческих решений, системы для организации внутренних производственных процессов и т.д.
- *Сервисы по формированию покупательского опыта* (персонализации обслуживания) — приложения, обеспечивающие накопление данных по истории посещений и платежей, а также обработку этой информации.
- *Сервисы для демонстрации меню и организации досуга:* мобильные, web-приложения для демонстрации меню, транслирования музыкальных произведений и видео, организации развлечений покупателей, организации игр и т.д.
- *Рекомендательные сервисы:* цифровые решения для выбора объектов питания, порталы видео рецептов, сервисы по составлению индивидуального рациона питания, технологии продвижения ресторанных услуг в интернете, в том числе использование социальных сетей, мессенджеров и видеоплатформ (VK, OK.ru, Telegram, YouTube, Instagram и др.) и тому подобные проекты.

- *Образовательные сервисы:* приложения для обучения персонала, применение технологий виртуальной реальности, мессенджеров и видеоплатформ.

Использование технологии виртуальной реальности в обучении персонала позволяет воссоздавать реальные рабочие ситуации и отрабатывать навыки персонала нужное количество раз в безопасной для бизнеса и сотрудников среде.

- *Цифровизация цепочки создания ценности.* Внедрение технологий блокчейн (block- chain), интернета вещей в цепочки поставок пищевой продукции и товаров позволяет отследить их движение по логистической цепочке от производителя к ресторану и покупателю, эффективно организовать цепочку поставок: установить контакты между поставщиками, перевозчиками, покупателями, операторами складских услуг, что, несомненно, актуально для продовольственных товаров с их небольшим сроком хранения.

Таким образом, в бизнесе общественного питания, как в любом другом, цифровизация способствует оптимизации и повышению точности отдельных бизнес процессов и предполагает перенос различных направлений деятельности субъектов хозяйствования на электронные платформы (управление, реализация продукции и оплата, продвижение, взаимодействие с покупателями и др.), что обеспечивает рост конкурентоспособности данного бизнеса.

Однако, данный процесс сопряжен с множеством рисков, которые необходимо учитывать в процессе цифровой трансформации.

Преимущества цифровой трансформации для бизнеса в сфере общественного питания — так называемые цифровые дивиденды, а также возможные риски данного процесса представлены в таблице 1.

Таблица 1.

**Цифровые дивиденды и риски цифровизации сферы
общественного питания**

Цифровые дивиденды	Риски цифровизации
Возможность быстрой модификации продукции и услуг, при соблюдении стандартов качества. Возможность создания новых видов продукции и услуг. Повышение безопасности, надежности	Риски, связанные с кибербезопасностью (защитой персональных данных). Электронная форма хранения информации усиливает риск ее потери в случае технических сбоев оборудования. Наличие технических, технологических и информационных разрывов между

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

торгово-производственной деятельности путем цифровизации бизнес-процессов. Ускорение бизнес-процессов. Упрощение системы контроля за процессами, персоналом и организацией в целом. Обеспечение возможности информационного управления бизнесом. Возможность персонализации продукции и услуг для более полного удовлетворения потребностей покупателей. Повышение конкурентоспособности бизнеса. Расширение возможностей коммуникации с покупателями (реальными и потенциальными). Рост производительности труда. Создание новых рабочих мест (например, в службах ИТ, доставки). Обеспечение интеграции вертикальных и горизонтальных цепочек создания стоимости. Тиражирование бизнеса, цифровая глобализация. Оптимизация логистики, системы бронирования столиков, доставки, расчета с покупателями и т.д. Повышение эффективности хозяйственной деятельности путем сокращения расходов производства, реализации	отдельными устройствами, оборудованием, бизнес-процессами и модулями информационного обеспечения. Высокая стоимость. Сложности цифровой трансформации и интеграции с существующими ИТ-системами организации. Разрыв в условиях доступа к цифровым услугам и продуктам покупателей и бизнеса в целом. Неразвитость ИТ-инфраструктуры. Недостаток ИТ-специалистов. Неподготовленность персонала и покупателей к использованию цифровых технологий (разрыв в цифровом образовании). Сокращение численности персонала, занятого в процессах производства и обслуживания. Необходимость радикальной перестройки бизнес-моделей и управленческих парадигм

Источник: составлено автором на основе [1,2,7].

Таким образом, цифровая трансформация за счет внедрения современных технологий в бизнес-процессы субъектов общественного питания обеспечивает их оперативную адаптацию к стремительно меняющимся условиям внешней среды, повышает их конкурентоспособность. Она подразумевает не только установку современного оборудования или программного обеспечения, но и фундаментальные изменения в подходах к управлению, производственным и торговым технологиям, культуре обслуживания, организации внешних коммуникаций [8]. В результате повышается эффективность хозяйственной

деятельности субъекта бизнеса, производительность каждого работника, растёт уровень удовлетворенности потребителей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азимов У. Х. Управление предприятиями быстрого питания с помощью цифровых технологий // Новые тенденции и проблемы в теории и практике управления: сборник материалов Международной научной конференции, Москва, 24–25 октября 2019 года. М.: Российский университет дружбы народов, 2020. С. 10–14. EDN EDLTTT.
2. Гасан В. В., Соколов А. Ю. Факторы ускорения модернизации предприятий общественного питания России // Траектории технологического развития. 2023. Т. 2, № 2(6). С. 35–41. EDN HYSHID.
3. Дубаев Д. К., Ковынева Л. В. Современные информационные технологии в ресторанном бизнесе // Научно-техническое и экономическое сотрудничество стран АТР в XXI веке. 2022. Т. 1. С. 531–534. EDN CFXCZL.
4. Негреева В.В., Кочегарова Т.С. Анализ инструментов цифровизации в сфере общественного питания / Трансформация социально-экономического пространства России и мира: Сборник статей международной научно-практической конференции / под ред. Г.Б. Клейнера, Х.А. Константиныди, В.В. Сорокожердьева. – Краснодар: Просвещение-Юг, 2021. – С. 107-112 (192 с.)
5. Рождественская Л.Н., Рогова О.В., Чередниченко Л.Е. Особенности цифровой трансформации предприятий индустрии питания // Креативная экономика. 2020. Том 14. № 6. С. 1137–1154.
6. Соколова О. Л., Скопова Л. В. Обзор зарубежного опыта внедрения инноваций в сфере услуг индустрии питания // Индустрия питания/Food Industry. 2019. Т. 4. № 1. С. 72-80.
7. Фомич В. В., Карачун И. А. Цифровая трансформация сферы услуг общественного питания // Цифровая трансформация – шаг в будущее: материалы II Международной научно-практической конференции молодых ученых, посвященной 100-летию Белорусского государственного университета, Минск, 27 октября 2021 года / редколлегия: И. А. Карачун, Б. Н. Паньшин, А. А. Королёва. Минск: Белорусский государственный университет, 2021. С. 300–303. EDN ZQFRYQ.

8. Цифровизация в ресторанном бизнесе: что внедрить, чтобы стало легче
– Сервисы на vc.ru <https://vc.ru/services/444002-cifrovizaciya-v-restorannom-biznese-chto-vnedrit-chto-oby-stalo-legche?ysclid=ldzwwub1ju929980766>

РУШДИ ИДОРАКУНИИ СОҲИБКОРИ-ИННОВАТСИОНИ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Шарипова Замира Тешаевна

*ассистенти кафедраи фанҳои табиӣ-риёзӣ Донишгоҳи
байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улугзода, ш.
Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/1 тел.: (+992) 985-76-16-51
E-mail: zamirasharipova-sh@mail.ru*

Шарҳи мухтасар. Дар шароити иқтисодии муосир рушди соҳибкории инноватсионӣ ҳамчун омил асосии рақобатпазирӣ ва рушди устувори иқтисодӣ баромад мекунад. Мақолаи мазкур ба таҳлили хусусиятҳои идоракунии соҳибкории инноватсионӣ, нақши технологияҳои нав, иқтисоди рақамӣ ва сармояи инсонӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ бахшида шудааст. Ҳамчунин усулҳо ва моделҳои муосири идоракунӣ, ки ба баланд бардоштани самаранокӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйироти бозор мусоидат мекунанд, баррасӣ мегарданд. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки идоракунии самаранокӣ инноватсия омилӣ калидии рушди дарозмуддати соҳибкорӣ мебошад.

Калидвожаҳо: соҳибкории инноватсионӣ, идоракунии муосир, иқтисоди рақамӣ, технологияҳои нав, рақобатпазирӣ, рушди устувор, стартапҳо, сармояи инсонӣ.

РАЗВИТИЕ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВОМ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ

Шарипова Замира Тешаевна

*ассистент кафедры естественно-математических наук
Таджикского международного университета иностранных языков имени*

Сотима Улугзода, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/1 Тел.: (+992)
985-76-16-51 E-mail: zamirasharipova-sh@mail.ru

Аннотация. В условиях современной экономики развитие инновационного предпринимательства выступает ключевым фактором конкурентоспособности и устойчивого экономического развития. Статья посвящена анализу особенностей управления инновационным предпринимательством, роли новых технологий, цифровой экономики и человеческого капитала в предпринимательской деятельности. Также рассматриваются современные методы и модели управления, способствующие повышению эффективности и адаптации к изменениям рынка. Результаты исследования показывают, что эффективное управление инновациями является ключевым фактором долгосрочного развития предпринимательства.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, современное управление, цифровая экономика, новые технологии, конкурентоспособность, устойчивое развитие, стартапы, человеческий капитал.

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP MANAGEMENT IN MODERN TIMES

Sharipova Zamira Teshaeвна

Assistant Professor of the Department of Natural and Mathematical
Sciences, Tajik International University of Foreign Languages named after
Sotim Ulugzoda, Dushanbe, 17/1 Muhammadiev Street, tel.: (+992)
985-76-16-51 E-mail: zamirasharipova-sh@mail.ru

Abstract: In the conditions of the modern economy, the development of innovative entrepreneurship acts as a key factor of competitiveness and sustainable economic development. This article is devoted to the analysis of the features of innovative entrepreneurship management, the role of new technologies, the digital economy and human capital in entrepreneurial activity. Also, modern management methods and models that contribute to increasing efficiency and adapting to market changes are considered. The results of the study show that effective innovation management is a key factor in the long-term development of entrepreneurship.

Keywords: *innovative entrepreneurship, modern management, digital economy, new technologies, competitiveness, sustainable development, startups, human capital.*

Дар асри XXI рақамикунонии иқтисодиёт яке аз самтҳои афзалиятноки рушди миллӣ ва ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Ҷорӣ кардани технологияҳои рақамӣ ба тамоми чанбаҳои иқтисодӣ – истеҳсолот, хизматрасонӣ, молия, савдо ва маориф – имконият медиҳад, ки самаранокии иқтисодӣ баланд бардошта, хароҷот коҳиш ёбад ва хизматрасонӣ ба мизочон осонтар гардад. Бо вучуди ин, рақамикунонӣ бо мушкилоти нави идоракунӣ ва хатарҳои кибернетикӣ ҳамроҳ аст, ки ҳалли онҳо барои рушди устувори иқтисодиёт муҳим мебошад. Иқтисодиёти сабз ҳамчун модели рушди иқтисодӣ ба истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, ҳифзи муҳити зист ва коҳиши таъсири манфӣ ба табиат асос меёбад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши мушкилоти экологӣ, татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ, аз ҷумла энергияи барқароршаванда, кишоварзии экологӣ ва системаҳои рақамии идоракунӣ, яке аз роҳҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти сабз ба ҳисоб меравад.

Дар шароити рақамикунонӣ ва рушди босуръати технологияҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо ба самаранокии идоракунӣ ва автоматизатсияи равандҳои дохилӣ эҳтиёҷ доранд. Истифодаи технологияҳои рақамӣ имконият медиҳад, ки назорати молиявӣ, истеҳсолот, кадрҳо ва логистика оптимизатсия карда шавад. Технологияҳои рақамӣ на танҳо кори идоракуниро осон мекунанд, балки ба таҳлили стратегӣ ва қабули қарорҳои зуд ва дуруст мусоидат менамоянд.

Дар замони муосир рушди иқтисодӣ беш аз пеш ба сатҳи истифодаи дониш, технология ва инноватсия вобаста мегардад. Соҳибкории инноватсионӣ ҳамчун шакли пешрафтаи фаъолияти соҳибкорӣ ба воридсозии ғояҳои нав, маҳсулоти рақобатпазир ва технологияҳои муосир равона шудааст. Дар шароити рақобати шадиди бозор ва тағйирёбии босуръати муҳити иқтисодӣ, рушди соҳибкории инноватсионӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии давлатҳо табдил ёфтааст. Соҳибкории инноватсионӣ фаъолияти соҳибкориест, ки ба истифодаи навовариҳо дар маҳсулот, хизматрасонӣ, равандҳои истеҳсолӣ ва усулҳои идоракунӣ асос меёбад. Хусусияти асосии он сатҳи баланди хавф, ниёз ба сармояи зехнӣ ва истифодаи технологияҳои пешрафта мебошад. Ин навъи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

соҳибкорӣ метавонад ба афзоиши самаранокии истеҳсолот ва ташаккули бозорҳои нав мусоидат намояд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши мушкилоти экологӣ, масъалаи рушди устувори иқтисодӣ аҳамияти хоса пайдо намудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои захираҳои бойи табиӣ, махсусан захираҳои обӣ, имкониятҳои васеъ барои рушди иқтисодиёти сабз дорад. Дар ин раванд, соҳибкории инноватсионӣ ҳамчун омили асосии воридсозии технологияҳои нав, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва ҳифзи муҳити зист баромад мекунад. Соҳибкории инноватсионӣ фаъолияти иқтисодист, ки ба истифодаи ғояҳои нав, технологияҳои муосир ва усулҳои ғайристандартӣ идоракунӣ асос меёбад. Аҳамияти он дар он зоҳир мегардад, ки ин нави соҳибкорӣ метавонад ба ташкили ҷойҳои нави корӣ, афзоиши маҳсулоти рақобатпазир ва рушди иқтисодии зехнии кишвар мусоидат намояд. Барои Тоҷикистон, рушди соҳибкории инноватсионӣ омили муҳими диверсификасияи иқтисод ба ҳисоб меравад.

Иқтисодиёти сабз ба модели рушди иқтисодӣ ишора мекунад, ки истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, коҳиши партовҳо ва ҳифзи муҳити зистро таъмин менамояд. Дар Тоҷикистон соҳаҳои энергетикаи барқароршаванда (хусусан нерӯи об), кишоварзии экологӣ ва коркарди партовҳо метавонанд заминаи асосии рушди иқтисодиёти сабз бошанд. Татбиқи инноватсияҳо дар ин соҳаҳо имконият медиҳад, ки рушди иқтисодӣ бо ҳифзи муҳити зист ҳамоханг гардад. Ҳамгироии соҳибкории инноватсионӣ бо иқтисодиёти сабз дар татбиқи технологияҳои каммасраф, истеҳсоли маҳсулоти экологӣ тоза ва рушди стартапҳои “сабз” зоҳир мегардад. Давлат метавонад тавассути фароҳам овардани муҳити мусоиди ҳуқуқӣ, имтиёзҳои андозӣ ва барномаҳои дастгирии молиявӣ рушди чунин соҳибкоро роҳсат намояд.

Дар шароити рақамикунонӣ ва рушди иқтисоди глобалӣ, дурнамои татбиқи соҳибкории инноватсионӣ умедбахш арзёбӣ мегардад. Рушди технологияҳои рақамӣ, зехни сунъӣ, иқтисоди платформаӣ ва стартап-экосистемаҳо имкониятҳои нав фароҳам меоранд. Ҳамзамон, тақвияти дастгирии давлатӣ, ҷалби сармоягузори хусусӣ ва рушди ҳамкории байналмилалӣ метавонад заминаи мусоиди рушди соҳибкории инноватсионӣ гардад.

Бо вучуди имкониятҳо, рушди соҳибкории инноватсионӣ ва иқтисодиёти сабз дар Тоҷикистон бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ аст. Аз

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ҷумла, норасоии сармоягузорӣ, сатҳи пасти инфрасохтори инноватсионӣ ва маҳдуд будани дастрасӣ ба технологияҳои муосир. Бо ин вучуд, тақвияти ҳамкории давлат ва бахши хусусӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди маорифу илм метавонанд дурнамои мусбат фароҳам оваранд. Дар ҷаҳонишавӣ ва рақобати ҷаҳонӣ рушди соҳибкории инноватсионӣ ба яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодӣ табдил ёфтааст. Дар Тоҷикистон, ки иқтисодиёт ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул қарор дорад, соҳибкории инноватсионӣ метавонад ба диверсификатсия, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва ташаккули иқтисоди донишбунёд мусоидат намояд.

Ҳоло дар Тоҷикистон соҳибкории инноватсионӣ асосан дар шакли стартапҳо ва корхонаҳои хурду миёна бо самтҳои технологияҳои рақамӣ, энергетикаи барқароршаванда, кишоварзии экологӣ ва истехсолоти сабз рушд дорад. Дурнамои соҳибкории инноватсионӣ дар Тоҷикистон умедбахш арзёбӣ мешавад. Барномаи давлатӣ оид ба рушди инноватсия ва экосистемаҳои стартап, ҳамчунин ҳамкорӣ бо сармоягузориҳои хориҷӣ ва рушди кадрҳо метавонанд заминаи рушди босуръати ин соҳа гардад. Инноватсияҳо дар соҳаҳои энергетика, кишоварзӣ ва ИТ имконият медиҳанд, ки иқтисодиёти кишвар ба иқтисоди донишбунёд ва сабз табдил ёбад.

Соҳибкории инноватсионӣ омили калидии рушди иқтисодиёти рақобатпазир ва донишбунёд дар Тоҷикистон мебошад. Бо вучуди мушкilotи мавҷуда, татбиқи стратегияҳои дастгирӣ ва рушди экосистемаҳои стартап имконият медиҳад, ки иқтисодиёт ба иқтисоди сабз ва инноватсионӣ табдил ёбад ва сатҳи неқӯаҳволии аҳоли бехтар гардад.

Рақамикунонии иқтисодиёт ҷузъи калидии рушди иқтисоди муосир ба ҳисоб меравад. Тақмили ҷанбаҳои гуногуни иқтисодиёт тавассути технологияҳои рақамӣ, инноватсия ва рушди кадрҳо метавонад самаранокии иқтисодро афзоиш диҳад, рақобатпазирӣ баланд бардорад ва сатҳи хизматрасонӣ ба аҳоли ва бахшҳои иқтисодӣ бехтар намояд. Бо дарназардошти мушкilot ва таҳдидҳои рақамикунонӣ, татбиқи чораҳои мувофиқ барои рушди устувори иқтисодиёт муҳим мебошад.

Татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ метавонад ҳамчун омилҳои калидӣ дар рушди иқтисодиёти сабз хидмат кунад. Бо вучуди мушкilotи мавҷуда, истифодаи самаранокии имкониятҳои технологӣ ва ҳамгироии чораҳои давлатӣ ва хусусӣ барои рушди устувор ва афзоиши рақобатпазирӣ иқтисод мусоидат менамояд.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ҳамин тариқ, соҳибкории инноватсионӣ яке аз омилҳои калидии рушди иқтисоди муосир ба ҳисоб меравад. Баргараф намудани масъалаҳои мавҷуда ва истифодаи самараноки имкониятҳои замони муосир метавонад ба рушди устувор, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисод ва беҳбудии сатҳи зиндагии аҳолии мусоидат намояд. Рушди соҳибкории инноватсионӣ омили калидии пешрафти иқтисодии сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ҳамгироии инноватсияҳо бо сиёсати рушди устувор метавонад ба баланд бардоштани самаранокии иқтисод, ҳифзи муҳити зист ва беҳбудии некӯахлоқии ҷомеа мусоидат намояд.

Рӯйхати адабиёт

1. Концепсияи рушди иқтисодии сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023.
2. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе.
3. Материалҳои илмӣ-амалии соҳаи рушди иқтисоди сабз ва сармояи инсонӣ.

**ПАСАНДОЗҲОИ АҲОЛӢ ВА ТАЪСИРИ ОН БА САТҲИ
УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ**

Носиров Ислон Махмадрасулович

Магистранти кафедраи молия ва қарзи

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ.

Тел: 988-10-47-12. E-mail: Inosirov@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Пасандозҳои аҳолии дар фаъолияти бомарому бардавоми бонкҳои тиҷоратӣ яке аз амалиётҳои калидӣ дониста мешавад. Бо назардошти ин хусусияташ, раванди пасандозгузориҳои аҳолии дар низомии бонкӣ аз ҷониби муаллиф мавриди таҳлили амиқ қарор дода шуда, нишондиҳандаҳои он дар 5 соли охир дар матни мақола ба таври васеъ оварда шудаанд. Дар натиҷаи таҳлил, муаллиф ошкор намуд, ки ҷалби солони пасандозҳои аҳолии дар бонкҳои тиҷоратӣ майли афзоиши ёфта, бевосита афзоишидиҳандаи сармояи устувори бонкҳои тиҷоратӣ дар шароити кунунии асри навини рушди муносибатҳои иқтисодӣ

дониста мешавад. Муаллиф бар он назар мебошад, ки агар пасандозҳои ҷалишуда якҷо бо маблағҳои худдӣ аз ҷониби бонкҳои тиҷоратӣ ба шахсони дар воқеъ ба фаъолият машғул буда, на ба шахсони тасодуфӣ ва соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ равона гардад, дар натиҷа метавонад даромади бонк беш гашта, аз ин ҳисоб ҳам сатҳи устувори молиявии хеш ва ҳам сатҳи пардохтпазирширо дар нази пасандоздорон таъмин намуда бонашд. Бо назардошти муҳим донистани ҷалби пасандоз ва овардани нишондиҳандаҳои амиқи омори онҳо, бархе аз роҳҳои мушаххас аз ҷониби муаллиф ҷиҳати аз байн бурдани монетаҳои ҷалби пасандозҳои аҳоли дар мақола пешниҳод шудаанд, ки татбиқи онҳо метавонад имконияти мусбатро фароҳам оварда бошад.

Калидвожаҳо: пасандозҳои аҳоли, меёри фоизи пасандоз, афзоиши сармояи бонкҳо, сатҳи баланди пардохтпазирӣ, зиёдашавии имкониятҳои қарзӣ, фаъолгардии бахши истеҳсолӣ, даромади босуръати бонк, сугуртаи пасандозҳо, устувори молиявии бонкҳо.

ДЕПОЗИТЫ НАСЕЛЕНИЯ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА УРОВЕНЬ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Носиров Ислон Махмадрасулович

Магистрант кафедры «Финансы и кредит»

Кулябского государственного университета имени Абуабдуллоха Рудаки.

Тел: 988-10-47-12. E-mail: Inosirov@mail.ru

Аннотация. Депозиты населения считаются одной из ключевых операций в успешной и устойчивой деятельности коммерческих банков. Учитывая эту особенность, автор подверг процесс депозитов населения в банковской системе углубленному анализу, и его показатели за последние 5 лет подробно представлены в тексте статьи. В результате анализа автор выявил, что ежегодная привлечение депозитов населения в коммерческие банки имеет тенденцию к увеличению и рассматривается как прямое увеличение стабильного капитала коммерческих банков в современных условиях нового столетия развития экономических отношений. Автор считает, что если изымаемые депозиты, вместе с

самими средствами, направляются коммерческими банками фактически занятым предпринимательской деятельностью лицам, а не случайным лицам и приоритетным секторам народного хозяйства, то в результате доход банка может увеличиться, обеспечивая тем самым как его финансовую стабильность, так и уровень платежеспособности вкладчиков. Учитывая важность привлечения депозитов и предоставляя подробные статистические показатели по этому вопросу, автор предлагает в статье ряд конкретных способов устранения препятствий для привлечения депозитов из населения, реализация которых может открыть позитивные возможности.

Ключевые слова: *депозиты населения, процентные ставки по депозитам, рост банковского капитала, высокий уровень ликвидности, расширение возможностей кредитования, активизация производственного сектора, быстрый рост доходов банков, страхование депозитов, финансовая стабильность банков.*

POPULATION DEPOSITS AND THEIR IMPACT ON THE LEVEL OF FINANCIAL STABILITY OF COMMERCIAL BANKS

Nosirov Islam Mahmadrasulovich

*Master's student of the Department of Finance and Credit, Kulyab State
University named after Abuabdullohi Rudaki. Tel: 988-10-47-12. E-mail:
Inosirov@mail.ru*

Abstract *Population deposits are considered one of the key operations in the successful and sustainable operation of commercial banks. Given this feature, the author has subjected the process of population deposits in the banking system to an in-depth analysis, and its indicators for the last 5 years are extensively presented in the text of the article. As a result of the analysis, the author revealed that the annual attraction of population deposits in commercial banks tends to increase and is considered a direct increase in the stable capital of commercial banks in the current conditions of the new century of development of economic relations. The author believes that if the withdrawn deposits, together with the funds themselves, are directed by commercial banks to persons actually engaged in business, and not to random individuals and priority sectors of the national economy, as a result, the bank's income can increase, thereby ensuring both its financial stability and the level of solvency*

among depositors. Considering the importance of attracting deposits and providing in-depth statistical indicators of them, the author proposes some specific ways to eliminate obstacles to attracting deposits from the population in the article, the implementation of which may provide positive opportunities.

Keywords: *population deposits, deposit interest rates, growth in bank capital, high level of liquidity, increased lending opportunities, activation of the manufacturing sector, rapid bank income, deposit insurance, financial stability of banks.*

Баланд бардоштани сатҳи даромади аҳоли яке аз талаботҳои асосии шароити кунунии ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва ҳуди аҳоли маҳсуб ёфта, ҳамзамон дар афзоиш додани сармояи бонкҳои тиҷоратӣ нақши бевосита калидиро мебозад. Аммо чунин баландбардории натиҷаи меҳнати ҳар шахс, бевосита аз донишу малака ва самараи ҷаҳонияташ вобаста буда, наметавон дар шароити омода набудан ба талаботи бозори меҳнат ва сатҳи наонқадар хуби фарогирии аҳоли ба шуғл, ба ин сатҳи зарурии рушд расид.

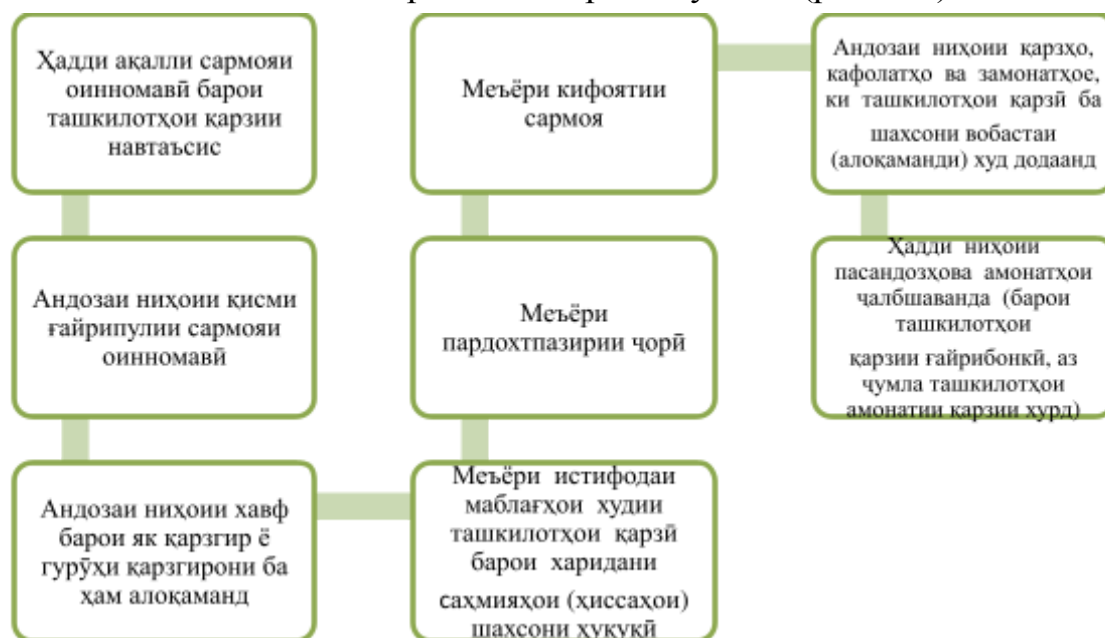
Имрӯз дар кишвар масъалаҳои бунёди корхонаҳои хурду миёна босуръат ба роҳ монда шуда, дар афзоиши ММД ва таъмини бозорҳои дохилӣ бо мақсади кам вобаст намудани талаботи иқтисодии аҳолиро аз воридоти маҳсулоти хориҷа нақшгузор мебошад. Маҳз яке аз масъалаҳои ниҳоятан калидӣ, ки дар ҳади интизориҳои аҳоли нақши аввалиндараҷа дорад, ин низомии бонкии солим доништа шуда, раванди танзими давлатии бонкҳои тиҷоратӣ аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати таъмини саривақтии аҳоли ба хизматрасониҳои босифати молиявӣ ва ҳамзамон, сохтани як низомии устувори бонкӣ, ки пайваста ҳуқуқҳои муштариёнашро ҷонибдорӣ карда, сатҳи лозимаи пардохтпазириашро собит месозад, пайваста идома ёфта истодааст.

Роҷеъ ба сатҳи устуворгардии низомии бонкӣ ва таъсири он ба соҳаҳои ҷамъият Хайрзода Ш.Қ. бар он назар мебошад, ки муваффақиятҳои рушди иқтисодии миллӣ ба таври назаррас аз ҳолати низомии бонкии мамлакат вобаста аст. Дар робита ба ин, масъалаи омӯзиши вазъи мавҷуда дар соҳаи низомии бонкӣ, таърифи мушкilotи дар он вучуддошта ва тарзҳои ҳалли онҳо, инчунин арзёбии дурнамои рушди он, басо мубрам мегардад [10, с. 84]. Дигар муҳаққиқи соҳа Олимов У.М. чунин иброз медорад, ки ташаккул ва рушди бахши бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба вазъи иҷтимоӣ иқтисодии кишвар мусоидат мекунад, пеш аз ҳама бо татбиқи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ислоҳоти иқтисодӣ, такмили меъёрҳои ҳуқуқӣ, такмили низоми бонкӣ, рушди муносибатҳои бозорӣ, чараёни мунтазами маблағҳои муҳочирон, такмили муносибатҳои байни миллатҳо ва ғайра алоқаманд аст [8, с. 38]. Ҷулиев М.Ҳ. бошад гуфтаҳои муҳаққиқони болозикрро ҷонибдорӣ карда, таъкид ба он менамояд, ки низоми бонкӣ ҳамчун як низоми ғайри қарзӣ дар сатҳи иқтисодии кишвар ва яке аз манбаъҳои асосии маблағгузорӣ ба иқтисодии давлат мебошад, ки ин аз ҷамъоварӣ ва ба самтҳои афзалиятнок сафарбар намудани маблағҳо, ки ин дар доираи маблағҳои шахсонӣ воқеъ ва ҳуқуқӣ сурат мегирад, нақши асосӣ дорад [6, с. 59].

Дар воқеъ, устувории молиявӣ ин заминаи ягонаи таъмини ғайриқарзӣ бардавоми бонк дар тамоми шароитҳои бавҷудояндаи бухронӣ ва барҳам нагаштани муносибатҳои муфиди иқтисодии байни шарикони бонк арзёбӣ гашта, маҳз муҳофизаткунандаи худӣ бонк ва тақияҳои охирину боэътимоди молиявии аҳоли дар ҳолатҳои ниёздоштаниш буда, ҳамзамон бонкҳои тижоратиро мебояд, ки бо сиёсати дастаҷамъонаи дурандешона ва таҳлилҳои амиқи шахсонӣ қарзгирандаю вазъи кунунии бозор, мақсадҳои хешро дар амал татбиқ намуда бошанд. Ин аст, ки Бонки миллии Тоҷикистон дар дастурамали №176 «Дар бораи тартиби танзими ғайриқарзӣ ташкилотҳои қарзӣ» дар қатори дигар меъёрҳои мақбули ҳатмӣ, ҷалби пасандоз ва амонатҳоро низ ишора намудааст (расми 1):

Расми 1. - Меъёрҳои мақбули ҳатмии Бонки миллии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти [4]

Дар дастурамали болозикр дарҷ шудааст, ки он сохторҳои бонкӣ, ки мақоми ташкилотҳои амонатҳои қарзӣ хурдро доранд, метавонанд тибқи

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

нишондиҳандаҳои тавсияи ин санад то 3 маротибаи сармояи танзимшаванда ҷалби пасандозу амонат карда бошанд. Пас ҳуди ин омили дарҷгардида исботи он аст, ки маболағҳои аҳолии ба сифати пасандоз дар ҷаҳонӣ бонкҳои тижоратӣ чун ӯ ҳама зарур мебошанд.

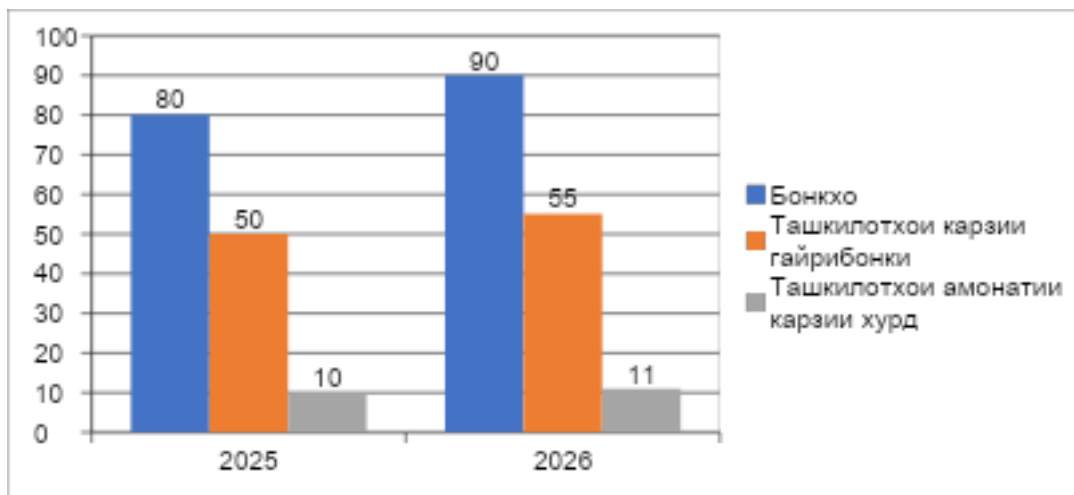
Ҳамзамон, дар дигар санади низоми бонкӣ, аниқтараш Асосҳои сиёсати макропруденсиалии Бонки миллии Тоҷикистон чунин баён шудааст, ки мақсади асоси ин нигоҳ доштани суботи низоми молиявии кишвар, дар заминаи баланд бардоштани устувории молиявии яке аз сохторҳои ҷаҳонӣ он, яъне низоми бонкӣ мебошад [2] ва ин раванд метавонад, ки бонкҳои тижоратиро бо истифода аз самтҳои муайяни афзалиятдошта боз ҳам ба яке аз марказҳои бозғартии таъмини молиявии кишвар табдил диҳад.

Чун поймол шудани ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони низоми бонкӣ омили манфии таъсирасон ба ҷаҳонӣ тамоми бонкҳои тижоратӣ арзёбӣ гашта, бо сабаби баромадан аз ғарбии мардум, метавонад пасандозҳои онҳо аз бонкҳои тижоратӣ бозхонд шуда, дар камшавии имкониятҳои молиявӣ ва таъмин карда навоистани амалиётҳои ҷаҳонӣ норасо шуда, ниҳоят ба шикастпазирии бонкҳо боис гашта, рушди муносиби иқтисодиёти миллиро коҳиш дода бошад. Аз нишондиҳандаҳои омили низоми молиявии кишвар маълум мебошад, ки сатҳи дороиҳои бонкҳои тижоратӣ дар Тоҷикистон нисбат ба дигар сохторҳои низоми молиявӣ зиёдтар мушоҳида мегардад.

Ҳарчанде тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ имрӯз аз ҷониби Бонки марказии Тоҷикистон барои ҳамаи сохторҳои низоми бонкӣ ҳаҷми сармояи оинномавӣ муқаррар шуда бошад ҳам (диаграммаи 1), лекин бидуни ҷалби маблағҳои озодаи аҳолии, ки ин раванд дастгирии аҳолиро нисбат ба низоми бонкӣ нишон медиҳад, бонкҳои тижоратӣ наметавонанд сараввал устувории молиявии худашонро таъмин ва сипас ҳиссаи бешро дар рушди ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар расонида бошанд.

**Диаграммаи 1. – Ҳаҷми сармояи оинномавӣ барои ҳар яке аз
сохторҳои наваъсиси бонкҳои тижоратӣ, млн. сомонӣ**

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси дастурамали №176-и Бонки миллии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ».

Бо назардошти ин масъала, яъне доштани ҳаҷми маблғҳои худии озодаи бидуни уҳдадорӣ ва лозима барои оғоз намудани фаъолияти тамоми бонкҳои тиҷоратӣ, ҳамзамон барои онҳо ба роҳ мондани ҷалби пасандозҳои аҳоли ва дар ин заминаи муфид, таъмини талаботҳои субъектҳои бахши соҳибкорӣ ва дигар табақаҳои аҳоли ба воситаҳои пулӣ, дар бахши қонунгузори соҳавӣ ин амалиёт ҳатмӣ ишора шудааст. Бевосита самарҳои фаъолият ва устувории молиявии бонк ин дар ҷалби пасандозҳои аҳоли мушоҳида мегардад.

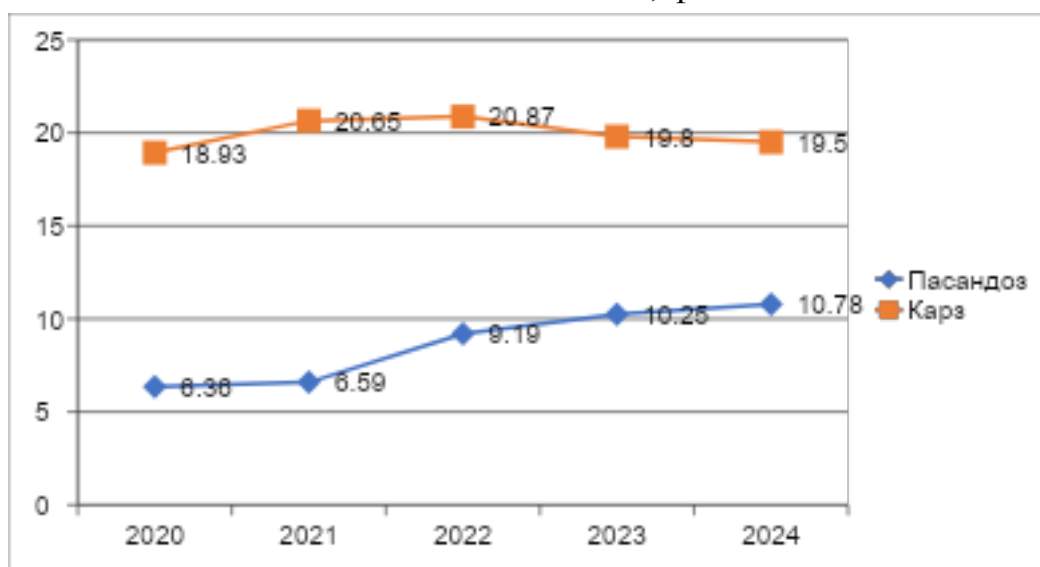
Доир ба масъалаи муҳим ва ҳамеша муаммодори ҷалби васеи пасандозҳои аҳоли дар низомии бонкӣ, муҳаққиқон ва коршиносони сатҳҳои гуногун, аллакай назарияҳои махсуси худро ибраз намудаанд, ки то ба ҳол дар ин шароити амалкунанда, боз ҳам тақвияти андеша ва чораҳои навро ҷиҳати то андозае ҳалли роҳи мушкилотдори мавҷуда, бевосита тақозо менамояд. Вобаста ба хусусияти пасандозҳои аҳоли Авғонов Н.А. таҳқиқот гузаронида, чунин ишора менамояд, ки иқтидори захираҳои молиявии аҳолиро метавон ҳамчун пули нақди муваққатӣ ҳисоб кард, ки дар низомии бонкӣ ҳамчун амонат гузошта шудааст ва ба ин васила захираҳои бонкиро афзун мегардонад ва тавассути сохтори бонкӣ иқтисодиётро ба захираҳои қарзӣ таъмин месозад [1, с. 74], Тилабов Ё.Е. қайд мекунад, ки барои ҷалби пасандозҳои аҳоли ба бозори сармоявӣ, ташкили шабакаи васеи ташкилотҳои миёнарави молиявии бонкҳо ва фондҳои сармоягузор, ширкатҳои суғурта, фондҳои нафақа, ҷамъияти сохтмонҳо ва ғайра зарур аст. Лекин, аз рӯи имконият ҳимоя ва ҳифзи онҳое, ки меҳонад маблағҳои худро бо арзиши саҳҳомӣ маблағгузорӣ

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

намоянд, хело муҳим аст. Аз ҷумла, бо роҳи муқаррар намудани қоидаҳои қатъии назорати давлатӣ аз болои корхонаҳое, ки онҳо барои ҷалби даромадҳои аҳоли омодаи талош мебошанд [9, с. 134].

Дар воқеъ, устувории молиявии бонкҳои тиҷоратӣ аз ҷалби пасандозҳои аҳоли ниҳоят вобаст мебошад. Чун бонкҳои тиҷоратӣ аз аҳоли пасандозхоро бо ғоизҳои нисбатан паст ба меъёри қарз ҷалб намуда, боз баръакс ба нафарони ба пул эҳтиёҷдошта бо ғоизҳои нисбат ба пасандоз баландтар ҳамчун қарз пешниҳод менамоянд, ки дар ин маврид вазифаи миёнаравии бонкҳо маълум гашта, ба худ сатҳи мувофиқи даромадро таъмин месозанд. Бештар ба роҳ мондани амалиёти қарзӣ нисбат ба дигар амалиётҳо аз лиҳози ғоизи баланд барои бонкҳои тиҷоратӣ афзалияти зиёд дорад. Ин аст, ки имрӯз дар бозорҳои бонкӣ бо мақсади зиёд намудани муштариён, рақобати тағйир додани меъёри ғоизи ҷалби пасандоз дида мешавад ва худ ин ҷарраён барои муштариён бо мақсади интиҳоби бонки тиҷоратӣ, гузоштани пасандоз ва таъмини амнияти афзоиши сармоя имконияти беш медиҳад (диаграммаи 2).

**Диаграммаи 2. – Меъёри миёнавазни пасандоз ва қарзҳо дар низоми
бонкии Тоҷикистон, ғоиз**

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти [8]

Бевосита аз натиҷаи диаграммаи 2 маълум мегардад, ки меъёри ғоизи пасандоз аз 6,36 ғоизи соли 2020 ба 10,78 ғоиз дар соли 2024 ва меъёри ғоизи қарз аз 18,93 ғоизи соли 2020 ба 19,5 ғоиз дар соли 2024 расидааст, ки дар ин муддати 5 соли охир меъёри пасандоз 4,42 ғоиз ва меъёри қарз 0,57 ғоиз афзоиш ёфтааст. Албатта, чунин раванд, яъне баландгардии меъёри ғоизи пасандоз ба ҳавасмандии беши аҳоли бо мақсади ба дигар

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

самт равона накардани маблағҳои озод, гузоштани онҳо танҳо дар бонкҳои тижоратӣ ва ба афзоишёбии сармоя мусоидат намуда, аммо афзоиши сатҳи меёри фоизи қарз боиси монёии афзоиши қарздиҳии бонкӣ гашта, дар бадастовардани эътимоди зиёди аҳолиро таъмини сатҳи даромади пайвастаи бонк мусоидат накарда, пайвастигарӣ риштаи муносибатҳои иқтисодӣ ва стратегии тарафайн нахоҳад буд.

Агар меёри фоизи қарзхоро дар солҳои 2021, ки 20,65 фоиз ва 2022, ки 20,87 фоиз мебошад, таҳлил намоем, мушоҳидаи он мегардад, ки сатҳи меёри фоизи қарзҳо нисбат ба соли 2024 ба андозаи 1,15 ва 1,37 фоиз зиёд мебошад. Яке аз омилҳое, ки тавонист боиси баланд шудани сатҳи меёри фоизи қарзҳо дар соли 2021 ва 2022, ки нисбат ба меёри фоизи қарзии соли 2018 ба андозаи 1,94 фоиз зиёд мебошад, гардад, ин аз ҳисоби аз байн рафтани 5 адад бонк дар солҳои 2020 ва 2021 дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар ин асос камшавии ҳаҷми захираҳои молиявии низоми бонкӣ ва норасо шудан ба бештар намудани ҳаҷм ва шумораи амалиётҳои фаъол, баланд гаштани меёри фоизи қарзу боки мондани вазъи нохуби саривактии таъмин қарда натавонишани талаботҳои қарзии аҳолии ба пул эҳтиёҷдошта мебошад.

Дар ин замина, бо мақсади раванди муносиби пасандозгузориҳои аҳоли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи амонату пасандоз» [5] дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди татбиқ қарор дорад, ки мақсади асосии он таъмини саривактии фаъолияти низоми суғуртаи амонат пасандоз ва баланд бардоштани эътимоди аҳоли нисбат ба низоми бонкӣ мебошад. Маҳз чунини раванди ҷубронпулии амонату пасандозҳои аҳоли имконият онро медиҳад, ки дучоршавии бонкҳои тижоратӣ ба норасоии захираҳои молиявӣ аз байн рафта, суботи муносиби бонкӣ дар шароитҳои дилхоҳи тағйирёбанда андозае устувор бошад.

Бонки миллии Тоҷикистон дар низоми қонунгузориҳои соҳавии ҳеш, амалиёти қабули пасандозхоро калидӣ арзёбӣ намудааст ва бонкҳои тижоратиро мебояд, ки ин амалиёти афзалиятдоштаро зиёдтар анҷом намуда бошанд. Бонкҳои тижоратӣ низ имрӯз дар масъалаи ҷалби пасандозҳо ва рушди он, марҳила ба марҳила қадамҳои устувор гузошта, нишондиҳандаҳои ҷалби онҳо сол то сол афзоиш ёфта истодааст (ҷадвали 2):

Ҷадвали 2.

**Бақияи сандуқи пасандозии аҳоли дар бонкҳои тижоратӣ,
млн. сомонӣ**

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Солҳо	Ҳаҷми умумии пасандозҳо	Пасандозҳо и шахсони ҳуқуқӣ	Бо пулии миллӣ	Бо асъори хориҷӣ	Пасандозҳо и шахсони воқеӣ	Бо пулии миллӣ	Бо асъори хориҷӣ
2020	14 414	6 076	3 634	2 441	5 338	2 733	2 604
2021	10 159	4 792	2 340	2 452	5 366	3 295	2 071
2022	15 507	7 426	3 905	3 521	8 081	4 727	3 353
2023	19 462	8 917	4 497	4 419	10 545	6 304	4 240
2024	25 529	11 142	5 729	5 383	14 387	9 677	4 710
Т/т, 24/20	+11 115	+5 066	+2 095	+2 942	+9 049	+6 944	+2 106

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои оморӣ Бонки миллии Тоҷикистон

Он нишондиҳандаҳои оморӣ, ки аз ҷониби муаллиф бо истифода аз ҳисоботҳои расмӣ ҳама мақомоти соҳавӣ мавриди таҳлил қарор гирифта аст, собит месозанд, ки сол то сол ва бо дарки афзалиятҳои зиёди ҷалб ва гузоштани пасандоз дар ҳоли афзоиш қарор дорад. Ин аст, ки ҳаҷми умумии бақияи пасандозҳо аз 14 414 млрд. сомонӣ соли 2020 ба 25 529 млрд. сомонӣ дар соли 2025, ки 11 115 млрд. сомонӣ афзоиш, пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ аз 6 076 млрд. сомонӣ соли 2020 ба 11 142 млрд. сомонӣ дар соли 2024, ки 5 066 млрд. сомонӣ афзоиш, ҳамзамон, ҷалби пасандозҳо бо пули милли аз 6 338 млрд. сомонӣ соли 2020 (бо асъори хориҷӣ 5 048 млрд. сомонӣ) ба 15 436 млрд. сомонӣ дар соли 2024 (бо асъори хориҷӣ 10 093 млрд. сомонӣ), ки 9 098 млрд. сомонӣ афзоиш, пасандозҳои шахсони воқеӣ аз 5 338 млрд. сомонӣ соли 2020 ба 14 387 млрд. сомонӣ дар соли 2024, ки 9 049 млрд. сомонӣ ба мушоҳида мерасад, ки ин роҳи муносиб боз ҳам дар солҳои минбаъда бо мақсади бештар ворид гардонидани маблағҳои озода аҳоли ба дохили низоми бонкиро баҳри фаъолияти самарабахш ва расидан ба сатҳи баланди устувории молиявӣ тақозо менамояд.

Шариф Раҳимзода бо таълифи нашрияҳои зиёди илмӣ дар ин масъал, чунин ибраз медорад, ки рушд ва таъмини бардавоми фаъолияти бонкҳои тичоратӣ аз омилҳои зерин, ки ба бонк таъсири мусбат мерасонанд, вобаста мебошад: дастгирии бонкҳо аз ҷониби давлат, суғуртақунонҳои пасандозҳо ва рушди технологияҳои иттилоотӣ [11, с. 441]. Ҳикматов У.С. ҷалби пасандозҳои аҳолиро саривақтӣ дониста, қайд мекунад, ки барои бонкҳои тичоратӣ пасандозҳо сарчашмаи асосии ҷалби маблағгузорӣ барои амалӣ кардани фаъолияти худ ба ҳисоб мераванд [7, с. 176].

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Нишондиҳандаҳои болозикри сандуқи пасандозии мазкурро агар ба бақияи сандуқи қарзӣ таҳлил намоем, мушоҳидаи он мегардад, ки тамоюли бақияи пасандозҳои аҳоли дар банкҳои тижоратӣ нисбат ба ҳаҷми бақияи қарзҳои додашуда зиёд мебошад (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3.

**Бақияи қарзҳои додашудаи банкҳои тижоратӣ ба аҳоли,
млн. сомонӣ**

Солҳо	Ҳаҷми умумии қарз	Бо пули миллӣ	Бо асъори хориҷӣ
2020	10 882	6 287	4 594
2021	11 970	8 008	3 961
2022	13 577	9 716	3 861
2023	17 842	15 619	5 758
2024	21 377	15 619	5 758
Т/т 2024/2020	+10 495	+9 332	+1 164

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои омории Банки миллии Тоҷикистон

Тибқи натиҷаҳои омории ҷадвали 3 маълум мегардад, ки қарз низ яке аз амалиётҳои калидии банкҳои тижоратӣ маҳсуб ёфта, дар таъмини сатҳи баланди даромади банк бо мақсади дар сатҳи лозима нигоҳ доштани вазъи устувории банк беназир мебошад. Ин аст аст, ки имрӯз вобаста ба беш доштани талаботи аҳоли ба хизматрасониҳои қарзӣ, ҳатто шаклҳои навини он аз ҷониби бархе аз банкҳои алоҳида дар амал татбиқ мешаванд, ки худ ин татбиқшавӣ боз ҳам собитсозандаи ҳолати устувории молиявии низомии банкӣ мебошад.

Нишондиҳандаҳои ҷадвали 3. ва ҷадвали 4.-ро агар аз лиҳози афзоиш таҳлил намуда бошем, пас чунин мушоҳида мегардад, ки сандуқи бақиявии ҳардуйи шакли хизматрасониҳо дар давоми солҳои охир афзоиш ёфта истодааст, аммо сандуқи бақияи пасандозӣ нисбат ба сандуқи бақияи қарзӣ зиёд ба ҷашм мерасад. Агар соли 2020 бақияи қарзҳои банкҳои тижоратӣ дар дасти аҳоли 10 882 млн. сомонӣ ва дар соли 2024 ин раванд 21 377 млн. сомонино ташкил намуда бошад, пас дар соли 2020 бақияи пасандозҳои аҳоли дар банкҳои тижоратӣ 14 414 млн. сомонӣ ва дар соли 2024 бошад 25 529 млн. сомонино ташкил намудааст, ки ҳаҷми пасандоз дар соли 2020 нисбат ба ҳаҷми қарзҳо 3 532 млн. сомонӣ ва дар соли 2024 бошад 4 152 млн. сомонӣ афзоиш ёфтааст, ки ин амалиётҳо дар фаъолияти

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

тамоми бонкҳои тиҷоратӣ дар ҷойҳои аввал қарор доранд. Аз натиҷаи таҳлили бақияи пасандозҳо ва бақияи қарзҳо метавон чунин қайд намуд, ки бонкҳои тиҷоратиро баҳри зиёд анҷом намудани амалиётҳои фаъол, мебояд сараввал ҳаҷми амалиётҳои ғайрифаволро таҳким бахшида бошанд. Чун аз нишондиҳандаҳои омории низоми бонкии кишвар мушоҳида мегардад, ки бо назардошти ҷалби пасандозҳои як қисми аҳоли, ҳоло ҳам дар иқтисодиёт маблағҳои зиёд дар дасти дигар қисми аҳоли мавҷуд мебошанд, ки ҳаҷмашон аз ҳаҷми ҷалби пасандозҳои солони бонкҳои тиҷоратӣ зиёд мебошад. Агар бо истифода аз хизматрасониҳои навину эътимодбахш, бонкҳои тиҷоратӣ тавонанд маблағҳои боқимондаи бидуни пасандозгузориҳои аҳолиро ба доираи сармояи бонк бо мақсади идораи босамари онҳо ворид гардонанд, пас устувории бонкҳои тиҷоратӣ дар симои ба сармоягузорӣ табдил намудани пасандозҳо аён гашта, боз ҳам метавонанд эътимод ва устувории хешро дар ҷомеа зиёд намуда бошанд.

Бо назардошти ба роҳ мондани таҳлилҳои амиқи илмӣ ва нишон додани вазъи бозори пасандозгузориҳои аҳоли дар низоми бонкӣ, ҳамзамон баён гардидани таъсир мусбат доштани ҷалби пасандозҳои аҳоли дар рушди устувори молиявии бонкҳои тиҷоратӣ ва ҳимояи манфиатҳои иқтисодии муштариён, бархе аз роҳҳои зеринро бо мақсади татбиқ ва расидан ба сатҳи баланди сармоягузориҳои дохилӣ аз ҳисоби эътимоди зиёди аҳоли ба низоми бонкӣ ва ҷалби тамоми маблағҳои аз фаъолият дур мондаи ё ба дигар самт раवонагаштаи онҳо, пешниҳод менамоем:

- қабули на шумораи зиёди кормандон, балки кормандони соҳавии низоми бонкӣ, ки мактаби иқтисодиро гузаштаанд ва донандаи як ё ду забони хориҷӣ мебошанд;
- васеъ намудани сатҳи ҷаҳонбинии низоми бонкии кормандон, дари заминаи ҳар семоҳа вобаста ба шӯъбаҳои дахлдор пурсиши санадҳои меъёриву ҳуқуқии амалкунанда;
- аз ҷониби ҳар як корманд вобаста ба шӯъбаҳои худ, дар ҳар як шаш моҳ гузаронидани семинарҳои дохилаи бонк;
- ба роҳ мондани ҳамкориҳо байни дигар бонкҳо ва равона намудани кормандон ҷиҳати омӯзиши таҷрибаи якдигар;
- бо соҳибкорони инфиродие, ки дар маҳалли бонк ба фаъолият машғул мебошанд, ҳар моҳ ҷамъ намудан ва фаҳмонидани афзалиятҳои гузоштани пасандоз дар бонкҳои тиҷоратӣ, ҳамзамон сатҳи овардани даромади иловагӣ ва амнияти зиёди маблағҳои онҳо;

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- пайваста ташкили рӯзи дарҳои кушод вобаста ба амалиёти пасандозӣ ва васеъ намудани сатҳи шиносии табақаи дигари аҳоли ба хизматрасонии мазкур;
- ба ҷузъ аз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, боз ҳам дар маҳаллаҳои муайян гузоштани овезаҳои иттилоотӣ вобаста ба шаклҳои гузоштани пасандоз ва муҳлатҳои онҳо бо нишон додани сатҳи қабули меъёри мусбати пасандоз;
- баланд бардоштани ҳавасмандии ғоизии муштарие, ки ҳар шаш моҳ ё сол каме ҳам бошад, сатҳи бақияи пасандозҳои худро дар бонки дилҳол афзоиш медиҳад;
- кам намудани сатҳи қарздиҳӣ ба шахсони тасодуфӣ ва роҳ надодан ба ҳолати норасоии молиявӣ, ки метавонад сатҳи муносиби пардохтпазирии бонкро дар назди пасандозгуздорон аз байн барад;
- қарздиҳии бештари маблағҳои худӣ ва ҷалбшуда ба он соҳаҳо ё шахсоне, ки рушди ғайриқарбӣ дар онҳо дида шуда, ҳамчун самти афзалиятдошта дар иқтисодии миллӣ арзёбӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, бо муҳим донишҳои ҷалби босуръати пасандозҳои аҳоли дар шароити навини иқтисодӣ ва таъсири мусбати он дар рушди сармояи ҳар яке аз бонкҳои тижоратӣ, чунин ибтидо менамоем, ки истифодаи саривақтии роҳҳои мушаххаси илмӣ пешниҳодгардида, заминаи ҳалли мушкилот доништа шуда, имкони онро дорад, ки дар баланд гаштани эътимоди иқтисодии аҳоли ба низомии бонкӣ, қалидии ҳақиқати хариди ҳақиқӣ, афзоиши қарздиҳии бонкӣ, коҳиш додани сатҳи бекорию истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ бо мақсадии таъмини бозорҳои дохила ба маҳсулоти ватанӣ, паст намудани сатҳи содироти зиёди воситаҳои молиявӣ ба хориҷи кишвар, муайян шудани иқтидорҳои молиявии дохилаи истифоданашуда ва дар кам шудан ҳақиқӣ боис гардад.

АДАБИЁТ

1. Авгонов Н.А. Мукамалгардонии равандҳои ҷалби пасандозҳои аҳоли ҳамчун иқтидори захираҳои сармоягузорӣ: дисс. доктори фалсафа (Ph.D): 05.09.00 / Н.А. Авгонов. – Душанбе, 2021. – 193 с.
2. Асосҳои сиёсати макропруденсиалии Бонки миллии Тоҷикистон. Бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон таҳти №304 аз 9 октябри соли 2009 ва тағйири иловаҳо ба он таҳти №95 аз 12 июли соли 2016.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

3. Бонки миллии Тоҷикистон, www.nbt.tj. Омор, баҳши монетарӣ, фоизи амонатҳо.
4. Дастурамали №176 «Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ». Бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон таҳти №304 аз 9 октябри соли 2009 ва тағйиру иловаҳо ба он таҳти №55 аз 24 майи соли 2022.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи амонату пасандозҳо». Аз 15.03.2023, № 1961
6. Чулиев М.Ҳ. Чанбаҳои ташкилию иқтисодии таъмини ҳамгироии рушди низоми бонкӣ бо бахшҳои иқтисодӣ дар Тоҷикистон: дисс. доктори фалсафа (Ph.D): 05.09.00 / М.Ҳ. Чулиев. – Душанбе, 2024. – 173 с.
7. Ҳикматов У.С. Саводнокии молиявӣ. Васоити таълимӣ / У.С. Ҳикматов. – Душанбе: “Аниса 95”, 2021. – 340 с.
8. Олимов У.М. Ҳолати муосир ва дурнамои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.07 / У.М. Олимов. – Душанбе, 2024. – 171 с.
9. Тилабов Ё.Е. Ташаккулёбии захираҳои сармоягузорӣ дар шароити норасоии пасандозҳои дохилӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон): дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.01 / Ё.Е. Тилабов. – Душанбе, 2019. – 156 с.
10. Хайрзода Ш.Қ. Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бесуботии молиявӣ (назария, методология, амалия): дисс. доктори илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / Ш.Қ. Хайрзода. – Душанбе, 2021. – 430 с.
11. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз (нашри сеюм). Китоби дарсӣ / Раҳимзода Шариф. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2018. – 521 с.

**ШАКЛҲОИ РУШДИ ГУНОГУНИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Ҷабборов Одинахон Сичоиддинович

*магистранти курси 2 – юми ихтисоси молияи Донишгоҳи давлатии
Дангара.*

Саидов Шералӣ Алиҷонович

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*магистранти курси 2 – юми ихтисоси молияи Донишгоҳи давлатии
Данғара.*

Рачабов Абдулло Шамсуллоевич

*магистранти курси 2 – юми ихтисоси молияи Донишгоҳи давлатии
Данғара.*

Шарҳи мухтасар. Дар мақола муаллиф доир ба шалҳои рушди гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ, ва таъсири он ба рушди иқтисодиёт ҳамаҷониба мусоидат намуда, барои кам кардани сатҳи бекорӣ, беҳтар гардонидани сатҳу сифати зиндагии мардум, инчунин зиёд шудани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, ва барои гани гардидани буҷети давлатӣ хеле муҳим буда, муаллиф аз ҷиҳати таҳлили баҳо дода, нақши соҳибкориро муҳиб ва назаррас баҳо додааст, бархурдор гаштани соҳибкорон аз маратория ба рушди минбаъдаи кори онҳо мусоидат намуда, дар маҷмӯ Ҳукумати кишвар нисбат ба дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ якқатор тадбирҳо аз ҷониби давлат ба анҷом расонидааст аз дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ гувоҳи медиҳад суҳан меравад.

Дар мақола вобаста ба фаъолияти соҳибкорӣ, дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ, додани имтиёзу сабукиҳо доир ба шалҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ, фазои мусоиди сармоягузорӣ, сармоягузори мустақим ва ғайри мустақим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суҳан меравад.

Калидвожаҳо: фаъолияти соҳибкорӣ, соҳибкориҳои истеҳсолӣ, соҳибкориҳои маслиҳаддиҳӣ, соҳибкориҳои тиҷоратӣ, соҳибкориҳои истеҳсолӣ.

РАЗЛИЧНЫЕ ФОРМЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Джабборов Одинахон Сиджойддинович

*магистрант 2-го курса, специальность «Финансы», Дангарский
государственный университет.*

Саидов Шерали Алижонович

*магистрант 2-го курса, специальность «финансы», Дангарский
государственный университет.*

Раджабов Абдулло Шамсуллоевич

*магистрант 2-го курса, специальность «финансы», Дангарский
государственный университет.*

***Аннотация.** В статье автор рассматривает развитие различных отраслей предпринимательства и его влияние на общее развитие экономики, что имеет большое значение для снижения безработицы, повышения уровня и качества жизни народа, а также увеличения валового внутреннего продукта и обогащения государственного бюджета. Автор, с точки зрения анализа, оценил роль предпринимательства как положительную и значимую, а тот факт, что предприниматели выигрывают от моратория, способствует дальнейшему развитию их деятельности. В целом, правительством страны принят ряд мер по поддержке предпринимательства, что свидетельствует о поддержке предпринимательства.*

В статье рассматриваются предпринимательская деятельность, государственная поддержка предпринимательской деятельности, предоставление льгот и изъятий для различных форм предпринимательской деятельности, благоприятный инвестиционный климат, прямые и косвенные инвестиции в Республике Таджикистан.

***Ключевые слова:** предпринимательская деятельность, производственное предпринимательство, консультационное предпринимательство, коммерческое предпринимательство, производственное предпринимательство.*

VARIOUS FORMS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.

Jabborov Odinakhon Sijoiddinovich

2nd year master's student –majoring in finance at Dangara State University.

Saidov Sherali Alijonovich

2nd year master's student –majoring in finance at Dangara State University.

Rajabov Abdullo Shamsulloevich

2nd year master's student –majoring in finance at Dangara State University.

***Annotation.** In the article, the author discusses the various aspects of the development of entrepreneurship, and its impact on the development of the economy, contributing to the reduction of unemployment, improving the*

standard and quality of life of the people, as well as increasing the gross domestic product, and is very important for the enrichment of the state budget. The author analyzes and evaluates the role of entrepreneurship as significant and significant, and the fact that entrepreneurs benefit from the moratorium contributes to the further development of their work. In general, the Government of the country has taken a number of measures to support entrepreneurship, which indicates the support of entrepreneurship.

The article discusses entrepreneurship, state support for entrepreneurship, granting privileges and exemptions for various forms of entrepreneurship, a favorable investment climate, direct and indirect investment in the Republic of Tajikistan.

Key words: *entrepreneurial activity, industrial entrepreneurship, consulting entrepreneurship, commercial entrepreneurship, industrial entrepreneurship.*

Рушди шаклҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ раванDEST , ки дар он соҳибкорон ва корхонаҳо барои ба даст овардани мақсадҳои тиҷорат ва рушди устувор бо истифода аз имкониятҳо ва стратегияҳои гуногун фаъолият мекунанд. Рушди фаъолият дар соҳаи соҳибкорӣ вобаста ба чанд омил, ба монанди истифодаи технология, татбиқи инноватсия, маркетинг, менеҷмент ва рушди кадрӣ мебошад. Ба ҷуз аз ин, барои рушд ва бунёди як тиҷорат муваффақ, зарур аст, ки соҳибкор дар бораи назария ва амалияи иқтисодӣ татбиқ карда шавад.

Соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисоди миллӣ ба ҳисоб меравад. Давлат дар солҳои охир барои беҳсозии муҳити соҳибкорӣ як қатор тадбирҳоро роҳандозӣ кардааст, аз ҷумла соддагардони бақайдгирӣ, пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, таъсиси марказҳои "Равзанаи ягона" ва дастгирии молиявӣ барои соҳибкории навкор. Шумораи субъектҳои соҳибкории хурду миёна афзоиш ёфта, саҳми онҳо дар иқтисоди миллӣ тадриҷан боло меравад.

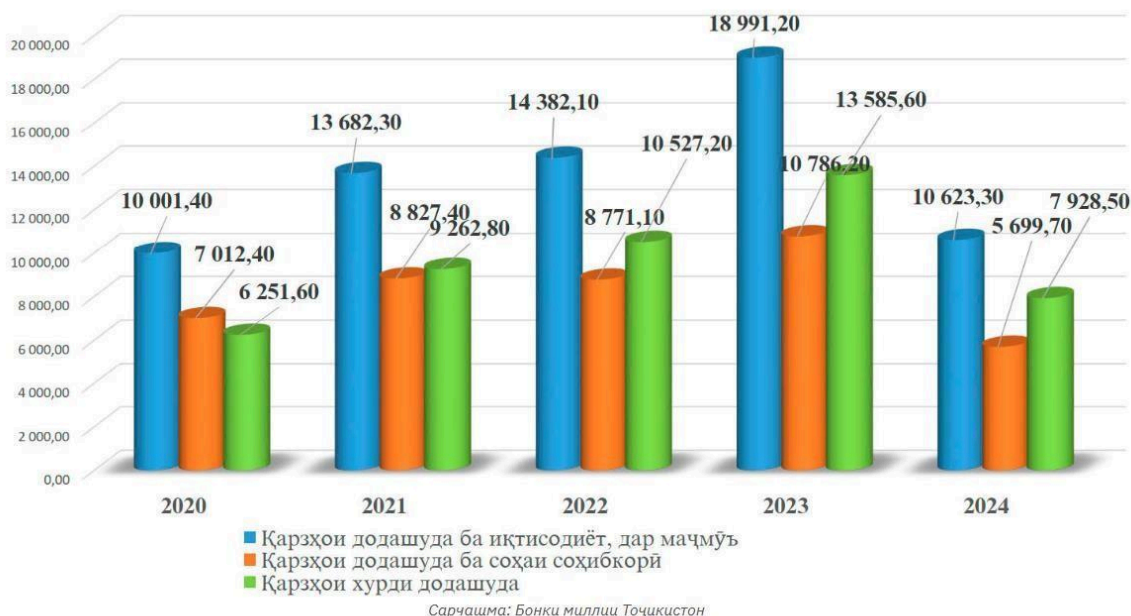
Дар шароити иқтисоди бозорӣ, фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун муҳаррики асосии рушди иқтисодиёт шинохта мешавад. Ҳар қадар ки шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ рушд ёбанд, ҳамон қадар имкониятҳои нави иқтисодӣ, ҷойҳои кор ва рушди иҷтимоӣ таъмин мегарданд.

Рушди шаклҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ на танҳо боиси беҳбудии шароити зиндагии шаҳрвандон мегардад, балки тамоми сохтори иқтисодиётро фаъол ва рақобатпазир мегардонад. Барои ин, зарур аст, ки

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

сиёсати иқтисодии давлат ба ташвиқ ва дастгирии ҳама шаклҳои соҳибкорӣ равона шавад.

**Диаграммаи №1 Таснифоти қарзҳои додашуда дар панҷ соли
охир (январ-июни соли 2024)**

Диаграммаи №1 нишон медиҳад, ки низоми қарздиҳӣ ба субъектҳои хоҷагидорӣ дар шароити имрӯзаи рушди иқтисодии миллий, дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ табдил ёфтааст. Яке аз омилҳои асосии дастгирӣ ин таъмин намудани дастрасии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба манбаъҳои молиявӣ, аз ҷумла қарзҳои бонкӣ мебошад. Аз ин рӯ, рушди низоми қарздиҳӣ ҳамчун механизми асосии маблағгузори соҳибкорон аҳамияти хосса дорад.

Рушди низоми қарздиҳӣ ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ омилҳои муҳим дар рушди иқтисодии кишвар мебошад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, зарур аст, ки давлат, бонкҳо ва дигар сохторҳои молиявӣ ҳамкории мутақобилан судманд дошта бошанд ва шароити муносиб барои соҳибкорон фароҳам оваранд. Танҳо дар ин сурат метавон интизори рушди устувори бахши соҳибкорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли буд [1].

Бояд қайд кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар самтҳои асосии зерин амалӣ мегардад:

Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

✚ такмили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои соҳибкорӣ; имконияти озодона амалӣ намудани ҳамаи намудҳои соҳибкорие, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудааст;

✚ ташкили марказҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ, бизнес-инкубаторҳо, паркҳои технологӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва дигар шаклҳои инфрасохтори соҳибкорӣ;

✚ таъмини методӣ таълимӣ, илмӣ методӣ ва иттилоотӣ фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз ҳисоби Фонди дастгирии давлатии соҳибкорӣ;

✚ ташкили фаъолияти шӯроҳо оид ба рушди соҳибкорӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ [5].

Мувофиқи маълумотҳои сомонҳои молиявии байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қатори давлатҳои беҳтарини ислохотгар дар соҳаи дастгирии шаклҳои гуногуни молиякӣ аз ҷумла молиякӣ хусусӣ ворид гаштааст. Ин моро водор месозад, ки барои фаъолияти соҳибкорӣ хусусан соҳибкории истеҳсоли ҳама фазои мусоидро фароҳам созем.

Диаграммаи №2. Шаклҳои соҳибкории инфиродӣ

Бояд қайд кард, ки сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вақти ироаи Паём ба Маҷлиси олии кишвар, ки санаи 26.12.2019 баргузор гардид, Ҳукумати кишварро вазифадор карданд, ки минбаъд ба чанбаҳои сифатии рушди иқтисоди миллӣ, тақвияти нерӯи инсонӣ, бо истифода аз технологияҳои муосир ва ҷорӣ намудани инноватсия вусъат додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳой, баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

аҳоли, тақмили низоми дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ диққати аввалиндараҷа дода шавад.

Сармоягузорӣ дар чараёни иқтисоди нақши асосиро мебозад, рушди умумии иқтисодиётро таъмин мекунад. Дар натиҷаи маблағгузориҳои воситаҳо ба иқтисодиёт ҳаҷми истеҳсолот зиёд мешавад, даромади миллий афзоиш меёбад, дар муборизаи иқтисодии соҳа ё корхонае, ки дар сатҳи муайян талаботро ба ин ё он намуди мол хизмат қонеъ мегардонад рушд менамояд. Дигар масъалаи муҳим дар шароити имрӯза шарикии давлат ва бахши хусусӣ ба ҳисоб меравад, ки механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ барои Тоҷикистон падидаи нави ҷалби сармоя ба инфрасохтор ва хизматрасониҳои иҷтимоии таҳти идораи давлат қарордошта мебошад ва давлат барои фароҳам овардани шароити мусоид чӣхати ҷалби бахши хусусӣ дар амалӣ намудани лоиҳаҳо тавассути шарикии давлат ва бахши хусусӣ ҳавасманд мебошад.

Воридоти сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 тибқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон воридоти умумии сармоягузориҳои хориҷӣ дар соли 2020-ум, 428,4 млн. доллари ИМА-ро ташкил додааст, ки аз он 162,5 млн. доллари ИМА сармоягузориҳои мустақим ва 265,9 млн. доллари ИМА қарзҳои аз ҷониби корхонаву ташкилотҳо ҷалбгардида мебошанд [11].

Хулоса, рушди фаъолияти соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити иқтисоди интиқоли метавонад ҳамчун омили муҳими тараққиёти мамлакат ва густариши фаъолияти иқтисодии хориҷӣ хизмат намояд, солҳои охир дар Тоҷикистон сиёсати давлатӣ ба рушди соҳибкорӣ равона шудааст. Тавассути ташкили Марказҳои хизматрасонии "Равзанаи ягона", кохиҳои монеаҳои бюрократӣ, сабук намудани андозҳо ва ҷорӣ намудани сабти электронии корхонаҳо, имкониятҳои бештар барои соҳибкорон фароҳам оварда шудаанд. Бахусус, соҳаҳои кишоварзӣ, хунармандӣ ва сайёҳӣ заминаҳои хубе барои рушди соҳибкорӣ мебошанд.

Соҳибкорӣ на танҳо як воситаи ғоидаоварии шахс аст, балки як унсури калидии рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар низ мебошад. Таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ, дастгирии давлатии соҳибкорон ва ташаккули фарҳанги соҳибкорӣ дар ҷомеа метавонад ояндаи иқтисоди миллиро боз ҳам дурахшонтар гардонад. Рушди фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун як омили муҳими рушди иқтисод ва иҷтимоии ҳар як кишвар дар замони муосир муҳим ҳисобида мешавад. Соҳибкорон бо ташкили корхонаҳои хурду миёна ва пешниҳоди маҳсулот ва хизматрасониҳо ба

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

бозор, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва афзоиши маърифати иқтисодӣ саҳми арзанда гузоранда, ба рушди макроиқтисод мусоидат мекунанд инчунин ба ташаббуси Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон намудани маратори ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба муддати ду сол то соли 2027 (ба истисноии санҷишҳои андозӣ) барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ мусоидат менамояд маратори, яке аз омилҳои муҳим барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, ки он боиси беҳтар шудани муҳити сармоягузорӣ, коҳиши фишори маъмурӣ ва фароҳамсозии имконият барои рушди озоди соҳибкорон мегардад.

РУЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28.12.2024 сол.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 ш. Душанбе
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ” ш. Душанбе 26 июли соли 2014, № 1107
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкдорони инфиродӣ “ ш. Душанбе, 19 майи соли 2009, № 508
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ» ш. Душанбе 28 декабри соли 2012. №907
6. Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ ш. Душанбе, 26 июли соли 2014 №1107
7. Маҷаллаи Бочу хироч аз санаи 8- уми августи соли 2019 саҳифаи 15 №32
8. Маҷаллаи Бочу хироч аз санаи 8- уми августи соли 2019 саҳифаи 7 №32

**БАХШИ 6. ТАЪСИРИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ БА РУШДИ
САРМОЯИ ИНСОНӢ**

ТАЪСИРИ САРМОЯИ ИНСОНӢ БА ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ОИД БА РУШДИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ.

Аминова Фирӯза Мубинъоновна

*Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тилъорати
Тоҷикистон, н.и.и., муаллими калон кафедраи иқтисод ва соҳибкорӣ.
Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуљанд, И.Сомонӣ 169. E-mail:
firuza-2229@mail.ru. Тел.: (+992) 92 829 22 29*

Шарҳи мухтасар. Сармояи инсонӣ захираи асосии инноватсионӣ мебошад, ки рақобатпазирии иқтисодиёти минтақа ва корхонаҳои саноатиро муайян менамояд. Гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ барои беҳтарсозии вазъи иқтисодии корхонаҳои саноатӣ қадами муҳим меғузорад. Иқтисодиёти рақамӣ бо дар асоси технологияҳо ва моделҳои тичоратӣ, программаҳои махсусро дар бар мегирад.

Калидвожаҳо: сармояи инсонӣ, тараққиёти соҳаи саноат, рақамикунонии иқтисодиёт, аҳамияти иқтисодиёти рақамӣ, моделҳои тичоратӣ.

ВЛИЯНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аминова Фируза Мубинджоновна

*Институт экономики и торговли Таджикского Государственного
университета коммерции, к.э.н., старший преподаватель кафедры
экономики и предпринимательства. Адрес: 735700, Республика
Таджикистан, г.Худжанд, пр. И.Сомони, 169. E-mail: firuza-2229@mail.ru.
Тел.: (+992) 92 829 22 29.*

Аннотация. Человеческий капитал является основным инновационным ресурсом, определяющим конкурентоспособность региональной экономики и промышленных предприятий. Переход к цифровой экономике является важным шагом на пути к улучшению экономического положения промышленных предприятий. Цифровая

экономика включает в себя специальные программы, основанные на технологиях и бизнес-моделях.

Ключевые слова: *человеческий капитал, промышленное развитие, цифровизация экономики, значение цифровой экономики, бизнес-модели.*

**THE IMPACT OF HUMAN CAPITAL OF THE DIGITAL
ECONOMY ON THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL
ENTERPRISES.**

Aminova Firusa Mubindzhonovna.

Institute of Economics and Trade TSUC, assistant professor of economics and entrepreneurship. Address: 735700, Republic of Tajikistan, Khujand city, I. Somoni str, 169. E-mail: firuza-2229@mail.ru. Телефон: (+992) 92 829 22 29.

Abstract: *Human capital is the main innovative resource that determines the competitiveness of the regional economy and industrial enterprises. The transition to a digital economy is an important step toward improving the economic position of industrial enterprises. The digital economy includes specialized programs based on technologies and business models.*

Key words: *human capital, industrial development, digitalization of the economy, importance of the digital economy, business models.*

**Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба
Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин зикр шудааст: "Сармояи
инсонӣ ҳамчун муҳаррики пуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва
технологияҳои нав мусоидат мекунад.**

Афзоиши сармояи инсонӣ шартӣ асосии тараққиёти соҳаи саноат ба ҳисоб меравад. Махсусан дар шароити таҷдиди қуллии ҳама ҷиҳатҳои ҳаёти инсон. Бешубҳа сармояи инсонӣ захираи асосии инноватсионӣ мебошад, ки рақобатпазирии иқтисодиёти минтақа ва корхонаҳои саноатиро муайян менамояд. Дар чунин шароит истеҳсолот ҳамчун мақсади ниҳонии баланд намудани сатҳи зиндагонии аҳоли баромад мекунад. Ҳамаи ин зарурати амалигардонии сиёсати саноатии муосирро бо дарназардошти ҷиҳатҳои иҷтимоӣ муайян менамояд, ки дар ин ҷо омили асосӣ инсон баромад мекунад. [4, с.4].

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Аз нуқтаи инкишофи сармояи инсонӣ, самаранокии истифодабарии он на танҳо афзоиши миқдори захираҳои меҳнатӣ, балки истифодабарии сифати онро дар назар дорад. Мусаллам аст, ки нишондодҳои сифатии истифодабарии меҳнат, пеш аз ҳама, дар ҳосилнокии он ифода меёбад. Бинобар ин, барои истифодаи самараноки омилҳои шахсии истеҳсолот (дар мисоли мо сармояи инсонӣ), бояд масъалаи истифодаи усулҳои пешқадами ҳавасмандгардонии баланд намудани ҳосилнокии меҳнат, ҳалли худро ёбад. Дар ин ҳолат бояд яққон бо қарорҳои давлатӣ ва марказҳои тайёркунии ва азнавтайёркунии захираҳои меҳнатӣ маҷмуи салоҳиятҳо муайян карда шаванд, ки бо онҳо ин ё он қарор бояд роҳ ёри бошад.

Ҳадафи қоруми стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон саноатикунории босуръати иқтисодии ҷумҳурий буда, барои ноил шудан ба ин ҳадаф аз қониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» қабул гардидааст. Барномаи мазкур ба татбиқи барномаҳои соҳавии қабулшуда, лоиҳаҳои сармоягузорӣ, таъмини самаранокии ва сифати онҳо, қалби сармояи мустақим, таъсиси қоронаҳои нави истеҳсоли ва қойҳои қорӣ, инчунин то соли 2030 ба 22,0% қасонидани ҳиссаи саноат дар сохтори маҷмуи маҳсулоти дохилии мамлакат равона шудааст. Яке аз ҳадафҳои асосии саноатикунории босуръати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаштан аз намуди иқтисодии аграрӣ-саноатӣ ба намуди

саноатӣ-аграрӣ ба шумор меравад.

Дар роҳи таъмини саноатикунории босуръати иқтисодии ҷумҳурий рақамикунории иқтисодӣ нақши муҳим ва ҳалкунанда дорад. Қараёни рақамикунонӣ имрӯз яке аз самтҳои муҳими рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, бо назардошти муҳимияти ин масъала бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019 “Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” тасдиқ гардидааст. Дар консепсияи мазкур, ки се марҳиларо дар бар мегирад, қараёни рақамикунории ҳамаи соҳаҳои ҳоҷагии ҳалқи мамлакат, аз ҷумла соҳаи саноат, барои солҳои 2021-2040 муайян шудааст.

Мувофиқи “Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” қорӣ намудани техникаи автономӣ ва ба таври автоматикӣ танзим намудани қараёнҳои асосии истеҳсолот имкон медиҳад иштироки инсон дар ин қараёнҳо то ҳадди ақал қард шуда, сатҳи беҳатарии истеҳсолот баланд бардошта шавад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар даҳсолаҳои охир дар ҳама мамлакатҳои мутараққӣ, инчунин дар бисёре аз кишварҳои рӯ ба тараққӣ, рақамикунонии пуршиддати ширкатҳои истеҳсолӣ дар доираи концепсияи Саноат 4.0 ҷараён дорад.

Табдили рақамӣ ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки самаранокии ҷараёнҳои бизнес, кам кардани хароҷот, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва сатҳи даромаднокии истифодаи фондҳои асосӣ, истифодаи оқилонаи ашёи хом ва ба даст овардани натиҷаҳои зиёди дигар таъмин карда шавад. [5, с.28].

Пешравии иқтисоди корхонаҳо бештар аз вусъатёбии барқароркунии истеҳсолот, ба кор даровардани корхонаҳои хурду калони соҳаҳои гуногун, таҷдиди илм дар истеҳсолот, навкунии таҷҳизот, ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва ташкили илмӣ меҳнат вобастагӣ дорад.

Гузариш ба иқтисодии рақамӣ барои беҳтарсозии вазъи иқтисодии давлат қадами муҳим аст. Зеро он имконияти кам намудани вақти барориши маҳсулоти нав ба бозорро таъмин намуда, дараҷаи чандирии истеҳсолотро баланд мебардорад. Он инчунин сифати маҳсулот ва самаранокии ҷараёни истеҳсолотро беҳтар намуда, дар охир ба беҳтар шудани рақобатпазирии саноат ва зиёдшавии маҷмуи маҳсулоти дохилӣ оварда мерасонад.

Боиси хушнудист, ки танҳо дар соли 2024 зиёда аз 740 корхонаҳои нави истеҳсолӣ бунёд карда шуда, қариб 20 ҳазор ҷойҳои кории нав ташкил гардидааст. Ҳамчунин ҳаҷми маҳсулоти дохилии кишвар зиёда аз 150 миллиард сомонӣ расонида шуда, суръати рушди воқеии он 8,4 фоизро ташкил медиҳад.

Агар иқтисоди рақамии кишварҳои тараққикардари тақозо намоем, моҳи январи соли 2022 Ҷумҳурии Мардумии Чин нақшаи рушди иқтисоди рақамиро барои солҳои 2021-2025 тасдиқ карда, иқтисоди рақамиро ҳамчун як ниҳоди фаъолияти иқтисодӣ, мӯйян намуд, ки онро омили асосии истеҳсолот, захираҳои иттилоотӣ ва қувваи асосии пешбаранди интегратсияи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳисобид. Дар асоси ин санад Чин пуштибонии худро аз таҳқиқоти мутаххасисони шабакаҳои телекоммуникатсионии 6G таъкид дода, инноватсияро дар бахшҳои стратегӣ, аз қабili микросхемаҳои интегралӣ ва зехни сунъӣ рушд дода, шаклҳои нави тиҷоратро афзоиш медиҳад. Бо ин мақсад Ҷумҳурии Мардумии Чин нақша дорад, ки ҳиссаи арзиши иловагии бахшҳои асосии иқтисоди рақамиро дар ММД аз 7,8% -и соли 2020 то ба 10% дар соли 2025 расонад.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Аҳамияти иқтисодиёти рақамӣ тибқи ҳисобҳои гуногун, иқтисодиёти рақамӣ барои беш аз 50% соҳаҳои мухталиф аз он ҷумла дар саноат дигаргуниҳои азим ба амал меорад. Ин аз он сабаб ба амал омадааст, ки технологияҳо ва платформаҳои иттилоотӣ моделҳои тичоратиро ба таври кулӣ тағйир медиҳанд, самаранокии онҳоро тавассути барҳам додани миёнаравҳо ва соддагардонӣ зиёд мекунанд. Худи истеҳсолот ҳам метавонад бо воситаи программаи махсуси тичоратиро ба роҳ монад.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон ба хулоса расид, ки ташкили иқтисодиёти рақамӣ яке аз вазифаҳои стратегии кишвари мо маҳсуб меёбад. Солҳои охир масоили рақамикунонӣ беш аз пеш тамоми соҳаҳои иқтисоди Тоҷикистонро аз он ҷумла саноатро низ фаро гирифта истода аст. Мусаллам аст, ки дар муҳити рақамӣ масъалаи мутобиқсозӣ ба шароити ҷаҳони зудтағйирёбанда, муҳити беруна, қабул, коркарди ғаврии иттилоот ва рафъи таҳдидҳо ва хатарҳои иттилоотӣ-компютерӣ боз ҳам муҳим мегардад. Маълумот оид ба соҳаи саноат зиёд мегардад, таҳлилҳо нисбати рақибони худ намуда, корхонаҳо метавонанд қарор ва нақшаҳои худро қабул намоянд. Ҳар як соҳибкор барои пешрафти ғаволияти худ, барои муваффақ шудан дар назди рақибон бояд ба тағйиротҳои беруна зуд ғаволияти худро мутобиқ созад. Интеллекти сунъӣ тавассути ҷамъоварӣ, таҳлил ва сохтори иттилооти зарурӣ ба ин кӯмак мекунанд.

Технологияҳои рақамӣ амалиёти корхонаҳоро оптимизатсия карда ва ба қабули қарорҳои асосноки тичорат имкон медиҳанд, ки дар навбати худ барои таҳияи маҳсулот ва хидматҳои инноватсионӣ, ки ба талаботи истеъмолкунандагон ҷавобгӯ мебошанд, имкониятҳои навро медиҳад. Таваҷҷӯҳ ба эҳтиёҷоти талабот роҳро барои ҷалби талаботи нав ва нигоҳ доштани талаботи муқарраршуда боз мекунанд. Ҳамчунин қобилияти мутобиқшавӣ ба корхонаҳо имкон медиҳад, ки ба тағйироти ниёзҳои бозор зуд мутобиқ шуда ва дар асоси маълумоти тоза қадамҳои стратегиро таҳия мекунанд. Дар ин ҳолат, қобилияти пешгӯии қарорҳои имконпазири рушд ва мутобиқ шудан ба онҳо нақши махсус мебозад, ки аз менечерҳо на танҳо дарки амиқи тамоюлҳои кунунии иқтисодӣ, балки қобилияти ба нақша гирифтани стратегиро низ талаб мекунанд.

Ҳамчунин ба назар гирифтани муҳим аст, ки ҳар як навоарӣ ҳам иқтидори рушд ва ҳам хатарҳои муайяне дорад, ки бояд бодикқат таҳлил ва кам карда шаванд [5, с. 22].

Ғайр аз он, омилҳои ҳастанд, ки раванди рақамиро суст мекунанд, ба монанди:

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

- номукамал будани муҳити танзим ва меъёрӣ, нокифоя;
- сатҳи воридшавии шабакаи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ ва нокифоя истифода бурдани захираҳои мавҷудаи илмию таълимӣ;
- иқтидори минтақаҳо.

Технологияи иттилоотии нокифоя ба рушди рақамисозӣ ва фарҳанги рақамӣ ҳалал мерасонад, ки ин шарти зарурӣ ва кофӣ барои рақамикунонии иқтисодӣ мебошад. Дар маҷмӯъ, пас аз паҳн шудани технологияҳои иттилоотӣ ин раванд ғаёлотар мешавад.

Хулоса, ҷорӣ намудани рақамикунонӣ дар муҳити тиҷорат ба ғаёлияти корхонаҳо ва дар маҷмӯъ бозор таъсири мусбат мерасонад. Аммо сол то сол навоариҳои бештар ба вучуд меоянд, аз ин рӯ соҳибони тиҷорат бояд мутобиқ шаванд, роҳҳои ҳалли нави мушкилоти гуногунро пайдо кунанд, роҳҳои муассири ҷалби талаботро пайдо кунанд ва истифодаи навоариҳоро дар ғаёлияти худ омӯзанд.

Барои баланд бардоштани самаранокии корхона бояд корҳои зерин анҷом дода шаванд:

- таҳияи системаҳои мониторинг, таъмини омодагии кадрҳо дар соҳаи навоариҳои ҷорӣ;
- беҳтар аст, ки тадриҷан тағйирот ворид кунед, то ба кормандон имкон диҳад, ки навоариҳоро аз худ кунанд, пеш аз ҳама ба ҷалби талаботи имрӯза.

Тағйирот омодагии қабули хатарҳо ва ноқомиро талаб мекунад, аммо нодида гирифтани навоарӣ метавонад вазъи иқтисодии саноатро бадтар кунад ва рақобатпазирии онро коҳиш диҳад.

Ҳамин тариқ, дар шароити рақамисозӣ, корхонаҳо имкониятҳои нав ба даст меоранд, технологияҳои наvero мегиранд, ки ҳароҷотро кам ва оптимизатсия мекунанд, имкони баланд бардоштани суръати истеҳсолотро фароҳам меоранд ва ғайра.

Аммо онҳо ҳамчунин бо мушкилот, аз ҷумла нарасидани кормандони соҳибхтисос, ки қодиранд вазифаҳоро, ки дар ҷараёни равандҳои нави технологӣ иҷро мекунанд, хатарҳои амнияти иттилоотӣ ва ғайра рӯбарӯ мешаванд.

Дар хотир бояд дошт, ки рақамикунонии ғаёлияти молиявӣ хоҷагидорӣ дер ё зуд аз тамоми субъектҳои хоҷагидор фаро гирифта мешавад ва раванди рақамисозӣ бояд дуруст амалӣ карда шавад. Ҳамин тариқ, рақамикунонии ғаёлияти молиявӣ хоҷагидорӣ рушд хоҳад кард ва дар ҳар сурат ҳамаи субъектҳои хоҷагидор бо ин рӯбарӯ хоҳанд шуд. Аз

ин рӯ, зарур аст, ки сиёсатеро амалӣ созад, ки ба кормандони соҳаи рақамикунонӣ ва технологияҳои нав омӯзонида шавад, ки ташкили дурусти раванди рақамикунонии фаъолияти молиявӣ хоҷагиро таъмин намояд.

АДАБИЁТ:

1. Боровик А.С. Концептуальные основы модернизации региональной экономики. // Региональная экономика. М.: 2010 – № 25. – С. 46-49.
2. Введение в «Цифровую» экономику. (2017). Под общ. ред. А.В.Кешелава. М.: ВНИИГеосистем. 28 с.
3. Геворкян Е.Н. «Экономика знаний» и развитие образовательных ресурсов. Саратов. 2002. С. 90.
4. Паршина Н.В. Человеческий капитала: сущность, содержание, особенности // Мир современной науки. – 2013. №3.-С.4
5. Сапожников Д.И., Васильев А.В. Цифровая экономика: тенденции, стратегии, технологии. - М.: Изд-во "Дело" РАНХиГС, 2021;
6. Лясковская Е. А. Индустрия 4.0 и устойчивое развитие: от устойчивых бизнес-моделей к цифровой устойчивости // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. - 2021. Т. 15, № 4. С. 74-83.
7. Яковлева Е.А., Виноградов А.Н., Александрова Л.В., Филимонов А.П. Роль технологий искусственного интеллекта в цифровой трансформации экономики // Вопросы инновационной экономики. – 2023. – Т. 13, № 2. – С. 707-726.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.

Шодиев Шохмурод Шодибойевич

*ассистент кафедры «Высшей математики и физики» Худжандского
политехнического института Технического университета Таджикистана
имени академика М. С. Осими, ibragimshodiev333@gmail.com*

Аннотация: В статье рассматриваются ключевые аспекты и перспективы развития человеческого капитала в Республике Таджикистан в контексте глобального перехода к «зеленой» экономике. Автор анализирует влияние экологических трансформаций на рынок труда и систему образования. Особое внимание уделяется реализации «Стратегии развития зеленой экономики на 2023-2037 годы» и необходимости формирования новых компетенций у трудовых ресурсов страны.

Ключевые слова: зеленая экономика, человеческий капитал, Республика Таджикистан, устойчивое развитие, «зеленые» навыки, возобновляемые источники энергии, экологическое образование.

ДУРНАМОИ РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИ САБЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Шодиев Шохмурод Шодибоевич

*ассистенти кафедраи математикаи оӣ ва физикаи Институти
политехникии Хучанд, Университети техникии Тоҷикистон ба номи
академик М. Осимӣ.*

Шарҳи мухтасар. Дар мақола ҷанбаҳои калидӣ ва дурнамои рушди сармояи инсонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи гузариши глобалӣ ба иқтисоди «сабз» баррасӣ мешаванд. Муаллиф таъсири таҳаввулоти экологиро ба бозори меҳнат ва низоми маориф таҳлил мекунад. Таваҷҷуҳи махсус ба татбиқи «Стратегияи рушди иқтисоди сабз барои солҳои 2023-2037» ва зарурати ташаққули салоҳиятҳои нави захираҳои меҳнатии кишвар зоҳир шудааст.

Калидвожаҳо: иқтисоди сабз, сармояи инсонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди устувор, маҳоратҳои сабз.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE TRANSITION TO A GREEN ECONOMY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.

Shodiev Shokhmurod Shodiboyevich

*Assistant Department of Higher Mathematics and Physics, Khujand Polytechnic
Institute, Technical University of Tajikistan named after Academician M.S.
Osimi ibragimshodiev333@gmail.com*

Abstract: *The article examines the key aspects and prospects for human capital development in the Republic of Tajikistan within the context of the global transition to a "green" economy. The author analyzes the impact of environmental transformations on the labor market and the education system. Particular attention is paid to the implementation of the "Green Economy Development Strategy for 2023-2037" and the need to develop new competencies among the country's labor resources.*

Keywords: *green economy, human capital, Republic of Tajikistan, sustainable development, green skills.*

Введение. Современный этап мирового экономического развития характеризуется глобальным переходом к модели устойчивого роста, основанной на принципах «зеленой» экономики. Для Республики Таджикистан, обладающей уникальными природными ресурсами и огромным гидроэнергетическим потенциалом, данный переход является не только экологической необходимостью, но и стратегическим вектором долгосрочного экономического процветания.

Однако внедрение экологически чистых технологий и модернизация производственных процессов невозможны без соответствующего качественного преобразования человеческого капитала. Именно человеческий ресурс, обладающий необходимыми знаниями, навыками и экологическим сознанием, становится главным драйвером инноваций. В связи с этим, исследование перспектив развития человеческого капитала в условиях «озеленения» экономики Таджикистана приобретает особую научную и практическую значимость.

Теоретические основы взаимосвязи зеленой экономики и человеческого капитала. В условиях современной глобализации и нарастания климатических вызовов, концепция «зеленой» экономики становится доминирующим вектором мирового развития. Согласно общепринятым определениям, данная модель направлена на повышение благосостояния людей и обеспечение социальной справедливости при существенном снижении экологических рисков и дефицита природных ресурсов. Однако, как подчеркивают исследователи, эффективный переход

к «зеленому» росту невозможен без качественной трансформации человеческого капитала [7, с. 112].

Человеческий капитал в контексте экологической модернизации представляет собой совокупность знаний, компетенций и мотиваций, необходимых для создания и эксплуатации технологий, снижающих антропогенную нагрузку на биосферу. Исследователи выделяют категорию «зеленого человеческого капитала», которая включает в себя не только технические навыки (Green Skills), но и специфическое экологическое сознание [5, с. 254].

Взаимосвязь между этими категориями носит двусторонний характер:

1. **Прямое влияние экологизации на капитал здоровья:** Снижение уровня загрязнения атмосферного воздуха и воды, предусмотренное в национальных стратегиях устойчивого развития, напрямую ведет к укреплению физического здоровья нации, снижению уровня профессиональных заболеваний и увеличению периода активного долголетия [6].
2. **Влияние на интеллектуальный капитал:** Переход к возобновляемым источникам энергии и безотходному производству требует инновационных подходов к обучению. В научной литературе отмечается, что развитие человеческого капитала в условиях «зеленого» тренда предполагает переход от узкоспециализированного обучения к междисциплинарному, где экологическая грамотность становится базовым элементом профессиональной пригодности [4, с. 12].

Для Республики Таджикистан, которая официально провозгласила курс на «озеленение» национального хозяйства, развитие человеческого капитала становится вопросом экономической безопасности. Реализация «Стратегии развития зеленой экономики на 2023-2037 годы» требует подготовки новой генерации специалистов, способных работать в условиях цифровизации и высокотехнологичных экологических стандартов [1]. Таким образом, инвестиции в человеческий капитал сегодня определяют темпы экологической и экономической адаптации страны завтра.

Состояние и перспективы экологизации экономики таджикстана и ее влияние на трудовые ресурсы. Современный этап

развития Республики Таджикистан характеризуется активным формированием институциональных основ перехода к экологически ориентированной модели роста. Центральное место в этом процессе занимает «Стратегия развития зеленой экономики на 2023–2037 годы», которая рассматривает человеческий потенциал не просто как фактор производства, а как главный субъект перемен [1]. Особенность национального контекста заключается в том, что более 90% территории страны занимают горы, а энергетическая независимость практически полностью базируется на возобновляемых источниках энергии, что создает уникальную нишу для развития «зеленого» человеческого капитала.

Важным индикатором готовности страны к переходу является структура инвестиций в приоритетные секторы экономики. Рассмотрим прогнозные показатели потребности в инвестициях для реализации ключевых направлений «зеленого» роста, которые напрямую коррелируют с необходимостью подготовки профильных специалистов (см. Таблицу 1).

Таблица 1. Приоритетные направления инвестирования в «зеленую» экономику РТ и требования к кадрам [1]

Сектор экономики	Основные цели трансформации	Требуемые «зеленые» компетенции
Энергетика	Строительство ГЭС, солнечных и ветровых станций	Инженерия ВИЭ, энергоаудит, управление смарт-сетями
Сельское хозяйство	Внедрение систем капельного орошения, органическое земледелие	Знание эко-стандартов, управление биоресурсами
Промышленность	Внедрение безотходных технологий и рециклинга	Технологии замкнутого цикла, экологический менеджмент
Транспорт	Электрификация транспорта и развитие инфраструктуры	Обслуживание электромобилей, транспортная логистика

Анализ кадрового потенциала показывает, что наиболее динамичный спрос на новые навыки ожидается в энергетическом и аграрном секторах. Согласно экспертным оценкам, реализация запланированных проектов потребует значительного притока специалистов среднего и высшего звена.

Рисунок 1 отражает прогнозную динамику изменения структуры занятости в условиях экологизации производства.

Рисунок 1. Прогноз трансформации рынка труда Таджикистана к 2030 году (в % к текущим показателям)

Переход к органическому производству, закрепленный в законодательстве [3], ставит перед системой образования задачу масштабной переподготовки кадров. Это обусловлено тем, что традиционные методы ведения хозяйства в условиях изменения климата становятся неэффективными. Таким образом, развитие человеческого капитала в Таджикистане на текущем этапе тесно сопряжено с реализацией экологического образования населения [2]. Формирование новых профессиональных стандартов должно происходить с учетом региональных климатических рисков, что позволит минимизировать потери человеческого потенциала и обеспечить устойчивое развитие трудоизбыточных регионов республики [5, с. 259].

Вызовы и стратегические направления модернизации системы подготовки кадров. Процесс адаптации человеческого капитала к принципам «зеленого» роста в Республике Таджикистан носит многоуровневый характер. Несмотря на амбициозные цели, закрепленные в государственном планировании, на пути их реализации стоит ряд

барьеров, требующих детального научного осмысления и поиска практических путей решения.

Первоочередной проблемой является структурный дисбаланс на рынке труда. Традиционная система профессионального образования в РТ долгое время была ориентирована на экстенсивные методы хозяйствования. В результате сегодня наблюдается дефицит узкопрофильных специалистов, способных не только эксплуатировать, но и проектировать экологически чистые системы.

Вторым важным фактором выступает информационный разрыв. Понятие «зеленых навыков» (Green Skills) остается для многих представителей малого и среднего бизнеса неопределенным. Без понимания экономической выгоды от внедрения эко-инноваций, спрос на «зеленых» специалистов со стороны частного сектора растет медленнее, чем того требует Стратегия-2037 [1].

Для преодоления указанных вызовов необходима комплексная реформа, затрагивающая все уровни обучения. Автор предлагает выделить следующие ключевые механизмы:

1. **Институциональная трансформация вузов.** Современный университет в Таджикистане должен стать «зеленым хабом». Это подразумевает не только введение факультативов по экологии, но и создание научно-исследовательских лабораторий по изучению ледников, возобновляемой энергии и адаптации сельского хозяйства к изменениям климата. Примером может служить интеграция курсов по «зеленому инжинирингу» в программы Таджикского технического университета, где студенты должны осваивать навыки работы с фотоэлектрическими системами и микро-ГЭС.
2. **Развитие системы профессиональных стандартов нового поколения.** Необходимо разработать и законодательно закрепить перечень «зеленых профессий» в Национальном классификаторе занятости. Это позволит четко сформулировать требования к знаниям и умениям работников в таких секторах, как управление отходами, очистка сточных вод и производство органических удобрений [3].
3. **Создание экосистемы «образование — наука — бизнес».** Эффективным инструментом может стать внедрение дуальной

системы обучения, когда теоретическая база закладывается в учебном заведении, а практические навыки отрабатываются непосредственно на «зеленых» предприятиях. Государство при этом может выступать гарантом, предоставляя налоговые преференции предприятиям, активно инвестирующим в развитие эко-компетенций своих сотрудников.

В условиях географической специфики Таджикистана (горный рельеф, удаленность сельских регионов) важнейшим механизмом совершенствования человеческого капитала является развитие цифровых образовательных платформ. Доступ к онлайн-курсам по «зеленому» менеджменту и агротехнологиям позволит жителям отдаленных районов (например, ГБАО или Хатлонской области) получать актуальные знания без необходимости переезда в столицу.

Синергия цифровых и экологических технологий (так называемый «двойной переход» — Twin Transition) является наиболее перспективным путем повышения качества человеческого капитала в условиях четвертой промышленной революции. Это позволит Таджикистану не только снизить нагрузку на экосистему, но и сформировать высокопроизводительный слой трудовых ресурсов, готовый к вызовам глобального рынка [5, с. 261].

Таким образом, модернизация системы подготовки кадров требует отхода от фрагментарных мер в пользу системной политики, где человеческий капитал рассматривается как главный возобновляемый ресурс нации.

Заключение. Проведенное исследование позволяет сделать вывод, что переход к зеленой экономике в Республике Таджикистан является не только экологическим вызовом, но и стратегическим окном возможностей для качественного обновления человеческого капитала. Основной потенциал страны сосредоточен в развитии гидроэнергетики и органического сельского хозяйства, что требует формирования принципиально новой системы компетенций. Реализация предложенных механизмов — от создания центров зеленых компетенций до цифровизации экологического образования — позволит трансформировать трудовые ресурсы страны, обеспечив их конкурентоспособность в долгосрочной перспективе. Главным условием успеха является тесная

координация действий государства, академического сообщества и частного сектора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Стратегия развития «зеленой» экономики в республике таджикистан на 2023-2037 годы, утвержденная постановлением правительства республики таджикистан от 30 сентября 2022 года, №482.
2. Закон республики таджикистан «об экологическом образовании населения» (в редакции от 11.02.2025 г., №2148).
3. Закон республики таджикистан «об органическом производстве» от 19 декабря 2024 года, №1508.
4. Асрорзода у. Х. Развитие рынка труда в условиях формирования зеленой экономики // материалы круглого стола нии устойчивого развития и зеленой экономики мутпт. — душанбе, 2024.
5. Исайнов х. Р., исраилова а. Р., казокзода у. Х. «зелёная экономика» таджикистана: проблемы формирования и перспективы развития // финансово-экономический вестник. — 2024. — № 1(40). — с. 253-263.
6. Национальный обзор республики таджикистан по осуществлению повестки дня в области устойчивого развития. — душанбе: еэж оон, 2024.
7. Шпилькина т. А. Анализ взаимовлияния процессов реализации концепции «зеленой» экономики и индекса развития человеческого капитала в мировой экономике // путеводитель предпринимателя. — 2023. — т. 16. № 2.
8. Tajikistan country climate and development report (ccdr). — washington, d.c.: world bank group, 2024.

ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ВА ТАЪСИРИ ОН БА

РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ.

Гулов Махмарачаб Махмадсаидович

унвоҷӯи кафедраи химияи умумӣ ва ғайриорганикии ДДБ

ба номи Носири Хусрав gulov.00.07@mail.ru

Шарҳи мухтасар. Мақола ба таҳлили таъсири иқтисодии сабз ба рушди сармояи инсонӣ бахшида шудааст. Қадвалҳо, муқоисаҳо ва мисолҳои амалӣ нишон медиҳанд, ки рушди устувори иқтисодӣ ва сармояи инсонӣ ҳамзамон ба ҳам алоқаманданд. Дар маҷмӯъ, мафҳуми «иқтисоди сабз» чунин низомии иқтисодиро дар бар мегирад, ки технологияи аз ҷиҳати экологӣ тоза ва аз нуқтаи назари иқтисодӣ самаранок бояд асоси рушди устувори иқтисодиро таъмин намояд.

Калидвожаҳо: иқтисодии сабз, сармояи инсонӣ, рушди устувор, малакаҳои экологӣ, инноватсия, омӯзиши технологияҳои сабз, ҷиғзи муҳити зист, рушди инноватсионӣ, маҳдуд, барнома, ҳамзамон, самаранок, муқоиса.

«ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА» И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА.

Гулов Махмараджаб Махмадсаидович

Соискатель кафедры общей и неорганической химии

Государственного университета Носири Хусрава gulov.00.07@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена анализу влияния «зеленой экономики» на развитие человеческого капитала. Таблицы, сравнения и практические примеры показывают, что устойчивое экономическое развитие и человеческий капитал взаимосвязаны одновременно. В целом, концепция «зеленой экономики» включает такую экономическую систему, в которой экологически чистые и экономически эффективные технологии должны служить основой для устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: зеленая экономика, человеческий капитал, устойчивое развитие, экологические навыки, инновации, обучение «зеленым» технологиям, охрана окружающей среды, инновационное развитие, ограниченный, программа, одновременный, эффективный, сравнение.

GREEN ECONOMY AND ITS IMPACT ON HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT.

Gulov Mahmarajab Mahmadsaidovich

*Head of the Department of General and Inorganic Chemistry, Nosiri
Khusrav State University gulov.00.07@mail.ru*

Annotation. *This article analyzes the impact of the "green economy" on human capital development. Tables, comparisons, and practical examples demonstrate that sustainable economic development and human capital are simultaneously interrelated. Overall, the concept of a "green economy" encompasses an economic system in which environmentally friendly and cost-effective technologies should serve as the foundation for sustainable economic development.*

Keywords: *green economy, human capital, sustainable development, environmental skills, innovation, green technology training, environmental protection, innovative development, limited, program, simultaneous, effective, comparison.*

Дар даҳсолаҳои охир, дар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ бештар мафҳумҳои «саноати сабз», «шуғли сабз», «сармояи сабз», «энергияи сабз» ва дигар мафҳумҳо бо ибораҳои «сабз» истифода бурда мешаванд. Ҳатто баъзе аз сарчашмаҳо дар хусуси «инноватсия ва технологияи сабз» низ қайд менамоянд, ки зери ин мафҳум технологияи нав бо таъсири минималӣ ба муҳити зист фаҳмида мешавад. Аз ҷумла энергияи алтернативии барқароршаванда (обӣ, офтобӣ, шамолӣ), нақлиёти бо қувваи барқ ҳаракаткунанда, сӯзишвории биологӣ ва ғайраҳо.

Дар маҷмӯъ, мафҳуми «иқтисоди сабз» чунин низоми иқтисодиро дар бар мегирад, ки технологияи аз ҷиҳати экологӣ тоза ва аз нуқтаи назари иқтисодӣ самаранок бояд асоси рушди устувори иқтисодиётро таъмин намояд. Иқтисоди анъанавӣ, тавре ки маълум аст, меҳнат, технология ва захираҳои дар бар гирифта, кӯшиш менамояд, ки молҳои истеъмолати ниҳоиро истехсол намояд. «Иқтисоди сабз» бошад, баръакс бояд партовҳои ба сикл (доира)-и истехсолӣ баргардонда, таъсири манфии партовҳои ба муҳити зист кам карда, сатҳи таваккалро барои муҳити зист ва таназзули низоми экологӣ ба дараҷаи даркорӣ паст намояд [6].

Дар давраи ҷаҳонишавӣ ва афзоиши талабот ба рушди устувори иқтисодӣ, мафҳуми иқтисодиёти сабз (Green Economy) аҳамияти аввалиндараҷа пайдо кардааст. Ин раванд на танҳо ба ҳифзи муҳити зист

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

ва сармоягузориҳои экологӣ равона мешавад, балки ба рушди сармояи инсонӣ низ таъсири мустақим дорад. Сармояи инсонӣ ба маънои рушди дониш, малака ва қобилияти коргарон барои татбиқи технологияҳои сабз ва усулҳои устувори истеҳсолот меояд. Мақсад таҳлили самтҳои таъсири иқтисодиёти сабз ба рушди сармояи инсонӣ, муқоиса бо моделҳои классикӣ ва пешниҳоди роҳҳои самаранок барои рушди устувори инсонӣ мебошад.

Иқтисодиёти сабз ҳамчун модели нави рушди иқтисодӣ ҷиҳатҳои экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро ҳамзамон инъикос мекунад. Дар шароити ҷаҳонӣ, ки талабот ба захираҳои табиӣ ва технологияҳои тоза меафзояд, сармояи инсонӣ ҳамчун омилҳои муҳими рушди устувор аҳамияти хос пайдо кардааст [1, 40-42].

Иқтисодиёти сабз як модели рушди иқтисодӣ мебошад, ки асосан ба истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, кам кардани партовҳо ва татбиқи технологияҳои экологӣ равона шудааст [3, 40-42].

Самтҳои асосии таъсир ба сармояи инсонӣ:

1. Таҳсилоти экологӣ ва омӯзиши малакаҳои сабз – омӯзиш ва татбиқи технологияҳои сабз барои ҳифзи муҳити зист ва самаранокии истеҳсолот.
2. Рушди малакаҳои касбӣ ва инноватсионӣ - тайёр кардани мутахассисон барои бахшҳои нави иқтисодӣ.
3. Ихтироъкорӣ ва эҷодкорӣ - ташаккули малакаҳои навоарӣ ва таҳияи усулҳои экологӣ.

Дар доираи иқтисодиёти сабз, сармояи инсонӣ на танҳо малакаҳои техникӣ ва экологӣ, балки қобилияти ташаккули инновасия ва эҷоди идеяҳои нави устуворро низ фаро мегирад. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки сармояи инсонӣ бевосита ба самаранокии истеҳсолот, камшавии партов ва рушди инноватсияҳо таъсир мерасонад. [5, 22-24].

Ҷадвали 1.

Таҳлили таъсиррасонӣ

Самтҳо	Таъсири мустақим	Таъсири ғайримустақим	Мисолҳо
Таҳсилоти экологӣ	Афзоиши дониш ва малакаҳои сабз	Ба дигар бахшҳои иқтисодиёт таъсир мекунад	Барномаҳои омӯзиши технологияҳои сабз дар донишгоҳҳо

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Самтҳо	Таъсири мустақим	Таъсири ғайримустақим	Мисолҳо
Рушди касбӣ	Малакаҳои корӣ ва эҷодӣ	Рушди инноватсионӣ	Лоихаҳои омӯзишӣ ва стажировкаҳо
Ихтироъкорӣ	Эҷоди технологияҳои нав	Пешрафти истеҳсолот ва иқтисодӣ	Инноватсия дар истеҳсолоти тоза
Ҳифзи муҳити зист	Камшавии партов ва ифлосшавӣ	Пешрафти иқтисодӣ бо кам кардани хароҷот	Лоихаҳои барқароршаванда

Сарчашма: таҳлили муаллиф

Ҷадвали 2.

Муқоиса: иқтисодии классикӣ ва сабз

Параметрҳо	Моделҳои классикӣ	Моделҳои сабз	Шарҳ
Дониш ва малака	Махсус барои бахши ҷорӣ	Омӯзиши технологияҳои сабз ва устувор	Сабз диққат ба рушди устувори инсонӣ медиҳад
Инноватсия	Маҳдуд	Баланд	Сабз малакаҳои навоари рошаккул медиҳад
Татбиқи технология	Консервативӣ	Экологӣ ва самаранок	Сабз камтар партов ва беҳтар ҳифзи муҳит
Таъсир ба ҷомеа	Маҳдуд	Баланд	Сабз рушди иҷтимоӣ ва малакаҳои кориро фаро мегирад

Сарчашма: таҳлили муаллиф

Мисолҳои амалии таъсири иқтисодии сабз

1. Лоихаи «Соҳили сабз» дар кишварҳои Осиё - барномаи омӯзиши малакаҳои экологӣ барои донишҷӯён ва кормандон. Таъсир: афзоиши малакаҳои экологӣ.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

2. Барномаи «Коргоҳи тоза» дар Аврупо – татбиқи технологияҳои истеҳсоли тоза, омӯзиши малакаҳои навоарӣ, рушди сармояи инсонӣ дар бахшҳои иқтисодӣ.

3. Лоиҳаҳои таҳқиқоти сабз дар Африкаи Ҷанубӣ - рушди малакаҳои касбӣ ва ихтироъкорӣ, таъсири мусбат ба истеҳсолот ва иқтисодиёт.

Хулосаи таҳлил нишон медиҳад, ки иқтисодиёти сабз таъсири мусбат ва устувор ба рушди сармояи инсонӣ дорад. Тавассути таҳсилоти экологӣ, рушди малакаҳои касбӣ ва ихтироъкорӣ, иқтисодиёти сабз:

- сатҳи дониш ва малакаи коргаронро баланд мекунад;
- рушди инноватсия ва технологияҳои экологиро таъмин менамояд;
- таъсири мусбат ба иҷтимоиёт ва иқтисодро дар бар мегирад.

Муқоиса бо модели классикӣ нишон медиҳад, ки иқтисодиёти сабз барои тайёр кардани мутахассисони бо малакаҳои навоар ва қобилияти татбиқи технологияҳои устувор самараноктар аст. [3, 40-42].

Ин таҳлил барои давлатҳо ва ширкатҳо нишон медиҳад, ки сармояи инсонӣ дар лоиҳаҳои сабз асоси рушди устувор мебошад

АДАБИЁТ:

1. Johnson P. Human Capital for Sustainable Growth. – Oxford, 2019. – 200 с.
 2. Васильев В. Н. Зеленая экономика и развитие человеческого капитала. – М.: Наука, 2019. – 320 с.
- Исайнов Ҳисайн Раҳимович. Мақолаи илмӣ: д.и.и., профессор, декани факултети иқтисод ва идораи ДМТ «Иқтисоди сабз»-и Тоҷикистон: мушкилоти ҷойдошта ва тадбирҳои амалишаванда
3. Наймонов А. Р. Инвестиции в человеческий капитал и устойчивое развитие. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 140 с.
 4. Смит Дж., Браун А. Green Economy and Human Capital Development. – Cambridge, 2020. – 250 с.
 5. Хатчинс Дж. Экологическое образование и подготовка специалистов. – Cambridge, 2018. – 180 с.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ НА РЕГИОНАЛЬНОМ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОМ РЫНКЕ

Комарова Г.Б., профессор

Разакова Дилзода Равшанжановна

магистрантка 1-го курса специальности

250107р, экономика и управление

на предприятиях

Аннотация

Статья посвящена анализу состояния занятости населения на региональном потребительском рынке Республики Таджикистан, включая Согдийскую область. Рассматриваются ключевые проблемы, такие как дисбаланс спроса и предложения рабочей силы, миграция, недоиспользование трудового потенциала и влияние глобальных экономических трансформаций. Анализируются возможности повышения занятости через развитие малого и среднего бизнеса, цифровизацию экономики и государственные программы занятости. Обсуждается роль образовательных инициатив и профессиональной переподготовки в повышении конкурентоспособности трудовых ресурсов. В статье используются данные статистики за 2010–2025 годы для анализа динамики рынка труда. Предлагаются конкретные рекомендации по повышению уровня занятости населения на региональном уровне.

Ключевые слова: *занятость населения, региональный рынок труда, потребительский рынок, трудовые ресурсы, экономическое развитие.*

ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИЯТ ВА РОҲҶОИ ЗИЁД КАРДАНИ ШУҒЛИ БОЗОРИ МИНТАКАВИИ МАТЛУБОТИ ВИЛОЯТ.

Комарова Г.Б., профессор

Разакова Дилзода Равшанҷановна

магистранти курси 1-уми ихтисоси

250107р, иқтисодиёт ва идоракунии дар корхонаҳо

Ин мақола ба таҳлили вазъи шугли аҳоли дар бозори истеъмолии минтақавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла вилояти Суғд бахшида шудааст. Масъалаҳои асосӣ, аз қабилӣ нобаробарии талабот ва пешниҳод ба меҳнат, муҳоҷират, истифода нашудани қобилияти меҳнатӣ ва таъсири трансформацияҳои глобалии иқтисодӣ баррасӣ мешаванд. Имкониятҳои баланд бардоштани шугл тавассути рушди соҳибкории хурду миёна, рақамисозии иқтисодӣ ва барномаҳои давлатӣ таҳлил карда мешаванд. Роли ташаббусҳои таълимӣ ва таҷдиди касбӣ дар баланд бардоштани рақобатпазирии захираҳои меҳнатӣ муҳокима мешавад. Тадқиқот аз маълумоти омори барои солҳои 2010–2025 истифода мекунад. Таъсияҳои мушаххас барои баланд бардоштани сатҳи шугли аҳоли дар сатҳи минтақавӣ пешниҳод мешаванд.

Калимаҳои калидӣ: шугли аҳоли, бозори меҳнати минтақавӣ, бозори истеъмоли, захираҳои меҳнатӣ, рушди иқтисодӣ.

ANALYSIS OF THE STATE AND WAYS TO INCREASE EMPLOYMENT IN THE REGIONAL CONSUMER MARKET

The article is devoted to the analysis of employment status in the regional consumer market of the Republic of Tajikistan, including the Sughd region. Key issues such as imbalance between labor demand and supply, migration, underutilization of labor potential, and the impact of global economic transformations are considered. Opportunities to increase employment through the development of small and medium-sized businesses, digital economy, and government employment programs are analyzed. The role of educational initiatives and professional retraining in improving labor competitiveness is discussed. The study uses statistical data from 2010–2025 to analyze labor market dynamics. Specific recommendations are proposed to enhance employment at the regional level.

Keywords: *employment, regional labor market, consumer market, labor resources, economic development.*

В условиях трансформации национальной экономики и усиления региональных диспропорций проблема занятости населения в Республике Таджикистан приобретает особую актуальность [1; 3]. Рынок труда

сохраняет черты, унаследованные от плановой экономики, что проявляется в высоком удельном весе занятых в аграрном секторе при низкой производительности труда, сокращении формальной занятости в промышленности и ускоренном росте неформального сектора и сферы услуг [6]. Уровень занятости населения напрямую влияет на доходы домохозяйств, платёжеспособный спрос и устойчивость социально-экономического развития региона, формируя основу функционирования регионального потребительского рынка [9].

Динамика развития рынка труда с 2010 по 2022 годы показала рост численности постоянного населения на 27,7%, рабочей силы — на 13,9%, а занятого населения — на 14,8% [3; 4]. Однако, несмотря на положительную количественную динамику, сохраняются проблемы безработицы, недоиспользования рабочей силы и масштабной трудовой миграции, что негативно отражается на качестве человеческого капитала [5].

Цель статьи заключается в изучении трендов изменений на рынке труда Республики Таджикистан, выявлении ключевых тенденций его развития и оценке современного состояния занятости населения в условиях трансформации экономических отношений на региональном уровне.

Занятость населения отражает степень участия трудоспособного населения в экономической деятельности, приносящей доход и формирующей совокупный потребительский спрос [7]. Для региона особое значение имеет сбалансированность спроса и предложения рабочей силы, формирование качественного кадрового потенциала и адаптация рынка труда к глобальным тенденциям, таким как цифровизация, автоматизация и переход к «зелёной» экономике [8].

Региональный потребительский рынок является важнейшим источником создания рабочих мест, прежде всего в сфере торговли, услуг и малого предпринимательства [9]. Уровень развития данного рынка напрямую зависит от доходов населения, структуры занятости и степени экономической активности домохозяйств. В этой связи доступность образования, профессиональная переподготовка и развитие цифровых навыков рассматриваются как ключевые факторы повышения конкурентоспособности рабочей силы и устойчивости регионального рынка труда [1; 7].

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти саз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Современное состояние рынка труда характеризуется устойчивым дисбалансом между спросом и предложением рабочей силы, высоким уровнем трудовой миграции и преобладанием молодежи в составе трудовых ресурсов [3; 6]. Снижение уровня официальной безработицы до 0,8% в 2022 году во многом обусловлено миграционными процессами и расширением частного сектора, который охватывает 74,9% всех занятых в Согдийской области [4]. Вместе с тем данный показатель не отражает масштабы скрытой безработицы и недоиспользования рабочей силы.

Таблица 1. Параметры рынка труда Республики Таджикистан и Согдийской области, 2010–2022 гг. (тыс. чел.)

Показатель	2010	2015	2020	2021	2022	Изменение, %
Численность постоянного населения РТ	7621,2	8551,2	9506,3	9886,8	10078,4	132,2
Численность постоянного населения СО	2247,6	2511,1	2753,1	2823,9	2870,0	127,7
Трудовые ресурсы РТ	4530	5111	5625	5653	5754	127,0
Трудовые ресурсы СО	1387	1521,4	1630,8	1652,2	1675,2	120,8
Занятое население РТ	2380	2253	2506	2534	2545	113,9
Занятое население СО	771,1	798,7	845,0	882,8	885,1	114,8
Официально безработные РТ	48	57	51	53	55	114,6
Официально безработные СО	14,6	10,9	7,9	7,8	7,0	47,9
Недоиспользование рабочей силы РТ	2550	2674	3068	3066	3154	123,7
Недоиспользование рабочей силы СО	601,3	711,8	777,9	761,6	783,1	130,2

Источник: составлено по данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан

Повышение занятости населения на региональном потребительском рынке требует комплексного и системного подхода, учитывающего социально-экономическую специфику региона, демографические особенности и влияние внешних факторов [2; 7]. Государственная политика занятости должна быть ориентирована на активные меры регулирования рынка труда, включая программы субсидирования занятости, поддержку самозанятости и стимулирование занятости в

социально значимых секторах экономики [5; 7]. Реализация данных мер способствует снижению социальной напряженности и росту доходов населения.

Регулирование трудовой миграции также является важным направлением политики занятости. С одной стороны, миграция снижает давление на внутренний рынок труда, с другой — приводит к утечке квалифицированных кадров, что негативно сказывается на инновационном потенциале регионов [5]. С одной стороны, миграция снижает напряженность на внутреннем рынке труда, с другой — приводит к оттоку квалифицированных кадров. В этой связи необходимо создание условий для возвращения трудовых мигрантов и использования их профессионального опыта в региональной экономике.

Региональный потребительский рынок оказывает прямое воздействие на уровень и структуру занятости населения. Рост потребительского спроса стимулирует расширение производства товаров и услуг, что ведет к созданию новых рабочих мест. В условиях Республики Таджикистан значительную роль в формировании занятости играют торговля, сфера услуг, сельское хозяйство и строительство.

По данным национальных статистических органов, в 2024–2025 гг. на рынке труда Республики Таджикистан наблюдается постепенное восстановление занятости после внешних экономических шоков. Отмечается рост занятости в сфере услуг, цифровой экономике и частном секторе, а также увеличение числа самозанятых.

В 2024 году уровень занятости населения увеличился за счет реализации государственных программ поддержки предпринимательства и развития инфраструктуры. В 2025 году прогнозируется дальнейший рост спроса на рабочую силу в торговле, логистике, строительстве и сфере информационных технологий.

Заключение

Проведённый анализ показал, что рынок труда Республики Таджикистан и региональный потребительский рынок находятся в стадии структурных преобразований. Основными проблемами остаются дисбаланс спроса и предложения рабочей силы, трудовая миграция и недостаточная квалификация кадров. В то же время развитие малого бизнеса, цифровизация экономики, активная государственная политика занятости и

инвестиции в человеческий капитал создают предпосылки для устойчивого роста занятости населения. Реализация предложенных мер позволит повысить уровень занятости, укрепить социально-экономическую стабильность регионов и обеспечить долгосрочное развитие потребительского рынка.

Список использованной литературы:

1. Амонова, Д. С. Реформирование социально-трудовых отношений в условиях рыночной экономики / Д. С. Амонова. Москва, 2008.
2. Гуськова, И. В. Трансформация регионального рынка труда в условиях экономического кризиса / И. В. Гуськова. Москва, 2010.
3. Статистический ежегодник Согдийской области. Худжанд, 2023.
4. Статистический сборник: Таджикистан: 30 лет независимости. Душанбе, 2023.
5. Умаров, Х. У. Повышение уровня занятости как фактор ускорения экономики / Х. У. Умаров, 2023.
6. Джалилзода, А.А., Комарова, Г.Б. Динамика рынка труда в Республике Таджикистан. 2025.
7. Волгин, Н.А. Экономика труда. М.: Юрайт, 2023.
8. Левин, В. К. Цифровизация и рынок труда. М.: Финансы и статистика, 2025.
9. Смирнова, Н. В. Развитие потребительского рынка и занятость населения. М.: Проспект, 2025.
10. Соловьев, И. В. Малый и средний бизнес в России: состояние и тенденции. М.: Экономика, 2023.

**Факторный анализ финансовой устойчивости предприятия
в современных условиях**

Комарова Г.Б., профессор

Хаитова Шахзода Баходировна

магистрантка 1-го курса специальности

250107р, экономика и управление

на предприятиях

Аннотация

В статье исследуются теоретические и практические аспекты факторного анализа финансовой устойчивости предприятия в современных условиях

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодиёти сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

хозяйствования. Рассматривается экономическая сущность финансовой устойчивости и её значение для обеспечения стабильного функционирования и развития предприятий. Особое внимание уделяется классификации внутренних и внешних факторов, влияющих на уровень финансовой устойчивости. Раскрывается роль факторного анализа как инструмента выявления причин изменения ключевых финансовых показателей. В статье учитываются современные макроэкономические условия 2024–2025 гг., включая инфляционные процессы, изменение процентных ставок и валютные колебания. Сделаны выводы о необходимости применения факторного анализа в системе финансового менеджмента для повышения устойчивости и конкурентоспособности предприятий.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, факторный анализ, финансовое состояние, предприятие, риск, капитал.

Таҳлили омилҳои устувории молиявии корхона

дар шароити муосир

Комарова Г.Б., профессор

Хаитова Шахзода Баходировна

Магистранти курси 1-уми иқтисоси

250107р, иқтисодиёт ва идоракунии

дар иқтисодиёт

Дар мақола чанбаҳои назариявӣ ва амалии таҳлили омилӣ оид ба устувории молиявии корхона дар шароити муосири иқтисодӣ баррасӣ карда мешаванд. Моҳияти иқтисодии устувории молиявӣ ва аҳамияти он барои таъмини фаъолияти мунтазам ва рушди устувори корхонаҳо муайян карда шудааст. Ба гурӯҳбандии омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ, ки ба сатҳи устувории молиявӣ таъсир мерасонанд, таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардидааст. Нақши таҳлили омилӣ ҳамчун воситаи муайян намудани сабабҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ ошкор карда шудааст. Дар мақола шароити макроиқтисодии солҳои 2024–2025, аз ҷумла равандҳои таваррум, тағйирёбии меъёрҳои ғоизӣ ва ноустувории қурби асъор ба инобат гирифта шудааст. Хулоса бароварда мешавад, ки истифодаи таҳлили омилӣ дар низоми идоракунии молиявӣ барои баланд

бардоштани устуворӣ ва рақобатпазирии корхонаҳо зарур мебошад. Ба гурӯҳбандии омилҳои дохилӣ ва берунӣ, ки ба сатҳи устувории молиявӣ таъсир мерасонанд, диққати махсус дода мешавад. Нақши таҳлили омилӣ ҳамчун воситаи муайян намудани сабабҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ ошкор карда мешавад. Дар мақола тамоюлҳои муосири шароити макроиқтисодӣ дар солҳои 2024 – 2025, аз ҷумла равандҳои таваррумӣ, тағйирёбии меъёрҳои фоизӣ ва ноустувории асъор ба назар гирифта шудаанд. Хулосаҳо дар бораи зарурати истифодаи таҳлили омилӣ дар низоми идоракунии молиявӣ барои баланд бардоштани устуворӣ ва рақобатпазирии корхонаҳо бароварда шудаанд.

Factor analysis of the financial stability of an enterprise in modern conditions

The article examines the theoretical and practical aspects of factor analysis of an enterprise's financial stability under modern economic conditions. The economic essence of financial stability and its importance for ensuring stable operation and sustainable development of enterprises are considered. Special attention is paid to the classification of internal and external factors influencing the level of financial stability. The role of factor analysis as a tool for identifying the causes of changes in key financial indicators is revealed. The study takes into account current macroeconomic conditions of 2024–2025, including inflationary processes, changes in interest rates, and exchange rate fluctuations. The article concludes that the application of factor analysis in the financial management system is necessary to enhance the stability and competitiveness of enterprises.

Keywords: financial sustainability, factor analysis, financial condition, enterprise, risk, capital.

Дар мақола чанбаҳои назариявӣ ва амалии таҳлили омилӣ оид ба устувории молиявии корхона дар шароити муосири иқтисодӣ баррасӣ карда мешаванд. Моҳияти иқтисодии устувории молиявӣ ва аҳамияти он барои таъмини фаъолияти мунтазам ва рушди устувори корхонаҳо муайян карда шудааст. Ба гурӯҳбандии омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ, ки ба сатҳи устувории молиявӣ таъсир мерасонанд, таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардидааст. Нақши таҳлили омилӣ ҳамчун воситаи муайян намудани

сабабҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ ошкор карда шудааст. Дар мақола шароити макроиқтисодии солҳои 2024–2025, аз ҷумла равандҳои таваррум, тағйирёбии меъёрҳои ҶОИЗ ва ноустувории қурбӣ асёр ба инобат гирифта шудааст. Хулоса бароварда мешавад, ки истифодаи таҳлили омилӣ дар низоми идоракунии молиявӣ барои баланд бардоштани устуворӣ ва рақобатпазирии корхонаҳо зарур мебошад. Ба ғуруҳбандии омилҳои дохилӣ ва берунӣ, ки ба сатҳи устувории молиявӣ таъсир мерасонанд, диққати махсус дода мешавад. Нақши таҳлили омилӣ ҳамчун воситаи муайян намудани сабабҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ ошкор карда мешавад. Дар мақола тамоюлҳои муосири шароити макроиқтисодӣ дар солҳои 2024 – 2025, аз ҷумла равандҳои таваррумӣ, тағйирёбии меъёрҳои ҶОИЗ ва ноустувории асёр ба назар гирифта шудаанд. Хулосаҳо дар бораи зарурати истифодаи таҳлили омилӣ дар низоми идоракунии молиявӣ барои баланд бардоштани устуворӣ ва рақобатпазирии корхонаҳо бароварда шудаанд.

Калимаҳои калидӣ: устувории молиявӣ, таҳлили омилӣ, вазъи молиявӣ, корхона, хавф, сармоя.

Финансовая устойчивость является одной из ключевых характеристик финансового состояния предприятия и отражает его способность стабильно функционировать и развиваться в долгосрочной перспективе [1;2]. В современных условиях хозяйствования, характеризующихся высокой степенью неопределённости, экономическими кризисами, санкционными ограничениями, колебаниями валютных курсов и ростом конкуренции, проблема обеспечения финансовой устойчивости приобретает особую актуальность. Для принятия эффективных управленческих решений необходим глубокий анализ факторов, оказывающих влияние на финансовую устойчивость [3]. Одним из наиболее результативных инструментов такого анализа является факторный анализ, позволяющий выявить причины изменения ключевых финансовых показателей и оценить степень влияния отдельных факторов [4].

Целью данной статьи является исследование теоретических и практических аспектов факторного анализа финансовой устойчивости предприятия в современных условиях. В современных условиях хозяйствования, характеризующихся высокой степенью неопределённости, экономическими кризисами, санкционными ограничениями, колебаниями

валютных курсов и ростом конкуренции, проблема обеспечения финансовой устойчивости приобретает особую актуальность [5].

Финансовая устойчивость предприятия представляет собой такое состояние его финансовых ресурсов, при котором обеспечивается бесперебойный процесс производства и реализации продукции, а также способность своевременно выполнять свои обязательства [6]. В экономической литературе данное понятие трактуется по-разному, однако большинство авторов сходятся во мнении, что финансовая устойчивость отражает оптимальное соотношение между собственными и заёмными источниками финансирования. Финансовая устойчивость тесно связана с понятием финансовой независимости и платёжеспособности. Предприятие считается финансово устойчивым, если оно способно самостоятельно финансировать свою деятельность, эффективно использовать капитал и противостоять неблагоприятным изменениям внешней среды. Основными признаками финансовой устойчивости являются: достаточность собственного капитала; сбалансированность активов и пассивов; стабильность денежных потоков; минимизация финансовых рисков.

Факторный анализ представляет собой метод экономического анализа, направленный на количественную и качественную оценку влияния отдельных факторов на изменение результативных показателей. В контексте анализа финансовой устойчивости факторный анализ позволяет определить, какие именно причины привели к улучшению или ухудшению финансового состояния предприятия. Значение факторного анализа заключается в том, что он: выявляет ключевые источники финансовых проблем; позволяет оценить эффективность управленческих решений; служит основой для прогнозирования финансового состояния; способствует разработке мероприятий по укреплению финансовой устойчивости.

Факторы, влияющие на финансовую устойчивость предприятия, можно классифицировать по различным признакам, главным из них являются: внутренние факторы (структура капитала, уровень рентабельности, оборачиваемость активов, политика управления затратами) и внешние факторы (экономическая ситуация в стране, инфляция, налоговая политика, состояние финансового рынка) [7].

Методика факторного анализа предполагает:

1. Расчёт базовых показателей финансовой устойчивости;
2. Определение изменений показателей за анализируемый период;

3. Выявление факторов, повлиявших на данные изменения;

4. Количественную оценку влияния каждого фактора.

На практике широко применяются такие методы, как метод цепных подстановок, индексный метод и интегральный анализ.

Таблица 1 – Ключевые макроэкономические показатели, влияющие на финансовую устойчивость предприятий в 2024–2025 гг.

Показатель	2024 г.	2025 г.	Влияние на финансовую устойчивость
Уровень инфляции (мировая экономика, %)	5,6	4,8	Рост затрат, снижение реальной стоимости капитала
Ключевые процентные ставки (развитые страны, %)	4,5–5,5	4,5–5,0	Удорожание заёмных ресурсов
Волатильность валютных курсов	Высокая	Средняя–высокая	Рост валютных и финансовых рисков
Доступность кредитных ресурсов	Ограниченная	Умеренная	Снижение финансовой гибкости
Уровень цифровизации финансовых процессов	Высокий	Очень высокий	Повышение прозрачности и управляемости

Источник: составлено автором на основе данных Международного валютного фонда и Всемирного Банка 2024 – 2025гг. [10].

Таблица демонстрирует, что в 2024–2025 гг. предприятия функционируют в условиях повышенной финансовой нагрузки, что усиливает роль факторного анализа при оценке финансовой устойчивости. В 2024–2025 гг. для большинства стран были характерны повышенные процентные ставки, направленные на сдерживание инфляции. Это привело к удорожанию заёмного капитала и росту финансовой нагрузки на предприятия, особенно в капиталоемких отраслях. В таких условиях значимость собственного капитала как источника финансирования существенно возросла, а коэффициенты автономии и финансовой независимости стали ключевыми индикаторами устойчивости.

Заключение

Факторный анализ занимает важное место в системе управления финансовой устойчивостью предприятия. Его результаты используются при разработке финансовой стратегии, формировании политики управления капиталом и принятии инвестиционных решений. На основе

факторного анализа руководство предприятия может: определить ключевые факторы, оказывающие наибольшее влияние на финансовую устойчивость; оценить эффективность использования собственных и заёмных средств; выявить резервы повышения финансовой устойчивости; разработать меры по снижению финансовых рисков.

Факторный анализ финансовой устойчивости является важным инструментом оценки и управления финансовым состоянием предприятия. Использование факторного анализа способствует укреплению финансовой устойчивости, снижению финансовых рисков, повышению конкурентоспособности и обеспечению устойчивого развития предприятия в долгосрочной перспективе.

Список использованной литературы:

1. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учеб. Пособие. — М. : ИНФРА-М, 2022. — 512 с.
2. Ковалёв В. В. Финансовый анализ : учебник. — М. : Финансы и статистика, 2021. — 648 с.
3. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа : учеб. Пособие. — М. : Экономика, 2020. — 576 с.
4. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс. — К. : Ника-Центр, 2021. — 656 с.
5. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник. — М. : Перспектива, 2020. — 544 с.
6. Ильина А. И. Финансовая устойчивость предприятия: анализ и оценка : монография. — М. : Юрайт, 2022. — 320 с.
7. Бочаров В. В. Финансовый анализ бизнеса : учеб. Пособие. — СПб. : Питер, 2021. — 368 с.
8. Van Horne J. C., Wachowicz J. M. Fundamentals of Financial Management. — Harlow : Pearson Education, 2021. — 768 p.
9. Brealey R., Myers S., Allen F. Principles of Corporate Finance. — New York : McGraw-Hill Education, 2022.
10. Современные тенденции анализа финансовой устойчивости предприятий // Финансы и кредит. — 2023. — № 5. — С. 45–59.

IMPROVING THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS AND ENTERPRISES

Author: Samira Boymatova

Academic Degree: Master Degree , Lecturer of the World Economy departure

E-mail: samira.homidova@mail.ru

This article analyzes the use of digital technologies in the management of organizations and enterprises. The aim is to improve management efficiency through digital technologies, compare with foreign experience, and provide recommendations for Tajikistan.

Keywords: digital technologies, management, innovation, entrepreneurship, artificial intelligence, improve technology, business improvement.

ТАКМИЛИ РОҲХОИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ РАҚАМИ ДАР ИДОРАИ ТАШКИЛОТҲО ВА КОРХОНАҲО.

Самира Бойматова

Дараҷаи илмӣ: Дараҷаи магистр, муаллими иқтисодиёти ҷаҳонӣ

Почтаи электронӣ: samira.homidova@mail.ru

Ин мақола истифодаи технологияҳои рақамиро дар идоракунии ташилоту корхонаҳо таҳлил мекунад. Мақсад — беҳтар кардани самаранокии идоракунӣ тавассути технологияҳои рақамӣ, муқоиса бо таҷрибаи хориҷӣ ва пешниҳоди тавсияҳо барои Тоҷикистон.

Калидвожаҳо: технологияҳои рақамӣ, идоракунӣ, инноватсия, рушди соҳибкорӣ, навовари, соҳибкори, технологияи муосир.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ И ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Самира Бойматова

Учёная степень: магистр, преподаватель кафедры мировой экономики

Электронная почта: samira.homidova@mail.ru

В статье анализируется использование цифровых технологий в управлении организациями и предприятиями. Цель — повышение эффективности управления через цифровые технологии, сравнение с зарубежным опытом и рекомендации для Таджикистана.

Ключевые слова: цифровые технологии, управление, инновации, развитие, предпринимательства, искусственный интеллект, новшество.

The study also provides a comparative analysis of foreign country experiences, highlighting best practices and lessons that can be applied in Tajikistan. Based on the analysis, the paper proposes recommendations aimed at improving digital readiness, managerial efficiency, and sustainable organizational development.

In the era of globalization and the digital economy, organizations and enterprises increasingly depend on digital technologies to remain competitive and resilient. Traditional management models based on manual processes and hierarchical decision-making structures are gradually being replaced by digitally driven systems that emphasize flexibility, data-driven decision-making, and real-time communication. Technologies such as enterprise resource planning (ERP), customer relationship management (CRM), artificial intelligence (AI), big data analytics, cloud computing, and digital collaboration platforms are reshaping how managers plan, organize, coordinate, and control organizational activities.

The COVID-19 pandemic further accelerated digital transformation across sectors, forcing organizations to adopt remote management tools, online communication platforms, and digital monitoring systems. As a result, digital management has evolved from an optional innovation into a critical necessity. For developing countries such as Tajikistan, effective adoption of digital technologies in management is essential not only for improving organizational performance but also for fostering economic modernization and integration into the global economy.

The Importance of Digital Technologies in Management

Digital technologies play a crucial role in enhancing managerial effectiveness and organizational performance. Their importance can be summarized through several key dimensions:

Automation of Business Processes.

Digital tools such as ERP and CRM systems automate routine administrative and operational tasks, reducing human error and processing time. According to international studies, process automation can reduce operational costs by 20–30% and significantly improve productivity. Automation allows managers to focus on strategic tasks rather than day-to-day administrative activities.

Data-Driven Decision-Making.

Advanced analytics and AI-based tools enable organizations to collect, process, and analyze large volumes of data in real time. This enhances forecasting accuracy, risk assessment, and strategic planning. Globally, organizations that

actively use data analytics are more likely to achieve higher profitability and faster growth compared to those relying on intuition-based decision-making.

Improved Communication and Coordination.

Digital communication platforms and cloud-based collaboration tools enhance coordination between departments, branches, and remote teams. This is particularly important for organizations operating in multiple locations. Efficient communication reduces delays, improves transparency, and strengthens organizational cohesion.

According to global surveys, approximately 89% of companies that have undergone digital transformation report operational efficiency improvements ranging from 30% to 50%, demonstrating the tangible benefits of digital management.

Global and Regional Trends in Digital Management

In developed economies, digital transformation has reached an advanced stage. Organizations actively employ AI, machine learning, and big data to optimize supply chains, manage human resources, and enhance customer experience. For example, multinational corporations such as Walmart and Amazon use AI-driven systems to predict demand, manage inventories, and reduce logistics costs, resulting in substantial efficiency gains.

In Central and South Asian countries, digital transformation is progressing at a more uneven pace:

- Uzbekistan has made significant strides through its national strategy “Digital Uzbekistan – 2030.” As of 2024, more than 60% of public services are available online, and digital platforms are increasingly used in public administration and enterprise management.
- In the Central Asian region, the share of digitally operated firms remains relatively low. Studies show that in Tajikistan, digitally operated enterprises account for approximately 4% of total firms, compared to 12.6% in Uzbekistan and higher shares in more digitally advanced economies.

These differences highlight the role of government policy, infrastructure investment, and human capital development in shaping digital management outcomes.

The Situation in the Republic of Tajikistan

Tajikistan has taken important steps toward digital transformation, but the adoption of digital technologies in organizational management remains limited by several structural challenges.

Digital Infrastructure Development.

As of recent estimates, Tajikistan has approximately 6.07 million internet users, representing about 56.8% of the population. Mobile connectivity is widespread, creating a foundation for digital services and mobile-based management solutions. However, internet speed and affordability remain concerns, particularly in rural and mountainous regions.

Government Initiatives and Policy Framework.

The government of Tajikistan has included digital economy development as a priority in its national development strategies. Long-term plans for digital transformation and AI development through 2040 demonstrate a strategic vision for integrating digital technologies into economic and administrative systems.

Existing Challenges.

Despite progress, several barriers persist:

- High internet costs relative to average income levels
- Unequal access to digital infrastructure between urban and rural areas
- Limited adoption of advanced management systems by small and medium-sized enterprises (SMEs)

Human Capital and Digital Skills.

A significant constraint is the shortage of qualified IT specialists and managers with digital competencies. Limited expertise in AI, cybersecurity, data analytics, and cloud technologies reduces the effectiveness of digital management implementation and slows innovation.

Comparative Analysis: Foreign Country Experiences

International experience provides valuable lessons for improving digital management systems:

Uzbekistan's rapid progress in e-government and digital infrastructure demonstrates how targeted reforms and investment can enhance organizational efficiency. The country's improvement in global e-government rankings between 2022 and 2024 reflects successful policy implementation.

Global Corporations.

International enterprises consistently report that digital transformation improves cost efficiency, customer satisfaction, and managerial control. Digital dashboards, real-time performance indicators, and predictive analytics are widely used to support executive decision-making.

European Union Countries.

Research on EU-27 countries shows a strong correlation between sustainable

digital transformation and progress toward broader economic and social development goals. Inclusive digital strategies that emphasize skills development and social responsibility have proven particularly effective.

Challenges in Implementing Digital Management

Across both developed and developing economies, organizations face similar challenges:

- Lack of Digital Literacy and Skills. Managers and employees often lack the necessary training to effectively use digital tools.
- Infrastructure Limitations. Reliable high-speed internet and secure digital systems are not universally available.
- High Implementation Costs. Initial investments in software, hardware, and staff training can be prohibitive, especially for SMEs.
- Resistance to Change. Organizational culture and fear of technological disruption can slow digital adoption.

Recommendations

To improve the use of digital technologies in the management of organizations and enterprises, the following measures are recommended:

1. Development of Comprehensive Digital Strategies. Organizations should align their digital transformation plans with national development strategies and clearly define objectives and performance indicators.
2. Investment in Human Capital. Expanding education and professional training in digital skills is essential for sustainable digital management.
3. Infrastructure Modernization. Improving broadband coverage and reducing internet costs will facilitate wider adoption of digital tools.
4. Promotion of Public–Private Partnerships. Collaboration between government, private sector, and international partners can accelerate technology transfer and innovation.
5. Support for SMEs. Providing financial incentives and advisory support can help small and medium-sized enterprises adopt digital management systems.

Digital technologies have become indispensable for effective organizational and enterprise management in the modern economy. While foreign countries demonstrate how strategic investment and policy support can accelerate digital transformation, Tajikistan continues to face challenges related to infrastructure, skills, and institutional capacity. By learning from international experience and implementing targeted reforms, organizations and enterprises in

Tajikistan can significantly improve their use of digital technologies. This, in turn, will enhance managerial efficiency, strengthen competitiveness, and contribute to sustainable economic growth and national development.

The list of literature

McKinsey & Company. (2022). The Value of Digital Transformation in Business Management. New York.

Deloitte. (2023). Global Digital Transformation Survey. London: Deloitte Insights.

European Commission. (2023). Digital Economy and Society Index (DESI). Brussels.

Asian Plus News Agency. (2024). Digital Transformation and Economic Challenges in Tajikistan. Dushanbe.

Caspian Alpine Society. (2023). Central Asia's Transition to a Digital Economy. Almaty.

Inlibrary Scientific Journal. (2022). Digital Technologies in Enterprise Management. Tashkent.

Uzbekistan Ministry for Digital Technologies. (2023). Digital Uzbekistan – 2030 Strategy. Tashkent.

**Современное состояние и перспективы развития
предпринимательства в аграрном секторе региона**

Комарова Г.Б., к.э.н., профессор

Носирова Шахноза Гафоровна

магистрантка 1-го курса специальности

250107р, экономика и управления

на предприятиях

Аннотация

В статье рассматриваются особенности современного состояния предпринимательства в аграрном секторе региона, выявляются основные тенденции его развития и ключевые проблемы, сдерживающие рост предпринимательской активности. Особое внимание уделяется роли малого и среднего предпринимательства, механизмам государственной поддержки и перспективным направлениям развития аграрного бизнеса в условиях трансформации региональной экономики. На основе анализа статистических данных и научных источников сформулированы предложения по повышению эффективности предпринимательской деятельности в аграрном секторе региона.

Ключевые слова: аграрный сектор, предпринимательство, региональная экономика, малый и средний бизнес, государственная поддержка, перспективы развития.

Аннотатсия

Ҳолати кунунӣ ва дурнамои рушди соҳибкорӣ дар баҳши

кишоварзии минтақавӣ

Ин мақола вазъи кунунии соҳибкорӣ дар баҳши кишоварзии минтақавиро баррасӣ намуда, тамоюлҳои асосии рушд ва мушкилоти асосиро, ки ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ монеъ мешаванд, муайян мекунад. Таваҷҷӯҳи махсус ба нақши тиҷорати хурду миёна, механизмҳои дастгирии давлатӣ ва самтҳои умедбахши рушди тиҷорати кишоварзӣ дар шароити тағйирёбии иқтисоди минтақавӣ равона карда шудааст. Дар асоси таҳлили маълумоти омӯрӣ ва манбаъҳои илмӣ, пешниҳодҳо барои баланд бардоштани самаранокии соҳибкорӣ дар баҳши кишоварзии минтақавӣ таҳия карда мешаванд.

Калидвожаҳо: баҳши кишоварзӣ, соҳибкорӣ, иқтисоди минтақавӣ, тиҷорати хурду миёна, дастгирии давлатӣ, дурнамои рушд.

The Current State and Prospects for Entrepreneurship Development in the Regional Agricultural Sector

This article examines the current state of entrepreneurship in the regional agricultural sector, identifying key development trends and key challenges hindering the growth of entrepreneurial activity. Particular attention is paid to the role of small and medium-sized businesses, government support mechanisms, and promising areas for agricultural business development amid the transformation of the regional economy. Based on an analysis of statistical data and scientific sources, proposals are formulated to improve the efficiency of entrepreneurship in the regional agricultural sector.

Keywords: agricultural sector, entrepreneurship, regional economy, small and medium-sized businesses, government support, development prospects.

Аграрный сектор традиционно играет важную роль в социально-экономическом развитии регионов, обеспечивая продовольственную безопасность, занятость населения и устойчивость

сельских территорий. В условиях рыночной экономики ключевым фактором повышения эффективности сельского хозяйства становится развитие предпринимательства, способного оперативно реагировать на изменения спроса, внедрять инновационные технологии и рационально использовать ресурсы.

Современные экономические процессы, включая глобализацию, цифровизацию и изменение структуры потребления, оказывают значительное влияние на аграрное предпринимательство. В этой связи актуальным является анализ текущего состояния предпринимательства в аграрном секторе региона, а также определение перспектив его дальнейшего развития с учётом региональных особенностей.

Целью данной статьи является анализ современного состояния предпринимательства в аграрном секторе региона и определение основных направлений и перспектив его развития.

Теоретические основы предпринимательства в аграрном секторе - предпринимательство в аграрном секторе представляет собой совокупность хозяйственной деятельности субъектов, направленной на производство, переработку и реализацию сельскохозяйственной продукции с целью получения прибыли и обеспечения устойчивого развития сельских территорий.

К основным формам аграрного предпринимательства относятся:

- ✓ крестьянские (фермерские) хозяйства;
- ✓ сельскохозяйственные организации;
- ✓ индивидуальные предприниматели;
- ✓ агропромышленные кооперативы;
- ✓ субъекты малого и среднего бизнеса в сфере переработки и сбыта продукции.

Особенностью аграрного предпринимательства является высокая зависимость от природно-климатических условий, сезонный характер производства, а также необходимость значительных первоначальных инвестиций. В то же время аграрный сектор обладает высоким потенциалом для развития инноваций, импортозамещения и экспортной ориентации.

Современное состояние предпринимательства в аграрном секторе региона - на современном этапе развитие предпринимательства в аграрном секторе региона характеризуется рядом устойчивых тенденций. С одной стороны, наблюдается рост числа малых и средних сельскохозяйственных

предприятий, расширение фермерского движения и развитие кооперации. С другой стороны, сохраняются структурные проблемы, связанные с низким уровнем технической оснащённости, ограниченным доступом к финансовым ресурсам и дефицитом квалифицированных кадров.

Значительную долю в структуре аграрного предпринимательства занимают малые формы хозяйствования, которые обеспечивают гибкость производства и адаптацию к локальным рынкам. Однако их экономическая устойчивость зачастую ограничена низкой рентабельностью и высокой кредитной нагрузкой.

Анализ показателей деятельности аграрных предприятий региона свидетельствует о неравномерности развития предпринимательства по территориям, что обусловлено различиями в инфраструктуре, уровне государственной поддержки и инвестиционной привлекательности.

Основные проблемы развития аграрного предпринимательства - несмотря на положительные сдвиги, предпринимательство в аграрном секторе региона сталкивается с рядом проблем:

Финансовые ограничения - недостаток собственных средств и сложность получения кредитов.

Изношенность материально-технической базы - низкий уровень механизации и цифровизации производства.

Кадровый дефицит - отток молодёжи из сельской местности и нехватка специалистов.

Инфраструктурные ограничения - недостаточное развитие логистики, хранения и переработки продукции.

Рыночные риски - нестабильность цен и зависимость от внешних факторов.

Указанные проблемы снижают инвестиционную привлекательность аграрного бизнеса и требуют комплексного подхода к их решению.

Роль государственной поддержки в развитии предпринимательства - государственная поддержка является важным инструментом стимулирования предпринимательской активности в аграрном секторе региона. Она реализуется через субсидирование, льготное кредитование, грантовую поддержку фермеров, развитие аграрных кластеров и кооперации.

Особое значение имеют программы поддержки начинающих предпринимателей, направленные на вовлечение населения в сельскохозяйственную деятельность. Эффективность государственной

политики во многом определяется её адресностью и учётом региональных особенностей.

Перспективы развития предпринимательства в аграрном секторе региона - перспективы развития предпринимательства в аграрном секторе региона связаны с реализацией следующих направлений:

- ✓ внедрение инновационных и цифровых технологий;
- ✓ развитие агропромышленной кооперации;
- ✓ расширение переработки сельскохозяйственной продукции;
- ✓ повышение экспортного потенциала;
- ✓ формирование устойчивых цепочек добавленной стоимости.

Комплексная реализация указанных направлений позволит повысить конкурентоспособность аграрного предпринимательства и обеспечить устойчивое развитие региональной экономики.

Таким образом, предпринимательство в аграрном секторе региона находится на этапе активной трансформации. Несмотря на существующие проблемы, отрасль обладает значительным потенциалом роста. Развитие предпринимательства возможно при условии совершенствования механизмов государственной поддержки, модернизации материально-технической базы и повышения инвестиционной привлекательности аграрного бизнеса.

Результаты исследования могут быть использованы при разработке региональных программ развития аграрного сектора и поддержки предпринимательства.

Словарь основных терминов

Аграрный сектор - совокупность отраслей экономики, связанных с производством и переработкой сельскохозяйственной продукции.

Предпринимательство - самостоятельная, инициативная деятельность, осуществляемая на риск с целью получения прибыли.

Малое и среднее предпринимательство (МСП) - форма хозяйственной деятельности, характеризующаяся ограниченным масштабом производства и численностью работников.

Государственная поддержка - совокупность мер, направленных на стимулирование развития предпринимательства со стороны государства.

Региональная экономика - экономическая система, функционирующая в пределах определённой территории.

Кооперация - форма объединения хозяйствующих субъектов для совместного ведения деятельности.

Список литературы

1. Курбатов, В. В. Аграрное предпринимательство: теория и практика развития / В. В. Курбатов. - М.: Экономика, 2018.
2. Иванова, Т. С. Развитие малого и среднего предпринимательства в сельской экономике / Т. С. Иванова. - СПб.: Питер, 2019.
3. Петров, А. Н. Региональная экономика: аграрный сектор и предпринимательство // Региональная экономика и управление. - 2020. - № 4. - С. 45-58.
4. Смирнов, И. Ю. Государственная поддержка сельского хозяйства / И. Ю. Смирнов. - М.: Наука, 2017.
5. Федорова, Е. В. Инновации в агропромышленном комплексе России // Вестник экономики. - 2021. - Т. 15, № 2. - С. 23–37.
6. World Bank. Agriculture and Rural Development Report 2022. - Washington, D.C.: World Bank Publications, 2022.
7. OECD. Enhancing Rural Entrepreneurship / OECD Publishing, 2020.
8. Назаров, М. С. Аграрные рынки: теоретические и прикладные аспекты / М. С. Назаров. - Екатеринбург: УрФУ, 2019.
9. Баранова, Л. П. Эффективность аграрного предпринимательства в условиях цифровизации // Журнал аграрной экономики. - 2023. - № 1. - С. 89-104.
10. Kuznetsova, O. Small Farms and Regional Development // Journal of Rural Studies. - 2021. - Vol. 67. - P. 112-128.
11. Сидоров, Д. В. Кооперация в аграрном секторе: международный опыт и российская практика / Д. В. Сидоров. - М.: Академический проект, 2018.
12. Холмогорова, Н. И. Логистика и сбыт сельскохозяйственной продукции // Логистика сегодня. - 2022. - № 3. - С. 50-66.
13. Белов, А. А. Финансовые инструменты для аграрного бизнеса / А. А. Белов. - СПб.: Финансы и бизнес, 2020.
14. European Commission. EU Agriculture and Rural Development Report 2023. - Brussels: EC Publications, 2023.
15. Николаева, Ю. Л. Маркетинг в аграрном предпринимательстве / Ю. Л. Николаева. - Казань: Центр науки, 2019.

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Саидкамолова Шахноза Эҳсонджонова
ассистент кафедри менеджмента и маркетинга

Институт экономики и торговли
Таджикского государственного университета коммерции
в городе Худжанде

shahnoza.saidkamolova@mail.ru

**ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН: ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ**

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы формирования и развития инновационной экономики, поддержки инновационной деятельности с целью повышения конкурентоспособности экономики Таджикистана. В данной статье рассматриваются основные пути повышения инновационной активности в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: национальная инновационная система, инновационная экономика, конкурентоспособность страны, стимулирование и поддержка инновационной деятельности, инновационная политика, человеческий капитал.

Саидкамолова Шахноза Эҳсонҷонова
ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги
Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати
Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд
shahnoza.saidkamolova@mail.ru

**ИҚТИСОДИ ИННОВАТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН:
РУШД ВА ТАЪСИС**

Аннотация: Дар ин мақола масъалаҳои мубрами марбут ба ташаккул ва рушди иқтисоди инноватсионӣ ва дастгирии инноватсия барои баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди Тоҷикистон баррасӣ

мешаванд. Инчунин роҳҳои асосии тақвияти инноватсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешаванд.

Калидвожаҳо: низоми инноватсионии миллӣ, иқтисоди инноватсионӣ, рақобатпазирии миллӣ, ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии инноватсия, сиёсати инноватсионӣ, сармояи инсонӣ.

Saidkamolova Shahnoza Ehsondjonovna
assistant of the department of management and marketing of
Institute of Economics and Trade of the State Trade University
of Tajikistan in the city of Khujand
shahnoza.saidkamolova@mail.ru
INNOVATIVE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN:
DEVELOPMENT AND ESTABLISHMENT

Abstract: This article examines current issues related to the formation and development of an innovative economy and support for innovation to enhance the competitiveness of the Tajik economy. It also explores key ways to enhance innovation in the Republic of Tajikistan.

Keywords: national innovation system, innovative economy, national competitiveness, stimulation and support of innovation, innovation policy, human capital.

В современном обществе на сегодняшний день переход на инновационный путь развития становится важнейшим фактором достижения устойчивого экономического роста, обеспечения конкурентоспособности страны в условиях глобализации, ускорения научно-технического прогресса и повышения уровня жизни населения.

В этом контексте вопрос построения и развития инновационной экономики соответственно, имеет важное значение для Республики

Таджикистан. В публикациях научного направления большинство авторов определяют инновационную экономику как экономику, основанную на знаниях.

Среди них, Б. Мильнер, к примеру писал, образование, повышение профессиональной подготовки и квалификации работников, поддержка развития новаторского мышления имеют существенное значение для экономического и технического прогресса, для формирования инновационного общества, основанного на знаниях [7, с. 112]. Т.А. Исмаилов и Г.С. Гамидов считают инновационной экономику, основанную на знаниях и инновациях, на восприятии новых идей, систем и технологий, на готовности к их практической реализации в различных сферах человеческой деятельности [4]. По мнению А.А. Голубева, инновационная экономика – это тип хозяйственной деятельности, основанный на применении достижений науки и техники в производстве и распределении товаров и услуг[2, с. 78].

В результате вышеизложенного по нашему мнению складывается такое определение, что инновационная экономика – это экономика, основанная на знаниях и инновациях, а генерация, распространение и применение знаний и инноваций являются движущими силами национального социально-экономического развития и повышения конкурентоспособности продукции.

По опыту развитых стран можно видеть, что начальным этапом построения инновационно-ориентированной экономики выступает формирование национальной инновационной системы в дальнейшем НИС, так как генерируя современную институциональную модель, распространяет и применяет полученные знания.

Одним из первых, кто ввел этот термин, был английский экономист К. Фриман в 1987 г., который занимался исследованием инновационной системы Японии[2, с.108]. Фриман определил НИС как совокупность

взаимосвязанных организаций (структур), занятых производством и коммерческой реализацией научных знаний, технологий в пределах национальных границ, а также комплекс институтов правового, финансового и социального характера, обеспечивающих инновационные процессы и имеющих прочные национальные корни, традиции, политические и культурные особенности [3, с.118]. Основу НИС составляет генерация знаний, обеспечиваемая совокупностью институтов по производству и трансформации научных знаний (фундаментальные, прикладные исследования и разработки) в конкурентоспособные продукты и услуги.

Представляется естественным, что на сегодняшний день идеология НИС получила широкое распространение в большинстве развитых стран. Несмотря на то, что до сих пор нет четкого определения этого термина, а также не разработана методология успешного формирования НИС, тем не менее страны, которые являются лидерами инновационного развития, реализовывали свои собственные национальные программы в рамках НИС.

Наряду с другими странами, для Республики Таджикистан приоритетной задачей является формирование НИС, которая будет способствовать непрерывному инновационному обновлению, формированию и развитию инновационной экономики на основе эффективного использования интеллектуального потенциала страны. В связи с этим в последние годы для формирования и развития инновационной экономики, правительством нашей страны осуществляются реформы в научно-технологическом и производственном направлениях. В стране принимаются меры по разработке и улучшению законодательства, ведется работа по развитию производства конкурентоспособной продукции, разрабатываются государственные отраслевые программы и стратегии развития. И все же проблема

инновационного развития остается крайне актуальной, поскольку стране еще не удалось добиться весомых результатов в данной сфере.

Анализируя мировой опыт, можно сказать, что формирование и развитие инновационной экономики сталкивается со множеством сложных проблем. Одной из главных причин создавшейся ситуации в Республике Таджикистан является, прежде всего, низкий уровень инвестиций в инновации.

Если рассмотреть реализованные инвестиционные проекты за последние десять лет в Таджикистане, можно увидеть, что их количество насчитывает более 90 государственных инвестиционных проектов на общую сумму 12 млрд сомони. На сегодняшний день реализуются 63 других проекта более чем на 19 млрд сомони [1]. Однако этого недостаточно для модернизации и диверсификации экономики. Одной из главных проблем современного производства Таджикистана остается низкий уровень технологической оснащенности и устаревание парка оборудования предприятий.

Замедленно идет процесс обновления основных фондов в промышленности, степень износа этих фондов составляет более 70%, срок их эксплуатации превышает 25–30 лет. Вложения инвестиций в инновации обеспечат постоянную модернизацию производственной и технологической базы, снижение издержек и выпуск конкурентоспособной на мировом рынке продукции. Поэтому для нашей страны крайне важно находить и привлекать нетрадиционные источники инвестиций.

Важно отметить, что хотя нашим правительством и была принята Программа инновационного развития Республики Таджикистан на 2011–2020 гг., но в ней не содержится информация о механизмах и инструментах стимулирования инновационной деятельности. Прежде всего, следует иметь в виду, что инновационное развитие невозможно без грамотной налоговой политики государства.

С целью активизации и поддержки предпринимательства в 2012 г. был принят новый Налоговый кодекс Республики Таджикистан (уменьшился на 42 статьи). Число налогов было сокращено с 21 до 10, предусматривается ряд льгот, а также преференций, сумма которых за последние шесть лет составила 20 млрд сомони [1]. Одной из недоработок Налогового кодекса Республики Таджикистан заключается в том, что в нем не отражены вопросы поддержки инновационной деятельности за счет предоставления налоговых льгот. Также отсутствует четко сформулированный проект по формированию инновационной системы деятельности.

В последние годы в стране были приняты важные нормативно-правовые акты: Закон Республики Таджикистан «О технологическом парке», Программа инновационного развития Республики Таджикистан на 2011–2020 гг., Закон Республики Таджикистан «Об инновационной деятельности», а также законы, программы, стратегии в области предпринимательства, науки и образования. Но при этом, приведенные нормативно-правовые акты в значительной степени выполняются формально.

К имеющимся прорехам в сфере инновационного развития Республики Таджикистан, относится слабая инфраструктура инновационной деятельности, представляющая собой серьезное препятствие для перехода к инновационной модели. Для формирования и развития инновационной экономики должны создаваться технопарки, инновационные центры, бизнес-инкубаторы, центры трансферта технологий, где инновационные предприятия получали бы поддержку. Нужно признать, инфраструктура Таджикистана в рассматриваемой области отсутствует.

Опыт развитых стран, таких как США, Япония, Южная Корея, Финляндия, Китай, показывает, что в современных условиях жесткой

конкуренции инновационная инфраструктура предопределяет темпы развития экономики страны. В результате в выигрыше остается тот, кто имеет развитую инфраструктуру в сфере создания и реализации инноваций.

К имеющимся значимым препятствиям, мешающим развитию в республике, относятся пробелы в сфере образования, науки и подготовки кадров. По исследованиям в этих областях видим, что в последнее время произошли определенные позитивные сдвиги в области образования и науки: к примеру, увеличилось финансирование данных сфер науки; создан ряд исследовательских институтов; компьютеризированы школы. Наряду с этим, имеющаяся Программа компьютеризации в Республике Таджикистан на 2010–2015 гг. была реализована на 106% [1]. Но при всем этом, состояние системы образования и науки в Республике Таджикистан не полностью соответствует современным требованиям. Нехватка качественных специалистов связана с тем, что вся система образования слабо ориентирована на подготовку кадров для инновационной экономики. Не лучшая ситуация сложилась и в отечественной науке, где возник острый дефицит молодежи. Численность занятых в научном секторе в 2014 г. составляла 3593 чел. (2010 г. – 5756 чел.), из них 294 – доктора наук (2010 г. – 334), 728 – кандидаты наук (2010 г. – 896). Финансирование сферы науки из государственного бюджета за 2014 г. составляло 0,09% от ВВП. Наука и образование оторваны от запросов и требований, предъявляемых высокотехнологичными производствами. К примеру, доля наукоемкой продукции в промышленном секторе составляет 0,001% 0,002%, тогда как в развитых странах – 30–35%.

На наш взгляд, в целях выхода из сложившегося положения, прежде всего необходимо разработать государственную инновационную политику и проводить ее в тесной увязке с инвестиционной политикой страны, развивать те направления, в которых уже есть какие-то заделы. По опыту

развитых зарубежных стран, достичь это возможно путем формирования и развития современной национальной инновационной системы.

Только специалист с высоким уровнем образования, отвечающим современным требованиям, обладающий необходимой квалификацией и опытом, формирует инновационную экономику, так как именно знания становятся важнейшим фактором развития, а сфера образования является звеном системы генерации, передачи и практического применения знаний [3, с. 118].

Эффективность инвестиций в образование и науку подтверждена многочисленными исследованиями и расчетами. Подсчитано, что рост продолжительности образования в стране на один год ведет к росту ВВП на 5–15% [8, с.20]. А рост совокупных расходов на НИОКР в ВВП на 1 процентный пункт обеспечивает прирост ВВП на 0,78 процентных пункта [8, с.44]. Подсчитано также, что доллар, затраченный на исследования и разработки, приносит в восемь раз больше прибыли, чем доллар, вложенный в технику [5].

Следовательно, в целях подготовки высококвалифицированных специалистов, играет существенную роль обеспечение процесса передачи, освоения и реализации получаемых знаний. Мы считаем важность разработки Программы по повышению уровня образования наиболее актуальной на сегодняшний день, так как, в свою очередь, этот вариант потребует повышения качества преподавания естественных, точных и технических наук, повышения престижа технико-инженерных профессий, вместе с этим и подготовку кадров узкой специализации для инновационной экономики.

Здесь уместно отметить, что одной из особенностей развития экономики инновационного типа, является неразрывная связь образования, науки с производственной деятельностью. Чтобы наладить связь промышленности с наукой, нужно создать в стране инновационную

инфраструктуру (технопарки, конструкторские бюро, специальные экономические зоны) [6]. По нашему мнению, надо создать в стране современный технологический парк на базе одного из университетов, который мог бы отвечать современным требованиям. Суть в том, что технопарки вне университетов являются коммерческими структурами, главная задача которых – получить прибыль. Мы должны сосредоточить в одном месте всю необходимую инфраструктуру для развития наукоемкого бизнеса (научно-исследовательские лаборатории, изобретателей, бизнес-консультантов, финансовые учреждения) и предоставить молодым ученым и малым предприятиям возможность коллективно использовать данную инфраструктуру на максимально льготных условиях. Нужно также освободить такой технологический парк от всех видов налогов.

Также считаем необходимым создать конструкторские бюро для индустриализации и инновационного развития страны, которые могли бы обслуживать предприятия по сегментам – сельскохозяйственному, электротехническому, транспортному. Такие отраслевые конструкторские бюро будут оказывать услуги по улучшению используемого оборудования, повышения качества выпускаемой продукции и созданию опытно-промышленных образцов.

Учитывая вышеизложенное, необходимо развивать механизмы коммерциализации технологий и повышать их эффективность. Для успешного формирования системы коммерциализации результатов интеллектуальной деятельности в Таджикистане необходимо создать благоприятные условия, прежде всего совершенствовать патентное законодательство и улучшить механизмы правовой защиты результатов интеллектуальной деятельности.

Республике Таджикистан, учитывая сложившуюся ситуацию в инновационной сфере, необходимо принять свою стратегию инновационного развития. Не умаляя значения социальных вопросов,

необходимо произвести изменения в структуре расходов государственного бюджета. Как показывают официальные источники, ежегодно более 50% бюджета страны расходуется в этом направлении. В стратегии инновационного развития нужно сделать ставку на модернизацию реального сектора экономики страны и на повышение конкурентоспособности ее продукции в условиях глобализации, чтобы развивать, производить товары «завтрашнего дня» и увеличить доли наукоемких товаров в структуре производства и экспорта.

Нужно предоставлять компаниям прямую поддержку в ситуациях, когда рыночные механизмы не срабатывают. Считаем, что проведение активной государственной инновационной политики будет способствовать формированию и развитию высоко-технологичного и наукоемкого сектора, который существенно повысит конкурентоспособность страны и обеспечит устойчивое развитие экономики Республики Таджикистан.

Литература:

1. Послание Президента Республики Таджикистан от 20.01.2016. Душанбе, НИАТ «Ховар». www.khovar.tj.
2. Голубев А.А. Экономика и управление инновационной деятельностью: Учебное пособие. СПб: СПбГУ ИТМО, 2012. – 119с.
3. Иванова Н.И. Национальные инновационные системы. М.: Наука, 2002. – 244 с.
4. Исмаилов Т.А. Инновационная экономика — стратегическое направление развития России в XXI веке / Т.А. Исмаилов, Г.С. Гамидов // Инновации. 2003. № 1
5. Комаров И. Интеллектуальный капитал / И. Комаров // Персонал. 2000. № 5.
6. Лыч Г. Инновационная экономика: реальность или миф? //Директор. 2006. № 2.

**Ҷанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

7. Мильнер Б.З. Теория организации. М.: Инфра-М. 2005. – 718с.
8. Мутанов Г.М. Инновации: создание и развитие. Алматы: Казак университет, 2012. – 224 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЁНОЙ» ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Мамадова Азизахон Саидовна

Ассистент кафедры «Мировая экономика»

*Института экономики и торговли Таджикского государственного
университета коммерции в городе Худжанде*

mazizakhon@gmail.com

***Аннотация.** В статье рассматриваются ключевые проблемы внедрения современных инновационных технологий в процессе формирования и развития «зелёной» экономики Республики Таджикистан. Анализируются институциональные, финансово-экономические, технологические и социальные барьеры, сдерживающие переход к устойчивой модели экономического роста. Особое внимание уделяется возможностям использования возобновляемых источников энергии, ресурсосберегающих и экологически чистых технологий в условиях Таджикистана. В работе предложены практические рекомендации и направления государственной политики, направленные на активизацию инновационной деятельности и обеспечение устойчивого развития страны.*

***Ключевые слова:** зелёная экономика, инновационные технологии, устойчивое развитие, возобновляемые источники энергии, Республика Таджикистан, экологическая политика.*

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ ИННОВАТСИОНӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ «САБЗ» - И ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: МУШКИЛОТ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОНҲО

Мамадова Азизахон Саидовна

ассистенти кафедраи «Иқтисодиёти ҷаҳонӣ»

Донишгадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати

Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд. mazizakhon@gmail.com

***Шарҳи мухтасар.** Дар мақола масъалаҳои асосии таъбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таъшаққул ва рушди иқтисодиёти «сабз» - и Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд. Монеаҳои институтсионалӣ, молиявӣ иқтисодӣ, технологӣ ва иҷтимоие таҳлил мегарданд, ки гузариш ба модели устувори рушди иқтисодиро маҳдуд месозанд. Диққати махсус ба имкониятҳои истифодаи манбаъҳои барқароршавандаи энергия, технологияҳои каммасраф ва аз ҷиҳати экологӣ тоза дар шароити Тоҷикистон равона шудааст. Дар мақола таъсияҳои амалӣ ва самтҳои сиёсати давлатӣ пешниҳод мегарданд, ки ба фаъолгардонии фаъолияти инноватсионӣ ва таъмини рушди устувори кишвар нигаронида шудаанд.*

***Калидвожаҳо:** иқтисодиёти сабз, технологияҳои инноватсионӣ, рушди устувор, манбаъҳои барқароршавандаи энергия, Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати экологӣ.*

MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE “GREEN” ECONOMY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Mamadova Azizakhon Saidovna

*Assistant of the Department of World Economy
Institute of economy and trade of the Tajik state University
of commerce Khujand. mazizakhon@gmail.com*

***Abstract.** The article examines the key issues related to the implementation of modern innovative technologies in the process of forming and developing the “green” economy of the Republic of Tajikistan. Institutional, financial-economic, technological, and social barriers that hinder the transition to a sustainable model of economic growth are analyzed. Special attention is paid to the opportunities for using renewable energy sources, resource-saving, and environmentally friendly technologies under the conditions of Tajikistan. The paper proposes practical recommendations and directions of state policy aimed at stimulating innovative activity and ensuring the sustainable development of the country.*

Keywords: *green economy, innovative technologies, sustainable development, renewable energy sources, Republic of Tajikistan, environmental policy.*

В современных условиях глобальных климатических изменений, истощения природных ресурсов и роста экологических рисков концепция «зелёной» экономики приобретает особую актуальность. Она предполагает формирование такой модели развития, которая обеспечивает экономический рост, социальное благополучие и охрану окружающей среды на основе широкого внедрения инновационных и экологически безопасных технологий.

Для Республики Таджикистан, обладающей значительным природно-ресурсным потенциалом, прежде всего в сфере гидроэнергетики, развитие «зелёной» экономики является не только экологической необходимостью, но и стратегическим направлением социально-экономического развития. Однако процесс внедрения современных инновационных технологий сталкивается с рядом серьёзных проблем, требующих комплексного научного анализа и практических решений.

«Зелёная» экономика представляет собой экономическую систему, ориентированную на снижение экологических рисков, повышение эффективности использования природных ресурсов и улучшение качества жизни населения. В основе данной концепции лежат следующие принципы:

- рациональное использование природных ресурсов;
- снижение выбросов загрязняющих веществ;
- развитие возобновляемых источников энергии;
- внедрение инновационных и ресурсосберегающих технологий;
- формирование экологической культуры общества.

Инновационные технологии выступают ключевым фактором перехода к «зелёной» экономике, поскольку именно они обеспечивают технологическое обновление производства, снижение энерго - и материалоемкости, а также минимизацию негативного воздействия на окружающую среду.

Экономика Таджикистана характеризуется высокой зависимостью от природных ресурсов, особенно водных. Страна обладает значительным гидроэнергетическим потенциалом, который считается одним из крупнейших в регионе Центральной Азии. Это создаёт объективные предпосылки для развития возобновляемой энергетики и внедрения «зелёных» технологий.

В последние годы в Таджикистане приняты стратегические документы и государственные программы, направленные на развитие устойчивой энергетики, повышение энерго - эффективности и охрану окружающей среды. Особое внимание уделяется строительству и модернизации гидроэлектростанций, развитию солнечной энергетики, а также внедрению энерго - эффективных технологий в промышленности и жилищно-коммунальном хозяйстве.

Вместе с тем уровень практической реализации данных программ остаётся недостаточным. Это связано с ограниченностью инвестиционных ресурсов, технологической зависимостью от импорта оборудования, а также слабой интеграцией инноваций в реальный сектор экономики.

Основные проблемы внедрения инновационных технологий в развитии «зелёной» экономики:

1. Финансово-экономические проблемы

Одной из ключевых проблем является ограниченность финансовых ресурсов для внедрения инновационных и «зелёных» технологий. Высокая капиталоемкость проектов в сфере возобновляемой энергетики и

экологически чистого производства снижает инвестиционную привлекательность данных направлений для частного сектора.

Кроме того, недостаточно развиты механизмы «зелёного» финансирования, включая льготное кредитование, государственные субсидии и налоговые стимулы.

2. Институциональные и правовые барьеры

Несовершенство нормативно-правовой базы, слабая координация между государственными органами и недостаточная институциональная поддержка инновационной деятельности существенно замедляют процесс внедрения современных технологий. Отсутствие чётких стандартов и механизмов оценки «зелёных» проектов также снижает эффективность государственной политики в данной сфере.

3. Технологическая и инфраструктурная отсталость

Многие отрасли экономики Таджикистана функционируют на основе устаревших технологий, характеризующихся высокой энергоёмкостью и низкой экологической эффективностью. Ограниченный доступ к современным технологиям и недостаток собственной научно-технической базы осложняют процесс технологической модернизации.

4. Кадровые и образовательные проблемы

Недостаточный уровень подготовки специалистов в области «зелёных» технологий, энерго - эффективности и экологического менеджмента является серьёзным сдерживающим фактором. Система образования пока не в полной мере ориентирована на формирование компетенций, необходимых для развития «зелёной» экономики.

5. Социальные и информационные барьеры

Низкий уровень экологической культуры и осведомлённости населения и бизнеса о преимуществах «зелёных» технологий снижает спрос на инновационные решения. Отсутствие эффективных

информационно-просветительских программ ограничивает вовлеченность общества в процессы устойчивого развития.

Дополнительно следует отметить, что эффективное развитие «зелёной» экономики невозможно без учёта региональных особенностей Таджикистана, включая горный рельеф, климатические условия и уровень социально-экономического развития отдельных регионов.

Для преодоления выявленных проблем и активизации внедрения инновационных технологий в развитие «зелёной» экономики целесообразно реализовать следующие меры:

1. **Совершенствование государственной политики** – разработка и реализация комплексной стратегии развития «зелёной» экономики с чётко определёнными приоритетами и индикаторами эффективности.
2. **Развитие механизмов финансирования** – внедрение инструментов «зелёного» финансирования, привлечение международных инвестиций и расширение государственно-частного партнёрства.
3. **Модернизация нормативно-правовой базы** – создание благоприятных условий для внедрения инноваций, включая налоговые льготы и упрощённые процедуры для «зелёных» проектов.
4. **Развитие человеческого капитала** – совершенствование образовательных программ, подготовка и переподготовка кадров в сфере устойчивого развития и инновационных технологий.
5. **Повышение экологической культуры** – реализация информационных и просветительских программ, направленных на формирование экологически ответственного поведения населения и бизнеса, а также стимулирование участия гражданского общества в экологических инициативах.

- 6. Развитие региональных пилотных проектов** – внедрение демонстрационных «зелёных» проектов в сельских и горных районах, направленных на использование солнечной энергии, энерго - эффективного строительства и рационального водопользования.
- 7. Расширение международного сотрудничества** – активизация взаимодействия с международными финансовыми институтами и экологическими организациями для обмена опытом, трансфера технологий и привлечения грантовых средств.

Развитие «зелёной» экономики на основе внедрения современных инновационных технологий является стратегически важным направлением социально-экономического развития Республики Таджикистан. В условиях нарастающих глобальных экологических вызовов, изменения климата и ограниченности природных ресурсов переход к устойчивой модели роста становится объективной необходимостью для обеспечения долгосрочной экономической стабильности и повышения качества жизни населения.

Проведённый внешний анализ показал, что, несмотря на наличие значительного природного, энергетического и человеческого потенциала, процесс внедрения инновационных «зелёных» технологий в Таджикистане сталкивается с рядом системных проблем. К ним относятся ограниченность финансовых ресурсов, несовершенство институциональной среды, технологическая отсталость отдельных отраслей, дефицит квалифицированных кадров и недостаточный уровень экологической культуры общества.

В то же время данные проблемы не носят непреодолимого характера. При условии последовательной государственной политики, активизации инновационной деятельности, расширения международного сотрудничества и эффективного использования механизмов «зелёного» финансирования Республика Таджикистан имеет реальные возможности

для формирования конкурентоспособной и экологически ориентированной экономики.

Таким образом, внедрение современных инновационных технологий должно рассматриваться не как изолированная задача, а как комплексный процесс, охватывающий экономическую, социальную и экологическую сферы. Реализация предложенных в статье рекомендаций будет способствовать ускорению перехода Таджикистана к «зелёной» экономике, укреплению его позиций в регионе и обеспечению устойчивого развития в долгосрочной перспективе.

Список использованной литературы

1. Алиев А.А. Инновационное развитие и зелёная экономика. – М.: Экономика, 2019.
2. Всемирный банк. Зелёный рост и устойчивое развитие: аналитический доклад. – Вашингтон, 2020.
3. Концепция перехода Республики Таджикистан к устойчивому развитию. – Душанбе, 2018.
4. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. – Душанбе, 2016.
5. Саидов Ф.Р. Экологическая политика и устойчивое развитие в странах Центральной Азии. – Душанбе, 2021.
6. OECD. Innovation and Green Growth. – Paris, 2020.
7. UNEP. Green Economy Initiative: Policy Brief. – Nairobi, 2019

Мундариҷа:

ПЕШГУФТОР	8
1. Ҷалилзода А.А. МОҲИЯТИ РАҚАМИКУНОНӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ	13
2. Абдулло-заде Н.Р., Ҷалолов Н.М. НАҚШИ КАПИТАЛИ ИНСОНӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ	20
3. Зокирхонзода М.З., Файзиева Ф.С. ЗАРУРИЯТИ ИСТИФОДАИ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ҲИСОБКУНИИ ХАРОҶОТ ОИД БА ЭЛЕМЕНТҲОИ ИҚТИСОДӢ	26
4. Алиҷонов Ҷ.А. ТАЪСИРИ ОМИЛИ ИННОВАТСИЯ БА РУШДИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	33
5. Абдуқодиров Х.А., Алиҷонова С.А. БАЪЗЕ МУАММОҲОИ ҲОЛАТИ МУҲИТИ ЗИСТ ЧУН ОМИЛИ МАҲДУДКУНАНДАИ ИНКИШОФИ ИНФРАСОХТОРИ САБЗ	41
6. Қосимова М.Ҳ. ТАКМИЛИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИДОРАКУНИИ ФАЪОЛИЯТИ НАВОВАРИИ КОРХОНАҲОИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛИИ ПАССАЖИРӢ	50

БАҲШИ 1

МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ДУРНАМОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

7. Шокирзода Ш.У. РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР ВИЛОЯТИ СУҒД: МУАММОҲО ВА ДУРНАМОИ МИНТАҚАВӢ	58
8. Сатторова М.Р. РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ВАЗЪ ВА ДУРНАМОИ РУШД	69
9. Бузрукова С.Ф. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ	75
10. Хусаинова М.К. СОҲИБКОРИИ ДАВЛАТӢ ВА САҲМИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ	85

БАҲШИ 2

МУАММОҲОИ ТАТБИҚИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

11. Маҷидов А. ЗАХИРАҲОИ МЕҲНАТӢ, ШУҒӢ ВА ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ: МУАММО ВА ТАМОҶОЛИ ТАРАҚҚИЁТИ ИҚТИСОДИИ САНОАТ	93
12. Сабриддини С. АҲАМИЯТ ВА МОҲИЯТИ ИҚТИСОДИӢ ВА АРЗИШИ ФАӢОЛИЯТИ САРМОЯГУЗОРИҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	101
13. Самадова З.А. ЗАМИНАҲОИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИЁТИ "САБЗ" ДАР МИНТАҚАҲО	114
14. Сабриддини С. ПРИНЦИПҲО ВА ХУСУСИЯТҲОИ ХОСИ ТАШАККУЛИ НИЗОМИ МОЛИЯВӢ-ҚАРЗИИ КИШОВАРЗӢ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	119
15. Ғафурова Ф.К. САМТҲОИ РУШДИ "ИҚТИСОДИ САБЗ" ВА ТАЪСИРИ ОН ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРИИ КИШВАР	132
16. Абдуллоева М.Н., Ҳочибоева Ф.Д., Ахророва Ш.Д. ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ҲАМЧУН САМТИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	143
17. Собирова Г.М. ТАШАККУЛИ РАВАНДҲОИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ	154
18. Ҳочибоева Ф.Д. СТРАТЕГИЯИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	163
19. Раҳимова О.Ҳ. ЗАРУРАТИ ҚАРЗДИҲИИ БОНКИИ РУШДИ «ИҚТИСОДИ САБЗ» ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	170
20. Абдуллозода Ё.Ш. НАҚШИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ ВА ИННОВАТСИЯҲО ДАР ТАШАККУЛИ МОДЕЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ «САБЗ» ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	176
21. Бойматова М.Ш. ИҚТИСОДИ "САБЗ" ДАР РУШДИ СОҲАИ ДИЗАЙНИ МАҲСУЛОТИ ДӢЗАНДАГӢ	187

БАҲШИ 3

РОҲҲОИ ТАКМИЛИ ЧАНБАҲОИ ГУНОГУНИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР РАВАНДИ РАҚАМИКУНОНӢ

22. Маҷидов А. ТАЪСИРИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ БА ВАЗИФАҲОИ МЕҲНАТИИ РОҲБАРИКУНАНДА ДАР НИЗОМИ МАОРИФ	198
23. Ёқубова Н.Ё., Умматов А.А. ТАБИАТИ ТАВАРРУМ ҲАМЧУН ҲОДИСА ВА ОҚИБАТҲОИ ОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	205
24. Бегматова С.А. ЗЕҲНИ СУНӢӢ ДАР СОҲИБКОРИИ РАҚАМӢ	212

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

25. Ғафурова Ф.К., Самиев М.А., Шамсуллозода Ф.Х.	219
РАҚАМИКУНОНИИ ХОҶАГИИ ҚИШЛОҚ ВА ТАЪСИРИ ОН БА АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН	
26. Шарипова З.Т.	224
АНДОЗ ҲАМЧУН ПОЯИ АСОСӢ ДАР ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ	
27. Самиев М.А., Шамсуллозода Ф.Х.	230
РАҚАМИКУНОНИИ СОҲАИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
28. Муддинов Б.С.	236
НАҚШ ВА РОҲҲОИ ТАКМИЛИ ЧАНБАҲОИ ГУНОГУНИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР РАВАНДИ РАҚАМИКУНОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
29. Абдулло-зода С.Ф.	241
ПОТЕНСИАЛИ СОДИРОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ	
30. Аззамова А.А.	247
САМТҲОИ АСОСИИ ТАКОМУЛИ МАРКЕТИНГИ БОНКӢ ДАР ВАЗЪИЯТИ МОЛИЯИ ТОҶИКИСТОН	
31. Худойдодова Ф.З.	256
ИНФРАСОХТОРИ БОНКИИ МУОСИР ДАР ТАЪМИНИ ТАРАҚҚИЁТИ ИҚТИСОДИ	
32. Негматов Ш.Ш.	265
НАҚШИ РАҚАМИКУНОНӢ ДАР РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚАВӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
33. Умматов А.А.	271
МЕХАНИЗМҲОИ АЗ НАВ ТАКСИМКУНИИ ДАРОМАДИ ИҚТИМОӢ ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ	

БАҲШИ 4

**ТАКМИЛИ РОҲҲОИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ
ДАР ИДОРАКУНИИ ТАШКИЛОТУ КОРХОНАҲО**

34. Исмоилов М.М.	278
ИДОРАКУНИИ МАРКЕТИНГИ ИНТЕРНЕТӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР	
35. Бобозода М.	283
ТАҶРИБАИ ХОРИҶИИ РУШДИ РАҚОБАТПАЗИРИИ МИНТАҚА	
36. Арабова Р.Ғ.	288
НАҚШИ РАҚАМИКУНОНӢ ДАР РУШДИ ФАӢОЛИЯТИ ГУМРУКӢ	
37. Почоева М.А.	294
АФЗАЛИЯТҲОИ ИДОРАКУНИИ СОҲИБКОРИИ ХУРД ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	
38. Муродализода У.М.	301
ТАЪСИРИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ БА ФАӢОЛИЯТИ ТАШКИЛОТҲО	

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодӣ сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

39. Бақоева А.А. МАСЪАЛАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ИЛМИ МОЛИЯ ВА ИНКИШОФИ МУНОСИБАТҲОИ МОЛИЯВӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР	321
40. Шодиев Ш.Ш. НАҚШИ ПЛАТФОРМАҲОИ РАҚАМӢ ДАР МАЪРИФАТИ ЭКОЛОГИИ МИНТАҚАҲОИ ДЕҲОТИ ТОҶИКИСТОН	335
41. Ҳошимова Ф.С. ТАКМИЛИ РОҲҲОИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР ИДОРАКУНИИ ТАШКИЛОТУ КОРХОНАҲО	344
42. Рофиев И.Б. БАҲОДИҲИИ НИШОНДИҲАНДАҲОИ САМАРАНОКИИ ИСТИФОДАБАРИИ АВТОМОБИЛҲОИ БАҶӢ ДАР ТОҶИКИСТОН	350
43. Қулбобоев Ҷ.А. РАҚАМИСОЗИИ ШУҒЛ ВА РУШДИ ТИҶОРАТИ РАҚАМӢ ДАР ҶАҲОНИ МУОСИР: ТАҲЛИЛИ ИМКОНИЯТҲО ВА ХАТАРҲО	360
44. Назарова З.С. ТАКМИЛИ ИДОРАКУНИИ РУШДИ МАРКАЗҲОИ САНОАТӢ ДАР НИЗОМИ ИҚТИСОДИИ ВИЛОЯТИ СУҒД	368

БАҲШИ 5

РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ВАЗӢ ВА ДУРНАМОИ РУШД

45. Баратова Н.Б. ОМИЛҲОИ АСОСИИ БА РУШДИ ИҚТИСОДИ САБЗ ТАЪСИРРАСОНАНДА	374
46. Исмоилова М.И., Умаров З.Х., Мирзошехова Д.И. ТАҲЛИЛИ РАҚОБАТПАЗИРӢ ВА ИМКОНИЯТҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ БАРОИ СОҲИБКОРОН ДАР МИНТАҚА	380
47. Умаров З.Х. ТАШКИЛ ВА ИДОРА КАРДАНИ ФОИДАҲОИ КОРХОНА ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИИ МУОСИР	388
48. Мирзошехова Д.И. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ САМАРАНОКИИ ИҚТИСОДИИ ТАЪСИСДИҲИИ КОРХОНАИ ИСТЕҲСОЛИ МОЛҲОИ САНОАТӢ	396
49. Почоева М.А. РУШДИ СОҲИБКОРИИ ХУРДИ ИННОВАТСИОНӢ ВА АҲАМИЯТИ ОН ДАР МИНТАҚА	405
50. Раҳматова Н.М. УСУЛҲО ВА МОДЕЛҲОИ МУОСИРИ ҲАДАФИРИИ ТАВАРРУМ ДАР ШАРОИТИ РУШДИ СОҲИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ИҚТИСОДИЁТИ САБЗ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	414
51. Ҳусаинова М.К. НАҚШИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ РАҚАМӢ	422
52. Сафаров С.М., Кароматуллоев С.Д. РОҲҲОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ РАҚОБАТПАЗИРИИ КОРХОНАҲОИ МИЛЛӢ ҲАНГОМИ БАРОМАДАН БА БОЗОРИ ҶАҲОНӢ	429

**Чанбаҳои рушди соҳибкории инноватсионӣ ва пешравии иқтисодии сабз
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

53. Раҳимова Д.Н. ОИД БА МАСЪАЛАИ АМАЛ НАМУДАНИ ЛОИҲАҲОИ РАҚАМӢ ДАР СЕКТОРИ ХИЗМАТРАСОНИИ ХӢРОКАВИИ ҶУМӢУРИИ ТОӢИКИСТОН	436
54. Шарипова З.Т. РУШДИ ИДОРАКУНИИ СОӢИБКОРИИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР	445
55. Носиров И.М. ПАСАНДОЗӢОИ АӢОЛӢ ВА ТАӢСИРИ ОН БА САТӢИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ БОНКӢОИ ТИӢОРАТӢ	450
56. Ӣабборов О.С., Саидов Ш.А., РаӢабов А.Ш. ШАКЛӢОИ РУШДИ ГУНОГУНИ ФАӢОЛИЯТИ СОӢИБКОРӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОӢИКИСТОН	463

БАХШИ 6

ТАӢСИРИ ИҚТИСОДИӢТИ САБЗ БА РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ

59. Аминова Ф.М. ТАӢСИРИ САРМОЯИ ИНСОНӢ БА ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ОИД БА РУШДИ КОРӢОНАӢОИ САНОАТӢ	471
60. Шодиев Ш.Ш. ДУРНАМОИ РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИ САБЗ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОӢИКИСТОН	478
61. Гулов М.М., РаӢабов А.Ш. ИҚТИСОДИӢТИ САБЗ ВА ТАӢСИРИ ОН БА РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ	485
62. Комарова Г.Б., Разакова Д.Р. ТАӢЛИЛИ ВАЗӢИЯТ ВА РОӢӢОИ ЗИӢД КАРДАНИ ШУӢЛИ БОЗОРИ МИНТАКАВИИ МАТЛУБОТИ ВИЛОЯТ	491
63. Комарова Г.Б., Хаитова Ш.Б. ТАӢЛИЛИ ОМИЛӢОИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ КОРӢОНА ДАР ШАРОИТИ МУОСИ	497
64. Бойматова С. ТАКМИЛИ РОӢӢОИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ РАКАМИ ДАР ИДОР АИ ТАШКИЛОТӢО ВА КОРӢОНАӢО	503
65. Комарова Г.Б., Носирова Ш.Г. ӢОЛАТИ КУНУНӢ ВА ДУРНАМОИ РУШДИ СОӢИБКОРӢ ДАР БАХШИ КИШОВАРЗИИ МИНТАҚАВӢ	509
66. Саидкамолова Ш.Ӣ. ИҚТИСОДИ ИННОВАТСИОНИИ ҶУМӢУРИИ ТОӢИКИСТОН: РУШД ВА ТАӢСИС	514
67. Мамадова А.С. ТЕХНОЛОГИЯӢОИ МУОСИРИ ИННОВАТСИОНӢ ӢАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ ИҚТИСОДИӢТИ «САБЗ» - И ҶУМӢУРИИ ТОӢИКИСТОН: МУШКИЛОТ ВА РОӢӢОИ ӢАЛЛИ ОНӢО	525